ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

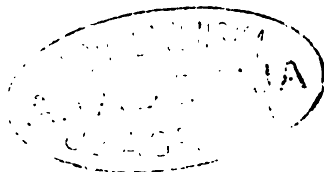
JUGOSLAV. AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

SVEZAK II.

UREDIO

DR. ANT. RADIĆ.

U ZAGREBU 1897.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena for. 2·50.

Sadržaj.

Rasprave.

Građa.

Veće tiskarske i druge pogrješke.

(Sitniji broj nad brojem strane pokazuje redak odozgora, a pod brojem strane pokazuje redak odozdola. Osovnim pismenima štampane su pogrješke, a *položenim* ispravci. — Naslovi poglavļa i drugi. koji su pomutnom tiskani u izgovoru narječja, pa krive rastavnice ne ispravļaju se.)

91^{5} (i dr.) Komletiucima *Komļetinci(ma)* ili *Komļatinci(ma)* (94_{11} *Kúćištâ* čudno, ali sam tako čuo. *Ur.*) 100_{6} svilema *svilena* 109^{15} zuļ *žuļ* 112^{8} zaba *žaba* 112_{18} sklopci *šklopci* 113_{15} drtavica *drktavica* 116_{2} (pod slikom) drvńak *drńak* 121_{4} mašću *mašćom* 127^{2} zarâč *žarâč* 128_{2} stagaļ *štagaļ* 135^{8} se — 136^{2} bašći *bašči* 136, zumbula *sumbula* 137^{2} bašće *bašče* 139_{11} pretisne *pritisne* 143_{11} jacima *jajcima* 145^{8} iļi *ili* 149^{9} vratre *vatre* 146_{18} pe *pa* 152_{14} pepelu *u pepelu* 154^{15} gl. sl. 59. i 60 *gl. sl. 49. i 50* 158_{16} dana *dane* 160_{14} vezoze *vezove* 176_{7} zobju *zobļu (zobļom)* 177_{2} počińu *počimļu (počimaju)* 178^{1} kućina *kučina* 178^{18} su su *su* 180_{7} (i dr.) kožusi *kožuvi* (Jurić) 181^{21} crvei *crveni* 181_{13} otočanke *Otočanke* 182^{12} pliplitova *priplitova* 182_{16} 185^{12} na rastavce *narastavce* 183^{21} leđi *leđ(im)a* 185^{0} otrag *ostrag* (*odostrag*) 186_{12} svgdańi *svagdańi* 194^{7} đa *da* 198^{11} vriži *friži* 200_{7} po *pa* 201^{7} ka- — 206_{2} sulufe *solufe* 210_{2} i — 211_{16} ; *i* 215^{17} tekućici *tekučici* 219^{6} napaju (bit će) *napajaju* 219_{12} utacana *utucana* 219_{7} čade *čađe* 220^{8} si *se* 222_{19} frast *frašt* 224^{13} obije *odbije* 227_{6} prigrebńom *prigrabnom* 228_{10} izvrsti *izvrti* 230_{5} kopači *kopaći* 231_{18} skopča *skapča* 231_{1} plečnice (bit će) *plećnice* 235_{12} čeri *četir(i)* 235_{7} palevi *palcevi* 237^{13} ju *je* 242_{11} polovicl *polovici* 243^{2} krajišac *kajišac* 244_{10} grbava, drveta *grbava drveta* 253^{12} kajišica (tako rkp.; bit će) *kajišaca? kajišića* 254_{14} końima *końma* 255_{14} sveti *sveta* 256_{16} obližu *oližu* 265_{12} zaba *žaba* 267_{12} letva *letava* 268_{25} si *je* 269^{8} uvratima *uvratina(ma)* 280_{10} zagorjanike *gorjanike* 281^{5} glogara *glogava* 281^{15} nagorge *nagorke* 281_{8} badńeve *bubńeve* 284_{11} do do *pa do* 286_{14} obradvaju *obradve* 287_{10} ńemu *ńima* 288^{11} ali *ali i* 290^{1} isituje *izituje* 299_{20} naslane *naslone* 309_{19} išče *išće* 310 (iza Jovanovića) *Jurić* 311^{2} Čuviči *Čuvrci* 317^{9} kod *kad* 318^{14} išče *išće* 337_{1} dotepacom *dotepancom* 344^{2} toga, al *toga;* 346^{1} puže *puza* J 348_{6} zaminicu *zaminu* J 353^{17} komšija *komšiju* 361_{20} Otoku *u Otoku* 365^{13} prvi večera *pravi večeru* 366^{8} pintara *pintera* 368^{1} stoke *marve* J 404^{10} prikriju *pokriju* J 439^{9} siđe *snide* J 449^{21} bičem *kanđijom* J.

Recueil des matériaux

sur

La vie et les coutumes du peuple slave du Midi

(Croates, Serbes, Slovènes)

Publication semestrielle

de la

„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“

(Académie des sciences et des arts des Slaves du Sud)

à

Zagreb (Agram), Croatie.

Prix de l'Abonnement: 5 fr. = 4 mk.

On s'abonne en envoyant un mandat-poste à la Uprava Jugoslavenske akademije, Zagreb (Agram), Croatie.

Toutes les communications relatives à la rédaction, lettres, livres etc. devront être adressées au *Directeur du „Zbornik za narodni život etc.“* (*Jugoslavenska akademija*). Zagreb (Agram), Croatie.

Sommaire du tome présant (dirigé par Dr. A. Radić):

On désire l'échange avec toutes les revues savantes.

Osnova za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu.

Napisao Dr. A. Radić.

I. Zadaća „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“.

Ovaj nacrt nije rasprava. S toga, a i s toga, što treba da bude kratak i što jasniji, ne će u ńem biti potankoga razlagańa različitih mnijeńa: biti će u neku ruku apodiktičan, aprijoran. Kritici je dakako otvoreno poļe.

1. Narod.

Zadaća je *„Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“*: 1., da se u ńem sabere sve, što se može, o narodnom životu južnih Slovjena; 2., da se ta sabrana građa znanstveno obradi. Da se ovo ovako u kratko rečeno uzmogne razumjeti, potrebno je, da se potańe objasne pojedine riječi, koje su metnute u ovu zadaću *„Zbornika“*.

Kazali smo: „da se sabere sve o *narodnom* životu“. Što je *narod?* Ne misli se tu čitav narod ili hrvatski, ili srpski, ili slovenski, ili bugarski, već se misli onaj veći dio naroda, koji — recimo za sada — živi po selima, rukama radi, koji u velikoj većini ne nosi francuskoga odijela, koji nije učio nikakih, ili gotovo nikakih škola.

I ovo su, istina, razlike, koje dijele *narod* od *gospode, inteligencije,* no ni svaka za se, ni sve zajedno nijesu, kako ćemo vidjeti, prava razlika, po kojoj bismo mogli prepoznati čovjeka iz *naroda* od *gospodina.* Prava je razlika — druga *kultura. Gospoda* imadu svoju, *narod* svoju kulturu. A kad kažemo *kultura,* mislimo baš ono, što je zadaća, da se u *„Zborniku“* sabere: *život*, način života. *Život* je ovdje samo kratica. Kad upoznamo *narodni život*, znat ćemo, česa *narodu* treba za život, kako radi i počiva, tko mu je

drag, a tko mrzak, što mu je pravo, a što krivo, kako se veseli i žalosti, o čem snatri, česa se boji i čemu se nada. . . . Poredimo li život i običaje, ćućeńe i vjerovańe, znańe i mišļeńe *narodno* s *gospodskim*, vidjet ćemo, da je u jednom i drugom u velikoj većini samo ono jednako, zajedničko, što je jednako u svih naroda, u svih ļudi: i *narod* jede i pije, i *narod* se veseli i plače, i *narod* vjeruje, misli nešto i zna nešto — i u *gospode* sve to vidimo; ali kako se narod vlada kod jela, kako se veseli, — tomu se *gospoda* smiju; što *narod* vjeruje i misli, to je *gospodi* glupo; gospoda *narod* žale i govore, da bi ga trebalo prosvijetliti, t. j. učiniti, da se *narod* vlada, da vjeruje i misli onako, kako je to u *gospode*. To je poznato, razlika je očita.

No kako je razlika očita, tako nije očito, otkuda i kako je ta razlika nastala. Mnogi će odmah pomisliti na ono, što smo gore spomenuli, t. j. da je svoj toj razlici uzrok škola: *narod* je neuk, *narod* je u neznańu. No jazu onomu, koji dijeli *narod* od *gospode* nije uzrok samo neznańe *narodno*. Kad bi neznańe bilo uzrok, onda bi isti jaz postojao i između *gospode* i ńihovih žena, gospođâ, između *gospode*, koja su učila visoke škole, i između *gospode*, koja tih škola nijesu učila, kao što su trgovci, bankiri itd., jer po svom znańu ne stoje ni ńihove žene, ni trgovci i bankiri mnogo više od *naroda*: mnoge *gospodske* žene i *gospoda* bankiri znadu upravo toliko rimskoga prava, grčke mitologije, skolastičke teologije, ńemačke filozofije, astronomije i integrala, koliko i zadńi čovjek iz *naroda*, pa ipak ne vidimo, da bi na ńih ona učena *gospoda* onako gledala, kako gledaju na *narod*.

Drugi bi tko pomislio, da je jazu između *gospode* i *naroda* uzrok bogatstvo na jednoj, a siromaštvo na drugoj strani. Da razlika u imetku pravi među ļudima razliku, da jedne od drugih udaļuje, o tom nema sumńe. No ovomu jazu, o kojem govorimo, nije krivo siromaštvo *naroda*. Zar nema *gospode*, koja ništa nemaju, a uza to i ništa ne znaju? I druga ih *gospoda* ipak ne zovu „prostim" narodom. Kad bi razlika u imetku činila ovaj jaz, morao bi se taj jaz pojaviti i među bogatim i siromašnim dijelom *naroda*, ili bi *gospodi* samo sirotińa *narodna* bila „prosti" *narod*. No toga nema. Bogati lihvar iz *naroda* ne vidi ono u svom siromašnom dužniku, što gospoda vide u čovjeku iz *naroda*.

Ni to nije uzrok velikoj razlici između *gospode* i *naroda*, što *narod* teško rukama sebi kruh služi, a *gospoda* ga zaslužuju glavom, umom. Istina je, da ručni rad na jednoj, a umni na drugoj

strani u istinu dijeli ļude možda i više, nego što ih dijeli razlika u imetku. No otuda ne slijedi, da i mora dijeliti. Silnih legija radnikâ, koji se žuļevima svojih ruku prehrańuju, nitko ne broji u „prosti" *narod*, nitko na ńih onako ne gleda, kako gospoda gledaju na *narod*. S druge strane — da se poslužimo nešto neobičnijim primjerom — mnoga ciganka ne zna za žuļeve, već gatańem u karte sebi kruh služi. Nije li i to nekaki umni rad? Pa ipak nitko nije ciganke nazvao *gospođom*.

Spomenuli smo odijelo. To je nešto, što možeš svaki dan promijeniti. Pa gle! Najsigurniji ćeš biti, da te ne ubroje u „prosti" narod, ako obučeš gospodsko odijelo. I zbilja: neka čovjek iz naroda počne pomalo oblačiti gospodsko odijelo, reći će se, da se civilizuje, da nije posve „prost". I pravo će imati: taki je čovjek iz *naroda* izgubio već polovinu *narodne* duše — da tako kažemo, — i obična mu čovječja plitkost, koja sudi samo po površini, ne čini krivo. No ipak bi krivo sudio, tko bi držao, da sámo odijelo čini onu razliku, o kojoj govorimo. Da čovjek iz *naroda* počne oblačiti nenarodno odijelo, mora već biti dobro pripravļen, ne ide to na jedanput: mora, kako smo rekli, izgubiti nešto od narodne duše.

I tako ni neukost, ni siromaštvo, ni teški ručni rad, ni odijelo nije uzrok onomu jazu, koji dijeli *narod* od *gospode*. Sve su ovo uz druge stvari uvjeti onoga, što zovemo kulturom, sve ovo zajedno čini zbiļa kulturu. Ali smo mi pokazali, da iz razlike kakove u ovim stvarima ne mora izlaziti, pa zbiļa i ne izlazi i onakova razlika, kakova ima između *gospode* i *naroda*. Mi smo pače više puta spomenuli i jaz, koji, rekosmo, vlada između ova dva dijela naroda. I zbiļa je jaz. Drugačija je ona razlika, koje ima i među *gospodom* prema znańu, imetku, radu. Ta se razlika — jedna, dakako, lakše, druga teže, — dade ipak u kratko vrijeme izjednačiti: znańe se popuni, imetak se steče, mjesto da radnik žuļi ruke, računat će u računarnici — i razlike će gotovo nestati. No da *narod* prestane biti *narodom*, da bude blizu *gospodi* i *gospoda* ńemu, — morao bi promijeniti dušu. A da se duša narodna promijeni, za to treba stoļećâ, kako je trebalo stoļećâ, dok su se gospoda tako udaļila od *naroda*, kako su sada udaļena. Uzroci dakle, što čine jaz, o kojem govorimo, nijesu takovi, da bi se mogli brzo i lako maknuti; ti uzroci ne nastaju danas, nego traju i razvijaju se samo ńihove posļedice. O tim ćemo uzrocima kazati sada koju riječ. Bit ćemo kratki.

*

Nije teško pomisliti sebi (daleko smo od toga, da bismo to stalno znali) vrijeme, kad u Hrvatâ i južne ńihove braće nije bilo „prostoga“ *naroda* i *gospode:* bio je samo *narod,* čitav — recimo na današńu — prost. Tim nije kazano, da među pojedincima nije bilo nikake razlike: i onda je moglo i moralo biti tako, da su jedni bili pametniji, mudriji, bogatiji od drugih. Pače je moralo biti i druge ruke razlikâ: i onda je bilo glavarâ (recimo: županâ), starješinâ itd. No nemamo nikakoga razloga misliti, da bi n. pr. župan držao one, koji nijesu imali one vlasti i časti, koju je on imao, — „prostim“ narodom; nemamo razloga misliti, da bi s visokoga gledao na običaje, vjerovańe, znańe nekakvoga „prostoga“ naroda: i on se gostio — recimo — na grobu svoga pokojnika, i on je vjerovao, da će taj mili mu pokojnik doći o ponoći, pa mu je i on pripravio na stolu soli i hļeba — kako je činio i ostali narod. Poći ćemo i daļe. Dopustit ćemo, — kako je čovjek čovjeku vuk — da je taj župan ili drugi koji glavar bio silnik, da je, ako je bio jači, pa još k tomu imao od naroda vlast, — svomu slabijemu susjedu činio krivicu, otimao mu. Sve je to moglo biti, svega je toga i bilo, — ali nemamo nikakoga razloga misliti, da bi taj glavar držao sebe kao *čovjeka* višim od ostaloga naroda i da bi na osnovu toga i u ime toga prisvajao sebi pravo držati se prema ostalomu narodu i postupati s ńim drugačije (t. j. po se boļe, a po one ostale nepovoļnije), nego s nekim sebi ravnim.

Pomislio bi tkogod, da se takova misao o nekoj visini, o nekom pravu nad ostalim narodom nije s toga pojavila, što je sve bilo jednako neuko, neprosvijetļeno, što glavar onaj zbiļa nije bio u prosvjeti nimalo više nad ostalim narodom. Otuda bi slijedilo, da prosvjeta rađa i mora rađati onakovom mišļu o nekoj visini i o nekom nejednakom pravu. Mi to u ime prosvjete jednostavno poričemo. Inače bismo se morali odreći čitavoga prosvjetnoga rada i nastojańa čovječjega, što ga do sada poznamo. Prosvjetom se čovjek podiže i pred samim sobom, to je istina, — ali ako prosvjeta jedne podiže, ona tim ne snizuje drugih. Da je tomu tako, o tom će nas uvjeriti daļńe razmatrańe.

Pa ipak pored svega toga stoji čińenica, da se *narod* i zove „*najnižim* slojem naroda“ i u istinu smatra najnižim. To jasno dokazuje frazeologija svih evropskih jezika, u kojima je pridjev „*najniži* sloj naroda“ za *narod* gotovo stalan. Ili možda taj superlativ ništa ne znači i nema sadržaja?

Mi ne ćemo dokazivati, da su *gospoda* čitav sredńi vijek smatrala, i danas još gdješto zbiļa smatraju *narod* kao ļude nižim; ne ćemo dokazivati, da su sebi prisvajali neko pravo nad *narodom:* to je utvrdila povjest. Razlikujmo dobro sredovječna i kasnija nasiļa i nepravde prema slabijemu od nasiļa i nepravde protiv *naroda:* to nije jedno, tu je ogromna razlika. To će nam jedna jedina riječ razjasniti: slabiji se u sredńem vijeku i kasnije sve do danas branio u svojoj kuli i drugačije. A *narod? Narod* se je *bunio.* Isto čine, no jedan se, kažu, *brani,* a drugi se *buni.* Čitajmo povjest tih *buna.* Imamo ju i mi.

Preskočimo koje stoļeće.

Iz devetoga vijeka poslije Hrista imademo *latinsku* listinu hrvatskoga vladara s lijepim hrvatskim imenom: listinu Trpimirovu. U desetom vijeku već su na hrvatskom tlu sabori kršćanskih hrvatskih biskupa, a zakļučuje se, da se Hrvatima ima služiti kršćanska služba božja *latinskim* jezikom. Svi su spomenici o tom sačuvani u latinskom jeziku, a da li su bili i za koga su bili sastavļeni i jezikom hrvatskim, ne znamo, a za ovaj nam posao i ne treba znati. Hrvati su, hrvatski velikaši, potpisani na tim listinama, pa imamo dosta razloga držati, da su i razumjeli, što su potpisali.

Sve ovo jasno govori, da su Hrvati došli u susjedstvo stranoga im naroda. Tomu susjedu za voļu, a narodu svomu (a možda i sebi) na nevoļu, tjeraju glavari narodni iz crkve narodni jezik. Sudimo, da su se sprijateļili, možda sprijateļiti morali s tim susjedom. Uvedeno je već i kršćanstvo. Promijenilo se mnogo.

Susjed su taj bili Rimļani. Rimsko je carstvo propalo, no Rimļani su ostali. Ti Rimļani eto, Latini, nameću Hrvatima svoj jezik. No prije nego što se nametne jezik, mora se za to pripraviti tlo: treba onoga, komu ga hoćeš nametnuti, predobiti za *sve* svoje, treba ga uvjeriti, da je ono, što mu nuđaš, boļe. Tako je i bilo. Dugo je trebalo, dok je hrvatski vladar sa svojim velikašima mogao s Latinom povjerļivo raspravļati, dakako latinskim jezikom; dugo je trebalo, dok se je Latinima toliko priļubio, da je jezik svoga naroda istjerao iz crkve. No, kako nas kasniji događaji uče, ipak se priļubio i priznao tuđe za boļe, ļepše, zgodnije, — kako hoćete. Uz ńega i ńemu najbliže pristajali su i drugi. Pa kad je ono tuđe boļe i ļepše, posve je prirodno, da je ono *narodno* — gore, ružnije. Oni su se toga odrekli, oni su se od svoga naroda odijelili. To su, u kratko kazano, prva hrvatska *gospoda.* Tako je bilo po svoj Evropi.

Već bi nam ovo, kazano ovako kratko, što se može kraće, moglo ponešto razjasniti, kako između jednoga i drugoga dijela naroda nastaju razlike, koje nijesu osnovane ni na znańu, ni bogatstvu, ni na zanimańu, nego na tuđoj *kulturi*. A ta ja razlika mnogo oštrija, to i nije samo razlika, to je opreka, koja rađa na jednoj strani prijezirom i zametavańem, na drugoj mržńom i zavišću. Razlikujmo dobro. Ne rađa kultura, prosvjeta prijezirom i zametavańem, nego tim rađa tuđa kultura. Drugo je, uči li te tvoj čovjek, tvojim jezikom, uči li te poznavati i ļubiti ono, što je tvoje i ńegovo, čemu obojica kažu: naše, a opet je drugo, kad te uči tuđinac, koji sve svoje hvali i uči te ļubiti, a sve tvoje kudi i uči te sve tvoje prezirati. Tu se s kulturom, prosvjetom rađa i nešto drugo, tu kultura, dok jedne podiže, druge ponizuje. Tu je korijen onomu i onakomu mišļeńu o *narodu*, o kojem govorimo.

No nije tu cijeli uzrok onomu mišļeńu o *narodu*. Da je između *gospode*, koja su se priļubila tuđincima, i između *naroda* morao pući upravo jaz, onaj jaz, koji je tako strašno zijevao čitav sredńi vijek i kasnije, onaj jaz, koji je progutao toliko uzdaha za pravicom i čovještvom, toliko suza nad krivicom i nečovještvom, pa se ipak nije zajazio, — da je taj jaz morao pući, o tom ćemo se uvjeriti, promotrimo li ono, što su učenici, novi narodi evropski, primali od učiteļâ, baštinikâ grčko-rimske prosvjete.

Hrvati su kao i drugi evropski narodi primali od Rimļana rimsku kulturu i kršćanstvo.

Poznato je, koliko su Grci, a po ńima i Rimļani držali do sebe i do svoje kulture: sve, što nije bilo Grk i Rimļanin, sve je to bilo barbar. Teško je kazati onaj prijezir, koji je u Rimļanâ vladao prema barbarima, narodima tuđega jezika, bez rimske kulture. Poznato je, a i posve je naravno, da su Rimļani i nove evropske narode, Gale, Germane i druge, kad su došli s ńima u dodir, zvali barbarima i prenijeli na njih sav svoj rimski kulturni prijezir. To je tako ušlo u običaj, da su se germanske poglavice i vladari i sami zvali barbarima, kad su ih Rimļani sa svoje kulturne visine konsekventno tako zvali. Je li po tom čudo, da su i oni „barbari“, koji su se iz stotine i stotine razloga priļubili Rimļanima i ńihovu mišļeńu, nova dakle *gospoda*, počela prezirati svoj narod, iz kojega su nikli? Nije čudo, ali je nezgrapnost, anomalija, koja nije mogla ostati trajna.

Tu je eto prvi duboki korijen jazu između *gospode* i *naroda*. Rimļani su imali razloga prezirati barbare: tu je bila razlika ple-

mena, rase, razlika jezika, običaja, državnoga uređeńa, čitavoga života. Svaki narod, bio on zadńi, drži do sebe. To je uvjet ńegovu opstanku. A ako je zbiļa hrabriji, trezniji, sposobniji za rad i stvarańe, ako narod postane sebi svega toga svjestan, rađa se posve naravno neograničeni prijezir lošijega susjeda. Ovaj posve prirodni plemenski prijezir prenesla su *gospoda*, kako smo vidjeli, na dio svoga istoplemenoga naroda.

No nije sâm od rimske kulture baštińeni prijezir prema barbarima snizio toliko *narod* u očima *gospode*. Taj je prijezir bitno pojačao i podržavao i drugi elemenat, drugi sastavni dio nove evropske kulture. O tom još riječ.

Novi su evropski narodi primali od baštinikâ grčko-rimske kulture i novu vjeru, kršćanstvo. Kršćanstvo je niklo među Jevrejima. Grci su i Rimļani, znamo, prezirali narode drugoga plemena. No ne znamo, da bi taj svoj prijezir opravdavali nečim natprirodnim. Kod Jevrejâ naprotiv vidimo čitavu teoriju o inferijornosti ostalih plemena i naroda: oni su od Boga izabrani narod. To je stožer jevrejskoga vjerovańa. Ovu su misao, o izabranom narodu, o jedino spasonosnom vjerovańu prenijeli kršćani na sebe. Istina je, oni su zvali i primali u svoje redove sve narode, — ali, dok ti narodi nijesu bili među ńima, sasipali su na ńih sav svoj sveti gńev, grdili su i proklińali ńihove bogove, običaje, cijeli život, — sve, što je svakomu narodu najmilije. Što znači u kršćanskoj terminologiji „*narodi*“ (gentes, ethnici)? Nije li „čovjek iz naroda“ (ethnicus) najgore, što kršćanin može pomisliti? A kako su mislili o čitavim (nepokrštenim) „narodima“, tako su mislili i o dijelu naroda, koji je ostajao uz svoje bogove, običaje i život. Čitajmo samo ļetopisce, kako pišu o svom narodu, koji jošte nije bio pokršten. Uzmimo samo Nestora: on piše o svojim Drevļanima, Krivičima, i kako se sve ne zovu sva ta plemena — kao Herodot o barbarima, ako ne piše i gore. A kako je daleko od Rima! No kršćanin je. Taj je nepokršteni dio naroda bio najviše po selima, uz svoj plug i motiku, taj nije mogao tako lako primati svega onoga, što su primala ńegova besposlena gospoda. To su bili *seļaci*, ili, kako su Latini govorili, *pagani*, a mi danas po ńima velimo — pogani. Što znači u hrvatskom jeziku *pogan?* Znači isto, što i *gad*, *gadan*. Narodu su našemu tako živo crtali te *paganc*, *seļake*, da je narod od ńih, od *paganâ*, od pravoga svoga bića stvorio nekakva strašila (*poganica*, *buganci* itd.). Seļaci su eto došli na mjesto barbarâ i „narodâ“ (gentes). Što se prije mislilo, govorilo o bar-

Recueil des matériaux

sur

La vie et les coutumes du peuple slave du Midi

(Croates, Serbes, Slovènes)

Publication semestrielle

de la

„Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“

(Académie des sciences et des arts des Slaves du Sud)

à

Zagreb (Agram), Croatie.

Prix de l'Abonnement: **5 fr. = 4 mk.**

On s'abonne en envoyant un mandat-poste à la Uprava Jugoslavenske akademije, Zagreb (Agram), Croatie.

Toutes les communications relatives à la rédaction, lettres, livres etc. devront être adressées au *Directeur du „Zbornik za narodni život etc.“* (*Jugoslavenska akademija*). Zagreb (Agram), Croatie.

Sommaire du tome présant (dirigé par Dr. A. Radić):

On désire l'échange avec toutes les revues savantes.

Osnova za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu.

Napisao Dr. A. Radić.

I. Zadaća „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“.

Ovaj nacrt nije rasprava. S toga, a i s toga, što treba da bude kratak i što jasniji, ne će u ńem biti potankoga razlagańa različitih mnijeńa: biti će u neku ruku apodiktičan, aprijoran. Kritici je dakako otvoreno poļe.

1. Narod.

Zadaća je *„Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena“*: 1., da se u ńem sabere sve, što se može, o narodnom životu južnih Slovjena; 2., da se ta sabrana građa znanstveno obradi. Da se ovo ovako u kratko rečeno uzmogne razumjeti, potrebno je, da se potańe objasne pojedine riječi, koje su metnute u ovu zadaću *„Zbornika“*.

Kazali smo: „da se sabere sve o *narodnom* životu“. Što je *narod?* Ne misli se tu čitav narod ili hrvatski, ili srpski, ili slovenski, ili bugarski, već se misli onaj veći dio naroda, koji — recimo za sada — živi po selima, rukama radi, koji u velikoj većini ne nosi francuskoga odijela, koji nije učio nikakih, ili gotovo nikakih škola.

I ovo su, istina, razlike, koje dijele *narod* od *gospode, inteligencije,* no ni svaka za se, ni sve zajedno nijesu, kako ćemo vidjeti, prava razlika, po kojoj bismo mogli prepoznati čovjeka iz *naroda* od *gospodina.* Prava je razlika — druga *kultura. Gospoda* imadu svoju, *narod* svoju kulturu. A kad kažemo *kultura,* mislimo baš ono, što je zadaća, da se u *„Zborniku“* sabere: *život*, način života. *Život* je ovdje samo kratica. Kad upoznamo *narodni život*, znat ćemo, česa *narodu* treba za život, kako radi i počiva, tko mu je

drag, a tko mrzak, što mu je pravo, a što krivo, kako se veseli i žalosti, o čem snatri, česa se boji i čemu se nada. . . . Poredimo li život i običaje, ćućeńe i vjerovańe, znańe i mišlęńe *narodno* s *gospodskim*, vidjet ćemo, da je u jednom i drugom u velikoj većini samo ono jednako, zajedničko, što je jednako u svih naroda, u svih ļudi: i *narod* jede i pije, i *narod* se veseli i plače, i *narod* vjeruje, misli nešto i zna nešto — i u *gospode* sve to vidimo; ali kako se narod vlada kod jela, kako se veseli, — tomu se *gospoda* smiju; što *narod* vjeruje i misli, to je *gospodi* glupo; gospoda *narod* žale i govore, da bi ga trebalo prosvijetliti, t. j. učiniti, da se *narod* vlada, da vjeruje i misli onako, kako je to u *gospode*. To je poznato, razlika je očita.

No kako je razlika očita, tako nije očito, otkuda i kako je ta razlika nastala. Mnogi će odmah pomisliti na ono, što smo gore spomenuli, t. j. da je svoj toj razlici uzrok škola: *narod* je neuk, *narod* je u neznańu. No jazu onomu, koji dijeli *narod* od *gospode* nije uzrok samo neznańe *narodno*. Kad bi neznańe bilo uzrok, onda bi isti jaz postojao i između *gospode* i ńihovih žena, gospođâ, između *gospode*, koja su učila visoke škole, i između *gospode*, koja tih škola nijesu učila, kao što su trgovci, bankiri itd., jer po svom znańu ne stoje ni ńihove žene, ni trgovci i bankiri mnogo više od *naroda*: mnoge *gospodske* žene i *gospoda* bankiri znadu upravo toliko rimskoga prava, grčke mitologije, skolastičke teologije, ńemačke filozofije, astronomije i integrala, koliko i zadńi čovjek iz *naroda*, pa ipak ne vidimo, da bi na ńih ona učena *gospoda* onako gledala, kako gledaju na *narod*.

Drugi bi tko pomislio, da je jazu između *gospode* i *naroda* uzrok bogatstvo na jednoj, a siromaštvo na drugoj strani. Da razlika u imetku pravi među ļudima razliku, da jedne od drugih udaļuje, o tom nema sumńe. No ovomu jazu, o kojem govorimo, nije krivo siromaštvo *naroda*. Zar nema *gospode*, koja ništa nemaju, a uza to i ništa ne znaju? I druga ih *gospoda* ipak ne zovu „prostim" narodom. Kad bi razlika u imetku činila ovaj jaz, morao bi se taj jaz pojaviti i među bogatim i siromašnim dijelom *naroda*, ili bi *gospodi* samo sirotińa *narodna* bila „prosti" *narod*. No toga nema. Bogati lihvar iz *naroda* ne vidi ono u svom siromašnom dužniku, što gospoda vide u čovjeku iz *naroda*.

Ni to nije uzrok velikoj razlici između *gospode* i *naroda*, što *narod* teško rukama sebi kruh služi, a *gospoda* ga zaslužuju glavom, umom. Istina je, da ručni rad na jednoj, a umni na drugoj

strani u istinu dijeli ļude možda i više, nego što ih dijeli razlika u imetku. No otuda ne slijedi, da i mora dijeliti. Silnih legija radnikâ, koji se žuļevima svojih ruku prehrańuju, nitko ne broji u „prosti“ *narod*, nitko na ńih onako ne gleda, kako gospoda gle daju na *narod*. S druge strane — da se poslužimo nešto neobičnijim primjerom — mnoga ciganka ne zna za žuļeve, već gatańem u karte sebi kruh služi. Nije li i to nekaki umni rad? Pa ipak nitko nije ciganke nazvao *gospođom*.

Spomenuli smo odijelo. To je nešto, što možeš svaki dan promijeniti. Pa gle! Najsigurniji ćeš biti, da te ne ubroje u „prosti“ narod, ako obučeš gospodsko odijelo. I zbilja: neka čovjek iz naroda počne pomalo oblačiti gospodsko odijelo, reći će se, da se civilizuje, da nije posve „prost“. I pravo će imati: taki je čovjek iz *naroda* izgubio već polovinu *narodne* duše — da tako kažemo, — i obična mu čovječja plitkost, koja sudi samo po površini, ne čini krivo. No ipak bi krivo sudio, tko bi držao, da sámo odijelo čini onu razliku, o kojoj govorimo. Da čovjek iz *naroda* počne oblačiti nenarodno odijelo, mora već biti dobro pripravļen, ne ide to na jedanput: mora, kako smo rekli, izgubiti nešto od narodne duše.

I tako ni neukost, ni siromaštvo, ni teški ručni rad, ni odijelo nije uzrok onomu jazu, koji dijeli *narod* od *gospode*. Sve su ovo uz druge stvari uvjeti onoga, što zovemo kulturom, sve ovo zajedno čini zbiļa kulturu. Ali smo mi pokazali, da iz razlike kakove u ovim stvarima ne mora izlaziti, pa zbiļa i ne izlazi i onakova razlika, kakova ima između *gospode* i *naroda*. Mi smo pače više puta spomenuli i jaz, koji, rekosmo, vlada između ova dva dijela naroda. I zbiļa je jaz. Drugačija je ona razlika, koje ima i među *gospodom* prema znańu, imetku, radu. Ta se razlika — jedna, dakako, lakše, druga teže, — dade ipak u kratko vrijeme izjednačiti: znańe se popuni, imetak se steče, mjesto da radnik žuļi ruke, računat će u računarnici — i razlike će gotovo nestati. No da *narod* prestane biti *narodom*, da bude blizu *gospodi* i *gospoda* ńemu, — morao bi promijeniti dušu. A da se duša narodna promijeni, za to treba stoļećâ, kako je trebalo stoļećâ, dok su se gospoda tako udaļila od *naroda*, kako su sada udaļena. Uzroci dakle, što čine jaz, o kojem govorimo, nijesu takovi, da bi se mogli brzo i lako maknuti; ti uzroci ne nastaju danas, nego traju i razvijaju se samo ńihove posļedice. O tim ćemo uzrocima kazati sada koju riječ. Bit ćemo kratki.

*

Nije teško pomisliti sebi (daleko smo od toga, da bismo to stalno znali) vrijeme, kad u Hrvatâ i južne ńihove braće nije bilo „prostoga“ ***naroda*** i ***gospode:*** bio je samo ***narod,*** čitav — recimo na današńu — prost. Tim nije kazano, da među pojedincima nije bilo nikake razlike: i onda je moglo i moralo biti tako, da su jedni bili pametniji, mudriji, bogatiji od drugih. Pače je moralo biti i druge ruke razlikâ: i onda je bilo glavarâ (recimo: županâ), starješinâ itd. No nemamo nikakoga razloga misliti, da bi n. pr. župan držao one, koji nijesu imali one vlasti i časti, koju je on imao, — „prostim“ narodom; nemamo razloga misliti, da bi s visokoga gledao na običaje, vjerovańe, znańe nekakvoga „prostoga“ naroda: i on se gostio — recimo — na grobu svoga pokojnika, i on je vjerovao, da će taj mili mu pokojnik doći o ponoći, pa mu je i on pripravio na stolu soli i hleba — kako je činio i ostali narod. Poći ćemo i dale. Dopustit ćemo, — kako je čovjek čovjeku vuk — da je taj župan ili drugi koji glavar bio silnik, da je, ako je bio jači, pa još k tomu imao od naroda vlast, — svomu slabijemu susjedu činio krivicu, otimao mu. Sve je to moglo biti, svega je toga i bilo, — ali nemamo nikakoga razloga misliti, da bi taj glavar držao sebe kao *čovjeka* višim od ostaloga naroda i da bi na osnovu toga i u ime toga prisvajao sebi pravo držati se prema ostalomu narodu i postupati s ńim drugačije (t. j. po se bole, a po one ostale nepovolnije), nego s nekim sebi ravnim.

Pomislio bi tkogod, da se takova misao o nekoj visini, o nekom pravu nad ostalim narodom nije s toga pojavila, što je sve bilo jednako neuko, neprosvijetleno, što glavar onaj zbila nije bio u prosvjeti nimalo više nad ostalim narodom. Otuda bi slijedilo, da prosvjeta rađa i mora rađati onakovom mišlu o nekoj visini i o nekom nejednakom pravu. Mi to u ime prosvjete jednostavno poričemo. Inače bismo se morali odreći čitavoga prosvjetnoga rada i nastojańa čovječjega, što ga do sada poznamo. Prosvjetom se čovjek podiže i pred samim sobom, to je istina, — ali ako prosvjeta jedne podiže, ona tim ne snizuje drugih. Da je tomu tako, o tom će nas uvjeriti dalńe razmatrańe.

Pa ipak pored svega toga stoji čińenica, da se ***narod*** i zove „***najnižim*** slojem naroda“ i u istinu smatra najnižim. To jasno dokazuje frazeologija svih evropskih jezika, u kojima je pridjev „***najniži*** sloj naroda“ za ***narod*** gotovo stalan. Ili možda taj superlativ ništa ne znači i nema sadržaja?

Mi ne ćemo dokazivati, da su *gospoda* čitav sredńi vijek smatrala, i danas još gdješto zbiļa smatraju *narod* kao ļude nižim; ne ćemo dokazivati, da su sebi prisvajali neko pravo nad *narodom:* to je utvrdila povjest. Razlikujmo dobro sredovječna i kasnija nasiļa i nepravde prema slabijemu od nasiļa i nepravde protiv *naroda:* to nije jedno, tu je ogromna razlika. To će nam jedna jedina riječ razjasniti: slabiji se u sredńem vijeku i kasnije sve do danas branio u svojoj kuli i drugačije. A *narod? Narod* se je *bunio.* Isto čine, no jedan se, kažu, *brani,* a drugi se *buni.* Čitajmo povjest tih *buna.* Imamo ju i mi.

*

Preskočimo koje stoļeće.

Iz devetoga vijeka poslije Hrista imademo *latinsku* listinu hrvatskoga vladara s lijepim hrvatskim imenom: listinu Trpimirovu. U desetom vijeku već su na hrvatskom tlu sabori kršćanskih hrvatskih biskupa, a zakļučuje se, da se Hrvatima ima služiti kršćanska služba božja *latinskim* jezikom. Svi su spomenici o tom sačuvani u latinskom jeziku, a da li su bili i za koga su bili sastavļeni i jezikom hrvatskim, ne znamo, a za ovaj nam posao i ne treba znati. Hrvati su, hrvatski velikaši, potpisani na tim listinama, pa imamo dosta razloga držati, da su i razumjeli, što su potpisali.

Sve ovo jasno govori, da su Hrvati došli u susjedstvo stranoga im naroda. Tomu susjedu za voļu, a narodu svomu (a možda i sebi) na nevoļu, tjeraju glavari narodni iz crkve narodni jezik. Sudimo, da su se sprijateļili, možda sprijateļiti morali s tim susjedom. Uvedeno je već i kršćanstvo. Promijenilo se mnogo.

Susjed su taj bili Rimļani. Rimsko je carstvo propalo, no Rimļani su ostali. Ti Rimļani eto, Latini, nameću Hrvatima svoj jezik. No prije nego što se nametne jezik, mora se za to pripraviti tlo: treba onoga, komu ga hoćeš nametnuti, predobiti za *sve* svoje, treba ga uvjeriti, da je ono, što mu nuđaš, boļe. Tako je i bilo. Dugo je trebalo, dok je hrvatski vladar sa svojim velikašima mogao s Latinom povjerļivo raspravļati, dakako latinskim jezikom; dugo je trebalo, dok se je Latinima toliko priļubio, da je jezik svoga naroda istjerao iz crkve. No, kako nas kasniji događaji uče, ipak se priļubio i priznao tuđe za boļe, ļepše, zgodnije, — kako hoćete. Uz ńega i ńemu najbliže pristajali su i drugi. Pa kad je ono tuđe boļe i ļepše, posve je prirodno, da je ono *narodno* — gore, ružnije. Oni su se toga odrekli, oni su se od svoga naroda odijelili. To su, u kratko kazano, prva hrvatska *gospoda.* Tako je bilo po svoj Evropi.

Već bi nam ovo, kazano ovako kratko, što se može kraće, moglo ponešto razjasniti, kako između jednoga i drugoga dijela naroda nastaju razlike, koje nijesu osnovane ni na znańu, ni bogatstvu, ni na zanimańu, nego na tuđoj *kulturi*. A ta ja razlika mnogo oštrija, to i nije samo razlika, to je opreka, koja rađa na jednoj strani prijezirom i zametavańem, na drugoj mržńom i zavišću. Razlikujmo dobro. Ne rađa kultura, prosvjeta prijezirom i zametavańem, nego tim rađa tuđa kultura. Drugo je, uči li te tvoj čovjek, tvojim jezikom, uči li te poznavati i ļubiti ono, što je tvoje i ńegovo, čemu obojica kažu: naše, a opet je drugo, kad te uči tuđinac, koji sve svoje hvali i uči te ļubiti, a sve tvoje kudi i uči te sve tvoje prezirati. Tu se s kulturom, prosvjetom rađa i nešto drugo, tu kultura, dok jedne podiže, druge ponizuje. Tu je korijen onomu i onakomu mišļeńu o *narodu*, o kojem govorimo.

No nije tu cijeli uzrok onomu mišļeńu o *narodu*. Da je između *gospode*, koja su se priļubila tuđincima, i između *naroda* morao pući upravo jaz, onaj jaz, koji je tako strašno zijevao čitav sredńi vijek i kasnije, onaj jaz, koji je progutao toliko uzdaha za pravicom i čovještvom, toliko suza nad krivicom i nečovještvom, pa se ipak nije zajazio, — da je taj jaz morao pući, o tom ćemo se uvjeriti, promotrimo li ono, što su učenici, novi narodi evropski, primali od učiteļâ, baštinikâ grčko-rimske prosvjete.

Hrvati su kao i drugi evropski narodi primali od Rimļana rimsku kulturu i kršćanstvo.

Poznato je, koliko su Grci, a po ńima i Rimļani držali do sebe i do svoje kulture: sve, što nije bilo Grk i Rimļanin, sve je to bilo barbar. Teško je kazati onaj prijezir, koji je u Rimļanâ vladao prema barbarima, narodima tuđega jezika, bez rimske kulture. Poznato je, a i posve je naravno, da su Rimļani i nove evropske narode, Gale, Germane i druge, kad su došli s ńima u dodir, zvali barbarima i prenijeli na njih sav svoj rimski kulturni prijezir. To je tako ušlo u običaj, da su se germanske poglavice i vladari i sami zvali barbarima, kad su ih Rimļani sa svoje kulturne visine konsekventno tako zvali. Je li po tom čudo, da su i oni „barbari“, koji su se iz stotine i stotine razloga priļubili Rimļanima i ńihovu mišļeńu, nova dakle *gospoda*, počela prezirati svoj narod, iz kojega su nikli? Nije čudo, ali je nezgrapnost, anomalija, koja nije mogla ostati trajna.

Tu je eto prvi duboki korijen jazu između *gospode* i *naroda*. Rimļani su imali razloga prezirati barbare: tu je bila razlika ple-

mena, rase, razlika jezika, običaja, državnoga uređeńa, čitavoga života. Svaki narod, bio on zadńi, drži do sebe. To je uvjet ńegovu opstanku. A ako je zbiļa hrabriji, trezniji, sposobniji za rad i stvarańe, ako narod postane sebi svega toga svjestan, rađa se posve naravno neograničeni prijezir lošijega susjeda. Ovaj posve prirodni plemenski prijezir prenesla su *gospoda*, kako smo vidjeli, na dio svoga istoplemenoga naroda.

No nije sâm od rimske kulture baštińeni prijezir prema barbarima snizio toliko *narod* u očima *gospode*. Taj je prijezir bitno pojačao i podržavao i drugi elemenat, drugi sastavni dio nove evropske kulture. O tom još riječ.

Novi su evropski narodi primali od baštinikâ grčko-rimske kulture i novu vjeru, kršćanstvo. Kršćanstvo je niklo među Jevrejima. Grci su i Rimļani, znamo, prezirali narode drugoga plemena. No ne znamo, da bi taj svoj prijezir opravdavali nečim natprirodnim. Kod Jevrejâ naprotiv vidimo čitavu teoriju o inferijornosti ostalih plemena i naroda: oni su od Boga izabrani narod. To je stožer jevrejskoga vjerovańa. Ovu su misao, o izabranom narodu, o jedino spasonosnom vjerovańu prenijeli kršćani na sebe. Istina je, oni su zvali i primali u svoje redove sve narode, — ali, dok ti narodi nijesu bili među ńima, sasipali su na ńih sav svoj sveti gńev, grdili su i proklińali ńihove bogove, običaje, cijeli život, — sve, što je svakomu narodu najmilije. Što znači u kršćanskoj terminologiji „*narodi*“ (gentes, ethnici)? Nije li „čovjek iz naroda“ (ethnicus) najgore, što kršćanin može pomisliti? A kako su mislili o čitavim (nepokrštenim) „narodima“, tako su mislili i o dijelu naroda, koji je ostajao uz svoje bogove, običaje i život. Čitajmo samo ļetopisce, kako pišu o svom narodu, koji jošte nije bio pokršten. Uzmimo samo Nestora: on piše o svojim Drevļanima, Krivičima, i kako se sve ne zovu sva ta plemena — kao Herodot o barbarima, ako ne piše i gore. A kako je daleko od Rima! No kršćanin je. Taj je nepokršteni dio naroda bio najviše po selima, uz svoj plug i motiku, taj nije mogao tako lako primati svega onoga, što su primala ńegova besposlena gospoda. To su bili *seļaci*, ili, kako su Latini govorili, *pagani*, a mi danas po ńima velimo — pogani. Što znači u hrvatskom jeziku *pogan?* Znači isto, što i *gad*, *gadan*. Narodu su našemu tako živo crtali te *paganc*, *seļake*, da je narod od ńih, od *paganâ*, od pravoga svoga bića stvorio nekakva strašila *(poganica, buganci* itd.). Seļaci su eto došli na mjesto barbarâ i „narodâ“ (gentes). Što se prije mislilo, govorilo o bar-

barima i „narodima“, to se sada misli i govori o seljacima. Povodâ je i prilikâ bilo dosta. Seljaci su dugo držali svoje, dugo su davali povoda izljevima kulturnoga *gospodskoga* — svega onoga, što bilježi povjest. I to je sada „narod“ : *seljak*. Što je taj *seljak (paganus)* unaprijed bio *gospodi*, jasno kaže jedna jedina hrvatska riječ: *pògân*.

*

Ne mislim ni iz daleka, da je ovdje kazano sve, što je potrebno, da se razjasni, kako je nastao pojam *naroda* u onom smislu, u kojem se ovaj „*Zbornik*“ posvećuje *narodu*. Kazano je samo glavno od glavnoga. Da natuknem samo koji primjer. Državni se život narodni razvijao tako daleko od utjecaja *naroda*, *narod* je državni stroj tako malo shvatao, da ga je počeo smatrati, a i danas ga još smatra nekim strašnim i nesmiljenim fatumom. „*Zbornik*“ će ovaj donijeti za to primjerâ na pretek. *Narod* nije bio u javnom životu ništa. Kako je u svezi sa svim tim feudalni sistem stvorio od naroda roba, to samo spomińem.

2. Narodoznanstvo.

Spomenuto je, da su Grci i Rimljani prezirali barbare. No sam prijezir nije bio dosta, da odvrati pogibao, koja je jednima i drugima od barbarâ prijetila. Zemlja nema pregradâ, narodni život ide svojom strujom, pa su barbari dolazili sve to više u dodir s Grcima i Rimljanima. Bilo bi čudo, da nitko od Grkâ i Rimljana ne bi uza sav prijezir napokon ipak izbliže pogledao, što su tî *barbari*. I tako je Grk Herodot opisao život i običaje istočnih evropskih i azijskih barbara, a našlo se i Rimljanâ, koji su, bilo uz put, bilo namjerice kazali i napisali, što su mogli doznati o zapadnim barbarima, Galima i Germanima (Cesar, Tacit). Tako su radili i kasniji ljetopisci grčki i latinski: bilježeći događaje svoje države bilježili su uz put i ono, što su mogli doznati o tuđim narodima, koji su u te događaje utjecali. Ovo se činilo bez ikake posebne nakane, ovo je samo opisivańe naroda ili *etnografija*, za razliku od *historije*, jer barbari i ńima slični narodi nemaju historije. Bilo je kasnije i posebnih djela o pojedinim narodima, ali im je jedva što drugo bilo pred očima do lih obična radoznalost, želja za novošću. Bilježilo se je ono, što je bilo čudno i neobično, kako se i danas u kńigama, a još više u časopisima za šire općinstvo opisuju običaji „divljih“ naroda.

Ozbiljnije su shvatili taj posao kršćanski vjerovjesnici u Aziji i Americi. Ńima je bilo upravo nužno, da upoznadu, da u neku

roku prouče običaje i vjerovańa onih naroda, koje su htjeli predobiti za kršćanstvo. No i oni imadu pred očima posebnu, praktičnu cijeļ: oni se bave tuđim tim običajima i vjerovańem samo od nevoļe, samo da ih uzmognu što prije i što uspješnije uništiti. Ovako je bilo sve dotle, dok se jošte nitko nije usudio dirnuti u apsolutnu vrijednost evropske kulture, kojoj je osnov u baštińenoj kulturi grčko-rimskoj i u kršćanstvu.

Mi smo hotimice zamučali, da se je nova evropska kultura gradila na dva različna, pače oprečna osnova: na kulturi grčko-rimskoj i na kršćanstvu. Samo je sila krute zbiļe prisilila ove dvije kulture, da su se jedna pored druge širile bijući neprestano boj: kršćanstvo bije neprestani boj protiv grčko-rimskoga — recimo tako — poganstva, a poganstvo smeta kršćanstvu. Ako se slažu predstavnici jedne i druge kulture, — to su samo predstavnici. Više je puta bilo razdora i krvavoga boja među ovom — novom *gospodom*. Kako su *gospoda* na oko bila jedno, često na prvi pogled ne možeš razabrati, u ime koje se kulture koji bori. U ime česa se bore Hus, Luther? Barem govore o zloporabama, o nepravdama, pozivaju se na pismo, na početak pravoga kršćanstva. Nama je to dosta, za nas se i ne radi o drugom do lih o konstatovańu razdora. A nije li vrijedno izbliže pogledati, kako uz službene predstavnike kršćanstva stoje *gospoda,* kako se nalazi *gospode* (velikašâ, plemićâ), koja pristaju uz ove novotare? Nije li zanimļivo, kako Hus tjera tuđinstvo? Nije li po gotovo za nas zanimļivo, kako je gotovo uz sve novotare, pa i uz Husa — *narod?*

Ovim smo samo htjeli natuknuti, kako je u Evropi nastao među samom *gospodom* razdor, borba. Nije to lična svađa, neprijateļstvo, kojega je uvijek bilo i bit će. Tu se vodi borba o misli, tu se pita: kako gledaš na svijet, na ļude uopće, a onda dakako i na mene, što sam među ļudima. Dosta je iz te borbe spomenuti samo jedan događaj, francusku revoluciju. Rekao tko, što mu drago, u toj borbi pobjeđuje kršćanstvo, pobjeđuju misli, koje su se rodile iz kršćanske nauke. Ne smeta ništa, što novotari navaļuju i na kršćanstvo. No stvar na nas izbliže ne spada. Za nas je najznatnije to, što u svim tim borbama sudjeluje i *narod,* onaj prezreni narod, za koji nitko i pitao nije. Mnogi novotari ne pomišļaju, da je kršćanstvo i u svojoj domovini bilo novotarija, da je tražilo i našlo oslona u *narodu (gospoda* su pomoću tuđinca Rimļanina Hrista raspela, a *narod* je za ńim hrlio) i raširilo se među „narode“: kršćanstvu su svi narodi jednaki.

Tako je kršćanstvo dalo misao, ideju, koju je poprimila znanost, pa stala izučavati s jednakom ļubavļu, ili ako hoćete, s jednakim indiferentizmom, sve narode. Kršćanstvo je omogućilo ovu jednakost, koja nije mogla niknuti iz grčko-rimske kulture s ńezinim pojmom o barbarima. No treba priznati, da je znanstvena objektivnost morala ovu kršćansku ideju raširiti, morala je iz ńe odstraniti obiļežje vjersko: znanosti su svi narodi jednaki bez obzira na to, što vjeruju. Znanost se ne bavi n. pr. vjerovańem kojega naroda zato, da to vjerovańe uništi ili promijeni, već zato, da mu nađe izvor, mjesto među drugim vjerovańima i tako ocijeni ńegovu vrijednost prema sveukupnomu duševnomu blagu čovječanstva.

Kad je tako napokon oboreno mišļeńe, da je nova evropska kultura nada sve vrijedna; kad je pomoću kršćanstva nestalo preziranih barbarskih naroda; kad je znanstvena objektivnost odstranila vjersko obiļežje: nastalo je u etnografiji novo doba. Među tim su otkrivene nove zemļe, nađeni novi narodi. Ne popisuju se sada samo čudne i neobične stvari, da se udovoļi radoznalosti, već se biļeži sve sa stalnom naučnom cijeļu, etnografija dobiva svoju zadaću, dok je prije nije imala. Poređuje se život, običaji i vjerovańa svih naroda, pa se traži, da se nađu općeniti zakoni, po kojima narod živi i misli. Tomu su naučnomu poslu dali ime *etnologija*, nauka o narodima, *narodoznanstvo*.

Znanost ne sustaje na svom putu traženja, dok ikoliko može naprijed. Tako znanosti nije dosta, da nađe zakone, po kojima, u kratko rečeno, narod živi i misli, već traži i uzroke tim zakonima. Kako su se od druge polovine našega stoļeća razvile prirodne nauke, kako je sebi pozitivizam prokrčio put u sve znanosti, kako su se pojavima duševnoga života stali tražiti uzroci u tvarnom svijetu, — počeli su se i duševnomu životu naroda tražiti uzroci u tjelesnom ustroju čovjeka. Po tjelesnom se ustroju dijeli ļudstvo na rase (plemena). Koliko se nauka bavi proučavańem tjelesnoga ustroja kojega naroda, da se odredi, kojoj rasi pripada, zove se *antropologija*. Poređuje li znanost tjelesni ustroj s duševnim životom naroda, pa otuda zakļučuje štogod o svezi između tjelesnoga ustroja i duševnoga života, neki ju zovu psihičkom *antropologijom*.

Budući da danas nema u Evropi naroda, koji bi bio tako čist, da bi pokazivao u tjelesnom svom ustroju biļege jedinstvene rase, teško je na osnovu sadašńih tjelesnih biļega odrediti, od koje je upravo rase koji narod potekao. S toga se uzimļu u pomoć kosti

iz pradavnih grobova, pa se po ńima sudi. Kako su različni narodi jedan uz drugoga živjeli, miješale su se ńihove kulture; jedni su od drugih primali način gradńe, oruđe, posuđe itd. Tê se stvari iskapaju, poređuju, proučavaju i dosuđuju ovoj ili onoj kulturi, ovomu ili onomu narodu. Ove nauke: nauka o pradavnini (prehistorija) i nauka o starinama (arheologija) znatno pomažu narodoznanstvu.

*

Za čim je išlo proučavańe naroda? Tko to pita, pita, za čim ide znanost uopće. Čemu je historija, čemu geologija, psihologija i druge nauke? Neki misle, da znanost nema druge cije|i do lih tô, da nešto saznamo, da zadovo|imo svojoj težńi za znańem, da nađemo istinu. To bi bila čista znanost, kako je zovu. Istina je, znanost ne ide za drugom cije|u do lih za istinom. Ali se ta zadaća znanosti krivo shvata, kad se misli, da se istina samo zato traži, da znamo istinu, pak, kad ju nađemo, prekrstimo ruke i uživamo, što smo našli istinu. Nekoga n. pr. zanima sličnost slovjenske riječi *plug* i ńemačke *pflug,* pa stane svim pomagalima jezikoznanstva i kulturne historije tražiti, što je istina: jesu li tu riječ uzeli Slovjeni od Germanâ, ili Germani od Slovjena. I nađe, recimo, da je *plug* slovjenska riječ, a od Slovjena su je primili Germani. Misli li tko, da će taj učeńak uživati samo u tom, što zna istinu: plug je slovjenska riječ? Ne vjerujem. Istina je sama po sebi tako hladna, da čovjek u ńoj samoj i ne može uživati. Istina je gorka, žalosna — ali samo s obzirom na čovječje že|e i težńe. Kad bi bilo protivno, matematičari bi bili najsretniji |udi, matematika bi bila najuzvišenija znanost, ona bi |udima podavala najviše užitka, jer su ńezine istine najpouzdanije. Pa ipak nitko ne uživa baš u tom, što zna istinu: *dva puta dva je četiri.*

Iz ovoga vidimo, da znanost traži istinu, ali je ne traži samo zato, da ju zna, već zato, da se ńom služi u životu. Mi ne pojmimo čovjeka, koji bi tražio istinu, a ne bi znao, čemu će mu ta istina poslužiti.

Ovo smo morali spomenuti, premda ovamo ne spada. Ali smo to morali istaknuti s toga, što se baš narodoznanstvu u novije vrijeme prigovara, da je samo *moda,* da nije *znanost,* da se bavi tricama. Ako koga narodni život zanima samo toliko, koliko mu je zanim|ivo n. pr. to, da se koji div|i narod pozdrav|a trkańem nosova; ako koji učeńak misli, da je jedna takova čińenica, kao što je to trkańe nosovima, nekaka *istina,* pa da je, kad ju nađemo i utvrdimo, sve gotovo: onda je narodoznanstvo *moda,* onda nije znanost.

No već je ona etnografija, kako smo je natuknuli u Herodota i sredovječnih ļetopisaca, a osobito n. pr. u Tacita, i ako nema posebne naučne cijeļi, odgovarala nekoj potrebi. A kasnije „traženie istine“ o različnim narodima ima i te kaku cijeļ. Kad se je u Evropi stao drmati stari red, kad se stalo sumńati o postojalim pravnim uredbama države i obiteļi, kad i kršćansko vjerovańe nije ostalo netaknuto: počeli su učeńaci tražiti *početak, izvor* svega toga u uredbama, običajima i vjerovańu drugih, primitivnih naroda i iznositi ili dokaze protiv staroga mišļeńa, ili osnov za nove uredbe. Tako su se s obzirom na uređeńe države i obiteļi izučavale uredbe i običaji raznih naroda, pa je nastala nova znanost: *socijologija*. S obzirom na kršćansko vjerovańe izučavale su se vjere raznih narodâ, da se pobije, ili da se dokaže kršćansko vjerovańe. S obzirom na kńiževnost i ńezine motive počele su se iznositi na svjetlo duševne tvorevine *narodne* i stavļati o bok grčkim i rimskim — klasičnim — i po ńima sastavļenim (pseudoklasičnim) „umjetnim“ djelima. No ne ćemo nabrajati: svaka se grana kulture, svaka se misao stala poređivati s kulturom, mišļeńem *narodnim*. Tako je napokon došlo do toga, da se stalo govoriti i o kulturi narodnoj, za koju se do sada i mislilo nije, da je uopće ima. No to je sve moglo biti tek onda, kad je grčko-rimska kultura zajedno s kršćanstvom ne samo prestala biti jedinim mjerilom vrsnoće, već je došla — da tako kažemo — na optuženičku klupu. Dugo je neograničeno gospodovala, dugo je trebalo, dok joj se tko usudio prigovoriti. Nitko ne misli, da se ta kultura mora bezuvjetno osuditi, ali se nastoji, da se između ńe i evropskih naroda „urede računi“. Kad ona nije mjerilo vrsnoće, zar je još uvijek opravdano, da se *narod,* koji se nije ńoj priļubio, već ostao — koliko je mogao — uz svoje običaje, s toga prezire i zametava? Ako i narod ima svoju kulturu, treba ispitati, u čem stoji, kakova je; treba joj, pa bila kakova mu drago, odrediti mjesto *uz* druge, a ne *pod* drugima. Tako će se doći do uvjereńa, da svi narodi, koliko mogu prema prilikama, u kojima živu, rade na zajedničkom djelu ļudske prosvjete. Tako će se skrhati oštrac prigovarańu tuđinaca, koji kulturne tekovine susjednih naroda pripisuju samo sebi. Tako ćemo saznati, ima li narod i koliko ima u svom biću uvjetâ za život i razvitak. Tek onda, kad na strani *gospode* nestane prijezira, a na strani *naroda* mržńe, kojoj više ne će biti razloga, moći će čitav narod složno raditi. A vidimo i čujemo, kako je čitavoj Evropi na ustima riječ *narod,* kako *narod* i sam

traži jednako pravo za sve. No sve je deklamovańe uzaludno, dok ne bude, kako rekosmo.

To je zadaća i cijeļ narodoznanstva. Ne mislimo, da će taj posao, i po tom pomirba *gospode* i *naroda*, t. j. različitih kultura, biti skoro gotova, da će se tê kulture skoro izravnati, nivelirati. No to je naša cijeļ.

*

Oni su prigovori narodoznanstvu postali glasniji, otkada su se počeli osnivati narodoznanstveni časopisi pod engleskim nazivom *folk-lore* („narodna nauka, znańe"). Budući da se gdješto sabirala građa bez osnove i prave cijeļi, stalo se pitati: što je to *folk-lore?* Je li to znanost? Pojedini su sabirači, videći, da zanimańe za same čińenice, kakova je spomenuto pozdravļańe trkańem nosova, zbilja nije znanost, stali svoj rad braniti govoreći, da to i nije znanost, da je to samo građa. Tako je nastala nepotrebna smutńa. Da uzmognemo razumjeti, o čem se radi, postavimo ovo pitańe: Jesu li diplome (listine) znanost? Historik će nas u čudu pogledati i odgovoriti: Diplome nijesu znanost, ali bez diploma nema historijske znanosti. Tako je i s *folk-lorom:* tko samo sabire građu o narodnom životu, taj se ne bavi znanošću; ali tko tu građu proučava s onom cijeļu, kako smo razložili, taj se bez sumńe bavi znanošću. Kakova je to znanost, kakova joj je metoda, to je doduše čisto teorijsko pitańe, koje spada u filosofiju, no i o tom ćemo kazati riječ, dvije na drugome mjestu.

No prvi je posao sabirańe građe.

II. Osnova za sabirańe građe o narodnom životu.[1]

Da se upozna narodni život i mišļeńe, jednom riječju: narodna kultura, treba najprije sabrati građu, t. j. ono, što će se proučavati s onom cijeļu, koju smo u predašńem članku spomenuli. Da građa bude što potpunija i točnija, treba sabirati po nekoj osnovi.

Ova osnova ima tri odjela, a svaki je odio razdijeļen u razdjele.[2]

---

[1] Svatko će, tko se dade na sabirańe građe o narodnom životu po po ovoj osnovi i po ovim pitańima, pročitati najprije daļe dodani *„Način sabirańa građe o narodnom životu"*. Ako je uz koju riječ ili pitańe zvjezdica s brojem, to znači, da tu treba pogledati, što se pod onim (arapskim) brojem kaže u *„Načinu"*.

[2] Neka nitko ne misli, kako ne mislim ni sâm, da je ova osnova potpuna. Kad bi ova osnova mogla biti potpuna, ne bi trebalo sabirati. Zato će se ova osnova popuńati u posebnom dijelu *„Zbornika"* *(„Pitańa i odgovori")*.

PRVI ODIO.

U prvom će se odjelu, koji opsiže tri razdjela, bilježiti stvari, koje samo pomažu razumijevańu narodnoga života i mišljeńa. One se razlikuju od ostalih, koje se dale bilježe, tim, što ih nijesu stvorile ni čovječje ruke, ni čovječje pomišlańe ili um, već su takove, kakove jesu, od prirode. Čovjek ih ne može ni mijeńati po svojoj voli. Uza sve to čovjek bez ńih ne može biti, a kako bez ńih ne može biti, tako se po ńima pozna.

O ovim će stvarima biti govora još i u nekim poglavlima XII. razdjela, no drugo se ima opisivati ovdje, drugo tamo. Ovdje se pita, što u kraju ima pa i bez obzira na to, je li narodu poznato ili nije, bez obzira na to, što narod o tom misli. Ovaj odio može sabirač sâm napisati, a da nikoga ne pita za što drugo, osim za imena i nazive. Neka nitko ne misli, da razdjeli ovoga odjela imadu biti zemlopisne, prirodopisne, antropologijske, jezikoznanstvene itd. rasprave (monografije). O tom se ovdje ne radi, tim se bave posebne nauke. Nas ne zanima n. pr., u koji razred bila spada *vratič*, koliko mu cvijet ima prašnika itd., — to je posao učena bilara. No nas zanima to, što se *vratičem* mažu ulišta, pa nas samo zato zanima i to, da saznamo, kakovo je to bile, miriši li, smrdi li itd. Zato pitańa ne idu svagdje onim redom, kako bi to znanost tražila, već se za sve pita s obzirom na narodni život. Koliko je i gdje je to moguće, znanstveni je red pridržan.

Potańe će se kazati kod svakoga razdjela.

I. Priroda (narav) oko čovjeka.

Bez svega ovoga, o čem se ovdje pita, ne možemo sebi čovjeka pomisliti. Možeš sebi pomisliti čovjeka bez kuće, pluga opanaka . . . , ali ne možeš pomisliti čovjeka, koji ne bi živio na zemli, a da ta zemla nije ili gorovita ili ravna, obraštena ili pusta itd. Čovječji je život, a i sam čovjek drugačiji prema tome, u kakovoj zemli živi. Tako je drugačiji čovjek, koji živi u gorama, a drugačiji, koji živi u ravnici. Drugačije se obuva čovjek, gdje je močvarno, a opet drugačije, gdje je suho i kamenito.

S toga, ako hoćemo potpuno poznati čovjeka i ńegov život, moramo znati i sve ovo, o čem se dale pita. Sve se ovo zajedno zove priroda.

Pored toga moramo znati mnoge stvari, za koje se ovdje pita, zato, da upoznamo **narodni jezik**, jer bez poznavańa narodnoga jezika ne možemo pogotovo razumjeti narodnoga mišleńa.

1. Kraj i mjesta.

a) Iz kojega je kraja*[1] ili mjesta građa? U kojoj je kraj zemļi, pokrajini (u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni . . .), županiji, kotaru, okružju, općini? Dokle taj kraj ide, do kojega sela, gore, rijeke? Kako kraj (ili mjesto) zovu domaći ļudi, kako podaļi susjedi? Kako ga zovu gospoda (t. j. službeno na pismu)?

b) Koja su naseļena mjesta u tom kraju?*[2] Koliko koje ima duša?*[3]

2. Gore i vode.

a) *1.* Je li kraj gorovit ili ravan? Kako se zove cijela gora (ako ima koja), pojedini ńezini dijelovi, brežuļci, vrhunci, doline?*[4] Zna li se, zašto se tako zovu?

2. Kako se kaže najvišemu mjestu na gori *(vrh, hrbat, sļeme)*, kako daļe redom sve do nizine?*[5]

3. Lomi li se gdje kamen ili kopa kameni ugļen, za što se kopa i vrijedi li što? Žge li se vapno? Nalazi li se gdje možda zlata, srebra ili drugoga kakvoga kameńa?

b) *1.* Kako se zovu rijeke, potoci, izvori, jezera, bare, močvare, jame?

2. Kako se zovu mjesta uz rijeke, potoke itd. i na ńima (što je *savoj, rukav, breg, poloj, nakla, čuvel . . .)?*[5]

3. Ima li u kraju kakovo toplo, slano, kiselo, ļekovito vrelo? Ima li kraj od ńega kaku korist?

3. Zemļe.

a) Kako se zovu šume i pojedina mjesta i mjestašca u ńima? Zašto se tako zovu (ako se zna)?*[4]

b) Kako se zovu pašńaci, livade, ńive (oranice), vinogradi? Zašto se tako zovu?

4. Zrak i vrijeme.

a) Kako se zove koji dio godine *(proļeće, protuletje, ļeto, babļe ļeto, jesen, podjesen . . .)?*[6]

b) Kako se zove koje vrijeme? Koji vjetrovi ponajviše duvaju? Kako se zovu razne vrsti kiše, snijega, tuče (leda)?*[7]

c) Je li uopće hladno ili vruće?*[8]

5. Tlo.

a) Je li tlo kamenito, pjeskovito, ilovasto? Ostaju li iza kiše močvare, bare, jame? Je li kraj izvrgnut poplavi? Kakova je prema tomu vrijednost i cijena zemļi, ako se prodaje?

b) Koliko je tê zemļe dosta za prehranu muža i žene s dvoje, troje djece?

6. Biļe (drač, trave).*[9]

a) Kakvo biļe, drač, trava raste u okolici u tolikoj množini, da se lako opaža? Kakoga biļa, drača, trave ima najviše uz putove, u dvorištu, u vrtu?

b) Koje se biļke beru za kakovu potrebu i to: *1.* za hranu ļudima (n. pr. gļive, jagode, kupine); *2.* za lijek;*[10] *3.* za hranu ili steļu (štraju) blagu; *4.* za bojadisańe ili farbańe;*[11] *5.* za pokrivańe stańa (rogoz, šaš); *6.* za drugu potrebu u gospodarstvu; *7.* za nakit; *8.* za igru djeci; *9.* za drugu potrebu (za čarańe, za svećeńe u crkvi itd.)?

c) Koje se biļke uništuju radi štetnosti (n. pr. drač u žitu)?

d) Za koje se biļke nikako ne mari, a ipak ih *1.* ili ima mnogo (n. pr. lopuh), *2.* ili bi mogle biti na kakovu korist (*habdovina* ili *hebed, šipak, trnule* ili *trnine* itd.), ili su *3.* otrovne (*kužńak* i dr.)?

e) Ima li mnogo biļa, kojemu narod ni imena ne zna, već kaže samo: nekakov *drač, trava?*" Ima li među tim i takvoga, kojega ima mnogo, ili je (koliko sabirač zna) drugdje dobro poznato?

7. Životińe.*[12]

a) Ima li u kraju divļih *sisavaca* ili četveronožnih životińa: *1.* koje se love i ubijaju za hranu (jeleni, srne, zecevi); *2.* koje se love i ubijaju poradi grabežļivosti (medvjedi, vuci, lisice, tvorci, divļe mačke) ili druge štete (poļski miševi . . .)? Je li šteta, što ju čine zvijeri (vuci, lisice . . .), velika? (Koliko od prilike pokoļu komada blaga ili živadi u kojem selu?) *3.* Ima li drugih sisavaca, za koje se mnogo ne mari? (Ima li puhova, jazavaca, hrčaka?). Je li svih tih životińa bilo prije više? Otkada i zašto ih je mańe?

b) Koje *ptice* žive u kraju, i to: koje žive *1.* u selu i oko kuće; *2.* po poljima i livadama; *3.* po šumama i gorama i to: α) na suhu, β) u vodi? Koje se sele iz kraja, kada se sele i vraćaju? Koje su od ovih korisne, koje štetne i zašto? Je li pticâ bilo prije više? Ima li ih, kojim narod ne zna za ime?

c) Koje su *ribe* poznate (po veličini redom)? Ima li mnogo riba? Kakovih je najviše i kada ih je najviše?

Ima li u kraju rakâ?

d) Kakih ima u kraju *gmazovâ* (gušterâ, zmijâ, korńačâ, žabâ)? — Je li koja od ovih životińa za kaku korist? — Ima li otrovnih zmija? Kakove su? Stradaju li mnogo od ńih ljudi i životińe? Jesu li druge od ovih životińa čovjeku na kakovu štetu ili nepriliku?

e) Kakih ima *kukaca,* i to: *1.* na čovjeku; *2.* u čovječjoj hrani, žitku, odijelu, stańu; *3.* u domaćem blagu, na ńem i oko ńega; *4.* na povrću (u vrtu), žitu, travi, voću i drveću; *5.* gdje drugdje? —

Ima li kakih otrovnih kukaca? — Prave li gusjenice veliku štetu?

f) Kakih ima *puževa* i *glista?* Jesu li od kake koristi ili štete?

II. Tjelesni ustroj naroda.

1. Općeniti ustroj tijela.

a) *1.* Jesu li ljudi visoki, sredńe visine, niski?*[13] — *2.* Je li glava duga, sredńa, okrugla?*[14] — *3.* Kakovo je lice i nos?*[14]

b) Kakove je boje: *1.* kosa, *2.* koža, *3.* oči?*[15] *4.* Ima li ljudi kovrčaste (rudaste) kose?*[15] *5.* Ima li ljudî neobično rutavih ili kosmatih (n. pr. na prsima)?

2. Posebne pojave.

a) *1.* Jesu li ljudi jaki ili slabi? Koliku težinu može običan čovjek nositi? Ima li neobično jakih ljudi? Jesu li prije bili jači ljudi? — *2.* Jesu li ljudi debeli ili mršavi?*[16] — *3.* Imadu li mnogo djece?*[17] Ako nemaju, nije li možda što drugo, a ne neplodnost kriva? — *4.* U kojoj dobi obično umiru? Umire li mnogo djece? Ima li starih ljudi i koliko su stari? Jesu li prije ljudi dulje živjeli?*[18]

Dodatak. *1.* Kako se zovu dijelovi tijela? (Kako se zove cijelo tijelo jednom riječju: *tijelo, život, stas?* Kako se zove sve na čo-

vjeku i u čovjeku od glave do pete? — *2.* Kako se zovu ļudi po boji kose, kože, očiju; po stasu, debļini, po obliku lica, nosa usnica itd.? — *3.* Kako se zovu razne mahne ili falinge (kad je tko *ćelav*, *plešiv*, *grbav*, *rebav*, *šepav*, *šantav*, kad *u križ gleda*...)?

b) **Bolesti.***[19] *1.* Koje su najobičnije bolesti? Od kojih bolesti najviše umiru djeca i ļudi? — *2.* Koje su bolesti poznate?

I. Vańske bolesti. α) Ozlede. (Kako se kaže, kad se tko kako „ozledi": *stuče*, *potuče*, *ofuri*, *opeče*, *poreže*, kad tko *okilavi*, kad mu *nebo spane?* Kako se zove ozleđeno mjesto, kad „zacijeli": *brazgotina*, *žilek*. β) Kad „ujede", „ugrizne" . . . . zmija, pas, pčela. γ) Rane (čirevi, žuljevi). δ) Bolesti kože (lišaj, svrab, sramotne bolesti). —

II. Unutrašńe bolesti. α) Bolesti pojedinih udova tijela: glave, vrata, očiju, ušiju, nosa, ustâ, nokata, pa kad kosa ispada; prsoboļa, bolesti želuca, kostî. β) Bolesti cijeloga tijela (groznica). γ) „Velika bolest" (nevoļa). δ) Ženske bolesti (cvijet, trudovi, bolesti prsiju).

III. Duševne bolesti. α) Kako se zove bolest (i čovjek sâm), kad čovjek misli, da vidi kojekakve (strašne) ļude, životińe i dr. stvari (fixa idea, halucinacije)? β) Kako se zove bolest, kad je čovjek bez razloga veseo, pa pjeva, pleše ... ili je γ) bez razloga žalostan (melankolija)? δ) Kako se zove bolest (i čovjek), kad čovjek ništa ne zna i ne pamti (latinski *stupor*, kajk. *bêdek)?* ε) Kako se zovu ļudi, koji su od poroda glupi, pa uza to tjelesno slabi ili nakazni (maleni, a zdepnati, navorana lica, velikih usnica itd., — *cretin)?**[20]

Ima li u kraju ovakih duševno bolesnih ļudi?

III. Jezik.

Budući da sva građa o narodnom životu treba da bude zabiļežena riječima narodnoga govora, ne će u ovom razdjelu biti posebnih potankih pitańa: kaki je jezik, vidjet će se iz čitave građe. Glavno je, da se narodni govor vjerno biļeži.

*

1. Kojemu narječju pripada govor.

Je li govor štokavski, čakavski ili kajkavski? Kako ga zove sâm narod (hrvatski, srpski . . . ili još kako)? Kako ga zovu susjedi bliži i daļi? Obiļežuju li ga kako, rugaju li mu se i zašto?

2. Izgovor i naglas.

Koji se glasovi izgovaraju drugačije nego u kńiževnom govoru?*[21] Izgovaraju li se riječi kako drugačije nego u kńiževnom govoru (ne „zavlače“ li, ne govore li „na nos“ ili kako drugačije)?*[22]

3. Riječi.

Za koje stvari narod zna, da se drugdje drugačije zovu?

Dodatak. Ima li kaki tajni govor (kod prosjakâ, razbojnikâ)? Kaki je?

DRUGI ODIO.

U ovom se odjelu opisuje sve, što čovjek svojim rukama stvara i priređuje, da od toga živi. Ovdje se već vidi, što čovjek, kojega smo život nakanili opisati, zna i može, da se uzdrži u životu. To je *materijalna kultura* narodna. Još ne pitamo, kako živi, što misli i ćuti: hoćemo samo da vidimo, kako je uredio svoje prebivalište, krov nad glavom, kako se hrani i odijeva i kako radi.

Odio ima dva razdjela: prvi radi o *životnim potrepštinama,* drugi o *radu.*

IV. Životne potrepštine.

1. Selo i okolina.

a) **Okolina.** *1.* Kako se jednom riječju zove prostor oko sela?*[23]

2. Kuda se i s koje strane dolazi i može doći u selo?*[24]

3. Kako leže sela (uz rijeku, potok, na brdu ...)?

4. Gdje su prema selu šume, gora, pašńaci, livade, ńive (oranice), vrtovi, zavrtnice? Kuda se u ńih ide?[24]

5. Gdje je groblje? Kakovo je? Gdje je prije bilo?

6. Ima li blizu sela kakav grad, ruševine, stara crkva, kip (statua) itd., kakovo znatno mjesto, drvo ...?

b) **Selo.** *1.* Što se misli, kad se kaže „selo“? (Misle li se samo kuće i dvorišta, ili cijeli kraj oko sela? Znači li „selo“ isto, što i „svi ljudi, sav svijet iz sela“?)

2. Kako stoje u selu kuće jedna prema drugoj (jesu li u kakovu redu, ili su raštrkane?)

2. Kuća i dvorište.*[25]

a) **Dvorište.** *1.* Što se zove dvorište (dvor, avlija...)? Ima li velike razlike među dvorištem jednim i drugim i kakova je?

2. Je li dvorište ograđeno i kako je ograđeno? Gdje što u ńem stoji (gdje je kuća, hambar, štala, drvńak ili drvocjep, gnojište, smetište . . .)? Je li prazno ili golo, ili je obrašteno travom ili dračem (kakovim?) ili zasađeno drvećem?

3. Kuda se iz dvorišta ide k susjedu? Ima li u ogradi (u plotu, tarabama) prijelaz, vrata . . ., ili se mora na ulicu (brêg), pa onda k susjedu? Kuda se iz dvorišta izlazi na poļe, u šumu?

4. Što je iza dvorišta? Je li iza ńega vrt, pa zavrtnica i pašńak („pašnîk") i što je daļe?

b) **Kuća i pokućstvo.***[26] *1.* Što se sve misli, kad se kaže „kuća"?

2. Od česa je kuća sagrađena („zdelana" . . . kako li?)? Čim je pokrita? Je li „prizemna" (ili kako se to kaže?) ili na sprat („na kat", „na pod" . . .)?

3. Koliko ima odijeļenih pregrada (sobâ)? Kako se koji pregrad (ili odio) zove? Čemu koji služi i što je u kojem?*[27] Ima li uz kuću („sobu„ i „kuhińu") kakovo mjesto, gdje se sprema mlijeko, sir, meso . . .?

4. Ima li u kući (pod krovom) „zahod" („šekret")? Kaki je? Ako ga nema pod krovom, gdje je?

5. Kako se zove jednom riječju sve, što je u kući („pokućstvo", „pohištvo" . . .)? Kakovo je?

c) **Druge zgrade za ļude.** Ima li osim kuće još kakih zgrada za ļude (komore, črdáki, kućari . . .)? Kakove su, tko živi u ńima i što je u ńima?

Dodatak. Gdje se kada živi, t. j. gdje ćeš koga naći, kad dođeš u kuću u proļeće, ļeti . . ., u jutro, o podne . . .?

d) **Zgrade za sijeno, žitak, živež, sprave i oruđe.** Ima li osim kuće još kakovih zgrada za žitak, živež, sprave i oruđe, kao što je: štagaļ, hambar, suša; pivnica, repnica, koš, trap; pecara, kačara, vańska peć, ļetńa kuhińa? Gdje je sve to, od česa je i kakovo je? Kakove su stvari u tim spremištima?

e) **Zgrade za životińe.** Ima li posebnih zgrada za životińe? Kako se zove zgrada (ili samo odio) za svaku vrst blaga ili peradi . . . (štala, hlijev, svińac, kurečica, pčelińak, „volnîk" . . .)? Kakova je koja i što je u kojoj?

f) **Što je još oko kuće?** Ima li možda stupa za tučeńe ječma ili kakova druga sprava ili prilika (n. pr. žrvań ili žrni)? Kakova je?

g) **Zdenac (bunar).** Odakle se nosi voda? Ako je zdenac u dvorištu, kakav je? Ako je izvan dvorišta, gdje je i kakav je?

h) **Drvńak (drvocjep).** Ima li drvńak i kakav je?

i) **Gnojište i smetište.** Je li gnojište i smetište kako uređeno?

3. Zgrade izvan dvorišta.

Ima li kakovih zgrada izvan dvorišta, kao što je stan, klijet...?

4. Hrana i posuđe.*[28]

a) **Spremańe i priređivańe mesa, smoka i sočiva.** *1.* Kako se zove jednom riječju, sve, što je za jelo, ili što se jede? Kako se zove više vrstî jela zajedno (smok, sočivo, varivo, kuhilo...)?

2. Kako se ubìjaju (koļu...) i raščińaju (raspravļaju, paraju...) volovi, svińe, ovce, perad, ribe, raci...? Kako se zove cijeli taj posao, kako kod svake životińe? (Volovi se *tuku*, *gule*...; svińe se *koļu*, *smude*, stružu...) Tko taj posao obavļa? Kako se zove koji komad mesa *(pleće, pisana pečenka, kuk, buncek, slesena, baca, krilo...*[29]*)?*

3. Kako se različno meso soli, sprema i suši? Kako se nadijevaju kobasice? Kako se koje zovu?

4. Kako se „seče", kopa, čisti, „ribļe"... i sprema kupus (zeļe), repa, krumpir...?

5. Što se još sprema za zimu ļudem za hranu?

6. *Brašno i sočivo.* Kakvoga sve ima brašna (meļe, muke)? Kako je koje mliveno? U čem i kako se tuče ječam, žito... za kašu?

7. *Mlijeko.* Kako se doji? Što se radi redom s mlijekom dok od ńega ne postane sir, maslo...? U čem se to i kako se to radi? Kako se zove sve ono, što nastaje, dok se mlijeko čini ili putro (kako li se to zove?) tepe... (sirutka, stepki...)?

8. Bere li narod za jelo jagode, gļive i što još? Spremaju li se kako tê stvari?

b) **Priređivańe hrane (jela).**

1. Kako se jednom riječju zove priređivańe jela, kako kod pojedinih jela, kako porugļivo, kad je jelo pokvareno?

2. Što se jede prijesno, t. j. bez pečeńa i kuhańa (suho meso, šļive, kiseli kupus, luk...)?

3. Što se peče, prži (s malo vode ili bez vode)?

α) Kakoga ima peciva od brašna (meļe ili muke)? Kako se mijesi i peče kruh (hļeb) i drugo pecivo? Što sve za to treba i kako se zove?

β) Što se peče na goloj vatri (ogńu) ili na žeravici (na ugļevļu), na ražńu?

γ) Što se peče u posudama? Kako se zove sâm posao i jelo?

3. Što se kuha (vari) u vodi, mlijeku...?

4. Kako se drugačije prereduje jela?

c) **Kada se koje jelo jede?** Ima li za posebne događaje (za babine, svadbu...) posebnih jela?

d) **Gdje se kada jede?** Kada se jede (t. j. u koje doba dana)? Kada se obilnije jede i pije (kad se kosi i uopće teže radi)? Što se jede, kad se obilnije jede? Kada se svečano gosti?*[30]

5. Odijelo i obuća.*[31]

Kako se jednom riječju zove sve, što čovjek oblači („odijelo", „oprava", „ruho"....)?

Koja se sela ovoga kraja jednako nose?*[32]

a) **Odijelo za djecu.**

1. Kako oblače djecu, dok ne prohodaju, i to: α) mušku, β) žensku?

2. Kako se oblaće djeca otkad prohodaju, pa dok ne pođu na posao, i to: α) muška, β) ženska?

b) **Muško odijelo.**

1. Svakidašńe muško odijelo, i to: α) ļeti, β) zimi.

2. Kako se odijevaju ļudi (muškarci), kad idu među svijet: na sajam, u crkvu...?

3. Kako su odjeveni ļudi, kad se kaže, da su svečano odjeveni, t. j. da su obukli, što najļepše i najboļe imadu?*[33]

4. Oružje.

c) **Žensko odijelo.**

Kako se odijeva: *1.* djevojka, *2.* nova mlada (snaša), *3.* udata žena, *4.* starija žena i starica, i to kod svake: kako se odijevaju α) svaki dan kod kuće kod posla, β) kad idu među ļude (n. pr. u poļe), γ) kad su svečano odjevene?*[34] δ) Kako se odijevaju žene, kad su u žalosti (kad koga kaju, kad za kim „prosto" nose)?

d) **Obuća.**

1. Idu li ļudi i žene bose i kada?

2. Kakova je obuća za α) muške, β) za ženske? Kako se obuvaju: obuvaju li obojke ili čarape?

e) **Ostalo, što k odijelu spada.**

Ima li još što, što bi spadalo k odijelu? Nose li rukavice ili narukvice kake? Tko ih nosi i kada? Nose li kišobrane i suncobrane (ambrele)?

f) **Posteļina.**

1. Kako se zove sve, što je na posteļi (krevetu)? *2.* Kako je uređena posteļa?

g) **Ostale tkanine.**

1. Stolńaci. 2. Ručnici. 3. Torbe, vreće. 4. Obojci. 5. Guńevi za końe. 6. Ostalo.

Dodatak. *1.* Drži li svako selo svoju nošńu za najļepšu, ili priznaju, da je susjedna nošńa ļepša? Kakova je razlika u odijelu pojedinih susjednih sela?*[34]

2. Prodaje li se domaće odijelo? Prodaju li ga žene jedna drugoj, kupuju strani ļudi? Što bi stojao koji komad, kad bi se prodavao? Koliko bi se u novcu po prilici moglo računati muško, djevojačko, žensko . . . čitavo odijelo bez uresa (dukatâ, kralužâ)?

3. Starinsko odijelo. Sjeća li se tko, da je odijelo bilo kada drugačije? Ima li možda tko takoga odijela? Što se misli, zašto se promijenilo? (Je li novo odijelo ļepše, zgodnije, jevtinije?)

4. Zašto narodno odijelo propada? Propada li u kraju narodno odijelo? Je li propadańu krivo siromaštvo, štedńa, blizina grada (zašto narod voli — ako voli — gradsko odijelo: s toga, što mu je ļepše, ili što je jevtinije?), nagovarańe gospode (učiteļâ, učiteļicâ, župnikâ), naredbe o močeńu lana i konopļe?

5. Kupovno odijelo.

Gdje narod kupuje odijelo, koje se kod kuće ne pravi?*[35] Gdje su majstori, koji prave narodno odijelo, učili svoj zanat? Dade li se što o tom reći: ravnaju li se majstori po narodu, ili žene i ļudi primaju, što majstor načini i kako načini?

6. Nakit i češļańe.

a) **Nakit.**

1. Kako se zove jednom riječju, što ļudi na sebe i na odijelo meću, da bude ļepše? Kako se zove taj posao *(kititi se, cifrati se)* i ļudi, koji to preko mjere rade *(kicoši)?*

2. Čim se kite *momci i ļudi?* Kite li se: α) stvarima od životińa (perjem, svińskim klovima, rogovima), ili β) cvijećem i kakim, ili pak: γ) stvarima od kovine (prsteńem [tko nosi prsteńe i kakovo je?], dugmetima ili pucetima) i δ) čim još?

3. Čim se kite *djevojke i žene?* Kite li se i one α) životińskim stvarima i kakim, ili β) cvijećem, ili γ) kovinama (dukatima, kralužima ili kvaružima, đunđom) ili δ) čim drugim?

b) **Češļańe.**

1. *Kosa i brada u ļudi.* α) Strigu li ļudi kosu i briju li bradu i brke? Tko ih striže i brije? Kada se i kako se to radi i što za to treba? Ima li kod strižeńa (n. pr. djece) kakih običaja?*[36] — β) Kako se češļaju?

γ) Ima li spomena, da su ļudi nosili dugu kosu? Kako su je nosili? Kada je to i zašto je to prestalo, ako tko zna? Pamti li tko, kada se počelo ovako, kako je sada? Zna li se, kako je to počelo?

2. *Kosa i glava u ženâ.* α) Kako češļaju i pletu kosu (vlasi) ženska djeca, djevojke za udaju, kako žene? Češļaju li se za kakovu zgodu drugačije?

β) Kako je uređena glava u djevojke, kako u žene i po čem se pozna jedna od druge?

γ) Nose li tuđu kosu? Tko to nosi? Režu li kosu i prodaju li ju?

7. Ogrjev i posvjet.

a) **Ogań i ogrjev.** *1.* Kako se dobiva (užiže) ogań (vatra)? Ima li žigicâ (šibica) ili se još ogań kreše? Čim se i na čem kreše?

2. Dobiva se možda ogań tako, da se drvo o drvo tare ili ribļe? Treba li se taki ogań, koji se sam od sebe užge, za kakav posebni posao?

3. Pri čem se grije? Grije li se kod otvorena *ogńišta*, ili kod *peći*, ili ima oboje? Kada se grije pri jednom, kada pri drugom? Kakovih ima peći? Ima li peć u više kućnih odjela (u sobi, komori)? Kako se ļudi griju? (Stoje li, sjede li)? Je li kako priređeno oko peći, da se može sjesti?

4. Čim se loži ili kuri (drvom?... kakovim?)? Kako se to čini i što za to treba *(triješća, tésî, šušńa)?*

b) **Posvjet.** *1.* Ima li za posvjet *lampa, šišak, kereš, crijep, svijeća?* Kakovo je sve to, što u tom gori?

2. Radi li se i što se radi pri svjetlu? (Prede li se, šije li se, što li)?

3. Čim se svijeti, kad se ide u štalu (pojatu, hlijev), izvan kuće po dvorištu ili na putu?

4. Kako se prije svijetilo? Kakove su prije bile sprave za dobivańe (užizańe) ogńa?

8. Pušeńe.

a) Znade li tko, da nitko još nije pušio? Kada se je to počelo? Tko puši? (Kada djeca počińu pušiti? Puše li žene)?

b) U čem se puši? (Puši li se smotani duhan ili se u što meće? Kakovih ima lulâ ili fajfâ? Kako se zove sve na luli i u luli, pa i ono, što pušeńem nastaje, n. pr. *baguš)?*

c) Što se puši mjesto duhana (krumpirovo, orahovo lišće)?

d) Koliko jaki i sredńi pušač zapuši na godinu?

e) Šńofa (cmrče) li se burmut (tubâk, šńofanac)?

9. Lijekovi (vraštva).

a) **Kako se liječe bolesti bez lijeka?**

1. Kod kojih bolesti mora bolesnik mirovati, u toplom biti? Kod kojih ne smije i česa ne smije jesti?

2, Koje se bolesti liječe *ravnańem* (ili, kako negdje kažu, *ramnańem)*, t. j. tako, da se bolesnik tare, gńete (masaža)? Kako se to čini i tko to čini?

3. Kako se još liječi bez lijekova?*[37] (Pušta li se krv? Tko pušta, kako? — Režu li se koje rane, tko i kako reže? Kako se vadi trn, zub, kost iz grla? Kako se pomaže kod teška poroda?)

4. Razlikuje li se liječeńe (vračeńe) od bajańa (pregovarańa)?*[38]

b) **Što se upotrebļuje za lijek***[39] *1.* od *životińa* α) živih (mlijeko, balega ili nečist), β) ubijenih (žuč); — *2.* od *biļa* i to: α) cijela biļka, β) korijen. γ) lišće, δ) plod, ε) sokovi (ocat ili sirće, rakija, vino)? — *3.* Liječeńe *vodom.* Liječi li se kako vodom kod kuće? Idu li ļudi u toplice?

c) **Kako se liječi** koja bolest?*[40] — *1.* Priređivańe lijeka. — *2.* Liječeńe.*[41] — *3.* Pojavi kod liječeńa (t. j. što se opaža na bolesniku, kad mu se dâ lijek).

10. Tamańeńe životińa i gamadi.*[42]

a) Kako se truju ili tamane zvijeri (vuci, lisice, pa domaće životińe (psi, mačke, kokoši) bez ubijańa i potajno (da se n. pr. susjedu osvetiš)? Kako se tamane miševi, parcovi ili štakori.

b) Kako se tamani kućna gamad (uši, buhe, stjenice)?

V. Rad.

Ovaj razdio ima dva dijela: u prvom će se opisati, kake su sprave i oruđe, kojima se radi, a u drugom, kako se ńima radi.

A. SPRAVE I ORUĐE.

1. Lovske sprave.

Kakih ima sprava za lovļeńe i ubijańe zvjeradi, pticâ, ribâ?

2. Poljodjelske sprave i oruđe.

a) Sprave i oruđe za obrađivańe zemljišta. Kakim se spravama i oruđem obrađuje zemlja i usjev (*1.* plugom, *2.* branom, valjem, motikom)?

b) Kakim se spravama i oruđem *pobire prirod* (čim se kosi, žańe)?

c) Čim se prirod (sjeme) trijebi, čisti, vija (vjetreńačom)?

3. Sprave za priređivańa vune, lana, konoplje.

(Opisati ih treba onim redom, kojim se što radi, a taj se red vidi dalje u dijelu B, pogl. 8, str. 29.).

4. Sprave za priređivańe živeža.*[43]

Koje su sprave potrebne, da se prirod (žitak: kukuruz, pšenica, ječam, proso; kupus, grožđe, voće) priredi tako, da se od ńega može gotoviti jelo? **a)** Sprave za ljušteńe žitka (n. pr. *stupa* za „tučeńe" ječma). — **b)** Žrvań, mlin. — **c)** Sprave za sušeńe voća (šljiva). — **d)** Preša (tijesak) za grožđe, masline. — **e)** Sprave za pečeńe rakije.

5. Sprave za vožńu.

a) Sprave za vožńu po suhu. *1.* Kakovih ima kolâ (za vožeńe ljudî, drvâ, sijena)? Sto sve k ńima spada? — *2.* Kakove su saone (sâni)?

b) Sprave za vožńu po vodi. *1.* Kako se i na čem prevažaju životińe s kolima (na „kumfama"; dereglijama; što su „tumbasi"; kakih ima lađa ili korabâ)? — *2.* Kako se prevažaju mańe stvari i ljudi (na čamcima, na čunu)?

6. Sprave i oruđe za izrađivańe razne građe.*[43]

a) Sprave i oruđe, što ga ima **svaka** gotovo **kuća**. *1.* Kakih ima sprava za posao, kad treba stvar, koja se radi, pričvrstiti (n. pr. „*kobila*", da se pričvrsti drvo), podložiti (n. pr. „*babica*", na kojoj se kosa kleplje), oruđe nabrusiti? — *2.* Kakvoga ima oruđa α) za izrađivańe (sječeńe tesańe, pileńe) drva, β) kosti,*[44] γ) kamena, δ) željeza i drugog kova?

b) Zanatlijske (majstorske) sprave i oruđe. Kakih sprava i oruđa trebaju *1.* *drvodjelje* (majstori, koji izrađuju stvari od drva) i to: α) koji grade zgrade ili stańe (kako se zovu?), β) kolari, γ) bačvari; — *2.* *kovači;* — *3.* *lončari;* — *4.* majstori, koji izrađuju *kožu*, i to: α) kožari, β) opančari, γ) čizmari ...; — *5.* *klobučari.*

7. Sitno domaće orudje.*[44]

B. POSLOVI.

1. Lov.

a) **Tko se bavi lovom?** Ima li ļudî, koji se bave samo lovom i kakovim? Tko se ponajviše bavi lovom i kada?

b) **Što se lovi?** Koje se životińe love ili su se prije lovile?

c) **Kako se lovi?** Kako se lovi *1. zvjerad, 2. ptice, 3. ribe,* raci, žabe, pijavice?

2. Gojeńe stoke (blaga) i živadi.

a) **Gojeńe blaga.** *1.* Koje se životińe zovu *blago* ili *stoka?* Kakovo se blago (volovi, krave, ovce, koze, końi, svińe) goji (hrani) i koje najviše? Kako, kada (koliko puta) i čim se blago hrani? Kada se i gdje se pase? (Pase li svaki svoje, ili se uzima zajednički pastir?) Kako se i čim čisti? Kako se i što se radi, kad se krava teli, kobila ždrijebi itd., pa kako se postupa s teletom ili drugim mladim (kako dugo sisa, kako se *odbija)?* Brine li se što narod za boļu trägu (plešinu) i kako? Kako je bilo prije, kako sada? — *2. Blago kod posla.* Koje blago obavļa koji posao? (Oru li n. pr. samo volovi ili końi, ili jedno i drugo, ili zajedno? Koje je običnije?) Uprežu li se kobile i krave? Kako se uprežu volovi (u *jaram),* kako końi (u *hamove).* Kako se tjeraju (gone)?

b) **Gojeńe živadi.** Kakova se živad (kokoši, pure ili tuke, guske, race ili patke) goji? Čim se hrani. Kako se „nasađaju“ (ili kako se to veli?) jaja?*[45] Čim se hrane mladi? Ima li živad pastira?

Dodatak I. *Pčele.* Ima li pčelacâ? U čem se drže (u ulištima, košnicama)? Gdje se drže košnice? Kako se s pčelama radi, kad se roje? Kako se uzima med (duše li se pčele i kako)? Što se radi s medom? Kako se pravi vosak, a što od voska?

Dodatak II. *Psi i mačke.* Drže li ļudi rada u kući pse i mačke? Kako s ńima postupaju?

Dodatak III. *1. Nazivi životińa po dobi.* Što je *tele, junac, ždrijebe, prase* i kako se sve zovu životińe po dobi? — *2. Imena životińa.* Kako se zovu volovi *(širońa, čadońa),* krave *(milava, serava),* koze, ovce, svińe, końi i druge životińe (psi, mačke, pa živad, ako joj se daje ime)? — *3.* Kako se životińe dozivļu (mame; čim i kako se mami n. pr. koń, kad ga hoćeš na paši uhvatiti?) i tjeraju? Kako se nutkaju na što (da n. pr. piju)?*[46]

Dodatak IV. *Kako se postupa sa životińama?* Vole li ļudi životińe i po čem se to vidi? Tuku li životińe? Kako se na to gleda?

Dodatak V. *Lijekovi za životińe.*[*47] *1.* Koje su bolesti kod životińâ? *2.* Čim se i kako se liječe? Što se uradi s blaščetom ili drugom životińom, kad crkne (krepa, parne)?

3. Obrađivańe (obdjelavańe) zemļe.

a) Priredjivańe zemļišta. *1.* Kad se hoće od zemļišta, gdje je šuma, grmļe, šikara, kamen, jame, — načiniti ńiva, livada, vinograd, što treba uraditi? (Treba li *iskrčiti*, pa *požgati?*) Zna li se za obrađene zemļe, koje su nekada bile šume, šikare, jame? Ima li kakoga spomena, kako se to obradilo? — *2.* Kako se priređeno zemļište daļe drži u redu? (Treba li ga *gnojem, đubretom gnojiti* ili *đubriti?* Čim se još gnoji? Kako se s gnojem na gnojištu radi, miješa li se sve zajedno, ili je svaki gnoj za se, pa koji je za kaki usjev? Kada se gnoj vozi na poļe?) Treba li zemļe natapati? (Kako se to čini?) Što se još radi sa svakim zemļištem?

3. Koliko (jutara, rali) ima koja kuća kojega zemļišta (oranicâ, livadâ)?[*48]

b) Sijańe i obrađivańe usjeva.[*49] *1.* Što se najviše sije i sadi, t. j. od česa narod baš živi? — *2.* Što se sve, kada se, kako se i kakim oruđem sije, sadi i obrađuje α) u vrtu, β) u poļu, γ) u vinogradu, δ) . . . ?

c) Spremańe (brańe) priroda.[*50] Kada se i kako se koji prirod *bere* (kukuruz, grožđe), *żańe* (ječam, pšenica), kod kuće *trijebi, vrši, vija* (žito), *pretače* (vino)?

d) Biļe od kojega se pravi platno. Sije li se kakovo biļe, od kojega se pravi vlakno? Kada i kako se sije, plijeve, puče, *rila* ili trusi (sjeme), namače (ili što drugo), suši, dok nije za *stupu* (ili kako se to zove?), da se tuče?

e) Duhan i cvijeće. *1. Duhan.* Kako se je sadio i spremao duhan? Sadi li se još? — *2. Cvijeće.* Sadi li tko cvijeće? Gdje se sadi i kakvoga ima?

f) Livade (sjenokoše). *1.* Razlikuju li se livade po travi? Kakih ima trava i za koje je blago od koje trave sijeno?

2. Kada se kosi, tko i kako kosi, koliko se puta kosi, kako se zove svaka košńa (kôša) i sijeno *(otava, otavić)?*

3. Kako se *spravļa* (ili kako se veli?) pokošena trava *(prevraća se, nateple),* kako se vozi, u što se slaže (na *štagaļ,* u *kup, plasnicu)?*

g) Voće (sad). Kakovo se i gdje se sadi voće (jabube, kruške, kakovih sve ima?) Kako se cijepi (kalami)?

4. Kućni poslovi.

a) Kako se drži u redu kuća (kuhińa i posuđe, kuća i pokućstvo) i dvorište? Čim, kada i kako se mete i posprema ili redi soba, kuhińa? b) Mete li se kada i dvorište, pa i ulica (brêg) pred kućom? c) Bijele li se stijene u kući? Čim (vapnom, posebnom zemļom) i kada (pred uskrs) se to čini? d) Kako se bijeli (päri, lúži) i gladi odijelo?

5. Građevine (zgrade, stańe).

a) Kako se priređuje *građa?* (Kako se i čim siječe, teše *(čarba)* pili, mjeri ... drvo; kako se kopa, kleše ... kamen i druga građa?)

b) Tko (domaći ļudi, ili tuđi) i kako gradi (dêla) *1. zgrade za ļude* (kuću, stan); — *2. zgrade za životińe* (štalu, štagaļ, svińac ili kotac);*[51] — *3. mlinove* (suvare);*[52] — *4. druge zgrade,* ako kakih ima; — *5. Sitnije gradńe* oko kuće (kapija ili brežna vrata, tarabe).

c) Kako se kuća uređuje iznutra i izvana (spoļa, zdvora)? (Kaki su prozori? Je li popođena, t. j. ima li pod od drva, kamena, zemļe? Bijeli li se iznutra i izvana?)

d) **Građevinski uresi.** Koji su dijelovi na zgradi posebno urešeni (iskićeni, iscifrani, kao što su stupovi, daske na „začeļu", prozori) i kako? Ima li uresâ (cifrarijâ) na sitnijim gradńama?

6. Izrađivańe sprava i oruđa.

a) Tko (svaki spretniji čovjek ili doma izučeni majstor), od česa, čim i kako izrađuje sve ove (prije spomenute) sprave i oruđe?*[53] b) Ima li na spravama i oruđu kakih (izrezuckanih) uresa (cifrarija)?

7. Ličeńe i farbańe građevinâ i spravâ.

Koje se građevine, sprave i oruđe liče (mažu) i čim se liče: a) da budu trajnije, b) da budu ļepše?

8. Ženske*[54] rukotvorine.

a) **Lan i konopļa od stupe do snovače.** Što se radi s lanom i konopļom, otkad je sve priređeno za stupu, t. j. otkad je sve tako priređeno, da se može dobiti prvo vlakno, — pa dok se ne snuje za tkańe? Tu treba: *1. tući u stupi, 2. trti na trlici,* — i tako redom.*[55]

b) **Od snovaće do brda.** *1.* Kako se pređa snuje, t. j. za to priređuje, da se uzmogne naviti (namotati) na razboj ili (tkalački) stan? Ima li više načina snovańa po tom već, kakovo treba da bude platno? — *2.* Kako se osnova (kako li se zove?) navija na razboj? — *3.* Kako se navađa u nićenice (ili kako se to zove?) i na (tkalačko) brdo?

c) **Tkańe.** *1.* Što sve treba prirediti i sveudiļ priređivati za tkańe (sukati na sukáču pređu t. j. „poučicu" ili utak, „vútek" na cjevčice)? — *2.* Kako se tke (kaže li se: *tke, tka* ili *če* t j. *tče?*) svako platno, t. j. što je u tkańu svakoga platna jednako? — *3.* Tkańe razne vrsti platna ili beza jedne boje ili farbe, i to: I. vuneno tkańe, II. laneno, III. konopļeno*[56] — *4.* Tkańe razne vrsti platna ili beza u više boja ili farba*[57]

d) **Šivańe.** Onim redom, kojim je odijelo i drugo ruho na svome mjestu u ovoj osnovi (IV. razdio, pogl. 5., str. 22. i 23.) nabrojeno i opisano, neka se ovdje opiše krojeńe i šivańe svakoga komada. Neka se osobito pazi na to i točno biļeži, kako se zove koji komad kod šivańa (što su n. pr. kod šivańa „žabice", „vuklinki" itd.) i kako se zove sámo šivańe (jedan put se „šupļika", drugi put se „rubi" itd.).

9. Kićeńe tkańa.

a) **Kakovih ima oblika za kićeńe ruha?** — *1.* Kako se zovu jednom riječju oni oblici (ili forme, figure), koje se u platno utkivaju ili ušivavaju? (Zovu li se *muštre,* kako li?). Kako se zove svaka za sebe? (Jedna se n. pr. zove „na velike rôže", druga se zove „s kovačkoga"). — *2.* Koje se ruho ovako kiti? Koje se muštre upotrebļuju za koje odijelo ili drugu stvar? (Kiti li se n. pr. jednako torba i ručnik ili obrisâč, rukavi kao i stan?). — *3.* Izmišļaju li žene (ili tko drugi) muštre iz glave, ili ih otkuda dobivaju, pa otkuda? — *4.* Tko zna sve te poslove (tko zna „prebirati", „šlingati", „vesti", ili „tvesti"?) — *5.* Imaju li susjedna sela svako svoje muštre i svoj način u tom poslu? Kakav je to način?

b) **Čim se kiti tkańe,** t. j. kakova se pređa upotrebļuje za izrađivańe muštara („pismo", vuna)? Kakova se pređa upotrebļuje za kićeńe kojega ruha, kakova za koju muštru?

c) **Kako se kiti?** — *1.* Kako se kiti tkańe na razboju? Kako se to zove: „utkivańe", „prebirańe", kako li? Ima li više načina toga posla, t. j. je li kod svake muštre jednaki posao, ili drugačiji? — *2.* Kako se kiti *gotovo* platno? Ima li više načina, pa kako se koji zove, na čem se (na „đerđefu", na „rámeh") čim (vunom?) i kako

(bode li se vretenom, izvezuje li se, ili se samo „našivava“) se radi?

10. Prijegled dnevnoga i godišńega rada i počinka.

a) **Dnevni rad i počinak.** *1.* Kada svijet obično ustaje? Tko prvi ustaje u zadruzi? Što je prvi posao čovjeku i ženi kad ustane? (Umivaju li se i češļaju svaki dan? Služe li se kod umivańa sapunom ili čim drugim?) Kako se obuvaju i oblače? Kako dugo to traje? Idu li na tašte na rad? Kako dugo bez prestanka (bez „huje“) rade? Počiva li se iza rada i kako dugo? — *2. Spavańe.* α) Kada se ide spavati (kada ļeti, kada zimi)? Spava li se u istom odijelu, u kojem se dańu radi? U čem spavaju ļudi, u čem žene? Gdje tko spava (u sobi, komori, čardaku, kućaru, u štali, na štagļu, pod vedrim nebom)? Ako se ne spava u krevetu, kako se priredi ležaj? β) Spava li ih po više zajedno u istom krevetu ili na istom ležaju i tko spava s kim? Spava li muž i žena u jednom krevetu? Je li to uvijek i svagda? Spavaju li s roditeļima djeca? Ako spavaju, do koje dobe? Gdje spavaju mala djeca, gdje odrasli momci i djevojke?*[58] — *3. Čistoća i red.* α) Kada se pere tijelo, noge? Kupaju li se? Gdje se i kako kupaju? (Kupa li se muško i žensko zajedno, posve golo ili kako?) β) Kada se presvlače u čisto odijelo? — *4.* Kako se probavļa vrijeme po nedjeļama i svecima?*[59]

b) **Godišńi rad.** *1.* Koji se poslovi obavļaju u koje doba godine (u proļeće, ļeto)?*[60] U kakovu bi poslu prema tomu našao čovjeka, kad bi došao u kuću u kojegod doba dana i godine? — *2. Priprеme za godišńe svetkovine.* Što se i kako se sprema za Božić, Uskrs?*[61]

c) **Vanredni poslovi.** Kad se se čovjek sprema na daļi ili kraći put, (n. pr. na proštеńe ili gôd) kako se sprema, što uzme sa sobom? Kako se živi na putu i proštеńu? Kamo idu (u koja mjesta?) na proštеńe (sabor)? Ima li još kaki vanredni posao? Ide li se n. pr. na skupnu (seosku) rabotu, na „patrolu“? Kako se zato čovjek spremi?

C. DODATAK.

1. Trgovina.

a) **Domaća trgovina.** *1.* Trguju li domaći ļudi čim? (Prodaju li duhan, ocat ili sirće, brašno, petroleum? Drži li tko domaći krčmu?) Kako je uređena ta trgovina? — *2.* Od koga ļudi posuđuju novce. Tko ih daje na posudbu? Kolike su kamate (intereš)?*[62]

b) **Sajmovi.** Kamo ide narod na sajam? Što na sajmu kupuje i prodaje?*[68]

2. Poslovi s upravnom oblašću.

Imadu li ļudi mnogo posla i kakvoga s oblašću (s općinskim uredom, s kotarskom ili okrožnom oblašću)? Kako ļudi k oblasti dolaze (kako se obuku, kako pozdravļaju, nose li mito), a kako ih oblast prima? — Kakvoga posla imade narod sa svojim popom?

TREĆI ODIO.

Iz odgovorâ na pitańa u prvom odjelu možemo spoznati, gdje narod živi; što je oko ńega, te mu ili koristi ili škodi; ima li što, čim bi mogao sebi pomoći: nahraniti se, načiniti sebi krov, izliječiti se. Iz odgovorâ na pitańa u drugom odjelu možemo se uvjeriti, da li se narod onim, što mu priroda daje, zbiļa služi i kako se služi. Tu vidimo, kako se je narod uredio u kraju i domu, čim se hrani, kako i što radi i oda zla se brani, kako se odijeva, dok ne počne misliti i raditi već i o tom, kako bi sve oko sebe i udobnije i ļepše uredio, kako bi se nakitio. No poznamo li spoznavši to čitavoga čovjeka? Ne poznamo. Ne poznamo, jer mu još ne zagledasmo u dušu. To će biti posao sabiračev u trećem odjelu.

*

Ti možeš gledati čovjeka, kako se bogato i udobno i lijepo uredio; možeš ga motriti kod posla, kako ga ili vješto ili lijeno obavļa, — ali još ne znaš, ne tuče li taj čovjek svoje žene i djece; ne znaš, ima li znanca i prijateļa; ne znaš, znade li taj čovjek u društvu zapjevati, u razgovoru se zabaviti; ne znaš, što mu sve muči dušu i pamet: ne poznaješ mu duše. Istina, nije se on bez duše ni uredio, nije bez duše ni posla obavļao ni najjednostavnijega, a kamo li da bi se bez duše okitio! Na svim se ovim djelima opaža trag ńegove duše. Ali je kod svih ovih poslova duša mogla kao spavati: tjelesne su potrebe bile na prvome mjestu, one su mogle dušu kao zagušiti, tako da poznavajući samo tjelesne životne potrebe i rad naroda ne bismo ipak znali: krije li se pod ńegovim grudima srce vučje ili čovječje, duša vražja ili božja, pamet kao pileća ili prava čovječja. Srce se, duša i pamet čovječja pravo pokazuje tek po tom, kakav je čovjek prema drugim ļudima, što žeļkuje i pomišļa u najskrovnijim dubinama duše svoje, što drži

o ovom svijetu i životu. U tom se javļa nutrina čovječja, u kratko duša, a ove pojave čine ono, što se zove *duševnom kulturom ili prosvjetom* čitavoga čovječanstva ili pojedinih naroda. Ovaj se dakle treći odio bavi *duševnom kulturom* narodnom.

*

Duševne su pojave veoma raznolike, mnogo ima zgodâ, činâ, mislî, po kojima se duša poznaje, — a čovjek je jedan, jedna je u ńem duša, pa štogod čovjek čini ili misli, svemu je početak u toj jednoj duši. Pa ipak često čujemo: „Kakvo ti je srce?“ kad tko počini što okrutno, nečovječno. Narodna pjesma pjeva, da djevojčina ńedra mirišu dušom djevojačkom. A kad tko što ludo misli ili čini, čude mu se i pitaju ga: „Gdje ti je pamet?“ Po tom bi mogao tko pomisliti, da je izvor i pobuda čińeńu čovječjemu sad u srcu, sad u duši, sad u pameti. I ako tomu nije tako; i ako je u čovjeka samo jedna duša, kako rekosmo, iz koje izviru sve pojave duševnoga života, ipak je narod naš ovim riječima dobro označio različite vrste duševnih pojava. Zato ćemo duševne pojave podijeliti na tri dijela, od kojih će svaki uz neke promjene i dodatke ispuńati od prilike ono, što narod misli, kad jedne duševne pojave izvodi iz srca, druge iz duše, treće iz pameti.

Prvi dio.

Narodno srce.

One pojave duše čovječje, koje po narodnom mišļeńu izviru iz srca, javļaju se poglavito u družeńu, u životu s ļudima. Tko zlo postupa sa svojim roditeļima; tko ne pozna sirotińe i prosjaka; tko ne pozna susjeda i ne zna za prijateļa; tko se ne zna razveseliti i zabaviti, — taj nema srca. Sve će se ovo i ovakovo crtati u ovom dijelu.

No život je s ļudima vrlo različit, čovjek se s čovjekom sastaje i živi u vrlo različitim zgodama. Da se što jasnije i potpunije uzmognu upoznati, treba i ove duševne pojave razdijeliti jedne od drugih, a razdijelit ćemo ih na četiri razdjela. O svakom riječ, dvije posebice na svome mjestu.

VI. Život.

Ovdje se evo tek sastajemo s riječju *život*, koja je u naslovu našega „*Zbornika*“. One duševne pojave, koje smo postavili pod ovaj naslov, nekako su u sredini ove osnove. A da im to mjesto i pripada, o tom ćemo se uvjeriti, ako stvar malo bliže pogledamo.

Sve, što se je crtalo u dosadašńim razdjelima, — samo je priprava za *život:* za sreću svakoga i sjedńega u obitelji i među ludima; ostalo, što iza ovoga razdjela slijedi, ili izvire iz ovoga života, ili se prema ńemu ravna, kako ćemo na svome mjestu vidjeti.

1. Život u zadruzi.*[64]

a) O zadruzi uopće. — *1.* Ima li i koliko ima (u tom kraju ili mjestu) zadrugâ (družinâ), t. j. kućâ, gdje živi više ožeńenih ludi zajedno? Koliko ih još ima? Kako se zovu (prezimenom)? Kako se još zovu kuće u selu? Koje su i po koliko ih je bilo prije u zadruzi? — *2.* Po koliko ožeńenih ludi, koliko udovica, djece, siročadi ima u zadruzi? Po koliko je prije toga bilo? — *3.* Jesu li svi u rodu, ili već ne znaju, jesu li, ili nijesu li bili u rodu? Živu li lepše oni, koji znadu, da su si rod, ili oni, koji su si tuđi? Znade li se za koga, da je kao tuđinac došao u zadrugu? Kako je to bilo? Je li taki tuđinac u miru u zadruzi živio, ili mu se što prigovaralo, ili možda ća ńegovoj djeci?

b) Red u zadruzi. — *1. Gospodar.* Tko ravna i uprav|a zadrugom, ili tko je u zadruzi prvi (gospodar, gazda, starješina)? Kako se živi u zadruzi, kad je gospodar star, dobar čovjek, a kako onda, kad je mlad, zao (pijanica), kako, kad je žena gospodar (ako toga ima)? Po čem se vidi, je li gospodar dobar i pravedan, ili zao i krivičan (kako dijeli pastirima „brašno" ili hranu, kako zadrugarima ili družini kod stola)? Kazni li (kaštiguje li) gospodar koga, pa kako i zašto? Kako je to prije bilo? Ima li među gospodarom i ukućanima svađe, tučńe i zašto? Je li čast biti gospodar? U čem je gospodaru teže, a u čem lakše nego drugomu družinčetu? Što je ńegov posao u koje doba dana i godine. — *2. Gospodarica.* Ima li svaka zadruga gospodaricu? Po čem se pozna, kakova je gospodarica u kući? Je li to lako ili teško, ili pak čast biti gospodaricom? U čem joj je teže, u čem lakše nego drugoj ženi u zadruzi? Što je ńezin posao u koje doba dana i godine?

c) Družina (ukućani, zadrugari). — *1. Pojedinac u zadruzi.* *α)* D r u ž i n č e p r e m a z a d r u z i u o p ć e. Je li čovjek u zadruzi zadovoļniji od samca (t. j. čovjeka, koji živi sam sa ženom)? Što se u zadruzi najviše hvali, a što kudi? Je li po tom zadrugarima stalo do zadruge i po čem se to vidi (čuvaju li pošteńe i glas zadruge, ili ju pak psuju i grde; gledaju li, da ne bude svađe, pa pretrpe li rada štogod za to; čuvaju li imetak zadružni, ili kradu)? Kakav posao ima koji zadrugar u zadruzi (jedan je końar, drugi kravar)? Što je posao muški, a što ženski u zadruzi? Kojim se

redom dijele poslovi (po starosti ili kako)? — β) Kako je djeci u zadruzi? Kako se drže zadrugari prema tuđoj zadružnoj djeci? Po čem se vidi, postupaju li s djecom lijepo ili ružno? Ima li u zadruzi svađe djece radi i zašto? U čem je život djetetu lakši ili teži u zadruzi nego u oca samca? Što je djeci posao u zadruzi? — γ) Djevojke i momci u zadruzi. Je li različno momkovańe i djevovańe u zadruzi od momkovańa i djevovańa u oca samca? U čem se vidi razlika? Je li se u zadruzi lakše ili teže oženiti ili iz ńe udati? — δ) Nova mlada (snaha, snaša) u zadruzi. Mladuje li se (snahuje li se) drugačije u zadruzi? U čem je razlika? — ε) Kako je udovcu, udovici i siroti (djetetu bez oca i majke) u zadruzi? (Tko udovca pere i redi)? — ζ) Kako je u zadruzi bolesniku i luđaku? Gdje bolesnik leži? Tko se ńima brine i kako? — η) Kako je sluzi u zadruzi? Po čem se u ńegovu životu pozna, da je sluga, a ne domaće družinče?*[65] Je li boļe sluzi u zadruzi ili kod samca? — 2. *Muž i žena u zadruzi.* U čem je život oženenoga para (muža i žene, obiteļi) različán od života samčeva (čovjeka, koji živi sâm)? (Što je lakše, a što teže mužu i ženi u zadruzi?) Gdje su, ako nijesu u zadružnoj (družinskoj) sobi? Gdje spavaju? Jesu li više sami (u svojoj komori) ili među zadrugom? Što imadu u zadruzi svoje (osebinu ili osebušek, kako li se to zove)? Mogu li se brinuti, koliko treba, za svoju djecu? (Kad je žena na družinskom poslu, gdje su joj djeca, tko na ńu pazi?) Kada i što rade za sebe? (Kada obrađuju svoj „osebušek", kada žena tke, šije itd. sebi, mužu i djeci?) Nastaje li otuda svađe?

d) **Zadruga na okupu.** — 1. *Zadruga pri djelu.* Koje poslove radi čitava zadruga zajedno (ļudi i žene)? Koje poslove rade ļudi (muški), ali svi, a koje žene? (Tko redi kuću? Tko loži ili kuri peć? Tko kuha i pri tom pomaže, kad treba n. pr. donijeti vode, nacijepati drva? Tko hrani, pase i čisti blago i štalu, pazi na živad?)*[66] — 2. *Zadruga pri jelu.* Jede li čitava zadruga u isto vrijeme i zajedno? Gdje se i kada se jede? Tko prostire i nosi jelo na stol? Gdje sjede (ili stoje) ļudi, žene, djeca? Ima svaki par svoju žlicu, nož, možda i kruh? Tko dijeli kruh i meso?*[67] — 3. *Zadruga u veseļu.* Je li čitava zadruga kada na okupu osim pri jelu? Ima li u zadruzi kod svršetka poļskoga ili drugoga posla kakih posebnih običaja, kojih kod samca nema?

Dodatak. I. Je li pređašńa zadruga i život u ńoj bio u mnogom drugačiji i u čem?*[68]

Dodatak II. Kako se u zadruzi obavļala tlaka (kmetija, rabota zamaļskoj gospodi)?

Dodatak III. *Dioba zadrugâ.* Kada se je prva zadruga razdijelila? Zašto se je razdijelila? Zašto se zadruge dijele?*[69] Kako se dijele?*[70] Kako se razdijeļeni ļudi po malo uređuju, kako živu, što govore, što u sebi misle (ako se može doznati), što o ńima govore?

2. Život u obiteļi (familiji).

a) **Muž i žena.** — *1.* Koje poslove obavļa muž, koje žena? — *2.* Kako zove muž ženu i ona ńega (po imenu, ili kako)? Kako se zovu, kad su sami, kako pred drugima („po tragu")? Kaže li žena mužu „vi" ili „ti"? — *3.* Po čem se pozna, živi muž sa ženom srećno, a po čem živi li nesrećno? Živu li srećnije, koji su se uzeli iz ļubavi (jer su se voļeli) ili i drugi živu upravo tako? Zašto se najviše svađaju? Nije li tomu krivo to, što muž ide k tuđoj ženi (inoči), ili što žena prima tuđega čovjeka? Tuče li muž ženu? Vole li, da se drugi (susjedi) miješaju u ńihovu svađu i boj? Tuže li se pred sudom? Što svijet na to? Ostavi li kada žena muža, pa kamo ide od njega (k roditeļima? što oni na to)? Kako živi bez muža, a muž bez ńe? — *4.* Ima li ļudi i ženâ, koji zajedno živu bez zakona (vjenčańa)? Kako živu? Je li im teško pred svijetom?

b) **Roditeļi i djeca.** — *1.* Žele li sebi ļudi djece? Ako žele i ne žele, zašto jedno i drugo? Žele li više muško ili žensko dijete? Rađaju li se mrtva djeca? Otkuda to? Dogodi li se, da žena sama ne doji djeteta? Tka ga onda doji? Kad žena samica (koja osim muža nema u kući nikoga) otide na poļe, tko joj pazi na malo dijete i doji ga? (Čini li to koja susjeda?) Kako malu djecu zabavļaju? (Govore li im što ili pjevaju?) Zibļu li djecu? Kako još postupaju s malim djetetom? Kako ga uče hodati? Bavi li se otac više djetetom ili mati i tko se još ńim bavi? Kako se dijete hrani i odijeva, dok ne odraste? (Kada djeci obuku gaće, šešir, opanke, kako i odrasli ļudi imadu?) Daje li se djeci mnogo ili u svem na voļu? Kako zovu djecu od mila (srce, dušo)? Kako se i čim najobičnije kazne (kaštiguju) djeca? Kojoj se djeci veli, da su pokvarena? Zašto su pokvarena? (Kako se kaže kvarenoj djeci: pašče, prase?). Protjera li tko svoje dijete i zašto? Daju li se djeca u službu, od koje godine i u kakovu? Odlaze li djeca sama i zašto? Kako se postupa s pastorčadi? Pazi li i kako se pazi na momke i djevojke, da prije vjenčańa (zakona) ne budu momci sa ženama, a djevojke s ļudima? Događa li se to ipak? Griješe li djeca drugačije (sama sobom, sa životińama)? Paze li na

to roditeļi? Do kada su roditeļi gospodari djeci? — *2.* Kako djeca zovu oca i majku? Kažu li im „vi", ili „ti"? Kako su djeca s roditeļima, kad odrastu? Kako su posebice s ocem, kako s materom; kaki su sinovi u tom, a kakove kćeri? Jesu li česti primjeri zločestoga postupańa? Što je ponajviše tomu uzrok? Je li tko protjerao oca ili mater na prosjačeńe ili možda ubio? Koliko je primjera poznato? Odlaze li roditeļi sami od djece (od sina) i kamo? Ima li i koliko ima primjera, da je otac ostavio imetak tuđemu čovjeku, a nije sinu?

c) **Rodbina**. — *1.* Tko se broji u rodbinu? (Koja su imena rodbinska?*[71] Koja se imena daju poradi rodbinstva, a ipak nijesu rodbinska?)*[72] Što se zove bliža (velika) rodbina? (Kako se još kaže?) — *2.* Po čem se pozna, da rodbina lijepo (dobro) živi među sobom? (Dolaze li jedni k drugima, pomažu li jedan drugome, susreću li se lijepo na putu i kako je sve to?)

3. Život sa susjedima.

1. Kada i u čem susjed susjeda (komšija komšiju) treba? Dolazi li jedan k drugomu na razgovor i zabavu?*[73] Po čem se vidi, da susjedi lijepo živu? Ima li u selu ļudî, koji su osobiti prijateļi? Po čem se to vidi? Kako takova prijateļstva nastaju? Ima li takvoga prijateļstva među ženama? — *2.* Svađaju li se susjedi i zašto najviše? Svađaju li se žene susjede i zašto?*[74] Što na to ńihovi ļudi (muži)?

4. Život prema dobi.

a) **Momkovańe i djevovańe**. — *1. Momkovańe.* Kako se zovu muška djeca po godina redom, dok se ne ožene? Kada kažu, da je muško dijete momak ili dečko za ženidbu? Kako živu momci? (Imaju li posebno odijelo, svoja družtva, igre pjesme, obijesti? Kako na ńih i na ńihov život svijet gleda? Brane li momka, kad štogod počini: i ti si taki bio, i mi smo taki bili? Idu li momci k udatim ženama?) Gdje se sastaju i upoznavaju momci i djevojke čitavoga sela zajedno? — *2. Djevovańe.* Kako se zovu ženska djeca redom po godinama, dok ne postanu djevojke (dékle) za udaju? Kada se kaže, da je žensko dijete već djevojka za udaju? Po čem se to vidi: po odijelu, češļańu, držańu, družeńu, po čem još? Kako živu djevojke? (Kako spremaju sebi ruho ili dare za udaju: kako i kada idu u kolo? Paze li ih i vole roditeļi i drugi ļudi više nego drugu djecu?) Dogodi li se, da djevojka zanese ili postane trudna (debela)? Je li to s momkom ili s čovjekom? Što je s ńom i kaki

joj je život? Otide li ili pobjegne li djevojka k momku bez vjenčańa? Kako se to događa? Događa li se, da tako otide i pobjegne, a momak ju protjera i ostavi? Što je s ńom? — *3. Momak i djevojka (ašikovańe).* Kako se kaže, kad se momku djevojka, ili momak djevojci mili („vidi mu se“, „voli ju“, kako li)? U čem se to pokazuje i vidi s jedne (s momkove) i druge (djevojčine) strane? Kako se prema tomu drže roditeļi? Kako dugo to traje do ženidbe? Ima li momaka, koji se ne žene, a djevojaka, koje se nikada ne udadu? Zašto se ne udavaju? Kako živu?

b) Mlada (snaha). Kako živi nova mlada (djevojka, koja se tek udala)? Kako se odijeva? Obavļa li (— u kući, gdje je samo svekar i svekrva; za zadrugu je već kazano —) posebne poslove i koje? Kako dugo to traje?

c) **Žena**. — *1. Žensko uopće.* Koliko je život ženskoga čeļadeta različan (lakši ili teži, ugodniji, snosļiviji) od života muškoga čeļadeta? Što o tom kažu žene, a što ļudi? Poštuje li se i časti žena mańe od muža? Po čem se to vidi? Zašto je tako? Je li ugodniji život udatoj ženi, djevojci ili udovici? — *2. Udata žena.* Kaki je život, rad, briga i veselje udate žene, osobito, koja ima djece?*[75] Poštuju li više ženu, koja ima djece, ili ženu bez djece? — *3. Udovica.* Kako živi udovica α) bez djece, β) s malom djecom, γ) s odraslim sinovima? Udaju li se više udovice, ili ostaju udovice? Kada se obično udaju poslije smrti muževļeve (čovjekove)?

d) **Muž**. — *1. Muško uopće.**[76] Što je slobodno muškomu, a nije ženskomu?*[77] — *2. Ožeńen čovjek.**[78] — *3. Udovac.**[79]

e) **Starci**. Drže li se starci starinskoga odijela i starih običaja. Što je starcima posao? Kaki im je život među svijetom? (Poštuje li ih mlađi svijet i po čem se to vidi? Daje li im se kakovo mjesto u razgovoru, društvu, pri veseļu, ili nitko za ńih i ne pita? Kako oni gledaju na mlađi svijet: zadovoļno, hvale li ga ili kude?*[80] Kako govore o smrti?

5. Život prema zanimańu i imetku.

a) Pastiri. — *1.* Za koje se životińe uzima pastir i kako se zove (*końar* za końe, *kravar* za krave)? Uzimaju li se pastiri različne dobe za različno blago? Koliko koji dobiva plaće? — *2.* Kako je koji pastir obučen i što ima uza se (torbu, rôg, čanak)? Što dobiva za hranu? Gdje jede i spava? Ide li kada među ļude (u crkvu)? — *3.* Što radi pastir čitav dan? Kakav je s blagom, koje pase? Kako dozivļe svoje blago?*[81] (Kako sebi sprema jelo, što djelucka i re-

zucka itd.?) Ima li među pastirima osobitoga neprijateļstva i svađe, pa zašto? Ima li posebnih pastirskih pjesama, pripovijedaka, šala, igara, običaja?*[82] Kako živi pastir na konaku (na stancima, na ļetńem stanu za blago)?

b) **Zanatlije (majstori) i trgovci.** — *1. Zanatlije.* Kakih u selu ima zanatlija? Kako im je uređen posao? Nose li se drugačije? Kako im svijet plaća?*[83] Kako živu: boļe ili gore od drugih? — *2. Trgovci.* Kakove trgovine ima u selu? Tko je trgovac, ako nije domaći čovjek? (Je li čivut ili židov, je li čovjek našega naroda?) Kako živi sa svijetom?

c) **Ļekari (vrači).** Razlikuje li narod ļekara, koji liječi naravnim načinom, od čovjeka (coprńaka, vješca), za kojega kažu, da ima posebnu moć (snagu) ili znańe, kojim liječi?*[84] Ima li ļudi i žena, koje se bave liječeńem ļudi ili blaga? Kako se zovu po svojoj vještini (ļekari, barbiri, živinari)? Što im se plaća? Kako živu? Živi li koji samo o tom poslu? Poštuju li ih ļudi?

d) **Gajdaši (hegeduši, svirci).** Ima li ļudi, koji za plaću sviraju u svatovima (na svadbi) ili kod druge zgode? Kako se zovu? Kako živu?

e) **Sirotińa i sirota.** — *1. Sirotińa.* Česa nema, komu se kaže, da je sirotińa ili siromah? Kako živu kod kuće, kako među svijetom? U čem se osobito poznaje razlika od bogatijih (u jelu, odijelu, svetkovańu)? — *2. Sirota.* Ima li u selu siročadi, t. j. djece bez oca i matere? Kako se muče, dok dođu do ženidbe i udaje, ako kada do toga dođu? Tko se za ńih brine kod toga posla (tko snubi)? Žene li se i udaju li se teško?

f) **Sluge.** Tko sebi uzima slugu i za kaki posao? Tko ide u službu (sirotińa i sirota, odrasli, djeca)? Je li sramota ići u službu, ili možda samo za koju posebnu (n. pr. za svińara)? Koliko koji dobiva plaće i po čem je plaća veća ili mańa? Kaki je život sluzi? (Kako se odijeva, gdje jede i spava, ide li kada na kakovo veseļe ili u crkvu?) Kako ga ukućani zovu, a kako on ńih?*[85]

g) **Prosjaci.** Ima li u selu (ili prolaze li po selu) prosjaka ili bogacâ? Zašto prosjače (jesu li slijepi, kļasti)? Jesu li domaći ili tuđi? Kako prose? Mole li i što mole? Pjevaju li uz gusle, pa što pjevaju? Što im se daje (jaja)? Daje li im svijet rada i prima li ih na noćište? Gdje onda spavaju? Gdje živu (stanuju), ako imadu stalan stan? Bave li se osim prosjačeńa još čim drugim (liječeńem, vračeńem)? Ima li među ńima tatova i pijanica? Kada se i gdje skupļaju? Imadu li kakovo svoje društvo? Što se o tom društvu

zna? Imadu li svoj jezik, kojega drugi ļudi ne razumiju? Ima li ih oženenih ili udatih? Je li koji stekao imetak? Što se još zna o ńima?

h) Cigani. Ima li ciganâ, koji stalno u selo ili u blizinu sela dolaze, ili su baš naseļeni? Jesu li crni? Govore li i našim jezikom i kojim još? Kako se nose i češļaju (nemaju li duge kose)? Čim se bave (kuju, gataju)? Dolaze li među naš svijet i po kakom poslu? Kako je svijet s ńima? Žene li se možda naši s ciganima, ili cigani s našima? Što se još o ńima zna? Je li tko možda naučio ńihov jezik? Pa kaki je to jezik?*[86] Je li narod poprimio koju riječ od ciganâ?

i) Gospoda. S kakvom gospodom imade narod posla (sa župnikom, načelnikom, biļežnikom ili notarušom)? Kako se vladaju jedni prema drugima, kad se sastanu na putu? Dolaze li gospoda narodu u kuću i kada? Kako ih primaju? Zovu li ļudi gospodu za kuma ili na kakovu drugu domaću čast (na svadbu)?

k) Odsutni. Ima li ļudi, kojih dugo (više godinâ) nema kod kuće? Gdje su i po kojem su poslu otišli (vojnici, iseļenici u Americi, hajoši u staro vrijeme)? Misle li što na dom i što pišu odanle, gdje su? Što im od doma odgovaraju?

6. Kako živu bolesni i nakazni ļudi?

a) Bolesni i nakazni na tijelu.*[87] — *1.* Ako ima gdje bolesnik, osobito, koji dugo boluje, mari li tko za ńega osim ńegovih? U čem se to pokazuje i vidi? — *2.* Ako je tko nakaza, t. j. takav, da je grbav, šepav (hrom), gluh ..., kako se drže ļudi prema ńemu: žale li ga i miluju, ili mu se rugaju, ili kažu: najboļe bi bilo, da ga Bog uzme? Kaki su prema ńemu ńegovi najbliži (otac, mati, braća, rodbina)? Kako po svem tom živi sa svojom nesrećom: podnosi li ju lako?

b) Bolesni na pameti. — *1.* Kaki je život ļudima, koji nijesu posve pri pameti, koji su samo malo „trknuti", „šiknuti", „prismuđeni", ili kako se još zovu? Kaki im je život među svojima, kaki među svijetom? — *2.* Kako živu potpuni luđaci? Kako s ńima ńihovi, kako svijet?

7. Zločinci i drugi rđavi ļudi.

a) Zločinci. Kakovo se zlo čini u selu? Kakih ima varalica? Prodaje li tko na krivoj mjeri? Prodaje li tko nezdravo meso ili

žitak? Ima li kriomčarâ (koji potajno od financije prepremaju kake stvari, pa kakove)? Krade li se mnogo? Tko i što krade? Ima li końokradicâ. Kaki su to ļudi? Bavi li se tko krađom kao zanatom? Pomaže li tko u krađi tatima (ciganima)? Ima li možda društvo razbojnika, hajdukâ ili je toga bilo u tom kraju? Kako svijet s ńima, što o ńima pripovijeda? — Je li tko komu kuću kada upalio i zašto? — Tuku li se ļudi često i zašto? Je li tko koga ubio, pa kako i zašto? — Je li se tko sam ubio i zašto? — Ubijaju li žene plod (zamet, dijete) u utrobi (u trbuhu ili dropcu)? Kako s v a k i p o j e d i n i od ovih rđavih ļudi živi kod kuće i među svijetom? Ugibļu li se svijetu i svijet ńima i što se o ńima govori?

b) **Pijanice, vikači, svadļivci, razbijači.** Ima li takih ļudi u selu? Kako su postali takovi? Ima li i među ženama pijanicâ? Kako živu doma i među svijetom?

c) Ima li u selu kurvâ, kurvišâ, svodiļa (t. j. ženâ, koje kod sebe drže i k sebi mame žensko na nepošten posao)? Kako živu?

8. Vjerski život.

a) **Koje je narod vjere?** Vrši li i kako vrši vjerske čine? (Mole li ļudi kod kuće? Idu li u crkvu k službi božjoj, na ispovijed? Poste li i kako? Idu li na prošteńa, sabore, hodočašća? Vrše li vjerske čine od unutrašńe potrebe (pobožnosti) ili samo od navade? Ima li osobito pobožnih ļudi? Kako živu i kaki imadu glas među svijetom? — Ima li ļudi bez Boga? Kakovi su to ļudi? Što se o ńima govori i misli?

b) **Ima li u kraju kakova nova vjera?** Kako je postala, (ako se zna), tko ju nauča i tko uz naučańe pristaje? Kako živu tî novovjerci? Kako se drže prema drugomu svijetu i svijet prema ńima?

9. Škola.

a) Otkada ima u kraju škola? Jesu li ļudi odmah s početka rada djecu u školu slali, a šaļu li ju danas? Šaļu li radije u školu samo mušku djecu i zašto? Ima li još i koliko ima ļudi, koji ne znaju čitati ni pisati?

b) Je li tko prije, dok nije bilo škole, znao čitati i pisati? Gdje je naučio? Je li se što čitalo (kalendari, molitvenici)? Ima li još gdje kakova stara kńiga? Ima li tko možda kakovih starih pisama?

VII. Pravo.

Sabirač će koji biti možda u zabuni, što su u ovom razdjelu mnoga pitańa slična pitańima o *životu* (u VI. razdjelu), ili što se o istim stvarima pita, ali ponešto drugačije. Zabuna ta ne bi bila posve neopravdana: pravni je život naroda zbiļa samo dio sveukupnoga života narodnoga. Pa zašto, ako je tako, nijesmo „*Pravo*“ uvrstili u koje poglavļe „*Života*“, već ga stavļamo u posebni razdio? Ovo treba u kratko razložiti.

Život je, kako smo ga crtali u VI. razdjelu, pun sukobâ: pitali smo za zločince, za svađe itd. Svađe imadu svoj uzrok. Imaš n. pr. zemļište, a ne znaš mu prave ili nikake međe, ali misliš: ovdje je međa, a tvoj susjed: ondje je međa; ti moraš prelaziti preko susjedova zemļišta, a susjed toga ne da. Hoćete li se neprestano svađati? Lako je još vama dvojici; vi ste možda prijateļi, vi ćete se pogoditi po srcu, — ali će iza vas doći djeca vaša: hoće li i ona htjeti kao i vi? I tako se dva susjeda taru i glođu i svađaju, dok se ili riječima, ili mučke nekako ne pogode. Susjed tvoj, budući da je i ńemu proći preko tvoga, budući da i sâm ima nešto živo u dvorištu, čemu ne može uvijek biti za petama, bojeći se za se i za svoje, pušta te u miru u tvom prolažeńu, a ti puštaš ńega. I tako danas popusti jedan, sutra drugi: nastaje mir. Ti se već ne ćeš bojati prolazeći preko susjedova zemļišta: imaš pravo, jer i susjed prolazi preko tvoga. Tvoj će se sin toga prava držati, pa ma sin tvoga susjeda i ne prolazio više preko ńegova zemļišta: on će imati staro pravo; on će, pa ma bio prema novomu susjedu kao mravac, biti u svom pravu jak sve dotle, dok se toga prava sam ne odreče, dok se to pravo ne promijeni, ne „dotrgne“, kako kažu: nijedan ne će moći ništa protiv toga; oni su u nekakoj svezi, imadu jedan s drugim posla, a po srcu mogu biti daleko; oni živu zajedno, ali tim životom više ne ravna srce, nego pravo. Tu je razlika među životom, kaki smo crtali u VI. razdjelu, i među pravnim životom.

Odavle se vidi, da su pravnomu životu osnov životne potrebe. No i ako je korijen pravu posađen u koristi, prvu je branu dobio iz srca, ćudi čovječje. Svaki narod, koji ne živi posve kao vuk, ima nekako pravo; ali surov narod ima i surovo pravo.

Pravo treba razlikovati od pravednosti ili pravice. „Tko se drži pravice, taj ne muze kravice“, veli riječ; ali tko se drži svoga prava, taj će i te kako musti svoju kravicu. Pravednost (pra-

vičnost) je samo u Boga i u duši pravednikovoj, a prava ima i najveći zločinac; pravičnost kaže duši čovječjoj, kako bi trebalo da bude, a pravo ti daje jakost, da braniš ono, što u istinu već imaš.

Ovo je spomenuto zato, što pravičnost ne spada u ovaj razdio, već joj je određeno drugo mjesto.

A. PRIVATNO PRAVO.[1]

1. Obitel

a) Šira obitel (zadruga). — α) *S obzirom na osobe.* — Gospodar. *1.* Može li gospodar (domaćin, gazda) biti i neožeńen i mlađi čovjek? — *2.* Može li i žena biti gospodar, t. j. mjesto gospodara i kada to? — *3.* Izbira li družina (zadrugari, ukućani) gospodara ili ta čast ide redom i kakovim? — Prisvoji li tko sebi sve po malo gospodarsku vlast? — *4.* Može li gospodar kazniti družinče (zadrugara), ili ima za to kakav kućni sud? — *5.* Je li gospodar odgovoran za štetu ili kvar, što ju načini koje družinče i za kakovu jest, a za kakovu nije? — *6.* Kakoga posla ima gospodar s cijelim selom, oblašću, popom ili s drugim ludima, a taj posao na druge zadrugare ne spada? — *7.* Može li domaćin bez dopušteńa zadruge kupiti štogod ili prodati? — *8.* Može li se gospodaru uzeti gospodarska vlast, pa tko to može i zašto se to može? — *9.* Kad nema gospodara (kad umre), postavla li se odmah drugi,

---

[1] U ovom je razdjelu pridržana u glavnom razdioba *V. Bogišića*, kako stoji u ńegovu *„Zborniku sadašńih pravnih običaja u južnih Slovena“*, što ga je izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1874. (na str. LXI—LXXII), ali je gdješto specijalizovana. Većina je pitańa uzeta iz toga djela, samo su gdješto drugačije stilizovana. — Da pravo kažem, meni je ova razdioba Bogišićeva mnogo smetala, a pridržao sam ju samo od nevole. Evo samo jedan primjer. „Susjedi“ dolaze u Bogišića u pit. 177, pod glavnim naslovom *„Obitel“* i podnaslovom „Dioba zadruge i nasledstvo“. Pod glavnim naslovom *„Stvari“* dolaze opet pitańa o susjedima (198, 200, 201 do 203), pa tako ne znaš, što je za pravo pitalac htio, da se odgovori na 177. pitańe: „Koji su odnošaji među susjedima: i imaju li oni među se kakva prava i dužnosti?“, budući da i pod naslovom *„Obitel“* pita o „stvarima“ (imetku itd.), a o „susjedima“ pita ovdje ovako općenito, a pod naslovom *„Stvari“* pita potańe. Koja onda druga „prava“ misli u 177. pitańu?

Neka su pitańa primlena iz kvestijonara *B. Grabowskoga* („Kvestjonarjusz dla zbierających zwyczaje i pojęcia prawne u ludu po wsiach i miasteczkah“. *„Wisła“* t. III. str. 171—209).

ili je, dok drugoga postave, koji zadrugar mjesto gospodara i koji? — Gospodarica. *10.* Tko i kako postavļa gospodaricu (domaćicu)? — *11.* Mora li baš gospodarova žena biti gospodarica ili može biti i koja druga? Može li i djevojka i udovica biti gospodarica? — *12.* Na što se gleda kod postavļańa gospodarice? — *13.* Što smije gospodarica, a ne smije druga žena? — Zadrugari. *14.* U kojoj dobi dobiva momak (mladić) riječ u zadruzi kao i drugi stariji zadrugari? — *15.* O čem se zadrugari na okupu dogovaraju (odlučuju, vijećaju, dokančaju), a što može gospodar ili gospodarica sama učiniti i odrediti? — *16.* Kad se dogovara, na čije ostane: onako, kako ih više hoće? — *17.* Mogu li zadrugari imati svoju osobinu („osebušek")? Ima li u toj osobini i nepokretnih (negibućih) ili samo pokretnih stvari, pa koje su to obično? — *18.* Idu li zadrugari u službu? Služe li zadruzi, ili sebi? Idu li na takovu službu i djevojke? Ako koji zadrugar što zasluži izvan družinskoga posla; ako što dobije ili nađe (n. pr. pčelca u šumi); ako kod obavļańa kakvoga družinskoga posla što više steče, nego što je dužan, je li to ńemu ili zadruzi? — *19.* Može li sebi koji zadrugar na zadružnom zemļištu gdjegod uz kraj ili među drugim usjevom štogod posijati ili posaditi (n. pr. krumpira)? — *20.* Što još može zadrugar sebi uzeti od družinskoga imetka (smije n. pr. za žeļu ubrati ili otrgnuti grožđa, voća, uzeti jaje)? — *21.* Ako zadrugar ostane nekoliko godina izvan kuće, gubi li tim ili umańuje li svoje pravo na zadružni imetak? Može li se povratiti, kad hoće, u zadrugu? — *22.* Ako je gladna (slaba) godina, je li zadrugar, koji ima štogod, dužan od toga dati zadruzi i vraća li mu se to i kako? — *23.* Tko zadrugarima kupuje odjeću i obuću? — *24.* Dijeli li se ļetina (prirod) i kako se dijeli (na glave, kako li)? — *25.* U čem zadrugari ne moraju slušati gospodara, pa ga i ne slušaju, a u čem ga (iz poštovańa, straha?) slušaju, a ne bi morali? — *26.* Kojim se redom zadrugari žene i udavaju? Što zadruga mora dati mladožeńi i udavači, što djevojci, kad se udaje, što udovici? — Sluge u zadruzi. *27.* Mora li sluga slušati samo gospodara, ili i druge ukućane i koje? — *28.* Je li zadruga odgovorna za štetu, što ju sluga počini, i za koju jest, a za koju nije? — *29.* Ako ga zadružne žene rede i peru, kojim to ide redom? — *30.* Ako bi sluga u zadruzi umro, bi li ga zadruga uredila i pokopala; čiji bi to bio posao?

β) *S obzirom na stvari.* — *1.* Što sve spada k zadružnomu imetku: livade, ńive, vinogradi, pašńaci, šume, ili i kuće i mlini i kako se zove taj imetak jednom riječju: da li *stožer, korjenina, skupščina,*

kako li? — *2.* Misle li zadrugari, da s tim imetkom mogu učiniti, što ih je voļa, n. pr. prodati ga kao ļetinu (prirod), ili drže, da ga moraju čuvati i ostaviti nasļednicima? — *3.* Koje se pokretne (gibuće, gibive) stvari (oruđe, pokućstvo, stoka, prirod ili ļetina) ne smiju prodati, a koje smiju i kako se ove posļedńe zovu? — *4.* U kojem se slučaju može ipak što od onoga stožera prodati? Tko treba da na to privoli i kako se to događa?

b) **Obiteļ uža.** — α) *S obzirom na osobe.* — Vjenčańe (ženidba). *1.* U kojim se godinama momci žene i djevojke udavaju? — *2.* Kada se drži, da je vjera sklopļena? — *3.* Zašto se obično vjera razmetne (razvrgne)? — 4. Mora li ona strana, koja vjeru razmetne, dati kakovu naknadu? — *5.* Kada je i zašto slobodno vjeru razmetnuti? — *6.* Što bude, ako je momak bio već s djevojkom, kojoj je dao vjeru, i osramotio ju tako, da se to vidi? — *7.* Što bude, ako je tko drugi bio s djevojkom prije vjenčańa? — *8.* Kakovi se rođaci ne smiju uzimati? — *9.* Tko se još s kim ne smije ženiti (kum s kúmôm, pobratim s posestrimom)? — *10.* Ako je tko tuđe dijete uzeo pod svoje (adoptovao), mogu li se ńegova rođena djeca ili rođaci s tim djetetom vjenčati? — Muž i žena. *11.* Mora li žena biti mužu pokorna i u čem se to vidi? — *12.* Ima li domazet (čovjek, koji se priženi u koju kuću) istu vlast nad ženom, kao i drugi muž? — *13.* Pridržaje li domazet svoje prezime, ili prima ženino ime? Kako se zovu djeca: po ńegovu ili po materinu prezimenu? — Roditeļi i djeca. *14.* Može li otac sa sinom, što mu voļa, n. pr. protjerati ga iz kuće? — *15.* Ako je sinovima premaleno očevo zemļište i cijeli imetak, a da bi mogli zajedno ostati na ńem, što bude? Koji sin ostaje na zemļištu i kako se to uredi? — *16.* Drži li narod, da su djeca dužna hraniti u starosti svoje roditeļe i sahraniti ih? — Pod svoju uzeta (adoptovana) djeca. *17.* Događa li se, da tko posini, ili pokćeri (pod svoje uzme, adoptira) tuđe dijete, pa zašto se to čini? Čine li to samo muški, ili i ženski; uzimaju li za te mušku ili žensku djecu? Ima li kod toga kaki običaj (obred)? Ima li poočim isto pravo i dužnost kao i pravi otac, a isto tako ima li to posińenik kao rođeno dijete? Promijeni li posińenik svoje prezime? Kako je od sada posińenik prema svojim pravim roditeļima i oni prama ńemu? Kolika je obična razlika u godinama među poočimom i posińenikom? Dogodi li se, da tko posini čovjeka s djecom? — Nezakonske žene i djeca. — *18.* Kakovo pravo ima nezakonita žena u zadruzi, ako zadruga ikako i trpi takovu ženu? — *19.* Kakovo pravo imadu djeca nezakonske žene u

zadruzi? — *20.* Zovu li ļudi nezakonsku ženu i djecu po prezimenu muževu i očevu, ili (dijete) po prezimenu očevu ili materinu? — *21.* Drži li se, da je nezakonska žena u muža samca kao i zakonska ili mnogo mańe? Poštuje li tko taku ženu? — *22.* Kakova je razlika, ako mati nezakonskoga djeteta živi s ocem djetetovim, ili ako ne živi? — *β*) *S obzirom na stvari.* — *1.* Drži li narod, da je imetak (imańe) muža i žene zajedničko, je li samo muževo, ili svak ima svoje? — *2.* Čije je ono, što žena sa sobom donese (miraz, dâri)? — *3.* Kad se ženidba razvrgne, što bude s mirazom i djecom? — *4.* Po smrti ženinoj komu ostaje miraz, ako ima djece, a komu, ako nema djece? — *5.* Mogu li djeca imati što svoje, pa što je to obično?

c) **Dioba zadruge.** — *1.* Ima li svaki zadrugar pravo tražiti, da ga odijele?*[88] — *2.* Ima li zadruga pravo dati kome dio, što ga ide, pa ga istjerati iz zadruge? — *3.* Ima li zadruga (radi kakova zločina n. pr.) pravo istjerati zadrugara iz zadruge i bez dijela? — *4.* Dijele li se na loze (koļena) ili na glave i na kakove: odrasle, pa koji se broje među odrasle? Ako se dijele na glave, daje li se ipak što više onome, koji ima više djece i od česa mu se daje: od pokretnoga ili nepokretnoga? — *5.* Broje li se žene kod diobe, t. j. dobiva li udovac upravo toliko, koliko i oženen čovjek? — *6.* S kim ostaju udovice, pa djevojke bez oca i brata? — *7.* Daje li se roditeļima odrasla momka ili djevojke trošak za svadbu (krava ili što drugo)? — *8.* Kako se dijeli prirod (ļetina), pa kako onaj, koji je još na poļu, a kako onaj, koji je već pobran i spremļen? — *9.* Dijele li se sami, ili zovu „dobre ļude" („precembaše"?) Tko su ovi ļudi, pa plaća li im se i koliko? — *10.* Može li sin, koji se u drugu kuću priženio, i kći, koja se udala, tražiti očev dio iz zadruge, iz koje su otišli? A ako nema doma više djece, ostaje li očev dio zadruzi, ili ovima, koji su iz zadruge otišli?

d) **Nasļedstvo.** — *1.* Ako u obiteļi ostane samo kći, što bude? — *2.* Kad zadruga izumre i nitko više ne ostane, što bude s imetkom? — *3.* Kad tko načini oporuku ili teštament usmeno ili pismeno, drži li se upravo onako, kako je pokojni odredio, ili se što mijeńa, pa kada i zašto? — *4.* Komu se obično ostavļa imetak? — *5.* Što dobiva žena po smrti muževoj, a muž po ženinoj?

2. Stvari.

a) **Cijelo selo kao zadruga.** — *1.* Ima li selo kakav zajednički (skupni) imetak? Je li taj imetak nepokretan (negibiv), kao što su

šume, pola, sjenokoše, pašńaci itd., ili je pokretan (gibiv), kao što je n. pr. kakova sgrada, životińa (n. pr. seoski bik)? — *2.* Kako se tim stvarima uprav|a? (Tko uprav|a, tko obrađuje, plaća porez itd.?) — *3.* Kako se se|ani drže prema zajedničkom imetku: čuvaju li ga, ili pak svak gleda, da što od ńega otkine veleći: „općinsko je“? — *4.* Može li selo dati pravo na taj zajednički imetak komu iz drugoga sela i kako se to događa? Može li se to pravo domaćemu čovjeku uzeti? — *5.* Kako je uređena paša na zem|ištima, od kojih svako ima gospodara, ali nije ograđeno? Smije li tko svoje ograditi, pa i ograđuje li? Što na to drugi? — *6.* Tko pase blago cijeloga sela?*[39] Kako toga plaćaju i tko mu daje „brašno“ (hranu)?

b) **Susjedi i međaši.** — *1.* Kako mora da je kuća ili druga zgrada sagrađena prema susjedu: smije li biti na susjedovu naslońena, smije li krov (streha) biti na susjedovoj strani? — *2.* Smije li nečist (od zahoda, gnojišta) ići na susjedovu stranu? — *3.* Mora li susjed prema susjedu sâm ograditi dvorište, ili svaki jednu stranu, i koju? Ako koji ne ogradi svoju stranu, što onda? Smije li onda susjed, koji nije ogradio svoje strane, susjedu, prema kojemu se nije ogradio, zabav|ati radi kvara, što ga čini živad i blago? — *4.* Smije li grańe sa susjedova drveta sizati na stranu drugoga susjeda? Čiji je plod, koji pada na susjedovu stranu? Kako se pogađaju, kad se plod trese ili bere? — 5. Kakova je međa, t. j. po čem se pozna, dokle je zem|ište jednoga međaša, dokle drugoga, i kako se zove? Čija je trava na međi? Čije je drvo na međi, a čiji plod od ńega? Smije li se međa pomaknuti i što bude, kad to tko učini? — *6.* Ako je čije zem|ište okruženo (opko|eno) tuđim zem|ištem sa svih strana, moraju li mu susjedi dati prolaz k ńegovu zem|ištu? Mora li naknaditi štetu, koju tim počini? Što bude, ako susjed susjedu pogazi i ošteti usjev, kad obav|a posao na svom zem|ištu (kad n. pr. ore i obraća blago na „uvratinama“ ili na „glavićima“). — *7.* Ako roj sjedne na susjedovo drvo, smije li ga gospodar bez pitańa „ogrnuti“? — *8.* Ako potok ili rijeka dere jednu stranu, smije li gospodar učiniti, da ne dere (n. pr. pozabijati kolce)? — *9.* Što još mora susjed susjedu, ili se|anin se|aninu učiniti ili dopustiti? — *10.* Što smije susjed susjedu, međaš međašu i uopće se|anin se|aninu uzeti bez pitańa: smije li n. pr. otrgnuti voća, grožđa, klas kukuruza, brati na tuđem jagode, g|ive itd.? Ima li toga radi svađe? — *11.* Što smije učiniti čovjek s blagom, koje nađe u kvaru (šteti) na svojem zem|ištu: smije li ubiti, otjerati pa ne pustiti, dok se ne plati šteta? Tko štetu procjeńuje? — *12.* Kad tko na tuđem ne znajući štogod sagradi, posadi ili

posije; ili kad tko iz tuđe stvari izradi što (n. pr. iz tuđega pańa ili drva — korito): komu bude zgrada, usjev ili nova stvar?

c) **Stvari uopće. Stvari svačije i ničije.** — *1.* Koje se stvari broje među nepokretne (negibuće), a koje među pokretne? Je li potrebno, da se to stalno zna, koje se kamo broje, pa zašto je potrebno? — *2.* Na koji način može čovjek doći do nepokretne ili pokretne stvari (ostavi mu po smrti otac, kupi, nađe)? Prisvoji li tko sebi poļe, šumu itd., pa kako to učini i što bude poslije toga? — *3.* Može li svatko na tuđoj zemļi kopati (— ako se zna za to, i ako ima toga —) blago? Tko nađe takovo zakopano blago, je li samo ńemu, ili s kim dijeli? — *4.* Ako tko nađe izgubļenu stvar, što uradi s ńom? Ako ih više nađe pčelca (roj pčelâ) na zajedničkom (seoskom) zemļištu, što uradi, da se to zna (usiječe li u drvo znak)? Komu bude pčelac, ako ga nađe na tuđem zemļištu? — *5.* Komu je je ono, što voda (rijeka, potok) k tvojemu ili na tvoje donese (n. pr. načini „poloj")? — *6.* Kad se u rijeci ili potoku načini suho (otok), ili kad posve presahne, komu je ono zemļište? — *7.* Smije li svatko loviti divļe životińe (zece, ptice)? — *8.* Kad tko kakovu pokretnu ili nepokretnu stvar založi, kakovo pravo i dužnost ima on i onaj, komu je založio?

3. Obveze.

a) **Pogodba i ugovor uopće.** *1.* Koje riječi ima narod za utvrđeńe kakvoga dogovora (pogodba, ugovor, uglava, dokonček) i kako jedno od drugoga razlikuje. *2.* Smije li se u kakvojgod pogodbi zadana riječ pogaziti (kako li se još kaže?) i kada se smije (kad je n. pr. jedna strana bila pijana itd.)? *3.* Vrijedi li pogodba bez svjedoka i koliko ih mora biti? *4.* Zašto se daje kapara (novac ili što drugo kod pogađańa)? *5.* Kad se drži, da je kakva god pogodba (i kod prodavańa) gotova?

b) **Kupovańe i prodavańe.** *1.* Prodaju li se uz obične stvari i neobične (n. pr. usjev, koji još nije nikao, tele u kravi, djeca)? *2.* Pri prodaji nepokretnih stvari (kućâ, zemļišta) ima li rodbina ili susjed pravo, da prije kupi, ili prekupi (ako jednako dâ?)? *3.* Pri kupovańu životińe jamči li prodavač za falinge; pa ako se falinge pokažu, što bude?

c) **Mijeńańe. Posuđivańe.** *1.* Što se mijeńa (zemļe, životińe)? *2.* Kako se veli, kad ti tko dâ stvar, a ti mu istu stvar vratiš: je li on tebi „posudio", ili „uzajmio", a jesi li ti „posudio" ili „uzajmio"? *3.* Kako se zove onaj, koji daje na posudbu (vjerovnik?), i onaj, koji prima (dužnik?)? Što se posuđuje ili uzajmļuje (žito za sjeme, oruđe,

novci)? Može li vjerovnik tražiti novce, kad hoće, ili je običaj, da čeka kaki rok, dok bude sajam?

d) **Najam.** *1.* Što se sve i kako daje u najam (životińe, zemļe, ļudi)? Za koje poslove idu ļudi u najam? Daje li se kod pogodbe težakâ, majstorâ kapara i zašto se daje? Koliko dobiva koji težak na dan plaće? Jede li s ukućanima, ili dobiva posebnu hranu i kod posebnoga stola? Najmļuju li se životińe za rad, ili za „pripuštańe“ („skakańe“, oplođivańe) i kakovo tu ima tko pravo? *2.* Komu se i kako daju u najam zgrade? *3.* Kakovo tko ima pravo i dužnost, kad dade zemļu u zakup ili „iz polovine“? *4.* Daje li se blago na hranu i kako se kod toga pogađa? 5. Mora li sluga, koji je pogođen za koji određeni posao (n. pr. svińar), obavļati u kući i druge poslove? Je li odgovoran za štetu, koja nastane kod ńegova posla ili blaga (kad što n. pr. potare ili razbije, kad vuk razdere blašče)? Kada nije dužan naknaditi štetu? Smije li ga gospodar prije pogođena roka protjerati, a smije li on prije roka otići? Što je s plaćom, kad sluga ostavi gospodara prije roka?

e) **Skupni poslovi.** Ima li ļudi, koji bi zajedno (skupa) koji posao obavļali (lovili ribe, trgovali), ili se zajedničkom stvarju (n. pr. zajedničkim mlinom) služili. Kakove su tu pogodbe i kakovo je čije pravo?

f) **Darovańe.** Ako je tko komu što darovao, može li mu i kada mu može to uzeti?

B. JAVNO PRAVO.

Javni se život (unutrašńi državni i međunarodni) našega (pa i ne samo našega) naroda razvijao, kako smo u I. članku samo spomenuli, bez ńegova utjecaja. Rimsko se pravo i danas uči u visokim našim školama. Po tom su se pravu krojili narodu zakoni bez obzira, hoće li narod znati i moći po ńima se vladati. Još bi bilo kako tako, da su tê nove zakone po rimskima krojili sinovi našega naroda: možda bi koja pravna misao narodna u ńih došla. No ti su zakoni primani gotovi, onako, kako su ih tuđinci (po tuđem uzoru) za sebe priredili. Tako vrijede i danas. Narod je htio utjecati u javni život, ali su to utjecańe *gospoda* zvala i držala *bunom.*

Tako se je narodno pravo ponešto sačuvalo tek u domaćem životu: u obiteļi, među susjedima itd. — pa smo to u prvom dijelu ovoga razdjela i iscrpli. Što je od javnoga prava ostalo, to dolazi, koliko za naš posao treba, u ovaj dio.

No ako se je javni život naroda razvijao bez utjecaja naroda, narod ipak prosuđuje zakone, po kojima mu se je vladati. To

prosuđivańe, to mišļeńe o tuđem pravu — nije pravo, zato smo mi tomu mišļeńu odredili drugo mjesto u ovoj osnovi.[1]

1. Seoska općina.*[88]

Imade li selo kaki posao, kod kojega bi imao riječ svaki odrasli čovjek ili gospodar? Drže li se za taj posao (za upravļańe zajedničkoga imetka itd.) kakovi dogovori, skupštine (i kako se još zovu)? Tko ima pravo doći u tu skupštinu? Kako se dogovara ili vijeća? (Tko ima prvu riječ, kako daļe redom govore?) Kako postavļaju onoga, tko je u tom zajedničkom poslu prvi, pa i druge, koji su s ńim? Ako se tko ne će pokoriti onomu, što je u skupštini dogovoreno, što bude s ńim?

2. Građanski i kazneni postupak.

Je li obično tražiti kakovu ukradenu ili sakrivenu stvar po kućama, na kojima je sumńa? Koju kaznu drži narod za veću ili za veću sramotu: zatvor ili batine? Dogodi li se, da se tko osveti ili da sam sebi odmah sudi? Ima li za to primjerâ? Dogodi li se, da čitavo selo osudi i kazni kakvoga zločinca i kako? Koji se zločini mogu odmah popraviti? (Kad tat n. pr. vrati ukradenu stvar, je li sve gotovo, ili je još kriv?)

3. Kazneno pravo.

a) Ako tko što (n. pr. kakovu štetu) počini nehotice (ako mu se „pripeti“), je li jednako kriv kao i onaj, koji je hotomice učinio? Mora li ipak nadoknaditi štetu? **b**) Ima li čovjek pravo učiniti nešto, što je grehota pred Bogom i rad šta čovjeka duša peče? **c**) Što narod drži za najveći zločin, što daļe redom? **d**) Je li jednako kriv onaj, koji pomaže kod zločina, ili koji n. pr. ukradenu stvar skriva, kao i onaj, koji je počinio zločin? Smije li se ukradena stvar kupiti? **e**) Ima li takovih zločina ili nedjela, koje jedan smije, a drugi ne smije činiti; ili, koji se jednomu ne uzimļu toliko za zlo kao drugomu; ili ima li nedjela, koja je nekomu na štetu slobodno učiniti? (Smije li siromah ukrasti? Je li pijanac kriv za ono, što u pijanstvu učini? Smije li se bogatašu, općini, državi ukrasti? Je li veća domaća

---

[1]) Ovo je, što je ovdje rečeno, uzrok, zašto pitańa o *„Javnom pravu“* iz Bogišićeva djela nijesu ovamo primļena osim ńih nekoliko, koja ovdje dolaze. I ńeka od ńih spadala bi po ovoj osnovi u XII. razd., ali su ovdje ostavļena s toga, što se tiču posebnih (specijalnih) slučajeva, koji ne spadaju u XII. razdio.

krađa ili obična? Smije li susjed ili tko drugi tuđe dijete prošibrati radi kakoga kvara ili nepodopštine?) f) Ubiti plod (dijete) u utrobi — je li to samo grebota pred Bogom?

VIII. Običaji.

Običaji su u mnogom slični pravu. Kao što pravo ne nastaje odmah, čim dođeš u dodir s ļudima, već se ustali i utvrdi poslije mnogih sukoba, tako i običaj nastaje sve pomalo. Pravo prelazi s oca na sina i daļe, a i običaji su od starine. Zato je razlika između *običaja* i *navike*. Ima ļudi, koji neprestano pļuckaju, koji za svakom drugom riječju u pripovijedańu govore „kaže": to nije običaj. Štogod pojedinac u običnom životu radi po svom srcu, znańu i pameti, to nijesu običaji; a kad netko nešto čini, pa mu je možda i proti srcu, a često ne zna, zašto i čemu tako radi — radi po običaju. Trgovci se često baš nemilosrdno udaraju po dlanovima kod pogađańa. Čemu to: ne bi li se mogli mirno pogoditi? No taki je običaj.

Rekli smo, da je pravu osnov korist, životne potrepštine. Za običaje se ne može tako kratko kazati, kako su nikli i kako se daļe drže No to nam ovdje i ne treba, to je posao posebnoga izučavańa. Nama bi samo to trebalo, da toliko spoznamo: što su običaji, da ih uzmognemo razlikovati od drugih pojava duševnoga života.

Kako se običaji razlikuju od običnoga života, vidi se pońešto iz onoga, što je malo prije kazano kod primjera, o navici. Još ćemo jedan primjer spomenuti, po kojem se još i to vidi, kako život može biti i bez običajâ. Ima običaj u nekim krajevima, da se vode malo odlije, prije nego se čovjek napije. No koliko se puta dogodi, da žedan čovjek na to zaboravi, pa ako i ne zaboravi, ne mari!

I pravo nije isto, što i pravni običaj. Ti imadeš pravo zabraniti seļanima put preko svoga zemļišta. Tebi tvoje pravo ostaje i onda, ako se ne držiš običaja, po kojem se na takovu zabrańenu prolazu postavļa n. pr križ.

Kako se razlikuju *običaji* od *zabava, vjerovańa* i drugih pojava duševnoga života, kazat će se na svome mjestu.

*

Život, rekosmo, i pravo može biti bez običaja. Ali kaki bi to bio život! Bio bi pust i prazan. Narod bez običaja — ako ga gdje

ima — divji je i surov. Pomislite samo, kako godi srcu, kad kažeš: tako su i naši stari radili! Tu se sjetiš svoga djeda, oca, majke, prijatejâ, gostova. A nema kulture bez ćućeńa veze, koja te veže s onima, što su prije tebe bili i za te radili. Tako samo ćuteći tu vezu pomišjaš na djecu svoju i daleke potomke. Ne živiš od danas do sutra, već radiš i gradiš za vjekove. U običajima je kao za vječna vremena saliven u tuč sav duševni život naroda.*[90]

A. SVAKIDAŠŃI OBIČAJI.

1. Običaji kod poslova i rada.

a) Običaji kod domaćih poslova. — *1.* Ima li kakih običaja α) kod ustajańa, β) kod umivańa (tko komu polijeva; kako se tare ili briše obraz i lice; što se govori kod toga; kako se ne smiju prati ruke i noge; u čem se ne smiju prati itd.)? — *2. Običaji kod jela i pila.* — α) Gdje se kada jede? Koliko se puta na dan jede i kako se zove svaki „obrok" (kako li se to zove)? Kako je uređen stol? Sjedi li se ili se stoji? Čim se jede? Kako je sve to u zadruzi, kako u jednoj obiteji, kako kod samodruga čovjeka? Što se kada jede i kako se koje jelo jede? (Kako se n. pr. jedu raci?) Kojim se redom nose jela? — β) Što se kod jela ne smije? Što se ne smije zato, što nije „u redu", što se „ne pristoji", a što se ne smije poradi kakvoga vjerovańa? (Smije li jelo stajati dugo na stolu nenačeto? Kako ne smije hjeb biti okrenut i kako se ne smije rezati?) — γ) Iz česa se pije? Kakih ima običaja kod pila? (Odlije li se vode, prije nego se napiješ?) Pije li se obično, dok se jede? Udara li se čašama, kad se pije i govori li što kod toga? — *3. Običaji kod kućnih poslova.* Ima li kakih običaja kod nalagańa ili ložeńa ogńa (vatre) i uopće kod ogńa, pepela; kod čišćeńa (pometańa) kuće, dvorišta; kod prańa (pareńa) rubja i drugih kućnih poslova? — *4. Običaji kod gospodarskih poslova.*[*91] Ima li kaki običaj kod počimańa ili svršavańa kakvoga posla na poju (kod sijańa, orańa, okapańa, košńe, žetve) ili kod blaga (n. pr. kad se ubija živinče, „kopi", „škopi" ili stroji ždrijebac, kad se oteli krava itd.)? — *5. Običaji kod gradńâ.* Ima li kaki običaj kod građeńa kuće (ne koje li se n. pr. kokot ili pijevac, ili kokoš?) i drugih zgrada?

b) Običaji kod zajedničkih poslova. — *1.* Kod kojih *poslova pomaže susjed susjedu* i sejanin sejaninu bez plaće i pogodbe?

Kakih tu ima običaja? — α) Moba. — β) . . . (koji drugi taki posao). — *2. Sastaju li se ļudi, žene, djevojke na takav zajednički posao, gdje svaki sebi radi?* To može biti α) Prelo. — β) . . . (što još?) Ima li kod toga kakih običaja?

2. Pravni običaji.

a) **Pravni običaji u obiteļi.** Ima li kod vršeńa obiteļskoga kakvoga prava kakih običaja?*[92]

b) **Običaji kod stvarnoga prava.** Ima li kaki običaj kod postavļańa međe i uopće među susjedima i međašima? (Prošibaju li n. pr. dijete, da pamti, gdje je međa?) Ima li kaki običaj kod nađenih stvari?

c) **Običaji kod obveznoga prava.** — *1.* Kaki su *običaji kod pogađańa?*[93] Pije li se likov i što se još radi? — *2.* Kakovi su *običaji kod zajedničkih poslova,* koje jedan drugomu u zamjenu radi (kad se n. pr. dvojica slože, pa najprije oru jednomu, onda drugomu)? — α) Sprega (kod orańa). — β) . . . (drugi takav posao). — *3. Običaji kod posuđivańa i mijeńańa.* — α) Kako od prilike dođe čovjek i moli, da mu se posudi novaca? Je li dužnik svomu vjerovniku pokoran — kako kažu —? Po čem se to vidi? Koji su rokovi za plaćańe dugovâ? — β) Što se mijeńa i kako? — *4. Kakih ima običaja s ļudima, koji služe cijelomu selu?* α) Mlinar.*[94] Kakovih ima običaja kod predavańa žitka u mlin i kod vraćańa brašna? (Govori li n. pr. mušterija mlinaru: „Nemoj mi pol uzeti", a kad napuni vreću, ne vuče li palcem po ńoj ili po uglovima, da se vidi, kako nije puna? Daju li žene kakovo mito mlinaru: pečenku, jajâ itd., da im prije sameļe? Što još ima?). — β) Skupni seoski pastir (čredâr ili čôrdaš). Kako se bira taki pastir? (Okreću li ga n. pr. kad ga izaberu? Plaća li likov?) Kako ga redom gospodarice opremaju na pašu? Kako prigovara „brašnu" ili hrani, što je dobiva? — γ) Seoski kovač. Ima li običaj, da se kovaču odmah ne plaća gotovim novcem, već on u neko doba godine (kada?) pobire po selu „klepovinu" (kako li se to zove?)? Kakih ima običaja kod toga?

d) **Običaji kod javnoga prava.** — *Seoske skupštine i dogovori.**[95]

e) **Običaji kod kaznenoga prava.** Kako se ļudi zaklińu, da nijesu što učinili? Ima li kod toga kaki običaj u crkvi ili gdje drugdje („okleština", kako li se to zove)? Ima li običaj, da čovjek, na koga sumńaju, „vadi maziju", t. j. vadi iz vrele (vruće) vode

gvožđe (želјezo) ili kamen? Meće li se prst na rane ubijena čovjeka, da bi se doznalo, tko ga je ubio? Kako se još traži krivac i što je još u običaju? Osvećuju li se ljudi za koje nedjelo, n. pr. za krv? (Ima li gdje „krvno kolo", t. j. skupština starješinâ (kmetova), koje sude za krv i mirê krvnika s rodbinom ubijenoga?)

3. Običaji u općeńu (družeńu) s ljudima.*[96]

a) **Drugovańe. Pobratimstvo i posestrimstvo.** — *1. Drugovańe.* Ima li momak (dečko, dečâk) i djevojka (dékla) posebnoga druga ili drúgu (pojdaša, pojdašicu), s kojim ili s kojom se više druži nego s drugim momcima i djevojkama? U čem se to drugovańe i prijateljstvo pokazuje? (Pokazuje li se n. pr. i u tom, da drúga ne će ili baš i ne smije uzeti momka, koji je ńezinu drugu ostavio?). — *2. Pobratimstvo i posestrimstvo.* Ima li običaj, da se ovakovi drugovi i drúge pobrate i posestre (poseju)? Kakav je to običaj (sišu li n. pr. jedno drugome krv, daruju li štogod jedno drugome, obavlja li se običaj u crkvi)?

b) **Kumstvo.** Kakovih ima kumova (krsnih, vjenčanih, firmanskih) i jesu li svi jednaki? Kako i koga moli čovjek i uzima za kuma? Ima li kakih običaja u kumstvu? Kad kum dođe u kuću, donese li štogod kumčetu ili „zécu" (zetcu)? Kako se kum i kumče zovu? Kako kumovi živu?

c) **Susjedstvo.** Kako susjed susjedu kaže? (Kaže li mu samo „susjed", „komšija", ili ga zove po imenu?) Kako djeca zovu susjede? „Poštuju" li se, t. j. tko komu kaže „vi", a tko komu smije reći „ti"? Ako kažu svakome „ti", kako se pokazuje poštovańe starijemu? Kako se susjedi pozdravljaju, kad se sastanu? Kaki je običaj kod dolažeńa u susjedovu kuću: kuca li se na vratima, što se iznutra odgovara, skida li se u sobi kapa ili šešir (škrljak)? Kako se pita za zdravlje i kuću? O čem se razgovara? Pita li susjed za ženu i djecu i razgovara li s ńima, pa što i kako? Kada nije zgodno doći k susjedu (pod večer, rano u jutro)? Kada se i po što se ide najobičnije k susjedu? Ide li se samo na razgovor? Što se uzima za zlo, ako susjed susjedu uskrati (n. pr. „lulu duhana")? Ako susjed dođe baš k jelu, što reče, pa ako i ńega pozovu (kako ga zovu?), jede li, a ako ne sjedne k jelu, kako se brani?

d) **Prijateljstvo i poznanstvo.** — *1.* Komu se kaže, da ti je *prijatelj?* Kako i u kojim zgodama postaju ljudi prijatelji? U čem se razlikuje život i općeńe s prijateljima od života s ostalim susjedima? (U kojoj se potrebi utiče k prijatelju? Kako se prima prijatelj u

kući itd.?) — *2.* Komu se kaže *znanac* ili *poznanac?* Kako nastaju poznanstva? Imaju li ļudi znanaca iz dalekih krajeva? Kako se živi sa znancima? (Kako se primaju itd.?)

e) **Stranci i gosti.** — *1.* Po kakovu poslu dolaze stranci (strani, nepoznati ļudi) u selo i kuću? Kako se vlada strani čovjek, kad dođe u kuću, i kako ga primaju? (Što mu ponude?) Ima li kod toga kaki običaj? — *2.* Primaju li se i podvore li se putnici, koji traže noćište (konak)? Ima li kod toga kaki običaj?

f) **Susretańe.** Kako se pozdravļaju ļudi na susretu? Kako se pozdravļaju znanci, kako stranci? Što se pitaju? (Pitaju li: „Ako Bog da?" t. j.: kamo ideš?) Tko se komu ugibļe? (Mora li se žena ugnuti muškarcu?) Ima li još kaki običaj?*97

g) **Svađe, psovke, kletve. Pomirba.** — *1.* Ima li osobit način svađe? (Žene se n. pr. u nekim krajevima „karaju").*98 Kakove se psovke davaju u svađi? Koja je psovka najteža, najuvrjedļivija (kurva, tolvaj, tat)? Što se kune drugomu (mati, otac, Bog; da strijela udari)? — *2.* Traju li svađe dugo? Tko nastoji oko pomireńa? Ima li kod pomirbe kaki običaj?

h) **Družeńe muških sa ženskińem.** — *1. Žensko uopće.* Ima li poslova i stvarî, kojih se žena ne smije taknuti, ili takih, za koje se obično govori, da su muški? Ima li ipak ženâ, koje se laćaju (primaju) takih poslova i stvarî, pa što o ńima misle, govore i kako ih zovu? O čem se pred ženama ne smije govoriti i zašto? Što žena ne smije znati? Je li žena uopće ravna muškarcu, a po čem se vidi, da nije? — *2. Stid.* — α) U kojoj dobi počińu momci i djevojke paziti na stid? Po čem se to vidi? — β) Stid u ženskińa. Paze li žene na sram (stid)? Koji se dijelovi ženskoga tijela drže za stidne (sramotne) i kojih dijelova prema tome i ne sakrivaju? (Kako se n. pr. kupļu?) Paze li žene na stid tako pomno, da bježe, kad bi ih slučajno muško zateklo nepotpuno obučene? Paze li na to više udate žene ili djevojke? Čuvaju li se više pred ožeńenim ļudima ili pred momcima? Čuvaju li se i pred samim ženskińem i pred djecom? Paze li i starice na se? Je li velika drzost i prostota otkriti ili se taknuti ženskomu sramnih dijelova? Događa li se što toga radi? — γ) Stid u muškaraca. Paze li što muškarci na stid? Paze li više momci ili ožeńeni ļudi? — *3. Družeńe.* Vladaju li se muškarci drugačije prema ženskińu nego prema muškima? Gdje se to i po čem vidi? (Razgovara li se s ńima pristojnije ili grubije, ili nikako?) Kako se djeca vladaju prema ženama? Poštuju li ih više nego mu-

škarce? Ima li u općeńu ili druženu muškaraca sa ženama kaki običaj? (Ļube li muškarci ženama ruke ili što slično?).

B. GODIŠŃI OBIČAJI.

1. Domaći (kućni) običaji kod svetkovańa.

a) Svetkovine pojedinih (kuća) obiteļi. — *1.* Ima li svetkovinâ (godova), koje bi svetkovali samo pojedini ļudi u kući (n. pr. dan narođeńa ili *„godovnô“*, dan imeńaka, što gospoda kažu „imendan“, ili još kaki takav dan)? Kako se slavi i koji su kod toga običaji? — *2.* Ima li svetkovina, koje bi svetkovala cijela jedna kuća (n. pr. *„krsno ime“)?* Kako se svetkuje ili slavi i koji su kod toga običaji?

b) Svetkovine čitavoga kraja (ili naroda). Kako se slave ili svetkuju u kući (doma) godišńe svetkovine, bile one u kalendaru ili ne bile, samo ako imadu ime i ako se slave? Kaki su kod svetkovańa svake posebice: *(1. Božić, 2.)**[99] — α) domaći (kućni) običaji, — β) gatańa, čarolije (ako kakih ima)?

2. Javni običaji kod svetkovańa.

Ima li u kraju običaj, da se muškarci i žene, obično momci i djevojke, i to svako posebice, ili zajedno dogovore i skupe, pa idu od kuće do kuće, od sela do sela, ili pak samo po ulici (po cesti, po putu) te pjevaju, igraju ili još što rade? Jesu li ti običaji ozbiļni, zabavni, šaļivi? Kako se zove sama svečanost, kako oni, koji ju obavļaju? Kako se za ńu spremaju i kako su odjeveni? Kakove se pjesme pjevaju? Sabire li se štogod (jaja, meso) i što se s tim radi? Ako se goste, gdje je to i kako? Obdržavaju li se tî običaji redovito svake godine, ili već sve to mańe? Što je kod svakoga pojedinoga krivo, da se gubi? (Je li krivo siromaštvo? Viču li na te običaje sami domaći ļudi, n. pr. roditeļi i zašto? Zabrańuju li ih vlasti svjetske i duhovne: gospoda od općine itd. i popovi, pa što kažu: zašto?)*[100]

Takovi su n. pr. običaji:

a) Kolede, kad momčad uoči Božića idu od kuće do kuće te pjevaju pjesme *od kolede*, u kojima uza svaku vrstu pripijeva: *koledo!*

b) Kraļice, kad se deset do petnaest lijepo obučenih i nakićenih djevojaka idu o Trojičinu dne (o Duhovima) od kuće do kuće te igraju i pjevaju. — Ima li više takih običaja?

C. POROD. ŽENIDBA. SMRT.*[101]

Običaji, što su se stvorili i savili oko ove tri zgode u ļudskom životu, obuhvataju već svih pojava duševnoga života: u ńima se salio i obični život, i pravo, i zabave, i poezija i vjerovańe; u ńima je iskustvo, znańe i mudrost vjekova i pokoļeńâ. Ovo vrijedi poglavito za ženidbu. Pa premda bi po ovoj osnovi svaka od ovih pojava spadala na svoje mjesto, — ne smiju se kidati. Kidati iz ovih običaja zabave, poeziju i vjerovańe — značilo bi djevojci u punom cvijetu i nakitu kidati biser ispod vrata, srce i djevojačku dušu iz ńedara. A to bi bila grehota. Zato sve, što je s ovim običajima svezano, pa pripadalo bilo kojoj grani duševnoga života, neka ostane i u opisu s ńima.

Po ovom bi tkogod pomislio, da bi ovi običaji, kad je u ńima ujedińeno mnogo od svih pojava duševnoga života, — spadali na kraj, ili da bi barem *Smrt* spadala na kraj. Ali to ne bi bilo opravdano. I ako ovi običaji obuhvataju mnogo od svih pojava duševnoga života, ne obuhvataju ipak svih tih pojava: iz ńih vidimo još uvijek u glavnom samo to, kaki je čovjek među ļudima, i ako iz ńih na mnogo mjesta prosijava i to, kaki je čovjek prema sebi i prema svijetu A nikako *Smrt* ne spada na kraj. Bez obzira na estetički dojam, koji bi na koncu crtańa života narodnoga činila slika smrti — po samoj naravi stvari i po mišļeńu (— ovdje dakako nedokazanom —) narodnom to ne bi bilo opravdano. Ne bi bilo opravnano s tega, što narod ne umire. Umiru pojedinci, a život narodni daļe teče noseći sa sobom dakako i boli onih, „što na ovom kraju za milima plačuć zaostaju“. A tako smrt shvata i narod. Ja barem ne znam za drugačije narodno, sentimetalno shvatańe smrti.

1. Porod.

a) Gatańa i vjerovańa o porodu. — *1. Muž sa ženom.* Ako je muž, kad bude sa ženom, takav ili onakav (veseo ili nasmijan, mrk, trijezan, pijan); ako ovo ili ono čini (ako oštro gleda, poļubi ženu, misli na ženu) ili ne učini (ne protare, kad se probudi, očiju): kakovo će biti dijete (muško, žensko, bezbrižno, pijanica...)? — *2. Trudna žena.* — α) Kako žena sluti, gata i pozna, da je trudna? — β) Na što sluti ili što se gata (ili drži) o porodu i djetetu (novorođenčetu), ako se trudnoj ženi što dogodi (ako n. pr. zec pretrči ispred ńe)? — γ) Što joj drugi moraju učiniti (ponuditi n. pr., kad

jedu, zalogaj), a što joj ne smiju (ništa govoriti, kad ju dignu, ako padne)? — δ) Što ona ne smije misliti, čuti, gledati, govoriti, jesti, činiti? — ε) Što čini, da sazna što o porodu i djetetu (daje n. pr. muškome i ženskome djetetu po voćku, pa gleda, koje će prije pojesti)?

b) Porod. — *1. Pripreme za porod. Rađańe.* Kako se žena spremi za porod? Gdje i kako rađa (leži, sjedi, stoji, hoda)? Tko je kod poroda? Što se čini, ako žena teško rađa? Kako se pomaže i što tko čini kod poroda?

c) Novorođenče. — *1.* Što se čini s novorođenčetom? — *2.* Što se gata po porodu i novorođenčetu?

d) Porodiļa (zbabnica). — *1.* Kakvoga je posla oko porodiļe? Kako je spremļena (gdje leži i kako je oko ńe uređeno)? Što jede? — *2.* Kako i što po sebi po stvarima i događajima oko sebe gata i sluti (redom kao kod trudne žene)?

e) Kumovi. Tko se uzima za kuma? Uzima li se muško i žensko i tko još? Tko nosi dijete na kršteńe? Kakih još ima običaja?

f) Pohode. Tko dolazi k porodiļi i po što? Što joj se donosi (pogača...)? Ima li kakih običaja o tom: tko smije i tko mora „ići s pogačom?“ Je li to čast, svečanost? Što se razgovara i čini?

g) Uvod. Kako dugo ostaje porodiļa u babinama („za platmî“)? Ima li kakih običaja, kad izađe prvi puta (kod kuće, na putu i u crkvi)?

2. Ženidba.

a) Momak i djevojka prije svadbe.[102]. — *1.* U kojoj dobi počińe momak i djevojka misliti na ženidbu? Kada se stariji stanu šaliti s mladićem i djevojkom spomińući im ženidbu i udaju? Ima li po tom momaka i djevojaka, kojima bi se spremali svatovi, a oni o tom i ne misle i ne znaju ništa? Ženi li se koji momak i udaje li se koja djevojka, a da si prije nije *sam* našao djevojke i s ńom se sporazumio? Po čem se obično jasno vidi u društvu mladeži, koje se je dvoje odabralo? Skriva li se to, ili se baš pokazuje? — *2.* Govore li roditeļi (otac, majka) prije momku i djevojci o ženidbi, ili pak mladi sami spomińu ženidbu? Kojom se to zgodom i kako počne i govori i kako se kod toga momak vlada, kako djevojka? U kojoj se dobi o tom ozbiļno („za istinu“) govori mladeži? Kako je to bilo prije, kako je sada? — *3.* Ima li kakovih svađa, kad dođe govor na onu ili onoga, koju bi momak imao uzeti, ili za kojega bi djevojka imala poći? Gledaju li roditeļi na żeļu svoje djece, ili sina

sile, da uzmu ovu ili onu, ili da djevojka pođe za ovoga ili onoga? Koji su baš najobičniji razlozi i riječi kod tih razgovora i dokončaka? — *4.* Što sve mora biti dogovoreno i uređeno prije nego se pođe baš u tom poslu*[103] u djevojčinu kuću? Ispituje li se n. pr. što potajno? — *5.* Žene li se i iz daļih sela i krajeva, ili samo iz istoga sela, ili pače iz rodbine? Koji su svemu tomu razlozi? — Ako se žene iz daleka, gdje se i kako mladi upoznaju? — 6. Kako teče svadba, ako je koje od mladih prisiļeno?*[104]

b) **Pripreme za svadbu.***[105] — *1.* Što sve ima prirediti *kuća* momkova, a što djevojčina? — *2.* Što se ima prirediti momku? — *3.* Što se ima prirediti djevojci?

c) **Od snuboka do svatova.** Što se sve čini, otkad se je sve kod kuće momkove dogovorilo i o djevojci razvidjelo, pa sve dok se ne sakupe svatovi?*[106]

d) **Svatovi (svadba).** Što se čini, otkad su svatovi sakupļeni, pa dok se ne drži, da je svadba gotova?*[107] — *Dodatak.* Što se je spremalo i činilo u kući za vrijeme svadbe, a k samim običajima svadbenim ne spada (kako se kuhalo itd., što se radilo po dvorištu, što su djeca radila, jesu li susjedi dolazili itd.)?

e) **Čast poslije svadbe,** (ako ima kakova).

f) **Dodatak** — *1.* Kako se slave svatovi, kad se udaje djevojka, koja je već živjela s momkom? — *2.* Kako se slave svatovi, kad momak uzimļe udovicu? — *3.* Kako se slave svatovi, kad djevojka ide za udovca? — *4.* Kako se slave svatovi, kad udovac uzima udovicu?

3. Smrt.

a) **Pripreme za smrt.** Misle li ļudi na smrt i spremaju li se kako za ńu, ako i nijesu baš bolesni? Daje li se što za života komu? Kako se pred smrt staraju roditeļi za djecu, muž i žena jedno za drugo? Pravi li se testament? Određuje li se što riječima ili na pismu o pogrebu?

b) **Umirańe.** Mora li tko biti uz čovjeka, kad umire? Tko je obično uz ńega? Dolazi li tko k ńemu? Kaki su običaji i gatańa kod umirańa?

c) **Mrtvac u kući.** — *1.* Kako se zove mrtav čovjek (mrtvac, mrtavac, mrtvîk)? — *2.* Kako se mrtvac priredi (metne „na odar“, „na skolke“)? Što se komu (starcu, mužu, ženi, momku, djevojci, djetetu) obuče i obuje i što se još na ń ili uza ń metne? — *3.* Je li preko noći sâm? Tko je uza ń i što se radi? — *4.* Dolazi li tko, da ga

vidi i što se tu čini? Jauče li tko nad ńim („javče li ga“ tko) i kako? — *5*. Što se u kući mora ili ne smije činiti, dok je mrtvac na odru? Što se gata, vjeruje i čara?

d) Ukop. — *1*. U što se mrtvac metne, u čem će se zakopati? Što se prije s ńim i na ńem učini? Kako se zabije lijes? Što se čini, kad je mrtvac već u lijesu? — *2*. Nose li ili voze mrtvaca iz kuće? Tko to čini i kako? Tko za ńim ide i kako (pokrivene glave)? — *3*. Kako se obavļa ukop? — *4*. Što se poslije ukopa čini na grobu? — *5*. Što se čini odmah poslije ukopa u kući? (Što se čini s kolima. na kojima su mrtvaca vozili? Jede li se i pije i kako?) — *6*. Što se čini neko vrijeme poslije ukopa i u koje dane? (Što je *dâća?)**[108] Kaki su kod svega ovoga (kod svakoga napose) običaji i gatańa?

e) **Kajańe (žalovańe za pokojnim).** Nosi li se za pokojnima drugo odijelo? Tko za kim nosi i kako dugo? Kakovo je to odijelo? Po čem se još vidi, da je nekomu ńetko umro?

f) **Grobļe**. Kako je uređeno grobļe i pojedini grobovi? Što se o grobļu misli i pripovijeda? Dolazi li tko na grobļe, kada dolazi i po što?

IX. Zabave.

Od *Smrti* na *Zabave!* Da.

Taki su ļudi, a još uvijek motrimo čovjeka, kaki je među ļudima. Zabave za pravo nema bez ļudi, bez društva. Tko se zabavļa sâm, taj se već povukao između ļudi u svoju dušu, to je već, rekli bismo, pjesnik, zabava ńegova poezija. I zbiļa su neke zabave, što se u ovom razdjelu spomińu, već poezija. No ostavļene su ovdje zato, što ipak služe društvenoj zabavi. Nijesu i onako daleko od svoga roda: za ńima odmah dolazi *Poezija.*

Zabave ne spadaju u *Život*, kako je ocrtan u VI. razdjelu. Život je pun brigâ i skrbi, borbe i muke, a toga u zabavama nema: čovjek se zabavļa tek onda, kad nema više nikakve brige, kad za pravo i ne misli na život. A kad zabave ne spadaju u *Život*, još mańe spadaju u *Pravo:* pravo je samo dio običnoga života, i to tvrđi, nesmiļeniji, puniji brigâ dio.

Zabave nijesu isto, što i *običaji*. Na *običaje* te sili i srce i ļudi, a na zabavu samo srce. Što majci n. pr. ļubiš ruku, to je i tebi milo i majci drago i pred ļudima lijepo: to se od tebe traži. A da poskočiš u kolu, na to te nuka samo tvoje srce. Ne vuče li te srce u kolo, majka će tvoja samo žaliti i tugovati, što joj mlad

veneš, ali ni ona ni tko drugi ne mogu toga od tebe tražiti, niti će to koga vrijeđati.

1. Zabave u opće.

Je li svijet (muškarci, žene, momci, djevojke) često i mnogo bez posla? Kada je tko bez posla? Ako svijet ne ide rada na razgovor i zabavu, čim se bavi, kad je bez posla?

2. Razgovori i zabave zrelih ļudi.

a) Sastajališta.*[109] — *1.* Gdje se sastaju *muškarci,* kad su bez posla (u čijoj kući, na ulici, „brégu", pred „patrolnicom")? — *2.* Gdje se sastaju žene?

b) Razgovori, šale i zabave.*[110] — *1.* O čem se razgovaraju i čim se šale muškarci? Tko ponajviše govori? Ima li tu i mladeži i djece? Što rade djeca? — *2.* *Žene.* (Kao pod *1.*). — *3.* Kada (u kojoj od prilike dobi) prestaju ožeńeni ļudi i udate žene igrati (plesati tancati) i pjevati? Gleda li se kod toga i na to, tko ima djece, osobito već odrasle, komu je tko (n. pr. sin, kći) umro?

3. Momačke i djevojačke zabave.

a) Momačke zabave. Gdje se, kako i kada zabavļaju momci sami (bez djevojaka)?

b) Djevojačke zabave (Kao pod **a.**)

c) Zajedničke zabave. Gdje se, kako i kada zabavļaju momci s djevojkama?*[111] Traju li te zabave dugo u noć? Ima li kod ńih, što ne treba i što stariji i pametniji kude? Ima li roditeļâ, koji svoje djece ne puštaju na zabave i na koje ne puštaju?

4. (Dječje)*[112] igre (sigre).

a) Dječje igre uopće. — *1.* Do koje se dobe djeca igraju kao djeca? Nađe li se koji veći momak ili djevojka, pa se stane s djecom igrati? Što na to svijet? — *2.* Kako stariji gledaju na dječje igrańe? Uče li djecu igrati se, gledaju li rada, kad se djeca igraju, ili im brane igrati se? — *3.* Koje se igre igraju samo djeca, a koje momci, djevojke, pa i stariji?

b) Igre za jačańe.*[113] Koje se igre djeca igraju *1.* baš zato, da se vidi, koje je dijete jače, — *2.* za koje se čini, da se igraju samo radi jačańa, ali se to ne kaže? Koje se od ovih igara igraju α) bez sprava, β) sa spravama (kamenom, drvom, užetom)?

c) **Trčańe, skakańe i brzo gibańe.**

d) **Vještina.** (Takova je n. pr. igra *„trkičańe“*, u kojoj se jedan ili više kamenčića baci u vis, pa dok ovo s visine pada, ima igrač uhvatiti s tla drugi kamenčić ili ńih više i tako s punom rukom dočekati onaj kamenčić, što ga je prije bacio. Slična je i igra „noška“, kad se nož tako vješto kojekako baca, a svaki se put zabode u zemļu).

e) **Pogađańe.** — *1. Slijepo pogađańe.* (Slijepo se pogađa, hoće li se na novcu, kad se baci, okrenuti gore „glava“ ili „pismo“.) — *2. Razumno pogađańe.* (Razumno se pogađa, kad n. pr. treba da pogodiš, u koga je prsten, a ti motriš oči, usta i cijelo držańe: ne će li se tko odati).

f) **Pažńa.** (Ovaka je igra n. pr. *Dizavica*[1], kad se svakomu igraču dade ime: vô, magarac, naranča itd., pa kad se koji digne i kaže: „Evo se vô diže, neka se digne i magarac“, treba odmah da ustane i onaj, kojemu je dano ime magarac. Takove su sve igre, gdje treba štogod brzo ili reći ili učiniti, a lako čovjek na to zaboravi ili se odmah ne sjeti).

g) **Mudrost.** (Takova je igra n. pr. *Ajvanlija*[2], gdje igrači imaju imena, a jedan igrač ide od jednoga do drugoga, pa psuje i grdi n. pr. vuka, a koji igrač do ńega sjedi, n. pr. lisica, mora vuka odmah braniti, pa kad igrač stane lisicu grditi, ne smije se sama braniti, kao ni vuk prije, već ju mora da brani vuk. Tu treba smišļati, što ćeš na grdńe odmah spremno i zgodno odgovoriti. Take su i druge igre, gdje treba koga nadgovoriti.)

h) **Šale i psine.** (Ove su igre od dvije vrste. — *1.* U jednima se zbija takova šala, ili baš psina, te *svatko od igračâ, koji i znadu* igru, može doći na red, da mu se smiju, da ga biju itd. Takova je igra n. pr. *Celivati mrca*[3], kad je jedan od igračâ mrtvac, pa leži, a drugi ga ļube raskrečivši nad ńim noge; tobožńi mrtvac obuhvati kod ļubļeńa nogama kojega od onih, što ga ļube, — a kojega će, to se je prije dogovorio s jednim drugim igračem, koji sve to gleda; kad dođe na red, koga već hoće, da ga biju, nakašļe se ovaj igrač, mrtvac drži onoga, a ostali udri! — *2.* U drugima samo *jednoga, koji ne zna igre*, varaju. Primjera ne treba. — Ovamo idu i sve ostale igre, gdje nema ni pogađańa, ni pažńe itd., već izađe nešto smiješno, a glavno je u igri smijeh i šala).

---

[1] *V. v. Vrčević:* Srp. nar. igre, II, br. 4.
[2] Ib. br. 10.
[3] Ib. br. 42.

i) **Dramatske igre.** (Ovamo idu igre, u kojima se jedan (ili više igračâ) pred društvom vlada kao da je on netko drugi. Ovakova je igra *Babe i đeda*[1], u kojoj se jedan momak obuče i vlada kao djed ili starac, a drugi momak kao starica, pa ovo dvoje kao da sprovode ļubav).*114

5. Igra (ples, tanac).

a) **Igrańe (tancańe) uopće.** — *1.* Igra li svijet rada? Igraju li samo momci i djevojke, ili i oženeni ļudi i udate žene? Kada počińu djeca igrati među odraslima (ne među sobom u igri)? Ima li ļudî, koji nikako i nikada ne igraju, pa i svojoj ženi i djeci zabrańuju? — *2.* U kojim se zgodama i kada igra (u nedjeļu, na svadbi; prije, ili poslije podne)? Gdje se igra (na ulici, u kući...)? — *3.* Igra li se bez svirke (gajdaša, hegeduša, tamburice)?

b) **Dječje igrańe.** Igraju li djeca (i odraslije djevojke) samo da se igraju, a uza to ili pjevaju i još što rade? (Ovo se igrańe razlikuje od pravoga igrańa tim, što ne samo da se može igrati bez svirke, nego se uz svirku *nikada ni ne igra).*

c) **Momačko i djevojačko igrańe.***115 — *1.* Kako ih igra više zajedno u neodređenom broju (u *kolu)?* — *2.* Kako ih igra više zajedno, ali kad ih samo određen broj (dvanaestero, osmero, četvero, dvoje; ili dvanaestorica) igra? — *3.* Kako se igra, kad nije određen broj, koliko ih može igrati, ali je određen broj skupina (sve po četvero, po osmero .... igra jednu igru zajedno)? — *4.* Kako se igra, kad samo jedan igra?

6. Svirka.

a) **Svirala.** Kako se zovu stvari ili sprave, na kojima se svira, i to: *1.* u koje se *puše* (diple, dvojnice...); — *2.* u koje se *udara* (tambura...); — *3.* na kojima se *gudi* ili *smica* (gusle...)? *116 — *4.* Kako se zove posao kod svakoga svirala (u gusle se *gudi*, na „šaltvi“ se *fućka...)?* — *5.* Kako se zovu pojedini glasovi, što ih daje koje sviralo (koje sviralo i kada „*brenčî*“, što „ciliče“?...)? — *6.* Kako se koji glas zove? (Koji je glas *debeo, tanak, krupan, sitan?)*

b) **Svirci.** — *1.* Kako se zovu svirci (svirači) po sviralu, na kojem sviraju (gajdaši, tamburaši...)? — *2.* Tko i na što umije svirati? Kako se svira na koje sviralo? Ima li ļudi, kojim je to zanat? Od

---

[1] Ib. br. 14.

koga uče? Ima li (od starine) kakovo društvo (ili barem dvojica), koje svira? Umiju li i žene svirati? — *3.* Kada se i gdje se svira? Svira li tko samo sebi za zabavu?

c) **Sviraňe.** — *1.* Ima li svirke bez riječi, t. j. svira li se što tako, da se za svirku ne zna popijevka? Ima li popijevaka, koje se samo uz sviraňe pjevaju, mrmļaju, gundraju, podcikuju, kako li se to još kaže? Pjeva li se baš pravo uz sviraňe i kada? — *2.* Kako se zove način sviraňa, t. j. ono, što je u svirci veselo, žalosno, milo? Kako se kaže: sviraj drugu „*novtu*“ (notu), „*ariju*“ — kako li? Tko izmišļa arije i otkuda dolaze?

d) **Arije (note).** Kakovih ima arija ili nota? Ima li koja i ime? Kada se koja svira: za igru (tanac), ili se uz ňu pjeva, ili se samo onako svira?*[117]

7. Pjevaňe (popijevaňe).

a) **Pjevaňe.** — *1.* Pjeva li se mnogo? Tko pjeva najviše? Pjevaju li kada i stariji ļudi, pače starci i starice? (Jesu li te pjesme ili popijevke drugačije?) Kada i gdje se pjeva (na svadbi, kad se vraća s posla . . .; na ulici, u kući . . .)? — *2.* Pjeva li tko sâm? Kako se pjeva, kad ih više pjeva? (Pjeva li jedan „tanko“, drugi „debelo“, kako li?) Pjevaju li momci i djevojke zajedno? — *3.* Ima li popijevaka bez riječî, t. j. pjeva li se samo na riječi bez značeňa, kao što su: *la-la*, *tra-la-la*, *mu-mu* itd.? — *4.* Tko izmišļa arije za popijevke?*[119] Otkuda arije dolaze?

b) **Popijevke (pjesne).** Kakovih ima popijevaka? Kada se koja pjeva i tko ju pjeva?*[118]

Drugi dio.

Narodna duša.

U *Zabavama* se već počesmo rastajati s onim, što srcu čovječjemu daje zemļa i ļudi. Kad se srce čovječje ili zasiti svijeta i ļudi, ili kad mu ļudi ne dadu, što želi, stisne čovjek, kaže se, srce, — ali zato dade poleta duši i duša traži drugi svijet, svijet željâ i nadâ, svijet mira i počinka, svijet sreće, — dok je ovaj svijet samo svijet ili patňâ, ili užitka. Srce može biti veselo, srce može uživati, a samo je duša srećna. Kakav je sebi drugi taj svijet stvorila narodna duša, to se vidi iz narodne *poesije* i narodnoga *vjerovaňa*.

Među poezijom i vjerovaňem (mitologijom) nema prave granice. Nama i nije ovdje do toga, to je i opet posao posebnoga izučavaňa.

Ipak moramo odrediti barem neku razliku u pojavama narodne duše.

Sve pojave duševnoga života, za koje kažemo, da izlaze iz narodne duše, razlikuju se od ostalih, koje smo dosada crtali, tim, što ovdje već nemamo posla s tim, kaki je čovjek prama pojedinim ļudima, već samo s čovjekom, kaki je sam u sebi i prema čitavomu ovomu svijetu i životu. Ovdje treba razlikovati dvoje.

Ako je čovjek srećan, ili ako samo pomišļa sreću ili ju želi, ako tuguje, pa sve to kazuje riječima u pjesmi ili u pripovijeci; ako se čovjek u duši kao igra s prirodom, ńezinim pojavama, pojavama života i sa samim stvarima; ako u samoj svojoj sreći uživa, ili nad samom svojom tugom tuguje povećavajući tako i sreću i tugu: onda je to narodna poezija, pjesništvo. Tu je čovjek sam sa sobom, a priroda mu je ili samo ļepša — ako je srećan — ili samo tamnija ako je nesrećan.

No svijet čovjeka goni i bije, a često ne znaš, tko te bije i zašto. Nad tobom se nebo lomi, a drugomu se i kameńe podaje. Gledaš na nebo i kuneš ga, moliš se suncu, zaklińeš zvijezde, ne pomaže: suđen si na zlo. I ti počińeš vjerovati u svoje zlo, u vraga i vražjega sina i ńegovo leglo: vještice, vrače . . ., kojima sve samo teče, a ti ni da bi s mjesta. Moliš im se i baješ, zaklińeš ih i tjeraš, pa si katkad i pomogneš. I tako ima čovjek u svijetu, u prirodi neprijateļâ i pomoćnikâ, za koje ne zna, gdje su, što su i što sve mogu. Duševni život, ili prosto život s ovim nepoznatim svijetom, — to ćemo nazvati narodnom vjerom ili vjerovańem.

Po ovom samo, što je ovdje kazano, ne će se moći sve opravdati, što je stavļeno pod koji od ova dva naslova. Ali više se ovdje ne može kazati.

X. Poezija.

1. Pjesme.*[120]

Ima li osim popijevaka, koje se pjevaju u sav glas, još kakih pjesama (ili kako se to zove?), koje se govore ili kazuju, ili barem uz svirku (uz gusle) pjevaju? Što je *pjesma*, a što *popijevka?* Kaže li se još kako (*pjesna*, *basma*, kako li)? Ima li osim onih popijevaka, što se pjevaju na svadbi, kod žetve i drugih običaja, još kakih? Koje pjesme pjevaju (ili kazuju) slijepci i prosjaci,*[121] koje pjevaju ļudi (momci i djevojke) pojedince, koje se podcikuju u kolu?

2. Pripovijetke.

Kad se pripovijeda, kako je bio jedan otac, pa imao tri sina itd.; ili kako je bio jedan car, pa imao kćer itd., — kako se to pripovijedańe zove: je li to *pripovijetka, pripovijest, bajka*, što li je? Tko takove stvari pripovijeda i kada? Zna li se toga mnogo? Je li se prije više znalo? Koje još svatko zna, a koje samo nekoji?*[122]

3. Priče.

a) Kad se pripovijeda, kako je u tom i u tom gradu ili mjestu bio nekakav (a možda mu se zna i ime) *1.* car, gavan, zlotvor, ili — *2.* kakav junak (n. pr. Kraļević Marko), koji je tako i tako živio, pa se to i to s ńim dogodilo: kako se zove takovo pripovijedańe o takovu caru i ńegovu gradu, ili o onome junaku i ńegovu końu i t. d., — je li i to *pripovijetka*, ili je *priča*, kako li se zove? Ima li takih stvari u tom kraju i tko ih još zna? — *3. Dodatak.* Pripovijeda li se štogod o junacima ili hajducima, koji su davno živjeli, ali ipak još ima ļudî, koji ih pamte?

b) Kad se pripovijeda, kako je postao ovaj ili onaj grad, ovo ili ono jezero, ili gora, — je li i to *priča*, što li je? Ima li i takih stvari u kraju?

4. Gatke.

a) Kad se pripovijeda, kako je n. pr. negda kum kumu slamu krao, pa mu se slama rasipala, a ta se slama još i sad vidi po nebu rastepena; il kad se pripovijeda, kako je mati imala sedam kćeri, pa ih uklela, a one su sada na nebu onih sedam zvijezda; ili kad se pripovijeda, kako je mati imala kćer, pa ju uklela, a ta je kći sada kukavica, pa kuka: kako se to pripovijedańe zove? Je li to *gatka*, ili je i to *priča*, što li je? O čem se još tako što pripovijeda, da je tako i tako postalo, a svemu su tomu ļudi bili krivi?

b) Pripovijeda li se što, da je Bog ili vrag ovo ili ono zato i zato, tada i tada učinio, pa se to još danas vidi? Zašto n. pr. ima koń na nogama one kvrge? Kažu, da mu je vrag ondje žile prerezao, da ne bude tako brz. A zašto ima koza kratki rep, a tužna vrba spuštene grane? Što se još o takim stvarima pripovijeda? Jesu li lo *gatke, gatńe*, što li su?

5. Basne.

Kad se pripovijeda o životińama, kao da su razgovarale, putovale zajedno itd., zove li se to *basna*, kako li? Ima li i takih stvari?

6. Šaĺive pripovijetke. Šale.

a) Pripovijeda li se, kako su n. pr. ĺudi na mjesečini sušili smrznute opanke, pa rekli, kad su se opanci smrzli: „Alaj su se posušili!"? Pripovijeda li se, kako su na stazi noću końe napajali, ili u sobu u vreći sunce nosili ili što još?

b) Pripovijedaju li se takove šale, u kojima šala stoji samo u jednoj riječi? (Evo primjer: Putnik kaže krčmaru (birtašu): „Daj, gazda, da se čestito najedem za svoje novce!", a kad bilo da plati, — ńekoliko krajcara: to su bili ńegovi novci, jer ni krajcare nije više imao u kesi).

c) Kakvih još ima šala? (Što je to: *motikvas? Motika-tikva-kvas.* — *Tri babe šest pet* — što je to? Tri babe, a šest pet(â), jer svaka ima dvije pete).

7. Zagonetke.

Kad tko koga pita n. pr.: „Kad ide u poĺe, okrenuto je kući, a kad se kući vraća, okrenuto je u poĺe: što je to?", a misli plug, — je li to *zagonetka, zagańka,* kako li se to zove? Ima li toga?*[123]

8. Ĺepota prirode i ĺudî.

a) Kojim stvarima veli narod da su *lijepe, krasne, divne?* (Kaže li se narod kojemu kraju, okolici, gori, suncu, danu, mjesečini, cvijeću — da je to lijepo? Po čem se vidi, da to narod drži za lijepo? Stane li tko n. pr. gdjekad i gleda li po kraju s kakvoga brda?) Kojim se još riječima to kazuje?

b) Kakove su riječi za ĺepotu ĺudi i ženâ? Vidi li se i po čem se vidi, da narod drži do ĺepote muške i ženske? Gleda li se kod muškarca na ĺepotu? Što o tom misle muškarci, što žene? Kakav treba da bude muškarac i žena, da se može kazati: lijep je, lijepa je? (Kakav mora biti stas, boja lica, kose, očiju?)

XI. Vjerovańa.

1. Postanak i opstanak svijeta.

a) *1.* Kako je postala zemĺa, sunce, mjesec, zvijezde, gore, kameńe, more, rijeke, biĺe (trave) i životińe? Kako se sve to drži? Na čem stoji zemĺa, sunce, mjesec, zvijezde? Što je to, kad sunce pomrči? Što je grom (strijela)?*[124] *2.* Kako su postali ĺudi? Je li kada bilo drugačijih (velikih i jakih) ĺudi?

2. Kakove snage ima u svijetu.*[126]

a) Što može čovjeku zemǉa, sunce, mjesec, zvijezde, zrak, oblaci, noć, sjena (teńa), t. j. ima li kakova snaga u ovim stvarima?

b) Imade li koja životińa (n. pr. zmija) ili kakova stvar od ńe kakovu snagu? Kako živu ńeke životińe? Imadu li svoga cara, kraǉa, vladara? Imade li životińâ, koje se ne smiju ubiti i zašto se ne smiju?

c) Imade li biǉa, koje bi bilo ne samo za lijek, nego koje ima i drugu kakovu snagu? (Ima li n. pr. trava, koja može otvoriti svaku bravu ili kǉučanicu? Ima li *sjenovito* drvo, koje se ne smije posjeći, jer bi čovjek umro?)

d) Ima li još kakih stvari, koje bi imale kakovu snagu? (Ima li n. pr. kaki takav kamen? Ima li nekaka voda *trusovina?* [Tko se u toj vodi umije i ńe napije, tomu će svoja vjera omrznuti, taj će zaboraviti svoju porodicu]. Kaku snagu ima n. pr. rosa? Što ima jakost protiv puške i sabǉe?)

3. Kakovu snagu imadu neki ǉudi.

a) Što neki ǉudi mogu za života. — *1.* Kakovi su to ǉudi: ***vrači, bajalice, vješci, vještice, vileńaci, repači, čaratani*** i kako se još zovu ǉudi, koji ili više mogu ili više znadu od drugih ǉudi? Što sve mogu i kako su tu moć i snagu dobili? Što se o ńima pripovijeda? Ima li još takih ǉudi? — *2.* Imadu li svećenici (popovi) kakovu snagu? Kakovi su to dijaci, koji su svršili trinaestu školu (grabancijaši)? — *3* Mogu li što ǉudi, koji su od poroda slabe pameti i slaba tijela (maleni, debeli, nagužvana lica itd.)? Može li se čovjek roditi tako, da više može i zna od drugih ǉudi?

b) Ǉudi po smrti. Što ńeki ǉudi postanu po smrti (vukodlaci, vjedogońe . . .)? Što se o tom pripovijeda?

4. Stvorovi kao ǉudi.

Ima li stvorova, koji su kao ǉudi ili barem dosta slični ǉudima (ženama, djevojkama), a nijesu ǉudi? (Zna li se za ***Vile, Suđenice, Moru, Kugu, Noćnicu, Sreću, Karakonđolu, Buru, Nedjeǉu, Smrt?*** Za koje se još ovake stvorove zna i što se o ńima pripovijeda?)

5. Nemani i nakaze.

Zna li se za kakove strahovite životińe (*zmaja, pozoja* . . .) ili nakazne ǉude *(pasoglavce . . .)*, koji nesreću nose, svijet davo ili što još?

6. Drugi svijet.

Zna li tko, gdje je drugi svijet? Je li tko tamo kada išao i vratio se? Što se o tom pripovijeda?

7. Gatańe.*[126]

a) Gatańe po prirodnim pojavama. — *1. Gatańe po nebu, suncu, mjesecu, zvijezdama i dobi godine.* (Što će biti, ako je nebo krvavo; sunce grije, a kiša pada; ako mjesec pomrči; ako zvijezda pane; ako se repatica pokaže; ako je na taj i taj dan u godini takovo vrijeme?) — *2. Gatańe po pojavama na čovjeku.*[127] (Što će biti, ako ti se štuca, ako te ruka svrbi, uho pišti . . .? — *3. Gatańe po životińama i bilu.* — α) Po živim životińama. (Ako se mačka liže . . . Ako pas zavija ili tuli . . . — β) Po dijelovima ubijene životińe (po jetrima, slezeni . . .).

b) Gatańe po danima i svecima.[128] — *1. Gatańe po danima.* — (Ako je tko u petak veseo . . .) — *2. Gatańe po svecima.* (Kakovo je vrijeme na sv. Madarda . . .)

c) Gatańe po čovječjem poslu.[127] (Kad žena tka, pa joj pukne u osnovi žica . . . Ako djevojka zdjele greca, pokisnut će joj svatovi.)

d) Gatańe po stvarima.[126] (Komu cipele škripe, nije ih platio. Ako se svijeća sama utrne . . . Tko i kako gata u karte?)

e) Gatańe po snu (po sańańu).

8. Bajańe.

Ako se kod koje bolesti (n. pr. kod urokâ) štogod čini (žeravica u vodu baca) i kod toga ńešto govori, moli, kako se to zove? Je li to *bajańe, pregovarańe*, što li je?*[126] Tko to čini i kako?

9. Vračke (čarolije).*[126]

Kad se što čini, a kod toga obično i govori zato, da što bude ili da ne bude (da ne bude tuče, da krava dobije mlijeko, da bi momak djevojku ili muž ženu volio, da žena ne rodi, da tko na sudu izgubi, da tko umre . . .): što je to? Jesu li to *vračke, čarolije, coprije . . .?* Tko to čini i kako?*[129]

10. Sveci. Crkvene stvari.

a) Sto se pripovijeda o kojem svecu i čudesima, što ih je učinio?

b) Što se kaže, drži ili vjeruje o crkvi, crkvenom zidu, o svećeničkoj haļi i crkvenoj odjeći, o božanstvu (božestvu, hostiji)? Što se s tim stvarima čini?

c) Koje se molitve mole, a u crkvi se (ni u školi) ne uče?

Treći dio.

Narodna pamet (um).

Otkako smo ostavili *Život* i *Pravo*, prolazili smo kao guštarom, koju su stvorila stoļeća i stoļeća. Stoļeća su narodu koješta natovarila, a pamet je narodna tomu sudac. A da narodna pamet znade i osuditi koješta od onoga, za što smo pitali, svjedoči riječ: „Čarala baba, da ne bude mraza, al kad ona u jutro — a snijeg do koļena". Tu iz stoļetne guštare i magle dolazimo na čistinu i to je naš zadńi razdio.

XII. Iskustvo, znańe i mudrovańe.

1. Poznavańe prirode.

a) **Nebo i zrak.** — *1.* Kad bismo čovjeka iz naroda upitali: što je i gdje je u istinu sunce, mjesec itd., što bi odgovorio? Koje zvijezde pozna narod? — *2.* Što bi rekao za grom, vjetrove, kišu: kako to nastaje?*[130]

b) **Zemļa i što je na ńoj.** — *1.* Dolazi li tko u narodu na misao: kamo bi došao, kad bi iz svoga mjesta ravno išao? Što misli o tom, da su pod nama ļudi? — *2.* Zanima li se narod za životińe i biļe i kako drugačije osim s obzirom na korist i štetu? Što znade o životu životińa. Znade li što o metamorfozi životińa (da n. pr. od gusjenicâ postaju leptiri)?

2. Brojeńe vremena i stvarî.

a) Kako narod računa vrijeme? Pazi li na mijene mjeseca? Kako zove mjesece? Kako zna, kada dolazi koji svetac? Kako se dijeli dan?

b) Do koliko se broji, kako se broji i računa? Kako računaju i pišu brojeve nepismeni ļudi? Kako je to ńekada bilo (roboši)?

3. Poznavańa zemaļa i narodâ.

a) Koje su zemļe (carstva, orsagi) narodu poznate? Je li tko iz kraja bio gdje u tuđini? Što o tom pripovijeda?

b) Koje tuđe narode pozna narod po imenu, a koje pozna bo|e? Što misli, koliko ih ima? Što o ńima pripovijeda i misli?

c) Komu narod kaže: to je *naš* čovjek? Znadu li |udi, kako se zove *naš* narod?*[131] Drži li što narod do toga, što je Hrvat, Srbin, Slovenec? Ako među Hrvate dođe Srbin ili Slovenac (Krańac), kažu li da je *naš?* Ima li kakvoga pojma narod o tom: *koliko je* **nas?** Ima li više Švabâ, Magara, Talijana ....? Kako narod živi s dose|enicima tuđega plemena?

4. Poznavańe prošlosti.

a) Kada i kako je postalo to mjesto (selo)? Otkuda se narod ovamo doselio? — **b)** Pamti li tko kakav rat (tabor), gladna (huda) |eta, kugu ili koleru, strašnu zimu? Što se o tom pripovijeda?

5. Mišļeńe o ļudima i životu.

a) Obite|. Treba li se ženiti? Je li žena čovjeku suđena? Je li svejedno poći za nedraga kao za draga? Je li se bo|e ženiti za mlada, ili kasnije?

b) **Domovina.** Zna li narod što o domovini? Kako on to sebi pomiš|a? (Je li vrijedno štogod dati, učiniti, pretrpjeti za domovinu?)*[132]

c) **Društvene uredbe.***[133] — *1.* Koju drugu *vjeru* (zakon) pozna narod osim svoje? Što misli: je li svejedno, koje je čovjek vjere? Što drži o drugim vjerama? Kako živi s |udima druge vjere? — *2.* Čemu su *gospoda?* Kako to, da je toliko sirotińe, koja ništa nema prema bogatašima? Kako je do toga došlo? Bi li moglo biti i drugačije? — *3.* Tko je vladaru (caru, kra|u) i gospodi dao vlast, da vladaju narodom? Bi li bez cara (kra|a, vladara) moglo biti? Bi li se narod mogao vladati i bez gospode? Bi li moglo biti bez žandarâ i pandurâ? Bi li što bilo od toga, da nitko nikomu ne zapovijeda? Bi li moglo biti bez zakona? Ima li zakona nepravednih i koji su to? Čemu se plaća porez? Čemu vojska? Zašto se vode ratovi (tabori)?

6. Mišļeńe o svijetu i životu.

a) *1.* Je li na svijetu više sreće ili nesreće, dobra ili zla, pravice ili krivice? Tko je srećan, dobar, pravičan? Je li u svijetu sve to bo|e ili sve to gore i zašto? — *2.* Mora li čovjek gledati na dobro i pravičnost, ili pak samo na svoju korist? Ako mora, zašto mora? Naplaćuje li se dobrota, pravičnost i pošteńe na ovom svijetu, ili će se naplatiti na drugom?

b) Je li vrijedno živjeti, ili je boļe onomu, koga nema? Smije li se čovjek i sam ubiti?

7. Poslovice.*[13]

Kad se kaže n. pr.: „Trla baba lan, da joj prođe dan"; ili: „I crne krave daju bijelo mlijeko": je li to *poslovica,* ili kako se to zove (*riječ, rekli su stari . . .*)?

III. Način sabirańa građe o narodnom životu.

I. Građa sabrana kojekuda, t. j. iz različitih krajeva, osobito ako nije zabiļeženo, otkuda je, male je vrijednosti. Tako sabrana građa nije, a i ne može biti potpuna, tu su samo „zanimļive", „čudne" stvari. A kako se iz „Osnove" vidi, za naš posao ne treba samo „zanimļivih" stvari. *Zato svaki sabirač neka sabire samo* **u jednom** *kraju, ili baš samo u jednom selu.*

II. Kad se kaže *kraj*, misli se prostor ili zemļište, na kojem narod živi, a to zemļište ili 1. ima posebno ime (*Posavina, Podravina*), ili se 2. na tom prostoru posve jednako govori, ili se 3. u tom kraju narod jednako nosi, ili 4. spada pod jednu župu (parokiju). Najzgodnije će biti, ako se kraj odabere po nošńi, ili po župi, pa da se uzmu i dvije i tri susjedne župe ujedno, ako su male. Po župama će zato biti zgodno opisivati krajeve, što je župna crkva obično od starine jedino mjesto, gdje se je narod iz izokolnih sela sastajao, motrio susjednu nošńu, uopće dolazio u dodir sa susjednim svijetom.

III. *Tko drži, da će sabirući građu o narodnom životu sabirati nekakove trice i gluposti, koje gospodi Bog zna za što trebaju, a on će za ńih dobiti novaca, — taj se neka okani ovoga posla.* Tko naprotiv misli, da je u narodu sve dobro, lijepo i ne znam kakova premudrost, i taj neka svoje oduševļeńe ostavi za sebe, jer će sabirući gledati kao i onaj prvi sve na druge naočali i stvar kvariti.

IV. S uspjehom će sabirati samo onaj, tko narod potpuno pozna. Taj ne će pasti ni u jednu od spomenutih pogrešaka, jer poznavajući narod on će ga moći i razumjeti. Tko narod razumije, taj ga ne će držati glupom marvom (to se čuje), a tko ga pozna, ne će ga držati svecem ni mudracem.

V. Nikomu ne svjetujemo, da putuje u tuđi kraj, kojega ne pozna, i da tako sabire građu. Sve neprilike, što ih biļeže ļudi, koji su se bavili ovim poslom, dolaze otuda, što je sabirač bio nespretan i što nije pravo poznavao naroda. Pomislite! Dođe čovjek u selo, gdje ga

nikada nije bilo, bane u kuću, ne zna običaja, kako će pozdraviti, ni načina, kako će početi razgovor, već odmah: Dedte ovamo koju babu! A ti, babo, sada pripovijedaj! Ili još ļepše: Dedte, ima li gdje snaša, koja lijepo pjeva? Ajde, snašo, pjevaj! — I ona će pred stranim čovjekom odmah pjevati, — a on *piše!* To je gola prostota. Tako radi čovjek, koji misli, da narod nije gospodar ni onoj duševnoj sirotińi svojoj, koje se netko Bog zna zašto poželio, pa da i tu sirotińu mora na zapovijed dati na pazar za kakovu forintu. I onda se još piše: narod je glup, ne će kazivati, boji se ovoga i onoga! To je prostota bez srama i bez srca. Tako se ne radi.

VI. Najuspješnije bi mogli sabirati građu pametniji pismeni seļaci. Taki neka uzme „*Osnovu*", neka čita i neka piše, što zna.

VII. Jednako će uspješno sabirati ļudi, koji su rođeni u narodu, pa u ńem imadu roda, kumova, prijateļâ. To su veći dijaci kojekakih škola. Od ńih se najviše očekuje.

VIII. Da nemaju mnogo svoga posla, mogli bi s uspjehom sabirati stariji učiteļi i svećenici (popovi). Od ovih se očekuje mnogo.

IX. Od druge će gospode jedva što doći. Za to bi imali prilike upravni činovnici, suci, odvjetnici i ńihovi pisari, pa vlastela. No koliko poznam, kako narod živi s ovom gospodom i kakvoga posla s ńom ima, držim da će „*Zborniku*" od ńe slabo priticati.

X. Tko sâm sve zna, za što se u „*Osnovi*" pita; ili tko ima takvoga rođaka, kuma, znanca, kojemu može reći: deder mi reci, kako je ovo ili ono, — taj će moći odmah sjesti i pisati.

XI. Tko je dobro poznat u kraju, ali se ipak ne druži toliko s narodom, da bi među narodom bio kao među svojima doma, taj će drugačije raditi. Ne svjetujem nikomu, da odmah prvi puta pozove čovjeka ili ženu k sebi, ili da sam baš u tom poslu dođe u kuću i odmah stane pisati. Najprije neka započne razgovor o drugoj stvari, koja će ga lijepo dovesti do onoga, što hoće. Kad dođe razgovor na stvari, o kojima se pita, moći će sabirač i pitati, pa ja ne sumńam, da će doznati sve, što bude htio. Čuvati se samo treba pitańa iznebuha, štono riječ: iz neba, pa u rebra! Ne ćeš n. pr. zaustaviti po bijelu danu čovjeka, pa ga upitati: Čuješ, jesi li vidio vukodlaka?

XII. Osobito treba paziti, kad se biļeži (piše). **Sve treba da bude upravo onako zapisano, kako narod kaže.** *Što koji sabirač misli o kojoj riječi, običaju itd., — to neka za se čuva, a neka toga ne miješa s narodnim,* **neka ne popravļa.** Majstorstvo i vještina sabiračeva vidjet će se baš u tom, bude li umio sve baš

onako zapisati, kako narod kaže, govori, pripovijeda, tumači. *Drugo se od sabirača ne traži.* Najboļe će biti, bude li sabirač pisao sve onim govorom, kojim se u kraju govori. Ako mu se to ne će, ili ako ne zna, neka barem **ne uzima nijedne riječi, koje narod u onom kraju ne pozna i ne razumije**.

XIII. Ovakovo točno biļežeńe nije baš laka, a nije ni tako teška stvar. Tko dobro pozna kraj, narod i narodni govor (— bez toga nema sabirača —) tomu će posao biti dosta lak. Najprije će o stvari ili pitańu iz „*Osnove*“ razgovarati i po razgovoru *kod kuće* napisati. D r u g i put će *napisano uzeti sa sobom,* pa opet pitati i ono, što je napisao, popraviti. Ne će biti zlo, bude li i više puta pitao i prispodabļao.

XIV. Ńeke će stvari (n. pr. pjesme) morati sabirač *ili naučiti na pamet, ili pisati riječ po riječ* za kimgod, tko pjeva ili govori. Što ćeš, ako te seļak upita: zašto to pišeš? Ako te ļudi drže za s v o g a, ako ti vjeruju, ne će ti biti teško na to odgovoriti. Ako od prilike sâm znaš, zašto sabireš i pišeš, pa se namjeriš na pametniju glavu, reci samo, kako je. Ne sumńam, da će se naći ļudî, koji će sve to razumjeti. *No nikomu ne svjetujem, da se posluži kakovom varkom,* osim ako nađe babu ili čovjeka, koji čuva tajnu: tajni lijek i slično. Ļudi po čitavom svijetu imadu svojih tajna: imadu ih svećenici svih vjera i naroda, — ima ih i narod. Do tajne se dolazi tajnim putem, a sabirač neka bira, kako najboļe zna. U ostalom će takih stvari biti malo: sve ih zna ponajviše.

XV. *Sabirač se neka ne drži samo jednoga čovjeka ili žene,* već neka pita i druge ļude i tako odgovore poređuje, biļeži razlike i popravļa, što je zapisao.

XVI. Ako gdje ima čovjek (starac, starica), koji zna neobično mnogo narodnih stvari, *neka to sabirač javi uredniku „Zbornika“.*

XVII. Čim tko stane sabirati, neka to javi uredniku „*Zbornika*“ i neka ga u svakoj zgodi pita, ako što ne zna ili ne razumije.

XVIII. Prem da bi najboļe bilo, da sabirač zapisuje redom od početka do kraja „*Osnove*“, ipak to ne mora biti. Sabirač može odabrati samo koji razdio (I., V., VIII. itd.) ili samo koje poglavļe kojega razdjela (1., 2., 7. itd.), *no to neka potpuno opiše.*

XIX. Ako bi sabirač saznao štogod, česa u „*Osnovi*“ nema, neka zabiļeži na posebni komad papira.

XX. Sve, što sabirač za „*Zbornik*“ piše, *neka bude pisano samo na* **jednoj** *strani polovice* **čitavoga** *arka papira; s desne* strane neka bude *ravnom* linijom odijeļen *prazan prostor od tri prsta,* a

redak uz redak neka ne bude preblizu (pregusto). Prinosi pisani ili na krpicama, ili s obadvije strane, ili bez praznoga ruba — *ne primaju se.*

XXI. Na praznom rubu *svakoga* lista neka bude odozgora olovkom napisan broj razdjela i poglavļa, u koje spada građa. (Na listu n. pr., na kojem se opisuje „*Kuća i dvorište*", bit će odozgora na desnoj strani napisano samo: IV. 2.)

XXII. Ako bi sabirač *u listu* odgovarao *uredniku* „*Zbornika*" na pitańa, imadu odgovori biti napisani, kako je kazano u XX. točki, a ne među privatnim vijestima od sabirača (da je bolestan, da ne može pisati itd.).

XXIII. Svi prinosi za „*Zbornik*" neka se šaļu:

„*Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti*" (*Uredniku* „*Zbornika za nar. život*").

u Zagrebu.

Potańi način kod pojedinih pitańa.

1. Što se misli, kad se pita za *kraj*, kazano je gore pod II.

2. Mjesta se imadu nabrajati nekim redom: od glavnoga mjesta u kraju (župne crkve) na istok, zapad itd. desno, lijevo itd. Odakle se broji, mora se svagda kazati.

3. U mańim ćeš selima (do tisuće dušâ), ako poznaš dobro kraj, lako sâm prebrojiti sve duše i kazati, koliko je muških, ženskih i djece ispod 14 godina. To će biti najboļe. Za veća će mjesta urednik pogledati u statistiku, pa broj popuniti.

4. Ovo mora biti potpuno. Nema gotovo mjestašca, koje ne bi imalo svoga imena. Sve to treba pobiļežiti. To se može i u sobi, ali je boļe izaći napoļe, da se što ne ispusti. Pastiri će znati mnogo, a gospodari (osobito stariji) sve.

5. Drugo se odgovara na ovo pitańe, a drugo na pređašńe. Ovdje se pita, kako se kaže n. pr. mjestu, gdje se rijeka ili potok zavija, kad se brijeg polako diže, gdje je u ravnici malo poviše itd, — a u pređašńem se pita za imena, koja su možda i u gruntovnici upisana. U ostalom su imena oranica, pašńaka, livadâ itd. postala od ovakih naziva, pa često ima u kojem kraju n. pr. riječ *poloj* i oranica, koja se zove *Poloj*, — upravo tako, kako jedan čovjek jest *kovač*, a drugi se zove *Kovač*.

Ovo se pitańe može spojiti s pređašńim tako, da sabirač nabrajajući imena spomińe i opisuje i nazive n. pr. ovako: „Iza savskoga *poloja* (to je muļ, što ga je Sava nanijela) leže oranice *Poloji*, a iza ńih niže u *doli* oranice *Dolci*".

6. Kad zametneš razgovor o vremenu, pitaj starijega čovjeka, neka ti redom kazuje, kakovo je vrijeme od Božića sve do Božića. Paziti treba, da to bude što potpunije.

7. Ovo se pitańe ima spojiti s predašńim tako, da se redom imenuju godišńe dobe i ujedno opisuje, kakovo je kada vrijeme, kaki duva vjetar itd.

8. Ovo je pitańe samo zato, da se zabiļeži, nije li možda u kojem kraju velika razlika od susjednih krajeva. Dobro će biti, ako tko baš zabiļeži toplinu i zimu po toplomjeru, ako točno zna za cijelu godinu ili više godina.

9. Ovdje treba biļe nabrojiti onim redom, kako se pita. Opisivati ne treba, već treba uzeti list i cvijet (ako može biti) od biļke, privezati na tom na malom komadiću napisano narodno ime biļke i u povećoj listovnoj kuverti poslati više različnih komada najedanput uredniku „Zbornika", da dade biļci naći znanstveno latinsko ime. Sabirač neka pokuša, da mu čovjek iz naroda opiše biļku, a taj opis neka što vjerniji posebice napiše i uvrsti u XII. razdio (1. b. 2). Tu nije dosta paziti samo na imena biļa, nego i na nazive za razne dijelove biļke (korijen, stabļika, list, cvijet) i boju cvijeta. Sabirač će morati mnogo i vješto pitati, a dobro će biti, da uzme školsku kńigu, pa po ńoj pita za nazive.

Na koncu ovoga (6.) poglavļa dodat će sabirač abecedni popis biļa, koje je spomenuo.

10. Za koju se bolest upotrebļuje i kako se upotrebļuje, to ide na drugo mjesto (IV. 9. *b*. i *c*.),

11. Kako se farba (n. pr. vuna), to spada u V. B. 8. a.

12. Za opisivańe životińâ vrijedi isto, što i za opisivańe biļa. Kod životińa treba još zabiļežiti, kako se koja glasi (vuk ruje ili zavija itd.).[1]

Ako se o kojoj biļci ili životińi što vjeruje ili što čudno pripovijeda, to se ovdje samo spomene, a cijelo se zabiļeži drugdje (XI. 2. *b*. i *c*.).

13. U mańim mjestima moći će se ovo točno kazati. Prebrojit će se odrasli ļudi (od 25. godine), pa kazati, koliko je visokih, srednih i niskih. Ako je moguće, treba izmjeriti (u centimetrima) najvišega, dva, tri sredńa i najmańega.

14. Na ovo se može odgovoriti, ali će se nastojati, da se iz svakoga kraja ļudi fotografišu, pa će to fotografija pokazati.

15. Na ovo će se najboļe tako odgovoriti, da se pobroje u školi djeca, pa se kaže, koliko ih ima crnu kosu, sive oči itd.

16. Koliko ih je (od toliko i toliko) baš jako debelih, koliko sredńe? Jesu li to muški ili ženske? Koliko su teški najteži (u kg)?

17. Koliko je koja žena najviše djece imala? Koliko ih nema nijednoga? Koliko ih imadu obično?

18. Župnici bi mogli iz župnih matica sabrati i obraditi lijepu građu.

---

[1] Kako se u šali tumači glas životińa (sjenica zimi pjeva: „krpaj guń" itd.), to spada drugamo (X. 6. c.).

19. Tu treba *narodnim* riječima opisati sve „ozlede" (ili kako se to zove?), rane i bolesti: kako nastaju, kako se zovu, kako te i gdje te boli itd.?

20. Što se o ńem vjeruje, spada drugamo (XI. 3. *a*. 3.).

21. Kod izgovora treba osobito paziti na samoglase (*i*, *e*, *a*, *o*, *u*). Od ovih osobito na *e*, *a* i *u*. Glas se *e* može izgovarati na tri načina: ili se izgovara obično, ili je bliže glasu *i*, ili glasu *a*; kad se izgovara bliže glasu *i*, kaže se, da se izgovara *zatvoreno*, a kad je bliže glasu *a*, izgovara se otvoreno. Kako glas *e* stoji po izgovoru među *i* i *a*, tako *a* stoji među *e* i *o*. Tako kajkavci oko Zagreba viču *p*^{i}*eska* *b*^{i}*elega* (zatvoreno *e* ili ^{i}*e*), a Turopoļci govore n. pr. *n*^{o}*aš*, a neki kajkavci govore *na*^{e}*ču*. Tako ima krajeva, gdje se govori *m*^{u}*ôst* (móst). Ali ovakovo biļežeńe nije dobro, jer se po ńem ne zna, čuju li se zbiļa obadva glasa, ili se čuje treći glas, koji nije ni *e* ni *i*, ni *a* ni *o* itd. Tako se u riječi *m*^{u}*ôst* čuje i *u* i *o*, a u *na*^{e}*ču* samo *jedan* glas, nekaki *e*. Zato neka sabirači (da ne moraju pisati novih kakih slova), pišu ovako (*e*^{i}, ^{i}*e*, ^{o}*a* itd.), ali neka naznače, čuje li se jedan glas, ili dva, i to ovako $\widehat{^{i}e}$, $\widehat{u^{o}}$, kad se čuje *jedan* glas, a ^{i}*e*, *u*^{o} (bez spojke odozgora), kad se čuju zbiļa dva glasa.

Kod štampańa će se naći jedan znak za ove glasove.

22. Koliko se može, treba pobiļežiti sve narodne nazive za izgovarańe. — Za biļežeńe naglasa treba znati (ako već ne zna) ovo. Samoglasi su ili dugi ili kratki. U riječima n. pr. *ruka*, *glava* *u* i *a* je dugo, a u riječima *noga*, *briga* *o* je i *i* kratko. Najprije se dakle neka pazi kod biļežeńa, je li glas dug, ili kratak. No duļina je i kratkoća dvojaka. Drugačije se izgovaraju slogovi *vrata* u ovoj rečenici: *Ovca je bez vrata* i u ovoj: *Na sobi su vrata*; ono se prvo biļeži *vrâta*, a drugo *vráta*. Prvo se izgovara, kao da je napisano *vraata*, a drugo kao *vraata* tako, da je u prvom slučaju jače izgovoreno prvo, u drugom drugo *a*. Tako je i kračina dvojaka. Evo rečenice: *Pitaj roba, gdje je roba.* Ovo se ovako biļeži: *Pitaj rȍba, gdje je ròba.*

Samo onaj sabirač, koji ovo dobro razumije, neka biļeži naglase.

23. Ne misli se ovdje ime, nego naziv. Kaže li se n. pr.: „u *okolišu* sela, u *okolici*, *okolini*"...?

24. Tu treba opisati putove (seoske), ulice (što zovu „ulica"?), staze, mostove, pijelaze, brvi (ili kako se sve to zove?), kojima se dolazi u selo i iz ńega izlazi. Opisujući to sabirač će se lagļe sjetiti imenâ i naziva mjestâ, pa ih na svome mjestu (I. 3. a. i b.). zabiļežiti.

25. Najprije se neka opiše jedno dvorište upravo onako, kako jest, a onda se neka dodaju razlike.

26. Najprije se neka opiše 1. zadružna kuća, a onda 2. kuća u samca (sa ženom) i to upravo onako, kako jest (neka se kaže i čija je i kućni broj), a onda se neka prema ńoj poređuju druge kuće, koliko su u glavnijim stvarima različne.

27. Najprije se neka opiše kuća (sve „sobe") kao da su prazne, pa se neka kaže, tko u ńima kada živi, ili što se u ńima radi, što ļeti, zimi itd. Onda se neka ide od početka, pa se neka redom, kako stoje, nabrajaju stvari, koje su u kući, sobi, komori itd. Neka se ne

zaboravi ništa („tavan“, „nahižje“, „najže“, „nebo“). Neka se točno opiše ogńište, banak („komin“) i sve oko ńega, pa stol, stolci, posteļe (kreveti).

28. Uz opisivańe hrane opisuje se ujedno i posuđe i oruđe, koje je za to potrebno. Tako će se, kad se bude opisivalo raščińańe životińâ, opisati odmah noži, a kod pečeńa posude.

29. Gatańa kod raščińańa po svińećoj slezeni, po jagńećem pleću itd. spadaju u XI. razdio, 7. a. 3. β.

30. Opisi gozbe (časti) spadaju u VIII. razdio, A. **1**. a. 2.

31. Kod svakoga se naslova ima nabrajati i opisivati odijelo počevši od kože, pa do kožuha. Kod svakoga se komada ima kazati, od česa je (od sukna, platna i kakvoga platna: tankoga, debeloga ili kake posebne vrsti), je li kupovano ili je doma načińeno, kako se komad zove, kako se zove koji dio na odijelu, ima li što vezeno ili drugačije urešeno (cifrano) na ńem.

32. Razlika po odijelu ima posebno mjesto *(u Dodatku 1.)*.

33. Ako se koje odijelo ili koji dio odijela nosi samo kod koje posebne zgode (n. pr. kod svadbe ili kod kake javne svečanosti: kraļicâ, dodolâ itd., neka se opiše ondje.

34. Neka se razlike nabrajaju od komada do komada.

35. Dobro će biti, ako se kaže što točnije: mjesto pače i ime trgovca.

36. Ako ima, neka se samo spomene, a opis običaja dolazi na svoje mjesto (u VIII. razdio, A, **1**. a. *1*. γ.)

37. Bajańe (zaklińańe, pregovarańe) ovamo ne spada. Na ovu se točku odgovara redom po bolestima (str. 18).

38. Tu se pita: drži li onaj, tko liječi (ili onaj, koga liječe), da bajańe jednako *mora* pomoći kao i lijek, ili pak drži, da lijek (biļe n. pr.) ima snagu, koja naravskim načinom pomaže.

39. To bi bila narodna pharmakognosija („poznavańe lijekova“). Životińe se i biļke ovdje samo nabrajaju, a ne opisuju se i ne kazuje se, kako se liječi, jer se način liječeńa opisuje pod *c*).

40. Tu se po bolestima redom, kako su poredane u II. razdjelu (str. 18), opisuju sve tri točke 1., 2., 3., kod svake bolesti odmah jedna za drugom (a ne možda priređivańe lijeka kod svih bolesti, onda liječeńe kod svih itd.).

41. Ako se kod koje bolesti i baje, neka se to ovdje samo spomene, a opis spada u XI. razdio, pogl. 8.

42. Slično treba paziti kao kod 41.

43. Tu treba nabrojiti i opisati ne samo samu spravu (u mlinu n. pr. sva kolesa i sve na ńima i oko ńih), nego i sve oruđe i druge stvari, koje su pri obavļańu posla potrebne. Ujedno se neka odmah ovdje opiše, kako se posao obavļa.

44. Budući da su stvari od kosti sitne, lako bi sabirač na ńih zaboravio, zato treba posebice na ńih upozoriti. Tako treba da sabirač dobro pazi i na ostale male stvarce (sitno domaće oruđe). Take su stvari n. pr. koštene „igle“, kojima se navađa tračac u gaće, ili ko-

štena cijevčica (od purana ili kokota), u koju se utakne čuperak svińskih četina, pa se tim maže po bradi sapun kod podbrivańa.

45. Običaji i vjerovańa o tom spadaju u VIII. A. **1.** a. 4.

46. Neke će glasove, kojima se mame, tjeraju ili nutkaju životińe, biti lako zapisati (n. pr. psu se kaže: *cuki!* svińi: *kiš!)*, ali neke će biti teže zapisati (svińe se n. pr. gdješto zovu i nutkaju: *tćdzu — tćdzu — tćdzu!).* Ali svatko neka kuša zapisati, kako znade najboļe.

47. Razredba građe neka se uredi po onoj razdiobi bolestî i lijekova za ļude (u II. razd., pogl. **2.** *b.*, i IV. 9., str. 18. i 25).

48. To će svaki gospodar po prilici znati, — ne radi se, da bude točno na hvat. Kod svake kuće (koja se za primjer spomińe, — svih kuća ne treba nabrajati, već: po koliko imaju obično, koliko najviše i najmańe) treba kazati, koliko je u ńoj svih duša i odraslih ļudi za posao, pa mogu li to zemļište sami obraditi.

49. Pod svakim brojem (1., 2.) i slovom (α, β) treba kazati imena biļa sa svim nazivima *(sadaļka, kļučec, rèsnîk, grebenica)* oruđa *(plug, motika, ralica, brana, vaļ, ornice)* i svakoga posla *(ore se, praši, štiha, ogrińa)* i čina, — što se može potańe.

50. Ovamo ne spadaju opisi običajâ i veseļa kod tih poslova (n. pr. *moba)*: ovdje se pita samo to, kako se posao obavļa rukama i oruđem, da se vidi način, vještina, napor, a osobito da se zabiļeže svi nazivi (riječi) za stvari i poslove.

51. Sve treba opisati potanko: kako se zove, čim se radi, kako se sam posao zove, kako se zovu stvari *(planke, brvna, rožnice, poberuh)* od najveće do najmańe, — od temeļa ili podsjoka (poceka) do pijetla (oroza, pevca) na krovu.

52. Kolesa i ostalo u mlinu opisuje se posebice kod spravâ. Ovdje treba opisati samo priređivańe zemļišta (vode) i gradńu kuće za mlin.

53. Razumije se, da će se ovdje opisivati i opisivati moći samo one radńe, koje rade domaći ļudi, jer bi rijetko tko mogao opisati (kad bi to trebalo, — ali to i ne treba), kako se pravi koja sprava (n. pr. vjetreńača), koja je pravļena bogzna gdje. — Kod opisivańa treba paziti na sve: od priređivańa građe (drva), pa dok nije gotovo. Najboļe će dakako biti, bude li pripovijedao sam majstor. — Red, kojim treba opisivati izrađivańe sprava, neka bude onaj isti, kojim su sprave u prvom dijelu (A) poredane (samo treba prije svega opisati izrađivańe pokućstva, koje je spomenuto u IV. razdjelu), a onda lovske sprave itd. Ne treba zaboraviti sitnih stvari: preslicâ, vretena, cijevčica za sukańe pređe, pa sitnih pastirskih radńa, tikvica, čanaka i drugih raznih posudica.

54. U gdjekojim krajevima rade ove poslove i muškarci, no čitav je narod ipak kudjeļu i preslicu predao ženama, zato su po ńima i nazvani svi ovi poslovi.

55. Gdjegod se isti ili sličan posao obavļa i s vunom, treba to opisati (n. pr. kod bijeļeńa pređe treba opisati bojadisańe ili farbańe vune).

56. Koliko vrsti ima platna, toliko će se daļe postaviti slova: α), β), γ), δ), ε).

57. Ovdje se još ne misli na utkivańe ili prebirańe, to dolazi dałe.

58. Gdje spavaju sluge, bolesnici, gosti, putnici, prosjaci, to dolazi na drugo mjesto.

59. Ako ima kakih zabava, igara i svečanosti, to se samo spomene, a opis dolazi na svoje mjesto drugamo.

60. Tu će sabirač ići lijepo redom, pa će samo spomińati poslove (kako se kojí posao obavła, to je već opisano) i nuzgredne prilike, koje se kod opisivańa samoga posla nijesu mogle spomenuti, da se stvar ne zamrsi. Tako će n. pr. kod prołetnih poslova, kad je močvarno, spomenuti neprilike s mokrom obućom itd.

61. Sámo svetkovańe i običaji spada u VIII. B. **1.** (bʜ) i **2.**

62. Običaji kod kupovańa i prodavańa spadaju drugamo.

63. Ostalo u „*Pravu*" (VII. razd.).

64. Ńeka će se od ovih pitańa (u drugom obliku) ponoviti u VII. razdjelu. To neka sabirača ne smeta: koliko može razlikovati pitańe, neka prema pitańu i odgovori, a gdje ne može pravo razlikovati, neka napiše odgovor, kako zna. Bołe će možda razabrati razliku iz uvoda u VII. razdio.

65. Tko slugu redi (tko mu pere itd.), to spada u VII. razdio (str. 64, br. 29), ako se zadružne žene u tom redaju.

66. Ovdje se samo sve zajedno opetuje, što je kazano pojedince u odgovoru na pitańe pod slovom c, α).

67. Potanki opis običaja kod jela (bez obzira, jedeš li u zadruzi, ili si samac) spada u VIII. razdio.

68. Istim redom neka se opiše, kako se opisala današńa zadruga.

69. Tu treba pomno ispitivati i bilježiti, koliko je moguće doslovno. Treba pitati osobito ž e n e (jer gdješto muževi kažu, da su „žene krive"), pa i djecu (jer će djeca znati gdješto po onom, što čuju od roditeljâ, kad su na samu, što je p r a v i uzrok diobi).

70. Imadu se opisati svađe, onaj metež p r i j e diobe, vađeńe rodosłovła, pa sama dioba (dolazak gospode, dijeleńe dvorišta, trgańe stańa: što svijet kod svega toga govori, a kako se drže oni, koji se dijele).

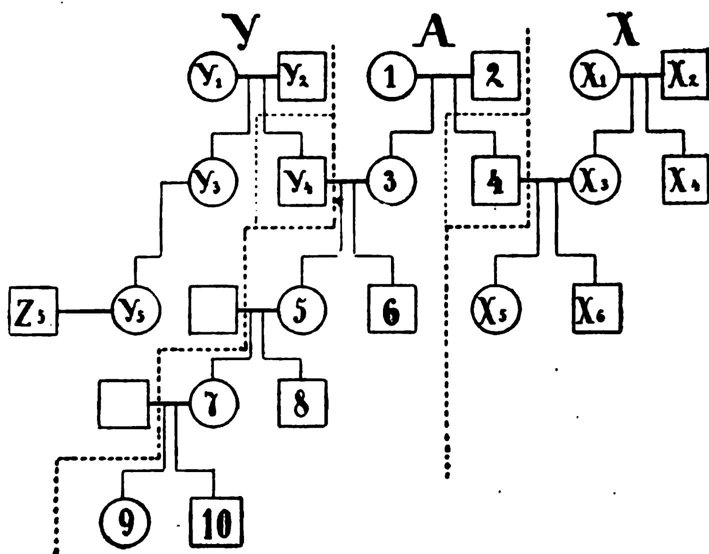
71. Da rodbinski nazivi budu što jasnije, a ipak što se može kraće razloženi, neka sabirač sebi načini ovakovu kao lozu, u kojoj okrug znači m u š k o, četvorina ž e n s k o; svaki se okrug i četvorina neka označi brojem, kako pokazuje slika na drugoj strani.

72. Tu se misli ovo: kako zovu łudi iz kuće A łude iz kuće X, u koju se udala djevojka iz ńihove kuće za k o g a b i l o (n. pr. djevojka **4** za čovjeka x_8); ili kuću Y, iz koje se ńihov t k o g o d (n. pr. Y_3) oženio? Zovu li sve n. pr. u kući X *téci* i *tèce*, a sve u kući Y *újci* i *ujne?* Što je n. pr. **5**: z_5 zato, što je mati čovjeka **5** bila čovjeku Y_5 (t. j. mužu žene Z_5, za koju se pita) t e c a?

73. O p i s razgovorâ i zabava spada u IX. razdio.

74. Posebni način ženske svađe (karańe) spada u VIII. razdio.

75. Treba opisati poslove i brigu, što ih žena ima α) s mužem, β) s djecom od jutra do mraka, u svetak, štono riječ, i petak, łeti i zimi: kako mora ustati, dijete nahraniti, misliti na posao itd.

Vodoravnim potezom spojen okrug i četvorina znači, da je ovo dvoje spojeno muž i žena; prema doļe spojeni kruzi znače sinove i kćeri. Tačkama . . . razdijeļene su obiteļi, (familije, kuće) A—X—Y, a potezićima je - - - naznačeno, da se djevojka udala u drugu kuću. Sad će se rodbinstvo ovako opisivati: **1**: 2 *muž*, **1**: 3 *otac*, **1**: 4 *otac*, **1**: 5 *djed*, **1**: 6 *djed*, **1**: 7 *pradjed* itd.; **2**: 1 *žena*, **2**: 3 *mati*, **2**: 4 *mati*. **2**: 5 *baba* itd.; **3**: 1 *sin*, **3**: 2 *sin*, **3**: 4 *brat* (**3**: 5 ne treba, jer se to već ponavļa: to je isto kao **1**: 3); i tako redom: — **4**: 1 *kći* itd.; **1**: x, *prijateļ*, **1**: x_2 *prijateļ*, **1**: x_3 *tast* itd.

76. Prvih pet pitańa slično kao kod c. *1.*

77. Smije li n. pr. momak biti sa ženom prije vjenčańa, a muž s tuđom ženom?

78. Pitańa slična kao pod c. *2.*

79. Pitańa slična kao pod c. *3.*

80. Zašto i kako kude, dolazi u XII. 6. a., 1. (treće pit.).

81. Ovdje se ne pita za i m è n a životińâ, već za način, kako pastir mami (kukuruzom) i zove (kako zateže i kiti svoje dozivańe).

82. Ako ima, pjesme se (ako ih s a m o pastiri pjevaju) neka napišu ovdje; a pripovijetke, običaji itd. dolaze na svoje mjesto.

83. Misli se: plaća li im uredno, ili moraju dugo čekati? Posebni (stari) običaji kod kovača, mlinarâ itd. dolaze u VIII. razdio, pogl. 2., slovo c., br. 5., α), β), γ).

84. Ovdje se pita samo za ļekare, koji liječe naravnim načinom. Vrači, vještice itd. spadaju u XI. razdio.

85. Ostalo o slugama u VII. razdjelu (str. 49, d., *5.*).

86. Ako tko zna taj jezik, neka sabirač, koliko može doznati, pobiļeži ciganske riječi.

87. Kako se dvore i liječe bolesnici, to je već kazano u IV. razdjelu str. 25.

88. Ovdje će se pitati samo za takovo pravo, o kojem odlučuje narod, a ne odlučuje sud po zakonu, koji su *gospoda* stvorila. Ako dakle sabirač dođe do pitańa, koje zavisi o zakonu n. pr.: „Smije li svatko loviti divļe životińe: zece, ptice itd.“, tu će kazati, kako je bilo, dok nije bilo *gospodskoga* zakona. Ako narod drugačije samo misli ili sudi nego zakon, a onako se, kako misli, nije nikada obdržavalo, onda to mišļeńe ne spada ovamo.

89. Kako se postavļa pastir, koji pase blago čitavoga sela (čredâr), to spada u VIII. razdio, 3. poglavļe.

90. Zato će se ovdje, a i u dojdućim poglavļima ponoviti ńeka pitańa iz pređašńih razdjela, ali to neka sabirača ne smeta: *oko običajâ se imadu sabrati sve potankosti života. Sabirač neka opisuje običaje što podrobnije; kod svakoga domaćega ili pravnoga posla, kod druženja (općeńa), svetkovańa itd. neka opiše sve, ne samo sam običaj ili ceremoniju, već i to, kako se za to sprema, kako se počne, što se govori itd.*

91. Tu treba spomenuti i to, što se jede, što se kod jela nazdravļa i želi itd., — sve osim samoga posla, koji je već na drugomę mjestu (u V. razd.) opisan,

92. *Pravo* je obiteļsko ocrtano u VII. razd. na svome mjestu, a ovdje se pita samo za *običaje* t. j. čine, kojima se to pravo pokazuje ili pred svijetom utvrđuje. Ovamo ne spadaju običaji kod ženidbe, poroda i smrti, jer imadu svoje mjesto, već se ovdje pita za ostale običaje, ako ih ima. (Ima li n. pr. kaki običaj, kad je muž sa ženom?)

93. Tu treba što potańe opisati sve prije pogađańa i sámo pogađańe: kako se blaščetu (końu, volu) ili drugoj stvari prigovara; ima li kod pogađańa mešetarâ itd.?

94. Koliko mlinar smije uzeti ujma, to spada u VII. razd. pod „*Najam*“ (str. 49., d. *1.*).

95. Neka se potanko opišu seoske skupštine, dogovori, zakļučci ili „dokončki“, pa kako se zakļučci izvršuju, kako se postupa s nepokornima itd.

96. I ovdje će biti pitańâ sličnih pitańima u VI. razd., ali je razlika u tom, što se ondje ne pita za *običaje* već za život, a da život može biti i bez običaja, to je pokazano u uvodu ovoga (VIII.) razdjela. Daļe je razlika u tom, što se ondje pitalo, kako živi pojedinac među ļudima: što mu društvo daje ugodna i povoļna, što u društvu trpi. Ponavļańa u ostalom ne će ništa smetati, samo se neka gleda, da u ovom razdjelu bude sve potpunije opisano, kako je to već kazano u br. 90.

97. Gatańe i vjerovańe po tom, što je čovjek ili koga je susreo (nije n. pr. dobro, da ti žena pređe preko puta itd.), spada u XI. 7. c.

98. To nije prosta svađa, to je naziv za posebnu, vrlo dramatičnu svađu, koja se često obavļa po stalnim pravilima.

99. Početi treba s *Božićem* i nastaviti redom kroz čitavu godinu. Ne treba ispustiti ni najneznatnijega dana, kako je već kazano, samo

ako ima svoje ime. Često ima po više dana u godini jedno ime (n. pr. „Među mešami“, t. j. od Velike do Male Gospe), pa i to treba spomenuti, ako je ime dano po svetkovini ili s obzirom na svetkovinu, a ne po suncu, mjesecu ili vremenu po zimi ili vrućini. Ako kod koje svetkovine ima i javnih običaja, to se u ovom 1. poglavļu samo spomene, a opis ide u 2. poglavļe.

100. *Na ovo pitańe treba odgovoriti uopće kod svih običajâ.*

101. Ove je običaje najlakše opisivati, budući, da tu ide sve svojim redom. Zato će pitańâ biti mańe. Sabirač treba samo da pazi, da što ne izostavi.

102. Ne pita se ovdje za momka i djevojku do ženidbe; to je opisano u „*Momkovańu i djevovańu*“. Ovdje treba odgovoriti samo na ova pitańa, koja su ovdje.

103. Gdješto se ide baš u tom poslu u djevojčinu kuću, ali se to ne kaže, a ipak djevojka i ńezini znadu. To se dakle ovdje ne misli, već se misli ispitivańe i drugo slično, što se čini sve bez znańa djevojčina i ńezinih roditeļa.

104. To se zato pita ovdje. što bi poslije kod opisivańa svadbe smetalo.

105. Sve se je ovo moglo i moralo gdješto prirediti već mnogo prije, ńešto će se priređivati još i poslije prosaca; ali ovdje neka bude na okupu, da poslije ne smeta. Kod djevojčina ruha trebat će samo nabrajati, jer se u *Djevovańu* opisalo, kako se djevojka oprema, a odijelo je još prije opisano. Samo ako ima štogod baš samo za svadbu i udaju, treba to i opisati.

106. Potańe se ne može ni pitati, jer su za pojedine čine i običaje druga imena, a i običaji su drugačiji. Sabirač zato mora sam dobro paziti i sve redom i potanko opisivati: kada se što čini (u jutro, u večer), koji dan (u nedjeļu), tko čini, kako je odjeven itd., kako se koji čin i onaj, što ga čini, zove itd.

107. I ovdje nije od koristi potańe pitati. Sabirač neka samo redom opisuje i sam neka daje naslove (narodne) po brojevima *1*, *2* itd. i slovima [α), β), γ), δ), ε), ζ), η), ι), κ) ili i: a), b), c) — samo sa zaporkom], ako ustreba. — Ako bi gdje bio u sumńi, što će prije (budući da se u isto vrijeme događa i čini jedno kod momka, drugo kod djevojke), neka najprije opiše ono, gdje je momak (mladenac), onda gdje je oboje, a onda, gdje ńih nema. A ako se u isto vrijeme čini nešto i s mladencima i oko ńih, najprije se ima opisati, što oni čine, ili što se s ńima čini.

108. Zadušnice, što se obdržavaju u svakoj kući na iste dane u godini, spadaju u drugi dio (B) ovoga razdjela (1. a. 2.), str. 56.

109. Tu se ne misle sastanci, o kojima je govor u VIII. A. 1. b. 2. ϰ) i daļe. Kamo dolaze pripovijetke i razgovori, što se vode kod onoga zajedničkoga posla, saznat će sabirač već na svome mjestu.

110. Razgovori se i šale ovdje samo spomenu, a mjesto je razgovorima u XII., a šalama u X. razdjelu.

*

111. Ako se kod koje zabave igra (pleše) i pjeva, to se samo spomene, a opis igarâ, igraňa (plesa) i popijevke dolazi daļe pod 5. c.

112. Zaporke su metnute radi razlike među igrama, kad se uz svirku igra (ili *tanca*, *pleše*) i igrama, kad se čega igra (n. pr. prstena).

113. Kod svake igre treba spomenuti: gdje se obično igra, koliko ih se igra, igraju li se samo muškarci ili samo ženske, ili pak zajedno, je li igra zabavna i po čem je zabavna, kako dugo obično traje dok se svrši, kako se dugo ponavļa, u kojim se zgodama obično igra.

114. Ovako su igre podijeļene samo zato, da ih sabirač uzmogne ňekakim redom opisivati. Ako naiđe (— a naići će zacijelo —) na igru, kojoj ne zna mjesta, neka je samo opiše odijeļeno od drugih. *Uopće će sabirač boļe uraditi, bude li svaku igru odijeļeno (t. j. na posebni komad papira) pisao.*

115. Kod svake igre (tanca) treba zabiļežiti: u kojoj se zgodi igra; igraju li je muškarci ili ženskiňe, momci ili djevojke; može li se igrati bez svirke; napokon, kako se igra. (To treba osobito potanko opisati: kako se igra u skupinama; kako svaka skupina za se; kako u dvoje: kako momak drži djevojku i ona ňega itd.)

116. Kod svakoga svirala treba zabiļežiti: od čega je, kakovo je (to će se boļe po slici vidjeti) i kako se što na ňem zove.

117. Malo će biti sabirača, koji bi znali zabiļežiti arije. Oni će ih zato samo pobrojiti, koliko su ih čuli i kako se zovu, pa svirače, od kojih su ih čuli.

118. Ovdje će se nabrojiti samo one popijevke (s riječima), koje se ne pjevaju na svadbi, žetvi itd., jer su one već tamo nabrojene i napisane. Ako se koja popijevka pjeva i kod drugih posebnih zgoda i drugda, onda spada ovamo samo onda, ako se kod one posebne zgode ne mora pjevati. Gl. još i br. 117.

119. Tko izmišļa riječi za popijevke, to spada u X. 1. (na kraj).

120. Sabirač, koji je pomno pobiļežio pjesme, koje se pjevaju u raznim zgodama života (kod svadbe, žetve i drugih običaja, kod zabava), taj će ovdje biti brzo gotov. Ovdje se imadu pobiļežiti samo one pjesme, što ih pjevaju slijepci (i drugi prosjaci), daļe one, što ih ļudi pjevaju (momci i djevojke) *pojedince* ili što se pojedince podcikuju u kolu. (Kod kola će se to samo spomenuti). *Svaku pjesmu treba bilježiti na posebni komad papira.*

121. Kako se ove pjesme pjevaju, to treba opisati na svome mjestu (VI. 5. g.)

122. Kad bi se htjelo o tom više pitati, trebalo bi ispisati barem glavno iz svih poznatih pripovijedaka, a to se ne može. Sabirač neka samo biļeži pripovijetke, što ih više može doznati, ali samo *svaku na posebni komad papira. — Pripovijetke o vukodlacima, duhovima, vješticama, Isusu, svecima i čudesima — ne spadaju ovamo, nego u XI. 10 a.* (str. 69).

123. Sabirač neka lista „*Osnovu za sabiraňe*“, pa kad dođe do koje stvari, o kojoj ima zagonetka, neka je napiše i tako daļe redom

(ne po abecedi!). Zagonetkama neka doda abecedni *popis odgonetaka* s brojem zagonetke.

124. Ova pitańa treba razlikovati od pitańâ u razd. XII. 1. a. Ovdje se pita: što se vjeruje, a što se tamo pita, gl. br. 130.

125. Nigdje se ovdje ne pita za ļekovitu snagu.

126. Iz pitańa je daļe jasno, što se ovdje misli, kad se pita za *gatańe, vračke*; ako se to gdje drukčije zove, ima se zabilježiti.

127. Neka se drži neki red: od glave, pa daļe; kod poslova, kako su na svome mjestu nabrojeni; kod stvari redom, kojim su nabrojene (u IV. i V. razd.); kod bolesti vrijedi isto (poredane su u II. razd.)

128. Dani se neka poredaju redom, kako idu po tjednu, a sveci. kako dolaze u godini, i to samo onda, ako nijesu spomenuti u VIII, B. 1. b. β., jer inače i gatańa spadaju tamo.

129. Vračke se neka poredaju po onoj stvari, za koju se vrača (redom po osnovi: vrijeme, kuća, hrana, pijanstvo, gospodarstvo, život itd.).

130. Ovdje se radi samo o tom, da se dozna: ima li pametnijih ļudi, koji ipak barem sumńaju o općenitom vjerovańu, pak što bi smislili, kad bi o tom počeli misliti. To vrijedi i za ńeka daļńa pitańa.

131. Na srce stavļamo sabiračima, da nam je u ovom poslu kao svuda, tako i ovdje stalo samo do istine. Neka tko misli, što mu drago, ali narodu podmetati svoje mišļeńe ne bi bilo pametno, a ovoj stvari bi škodilo. Ni to ne bi bilo pametno pitati čovjeka ravno: „Što si ti? Jesi li Srbin ili Hrvat?“ To se može i drugačije i ļepše doznati.

132. O ovim se stvarima ne pita, što no je riječ: iz neba, pa u rebra. Sve se ovo doznaje lijepo iz spretna razgovora.

133. Poslovice se neka poredaju po „Osnovi“ (gl. br. 123). Ako kojoj ne bi mogao naći mjesta, neka sve tako napiše, kako hoće.

IV. Proučavańe građe o narodnom životu.

U I. je člančiću rečeno, da je druga zadaća *„Zborniku“*, da se sabrana građa znanstveno obradi. Kad bude sabrano dosta barem najznatnije građe, kad ta građa bude znanstveno obrađena, moći će se misliti na djelo, u kojem bi se ocrtao život čitavoga naroda hrvatskoga i najbliže ńegove južne braće.

Pita se sada, tko je zvan, da tû sabranu građu proučava, drugim riječima: u koju nauku spada narodoznanstvo, ili kojoj je najbliže?

Ne ćemo ovdje klasifikovati znanostî; ne ćemo dokazivati, da se znanosti ne razlikuju po konačnoj *cijeļi* svojoj, već samo po stvari (objektu), kojom se bave, i po načinu (metodi), kojim se u svom poslu služe. Ističemo samo, da narodoznanstvo ne spada među fizičke znanosti, nego među *noologičke*, koje se bave oko pojavâ duše i

uma čovječjega. Objekat su narodoznanstva pojave duše i uma *narodnoga,* — ali *narodnoga* u onom smislu, kako je razloženo u I. članćiću; metoda je ista, koja i u drugim noologičkim znanostima (n. pr. u povjesti kńiževnosti). Pita se samo, je li nužno za proučavańe toga objekta stvarati *novo* ime, ili čak držati, da je to proučavańe *nova* znanost. Ja držim, da apsolutno nužno nije ni jedno ni drugo, ali da je s praktičkih razloga jedno i drugo, osobito pak prvo, potrebno, o tom ne sumńam. Narodoznanstvo se po svom objektu nikako ne da posve izjednačiti ni s jednom naukom, kojoj je dana katedra; ni u jednu se ne da umetnuti kao ńezin dio, — a da se narodoznanstvo rastepe medju *sve* nauke, to ne bi ni do česa dovelo, a ne bi bilo ni opravdano. Ovaj put toga potańe obrazlagati ne mogu.

I tako neka sebi narodoznansvo, — dok mu se ne otvore dvorane nauke — traži ļubiteļe (amateure) medju učeńacima svih noologičkih znanosti: među nekim mudroznancima, bogoslovima, pravnicima.

*

A. PRIPRAVA ZA PROUČAVAŃE GRAĐE.

1. Proučavańe se građe ima započeti potpunom *biblijografijom* svega, što je već o narodnom životu sabrano što u kńigama, što rastepeno po listovima.

2. Treba studijâ o ļudima, koji su se bavili tim poslom: kako su gledali na narod, zašto su sabirali, što su držali o tvorevinama narodne duše i uma.

3. Treba studijâ o našim pjesnicima i kńiževnicima od najstarijega vremena do današńih novelista, koji pišu o *narodu:* kako su gledali na narod, kako su ga crtali.

B. POMOĆNE ZNANOSTI.

1. Proučavańe pojedinoga kojega naroda nije moguće bez poznavańa glavnih resultata nauke o čovjeku uopće, bez *antropologije.* Treba kada tada odrediti, kojemu su plemenu po tijelu najbliži Hrvati i susjedna im braća. Resultati takvoga iztraživańa spadaju u *„Zbornik“*, no sámo istraživańe antropologijsko nije posao za narodoznanca.

2. Narodoznanac će lako zabluditi, ako ne pozna resultatâ iztraživańa o drugim narodima po svijetu, zato se mora upoznati s *etnologijom. „Zbornik“* ne će donositi studija o drugim, azijskim, afri-

kanskim narodima, ali će se iztraživači pišući o našem narodu morati na sličnosti osvrtati.

3. Za razumijevańe kulture narodne treba iztražiti, s kojim je narodima naš narod dolazio u dodir, primao od ńih oruđe, način gradńe, riječi itd. To uči pradavnina ili *prehistorija*, a i *jezikoznanstvo* će moći mnogo toga protumačiti. Gotove resultate tih nauka bez potankoga gomilańa dokazâ i građe primat će „*Zbornik*".

C. PROUČAVAŃE GRAĐE.

Potanka se osnova za proučavańe ne da izraditi. Kazat će se samo glavno.

1. Prvi razdio građe podaje već mnogo posla narodoznancu. Evo primjera: Po čem se nadijevaju imena mjestima, gorama, oranicama...? Može li se što po tim imenima suditi, kojim se je smjerom narod selio, kad znamo, da doseļenici nadijevaju novim seliština stara imena? — Što će biļari i živinari sa 6. i 7. poglavļem, to je ńihov posao, no mogli bi i „*Zborniku*" priopćiti, što nađu. Narodoznancima će ta poglavļa kao i II. razdio otvoriti pogled u narodni život, a naći će se i pojavâ za proučavańe.

2. Jezikoznanstvene rasprave ne spadaju u „*Zbornik*". Dijalektologijske studije spadaju u „*Zbornik*" samo onda, ako se iz ńih vidi veća ili mańa srodnost različitih plemena našega naroda, ako u ńima ima resultata o seobi narodnoj itd. Jezične pojave same po sebi, koliko su resultat fizijologije (promjene glasova itd.), ne zanimaju narodoznanca. Etimologije naprotiv, koliko tumače koju kulturnu ili psihičku pojavu, spadaju u „*Zbornik*".

3. Od proučavańa duševne kulture ističemo samo to, da će prvi posao biti *klasifikacija*. Treba istražiti motive običajâ, igara, plesova, melodijâ, pripovijedaka itd. Ono, što je u „*Osnovi*", samo je pokus za nevoļu. Ne mislimo, da se narodoznanstvo pomiče naprijed studijama, koje na jednom mjestu razgrađujući uzimaju, pa od toga grade nešto novo. Ne vidimo n. pr., za čim bi išla studija „*Buha u narodnoj poeziji*", u kojoj bi se pobrala sva mjesta, gdje se spomińe buha, pa od toga sagradila studija. Taki je posao mekanička besposlica.

4. Kod traženja izvora i postanka pojavama narodne duše treba svagda, mislim, ići putem komparativnim, a samo katkada psihologijskim ili u neku ruku aprijornim. No tu već nastaje sloboda izučavańa, u koju se ne smije dirati. To se ističe samo zato, što se studijama, koje nijesu ništa drugo nego slaba parafraza same građe

(gdjekoji put bez ikake klasifikacije) s nekoliko subjektivnih i ničim nedokazanih mislî, — što se takim studijama narodoznanstvu, razumijevańu narodnoga života ništa ne pomaže.

D. TEORIJSKI DIO.

Napokon će „*Zbornik*“ donositi studije o postanku, razvitku i zadaći narodoznanstva i uopće o teoriji ńegovoj.

GRAĐA.

Josip Lovretić.

O t o k.

Narodni život i običaji.

Napisao Josip Lovretić.

Otok je selo u okolici vinkovačkoj u Slavoniji.

U tom selu sam se ja rodio, otrańen sam u Komletincima, rodnom mistu svoje majke, pučku školu sam svršio u Privlaki, selu izmed Otoka i Vinkovaca, a kad su mi roditeļi opet priselili u Otok, već sam ja učio škole na gimnaziji u Vinkovcima.

U ta četiri mista: Otoku, Komletincima, Privlaki i Vinkovcima Hrvati seļaci i žive i odivaju se skoro sasvim jednako. Tako sam ja bio uvik med istim svitom, pa upozno život i običaje skroz na skroz.

Sl. 1. Marica Brnatović (u zavoju).

Sad, kad sam naumio, da ovo pišem, trebo sam ipak pomagačâ, i da me oni šite, ako bi ja što zaboravio, i da uvirim one, koji ovo uščitaju, da je ovo sve živa istina.

Prvi mi je pomagač **m o j a m a j k a**. Ona mi je od malena uvik pripovidala o životu i običajima Hrvata seļaka u našim krajevima. Tako sam ja to i obļubio i dobro proučio.

Više svita više će se i sititi. Zato mi majka nađe još dvoje ļudi, da pomažu ńoj i meni. To su: *Marica Brnatović* i *Pavo Subašić*.

Marica je rođena u Otoku u kući Stivićevoj, a rano joj pomriše roditeļi, pa je onako još malo siroče oplakala i oca i majku.

Bila je u školi vrlo dobro đače, a divojkom bila je prva i lipotom i odilom u selu. Kršćanski nauk najbołe je znala med svim divojkama. Ipak je bila i sad nesretna. Nikoliko godina prije toga pozlobili znanci parokovi Maricinu sestru, a sad gledali, da se i ovoj mlađoj osvete, pa kopaj danas, kopaj sutra, sklonu župnika, da je istira iz divojačkog reda. Sirota divojka stidila se jako. Prva je u selu, a poslidńa u crkvi. To ju nagnalo, da se je onako mlada u šesnaestoj godini udala za udovca u dobru kuću Brnatovu upravo do parokije. To je bilo godine 1883. Sad je opet saranila dvi mlade zaove, svoje dite i dosta roda svoga i čovikova. Posli joj i čovik dugo bolovo, dok i ńega ne sarani, a sad je već sedmu godinu udovica.

Sl. 2. Pavo Subašić.

S toga mi je majka ńu i spomenula, jer veli: „Mlogo je plakala, pa će moći i kazivati, kako se plače“.

Čim se je to u selu čulo, graknuše na ńu pozvani i nepozvani, ali ona nema čovika, da joj brani, a sluša moju majku, i kazuje joj sve, štogod treba, da se napiše.

Najviše mi je pomago *Pavo Subašić*. Poznavo sam ga još ko dite, ali nisam mislio, da ću ga kadgod trebati. Sad, kad sam ovo počeo pisati, zamoli ga moja majka, da nam kazuje, što zna. On, malo obistan, kazivo mi je, što sam mislio, da nije ni vridno pisati. S početka sam se łutio, ali, kada mi posli rekoše, da to sve treba, zažmirio sam na oba oka, pa slušam, štogod mi se kazuje, a pišem, štogod se zaktiva, makar mi se i zamirilo.

Nikoje vračke, osobito o svatovima, kazivala mi je *Tinka Mitrović* i *Anka Laganšić*.

Bara Matičić poslala mi je napisane običaje o svatovima, kad sam ja svoje već napiso. Ipak volim, što mi je poslala, da budem siguran, da je istina, što sam napiso.

Marija Galović poslala mi je opisane nike likove. Druge sve likove čuo sam ništo od svoje majke i Pave Subašića, a ponajviše od svoje tete *Jańe Šokčević.*

Kako se pismice pivaju, zapamtio sam još ko dite. Sad sam zamolio gospodina *Ivana ml. Trišlera* u Đakovu, pa mi je napiso glasove za te pismice onako isto, kako naše hrvatske seļakińe u Otoku pivaju u dva glasa ko dvojnice. Priprosto je to, ali je onako isto, kako je u selu.

Kad sam ja ovo sve napiso, poslo sam kući, da moji vide. Majka je pročitala prid Pavom Subašićem i prid ženama Olivom Subašić, Rezom Subašić i Rezinom sestrom Maricom Brnatović, Jańom Šokčević i Martom Šokčević. Štogod nije bilo posve onako, kako je u selu, popravila mi je majka i zato je ovo, što sam napiso, isto onako, ko što je zbiļa u Otoku.

Priroda.

Kraj i mjesta.

Otok je izmed sela Komletinaca, Vrbańe, Bošńaka, Župańe, Privlake i Slakovaca.

Prema Komletincima su s live strane puta: *Rastövače*, poļe; *Skorotinci*, poļe; s desne strane: *Gradȉna*, poļe; *Krčȅvine*, dubrave; *Cigańsko grobļe.* Ovo je grobļe otočki i komletinski cigana i Srbaļa, a i međa izmed Otoka i Komletinaca.

Kad se voziš k Vrbańi, s live strane su: *Orášje*, poļe; *Krčȅvine*, dubrave; *Pitomice*, poļe; *Gradȉna*, zabrana; tako zovu mladu šumu; daļe *Spàčva*, potočić; *Dêš*, zabrana; *Sȉtîno*, bara; *Brižnȉca,* potočić; to je međa izmed Otoka i Vrbańe. Na toj međi je nigda bila vodenica.

S desna su k Vrbańi: *Brȉze*, poļe; *Stràjinci*, poļe; *Jélac*, zabrana.

Od Otoka k Bošńacima s liva su: *Brȉze*, guvna i ńive; *Barȉnovci*, poļa. Na kraju Barinovaca jest najlipši stan otočki, kuće Miškovi-Kovačević (gl. sl. 7.). Taj stan zovu *klinik,* jer je uokolo zasađen starom klinovinom. Šteta je, što je žeļeznica upravo po poli prisikla taj stan i tako ga jako nakazila. Iza klinika su: *Čȉstine,* pašńak otočki; *Spàčva*, potočić; *Jélac*, zabrana; *Svȉbanac*,

šuma; *Bíla zèmļa*, poļe u šumi; *Plândîšte*, bara i ćuprija priko bare; *Svìbanac*, zabrana; *Bȁčka mláka*, bara i poļe; *Živàčine*, poļe; *Abramov vrt*, poļe; *Dêš*, zabrana; *Grâd*. To je na vodi *Virovima* opkopan prostor u četir ćoška. Ne vidi se nikakove gradine, osim ti opkopa uokolo. Gradina je međa izmed Otoka i Bošńaka.

S desne je strane k Bošńacima: *Tȕrski drȕm*, put izmed grobļa i sela; *Grobļe;* poļa, na kojima je grobļe, zovu se *Pétkovac; Br̂do*, ńive i vinogradi; *Sȅlîšte*, ńive i livade; *Sȅlîšte* je na obronku brda, a pripovidaju, da je na tom mistu nikada Otok bio; *Čȉstine*, pašńak; *Ćorava Zȅbica*, mláka; *Mlȁčica*, bara; ta je dubļa od ote *Zebice; Strûg*, taj je još dubļi od *Mlȁčice; Slȁvîr*, šuma; u ńoj su bare *Petrȍvo* i *Bíla mláka; Jezérce, Ȕtuš, Blȁca, Topolíčna*, velika i mala, *Máčevo* — sve su to b a r e u Slaviru; *Plândîšte*, ńive, livade, bara, ćuprija i vodenica; *Tvr̂dna gréda*, poļe; *Vȉrovi*, voda.

Prema Župani, s live strane: *Oskȍruš*, ńive; *Mȉltôvci*, poļe; *Pétkovac*, poļe; *Vráńevo* poļe; *Vráńevo*, bara; *Slȁvîr*, zabrana; *Bȉstra*, bara, priko ńe ćuprija; *Slȁvîr*, zabrana; *Trȍmeđa*, zabrana. To je međa k Župani.

S desne je strane k Župani: *Ludȁra*, poļe; *Br̂do*, poļe; *Vráńevo*, poļe; *Vráńevo*, bara i stanovi; *Vráńevo*, šuma; *Bȉstra*, bara.

K Privlaki su s live strane: *Ludȁra*, poļe; *Ripȁča*, poļe; *Ripȁča*, zabrana; *Ripȁča*, bara; *Ervenȉca*, vrlo mali potočić. Tu je nigda bila vodenica, a to je međa izmed Otoka i Privlake.

S desne strane k Privlaki: *Ozdanovačke livade*, poļe; *Brȉze*, ńive; *Tȕšino blato*, ńive; *Tȕšino blato*, bara; *Ervenȉca*, potočić, međa.

K Slakovcima, s live strane puta: *Ozdanovačke livade*, poļe, t. j. ńive i livade; *Male ńive*, poļe; *Rastȍvače*, stanovi; *Rastȍvače*, šuma; *Bêrtînci*, *Gradȉna* i *Tȍmaš Fôg*, ńive; *Rastȍvače*, šuma; *Bȍsut*, potok. To je međa izmed Otoka i Slakovaca.

Prema Slakovcima s desne strane: *Kȕćištâ* i *Crȉto*, ńive; *Crȉto*, bara; *Pàšnîk*, ńive; *Velike ńive*, poļa; *Ilàrkov stan; Velike livade*; *Skoròtinci*, ńive; *Rastȍvače*, šuma; „*Na grobļu*“, ńive i vinogradi; *Bȍsut*. Priko Bosuta se prilazi na slakovačko zemļište po otočkoj ćupriji.

Vode.

Otok je ravnica bez brižuļaka, šumovita, niska. Sava je poplavi (potopi). Smetaju dosta i škode bare i močvare.

U Otoku znau, što je korito potoka, ali ritko ko tako kaže. Ako prisuši korito, kažu: prisušila je Spačva, Brižnica ...., prišo sam suvom nogom priko Brižnice, a ne kažu: priko korita.

Ako voda teče ravno, pa malo zavije desno ili livo, pa se opet vrne i teče daļe ravno, kažu, da je ono, di je voda zavila: *zavoj*.

U Otoku ne kažu *brig*, nego *bajer*. Tako se i piva: „Ja sam prala noge na bajeru, prkosila svojemu švaleru“.

Brig ne govore, ali znadu, što je, jer pivau: „Il ću poći za miloga majko; — Il za ńega, il u vodu s brega!“

Kad navale velike vode, pa se i naši potoci razliju, bude, da uz potok ima i kaki šamac, pa se i taj šamac napuni vodom, pa teče s potokom barabar. To onda kažu *dunavac*. Ni to baš u Otoku ne govore. To su čuli u Srimu, pa i tu znadu. U dunavcu je pliće već u potoku. Pivau i o dunavcu:

Dajte čamac, širok je dunavac,
Dajte čamac, utopi se seka.
Kriv joj nisam, turio je nisam,
Noge prala, upala je sama!

Poloj je onaj talog, što voda naslaže, pa ostane, kad se voda za litne žege snizi i utaje. A opet je *poloj* i svaka niza, koju voda topi, pa na ńoj talog ostavļa.

Na potoku zavije kadgod matica ili vrtlog. To zovu Otočani *cmrk*.

Vrijeme.

Zima je doba, doklegod je ladno. *Suomraz* je zimsko doba, kad ne pada, nego se samo mrzne; *oprašica*, kad samo malo snig opraši; *rodińak*, kad padaju velike pauļice sniga, što se otope, čim na zemļu padu; *susnižica*, kad pada kiša i po malo snig. *Soļa* je ni kiša, ni snig, ni led, nego sitno ledeno zrńe. Lako se topi, ako sunce grane, a ako na ladnu zemļu pada, eto ti paledice. Piva se:

Pada soļa, kud ćeš, diko moja?
S krova curi, k meni se požuri.

Nikad ne kažu u Otoku (misto *soļe) krupa*, ali sam još za malena čuo, da se piva:

Sitna krupa, juhahuj!
Sitna krupa penģer mi razlupa, Kato!
Ļubi, zlato, juhahuj!
Nij to krupa, juhahuj!
Nij to krupa, već dikina ruka, Kato!
Ļubi, zlato, juhahuj!

Paledica bude, kad se snig topi i smrzava, pa bude ko ledena kora po putu. A bude to i kad soļa pade, pa se zamrzne. Paledice se boje ļudi rad žita u poļu, pa ako je paledica pala po snigu, tiraju

marvu u poļe, da kopitama prosiku ledenu koru, da bude žitu oduška, da se ne utuši. Piva se:

Paledica, pa se noge skližu;
Šeli diko, ne dolazi blizu.

Ledenice, ledene sviće. To bude, kad se na krovu snig otopi, pa sa strije curi i onda se mrzne. To dica trgau s krovova, pa pijuču. *Ińe* se vata po drveću, kad je oštra zima, pa ma bio suomraz, a i ļudma bude na kosi i na brkovima, kad se dugo po zimi voze. Piva se:

Palo ińe u veče na voće,
Blago nome, ko ļubi, što hoće;
Palo ińe u veče na cvieće,
Teško nome, ko ļubi, što ne će.

Sičań, Siko, zove se i prvi misec u godini, a opet i kad je oštra zima, kažu: *baš je sičań zima,* pa ma to bilo i u veļači. Uvik je sičań, dok zima reže, siče. Sičań je obično ladan i smrzav, pada snig, siver duše, obično je strašna zima i veliki vitrovi, ali se dogodi, da bude toplo ko što veće tri godine biva, da je zima bila boļa od prolića. Kada u sičńu podune jug, to je od pol dana, vrime popusti, nastane toplo. Naši vele: „Sičńa juga — zima duga" — to se nadaju dugoj zimi. Ako je zemļa pokrivena snigom i nepopustļiva zima, kažu, biti će plodna godina.

Veļača, Veļa. I to ime znadu u Otoku. Otočani, kad kažu: *oveļilo mi se,* kažu ko: dugo mi je. Često, kad kog kud pošaļu, pa ne dođe, kažu: „Di si? Već mi se oveļilo čekati, a još te nema". Veļača ima kada je gorja od sičńa. Bude jaka zima, onda se ļudi raduju, govore: biti će rano proliće. Pomalo nestaje sniga, zemļa mrzne, voda taje, biti će dobro orańe.

Ožujak zovu *„lažak"*. Kažu, da taj misec uvik laže; nigda ne znaš, kako će biti vrime. Ožujak je prominļiv; čas dune jug, čas siver; danas ļudi dušu u ruke ozeble, sutra brišu sa čela znoj. Ako u ožujku pada krupno ridak snig, to kažu: „Pada rodińak; ne ima mu dugo ostanka". Bude kiše, vitrova, dosta nestalna vrimena; vitrovi bez kiše sa mrazovima, koji naškode lanu ozimcu, maku, olaju, žitu. Ako traju dugo ladni vitrovi, bude sve slabo i ritko.

Travań zovu *„priļa"*. Kažu, da je to zato, što opriļi ono, što se mraza boji. Travań bude ladan, bude i ugodan. Više puta opuri ono, što je od ožujka sretno ostalo. U travńu se trave kreću, sve se zamlađuje. A svake godine bude drugače; ima kada što prispije ranije, ima kada zadrži kasnije. Ako je bio neugodan ovaj misec i ona tri

prid ńim, kažu ļudi: „Siko zasiče, Veļa proveļa, Laga prolaga, Priļa opriļi".

Proliće je doba, kad se trava krene.

Svibań je kišovit. Bude topal i ugodan. Posli kiše bude povodńa, močvara, blata. Otočka okolica ima više bara. Vitrovi duvaju sa sve četiri strane svita. Kada duše od istoka, kažu: biti će lipo vrime; kada duše od zapada: biti će kiše; kada iz babina buǵaka: bude oluje i velike kiše; kada sivero-istok: taj nam donosi leda. Posli kiše u jesen i proliće bude kalabuza po drumu, kuda końi sa kolima prolaze. Kiše su najplodnije ǵurǵevske, spasovske, duovske, petrovske.

Lito je, čim prvo voće dozriva. Vrućine se više spomińu petrovske, valda od starine, ali su kod nas najgorje od polovine srpńa do polovine rujna. Kad žetve počnu, već se kaže: to su petrovske vrućine'

O Ilińu su pasji dani. Ali to sad sve mańe govore. Kaže se i *gospojinske vrućine.*

Čim divojke u pudarinu, već kažu: eto *jeseni*. Piva se:

Ide jesen, ide mala gospa,
Udat ću se, stara dika osta.

Ili:

Ide jesen, ide gospa mala,
Mila majko, ja bi se udala.

Ili:

Kad ja pođem pod jesen pudarit,
Sve ću momke na pisme primamit.

Kad u jeseni budu lipi dani, kažu: proliće *babino lito*, ali ne zovu to doba tako, nego samo onu paučinu, što leti zrakom.

Kasna jesen jest doba o Šimunovu, ako još ni snig ni smrzavica ne navali, nego blato i toplije kiše.

Na Martińe već se zove *zima*. pa ma i ne bilo sniga. Onda Otočani idu u Privlaku na vašar, a dotle gataju, oće li sveti Martin doći na bilom końu.

Božić je ipak, ko što kažu Otočani, prvi zimski svetac. To se šale, pa pripovidaju, da je ciganin došo bogatom gazdi, pa molio sina za svoje końe. Veli: „Daj gazda, Bog te pomogo. Znaš: Božić dođe, zima prođe, bit će sina i tebi i meni". Kad mu je gazda do, reče ciganin: „Čuvaj, gazda, sino, Božić je prvi zimski svetac, a zima je dugačka".

Kako se zove koje vrijeme. *Zima* je vrime, kad se i mrzne i snig pada i vitrovi dušu; zima je uvik, kad je ladno; *smrzavica*, kad se mrzne; *jugovina*, kad se topi snig: *magluštine,* kad se magla spusti; vele i *maglovito je vrime; tmurno,* kad se je nebo stužilo,

pa je više tamno; *oblačno*, kad je nebo naoblačeno; *vedro* ko srebro. *Vijor* je vrtlog prašine, kad se u vis digne.

Sitna kiša, *rosuļa*, što sipi. Pivau:

Sipi kiša rosuļa,
Kisne diki košuļa;
Kisne moja i boļa,
Spopala ga nevoļa.

Obična kiša, kad se staze zablate:

Pada kiša, blato je,
Kupi dika svatove,
Samo mene nije zvao,
Jako mi je žao.

Maglovita kiša. *Sitna* kiša, kad se oblaci izjednače:

Sitna kiša padala
Turska majka plakala,
Što u Bosni vode nema,
Krvi do koļena.

Cvek je kiša, koja pada, kad sunce sja. Onda vele: „Kiša pada, sunce sja, vile se kupaju", ili: „Kiša pada, sunce sja, cigani se rađaju". Ta kiša bude pomišana medenom rosom, što opuri luk. Još ima: *nagla* kiša, *oluja*, *prolom* oblaka, kaki je bio god. 1887. na Petrovo.

T l o.

Zemļa je crnica. Piska nema. Voze ga iz Župańe ili Vukovara. Ilovače nema, osim pod crnicom. Iza kiša ostaju bare uokolo Otoka. Selo se brzo osuši u lito, jer su šamcevi lipi. Poplave budu, kad se Sava razlije, ali od kiša ne bude poplave, nego na livadama i ono, što prilazi u Posavinu. Sad se jutro zemļe prodaje od 60—150 for. Izvan sela je tako. U selu po 1 for. 20 nč. do 1 for. 50 nč. kvadratni fat. Bude da ko živi i na dva tri jutra zemļe, ali onda rade tuđu zemļu i izrađuju novac. A otočka je zemļa takova, da bar šest jutara treba za muža i ženu.

B i ļ e.

Oko Otoka raste ovog biļa toliko puno, da se lako vidi: dikica, koprive, abda (sitna baza), češļugovina, tatula, čičak (repuv), gavez, sliz, gorčak mali, žabńak, gujina paprika, majkina dušica, vodenika, końogriz, razlišće, papuškovina, kukoļ (ukraj ńiva), gorušica, čičak (kojim se vuna farba), štavaļ, purjar i mličika.

U avliji rastu: koprive, purjar, sitni gorčak, žabńak, repuv.

U bašči raste: tatula, čičak, boda, dikica, koprive žive i mrtve, pijačić, gujin cvitak (gospoda prave salatu od toga), pirika, zeļe, štir i muvar.

Za ranu se ļudma beru: gļive (zecgļiva, bristovače, paprenače, šļiovače, pečurice, škripań), pepeļuge (visoke i niske; niske su po

ńivama), jagode, kukińe, šipkovina, baza (za suvi kašal), divla salata, kiselak, lišńaci, vińage.

Za lik se bere: žabńak, gospina travica, trputac, sičena travica, kunica, ostruga, repuv, zambak. (Više o tom gl. među *Lijekovima).*

Za ranu životińama beru: zeļe (svińama), koprive (svińama i purama), štavļevo sime (purama), imelu (svińama).

Za farbańe vune bere se: srpac, broć, zanovet, čičak, iova (žestilova) [kora], crveni luk (ļuske).

Koja koleba na strani pokriva se slamom, kadgod trskom ili rogozom.

Za kitńu je: sprež, drimavac, jagorčina, breberina, presličica, košutica, mlađ, ǵurǵic i (kadgod) ļubičica.

Biļe za igru dici: češļugovina (prave čegrtaļku), vrba, trubeļika, baza (sve troje za svirale), gujine travice, sita (obadvoje za verige), muvar (prave košarice).

U crkvi se sveti: suncokret, diva, prostriļenik, srpac, gospina travica, ostruga, kunica, sičena travica, pelin, pogančeva trava, kaloper, benedik, bosiļak, čubar, sliz. A drukče mećn za svetańe u male rukoveti svakojake trave. Ima trava, koje se obično ne svete, a opet ji dikoja žena kupi, pa ko svete trave čuva; to su mileduv i dragoļub.

Radi štete se čupa: čičak, boda, aluga, koprive, dikica, repuv, ostruga, stoklasa, graorak, gorušica.

Za ove se biļke ne mari, a ima ji puno (na Virovima): lokvań, drezga, sita, šaš, trska.

Životińe.

Za ranu se love: zec, srna; sad čujem da ima divji svińa.

Zbog štete se ubija: kurjak, lisica, divļa mačka, tvorić, lasica, parcov, miš kućni i poļski, kuna, viverica, vidra (to je već ritko).

Marva nije sad u poļu, pa je štete mańe, a prije je bilo štete do deset puta priko godine od kurjaka. Lane ili priklane došla je lisica u selo i poklala kokoše. Bude kadgod na stanovima štete od lisice. Lasice nose jajca i piliće, tako i parcovi. Tvorić čini najviše štete u Otoku.

Ti svi životińa ima mańe već prije, jer su samci, pa svaki svoje čisti i obilazi.

Oko kuće i po baščama žive ove **tice**: vrebac, lastavica, zviždavac, sinica, vrana; čavke prilićn priko sela; kańo dođe u lov: roda, škvorac (brļak, čvorak), diteļ, ševa.

Po poļu i livadama živi: golub, volarica, sinica, vrana, kańo, grebedido, škvorac, slavuļ, krvavi zalogaj, pučpura (prepelica), ševa, grlica, kreštelica, futavac (smrdovrana).

U šumi po suvu živi: diteļ šumski, puzavac, kopci i kańe, orlo, savurina, kukavica, kos, drozd, vrana, čavka. — U šumi na vodi živi: ronac, pliska, liska, krža, roda, čapļa, guska, patka.

U Otoku ima ovi **riba**: som, štuka, šaran, kesega, crvenperka, lińak, šiļevac, buļeš, šļuka, jez, povrvoda, biļuška, sińača, kusorić, čiga (dođe iz Save u Virove), čikov (u ritu).

Od **gmazova** ima: gušter (samo obični zeleni; ima ji u šumi, ali nema puno), bilouška zmija, slipić, drvolaž, korńača, žaba (obična), žaba gatalinčica ili katoličančica; ne čuje se, da ima otrovni zmija.

Od **kukaca** ima na čoviku: buva, vaš, stinica. Sad se ļudi čiste, pa se slabo čuje, da di ima stinica ili da je ko vašļiv. Buva ima dosta.

Na marvi živi: obad, końska muva, komarac, kundrav (na końima), krpeļ (na ovcama), buva, šuga (?), tekuti (na živadi), vaši (na guskama; to se slabo čuje, da di ima).

Kukci u čovičjoj rani: buvač (u kupusu), žižak (u sočivu, grašku i žitu), crvići (u brašnu).

Puževi: obični, gujin i balavi puž.

*

Pripovist i vašar od svi životińa, koje su kod nas.

Kad sam bio u jednome gradu,
Vidio sam guravu paradu:
U paradi *patku* potkovanu,
I nuz patku *gusku* osedlanu,
I u *pure* biser ko u cure
Oko vrata namisto dukata.
U *purana* šamija na glavi,
Na očima i burumđuk ima,
Više kļuna odvisila kruna.
Na *kokoši* crveni minđuši,
S minđušama pokrivene uši.
U *oroza* srebrne mamuze —
Mogo b š ńima kopat kukuruze.
Na *lisici* svilema dolama,
Otrag gomba tuca po nogama.
Na *zecu* je svilena marama
I potkove zlatne na nogama.
Tu ja slušam, kako nešto greca,
Pa opazim *pitomoga zeca;*
Nit je mladi, nit je bio stari
Al u bašči kupusnice kvari.
U *tvorića* tilo i odilo,
Kakog nije u divļadi bilo.
Vidio sam *lasicu* bogatu,
Bilo šale imade na vratu.
Vidio sam *srnu* i *košutu*
I na ńima po bundicu žutu.
Vidio sam tamo i *jelena*,
Na ńemu je mantija zelena;
Rogovi mu malo ponaviti,
Kad mu voļa dići, kad spustiti;
Koliko je godina jelenu,
Toliko je roščića na ńemu.
Divļe mačke vidio sam stare,
Od ńi prave za zimu šubare.
U *kurjaka* gaće od čenara,
Kud se vere, kako nepodere!
Vidio sam *ježa*, kako beža,

Na ńeg kurjak gleda poruglivo,
Što je na ńem odilo bodlivo.
Prekrstim se, velim: u ime oca —
Al eto ga, *divji bravac* roca,
Pa još mi se srce ne povraća
A za bravcom i *divla krmača*.
Vidio sam i *kunu* u bundi,
Zbog bunde je i ubiju ludi,
Finu kožu preprodadu jüdi.
Viverica svima jim prkosi,
Ona mala zastavu jim nosi
I još skače od grane do grane,
Ja ne viđo nijedne bez mane.
Vidio sam kuražnoga *puža*:
Nosi kuću i rogove pruža;
Navr roga ima male oči,
Digod dođe, — u kući prenoći.
Vidio sam i *jasavca*, more,
Izvrnio svoje noge gore,
Druga četir za noge ga uze,
Na trbu mu slažu kukuruze;
Ona četir, što za noge drže,
Vuku ńega u jazbinu brže
I na ńemu nose kukuruze.
Vidio sam, ko *parcove* zove,
Na slaninu stupice ji love.
Vidio sam na *rčku* maramu,
Kad odnese kukuruz u jamu.
Vidio sam malenu nesreću,
Koji rado isprogriza vreću:
Miš se zove, a mačke ga love.
Vidio sam debeloga *puva*,
Od ńega se rodno voće čuva.
Vidio sam svilenu *krticu*,
Kako rova zemlu na rpicu.
Vidio sam *gušćere* i *zmije*,
Kako čovik sa ćulom ji bije.
U tom gradu nema sirotińe,
Kad na vašar dođu životińe.
Vidio sam tamo dosta braće,
Doterali živine domaće,
Vidio sam *końa* i *kobilu*,
Ńima ime kažu po odilu:
Ajde, Dorat, poteci, Mrkuša,
Kad kud kočijaš kandžijom pokuša.
Vidio sam *kravu* med *bicima*
I med ńima malo *tele* ima.
Vidio sam tamo i *magarca*,
Kako vozi u taliga starca
I nuz starca i *końu* i *jarca*
Vidio sam i *ovcu* i *ovna*,
U ńi runa kano u barona.
I za ńima ide ništo mańe,
A ja bliže i opazim *jańe*.
Vidio sam *krmaču* i *bravca*
I za ńima petero prasaca.
Vidio sam i *kerova* taki,
Ńima ime nadiju po dlaki:
Crnom Garov, a šarenom Šarov.
Kad sam došo na vašarsko lice,
Vidim tamo stoje silne tice.
Naredili mene na patrolu,
Vidio sam tamo ticu *orlu*.
Kad ja tamo sa patrolom dojde,
Opazim ja silne tice *rode*.
Tu ugledam i *kobu* i *kańu*
Di vataju kokoše u grańu.
Spazim nešto, di po vodi skakle,
Ovde crne, onde bile *čaple*;
One klunom leđa počevaju,
S ńim po vodi ribice vataju.
Ja pogledam nuz potoke uske,
Navr pola stoju *divle guske*;
Lipo ji je vidit i čestito,
Stale pasti na ńivama žito.
Vidim nešto kolik puran pravi,
Kad ja bliže, a tice-*šeravi*;
Na ziminu selu na toplinu,
Al u letu svi k nama doletu.
I opazim da je netko bos,
I poslušam: piva tica *kos*,
I za ńime stoji upravitel,
Kad ja bliže, a šareni *ditel*.
Kada gledam i na drugu stranu,
Klunom ditel udara u granu,
Do ditela stoji neka ula,
Kad ja bliže, opazim *slavula*.
I on piva tanko, glasovito,
Al je bilo poslušat čestito!
Ja zapitam: ko piva u zraku?
To je tica *ševa* u oblaku;
Ona znači, kad će biti kiše
Leti u vis, štogod more više.
Sad pogledam gore ispod krova,
Kako *laste* prave gńizda nova
One znaju, kad će biti zima,

I odsele, di lito počima.
Po proliću opet se doskliću.
Kad sam došo do jednog trnapca,
Tu opazim lakomoga *vrapca*.
Di je čovik posijao žito,
Taj se vrabac do sita naito.
Tam pogledam na jednu zidinu.
Na ńoj spazim ticu *savurinu:*
Strašne oči u glavi vidļiva
A kad zora, ona „ujist“ piva.
Gledam gore, što na tornu ima,
A *jastreb* se vere ispod lima.
Vidio sam, kako ništo vreba —
To skakavce kupi tica *kreba*.
U odniku vidim u kavezu,
Kako štiglic stoji na żeļezu;
Prid ńim komad biloga šećera,
Pa od zore piva do večera.
Čovik baca sime u pol dana,
Za ńim kupeć ide tica *vrana*.
Šojka tica fićuka na grani,
Ko da momče divojčice mami.
Golub zove ticu golubicu,
Divji golub izgovara „kolumb“.
A na ńivi tamo ore orac,
Za ńim gļiste, crve kupi *škvorac*.
I nešto se i po kori struza,
Kad ja bliže, to je tica *pusa*.
Na prozore kad će ledenice,
Oto nama pokažu *sinice*.
Nij nijedna tako našarana
Kao što je tica *smrdovrana*.
Nije nedna kod goveda taka,
Kao što je tica *govedarka*.
Je l još koja tica vaka lepa,
Ko što j *svraka* dugačkoga repa!
Kad sam došo iza grada na van,
U vašaru stoji tica *garvan*,
Još *kumrija*, ubio je Bog!
U kavezu piva: popu rog!
To mi nije bilo ni u glavi,
Što *prdavac* viče „pr“ u travi.
Na vašaru to se pripovida,
Da *imelaš* imelu poskida
Još se ništo u travama tura,
Oto kažu, da je *divļa pura*.
U travi je nika veselica
I ńu zovu tica *prepelica*.
Rpimice letu nike tice,
To su bile mloge *jarebice;*
I na ńi je pucati sloboda,
Jer ji rado jedu sva gospoda.
Žutovoļka rado guļi voćke,
Porad ńe se prave dobre točke.
Na drvetu spazio sam *žune*,
Kako one suvaļiku krune.
Zlogodńača ima dobre oči
Ona piva noćom u pol noći,
U pol noći i u polak zime
Daje znake za rđavo vrime.
Tamo spazim na drvu na grani
Tica *seba* sa mavom se rani.
Kad se čuje pivat *čevrļuga*,
Kažu ļudi: bit će zima duga.
Još sam čuo pismi i glasova
A od tica razumni *drozdova*:
Znade svaki trinaest glasova.
I opazim ticu *kukavicu;*
Ta sirota do Petrova kuka,
Od Petrova i piliće tuka.
Čovik ore, za ńim skavka *čavka*,
Kupe gļiste i sitne crviće,
Jedna drugu kupeći pretiče.
Kad pogledam na kojega duda,
Na ńem pravi gńizdo *crvenguda*.
Prid noć spazim silne slipe miše,
Di ji dica s čičkom uvatiše.
Noćna tica, ustane je dreka
Da iza sna pripade čoveka.
Vidio sam tamo mladu šumu,
Malu ticu *carića* u grmu.
I na vodi spazim: vodenica,
Bilo j tamo i vodeni tica.
Krivokļunka u vodi se tuka,
Tice *krše* sve se šaša drže,
Koja j mańa ide po lokvańa.
Divļa patka i *vodeni ronac* —
Ńi opazi koji dobar lovac,
Rado dođu na banak u lonac.
Vidio sam ribarsku kolibu,
U barkama svakovrsnu ribu.
Vidio sam *šarana* i *štuku*
I *šiļenca*, *buļeša* i *šļuku*,
Čikov, čigu, soma i *lińaka* —
Nit na ńima ļuske, niti j dlake, —
I *kesega, biļuška, sińača*

I sa ńima seka *crvenperka*
I *kusorić*, *jes* i *povrvoda* —
Ovi sedam sve u skupa oda.
I na vodi igra riba *vidra*,
Od ńe kože šubara bit može.
Vidio sam tamo silne *rake*,
Što imaju na nogu štipaǉke.
Vidio sam tamo, mili brate,
Silnu gamad, *mušice* i *pate* —
(Kad mušice idu u oblake,
One kažu kišovite znake) —
I još iste *crviće* i *gǉiste*
I u drva velikoga *crva*,
Silna *muva*, što meso zapǉuva,
I *zlatara* muva *đubretara*.
Čovik mora tražit povitarac,
Da ga ne bi bocnio komarac.
Tamo letu pate *popudarke*
Crvenčaste, bilim šarenčaste.
Još se zove pata *baba Jela*
Liti ǉude lupi u pol čela.
Zlatna pata dańi ko zemǉica,
A u noći sjaji ko zvizdica.
Božja krava nikada ne spava,
Već se mori na drvǉu po kori,
Božji vola pram ńi se ponosi,
On rogove navr glave nosi.
Švabe pate i silne *stonoge*,
I *stinice* po duvaru mloge,
I *smrduške* pate bilouške.
Gusinice oće jesti voće,
A *rožac* je otrovno živinče,
Od ńega se otruje marvinče.
Vidio sam *groznica* vodeni,
Skakavaca crni i zeleni,
I *strižice* i crne i bele,
Pa izgrizu ženama ambrele.
Vidio sam *puževa* balavi,
Koji lizu bez kuće po travi;
Oni rado budu u kupusu,
U salati, kad se pojde prati.
Kundrav živi pod répom u końa
Sve se miska i sam se istiska.
I *gagrica*, — ona ima oči,
Suvo meso više put istoči.
Mlogo *žaba*, s kojima se vrača,
Vidila se i jedna *korńača;*
Suproć žaba ona je velika,
Trebaju je ǉudi porad lika.
U kog bude maternica boǉa,
Žabu koǉu, krvǉom ga napoju.
Gatalinka na drvetu biva,
Kad će kiša, ona „krekre“ piva.
Ima *mravi* veliki i mali,
I crveni, i crni se metu;
Ima, koji u starosti letu.
Leperova u dolu i bregu
Na voćkama *gusinice* legu.
Stršen velik, *osa* ni velika,
Oni rado ubodu čovika.
Pčela sisa i cviće i travu,
Od otoga slatki med napravu.
Midir, *trutań*, skitalica cela,
Tražu meda u sati kod pčela.
Obad mali, a velika beda,
Od ńeg bežu u čordi goveda.
Žižak jede žito u ambaru
Mrmak peva, kiša se saleva.
Stara baba — u starosti suva —
Ona traži u rozama *buva*. —
Taj se vašar i danas spomińe:
Kod nas žive sve te životińe.

Izmislio i napiso **Pavo Subašić.**

Tjelesni ustroj.

Općeniti ustroj tijela.

Stas i glava. Ǉudi su u Otoku ponajviše sredńe visine, maleni ima malo, a ovisoki dosta. Bude ji i vrlo visoki. Dugoǉasta su obličja, glava je onako sredńa, nije dugoǉasta, a ima ji i okrugle glave, ali malo.

Kosa, koža, oči. Kosa jim je žuta i mrka, ima dosta i crne kose, a mańe ima svitle, blidožute. Kojima je kosa bilkasta i žućkasta, kažu jim bilogriv, bilotrepast, bilomusast.

Koža je i bila i žućkasta, malo kad mrka.

Oči su najviše zelenkaste, žućkaste, sive. Plavi je očiju malo, mrki dosta, a sasvim crni malo. Graorasti očiju ima najviše. To su oči ni žute, ni sive, ni zelene, nego nikaka mišanija.

Posebne pojave.

Jakost i zdravļe. Ļudi su ko i drugdi jaki kako koji. Baš suviše jaki ļudi nema.

Svi su mršuńavi, tanki u driku, tancurasti. Dok su mlađi, odaju komice, kad ostare, pogure se.

Otočanke malo rađaju ko i gospoje. Ne znam, truju li (ili troše), ali je sva prilika, dok i one ko i gospoje najviše otrane dvoje, troje. Svoje likove za to znadu, ali taje, a čule su i od gospoja gospodskih likova.

Umiru u svakoj dobi po malo. Mlogo dice pomre i do godine, a kad navali pošlica, zaokupi tamaniti i do desete godine. Dice umire u Otoku jako mlogo.

Stari ļudî ima malo. Priko osamdeset i pet malo koji prikorači. Ko umre u šezdesetpetoj i sedamdesetoj godini, vele mu: dosta se je naživio.

Dijelovi tijela. Cilo tilo zove se: tilo, a i oblik tila zovu tilo. Piva se:

Sirota sam, nigdi ništa nemam,
Samo moje lipo tilo
I fino odilo.

Život, to je tilo iz nutra, jer često kažu: Baš osićam u životu, da mi nije dobro. Boli me cio život. Već ne osićam života u životu.

Lice i tijelo. Falinke. *Čorav* je onaj, komu fali jedno oko, ali kažu komu, da je čorav, ako oslipi na obadva oka.

Slip je čovik, koji ni na jedno oko ne vidi. Ipak više kažu, da je taki čovik čorav, jer kad kažu komu, da je *slipac* ili *slipica*, to vele, ko da ni ne vidi ni ko kruva nema. Slipac i slipica je u Otoku samo onaj, ko prosi od kuće do kuće, pa ma i vidio.

Škiļav je onaj čovik, komu su oči zdrave, a samo kad pogleđe u stranu, onda jedno zađe daļe već drugo, pa ne gleđu jednako. Onda

kažu: gle kako škiļi. Bude, da kadgod zaškiļi oko i kad čeļade gore pogleđe[1].

Razrok je onaj, komu oči upošik gleđu ili jedno od drugoga, ili jedno k drugomu. To bude tako, ma čeļade i mirno gledalo, ma ne kretalo očima.

Škipav je onaj, ko sitno gleđe i puno trepa, ko da mu ništa u očima smeta.

Zrakav je onaj, komu sunce smeta, pa i sitno gleđe i puno trepa, a uvik su mu oči suzne.

Zrikav je onaj, koji sitno gleđe, škiļi i privraća očima, da mu se više put bebe sakriju, pa se samo vidi ono bilo u očima. Ali uvik sitno gleđe.

Kom je jedno oko više otvoreno već drugo, kažu da je *zorav*. A opet vele, da je zorav onaj, ko ima bionu na oku, pa malo pogne glavu i ko ispod bione zuri, da vidi.

Kratkovid je onaj, ko ne pozna, kad ko ide priko puta i ko ne vidi radit, ako ne privuče poso k očima. Ako je divojka kratkovida, vele joj, kad joj se rugaju, da je čorava i slipa.

Ako su usnice odebele, a usta ovelika, zove se čovik *labrńast*, *labrtast*, *lalokast*.

Inoča mi labrńača,
Na me gleđe ko krmača,
Što sam svoju diku
Poļubila u šļiviku
Prid ńom na vidiku.

Kad ko nema komad usnice, pa se vide zubi, zove se *prokosast*.

Bude, da je komu usnica na sredini ko malo razrezana; to ne zovu prokosast, nego će možda samo iz pizme reći. Divojke pivaju:

Inoča mi kao cigančica,
Laloke joj u četiri nica,
Moglo bi se uvest deset žica.

Raļat je onaj, u kog su velika usta, a kažu i onom, da je raļat, ko puno brbļa i drugog grdi[2].

---

[1] Sićam se još ko dite, da je Đula Jurića pivala svojoj inoči Mari Šajnovoj u Privlaki o škiļavom oku. Ondi momci budu pod misom na koru, a prve divojke kleče na balvanu prid oltarom. One su se otimale za istog momka, pa je Đula pivala:

Inoča mi na balvanu sedi,
Škiļavo joj oko na kor gledi.

[2] Tako je Đula Popina pivala Mariji Sokalića, kad se je narugala Evi Ilarkovoj:

Oj Marija, alaj si raļata,
Muka ti je, što nemaš dukata.

Pulat je onaj, u kog su usnice ko malo izvučene, a obrazi odebeli, pa ko izvučeni. Pivalo se:

U što si se zagledao, diko?
U dukate u cure pulate!

Po kosi i licu se zovu ludi crnomańasti, bilotrepasti, bilomusasti, plisnivi, mrki, bilogrivi.

Kom mozulice izlaze po licu, pa se možda i nagnoje, zove se *mošulićav*.

Ko je imo kozjače, pa mu ostale po licu rupice, zove se *kozjačiv*, *šaren*.

Mucav je onaj, ko, dok govori, svaki čas izmed riči izgovara *m-m-m*, dok ne pogodi rič, koju želi da kaže.

Akav je onaj, koji, kad počne govoriti, ne može da izrekne, što želi, nego počne pridušeno izgovarati *a-a-a*, pa se onda istom uputi, da govori, što želi.

Peskav je onaj, koji nezgodno izgovara slova *c*, *s*, *z*, ko da malo podvuče dolńu usnicu pod gorńu. Dok razgovara, uvik se čuje glas *s*.

Tepav je onaj, koji ne može *s* izgovoriti, nego misto toga govori *t*, n. pr. misto: „nisam kazo" reko bi: „nitam tado".

Šušlav je onaj, ko ne može izgovoriti *c* ni *s*, nego izgovara *č* i *š*, n. pr. misto: *cviće* i *selo* reko bi: *čviče, šelo*.

Tankovit je onaj, ko je povisok, a tanak i ispravan. Vele mu i *tancurast*, *tanačak*.

Vitak je onaj, koji je i ispravan i tanačak i ovisok, a može biti snažna tila, samo ne smije ništa biti odebelo na ńemu. Divojki kažu, da je *vita* tila ko tanana jela, da je *ravna* ko preslica. A to je taka divojka, koja oda, a ne prigiba tila. Drukče kažu, čelade je lipa *tila*, lipa *struka*, ako je tanko u pojasu, a opet prsa, leđa i kukovi ojaki. Lipa *drika* je ono čelade, kom su kukovi ojaki, a *srudni*, da ne smeta struku.

Usrpit je onaj, ko zabacuje glavu postrance[1].

Zdepkast je onaj, ko je sa svi strana odebeo, a malen i pupčast.

Buragat je onaj, kom se trbu izbečio.

Rasteplеštit je onaj, ko je debeo, a nigdi nije tvrd, nego svud propada ruka, kud dirneš, pa se je sav ko raspuzio.

---

[1] Tako je odala prije deset godina Marija Abramova, pa ma da je bila najlipša divojka u selu, ipak su joj cure zlobno pivale:

Inoča mi usrpila glavu
Ko kobila na zelenu travu.

Ko je jako velik i krupan, da ga je nezgodno viditi, zove se *vrlosina*.

Nesgromańast je onaj, u kog ne pristaje nit ona glava uz tilo, nit ona prsa uz struk, nit oni kukovi uz ńegov od: sve, što je na ńemu, ko da nije ńegovo. Ako je divojka taka, vele joj, da je *nesglotna*.

Sakat je onaj čovik, komu fali što na ruki ili na nogi, ili koji prst, ili baš komad ruke ili noge. Sakat može biti čovik ili od poroda ili se poslim sam osakatio. Ako žena rodi sakato dite, kažu: rodila je dite sakato, livom nogom, rukom.

Ako čeļade strada samo, kaže se na priliku: osakatio je desnu nogu, zamanio sikirom, pa tri prsta odbio, a sad sakat oda.

Ako čoviku što drugo na tilu fali, izim na ruki i nogi, ne kaže se nikada da je sakat. Mogu mu faliti uši, oči i nos, pa opet nije sakat.

Gulav je svaki čovik, komu izraste gula na prsima i na leđima, ili samo na leđima:

Inoča mu gulava u leđa,
Pritiram je priko devet međa;
Uzmem čulu, razbijem joj gulu. —

Ima zagonetka:

Inoča mi torbu prti,
A uprta nema,
I u torbu ono meće,
Što isprtit ne će. —

Kvrgav je čovik, komu digdi na tilu narastu kvrge, a ne moraju biti ni veće od pol pesnice. To se žene šale, kad nose dicu na kršteńe, pa je pitaju: kako će se dite zvati, a one vele: Grga, na čelu mu kvrga.

Gurav je čovik, komu se leđa saviju, pa se i vrat pogne. Tomu je onda gorńe tilo u podobi srpa: guravo prase sve poļe popase (srp).

Gmurav je čovik, koji i glavom i vratom i ramenima klone kad oda. Uvik se trese i klima, ne može da oda ko svića.

Trom malo kom kažu, nego vele: *tešak* je. Taj cilom tabańom lupi kad korakne, a opet jedva nogu za nogom vuče. Taki su ļudi obično trbušasti, al ima i mršuńavi, pa se ipak teško kreću.

Šepav je čovik, komu je jedna noga kraća od druge. Kad tako čeļade oda, spušta mu se kuk nad kraćom nogom u svakom koraku ili se prigibļe gorńim tilom ko da oće ustma kolino da poļubi. Al to je onda, kad noga nije samo kraća, nego i sapeta, zgrčita, ukočita. Ako divojka tako oda, pivaju joj:

Gle inoće, što nevoļa radi:
Kudgod ide, ko da kupus sadi. —

U Otoku ima cura lepa,
Samo j' šteta, što — sirota — šepa.

Igra seka kano baća,
Jedna duža druga kraća.

U koje se kuk snizuje, kad oda, u ńe bude i ona roza na koš... pod tkanicom nakrivo, ujero:

Oj divojko, najero ti roza,
Tebe švaler po Virova voza.

Egav je čovik, koji oda, pa se lela i gorńim tilom i kukovi... s jedne strane na drugu ko da nije dobro sastavit.

Šantav je čovik, komu je noga jedna ili ukočita ili zgrčita, ... čeļade u odu „nabada". Kadgod se čovik i posiče, pa teško staje ... nogu i kaže: ošantavio sam.

Šeblav je onaj čovik, komu nisu zglavci u nogama čvrsti, ne... budi u člinku, budi u kolinima rasklimani, pa mu se noge izvrać... ovamo onamo, kad oda.

Gegav je onaj čovik, koji se lela desno livo, kad oda, ko da ... upast sad na jednu, sad na drugu stranu.

Bagav ili *bangav* je čovik, komu su stopala debela, pa teško o... staje cilom stopalom, misto da se prsti mińaju s petom.

Romav je čovik, kojemu je noga vrlo malo zgrčita ili možda ... prst na nogi nakazan, da smeta, kad oda, ili je možda šta na n... izraslo, pa se malo pozna, kad čeļade koraca[1].

Trutav, kažu, da je onaj čovik, koji je gledat, ko da se objio, ... se i teško miče i lino gleđe i usta ne zatvara.

Kļakav je čovik, komu su ili na ruki zgrčiti prsti, ili je ruka ... prigibu iščašita iskrivita, ili je u laktu izvrnuta, ili je noga u čli... cima izvrnuta, ili su pete naprvo, a prsti odostrag.

Jerav je čovik, komu su kukovi nejednaki, pa se to pozna k... oda, da je iskrivit, izjerit.

Grbav je onaj čovik, u koga je jedan kuk veći od drugoga, jed... rame jače od drugoga, jedno pleće ispalo, a drugo upalo, tako ... mu nije upravan ni kuk ni struk.

---

[1] Ima jedna žena u Otoku, pa je tako vrlo malo roma. Ona se ša... sa svojim čovikom: „Ded, brate, reci mi, kako ja odam, pozna li ... to jako?" On joj veli: „To je tako, ko da si se na trn ubola, ... malo odskočiš".

Kad ko nije pravo pri sebi, vele mu, da je *sanešen*, *savračit*, *ćušit*, *ludast*, *suludast*, *satepen*, da je *strado*, *ograjiso*, *natapo*.

Bolesti. (Ozlide.) *Brazgotina* ostane iza rane, kad velika rana raste. *Ošiļ* se zove znak, što se pozna, kad se nožem porežeš, pa nica zaraste.

Kad kom što teška na nogu ili na ruku spade, pa malo zgńeči, te se: *stuko* se je. Onda obično i krv podsidne. Tako bude i kad nokat stuče: podsidne krv, pa ne prolazi, dok nokat ne spade, dok to stučeno s noktom ne izraste.

Zubi se razbiju, poizbijaju, razlupaju; glava se razbije, probije, idi: u leđa se grune; po obrazu se ćušne ili *pirne*. Zato se ćuška ve u Otoku *pirka*, a *pirkati*, to je tako ko ćuškati[1].

Naboj bude na peti, kad se peta natrudi, pa oteče. To su strašni lovi, a mora se čekat, dok se nagnoji, pa onda prosiku i liče.

Zuļ bude na nogi i na ruki, kad se u poslu ruka ili noga natrudi.

(Čirevi i rane.) *Čirevi* budu po tilu. Pocrveni misto, pa se napne nabire. Ako je to misto veliko ko škuda i veće, pa se počne nati strš možda mańi od krajcare, to je onda *čir kokošar*.

Ako se čir ne nabire, nego se napne i pocrveni, zovu ga *čir tkošńak*. Ali obadva čira oblažu čim, da se nabere i prokine.

Čirevi dolaze od sama sebe. A kažu, da dobiju čireve oni, koji na košji badńak lupaju orase i koji se na kokošji badńak tuku.

Prišt je bolest na koži na tilu, a bude na kapku na oku, a bude na samom oku mali prištić, pa u uvu, na licu, na zubnom mesu na jeziku. To se podigne kožica, ko kad se opuriš, a bude pod žicom vodica. Kad prišt pukne i procuri, zaraste i ranica.

Mozuļak je malen ko prištić, samo što je tvrđi od prišta i na šiki malo nagnojen. To kažu, da je *jedrina*. Najviše bude po licu.

Sušak je veći od mozuļice i boli, ali je gledat ko mozuļica.

Čir je još veći od suška. On boli jako i dok se zarumeni, pa dok nabire, a i kad se prokine, dok se *strš* ne istiska. I posli boli, k zarašćiva, jer iza strši ostane ovelika rupa na čiru, pa treba, da zaraste.

Micina je još gorja od čira. Bude kad ko mala pesnica debela. Napne se za uvom, pod grlom, pod pazuom, pod kolinom. I to liče,

---

[1] Pivalo se je još davno u Otoku:

Naša frajla nepera,
Parok meštra protera,
Al ne može ferštera,
Jer je feršter luče slatko,
Pa ga voli svatko,
Jer je feršter mudra zvirka,
Parok meštra pirka!

Puļat je onaj, u kog su usnice ko malo izvučene, a obrazi odebeli, pa ko izvučeni. Pivalo se:

U što si se zagledao, diko?
U dukate u cure puļate!

Po kosi i licu se zovu ļudi crnomańasti, bilotrepasti, bilomusasti, plisnivi, mrki, bilogrivi.

Kom mozuļice izlaze po licu, pa se možda i nagnoje, zove se *možuļičav*.

Ko je imo kozjače, pa mu ostale po licu rupice, zove se *kozjačiv*, *šaren*.

Mucav je onaj, ko, dok govori, svaki čas izmed riči izgovara *m-m-m,* dok ne pogodi rič, koju želi da kaže.

Akav je onaj, koji, kad počne govoriti, ne može da izrekne, što želi, nego počne pridušeno izgovarati *a-a-a,* pa se onda istom uputi, da govori, što želi.

Peskav je onaj, koji nezgodno izgovara slova *c*, *s*, *z*, ko da malo podvuče dolńu usnicu pod gorńu. Dok razgovara, uvik se čuje glas *s*.

Tepav je onaj, koji ne može *s* izgovoriti, nego misto toga govori *t*, n. pr. misto: „nisam kazo“ reko bi: „nitam tado“.

Šušļav je onaj, ko ne može izgovoriti *c* ni *s*, nego izgovara *č* i *š*, n. pr. misto: *cviće* i *selo* reko bi: *čviče, šelo.*

Tankovit je onaj, ko je povisok, a tanak i ispravan. Vele mu i *tancurast*, *tanačak*.

Vitak je onaj, koji je i ispravan i tanačak i ovisok, a može biti snažna tila, samo ne smije ništa biti odebelo na ńemu. Divojki kažu, da je *vita* tila ko tanana jela, da je *ravna* ko preslica. A to je taka divojka, koja oda, a ne prigiba tila. Drukče kažu, čeļade je lipa *tila*, lipa *struka*, ako je tanko u pojasu, a opet prsa, leđa i kukovi ojaki. Lipa *drika* je ono čeļade, kom su kukovi ojaki, a *srudni*, da ne smeta struku.

Usrpit je onaj, ko zabacuje glavu postrance[1].

Zdepkast je onaj, ko je sa svi strana odebeo, a malen i pupčast.

Buragat je onaj, kom se trbu izbečio.

Rastepļeštit je onaj, ko je debeo, a nigdi nije tvrd, nego svud propada ruka, kud dirneš, pa se je sav ko raspuzio.

---

[1] Tako je odala prije deset godina Marija Abramova, pa ma da je bila najlipša divojka u selu, ipak su joj cure zlobno pivale:

Inoča mi usrpila glavu
Ko kobila na zelenu travu.

Ko je jako velik i krupan, da ga je nezgodno viditi, zove se *verlosina*.

Neugromańast je onaj, u kog ne pristaje nit ona glava uz tilo, nit ona prsa uz struk, nit oni kukovi uz ńegov od: sve, što je na ńemu, ko da nije ńegovo. Ako je divojka taka, vele joj, da je *nezglotna*.

Sakat je onaj čovik, komu fali što na ruki ili na nogi, ili koji prst, ili baš komad ruke ili noge. Sakat može biti čovik ili od poroda ili se poslim sam osakatio. Ako žena rodi sakato dite, kažu: rodila je dite sakato, livom nogom, rukom.

Ako čeļade strada samo, kaže se na priliku: osakatio je desnu nogu, zamanio sikirom, pa tri prsta odbio, a sad sakat oda.

Ako čoviku što drugo na tilu fali, izim na ruki i nogi, ne kaže se nikada da je sakat. Mogu mu faliti uši, oči i nos, pa opet nije sakat.

Gulav je svaki čovik, komu izraste gula na prsima i na leđima, ili samo na leđima:

Inoča mu gulava u leđa,
Pritiram je priko devet međa;
Uzmem čulu, razbijem joj gulu. —

Ima zagonetka:

Inoča mi torbu prti,
A uprta nema,
I u torbu ono meće,
Što isprtit ne će. —

Kvrgav je čovik, komu digdi na tilu narastu kvrge, a ne moraju biti ni veće od pol pesnice. To se žene šale, kad nose dicu na kršteńe, pa je pitaju: kako će se dite zvati, a one vele: Grga, na čelu mu kvrga.

Gurav je čovik, komu se leđa saviju, pa se i vrat pogne. Tomu je onda gorńe tilo u podobi srpa: guravo prase sve poļe popase (srp).

Gmurav je čovik, koji i glavom i vratom i ramenima klone kad oda. Uvik se trese i klima, ne može da oda ko svića.

Trom malo kom kažu, nego vele: *težak* je. Taj cilom tabańom lupi kad korakne, a opet jedva nogu za nogom vuče. Taki su ļudi obično trbušasti, al ima i mršuńavi, pa se ipak teško kreću.

Šepav je čovik, komu je jedna noga kraća od druge. Kad tako čeļade oda, spušta mu se kuk nad kraćom nogom u svakom koraku ili se prigibļe gorńim tilom ko da oće ustma kolino da poļubi. Al to je onda, kad noga nije samo kraća, nego i sapeta, zgrčita, ukočita. Ako divojka tako oda, pivaju joj:

Gle inoče, što nevoļa radi:
Kudgod ide, ko da kupus sadi. —

U Otoku ima cura lepa,
Samo j' šteta, što — sirota — šepa.

Igra seka kano baća,
Jedna duža druga kraća.

U koje se kuk snizuje, kad oda, u ńe bude i ona roza na košuļi pod tkanicom nakrivo, ujero:

Oj divojko, najero ti roza,
Tebe švaler po Virova voza.

Egav je čovik, koji oda, pa se lela i gorńim tilom i kukovima s jedne strane na drugu ko da nije dobro sastavit.

Šantav je čovik, komu je noga jedna ili ukočita ili zgrčita, da čeļade u odu „nabada". Kadgod se čovik i posiče, pa teško staje na nogu i kaže: ošantavio sam.

Šeblav je onaj čovik, komu nisu zglavci u nogama čvrsti, nego budi u člinku, budi u kolinima rasklimani, pa mu se noge izvraćaju ovamo onamo, kad oda.

Gegav je onaj čovik, koji se lela desno livo, kad oda, ko da će upast sad na jednu, sad na drugu stranu.

Bagav ili *bangav* je čovik, komu su stopala debela, pa teško oda, staje cilom stopalom, misto da se prsti mińaju s petom.

Romav je čovik, kojemu je noga vrlo malo zgrčita ili možda koji prst na nogi nakazan, da smeta, kad oda, ili je možda šta na nogi izraslo, pa se malo pozna, kad čeļade koraca[1].

Trutav, kažu, da je onaj čovik, koji je gledat, ko da se objio, pa se i teško miče i lino gleđe i usta ne zatvara.

Kļakav je čovik, komu su ili na ruki zgrčiti prsti, ili je ruka u prigibu iščašita iskrivita, ili je u laktu izvrnuta, ili je noga u člincima izvrnuta, ili su pete naprvo, a prsti odostrag.

Jerav je čovik, komu su kukovi nejednaki, pa se to pozna kad oda, da je iskrivit, izjerit.

Grbav je onaj čovik, u koga je jedan kuk veći od drugoga, jedno rame jače od drugoga, jedno pleće ispalo, a drugo upalo, tako da mu nije upravan ni kuk ni struk.

---

[1] Ima jedna žena u Otoku, pa je tako vrlo malo roma. Ona se šali sa svojim čovikom: „Ded, brate, reci mi, kako ja odam, pozna li se to jako?" On joj veli: „To je tako, ko da si se na trn ubola, pa malo odskočiš".

Kad ko nije pravo pri sebi, vele mu, da je *sanešen*, *savračit*, *saćušit*, *ludast*, *suludast*, *satepen*, da je *strado*, *ograjiso*, *natapo*.

Bolesti. (Ozlide.) *Brasgotina* ostane iza rane, kad velika rana zaraste. *Ožiļ* se zove znak, što se pozna, kad se nožem porežeš, pa ranica zaraste.

Kad kom što teška na nogu ili na ruku spade, pa malo zgńeči, kaže se: *stuko* se je. Onda obično i krv podsidne. Tako bude i kad se nokat stuče: podsidne krv, pa ne prolazi, dok nokat ne spade, ili dok to stučeno s noktom ne izraste.

Zubi se razbiju, poizbijaju, razlupaju; glava se razbije, probije, ozlidi; u leđa se grune; po obrazu se ćušne ili *pirne*. Zato se ćuška zove u Otoku *pirka*, a *pirkati*, to je tako ko ćuškati[1].

Naboj bude na peti, kad se peta natrudi, pa oteče. To su strašni bolovi, a mora se čekat, dok se nagnoji, pa onda prosiku i liče.

Zuļ bude na nogi i na ruki, kad se u poslu ruka ili noga natrudi.

(Čirevi i rane.) *Čirevi* budu po tilu. Pocrveni misto, pa se napne i nabire. Ako je to misto veliko ko škuda i veće, pa se počne nabirati strš možda mańi od krajcare, to je onda *čir kokošar*.

Ako se čir ne nabire, nego se napne i pocrveni, zovu ga *čir kotkošńak*. Ali obadva čira oblažu čim, da se nabere i prokine.

Čirevi dolaze od sama sebe. A kažu, da dobiju čireve oni, koji na kokošji badńak lupaju orase i koji se na kokošji badńak tuku.

Prišt je bolest na koži na tilu, a bude na kapku na oku, a bude i na samom oku mali prištić, pa u uvu, na licu, na zubnom mesu i na jeziku. To se podigne kožica, ko kad se opuriš, a bude pod kožicom vodica. Kad prišt pukne i procuri, zaraste i ranica.

Mozuļak je malen ko prištić, samo što je tvrđi od prišta i na vršiki malo nagnojen. To kažu, da je *jedrina*. Najviše bude po licu.

Sušak je veći od mozuļice i boli, ali je gledat ko mozuļica.

Čir je još veći od suška. On boli jako i dok se zarumeni, pa dok se nabire, a i kad se prokine, dok se *strš* ne istiska. I posli boli, dok zarašćiva, jer iza strši ostane ovelika rupa na čiru, pa treba, da to zaraste.

Micina je još gorja od čira. Bude kad ko mala pesnica debela. Napne se za uvom, pod grlom, pod pazuom, pod kolinom. I to liče,

[1] Pivalo se je još davno u Otoku:

Naša frajla nepera,
Parok meštra protera,
Al ne može ferštera,
Jer je feršter luče slatko,
Pa ga voli svatko,
Jer je feršter mudra zvirka,
Parok meštra pirka!

pa zavijaju, dok se ne prokine, a onda liče, da zaraste. Ko micinu ima, i taj dosta trpi.

Šuļevi. Kažu, da to jako boli, pa bili šuļevi u nosu, ustima, pod pazuom, ili di drugdi na tilu. Nit se to može odat, nit sidit, nit ležat ni mirovat, nit pravo odanit. Kažu, da se to napne iz kože nit ko čir, nit ko prišt, već ništa krvavo, pa peče, žeže i pali, dok ne pukne il se ne osuši. Šuļeva ima devet vrsti: mužjak, ženka, suvi, krvavi, balavi, glavni, kalotinar, vodeni i trupni. Šuļevi se kreću iz tila, kad trava iz zemļe. Svaki šuļ draži na kašaļ, pa se zato jedu svi likovi, koji su od kašļa. Zato jedu ježevu mast na kruvu.

Jarac na oku. To je mozuļica na gorńem ili doļńem kapku oka. A dobiješ je, ako jedeš, pa te pogleđe trudna žena, ko da želi zalogaja od tebe. Ako te pogleđe skotna mačka ili kuja, dok jedeš, dobit ćeš jarac na oku. Kadgod jedeš, pa ko zaište od tebe, podaj mu, da ne stradaš. Ne mora to baš jarac skočiti, ali se ļudi boje i druge nesreće. Eto i dica, kad vide, da kogod što jede, odma iskrive ruke, pa govore:

Poslala me moja majka,
Da mi dadeš malo maka;
Ako ne daš malo maka,
Ostala ti šaka vaka.

Badļevi su u očima. Udebļa trepavica u korenu, pa smeta oku. Kako čeļade trepa, tako badļevi grebu po oku.

Biona na oku. *Bole oči.*

Ivański kresovi zove se bolest, kad se kom potprišti lice. To je lice ko užgano. I u licu je vatra, i kad ga se dodiješ, misliš: opuri ga iznova. To i pali i jako boli, a priđe i u oči i u nos i oko usta, pa niti možeš vedro gledat, nit na nos dijat, nit ustima micat, jer je sve lice ispurito, pa boli, ma što radio.

Žvale se dobiju, kad se iza žvalavoga napiješ vode. To slina teče iz usta, usne porumene pri krajevima, pa se izjedaju.

Pogančina. To je bolest, kad se ozlidi meso oko zubi, pa boli.

Raspršńaci. To je bolest, kad se na ruki izjeda izmed prsta, pa se i rane otvaraju.

Mačja dlaka bude na ruki na prstima oko nokta. Nažuļa se, zadre se i ozlidi, pa jako boli, jer se gnoji i trune, pa sve daļe izjeda.

Zanoktice dobije onaj, ko pere ruke, pa ji otresa, misto da otriše. To se na prstima za noktima kožica otkida, pa boli.

Nazebine budu na prstima na nogi i ruki, kad prsti pomrznu, pa otiču i ukoče se.

Vlasovi budu, kad se di na tilu rana otruje, pa se čisto meso uzduž cipa i kala.

Strup je ko i vlasovi, a bude na nogi, kad se rana rastruje, samo se tu meso ne cipa, nego pocrveni i trune.

Trudovi. To bude, ako otruješ kaku ranu, ili čir, ili prišt, ili mačju dlaku, pa se ozlidi.

Divļe meso izraste, kad se rana otruje, pa na rani izraste crveno meso.

Crnac i *rak* i *živina*, to je sve isto. To ništo toči čovika, a lika nema. Bude crnac i u nosu, pa nosa sve po malo nestaje. To je strašna boļa. Najprije se pokaže crven, a onda udari svrab, pa uvik češeš, a ono misto bude sve mańe: jede se na čoviku živom meso i nestaje ga, a pomoći se ne može. Zato je to velika ženska kletva, kad reknu kome: Živina te rastočila.

(Bolesti kože.) *Perutac* bude u male dice na glavi ko sitne krastice, pa ako se ne liči, budu posli velike kraste.

Svrab se dobije, ako natapaš na pasji sugreb. Onda zasvrbe ruke i noge, pa se ubiješ grecajuć, a ne možeš pomoći.

Šuga prilazi sa šugava na zdrava, a dobije se, ako se kupaš u šugavoj, zelenoj vodi.

Sugreb se dobije, kad natapaš na pasji sugreb, di je mačka ili pas papcima zagrebo. Sugreb je svrab ko i šuga. Bude ga ponajviše po ruki izmed prsta.

Ko boluje nepoštenom boļom, kažu mu, da *se je ogadio*. Ne znam, je li ko u Otoku tako bolestan, jer se to taji. A opet daļe su od varoši, pa vaļda i zato mańe za to znadu.

Bradavice rastu na čoviku ni sam ne zna otkuda. Liče se gļivama sa buńišta. Do sunca ishoda se čeļade gļivama natare, a za nediļu dana nema bradavica, ko da si ji rukom smanio, a ne znaš ni kad i je nestalo, ni kuda su nevidom ošle.

Mrtva kost. To se napne pod kožom ko mala kost, pa se po malo može i pomicati. Ne boli, al ipak smeta. Prije osamnaest godina bila je u Vinkovci lipa divojka Manda Marinova, imala je mrtvu kost na slipom oku, pa je i prodivovala pokrivene glave, da se to ne vidi. Samo je tri poslidńe nediļe, dok se je navišćivala, išla otkrita u crkvu.

(Unutrašńe bolesti.) *Glavoboļa* je svaka bolest u glavi. Najčešće kažu, da su uroci, a ne glavoboļa. To ima već, ko je urokļiv. Ko je lip i mio, na tog lako dođu uroci. A ko ima sraštene obrve, taj može ureći, kog oće.

Uvo boli. Ritko kad kažu *uvoboļa*. A to bude. ili da te što u ušima trza, ili da uvo procuri.

Uńavica. Bude u nosu. Nikad ga dosta načistit. Kažu: nos peče rakiju. Već i pocrvene nozdrve, ko da su opurite. To se dobije, ako uvatiš rukom za bravu, di se je useknio onaj, ko ima uńavicu, ili, ako zapitaš onoga, ko ima uńavicu, što mu je, a on rekne, da ima uńavicu. Onda ona s ńega priđe na te. Zato dica, kad žele, da se oslobode uńavice, pitaju jedno drugo: — Znaš, što ima nova? — Šta? — Udaje se moja uńavica za tvoj nos.

Zaba bude kadgod pod jezikom. Vele, da to bude, kad natapaš na pinu bisna psa. Onda se pod jezikom napne ko žabica. To izrežu britvicom, nataru soļu, krv iztiskaju, pa odumine.

Štenci. I to bude pod jezikom, kad staneš na pinu bisna psa, To jako jezik steže, a veliko je ko kukuruzno zrno. I to ne prođe, dok se ne razreže.

Grloboļa je uvik, kad ma što u grlu boli.

Kašaļ je onda, kad kašļeš, pa izrakuješ, a i onda, kad kašļucaš, a ni slinku ne izpļivavaš, pa i onda, kad se u toj boļi jako mučiš i sušiš. Samo ovo kažu, da je suvi kašaļ. Kad jako kašļeš, ko da je grlo proderano, zove se taj kašaļ: magareči kašaļ, ili kukurikavac.

Gùša se zove sve ono, što se više put napne na vratu, kad te grlo boli.

Gûša je ono, što te u vratu steže, pa oće da zaguši. Od tog često mala dica umiru.

Šiļci budu u grkļanu. Najprije čoviku ništo smeta, grebe ga, a posli osića, ko da su šiļate iglice u grkļanu, pa zato to jako boli.

Ropotina. To je uńavica s kašļem. Dobiješ ju, ako natapaš na tuđi mokreš.

Sklopci. To je bolest male dice, dok je još žena u četeresnici. Ditetu bude ništo, pa sklopi usta, ko da su grčevi u čeļusti. Od tog se ni ne liči. Koje dite dobije šklopce, to i umre.

Vratńaci To je bolest, kad vratne žile nabreknu, pa bole. A to su vratne žile iznutra. Ako boli iznapoļa, kažu: bole ga žlizde.

Crv. To bude u nosu, u uvu, u vratnim žlizdama i u zubima. Kadgod šta boli, pa jako kopa, kažu: crv je.

Prosadi su bol u prsima, rebrima. To jako bode, pa kažu: prosađa me. Vele, da to dođe, kad što čovika smlati. Iziđe ob noć iz kreveta, pa napoļe onako neobučen, a vile i dušmanice ga spaze, pa ga samo ladnim vitrom omame, pa je gotov. Onda odma počne bosti u prsima, pa se ni dijati ne može.

Tišika. To je kašaļ, od koga nema lika.

Sipoti. Sipļiv je onaj, komu se čuje, kako diše, u prsima ga steže, pra i dim mu škodi, smeta mu i zima i toplina. Taki ļudi spavaju i zimi i liti po kućarima, da budu na osami osim drugi.

Trboboļa. Kažu, da to bude dost put, kad se čeļade čim pritovari. Zato vele žene dici, da ne jedu puno ni lepińe ni pogače, jer i od lepińe trbu se napińe, od pogače trbu plače.

Grčevi u trbuvu. To kažu, da je mala kolera.

Maternica je gļista u trbuvu. Ne zna se, kako se dobije, samo čeļade problidi, izmršavi, bļuje, ne sladi ga jilo. Liče tu boļu, govedskom žučju i krvļu od korńače. To piju, pa gļista ugine, i čeļade se oprosti teška.

Srdoboļa je bolest u trbuvu, kad se ide krvļu napoļe. To dobiju, kad trbu oladi.

Kostoboļa. To je, kad boli u kostima, da jaučeš, a opet, kad dirneš rukom, ne možeš se uvriditi.

Krstine. To uvati čovika štogod u krstima, ili ako se jako upne ili se razladi.

Zglavak. Kažu zglavak je uvatio mesa, jer često smeta u prigibu ruke i noge. A nikoji kažu, da je čeļade na nom mistu oladilo, pa zato da steže, ko da je zglavak uvatio mesa.

Škripica jest bolest na ruki u prigibu. To se u žetvi vaļda zglavak o zglavak očeše, pa onda ruka škripļe i jako boli. Kažu, da su to najgorje boli na ruki.

Grč u nogi dobije se, kad izvučeš po noći nogu ispod ćebeta, pa oladi.

Drtavica je falinka, kad čoviku strepe ruke i noge, pa uvik podrtavaju, da se baš vidi.

Drmavica. To je, kad čeļade drma i glavom i ramenima, i rukama i nogama.

Vilovski ulom se dobije, kad čeļade strada ma di u poļu ili u šumi, da iznenada ruku ili nogu pribije ili ugane, ili da upade, pa slomi rebro. Onda vele: natapo je na vrzino kolo, pa su ga dušmanice iskršile.

Smlata. To je svaka bolest, što iznenada čovika snađe, a ne zna se, otkuda je.

Otôk je otečeno misto ma di na tilu. Ne zna čovik ni sam oda šta to bude.

Gromica. To zna svako, kaka je boļa. I zima bude i vrućina i omarina i glavoboļa; i žeđa te mori i opet ti škodi ako se napiješ; jilo nije slatko, više put se i povraća.

Vatra je vruća groznica, kad čeļade u bolovima što vidi i govori, a ne zna pravo za se.

Ogań. To je ista vruća groznica, samo, ko je u ogńu, taj skače iz kreveta i oda, trza se i biži.

Frašt. To dobiju mala dica. Budu ko u vatri, ne znaju za se. trzaju se, usta jim se pine.

Dalak dobije, ko u groznici mlogo vode pije. Onda mu ili s desne ili s live strane trbu natekne, pa smeta, kad oda, jer se otešćava.

Kozjače se dobiju, kad je već taka pošlica u selu. Čeļade ositi omarinu, ko da će dobiti groznicu, pa se onda topli, a kozjače izađu. Onda se samo treba jako topliti, da dozriju, pa da se osuše. Ako osićaš, da te svrbe, ne češi, jer ćeš ostat šaren. Kad se kozjače izdadu, nemoj se otkrivat, da se ne sakriju, jer je onda zlo. Kad se sakriju, onda čeļade umre.

Ospice se dobiju ko i kozjače, kad je pošlica u selu. Čeļade ositi omarinu, stane ga kašaļ gušiti, pa ako se za rana siti, da se topli i umata, izdadu se ospice po licu ko crvene pikńice, treba se samo topliti, pa prođu.

Velika bolest ili *nevoļa* jest teška boļa, kad čeļade upade, pa se muči, pini, trza. a ne možeš mu pomoć, dok ga samo ne ostavi.

Životne potrepštine.

Selo.

Sl. 3. **Otok.** (Pogled po Veneciji pram Popovu kraju.)

Otok je selo zidano tako, da se sa glavnog krstopuća, od zgrade općinskog ureda može od svakog otočkog sokaka bar jedna kuća viditi.

Glavni otočki sokak je: *Venecija.* Taj glavni sokak završuje se rašļasto u dva sokaka, od koji jedan vodi k Privlaki, a drugi k Sla-

kovcima, ali se ta sva tri zovu jednim imenom *Venecija*. Produžeńe *Venecije* od krstopuća daļe jest *Popov kraj*. I taj se završuje rašļasto u dva vrlo mala sokačića; jedan vodi Vrbańi, drugi k Bošńacima. Prema Komletincima je sokak *Vrdovo*. Prema Župańi i prema željezničkoj postaji jest sokak *Vitkovci*. Ova četiri sokaka stvaraju glavno krstopuće u Otoku.

Veneciju prisicaju dva sokaka, a to su: *Gradinci*, koji je sokak usporedo s *Vitkovcima*, i *Miškov sokak*, koji je usporedo *Vrdovu*. *Gradince* i *Vitkovce* spaja *Novi Sad*, usporedo *Veneciji*. I *Miškov sokak* spojen je sa *Vrdovom*, ali u tom sokaku, koji ńi spaja, ima samo dvi, tri kuće.

Popov kraj prisicaju dva sokaka: *Cuckovac* usporedo Vrdovu i *Pačir* usporedo Vitkovcima. *Vrdovo* i *Cuckovac* spaja sokak *Varoščica*. Taj sokak je usporedo s *Popovim krajem*. *Pačir* i *Vitkovce*

Sl. 4. **Otok.** (Pogled pram Miškovu sokaku. Prva kuća na desno: kuća Miškov-Kovačevi sa sokaka.)

spaja opet *Pačir*, samo taj dio *Pačira* je usporedo *Popovom kraju*. Tako je Otok razdiļen na četir nejednaka dila u četir ćoška onako uduž i na pravac.

Kuća i dvorište.

Kuća se u Otoku zove: p r v o, zgrada i prostor, di stanuje familija ili ukućani, dakle glavna zgrada sa avlījom i zgradama po avlīji. Sve, što je u toj zgradi, u avlīji i u zgradama po avlīji, kaže se, da je *kod kuće*; veli se: *idem kući* i *kod kuće sam*.

D r u g o, *kuća* se zove sküp ļudi, koji stanuju u jednoj kući; kažu: *u našoj kući ima toliko duša*.

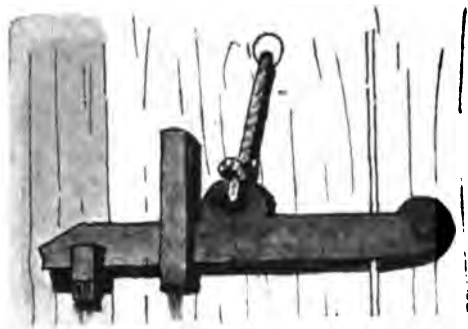
T r e ć e, *kuća* se zove glavna zgrada, t. j. soba s *küćom*.

Č e t v r t o, *kuća* se zove onaj dio cile kuće (t. j. glavne zgrade), di vatra gori i di se kuva.

Dvorište. Od kuće do prvoga komšije prid kućom jest *plôt*, *taräba*, *ȍgrada* ili *zidana taräba*. Živi plot ne sade Otočani, a ni pleter ne pletu oko svoji kuća.

Na svakoj su tarabi dvoja vrata. Velika vrata zovu se *kapija*. Na ta se prolazi kolima i tuda puštaju marvu. Na kapiji nema brave.

Mala vrata ili vratàšca su baš uz kuću. Na mala vrata ulaze ļudi. Ta se vrata ne zakļučavaju, nego zaklenu *èresom* ili *skàkavicom*. U stup je zabit *bábak*, koji vata skakavicu.

Sl. 5. Ereza (skakavica) i babak.

Prije su još bile do mali vrata na tarabi dvi drvene daščice. To je trebalo, da se dojavļuje, ako je neprijateļ blizu. Čim bi u selu jedan lupio u daščicu, već bi i ńegovi komšije to činili i za jedan čas uzbunilo bi se cilo selo.

Svaka je kuća građena tako, da joj makar dva glavna penǵera na čelu gleđu na *sokak*. U Otoku nikad ne grade kuću nasred avlije, osim na stanovima.

U nike je kuće p r o č e ļ e o d s o k a k a, a kuća se je pružila uzduž avlije. Onda je soba od sokaka, a u kuću se postrance ulazi iz avlije.

Ima kućâ, koje su *na front* zidane. Onda gleđu na sokak i soba i kuća.

Nike su kuće zidane *u kļuč*. Onda je soba od sokaka ko i kod predašńe vrsti kućâ, a u kuću se ulazi postrance ko kod one prve vrsti.

Sl. 6. Bunar s valovima; livo drvńak; desno se vidi malo ambara i kapija.

Najglavnija zgrada u svakoj avliji jest *ambar*. Ambar je na polovici avlije, da se lakše obrani od krađe i da se uvik sa svi strana pripaziti može. Sad, kako su se kuće poraspadale, avlije suzile, prišli su i ambari u prikrajke, ali zato se komšija s komšijom dobro pazi, pa jedan drugoga i čuva.

Iza kuće su, ili spram kuće, ako je avlija široka, *kućari*.

U Otoku nema općinskog zajedničkog zdenca, nego svaka kuća ima svoj *bunar*. Bunari nisu zidani, a da tko u bunar ne spade, imade nad svakim bunarom *stubań*. Vodu vuku kablom na *đermu*.

Obično ima kod svake kuće drvo u avliji, na kojem kokoši noćivaju. Oko tog drveta poslagana su drva za gorivo. Ovako poslagana drva zovu se *drńak*.

Za ispirańe tkańa i napajańe marve imaju blizu bunara dva tri drvena valova, a ukraj ti su pozabijani kolići u zemļu, na kojima se tkańe suši.

Čim je kuća malo boļa, gleđe se, da je avlija čista, zato je *buńište* u strani blizu štale, a po dvorištu se zeleni trava. Po avliji ne oda nikakova stoka, nego je čista osobito oko kuće.

U avliji ima svaki voćku, pod kojom laduje u litu, kad dođe umoran s posla. Pod voćkom užinaju. To misto, di užinaju i opočivaju, zove se *povitarac*.

Iza avlije je *tor* ili *okol*, *bašča* i *šļivik*. Ima, koji mogu iz avlije u poļe, ima, koji može samo na sokak. U komšiluk idu većim dilom priko prilaza. Koji se komšije dobro paze i di su velike avlije, grade samo jednu stranu avlije.

Grobļe je na kraju sela, dosta prostrano, a dobro i uredno. Do grobļa je lipa zidana staza i u ńemu kapela.

Kuća i pokućstvo. Kuće su u Otoku zidane (sl. 7.); malo je drveni, a pletera ni naboja nigdi ni nema.

Trim. U mlogi je kuća prid kućom *trim*. To je natkrov na stupovima. U trimu obično s prolića, ako je vani još blato, sidi mladež, pa šije i veze, a i žene rade tu svoje poslove: gra suše, sime razabiru, rubine luže.

Kod mlogi je odma u trimu vańska *krušna peć* obrnuta zjalom prema začeļu avlije. Krušne su peći velike, jer se u kući kadgod i po trideset kruova peče.

Kuća (sl. 8.). Od začeļa prema zidu sobe vidi se pod krovom *tetiva*, greda, na kojoj počiva ođak i koja dili kuću na dva dila. Prvi dio je oko *banka*. Ovdi je uvik zadimļeno. Drugi dio je s druge strane tetive, bliže vratima, di je bistrije, kamo ne dolazi vrući dim. U ovom bistrijem dilu kuće suše se zimi krvavice, kobasice i kulinovi.

Sam banak je uvik nizak, pol cigle visine, a širok za četvrtinu cile kuće. Nizak je zato, jer je to u jutro prva vatra u kući, a ļudi ustaju noći u svako doba, izlaze po nikoliko put priko noći, da pri-

gleđu marvi, pa kako to bude sniga i mećave, onako ozebli već za rana sidaju oko banka, da se sagriju.

Sl. 7. Kuća Miškov-Kovačevi, kako se vidi s avlije; desno krušna peć; daje se vidi malo kućarâ; livo se vidi malo ambara.

Nad bankom je oǵak uvik otvoren, jer jim treba dima rad slanine, što visi na zidu.

Na banku gore drva dugačka, cile otoke, ispod ńi izgrću žar i meću pod saǵake, kad treba, da se što sagrije.

Izmed kućni i sobni vrata je klupčica, na kojoj su ove stvari: drveni, mali *čabar* za vodu, što piju, ili drveni *kàbô* za vodu. Ukraj čabra i kabla je *ȓg*, posuda od tikve, kojoj je s jedne strane potrbušina odrezana, da se može upotrebiti ko zajimač; niki imadu zajimač u podobi velike kašike; ima zajimača bakreni poput duboke tavice. Daļe je tu *kȅpčija*, drvena čaša, kojom se voda zavaća. Nad čabrom i kablom vise o zidu dvi, tri *tikve* za vodu. Da se tikva može obisiti, napravi se obruč izmed grla i potrbušine. Ovaj obruč ima ručicu, da se tikva lakše nosi. I obruč i ručica zovu se zajedno

Sl. 8. **Kuća.**

šepȕtka. Do kabla je često na klupčici *čobäńa*, osim ako je posleno doba, jer onda je ona u poļu. Zove se *čobańa*, jer je to čobańska posuda za vodu. Čobańa je malen drveni čabrić, samo ima dva dna. Gorńe däno ima malu dudu, kroz koju se liva voda u čobańu, pa ju je jako teško napuniti, jer kad se voda iz kabla uliva u čobańu, mora se livati izmed dva prsta; ali je čobańa dobra zato, što je drvena, a ozgor zatvorena, pa se u ńoj voda brzo ne ugrije. Čobańa ima na gorńem kraju ručicu gvozdenu, da se lakše nosi.

Livo od kućni vrata, upravo za vratima, opet je *čabar* s vodom. Ovaj je čabar velik, a u ńem nije voda za pilo, no za drugu potrebu u kući. Ukraj čabra stoje debeli *čabrenici*. To su motke, koje žene

provuku kroz čabrene uši, da lakše uprte čabar, kad vodu vuku. — Do čabrenika su po dvi, po tri *obramenice*. To su motke na poli malko savijene, da se lakše uprte na rame. Svaka obramenica ima na svakom kraju dva do tri zarežńa, da se ne spuzuju lonci s obramenice, kad se na ńu privežu. Kad ručkonoša nosi ručak težacima, povrze joj reduša lonce, t. j. napuni ji jilom, pokrije bundevskim listom i list debelom uzicom oko vr'a lonca uveže. Tako povezani lonci obise se na jedan i drugi kraj obramenice.

Do čabra za vodu jest drugi čabar, di stoje ispirine i ostanci jela za napoj sviňama i kravi kod samaca.

To je bilo za kućnim vratima.

Začeļe kuće okićeno je slaninama, koja se obično cila skine s krmeta, pa se odma u kući vidi, kako je veliko bilo krme.

U buǵaku za slaninama je *polìca*. Na ńoj je ovo sùđe: *tańiri*, zemļani, bili i šareni; *zdìle* velike za donašańe jila na stol; male zdilice: lonci, veliki i mali; *solń·k*, za sitnu sol; kašìke; vìlice; nóževi; noževi, koji se sklapaju, zovu se *brìtvice* ili *šklôce; ćùp*, za sirće; niki imaju i šalicu, ili malu porculansku zdilicu za sos, ako gosti dođu; lončarska *bukàra*, vrč za vodu bez grla sa drškom; *cimênta* limena; *ćutùra* za vino ili rakiju; najviše čuvaju čuture u kućarima; *erènde* ili *trenica* za ribańe rena; *mali rìbeš* za kupus i krastavce.

Ukraj police je *stupka višńeva* za mak, bundevsko sime i orase; *tùcalo*, gvozden štap, kojim se mak tuca; *ǵeba*, zrno od topa, koje se natakne na tucalo, da bude težje; ko nema tog štapa, tuca mak držalom sikire. Na klinu visi *sìto* ritko i gusto; *rešèto* za pepeo, za simeńe, a i za pucańe kokica; *lòpâr;* na ńemu se misi tisto za trgance, ili se reže slanina za mast.

O zidu su obisite bakrene *tepsìje* za kolače. Da se u tepsiji na žari kolači ispeku imaju oni *vřšnîk*; to je veliki zemļani poklopac, koji se na žari najprije dobro ugrije, a onda se ńim poklopi tepsija, pa se u toj jari kolači peku.

Do police je ukraj zida *oklaǵìja*, štap, kojim se tisto razvlači.

U većim kućama imadu u kući i *žȓvna*, kojim se sol meļe.

Ukraj žȓvana su na zidu obisite *tàve* i *tàvice* za gotovļeńe jila.

Na zemļi su dva tri mala *koritašca* okrugla i jedno veće korito dugoļasto.

Nad bankom su *verìge* (lanac); na verigama bakreni *kòtô;* na banku su gvozdeni *tronošci;* ovaki tronožak zove se *saǵak*. Tu je daļe *vàtrâļ*, gvozdena lopäta, kojom se vatra preće i ugļen nosi;

mali *šarâč*, da se vatra može potaknuti; *rajlika;* ta se metne na sagak i u ńoj se kuva brže već u loncu; *rašań*, obično drven, na kom se pečenka peče.

Ukraj banka je malen stol, di u jutro ručaju. Zovu ga *mala sinija*, ili *sinijica*. Oko tog stola su mali stolići *tronošci*. Kad se u kući ruča, obično je ukraj stola lončarski *kòršôv* za vodu.

U kući je izmed banka, zjala sobne peći i zida *kaca* sa kiselim kupusom (ono čim podbiju kupus, kad kisele, zove se *tap*), a do ńe *mali čabar* sa otvorom u četir ćoška na gorńem danu. To je za kisele krastavce.

Tu je i *lušnica*, jer reduše često luže.

U svakoj kući visi i *šitni vinac* od poslidńe žetve. To je u onom dilu kuće, di se jako ne dimi, da vinac ne očađi, i da ne bude sniti u žitu.

Soba. Vrata, na koja se ide iz kuće u *sobu*, obično su u pročeļu kuće u desnom bugaku, odma do kućni vrata.

Soba nije taracana ni daskom ni ciglom. Kuća je dikad ciglom taracana, a sobu nabiju zemļom, izravne je, pa obično plate gajdaša, da zasvira, a mladež se skupi ko na rabotu, pa odigraju dugačko kolo od tri, četiri sata, a sutra soba utambana ko guvno, osobito kad poigraju *mista*.

Pengera su po dva u pročeļu, po jedan, po dva sa strane.

Dok je bilo više šume, svagdi su bile drvene grede u sobi. Glavna greda od pročeļa uzduž cile sobe, na koju se poprične grede oslańaju, zove se *tetiva*.

Čim se u sobu uđe, desno je velika sobna zemļana lončarska *furuna* sa zelenim *kalićima*. Uokolo furune uzidana je drvena klupa u furunu ili je zid ispod furune izvučen, da se siditi može. Tu sidi svit iz kuće i grije se. Stare žene, a i mlade, koje su žešće poslenice, priside ukraj furune do niko doba noći predući pređu i vrteći svoja vretena.

Ukraj desnog zida sobe, di obično nema pengera, prve su do furune *nāćve*. U naćvama se brašno sije i kru misi. Naćve su ukraj furune, da kvas brže uskisne. *Podnogáči* su pripričite noge kod naćava, na kojima korito stoji. Na naćvama su listvice sa dvi žbice. Zovu se *nasijāče*, jer se po ńima drma sitom, kad se brašno sije. U naćvama je obično uborak sa brašnom, di se čuva kvas, dok ne ustreba za novi kru. Onda se od toga kruva opet novi kvas ostavļa.

Nāćve najviše smetaju mladeži u sobi, jer žene viču, čim je koje dite blizu naćvama. Kad svecem kolo igra u sobi, paze divojke, da

se ne dodiju naćava, jer čuvaju svoje odilo, a momci obisni, pa ji sve bliže naćvama vuku, da se i žene naļute i da se divojke zapraše.

Sl. 9. Soba.

U naćvama je još i *postrugâč*. To je starinski nož, kojim se struže korito, kad se kru misi.

Od naćava do pročeļa ukraj tog desnog zida, a tako i s live strane od vrata do pročeļa poredane su *posteļe* ili kreveti. Obično je to po starini, što ko stariji, to je i posteļ bliže pročeļu. Posteļe su prije uvik pravili sami, sad već uzimaju i kupovne. Najdolńa je u posteļi *slàmļača* od oplatskog, a i od četverocipnog konopļenog tkańa. Na slamļači je *pèrina*, na perini *pońāva* ili debela oplatska ili tańa četverocipna; onda dođu *vańkuši*, onda *ćèbe*, onda opet pońäva, što na lice stere; tâ bude lípa, a ona dôńa kakágod bude.

Priko toga svega pribaci se vuneni *stôjnik*. U poslen dan je stojnik prosti, a u svetac prikriju posteļ kićenim i eblenskim stojnicima. *Ćèbe* iznašaju mlogi ob dan na zrak, da se izvitri, a ako je u sobi na posteļi, prostru ga niki priko, a niki ispod stojnika.

Prije je bilo u pročeļu svakog kreveta četiri do pet vańkuša, a sve jedan na drugom. Ti su vańkuši bili uski, sašiveni od dvi pole tkańa. Ovo tkańe bilo je ili u daske tkano, crvenom i plavom pređicom pritkivano, ili je bilo izvezivano. To su bili u staro doba najlipši vezovi. Ovi su vańkuši uski i nalik na vreće, zato jim je mlađi naraštaj zabavio, a sad su svud po kućama široki jastuci, da su tri dosta za jednu posteļ. Samo stari još žive po starom.

U svakoj starinskoj posteļi bila je spremica za sitnije stvari, a najviše za britve i brijaće sprave.

Pod posteļom čuvaju *kolȉvku* za dicu.

Ukraj svake posteļe je klupa sa naslonom, koji se naslon može okrenuti na jednu i drugu stranu klupe tako, da se ob dan može siditi ukraj posteļe na klupi, a s večera bi roditeļi samo okrenuli naslon, pa bi ditetu ukraj sebe prostrli na klupu kraj kreveta, da ondi spava.

Ukraj kreveta velikog bude i mala posteļ za dicu. Zovu je *bela*.

Pod posteļom drže i *sànduk* sa najpotrebnijim stvarima.

Nikoje kuće imaju u sobi i *ormanić* za suđe. Koji nemaju ormanića, imaju izmed pengerâ u pročeļu sobe u zidu ormanić za staklo. U tom su ormaniću ove stvari: staklena *bukāra* za vino i vodu; *tikvica* z a r a k i j u sa *šeputkom;* to je tikvica sa pupčastim grlom; šeputkom privežu tikvu na torbu, kad kud idu; *tukvàńić;* to je tikvica za rakiju sa ravnim grlom; ta se ne može obisiti, nego se za sinijom iz ńe rakija nudi; i tikve i tukvańi rode na istoj lozi; *teglica* staklena ili limena, a kadgod i teglica od tikve; *oka* i *olba* staklena; *staklo;* to je flaša oveća, ali nije ravne mire; *stakalce;* tako zovu svaku malu flašicu; take su za likove i za rakiju; *polić;* to je polovica olbe; *frakl,* polovica polića; to je mirica za jedan dušak rakije;

sad imadu i flaša po novoj miri; nikoliko *čaša* za vino; *čaša za rakiju*, ako dođu boļi gosti; drvena *solenica* za sol; drvena *litrica*; to je vrlo stara mira za simeńe na formu drvene zđilice; dvi, tri *peruške*, da se brže boļe sinija očisti. Niki drže u tom ormaniću i limenu *cidiļku* za čorbu i mliko, a niki u kući. Ako je cidiļka od tikve, uvik je u kući. *Kašičńak* je limena tablica, na koju se višaju kašike; i ta je nigdi u sobi, nigdi u kući.

Nad penǵerima su slike, ogledalo, križić.

Ukraj svakog kreveta imaju žene raspelo i stakalce svete vode, pa stručak mace i drinka od cvitnice, listak ili grančicu grabovine od brašančeva i sviću voštanicu od Svitlog Marińa.

Za tetivom su kućanske kńige, a mlogi drže tu i kućne novce u sandučiću pod ćilitom. Vele, da su tako najsigurniji, kad svako zna, di je novac. Često čuvaju i žene svoje novce i dukate u toj sobi, svaka pod svojom slamļačom. U lito, kad idu na poso, svaka se uzda u redušu, da će ji ona sačuvati.

Na po sobe bliže pročeļu je velika *sinija*. Dikad se u ovake sinije mogu krila izvlačiti. To je obično u mańim kućama, tu žene izvuku krilo i na ńemu mise tisto. U velikim kućama velika je soba, zato može u sobi uvik i biti velika sinija bez krila.

Oko sinije su *klupe*. U pročeļu je uvik *stolac* za kućnoga gazdu ili gosta. Zimi se sinija pomakne u sredini sobe, a u pročeļe ponamištaju žene stative i tkaju tkańe svoje.

Nad velikom sinijom visi *lampa*.

U začeļu velike sinije, pod samom sinijom, je *koršov* za vodu. Osim velike sinije unese se o užini i večeri sinijica za dicu i stolići *tronošci*: *tronošak* je malen stolac bez naslona. Ta malena sinija i stolići ob dan su u kući, samo kad treba unesu se u sobu.

Osim kuće i sobe ima u velikim kućama i *sobica*. Ulazi se u ńu iz kuće, a penǵer joj je u avliji. To je obično sobica za gazdu, di on stanuje i prima gosta, ako na konak dođe. Ukraj sobice je *komorica*, di stoji bili smok i suvo meso priko lita.

Ko ima *pivnicu* kopa je, di nije sunčana upeka (samo nam nisu pivnice nigda duboke, jer ji slabo trebamo), a drži u ńoj: *burińe* za piće; drveni *livak*; kućanske *čabrove*; *škafove*; *korita*; *ušakińe*, u kojima se kupus kiseli; *stečke*, di se kisele krastavci i paprika; čabrove s mašću.

Kućari. U ambarima je sva litina, ali u *kućarima* je sve blago, sva vridnost, sva lipota. Kućari su obično iza kuće, ili spram kuće, ako je avlija široka. Koliko je ożeńeni u kući, toliko treba kućara.

Svaki par ima svoj kućar. U kućaru divojka divuje, ondi se oprema, ondi ruvo slaže, ondi je mati svituje, onamo joj se i momak potkrade. Kućar je ništo, što svaka kuća mora imati. Liti noćivaju samo stari u sobi, mlađe je sve po kućarima, a mladi parovi, pa makar se u po zime vinčali, nikad ne noćivaju u družinskoj sobi. Kućari su seoski potajni zakloni.

Kućari su dugačka zgrada, dua od kuće, samo što nije ta zgrada tako široka. Obično je prid kućarima drven (ili zidani) trim, a na trimu pripričena dugačka motka, di iznašaju svoje stvari, da se vitre i sunčaju, da jim vlaga ne naškodi, da ji moac ne izjede.

Sl. 10. **Kućari i povitarac** (kako se vidi od ambara).

U svakom kućaru je *postea*, ali lipša i boe spremena, već što je u družinskoj sobi. To ako muž i žena imaju kćer divojku. mora se ona brinuti, da je kućar u redu, jer to je ńeno ogledalo: po kućaru i ńu poznaju. U pročeu kućara su sličice sveti, a mloge divojke polipe i sličice sa medeni kolača po zidu, nek se boe šareni.

Prije nije bilo *ormana*, nego je svaka divojka dobila šareni *sanduk* od matere, kad se je udavala. Zato se ti sanduka nakupilo od starine, pa ćeš ji u svakom kućaru po nikoliko naći. Sad su divojke ruvom bogatije već prije, pa trebaju i sanduke i orman s ladicama i orman stakleni. To si sve spreme prije udaje, kako je koja bogatija. U ormanima drže svoje boe stvari: svilene sukńe, svilene marame,

ćurak, bundicu, atlasku reklu i štrikersku; pa svilene zapregove, zejtinke marame, zapregove crne i bile, pa bile marame, lipše košuļe zlatom i svilom vezene, pripletene, raspletene, vitane, tamburirane i još mloge, o kojima se govori u opisu odila. U sanducima drže pońave, oplate, gúbe, pońavce, trube, neiskrojeno tkańe. Svaki sanduk ima mali ***priškrińak***, koji se uvik otvori, kad se otvori sanduk, pa se zaklopac sanduka na ńegov poklopac prislone. U priškrińku drže novce svoje i dukate, koji ji ne čuvaju u družinskoj sobi, ali kad idu na poso, obično ji opet nose u veliku sobu.

U svakom kućaru ima motka, na kojoj vise divojačke cipele, kupovno cviće, košarice sa pamukom i ruvo divojačko, kad se raspremi prije već što ga savije.

Sl. 11. Drugi, mali kućari spram kuće (kako se vide isprid trima); straga se vidi svińac.

U kutu za vratima su ***listvice***. U ***nebu*** kućara je otvor. kuda se ide na ***tavanac***, jer svaki kućar ima nad sobom i onoliki dio tavana, koliki je i kućar. Ondi sprema svaka žena priko lita svoje stative, brdo i nite, čekrk i vitlenice, stupu, pa ako skupi jaja ko reduša, nosi ji na tavanac i što dobije dila: maka, orâ, grâ, suvi šļiva, kalotina, pa ako ima kudiļe, lana i vune, sve to žena nosi na tavanac, da u kućaru ne smeta, a kad ustreba zna, di su joj stvari.

Kućar zovu u Otoku i ***pojatak***, a znadu za rič ***kiļer*** i ***ajat***.

Kod niki je vańska peć u avliji, a ima natkrov poput male kućice. Taj natkrov je cripom pokriven. Na takoj peći uzidan je i ***ođak***

Niki imaju uz taku peć još i malu ***pušnicu*** za šļive i kalotine.

Ispod peći iskopaju kašto ***rov;*** ovdi se ***urovi*** (ukopa) i čuva zeleńe priko zime. Sad, kako nema kućâ, nestaje i toga, nego je sve ukraj kuće.

Ukraj vańske peći čuvaju se i stvari, koje trebaju, kad se kru peče: *Žarač*, prut za poticańe vatre; *ogreblo*, lopata za izgrtańe žari iz peći; *omelo*, prtena krpa na motki, čim se kupi sitno ugļevļe, ili se bar ugasi, koje se skupit ne može, i *lopata*, kojom se kru u peć meće.

Kućer. U starije doba, prije trideset i više godina, bilo je kod niki kuća iza začeļa kuće još ništa malo nadozidano. Al to je bio obično samo natkrov sa vrlo malo zida. Zvo se je taj natkrov *kućer* ili mala kuća. To je onda bilo misto komorice. Do kućera bila je obično *pivnica*, nu kako je kod nas slabo vina, jer je svuda ravnina i niza, nisu nam ni pivnice duboke ko podrumi, nego su ji pravili samo zato, da imaju di rakiju i širu čuvat, a vino bi ispili, čim provrije.

Kačara i pecara. Iza kućera, ako nisu odma bili kućari, bila je *kačara*, zgrada, di su se držale kace za šļive i kom, pa kazan za rakiju. Ukraj kačare se je obično i rakija pekla.

Koje su kuće boļe bile, imale su baš zgradu, di bi se pekla rakija; zvala se *pecara*. I kačara i pecara su zgrade bez tavana, pa čim se uniđe u zgradu, vidi se odma i krov i rogovi. U pecari čuvaju *ardov*, u koji se grožđe bere; *ardov*, u koji se šļive kupe i donose u kacu; *prosik*, u komu se nosi umuļano grožđe iz vinograda; *kasan* za rakiju; *kapak* na kazanu i kapkovu *lulu* na kapku; drvenu *badńicu*, kroz koju je opružena civ; *šbańu*, u koju curi rakija; *kiblicu*, kojom se grabi kom; *rgić*, kojim se ļudi napiju rakije kod kazana, a nose ga na torbi i o pojasu, da se mogu napiti vode u putu; plug orač, ornice i svu ormu od pluga; plug kopač; korita i druge drvene stvari; zubu; klupe.

Ambar je i danas još uvik drven, obično na zidanim stupčićima; ne smije biti umazan blatom, nego lipom daskom ubrvnan. Brvna su strugana *u šipilo*, tako da jedno brvno zalazi u drugo, da se ambar ne prozira. Tako je i *dolma* strugana. To su platine sve u šipilo strugane, da rana kroz taj tarac ne propada. U samom ambaru je prolaz kroz polovicu, a sa strana i u začeļu su *okna* za ranu. Okna su prigrađena prigradom. U okna se sprema raž, napolica, žito, zob, ječam, kukuruz.

U ambar se uzlazi po skalinama; obično su drvene.

Ambari su već dosta i cripom pokriveni.

Dikoji ambar ima malen ganak na pročeļu, di meću ranu, kad ju u vrećama iz ambara iznesu.

Svaki ambar ima trim, a više trima je *tavančica*, di stoje *stubļike*, u kojima je gra i sime bundevsko.

U ambaru je sva litina, sav trud cile kuće.

Na stupovima grade ambare, da ne bi vlaga ranu uštetila, da ne bi miševi ambar prorovali. Ovako se lako vidi, treba li di popravka.

Pod ambarom obično kokoši nesu jaja i piliće legu, izim ako se gazdarica pobrine, pa ji di drugdi nasadi.

Sl. 12. **Ambar (kako se vidi isprid kućarâ).**

Ukraj skalina je kućni pas na lancu, da čuva ambar od tuđine.

Ambar ima samo jedan kļuč, a taj je uvik kod gazde.

Štagaļ i štale. Boļe kuće, koje imadu više marve, pa i više sina trebaju, imaju zgrade, koje se zovu *štagļevi*. Ti su štagļevi obično zidani i cripom pokriveni, a imaju velika dvokrila vrata, pa je u nikim štagļevima za se tavan, a za se sama zgrada, t. j. tavan je potavanit, da se može i gore metati sino. Ako je tavan potavanit, spremaju gore sino, a u štagaļ dole istovarļaju ili sino ili žitno snopļe, da ondi bude do vršeńa. To je obično, ako je guvno ukraj kuće.

Stagaļ, koji nema tavana, ili je samo za sino ili za ranu. Ako je za sino, strpa se ondi sino, koliko se može, pa se zimi troši, a ako

je za ranu, što je ponajviše, kad je guvno ukraj kuće, složi se rana unutri, dok nije doba, da se ovrši. Ako kiša ne smeta, ovrši se to sve, čim se požańe.

Kad je žito ovršeno, ritko se slama složi u štagaļ, nego u plašće ukraj štagļa, a u štagļu čuvaju poļski alat, ponajviše vitreńače za žito.

Štale, na kojima su štagļevi, pa štagļevi, koji trebaju i za drugo šta priko godine, budu i drveni, a kadgod i slamom pokriveni.

Sl. 18. **Štagaļ i štale**; daļe je okol i bašča.

Ali i to je samo kod siromašniji, jer danas svako gleđe, da su mu zgrade što lipše, pa ma bile i male.

Ukraj štale je ***šupa***, di spremļaju kola, plugove, ornice, saone.

U ***kolnici*** stoji ***dilača***, na kojoj se makli; klupa sa šarafom, na kojoj se dilajiše. Tu čuvaju suvo drvo, oda šta će što praviti.

Liti su końi na paši, a zimi su kod kuće u ***štali***. Štala je pomostita ***platinama***. Końi jedu iz ***jasala***. Jasle su sastavļene od dvi žioke na gusto izvrtite; u te vrtline pozabadano je okruglo drvo. Jasle su prišivene na duvaru. Prid końima je ***valov***, iz koga jedu zob; za valov su końi povezani.

U štali je polica, na kojoj su ***češagije*** i ***kefe*** za końe; na klinovima je końska orma.

Sl. 14. Starinska drvena kuća s trimom i oǵakom (po nacrtu M. Peroša).

Štala se čisti drvenom lopatom, a mete se metlom brezovom.

Tavan nad svakom štalom zove se *štagaļ*. Na štagļu čuvaju sino za marvu. Pod sinom je pomost od platina, da sino ne trune ni ne plisnivi.

Za krave imadu *pojate*, di krave prizimuju.

Koji su bogatiji, pa drže ovce, imaju i svoje *ovčare (ovčar)*, male pojatice za ovce.

Sl. 15. **Starinska drvena kuća *iz Levanske varoši*. (Krov, kaki je na ovoj kući, vidio sam *u Otoku* samo na jednom ambaru.)**
(Po fotografiji prof J. Brunšmida.)

Sviňac ima svaka kuća; u ňem se rane bravci za slaninu; dugačak je, a nizak; krov je pokriven slamom, trskom ili daskom.

Kočaňe su prigrade, di se krmače prase; svaka je kočaňa za se ograđena, kako može leći krmača i prasci.

Starinske drvene kuće. Slabo se već sićam starinski drveni kuća u Otoku, jer je sada sve zidano. Bude da koji siromak slupa drvenu kućicu, ali je to drukčija kuća od oni dojakošňi. Najduļe je u Otoku ostala taka kuća u Trntini, jer su se razamrli, pa ostala samo dica u kući. Istom, kad su se dica otela, srušiše staru, pa sagradiše novu kuću. Taka kuća bila je malo podzidana, na tom

podzidu položeni su dugački i debeli balvani, a na ńima sagrađena je kuća. Na takim starim kućama bili su vrlo lipi penǵeri, veći već što sada na drveńarama prosicaju, a iskititi su bili po svom drvenom okviru šarama. Već sam okvir bio je vijugavo izrezuckan; u ćoškovima, pa gore i sa strana spram polovice penǵera provrtite rupice, oko ti rupica izrezali bi ko listiće, tako, da je ta rupica sa listićima

Sl. 16. **Gańak** prid čelom tavana s drvenim trobozanom (po nacrtu M. Peroša).

zajedno bila ko ružica; ove ružice sastavļali bi jednu s drugom lozicom i lišćem. Katkad bi izrezali cviće na formu tulipana, pa raznovrsne okruge ko na tikvicama. Na dikojim penǵerima bila bi zabiližena i godina, kad je kuća građena.

Pročeļe kućnog tavana bilo je drveno sa dva mala penǵerka. U dikojim kućama, ali to se samo još nikoliko ļudi u Otoku sića, bio je nad čelom kuće prid čelom tavana mali gańak sa drvenim *trobozanom*

onako, kojšto to ima na čardacima. Tu su iznašali kukuruz za sime, da se vitri, tu su kadgod divojke sidile s prolića, kad nije velika upeka, pa bi vezle svoje vezove.

Na takim kućama je ipak najlipši ogak. Sićam se kod Trntini. Bio je to drven poklopac na četiri drvena stupca. Ogak je u samoj kući bio od pletera i blatom umazan, a taj vanski dio, što je oslonen na četiri stupca, bio je ko niki drveni tornić pokriven sitnim drvenim daščicama ko lipom ribljom ljuskom. Na vr'u tog tornića bio je dugačak drveni šiljak, a tomu šiljku na vr'u bila je od drva izdilana obično kakova tica.

Trim te kuće bio je drven. Obično se je postrance ulazilo u kuću, iz trima k avliji u sobicu, a prema sokaku u veliku sobu. Običnije je ipak bilo, da se je u veliku sobu ulazilo iz kuće ravno.

Zgrade izvan avlije.

Sl. 17. **Kuća na stanu.**

Stan. Prije je svaka kuća imala svoj stan, dok se nisu podilili. Sad već ni toga nema. Di još živi dvoje troje pari, još ima stanova. Stan je kuća u polju blizu kakve šume. To je bilo od starine tako, da sva marva živi priko lita u polju. Marva se lakše čuva, ako na nu pazi koji iz kuće. Tako je onda i bilo, da su redom svake

godine drugi čovik i žena išli na stan. Stan je bivo blizu šume, jer se onda nije branilo u šumu ko danas, pa su ļudi mogli tirati sviňe u žir, svoja goveda u pustare, žene su mogle kupit šiške, pa se

Sl. 18. Vršaj na stanu.

tako mogle pomagati i koju krajcaru sastaviti. Onda su mloge kuće sebi prigradile komad šumskog zemļišta, pa ondi posagrađivale svoje pojate za goveda i sviňce za sviňe, pa torove za ovce. Tako su Lukićevi, ukućani moje majke, imali taki stan u šumi Tikaru. A u

Otoku su evo stanovi, zovu se Gorice. I ti su stanovi tako postali, da su kuće sebi prigradile šumsko zemļište Posli, kad su se šume isprodale, morali su stanari seliti odande. Tako su Lukićevi izgubili Tikar, a Otočani Gorice.

Ovi pravi stanovi, što kuća sagradi na svojoj zemļi, bili su skoro svi jednaki. Stan, ako može biti, treba da je blizu šume. Oko stana moraju biti livade, a gleđu, da su i mloge ńive blizu stana. Lakše se se onda radi.

Kod stana je prvo avlija. Avlija je ogradita ili tarabom ili plotom ili vrļikama. U avliji je kako drvo, da ima lada, a pod drvetom mliéńak, pa onda bunar sa stubńem i đermom. Kuća na stanu zidana

Sl. 19. Govedska štala na stanu; desno su jasle.

je tako, da u pročeļu nema penǵera. U većim kućama je prid kućom trim, a u mańima nema. Iz trima se ulazi u kuću. U kući je banak od pol cigle prid zjalom sobne furune. Nad bankom su verige s kotlom. U začeļu kuće je razapeta slanina, da se suši, a s jedne strane tetive, di se jako ne dimi, povišane su kobasice, krvavice i suvo meso. Na klupčici do sobni vrata je čabrić s vodom, pa čobańa s vodom i rg. O zidu visi tikva sa šeputkom i teglica.

U sobi su u pročeļu dvi, tri figure i ogledalce, sa strane krevet za stanara i stanaricu, pod penǵerom sinija sa čikmeǵetom, u čikmeǵetu je nož, vilica, solenica i kru. U kraj furune je koritašce s brašnom za kru. Digdi ima i u pročeļu ormanić u zidu za stakla i stakalca, baš ako se trefi, da gosti dođu. Tu bude onda na zidu i polica sa suđem.

U avliji ima i rov, di se zarovi rana za zimu.

Bašča je za kućom, a penǵeri kućni gledu u bašču. U bašći je posađeno, što stanarici treba za lito, za zimu, a opet, da i proda, pa da koju krajcar smogne.

Ko drži čela, taj ima i kovanluk u bašči ukraj vrata. Kovanluk je natkrov ko kolebica. Taj natkrov je na četiri stupa. Dva pridńa su viša, dva stražńa niža. Tako je krov upošik, snizuje se od pridńi stupova na stražńe.

Košnice su na klupi pod kovanlukom poredane jedna do druge. I košnica ima više formi. Jedne su, kako je čelac iz šume isičen;

Sl. 20. **Okol na stanu.**

to je ko stubań na bunaru. Druge su pletene ko košare, ali su visoke, dole široke, u šiļ se svršuju, a omazane su govedskom balegom. Prelo je dole na širjoj strani, a opet i košnica nije baš do dole opletena, da se može lakše čistiti i da ne moraju čele baš na prelo unutra i napoļe.

U bašči sade gra, ripe (krompir), kupus, di tko sadi keļ, mrkvu i peršin, a luka bilog i crvenog sadi svako. Bude dikoji struk suncokreta za čele, pa onda i sitnog cvića. A najviše se sadi na stanu u bašči: bosiļak, ovčica, neteg, kaloper, čubar, mileduv, pelin, vijojlica. To je cviće, što svako na stanu sadi, a bude zumbula, tulipana, carske krunice, srdašca, ǵulošika, iglice, zelenkade, lipe kate, lipe žene, jeseńaka, jagorčine, iskrice. Toga sveg bude, ako stanar i stanarica imaju kćer, divojku u redu, pa ńoj treba da se nediļom nakiti.

Ukraj bašče je okol za marvu, pa pojate, ovčar, svińci i tor. Izmeđ pojate i ovčara je mala ograda: *dvorak*. Iza okola i bašće su livade. Livade se priko lita kose, a s jeseni se marva pusti, da se urani.

Kolebe u šumi. U šumi žive svińe, goveda, ovce, końi i kobile, koje ne rade i ne voze kolima.

Čovik, koji čuva marvu u šumi, ima u prikrajku šume kolebu. Kolebe su drveńare sa dva penǵerka. Omazane su blatom. Koleba ima sobicu i kuću. Sobica nema neba ni tavana, nego joj je krov misto neba. Soba je okrečita i sa strana i gore. U sobi je furuna, posteļa, sinija, ormanić za kru; nad sinijom su dvi, tri sličice. Soba je pokrivena daskom ili slamom.

Kuća je sva drvena, ne umazana, nego od platina sastavļena. Pokrivena je daskom. Iz kućice se loži furuna. U kući je banak. Nad bankom su verige s kotlom. U tim kolebama se najviše pepela nakupi ženama za lug, jer ima dosta drva u šumi.

Hrana i suđe.

Kako svińe ubijaju. Bravca udare ušicama sikire u čelo. On se sruši, a ļudi ga pritisnu i zakoļu. Krv dočekaju u lonac i ostave za krvavice. Zaklano krme povale potrbuške. Pridńe mu noge saviju, a stražńe zgrče i raširе, da se ne privali. Pokriju ga debelo slamom i zapale slamu. Slamu mišaju, da se krme svuda dobro opali. Onda ga stružu motikama i drvenim strugovima. Okrenu ga na leđa, pa pale slamu na trbuvu. Ostružu ga. Sad ga operu, da bude čist. Žene ga polivaju tikvenim rgom, a ļudi peru obadvim rukama bez korita.

Kad je krme oprano, povale ga na čistu slamu na trbu. Razrežu slaninu za vratom do mesa. Otale počnu rezati uzduž do repa po poli rtenice. Onda gule polako jednu stranu krmeta do vr čeļusti, pa tako i drugu stranu, da jim ostane čitava slanina osim gorńeg dila glave. Sad vade meso uzduž s jedne i druge strane rtenice. To zovu *pečenice*. Odsiku glavu. Sada odsicaju rebra s jedne i druge strane rtenice, dok ne izvade *rtenicu*. Posli toga izvade bubreg, a criva daju ženama, da čiste.

Kad pleće izvade, dile ga na troje. Odozgor do zglavka odrežu; to je *pleće*. Što ostane, razdile na dvoje. Jedno je *mala šunka*, a drugo *noga*. Mala šunka ili šunčica je od zglavka plećeta do noge. Povade rebra u cilom jednu i drugu stranu. Nose u sobu, pa obrezuju mast s rebara. Odrežu stražńe *butove*. I ńi dile na troje: *noga, šunčica i šunka*. Iz buta izrežu lip komad mesa, što se zove *pačica*. Iz šunke izrežu *mišak*. Od prsa do kraj rebara ima komadić mesa na

maloj mekanoj koštici. Zove se *zec*. Pod salom ispod trbua je opet komadić mesa, što zovu *pregača*.

Meso se u lužnicu složi i posoli. To se zove *salamura*. Slanina se posoli i u kući se obisi o zid onako razapeta.

Kobasice. Prije veće posole meso, orežu sa rebara, što ima mesa, usicaju zeca i pregaču, osole, opapre, obiloluče, criva operu, izvrnu, metnu u slanu mlaku vodu, da izgrize nečisto, provuku crivo kroz kļuč, izvrnu gorńi kraj, pa meću meso i otiskuju u crivo; ili uzmu vrat od polupane flaše, provuku kraj od criva, izvrnu priko flaše, meću meso i prave kobasice. Višaju, kako budu gotove sutra dan; žene nadivaju kobasice u večer.

Kulen. U kulen izbiraju najlipše meso, ne sicaju, veće režu, osole, opapre, nameću puno crivo, što boļe mogu. Kulen metnu u komad stare mriže, kada oće sušit; samo mora ležat osam dana na osoļenom mesu. Onda ga u mriži obise u oǵak sa drugim mesom. Ļudi nadivaju kulińe.

Krvenice divenice. Kuvaju (obare) bile ǵigerice, pogrline, slezenu i kapu (želudac). To isicaju, smišaju mesnati čvaraka i krvi, osole, opapre. Tim nadivaju prostrana criva, zavežu. Kada su gotove, metnu u mlaku vodu u koto, da ji kuvaju (obaruju); kada počmu kuvat, bockaju vilicom, da izlazi krv: kada više ne ide krv, povade krvavice u ladnu vodu. Sutra dan ji višaju, da se suše.

Provino kukuruzno brašno smišaju sa svińskom krvju. Nadiju criva, što su za krvavice. Obare (skuvaju) i obise, da se suši, samo se moraju brzo trošiti.

Mast topi gazda i gazdarica. Kada su spremili meso, režu slaninu i salo, što će topit u mast. U kazan metnu izrezanu slaninu, uliju vode, kuvaju, dok pina stane i pokaže se čista mast; grabe je loncima, sipaju na cidilo u čabar. Velike kuće zakoļu po desetero svińa za jedan dan, mast tope drugi dan.

Sirće. — *Sirće od divjaka*. Sok od satrti i procieđeni divji jabuka uliju u bureńe; kada ukisne, onda je jako dobro sirće. Tim sirćetom prave sva kisela jila; kada ostari, bude lipše veće sadašńe vinsko.

Sirće vinovo. Kada ocide vino iz grožđa, naliju vode na onaj kom, ostave da skisne; kada je dosta kiselo, cide ga u bure; još uspu, ako imadu, gńizdo od vina, ili sirćeta prijašńeg, pomišaju zajedno: to bude krasno vinsko sirće. Ovo se sirće može dugo držat, može se skuvat, pa na gńizdo sasut, a može i prisno.

Posli opet na onaj kom naliju vode. To sirće tako sa koma troše, to ne može dugo stajat, to zovu *vinsko sirće*. Troše ga, dok se ne pojde mrznit, a otaču, kadgod trebaju, sa koma.

Sirće od šļiovika. Kom, kada ispeku rakiju, što ostane u kazanu, saspu u rešeto više kakog čabra, da se cidi; kada se ocidi i izbistri, livaju u bure. To je taki dobro sirće; ne mora se čekat, da ukisne; to zovu *šļiovik*.

Pekmez prave od šļiva, guńa, šipka, baze, kajsija, jagoda. Svaki se pekmez pravi jednako, a Otočani ni ne prave druge, do li od šļiva. Ove druge pravi samo ditko, jer treba šećera, pa je skupo. A i koji pravi, pravi samo malo za lik i za gosta. Bude godina, da baš niko ni ne pravi.

Od šļiva se pravi ovako. Šļive se raskalaju i u koto pobacaju, pa se kuvaju na vatri. Kad su kuvane, procide se na cidiļku, pa se opet kuvaju, dok se ne zgusnu.

Ko ne će bez kožica, taj ne prociđuje šļive, nego ji kuva, dok se ne zgusnu, da bude pekmez dobar.

Tako se i od svakog drugog voća pravi. Voće se kuva, procidi, pa se opet iznova kuva, da se zgusne.

Pekmez od šļiva kuva svako, od drugog voća skoro niko, a od baze malo ko. Baš ko ima bolesnika, pa rad bolesti skuva bolesniku pekmeza od baze, a drukče ne, jer je baza švapska rana.

Šipkovinu beru dica u međama, pa je boļe, ako prodadu, već da pekmez prave.

Kupus se kiseli ovako: Koreńe se izreže, kupus se uriba na ribež, a posoli se tako, da na jedan uborak kupusa bude šaka soli. Kupus se strese u kupusaru i gazi nogama. Pokrije se daščicama i kameńem, pa se ostavi dvi nediļe, da se pini; onda se pina skine, operu se daščice, pokrije se čistom krpom. Ako nema dosta vode, nalije se slanom vodom i opet pretisne daskom i kameńem. Kadgod se kupus uzima, uvik se pere. Ima, ko ne soli kupus, pa se ne pini. Pera Ilarkov tako radi, pa veli, da je boļi, već kad se soli. A ne kvari se ni tako.

Kvas. *Kvas od meļa.* Kuvaju cviće meļovine, crvena luka, ječma, u zrńu u dosta vode; tim vrućim popare mekińe i pokriju, dok malo oladi. Kada bude mlako, uzmu komad kiseloga tista, što su od kruva ostavile (tisto ne smije bit starije veće dva dana); to tisto umišaju u kuvanu meļovinu, dobro zamise, dobro umotaju, jastukom pokriju; tako ga ostave do sutra dan. Onda ga zamisuju na male kruščiće, poredaju na dasku ili na lisice od šiba pletene, suše ga na suncu,

svaki dan ga okrenu dolńu stranu gore, dok ne bude posve suv. Sada svaki kruščić raskinu na četiri dila, da se još lipo osuši, pa ostave za zimu. Troše, kada bude trebalo.

Kvas od vinove pine. Popure mekińe kļučanom vodom, zamise, puste da oladi. Kada novo vino počme kuvat, pina se više bureta na otvoru digne; tu pinu uzmu, umišaju u popurene mekińe, pokriju dobro, zamotaju jastukom, ostave do sutra dan, prave male kruščiće, poredaju na daske, da se suše na suncu, okreću svaki dan, raskidaju, kada je dobro suvo, spreme u torbice na suvo misto za zimu. Tu ne meću kvas od kruva.

Kvas od šļiove pine. Kada šļive u kaci počmu kuvat, pina se podigne gore; tu pinu pokupe, zamišaju sa popurenima mekińama tako isto ko od vinove pine.

Kvas od divjakove pine. Tako isto divjakovo sirće kuva u buretu ko i vino; pina izlazi gore; pokupe je, smišaju u popurene mekińe, zamotaju, ostave da dobro ukisne na toplom mistu do sutra dan; prave kruščiće, suše, okreću, raskidaju, spremaju za zimu.

Kruh. Kvas raskvase u mlakoj vodi, uliju ga u prosijano brašno u *naćvama*, zamise jednom rukom mekano tisto. To čine s večera. Naćve pokriju *nasijačama;* to su dvi letve duge kao i naćve, a priko ńi su dvi prike letvice prešivene, koje ji spajaju; priko nasijača se sije brašno. Priko naćava pribace krušnu krpu i još pokriju jastukom ili ćebetom, da kvasu bude toplo.

U jutro livaju mlake vode i soli u brašno i kvas, pa obadvima rukama mise i drope kvas, dokle ga sasvim s vodom ne razmute. Onda počnu vatati i brašno uokolo kvasa sve mišajuć i priko ruke privrćuć, dokle ga ne užilave.

Kad počne tisto od ruku otpadati, onda ga drope pesnicama, posipļu pomalo brašnom i drope, dok ruke čiste ne ostanu. Onda uzmu tisto s jednoga kraja, pa priklope na drugi kraj, tako, da pol korita čisto ostane. Pesnicom probodu tisto u poli, da se ne odvaļa natrag. Pokriju otarkom i jastukom, da mu bude vruće, da prije ukisne. Kada tisto dobro naraste, poznaju, da je kiselo.

Otkriju ga, zabodu prste u tisto, pa povuku. Ako se tisto oteže ko konci i kiselo miriši, dobro je ukislo.

Sada ga razmisuju. Najprije otkinu tisto za lepińe. Svaļaju ko male kruščiće, pa tapšaju rukama, dok rastańe, da bude *lepińa*. Poredaju ji na lepińsku dasku, pa pokriju.

Sada mise kruove, pa meću redom u krušna korita. U krušna korita pomeću dugačke krušne krpe, široke u jednu polu. Čim metne

kru u korito, povuče krpu uz kru, da se kru kruva ne dotiče. Po deset kruova poredaju u jedno korito.

Kada je kru gotov, uzmu komadić tista ko za malu lepińu. To svaļaju ko mali kruščić i metnu u drvenu zdilicu, a pospu je brašnom. Tako i kvas odozgor pokriju brašnom.

Na kvas paze, da znadu, kad treba kru u peć metati.

Peć naloże, kada kru zamise (a ne, kada razmise). Više put prigledaju k peći i bacaju drva u vatru. Žarilom žare i mišaju vatru, ogreblom izgrću žar, omelom izmiću (izmitaju) pepeo.

Kad na kvasu brašno popuca, kažu: kvas se je rascvo.

Onda izmiću vatru iz peći. Kada peć dobro izmetu, meću na lopati lepińe u peć. Svaku lepińu po poli razrežu (ali ne od kraja do kraja), pa meću u peć jednu po jednu. To čine, da znadu, je li peć dobro ugrijana.

Kada su lepińe pečene, meću kru u peć. To rade po dvi žene. Jedna žena drži lopatu, druga meće kru na lopatu i reda u peć.

Po lepińama se pozna, je li peć dobro vruća. Ako je lepińa brzo porumenila, dobro je vruće. Ako je lepińa blida, treba kruvu podžaru metnuti. Kru se podžaruje ovako: Svu žar, što su izgrnuli iz peći, zgrnu prid zjalo peći. a pridńe i stražńe prelo zatvore, da ne lapi peć. Ako to nije dosta, oni potiskaju žar malo u peć, a zjalo peći zatvore limanom pločom.

Pogača. Zamise od brašna i soli mlakom vodom dosta tvrdo tisto. Razgrnu vatru na ogńištu, rastańe pogaču, metnu na vruće ogńište, pa pokriju suprečkom i pepelom. Tako se peče i raste u pepelu. Kada je pečena, poznaš, što se je malo spustila. Onda je privrnu, što dole to gore, pa malo stoji pod pepelom. Probaju, je li pečena: tuckaju prstom, pa kada zveči, onda je pečena.

Pogaču peku i u peći. Metnu u tepsiju, pa u jako vruću peć. Prije toga isprobadaju je prstom ili vilicom. Kada je pečena, ostružu izgoritu koricu.

Kolači. *Torte.* 1. S j a j i m a. Mise ji kermom (kupovnim kvasom) i jajima dosta mekano. Saliju u tepsiju namazanu mašću i peku bez nadiva. 2. S p e k m e z o m. Zamise tisto kvasom, kermom i mlikom, pa naprave rešetku. Razvaļaju tanko, pa redaju po torti uzduž i priko. U četvorine na rešetki metnu pekmeza. Odozgor pomažu jajcem, pa peku. 3. S m a k o m. Isto ko i torta s pekmezom, samo misto pekmeza meću u rešetku maka. Ima, ko ne pravi rešetke, nego ubode širokim nožem, pa utisne u tisto pod nož maka ili pekmeza.

Bukte s makom ili pekmezom. Bukte prave ko i torte, samo izrežu tisto na četir ćoška. Nadiv metnu pekmeza ili maka, pa skupe ćoškove više nadiva, da se sastanu. To je ko kiflice, samo što je krupno i veliko.

Kolačići. 1. U kiselo. Kiselo tisto izrežu, pa izvaļaju male, ni pedaļ duge kolačiće. Prisumite ji ko kobasičicu i tako dvojnasto peku u masti. 2. Mućeni. Mute ji u loncu meļovim kvasom ili kermom. Može biti mlikom, jajem ili vodom. To tisto ne bude čvrsto. Puste, da u loncu uskisne, pa meću kašikom u vrelu mast i peku. 3. Listarići. Zamisi se od brašna i vode nekvasno tisto. Razvije se list, izrežu se listarići ko podlanice u četir ćoška uduž. Peče se u vreloj masti. 4. U slatko na prste. To je ko listarići, samo, što se ti listarići još uzduž izrežu ko rebra. Skupe se i peku u vreloj masti ko listarići. Zovu se *mafeši* ili *amići*. 5. S modlicom. Uzmu brašna, masti, šećera i jaja. Zamute, da bude čvrsto tisto, pa režu modlicom i peku na suvoj tepsiji. 6. Na suvo s jajima bez masti. Zamise tisto s jajima dosta čvrsto. Razvaļaju male kolačiće, peku u tepsiji, posutoj brašnom, ili u peći. Najboļi su pod vršnikom. 7. Kiflice u kiselo. Zamise kvasno tisto, razviju tanko, poliju mašću, saviju ko uvijaču; onda udaraju rukom redom po uvijači po dlan razdaleko, pa režu. Poredaju u tepsiju i peku. 8. Škvarńača. Nasickaju čvaraka, pomišaju s brašnom, zamise vodom, rastańe po tepsiji ili izrežu na male pločice, pa izbockaju vilicom i peku u peći na tepsiji.

Cicvare. 1. U masti. Zamute brašna s vodom ritko. Uspu u tavu u vruću mast, pa peku. 2. U mliku. Kada uzavre mliko, sipaju brašna i mišaju, pa peku u tavi. Ima ko zamuti ladno mliko s brašnom, pa onda peče u tavi. 3. Na kravjem maslu. Zamute brašna s vodom, pa sve saliju u kravju mast u tavu, pa peku, dok se ne zgusne. 4. Od kukuruznog brašna. Uzmu kukuruznog brašna, kajmaka i jedno jaje. Dobro zamute i peku u tavi. 5. Od sirutke. Brašna, sirutke i jedno jaje smišaju, pa kuvaju u tavi, dok se ne zgusne. 6. Na kajmaku. Brašna, jajce i kajmaka uspu u tavu. Na vatri mute, dok ne pusti mast.

Prova. 1. Popure u večer kukuruzno brašno. Dobro mišaju. Istresu na dasku. Dobro je izlupaju rukama, da bude čvrsta. U jutro razmute malo krušnog brašna u ladnoj vodi. Tim pomažu provu, da ne popuca i peku u peći ili u pepelu. 2. *Prova ladńača. Balzamača.* Polak kukuruznog, polak žitnog brašna zamute ritko s vodom. Tepsiju namažu mašću. U ńu uliju i peku. 3. *Provara* masna. Za-

mute kukuruzno brašno s vodom ritko. Saliju u masnu tepsiju i peku u peći. 4. Provara sa simenom. Zamute kukuruzno brašno ritko vodom od bundevskog simena. Saliju u nemasnu tepsiju i peku. 5. Sipaju u zavrelu vodu kukuruzno brašno. Osole i mišaju u tavi, dok se ne ispeče. Peku bez masti.

Uvijača. 1. Makovača. To se razvije obični list tista, uvije se ko uvijača i kuva na tepsiji ili u vańskoj peći ili pod vršnikom na banku. To je posna makovača. 2. Masna makovača. Pravi se ko i posna, samo se list tista mašću namaže prije, već što se makom posipļe. 3. Simeńača. To je uvijača s bundevskim simenom. 4. Makovača s medom. Mak se s medom pomiša i tim se list namaže prije već što se savije.

Pita se pravi ovako: Masti se malo utare s brašnom. Vodom se zamisi tisto, ali ne jako čvrsto. Ostavi se, da opočine, dok se bude dalo rastezati. Onda rastegnu. Poškrope rastopitom mašću. uzmu list za krajeve, pa pribace do polovine, onda opet drugu polovinu pribace na onu, tako da budu tri lista jedan na drugomu. Poškrope mašću i priklope ona dva kraja sa strana, jedan do polovice, drugi priko ńega. Tako isto naprave još jedan list, pa ostave, da obadva lista opočinu. Onda oklagijom razvuku jedan list, kolika je tepsija i metnu u tepsiju, pa pospu list u tepsiji, čim oće, da bude pita. Onda razviju i drugi list, pa pokriju prvi list ovim listom. Namažu mašću ili jajetom, ostave, da opočine, a onda vrućim nožem izrežu uzduž i priko, metnu u furunu ili na banak pod vršnik, da se peče. Pudarice je peku u pepelu. Razgrnu vruće ogńište. Metnu tepsiju s pitom. Pitu pokriju vinovim ili kupusnim listom, pa gore nagrnu suprežak (vrući pepeo). Tako pita raste i peče se. Kada se suprežak pođe spuštat, pita je pečena. Ako prave pitu sa sirom, ne prave dva lista, nego više mali listića. Ređaju ji u tepsiju, a na svaki listak meću sira pomišana s jacima i kajmakom. Gorńi list namažu jajetom. Ne režu je prisnu, nego istom, kad se speče. Ako prave pitu s orasima, onda ńu režu prisnu, a kad je pečena, dok je još vruća, polivaju je medom. Pravi se: 1. s grizom, posna; 2. s grizom, masna; 3. s grizom i medom; 4. s pirinčem, masna; 5. s pirinčem i medom; 6. sa sirom masna; 7. sa sirom i medom; 8. s orasima; 9. masna pita; ta se ničim ne napuni, nego se razvijeni list tista dobro namaže mašću, pa se uvije. Takva se uvijača zove *masnica* ili *maslenica*.

Lopčage. 1. Obične. Zamise bez jaja vodom i brašnom. Razviju i peku u peći. Peć ne izmiću, nego prigrnu žar u stranu, a lopčage

meću na vitlenici u peć. Vitlenicom ji i privréu, da se ispeku. 2. Lopčage polivane cvarogom od simena.

Tačke. 1. Prave tako, da se razvije list tista, pa se u red poredaju komadići pekmeza. Onda se čisti dio lista primetne priko ovog dila, di je pekmez. Prstima se dropi uokolo, da pekmez ne ispada. Ti komadići zovu se *tačke*. Tačke se skuvaju i onda u mast metnu, da se malo prže. Tačke se pune, nadivaju šljiovim i sa šipkovim pekmezom, sitnim drobinama kruva, što je na masti pržen; kruvom, što je na medu pržen. 2. Tačke, koje se prave ko uvijača. Razvije se list tista, pa se pospe kruvom prženim na masti. Onda se uvije ko uvijača i iskida se na male komade, samo se ti komadi pretiskaju, di su rezani, da ne bi kru ispado. Take se tačke ili kuvaju na goveđoj čorbi, ili na čorbi od živadi, ili na mliku, ili na vodi od simena. 3. Tačke ko uvijača, ali napuńene sirom.

Taranu prave žene u lito za zimu. U korito metnu brašna, posole i poškrope vodom, pa taru rukama i opet škrope i tako rade, doklegod sve brašno ne bude onom vodom pomišano i utrto ko male krugljice. Tarana bude: 1. kuvana u mliku, u čorbi goveđoj ili od živadi; 2. kuvana polivena jajcem onako vruća, da se i jajce ispeče, dok se tarana miša; 3. pržena na masti i posoljena; 4. posuta makom; simenom bundevskim; orasima.

Resanci se zovu ono tisto, što se umisi s jajetom i vodom, razvalja oklagijom, razreže na pet, šest kajiša. Ti se kajiši malo pospu brašnom, jedan složi priko drugoga i onda režu ko rezanci. Kuvaju se: 1. u čorbi goveđoj, od živadi, od suva mesa, u krompirovoj, ili ribjoj čorbi; 2. posni kuvani u rasolu; 3. kuvani u vodi od tucana simena; 4. kuvani, makom posuti zovu se *čikmaci*; 5. orasima posuti; 6. rezanci se skuvaju, ocide i pospu sirom: to su posni rezanci; ako su mrsni, oni se najprije malo na masti ugriju, onda se pospu sirom i čvarcima; 7. kuvani, pa na tavi na masti prženi; 8. kuvani, prženi na tavi na masti i posuti drobljenim kruvom, koji je prije izpržen na masti; 9. kuvani, pa na tavi s medom malo prženi; 10. rezanci se kuvaju i u mliku, pa se jedu misto čorbe.

Valjušci se zamise u zdilici. Malo se brašna i masti utare, zamisi se s jajetom i vodom, da ne bude tvrdo, pa se kašikom otkida i u vrelu vodu spušta, da se kuva: 1. u rasolu; 2. u čorbi goveđoj ili od živadi; 3. u masnoj vodi od simena; 4. posuti makom, orasima, sirom; 5. kuvani, prženi na tavi na masti i posuti masnim prženim drobinama od kruva.

Ļupka juvka. Zamise tisto s jajima i razviju, ali ne režu, nego osuše, pa posli iskidaju. Kuvaju je u svakoj čorbi i u mliku i simenu.

Trganci se mise ko i rezanci, samo se ne razviju tako. Izrežu se uzduž i priko na male komade kolik podlanice, pa misto da se ti komadi režu, uzmu se u ruku i od ńi se otkidaju trganci, pa se kuvaju.

Palenta, žgańci. Kada jako vrije voda u loncu ili kotlu, saspu (kukuruzno iļi ječmeno) brašno osoļeno u vodu. Zabodu varjaču u polu. Tako to kuva. Ne mišaju. Posli skinu s vratre, pa dobro mišaju, dok ne stane otpadati od kašike. Onda kašikom režu žgańce, redaju u zdilu. Poliju lukom prženim u masti, kravjim maslom, kajmakom, mlikom, procieđenim i kuvanim bundevskim cvarogom, pospu utučenim makom, ili pomišaju s pekmezom.

Kaša 1. Krupno samliven kukuruz kuvaju. Poliju lukom prženim u masti. 2. Popirže kukuruzno brašno na masti, popure vrućom vodom. Skuvaju i osole. 3. Vodu od prociđenog bundevskog simena metnu u tavu. Kada bude malo vruća, sipaju kukuruzno brašno i mišaju, dok ne bude kuvano.

Krkļuš. U tavu metnu vode, masti, paprike i soli. Tvrdi kru sitno izrežu, pa kada voda počne kuvati, metnu kru u vodu. To se na tavi kuva, dok dobro iskrkti, dok ne odmekne.

Moča. U tavu metnu vode, masti i soli. Kada voda uskuva, narežu velike kriške kruva. Metnu to u masnu vodu i kuvaju, dok ne odmekne.

Čorbe. *Pržena.* Na masti isprže brašna i crvena luka, sipaju u uzavrelu vodu. Kad provrije, ukuvaju trgance ili rezance. 2. *Slatka.* Vodu pristave k vatri. Kada voda uzavrije, zaprže na masti brašna, luka i paprike, naliju čorbu na ovaj zapržak. Sad tu zaprženu čorbu posole i puste, da provrije. Narežu u zdilu kruva. Taj kru poliju ovom slatkom čorbom. 3. *Kiselica.* U zdili pomišaju brašna i malo sirćeta. Po malo mišaju to u zavrelu vodu. Posli razmute jaje u mliku i to sipaju u kiselicu. Niki razmute samo jajce, pa mišaju u kiselicu, niki livaju samo mlika, a niki samo kajmaka, ili razmute jajce u kajmaku, pa to mišaju u kiselicu. Osole opapre, i nakrižaju kruva u čorbu. 4. *Slatka od bundevskog simena.* Utucano sime poliju vrelom vodom i ocide. Pristave, da kuva voda, koja je sa simena ociđena. Ne začińaju, nego samo posole i ukuvaju rezance. 5. *Kisela od bundevskog simena.* Suvo i čisto sime utucaju, metnu na sito, polivaju vrelom vodom po simenu mišajuć i cideći, dok se lipo iscidi. Pristave k vatri, da uzavrije. Začine je brašnom i sirćetom,

posole i opapre. Narežu kruva u tu čorbu. 6. *Cvarog.* Skuvaju bundevskog simena, procide ga kroz sito s vodom. U to metnu malo krušnog brašna i koricu kruva. Posole, pa kuvaju. To se progruša. Tim polivaju lopčage, žgańce, palentu. Kadgod nadrobe samo kruva u zdilu, poliju cvarogom, pa jedu. 7. *Od bila grâ.* Skuvaju grâ, ocide vodu i opet je pristave, pa u ńu trgaju trgance ili ukuvaju rezance. 8. *Kisela graova.* Ocide vodu sa kuvana grâ, začine brašnom i sirćetom. Narežu kruva u čorbu. 9. *Zapržena graova.* Ocide vodu sa kuvana grâ. Naprave zapržak od masti, brašna i crvena luka; na taj zapržak naliju čorbu. Ukuvaju rezance ili trgance. 10. *Zapržena graova kisela.* Istu ovu zaprženu čorbu samo okisele sirćetom, pa nakrižaju kruva u čorbu. Uvik se kuva u grau po glavica crvena luka radi mirisa, a tako isto se skoro svako jelo i soli i papri. Zato se i veli: Malo ručka, mlogi gosti, soli, papri, bit će dosti. 11. *Od ripe (krompira).* Slatka. Skuvaju čitavi očišćeni krompira. Kad se skuvaju, ocide vodu. Tu vodu posole i opapre i urežu luka crvenoga, metnu opet k vatri, da se grije. Kad voda uzavrije, trgaju u ńu trgance ili režu rezance. 12. Sve ko kod slatke čorbe, samo kad se nareže luka u tu čorbu, zakiseli se sirćetom. Kada uzavrije, podrežu kruva u ńu. 13. *Zapržena, slatka.* Sve ko prije. Kad se nareže luka, onda se u tavi napravi zapržak. (Zapržak se pravi ovako: U vrelu mast na tavi uspe se jedna varjača brašna, pa se miša, dok ne porumeni; kad porumeni liva se polako ociđena voda na zapržak, a onda se taj razriđeni zapržak prilije natrag u lonac, di je ta ociđena voda). U tu čorbu natrgaju trganaca ili narežu rezanaca. 14. *Zapržena, kisela.* Pravi se ko i slatka zapržena čorba, samo se zakiseli sirćetom, a ne ukuvavaju se u ńu rezanci, nego se podreže kruva, pe se tako jede. 15. *Od sose.* Zrele crvene sose skuvaju, procide. Tu čorbu posole, urežu luka i pristave k vatri; kada uzavrije, začine je vodom i brašnom. 16. *Od sose, zapržena.* Pravi se ko i ova prijašńa, samo se ne začińa, nego se zaprži brašnom na masti. U tu čorbu podrežu kruva ili utrgaju trgance. Niki ulivaju u čorbu mlika, niki kajmaka, a niki razmute jajce, pa ulivaju u tu čorbu. 17. *Od sose s jajcem.* Sose se skuvaju i procide, pa opet pristave, da provru. Začine se brašnom i jajcem. 18. *Od sose s kajmakom.* Sose se skuvaju i procide, pa opet pristave. Kad provru, začine se brašnom i kajmakom. 19. *Od sose sa sirutkom* pravi se ko i ove dvi prijašńe, samo je začin drugi: začińa se brašnom i sirutkom. 20. *Prikuvanica.* Sirutka se skuva, posoli se, luka se crvenog nareže. Začini se brašnom i mlikom. Kad je gotova, podreže se kruva.

21. *Od slatke sirutke.* Sirutka od slatka sira kuva se nesoļena, jer je soļeno mliko, kad se je sir pravio. Ne začińa se ničim, jer u ńoj ima grudica od slatka sira. U tu se čorbu drobi kru. 22. *Slatka.* Uzavrije voda. Začine je brašnom i kajmakom. Ukuvaju trgance ili rezance. 23. *Rasolna.* Skuvaju rasola od kisela kupusa, urežu luka, malo popapre. Zamute vode i brašna i tim začine čorbu. Zamise tisto samo vodom i brašnom, pa od toga tista natrgaju trgance u rasolnu čorbu. 24. *Šļivik.* Skuvaju friški zreli šļiva. Kad šļive popucaju i voda bude slatka, ocide vodu i metnu na lad, da oladi. Tu čorbu jedu ladnu, a u ńu narežu kruva. 25. *Gļiova čorba, ritka.* Skuvaju gļive dosta ritko. Posole i opapre. Urežu luka. Začińa se sirćetom i brašnom. To se radi ovako: Sirćeta se ulije u malo brašna, pa se miša kašikom. U to se pomalo naliva gļiove čorbe. Kad je ovaj začin već dosta ridak, izlije se u lonac, di je gļiova čorba. Tu se u loncu promiša i pusti, da provre. 26. *Zapržena čorba* pravi se ko i ritka, samo se ne meće začin nego zapržak. A zapržak prave ili od sama brašna na masti, ili prže malo luk na toj masti s brašnom. Niki opet prije urežu luk u samu čorbu, a onda mišaju zapržak. 27. *Zapržena gļiova čorba kisela.* Pravi se ko i obična zapržena gļiova čorba, samo se posli, kad se već zapržak ulije u čorbu, čorba malo sirćetom zakiseli.

Čorbe od mesa. 1. *Govedska.* Skuva se meso, ukuva se zeleńe, ocidi se i zakuvaju se rezanci. 2. *Kisela od friške svińetine.* Skuva se svińetina. Čorba se ocidi, pa se zakiseli, ili začini brašnom i sirćetom. Ukuvaju se rezanci, ili se podreže kruva. 3. *Slatka od friške svińetine.* Skuvaju čorbu ko i od govedine, ukuvaju zeleńe, ocide i zakuvaju rezance. 4. *Kisela od suva mesa.* Skuva se suvo meso. Čorba se ocidi, pa se zakiseli ili se začini brašnom i sirćetom. Podreže se kruva. 5. *Slatka od suva mesa.* Skuva se meso, čorba se ocidi, a unutra se trgaju rezanci. Ko oće, može tu čorbu i zapržiti. 6. *Slatka od živadi.* Kuvaju ko i govedinu. Ukuvaju zeleńe, zakuvaju rezance ili pirinač. Take čorbe prave od kokoša, pura, pataka i gusaka. Tu se živad cila kuva. 7. *Kisela od živadi.* Meso se izreže i kuva. Kad je kuvano, zakiseli se. Čorba se ne cidi, nego se jede s mesom, a ne zakuvava se ništa. I ta se čorba pravi od svake živadi. 8. *Kisela od sviński ģigerica.* Narežu sitno ģigerice, metnu mast zajedno s crvenim lukom u tavu. Dobro isprže, dolivaju pomalo sirćeta. Kada se je dosta napržilo, naliju vodom. Osole i opapre. Ako nije dosta kiselo, zakisele iznova. 9. *Kaurma od criva.* Criva ovčija, jańeća i teleća očiste, operu u ladnoj vodi više put.

Prokuvaju u slanoj vodi, pa opet ispiraju. Izrežu sitno. Prže u masti. Posli pospu brašnom, pa opet prže. Vodom naliju, osole, zakisele, obililuče, pa je kaurma gotova. Tako priređuju i teleći želudac. 10. *Paprikaš* prave od svakake živadi. Prže luka na masti, metnu meso na luk, opapre i posole, puste, da se malo pari. Nadoliju vodom, da se skuva. 11. *Od suve ribe*, slatka. Skuvaju ribu, osole, opapre, urežu luka i ukuvaju rezance. 12. *Kisela od suve ribe*. Skuva se riba, osoli se i opapri, ureže se luka. Napravi se začin od sirćeta i brašna. Taj se začin pomiša sa čorbom. U tu se čorbu podreže kruva. 13. *Od friške ribe*. Skuvaju ribu. Osole i opapre, urežu luka. U tu čorbu ukuvaju rezance ili podrežu kruva. 14. *Kisela od friške ribe*. Skuvaju ribu, osole je, opapre i urežu luka. Načine začin od sirćeta i brašna. Taj začin umišaju u čorbu. Podrežu kruva. 15. *Rasolna ribja čorba*. Skuvaju ribu u rasolu od kisela kupusa, osole je i opapre, narežu luka. Kad je kuvano, začine brašnom: zamute malo vode i brašna, to saspu u rasol, pa gotova čorba. U tu čorbu trgaju trgance ili narežu kruva. 16. *Rake* kuvaju u slanoj vodi.

Pečeni krompir. 1. Krompir neoguljeni, pečen u pepelu ili u tepsiji. 2. Krompir se očisti, na četvero izreže, poreda se po masnoj tepsiji i peče se. 3. Namasti se tepsija. Krompir se očisti, na tanko se izreže i po tepsiji poreda. Brašna se i vode zamuti. Tim se krompir po tepsiji polije i još se gore masti nadodade. Posoli se i peče.

Kuvani krompir. 1. Kuvan pod ljuskom; zove se *pod mundirom;* 2. očisti se i skuva; čorba se ocidi i priredi ko krompirova čorba, a krompir se samo posoli i jede posno s kruvom; 3. oguli se i skuva, čorba se posoli; jede se skupa s čorbom; 4. oguli se i skuva, onda se začini sirćetom i brašnom; 5. oguli se i skuva; bundevsko se sime utuče, na sito metne i polije vrelom vodom, pa se iscidi; u toj se vodi kuva krompir, da bude mastan; posoli se i jede; 6. oguli se i skuva; napravi se zapržak i u taj zapržak se istrese kuvani krompir, da još prokuva; 7. očisti se, izreže na krupno; u masti se popurži luk, u tu mast se istrese krompir, da se pari; dolije se vode; 8. skuva se, nalije sosom i zaprži; 9. krompir prave isto ko i paprikaš samo bez mesa; zimi ga naliju vodom, a liti sosom.

Kuvani, pa pečeni krompir. 1. Krompir očišćen i skuvan ocidi se i isprži na masti. 2. Krompir se skuva pod ljuskom, oguli se, sitno se izrežu i ugńave; uzmiša se masti; u tepsiji se rastańi ko pogača i peče se. 3. Krompir se očisti, ocidi, posoli i zgńeči, a pomiša se i brašna, pa se rastańi i peče na masnoj tepsiji. 4. Krompir

se oguli, izreže i skuva. Od tista se naprave valjušci ili trganci. Skuvaju se trganci i ocide, ocidi se i krompir, pa se onda krompir i trganci stresu u vrelu mast, da se isprže. 5. Krompirača sa simenom. Skuva se krompir pod ljuskom. Utuče se bundevsko sime, polije se vrućom vodom i procidi. Krompir se očisti od ljuske i zgńeči. Voda od simena se kuva, a u ńu se metne korica kruva, da se scvaroži. Kad je gotovo, polije se ta voda simeńača po ovom ugńavitom (zgńečenom) krompiru. Zamisi se tisto i razvalja. Jedna se korica tista metne u tepsiju, pa se namaže tim zgńečenim krompirom. Opet se po tom obloži druga korica tista. Tako se metne pet do šest korica tista; onda se peče. 6. Krompir se oguli i skuva. Čorba se ocidi, a krompir se sa brašnom zamisi u tisto. Od tog tista se prave valjušci. Skuvaju se, pa se isprže na masti.

Gra. 1. Skuva se gra i jede se s čorbom nemastan. Kad se kuva, metne se u gra malo crvena luka rad mirisa. Kad se već skuva, posoli se i ostavi, da se još sol prokuva. 2. Napravi se tanak zaprżak, pa se gra sa dosta čorbe nalije na taj zapržak. 3. Napravi se mlogo zaprška, dosta mora biti mastan. Na taj zapržak izgrabe gra, da se peče. To se zove: *gra pečen na masti,* prem nije pečen, nego gusto zapržen. 4. *Papula.* Čorba od bila grâ se ocidi, a bili gra se zgńeči, posoli i unutra se umiša sitno sičena bila luka; onda se opet na novo gńete. 5. Gra kuvani zakiseli se sirćetom, ili se zaprži, pa se onda zakiseli. 6. Gra se kadgod skuva skupa sa krompirom, a onda se začini ili zaprži. 7. Sastrica se isto prireďuje ko obični gra, a tako i sve druge vrsti grâ: rogačić, prdov, kulaš, sedmak, kicoš. 8. Sočivo se prireďuje ko i gra.

Mladi gra. Maune se: 1. skuvaju, pa se začine brašnom i vodom, brašnom i sirćetom, kako već ko voli; 2. skuvaju, pa se naliju na zapržak; jedu se ili na slatko, ili se zakisele; 3. skuvaju, ali se začine samo jajcem; jajce se razmuti i ulije u maune; maune se zakisele; 4. zakiselite, mlikom i brašnom začińene; 5. zakiselite, kajmakom i brašnom začińene; 6. maune se skuvaju, naliju se sosom zaprže se na masti i brašnu.

Grašak. 1. Maune od graška kuvane, mlikom i brašnom začińene. 2. i 3. Grašak se skuva i začini brašnom i kajmakom ili mlikom. 4. Grašak se skuva, pa se zaprži zaprškom.

Kiseli kupus. 1. Prisan posole i zapapre, pa jedu; 2. skuvaju i zaprže; 3. začine brašnom i simenom: skuvaju kupus, a utucano sime poliju vrućom vodom i drope, da iscide mast iz simena; tu masnu vodu mišaju sa brašnom; tim začine kupus i puste da provre.

4. Skuva se, nalije se sosom i onda se zaprži. 5. Mišaju kupus i krompir, pa ili začińaju ili zaprže. Ako je strogi post, onda začińaju. Ako se smije mrsiti, onda zaprže. 6. Kupus mišaju i sa graom, pa ili začińaju ili zaprže. 7. *Sarmu* zavijaju samo od lista kisela kupusa. Usickaju friška mesa, a kadgod i malo suva svińska mesa, mišaju to sa pirinčem i slaninom. To zavijaju u kupusni list. Skuvaju i zaprže.

Zeleni kupus. 1. Skuvaju, pa začine brašnom i sirutkom; 2. kuvaju mlado lišće zelena kupusa, pa začińaju brašnom i kajmakom; 3. kuvaju, pa začińaju jajcem i malo ga zakisele.

Krastavci. 1. Izrežu krastavce. Skuvaju ji i začine brašnom i sirutkom. 2. Izrežu krastavce, pa skuvaju, a začine brašnom i kajmakom.

Sosina cicvara. To je sos od sose (jabučica). Jabučice se skuvaju, procide i pristave, da provru. Napravi se gušći zapržak već za čorbu i tu se ulije čorba od jabučica. Kad imaju gosti, zaslade ovaj sos šećerom.

Luk na tavi. U mast izrežu luka. Prže na tavi. Zaliju jajcetom. Dva tri put promišaju, pa je i jajce pečeno.

Gļive. *a) Bristovače*. 1. Skuvaju se i zakisele, a začine se jajcem. 2. Skuvaju se, pa začine brašnom i kajmakom. 3. Izprže se na tavi u masti, posole se i pospu brašnom, pa se još malo prže. 4. Na žari. Posole se i metnu za živu žar, da se isprže. *b) Jasenovače* 1. 2. kuvane, začińene sirćetom i jajcem ili sirćetom, brašnom i kajmakom; 3. kuvane zaprže se brašnom i mašću; 4. kuvane, pa samo sirutkom zakiselite. *c) Grabovače*. 1. kuvane i jajcem začinite; 2. kuvane, začinite kajmakom brašnom i sirćetom; 3. pržene u tavi na masti; pospu se malo brašnom, pa se još malo prže. *d) Paprenače* 1. isprže na tavi na masti i pospu brašnom, pa se još malo prže; 2. prokuvaju, pa ocide i u sirće ji nakisele. *e) Vezove gļive*. 1. kuvane, jajcem začińene i zakiselite sirćetom; 2. kuvane, začinite kajmakom i sirćetom; 3. na tavi u masti pržene, pa brašnom posute i opet malo pržene. *f) Škripań* kuvan i malo zakiselit sirćetom. *g) Šļiovače* 1. posoļene i na živoj žari pečene; 2. kuvane, sirćetom i jajcem začinite; 3. kuvane, kajmakom brašnom i sirćetom začinite; 4. na tavi pržene u masti, pa posute brašnom, da se još malo prže; 5. kuvane, brašnom i sirutkom začinite. *h) Pečurke* posoļene i na žari pečene. Voda, što izađe iz ti gļiva, dobra je. U ńu kru umaču, a gļive s kruvom pojedu. *i) Zec gļiva* 1. kuvana zakiseli se i zaprži brašnom i maslom; 2. na tavi u masti pržena i brašnom posuta, da se još malo prži.

Gljive se, ma koje vrsti bile i ma se kako priređivale, uvik dobro i posole i po volji dobro i opapre. To već, kako ko voli.

Bundeve 1. skuvaju se, zakisele i zaprže na masti i brašnu; 2. kuvaju se u mliku, pa se brašnom začine; 3. kuvane zakisele se, pa se jajcem začine; 4. skuvaju se, zakisele se i začine kajmakom; 5. skuvaju se, naliju se sosom i onda se zaprže mašću i brašnom.

Ladne i vruće salate. 1. *Purena salata*. Poprže rezane slanine na tavi. Čvarke povade, a u tu mast uliju sirćeta vodom razriđena i opet pristave k vatri, da uzavrije. Kad usključa, polije se tim salata, da se dobro ispuri, pa se jede s kruvom i otopljenom slaninom (čvarcima). 2. Pravi se i ovako: U tavi se ugrije mast. U mast se ulije sirće i pusti, da provre. Tim se polije salata. Uz tu salatu jedu jaja tvrdo kuvana ili na čitavo pečena na masti. 3. *Kupus prženi*. Prže ga na masti dugo, da se ispari. Posli ga zaprže i malo zakisele. 4. *Prisni kupus* sitno izrežu na rezance, pa poliju sirćetom i zetinom. 5. Salatu očiste i operu, posole i poliju sirćetom i zetinom. 6. Ima ji, koji nemaju zetina, a ne će, da se omrse, pa samo posole salatu, poliju je sirćetom i dobro izdrope, da se sva okiseli. 7. *Krastavci na rišńeve*. To se krastavac samo oguli, raskoli na četvero. Umače se u sol i jede s kruvom. 8. *Krastavci na škriške*. Ogule se i izrežu na tanko, posole, se i pomišaju s kajmakom. 9. Kuvaju izrezane krastavce, pa ji zakisele sirćetom. 10. *Kiseli krastavci*. Kisele ji u vodi, u kvasu, a za zimu i u sirćetu. Nikoji ji kisele vrućim, nikoji ladnim sirćetom. 11. *Sose*, *paprike i bundevice* kisele se ko i krastavci.

Lučeńe. 1. *Od svińetine*. Svińske noge, glava i uši metnu se u lonac tako, da bude samo trećina te sitnarije. Lonac se napuni vodom. Kuva se tako dugo, dok se ukuva, da se ono sve vidi iz vode. Mast se skida kašikom, da bude čorba posve bistra. Čorba se posoli i opapri, pa se razalije u zdilice, tańire ili limeńače. Sitnarije se očiste od kosti i pomeću u čorbu. To se pospe utucanim bilim lukom. Ostavi se na lad, da se sluči. 2. *Od štuke*. Štukine glave i repove kuvaju dosta dugo u vodi. Kada se voda dobro ukuva, da malo čorbe bude, onda osole i opapre, pa razlivaju čorbu u tańire. Glave i repove očiste od kosti. Pomeću ji u čorbu, pospu bilim lukom. Nose u podrum, da se sluči.

Pečene ribe. *Šaran*. 1. Pečen na masti. Izrežu komade, osole, provaljaju u brašnu. Peku u vrućoj masti u tavi. 2. Na roštilju. Očišćena, osoljena i opaprena šarana metnu na roštilj više žari, pa lipo rumeno

speku. 3. Pečen u procipu. Ovako peku samo kod vode. *Šarana* razrežu uzduž kroz pol leđa i trbuva i metnu u procip. Procip je drvce gore rašļasto. Med te rašļe zataknu šarana, pa peku. Kada je pečen, izvade drvo iz zemļe, pa okrenu drugu stranu. *Soma* peku u tepsiji. Metnu masti, narežu krompira. Na krompir metnu osoļena soma. Opapre, pa peku i polivaju vrelom mašću. *Štuka* pečena na ražńu pod ļuskom. I to čine samo u poļu. Neostruganu štuku nataknu na ražań kroz usta na rep. Iznutra je posole i pripeku k vatri. Kad je jedna strana gotova, okrenu drugu. *Šiļevac* i *kesega*. 1. Na masti. Očiste, osole, obrašne i peku na vreloj masti. 2. Na ražńu. *Šiļevca* ostružu, osole, nataknu na ražńić, pa peku kod vatre. Kad je jedna strana pečena, okrenu drugu. *Kesege* očiste, osole, pa kroz raļice provuku ražńić. Nanižu tako po deset kesežica, da jim repovi vise dole, a ražań kroz oči, pa peku kraj vatre. 3. *Kesege* pečene u tepsiji. Tepsiju namažu mašću. Poredaju ribice jednu na drugu, punu tepsiju. Osole, opapre i peku u peći. Koje su velike, nataknu ji na ražań, pa peku. *Lińaci*. Ne stružu, nego lipo operu, osole, pa kuvaju u vodi, a čorbu zakisele, ili peku u masti bez brašna. *Buļeš*. Ne stružu ga, nego samo očiste (izvade drob), posole. Ko oće strugati, povuče buļeša za rep i za glavu, pa ļuska popuca, pa onda struže. Peku ji na žari. *Karasi*, *slipare*, *sińače*, *jezevi*, *povrvode*. To su sve sitne ribice. Ńi kuvaju u rasolu, ili u vodi, pa zakisele. Peku ji u masti i na ražńu.

Puževe skuvaju. Povade ji iz kućica, operu, očiste od criva; osole, meću u vrelu mast, pa peku. Ima, ko ji umeļa u brašno, pa peče u masti.

Jajca 1. peku pepelu: zapreću, pa ispeku ili na tvrdo ili na umak; 2. mišaju jaje s brašnom i vodom; kad zamute, izliju na vrelu mast u tavici; to se zove *kajgana*; 3. jajca na tavi; to se jajca razbiju u vrelu mast i malo mišaju, da ne budu pretvrda.

Što se kad jede. I zimi i liti i u obične i svečane dane jede se, kako ko može. Ima sirotińe, što ne okusi mesa priko godine, a ima gazdinski kuća, koje se rane mesom, kadgod je mrsičak.

U obične dane jedu za ručak kod kuće čorbu, pa onda zapršenog kiselog kupusa, ripa ili gra. Ko ima mesa, jede i mesa, a zimi bude i lučeńa.

Za užinu jedu ko i u jutro čorbe, pa opet kakog gra, ili tista, rizanaca, vaļušaka, trganaca. Za večeru jedu, što ostane od užine.

Liti, kad se radi, bude više suva mesa, što je od zime ostalo, da se poslenici okripe na poslu.

Zimi se jede dva put na dan, u jutro, pa na večer, a za užinu uzmu malo kruva, pa posole, ili pogače i lepiñe, samo da pritišaju glad, jer se nema kada ni jisti, kad su sve žene za stativama za poslom.

Sad kako su se kuće porastajale, rane se ļudi boļe već do sada. Jidu, kad ko oće i što oće.

I sirotińa i bogati jednako se rane, samo sirotińa ne jede mesa, a druga su jim jila jednaka.

A to što ima puno vrsti jila, ne kuva to svako, nego, kojoj su reduši koja jila milija, ona ji i pravi. A i nema to baš mlogo vrsti jila. Eto čorbe su ili mrsne od mesa, ili obične sa masnim zaprškom ili začinite brašnom.

Gdje se jede. Zimi jidu u sobi i jutrom i večerom. Prolićem, kad već malo sunce grane, jidu iza jutra u kući, a drukče u sobi. Liti jidu u trimu, ili u kući, ili u poļu. Nediļom i svecem jidu u sobi. A tako jidu u sobi i kad jim gosti dođu.

Piće.

1. *Šira.* Prave je od krušaka i jabuka. Ima, koje su za širu dobre. To su kasne jesenske. Nameću zajedno u čabar kruške i jabuke. Naliju čistom vodom. Tako ukisne. Pije se zimi. 2. Nameću u čabar divji krušaka. Kuvaju kruške koštatkińe i puste, da ukisnu. Kada koštatkińe ukisnu, saliju se na ovo divje voće, da skupa ukisne. Onda ovo divje voće sladi, a koštatkińe malo kise. 3. Piju vodu od kuvani suvi šļiva, 4. od kuvani kalotina, 5. od kuvani suvi trešańa, 6. višańa i 7. krušaka. Piju 8. slatku i 9. kiselu sirutku, 10. jabukovu vodu: kad u lito u šajtovu jabuke meļu i procide, uzmu one slatke vode i prokuvaju, pa ostavļaju za zimu za svatove Prokuvana jabukova voda ne ukisne, nego ostaje slatka.

Odijelo i obuća.

Odijelo za djecu. Mala dica u povojima i muška i ženska jednako su obučena: na tilu košuļice bez leđa, a na glavi kapica. Kad dicu više ne povijaju i kad već proodaju, kroje se muškima muške, a ženskima ženske rubinice, dok se posve ne opazi razlika, kad muškarčiću gaće obuku, a žensku ogrnu maramicom i pripašu joj zapreg. Matere vezu već onako maloj dici košuļe pređicom, a pomalo raspliću

Sl. 21. **Muško dite u rubinici.**

i ppliću. Tako se odivaju i kad pođu u školu, dok se iz škole ne ispišu.

Muška di'cja (gl. sl. 21.) nose *kapu*. Zimi je kapa čovana ili vunena štrikana, liti je obično slamna, što sami spletu od žitne slame. Liti i zimi, svakim danom i svecem, nose debele pređicom vezene *košuļe*. Malo ji ima, koje mati opremi u tańe tkańe. I *gaće* su odebele ko i košuļa. Tanki ima vrlo malo, a samo sam jedanput vidio u đačeta Karle Ilarkovog zlatom vezene gaće. *Tkanica*. *Kajiš* se opasuje priko *tkanice*. Niki nose i široki pojas, *ćemer*. Svecem nose dikoji *prosluk*. Kad je ladnije, nose *špencl*, t. j. štrikanu reklu. Niki nose i zelenkasti *kaput* sa zelenom ogrlicom. Zimi nose *aļinu*. Obuvaju *cipele*, *opanke* i *čižme*, *čorape* ili *natikače*. *Drveńake* ili *klompe* obuvaju sirotińska dica u zimi. Svu ovu obuću obuvaju ili na bosu nogu, ili omataju četverocipne šarene vunene *obojke*.

Ženska dica (gl. sl. 59. i 60.). *Oplećak* i *skuti* su u poslen dan debļi, konopļeni, laneni ili pamučni, vezeni sitnim vezovima. Nediļom nose i boļe *košuļe* košaričarke, ćenarke i dvostruke pamučne, a budu pri porubi raspletene ili tamburirane. *Tkanicu* nosi i muško i žensko od šestog svoga miseca do groba. Tkanica se tka od vune. Što je tkanica kruća, to je boļa. Tkanice su duge, da se može čeļade dva ili tri puta opasati, a nisu dotkane do kraja, nego su ostali oduļi krajci ko rojte, da se može zataknuti za pojas, kad se tkanica opaše, jer se tkanica nikad ne veže, nego kako se opaše, zataknu se krajevi, pa se ipak tkanica ne omiče. Oko vrata nose i poslenim danom i svecem obične maramice, a i malo boļe *zejtinke*. Koje su bogatije, nose svecem i svilene maramice svoji matera. *Zapreg* je obično mrk. Bogatije nose svecem i svilene zapregove. Zimi nose još *ćurakle*. To je zimska rekla. Neke nose *špencl* (štrikanu reklu); to je mala rekla na struk, cifrana oko rukava i uokolo ispod struka; a nike i u svetac *bundicu*. *Narukvice* nose bogatije divojčice u svetac, da ne zebu ruke. *Cipele* obuvaju ili na bosu nogu, ili na *štrinfle*. Nose i *natikače* ili *čorape*, a liti po svaki dan idu bose.

Muško odijelo. Momci se ne odivaju rano ko divojke, jer idu po poļu za govedima, svińama i ovcama, a istom oko šesnaeste godine kroje im matere košuļe i gaće od svakakoga pamuka, a to budu dole pri porubi raspletene, pa tamburirane, svilom i zlatom vezene. Običaj je bio do prije pet godina, da je divojka morala momku prikazati po šest do dvanaest pari košuļa i gaća za svečanu opremu. Kako su sad ļudi radeniji od prije, počeli su se Otočani, čim se ožene, tišje odivati. Čim se momak oženi, već ne nosi zlatom

ni svilom vezeni gaće, nego to uzmu ńiove mlade i sašiju sebi skute. Zato sad ni divojka ne će više za momka da sprema, nego pripravļa samo sebi, pa su i s toga sada divojke ruom bogatije već prije.

Oženeni nose prvi godina tanke košuļe i gaće malo raspletene, a posli oblače sve debļe tkańe, a za sedam, osam godina već obuvaju opanke, uz koje se nosi i lošije odilo Sramota je, da se oženeni lipo opremļaju, jer seļani vele, da su taki ļudi odviše za kolom, a premalo za poslom.

Sl. 22. Momak u srmanoj aļini i zlatom vezenom ruvu.

I muški, koji se opremļaju, razlikuju veselo doba u crkvi od korizme i adventa. U adventu i korizmi ne vežu svilene marame pod vrat, niti ne nose tanke opreme, nego odebļe gaće i košuļe, vezene pređicom crvenom i plavom, a bude ji posve bili i za korizmu i advent, samo su od debļeg tkańa i ipak malo pri porubi raspletene.

U zimu nose oženeni u crkvu na sebi plave čakšire i čižme, pa se ni ne vidi na ńima posla narodnog. jer je na leđima čovana aļina. Samo u lito vidi se na muškima narodni vezova.

Muški se ne jagme za lipšim odilom, zato ni nema mlogo vrsti ńiove opreme, ali jim se zato ni ne mińa odilo ko u žena. Za ono dvi godine prije vinčańa, dok se momak opremļa, obreda nikoliko put svoje svečano ruvo, pa ga se ne zasiti, niti pomišļa na novo, nego je zadovoļan, kako mu mati skroji. A kad se oženi, prođe još koji misec kroz selo u svečanom odilu, a posli je sramota, da se muški opremļa. Pa kad i dospije u crkvu, ide već u lošijem odilu. Nose u svečane dane gaće i košuļe ćenarske, usnivane, od sestreničara, rasplitane, pripletene, tamburirane i vezene pređicom, ali zlatom i svilom vezene nikad više. To ako oće, može žena skrojiti sebi ili složiti, pa neka čeka, dok mu sinovi ponarastu. Za godinu dana već posli ženidbe odu u soldate, a posli se na opremu

ni ne misli. A dikoja se žena petnaest godina izastopce novi, pa uvik želi odila nove forme, i zato se odilo u ńi i na svaku formu i jako brzo mińa. Muški su uvik obuveni u opanke, momci u opanke ili u cipele.

Momci i mladi ļudi nose malko više već o n i s k u *kapu;* momci je zakite cvićem, a ako je mladožeńa, nosi i bilo čapļino perje za kapom. U svečane su dane *kape* o m e k a n e, ponajviše m r k e; s t a r i j i ļudi imaju c r n u *plantiku* na kapi, m l a đ i z e l e n k a s t u, a momci nose zlatnu *čipku* uokolo ili z l a t o m v e z e n u *plantiku.* Zimi nose crne *šubare.*

Košuļa je od tanana platna. Muške košuļe su samo uokolo ukraj porube raspletene; misto šavova više put su sami priplitovi, bude kadgod mali vezić uokolo košuļe ili pređicom ili zlatom; na svakom ramenu ima košuļa priplit od sedam do deset zabodaka. *Zapunke* na rukavima izrađuju vrlo pomno. Obično vezu na ńima široki *opačic* ili *oplitak.* U svečane su dane košuļe poširoke, okratke, nad porubom rasplit, pod porubom prišivena je čipka. Poprsje je široko raspleteno. Košuļa se opasuje *tkanicom,* a s leđa ispod struka je sabrana, a nabore izrađuju više put lipim bilim poslovima. Znam u Marka Ilarkovog košuļu, koja je u petnaest redi tamburirana i raspletena.

Gaće su duge, poširoke, pamučne, a izradite samo pri porubi dole; nad porubom rasplit od dvi do tri šibe i na svakom švu priplit od sedam do osam zabodaka, dug pol pedļa; drukčije su posve čiste. Svecem su gaće u šest do deset pola (t. j. svaka nogavica tri ili pet pola) svilom i zlatom vezene, raspletene i pripletene.

Kajiš, a niki nose *ćemer* misto kajiša.

Na košuļu oblače *kamisol;* bude od crnog atlasa, a kadgod i zlatom vezen.

Oko vrata nose *pošu* od plavog ili crnog atlasa zlatom vezenu. Ko nema poše, nosi pod vratom crvenu svilenu *maramu* o tri šibe; katkad svežu i drukčije svile maramu. U korizmi ne nose pošu.

Prolićem i s jeseni nose malo *tušle* (kaputiće) sa zelenom ogrlicom. U korizmi nose štrikane *rekle.* Obično su plave, a krojene su uz tilo. Nose ji ranim prolićem i kasnom jeseni selom. Nosi ji i muško i žensko.

Zimi nose *aļinu.* To je ogrtač. M u š k a aļina je ili prosta ko i za žene, a to jim je za svaki dan, ili je od boļe čove sa uskim crnim gajtanima (vrpcama) našarana, a kadgod bilom i žutom srmom navezena (sl. 22.). Take boļe aļine nose se u zimsko, jesensko i prolitno doba u crkvu. Aļine su mrke.

Zimi nosi dikoji priko gaća plave *čakšire;* još se nađu po koje u kućaru.

Ako obuvaju *čižme,* navlače najprije dugačke šumarske *štrinfle,* pa jim se ove štrinfle vide iz čižama, jer dopiru do kolina. Čižme nose samo zimi.

Liti nose *cipele* i niske i visoke. Nigda su samo čižme nosili, a sad, otkad su svud po selu zidane staze, idu samo u cipelama.

Koji se lošije spremi, obuje *opanke.* Opanaka ima *kapičara* i *s kajišima.* Prave ji opančari, a prije su ļudi u kućama i sami pravili. I danas krpaju svoje opanke sami, kad se poderu. Opanke krpaju šilom i koncem, koji ovošte, ili krpaju kožnim kajišcem. Čim ko dobije opanke, već se i sam obuva. Opanci se obuvaju na četverocipne vunene *obojke.* Obojci su istom zadńi godina pamučni, i to se nađe u dvojice, trojice u selu; drukče su od davnina uvik vuneni, od bile i crne vune, tek dišto se miša žuta i crvena. Kad se omota obojak oko noge, gorńe tri strike su crveno, žuto i crno mišane.

Sl. 23. **Stariji Otočanin** poslenim danom.

Poslenim danom oblače isto ruvo, samo lošije. Evo ovako: šešir, košuļa, gaće, tkanica, kajiš ili ćemer. Ako posluju teži poso, ili di se ruvo kaļa: kad drva siku i voze, svińe koļu, oblače *laće* i *zóru.* Laće su debļe gaće, a navlače se priko obični gaća[1]. Kad kiša pada, ogrću kočijaši na kolima *kabanicu.* Kabanica je od iste take čove ko i aļina, samo bile, a ima *rogu* u zatiļku; ta se *roga* metne na glavu, kad kiša pada. Nose i štrikanu reklu, *špencl, mali kožu* bez rukava. Bogatiji imadu i *veliki kožu* (gl. sl. 2.) s rukavima, ali to slabo nose mladi ļudi, a momci nikada. Taj je kožu od ovčije kože, a cifran na leđima grančicom kožni listića, cvitića i srceta, pa uz to bude još i koje ogledalce.

Opaklija je veliki kožni ogrtač do zemļe bez rukava, iznutra rúńav. Opakliju je nigda svaka boļa kuća imala, a visila je dańu

[1] Divojke pivaju: O poklada opremim se lipo:
Zoru, laće i dikine gaće.

i noću u velikoj sobi na čiviluku do vrata. Kadgod bi se ob noć koji čovik probudio, zagrnuo bi opakliju i izašo, da prigleđe końma, govedima i svińama.

Koje žene znadu, pletu svojim ļudima *rukavice* na ruke, koje jim trebaju, kad se voze, osobito, kad u šumu idu po drva u zimi. Te su rukavice dvokrake, palac je za se, a četiri prsta skupa u jednom rukavcu. Viđao sam pletene i ko obične rukavice, ali ritko. I to malo kad same rade, nego jim ciganke pletu, a kupe i od ćurčije kožne, vunom postavļene rukavice.

Bez *torbe* ne ide Otočanin nikuda. Pribaci je o desno rame, tako, da mu je o livom kuku. To je torba sa poklopcem, koji je često ko i kožu kožicama našaran. U ńoj nose ovčari, govedari, svińari i końari sebi ranu: meso, slaninu, sir, kru, sol, luk, pa ako ukradu digod koji klip kukuruza, oni s ńim u torbu.

Stari ļudi nose svecem i po svaki dan: šešir ili štrikanu kapu, košuļu, gaće, tkanicu (ili kajiš), opanke, obojke; veliki kožu s rukavima ili aļinu. Ako su ļudi iz bogatiji kuća, nose i u starosti plave čovane čakšire, a misto opanaka čižme. Cipele ne nose starci nikada.

Žensko odijelo. Divojke, snaše i udate žene odivaju se ovako od božića do poklada u svečane dane:

Pletenica i zavoj. Divojke pletu *pletenicu*, kosu načešļaju, a glavu okite kupovnim cvićem. U ušima su srebreni *obočići: krilci;* nike nose dukate u ušima. *(Više se o tom kaže daļe.)*

Snaše nose zlatnu *šamiju.* Najglavniji dio odila, koji je u svečane dana uvik zlatom izvezen, jest *zlatara,* marama za *zavoj.* Sad već i takoj zlatari kažu: *šamija*, a nigda bila je šamija samo turska marama, koju su krijomčari privažali priko Save ovamo i ženama prodavali. Marama nije ništa na oko, jer su na ńoj pod mrko mišane sve one neobične turske i farbe i šare, ali je bio običaj, pa je od starine svaka žena morala imati tursku šamiju. *Zlatare* su počele istom prije četrdeset godina. Ovake turske šamije kitile su se skupim srebrnim cvićem. Zlatare su se vezle ko i košuļe, samo kako je jedna želila boļe od druge, bivo je vez sve gušći, dok prije deset godina nisu bile skroz oblipļene zlatom. Sad vezu i šamije po sometu priko papira i to narastavce, da se više vidi crnog, već zlata. Mlađe žene, koje ipak već ne idu u zlatari u crkvu, zavijaju se turskom *šamijom,* a prikriju se bilom, zlatom vezenom *maramom.*

Žene ne nose obočiće, jer su jim uši pod zavojem.

Pod vrat vežu *dukate* velike i male. Koja nema dukata, nosi *zrńe* ili jednu *škudu.*

Skuti su dosta uski spram drugi sela. Najširji su u devet pola. Savijaju ji jako sitno. Vezovi su jako uski, a vrlo spori. Svečane skute savijaju i sitno i na široko. Nose samo jedne skute i pod ńima druge okratke. Dvoje dugačke skute malo koja navuče, a i kad navuče, taji, da se ne pozna. Skuti nisu nikad do zemļe, nego jedan ili dva prsta nad zemļom.

Prvo su košuļe *debeļarice* od konopļena tkańa. To su opori skuti i oplećci, pa ji ni ne izrađuju velikim poslovima, koji se vide i iz daleka, ali opet za svaku i taku košuļu trebalo je truda i muke, dok je zgotovļena. Te su košuļe uske, u koji šest, sedam pola, pa su ili samo sašivene i okolo porube malim rasplitom okićene, a pod porubom zubrane iglom šivaćom. Ima ji, koje su opet oko porube raspletene, pod porubom zubrane, a izmed pola odozdol jedan pedaļ visoko pripletene. To su najlošije košuļe, a trebaju za najveću žalost. Malko boļa je košuļa, koja uza to još ima uzduž četiri do pet jako uski vezova, a taki isti vez uokolo porube nad rasplitom. Ima ji, koje ni nisu uzduž vezene, nego samo uokolo. I to su košuļe za žalost i kajańe.

Sl. 24. **Divojka** u sitno sabranoj, zlatom vezenoj košuļi i u svili.

Malo boļe su rubine, kad se konopļa sa debelim pamukom miša, a izrađuju ji ko i ove prijašńe, ili sa sitnim rasplitom uokolo porube, ili uskim priplitom, ili sitnim vezom uokolo, ili vezom uzduž skuta. Uopće košuļe bez rasplita nema, svaka poruba dole na skutima

ima nad sobom rasplit. Ove košuļe kadgod nacifraju rasplitom ili priplitom uzduž skuta, ali i to bude jako usko.

Mišaju konopļu i sa lanom, a i take košuļe raspliću, pripliću i vézu. Sve su to košuļe pokajne, a najlošije se nose najprije, pa po malo sve daļe. I na pokajnim košuļama nema crvene pređice, nego je vez sastavļen od plave i plavčaste pređice, a to je tako viditi, ko da je pređica izblidila.

Malo boļe su lanene košuļe. Tu se već vidi i posla i bogatstva više, već na konopļenoj rubini. Laneno tkańe tkaju kano i pamučno svakovrsno: čisto, laneni košaričar, pa ga usnivaju, a onda izrađuju košuļe i čiste, i raspletene, i pripletene, i bogatije vezene već konopļarice.

Lanene košuļe već se mogu nositi u adventu i u korizmi, a i u prisvečaje, a divojke u ńima divuju prve i druge godine i u svečane dane. Na lanene košulje već se umiću bogati pripliti uzduž u više redova, lanene košuļe se već na široko raspliću i uzduž i pokraj porube, jer do nedavna prije šezdeset godina nisu ni znali u ovim selima za pamuk. Bio je lan, zvao se *funtaš*, pa su iz ńega preli tanku žicu, ko da je od najmekšeg pamuka[1].

Lanene košuļe nose i kad kaju, ali ako je žalost za ocem, materom, bratom ili sestrom, nose ji posli konopļeni košuļa.

Konopļene košuļe zovu se *debeļarice*. *fitiļarice*, a ako su malo lipše, to su *svagdańice*, jer se i u poslen dan nose. Svagdańice su ili sitno raspletene, ili pripletene, ili vezene razno. One se vezu ili dole (t. j. ukraj porube), ili uzduž (a to je i uzduž i oko porube). Na svagdańicama bude i širji ili, kako vele, *debeli i tanki vezova*. U svagdašńicama divojke prid veče u poslen dan selom šeću, pa se zato pazi i na te košuļe. Vezu ji pređicom mrkom, pa crvenom, plavom i plavčastom, a izvezuju na ńima vezoze bud uzduž, bud samo dole, pa lozom i na grane, a vezovi su: *pravi i krivi*, *poslatinski*, *opačic* i *ispisivani* vezovi[2]. Ovake košuļe obrubļuju se

---

[1] Imam i ja taki otarak od pamučna ćenara. Ostavila mi moja baka ko spomen svoje matere. Tim su stare žene nigda po svecima glave umatale, ko što ji sad umataju u krpe. Baš mi je pokojna baka i kazivala, da je ona prva imala u selu pamučnu košuļu, a bio je to pamuk samo ispreden, pa su ga morali popredati i upredati, da ga spreme za stative.

[2] Ne znam pravo, koliko ima košuļâ vezeni pisancem. Pisanac je vez od sami čisanica u četvero. Uzmu se tri žice u duļinu, a tri u širinu. Vez se proveze oko ti žica. Tim vezom vidio sam u Otoku godine 1878. na Božić vezenu košuļu Eve Ilarkove. Bila je vezena, mislim, u jedanaest redi tankim crvenim pisancem. Pisanac se zove taj vez, jer je viditi, ko

još čipkom uokolo skuta, koju izrađuju, kako se u školi kaže: „kačkańem“[1].

Najboļe košuļe su jim pamučne, jer je pamuk najtańi i jer ga ima mlogo vrsti, pa se od ńega svakake košuļe napraviti dadu. Od debļeg i žućeg pamuka tkaju se i svagdańe košuļe, što boļi pamuk to i košuļa boļa. Iza svagdańicâ i pokajni košuļa odma je *odńica*. To su obično košuļe vezenke, bud lanene, bud pamučne, a nose se u adventu i korizmi (gl. sl. 25.), u prisvečajima, kad se ko iskajava, ili kad se daleki rod kaje, a i onda, kad u poslen dan oće kog boļeg da poode. Vezovi na odńicama su svakovrsni, a bude i obična priplita i rasplita. Odńica se oblači, ako župnik u selu umre: prve nediļe kaju ga u takoj košuļi. U kojem sokaku umre momak ili divojka, kaju ga u prve nediļe divojke u odńici. Kako u Otoku ide prvi crkveni red divojaka na ukop za mrtavcem, često obuku divojke i na ukop odńicu. O odńici pivaju divojke:

Kad mi dika pođe na vojnicu,
Ja ću obuć žalosnu *odńicu*,
Nek se znade, ko diku imade.

Sl. 25. Divojka u odńici sitni vezova, i suknenoj pregači, ko što se odivaju u korizmi.

Boļe košuļe od odńica su *prisvečajke;* ali te su obično samo bile, samo je divojku i ženu najlipše viditi u takoj košuļi. To su košuļe ili *košaričarke,* ili *usnivane*, ili *čiste*, krute od dvostrukog upredanca. Čiste prisvečajke tkane su ili od jednostruka pamuka, ili od dvostruka upredanca, a ovo je tkańe jako gusto, pa zato je i košuļa da je perom ispisan. Vezovi su vrlo lipi i jako spori. Ta košuļa, koju sam vidio na Evi Ilarkovoj, bila je vezena lozicom sami sitni tulipanića. Godine 1886. u proliće vidio sam Evu u toj košuļi, di tka za stativama, pa mi bilo žao tako lipe košuļe, da je za stative dospila. Ne sićam se, da sam ikada više vidio u Otoku košuļu samim pisancem vezenu. Ima ji, di je pisanac mišan sa pozlatinskim vezom, ali je čistog pisanca nestajalo, dok eto sad opet ne pođoše vesti.

[1] Otočani ne znaju hrvatske riči za ovu vrst posla, samo iglu, kojom se to radi, ne zovu „kačkalica“, nego *šilce.*

lipa i kruta. Prisvečajke su bile, krute, čiste košuļe, samo su pri porubi raspletene. Ali i kad se ne kaže, zna se, da je raspletena svaka rubina, jer ni skuta, ni oplećka, ni gaća, ni muške košuļe bez rasplita nema. Uopće ukraj svake porube na odilu, samo ako to nije na švu. mora biti rasplit, a i poruba je već niki mali prosti rasplit, jer kad one *šupļički* rube, moraju ko i kod rasplita uzduž porube žicu izvući.

Najlipše su košuļe *posvečanice*, a koliko ńi ima, toliko ima i vrsti, na svakoj je ništa nova. Posvečanice su najprije *košaričarke* (tańeg pamuka, već za prisvečaje; to su bile proste i čiste košuļe), pa *ćenarke*. Prije dvadeset, trideset godina vezli su po ćenaru zlatom, sad se još viđa po košaričaru zlatni vez, a ćenara nestaje: više se ne tka, jer košuļa ćenarka nije nigda ni posve bila. niti dobro ispružena.

Proste su košuļe nika vrst ćenara, samo se taj ćenar ne vora. — nema gurmavog usniva. nego je sasma čist. a opet ne posve ispružen ko košaričar. nego se dade rastezati. To je tkańe ko i pravog ćenara više požutilo, pa i kad je novo. nije na oko lipo, di li, kad ostari. Zato to više i ne tkaju. Prije deset godina morala je još svaka divojka imati *prostu* košuļu. Take rubine izvezivane su samo dole po ispisu, — bili su to obično mali tulipanići vezeni bilim pamukom.

Još ima i *usnivani* košuļa od jednostruka pamuka. Te se košuļe često viđaju, a običaju ji sitno saviti. pa se lipo talasaju, kad divojka oda. Taka košuļa mora biti malo užja, jer se široka sitno saviti ne da. Ako je širja. savijaju je na široko uzduž pole, da je košuļa *sukńački* savijena, jer se sukńe tako smataju.

Košuļa od sestreničara pravi se ili posve bila. ili prišiju pod porubu uokolo uski komad beza, pa po bezu izvezu žutim šļokama, ili je izvezu uzduž sitnim bilim *šļokama*.

Najobičnije tkańe za košuļe je sada *dvostruki upredanac*. Teško su se sklonule Otočanke, da po tom bezu rade[1]. Na ńemu se vez najboļe vidi. pa ma bio bez kako tanak, uvik ostaje krut, jer je zbijen.

[1] Prva je navezla sebi rukave zlatom prije dvadeset godina počimajla Reza Štivićević po dvostrukom upredancu. Ponovila se na Antunovo, kad je crkveni god u Otoku. Bile su u Štivićević-kući još dvi divojke, pa ńi tri šeću po vašaru, a za ńima idu Privlačanke, žene i govore: Gle, na ovoj je najlipše. Kako je Privlaka najbogatije selo u okolišu, tako se i pazilo na taj glas i od onda navrnuše sve Otočanke vesti po krutom dvostrukom bezu.

Od toga tkańa prave svakake opreme. Prve su *raspletene posvećanice.* Tì ima jako mlogo vrsti.

I *vitane* se košuļe raspliću.

Najnovije, a sad najpoćudnije košuļe su *tamburirane.* Viđao sam posla di su rukavi bili samo tamburirani, a bez rasplita. Ima jako puno skuta uzduž tamburirani, di je izmed tamburiranog raspleteno, a ima i dole uokolo tamburirani. U selima oko Otoka vidio sam, da i zlatom tamburiraju. Ne znam, čine li i Otočanke to, samo sam vidio u selima, s kojima se naši žene i udaju, pa može lako biti, da i nama priđe.

Sl. 26. **Divojke,** jedna u svilom, druga u zlatom vezenoj košuļi.

Sve dosadašńe košuļe potamne, kad se *pripletena* obuče. I u svim ovim posvećanim košuļama obično je pola uz polu priplitom sastavļena, a ne prosto sašivena, samo je u tim košuļama priplit bio ko uz put, pa nije širji od pol malog prsta, al kad se košuļa zove *pripletena,* mora i priplit širji biti. Košuļe pripliću u četiri, pet ili šest redi. Pripletene su košuļe samo uzduž rađene. Uokolo na košuļi nema priplita nikada, jer se ne sastaje pola s polom, ali zato mora biti rasplit uz porubu sličan i oblikom i veličinom priplitu uzduž skuta[1].

[1] Vrlo sam lipu još nedovršenu pripletenu košuļu vidio pokojne Eve Brnatove. Na toj ima dvanaest razni priplitova, ali je ne dovršuju, jer joj je ći nejaka ostala, pa će se to ona ponoviti, kad naraste.

Još ima i *samitani* košuļa, ali to su starinske[1]. Otočanke su zamitale svoje košuļe i na stativama rukom[2]. Ne znam, ima li mlogo ovaki košuļa. Sredovne ji žene nose. Ako i nema mlogo taki košuļa, reko bi, da ji ipak cine[3].

Merkane košuļe mogu biti od svake vrsti tankoga beza, a zovu se merkane, jer se izmed pola uzduž umetnu čipke rađene koncem od gotovog bilog gajtana. I taki košuļa ima i uzduž i samo dole rađeni. Ako je misto ovi čipaka umetnuta čipka „eklana“ ili kupovna šlinga, zove se košuļa *firošanka* radi umeta, koji se u Otoku zove *firoš*.

Ima košuļâ i uzduž ili samo doļe *šlingani*, a bude ji opet i posve čisti, samo da se razlikuje od drugi, prišije se malko nad porubom caklavo plava, tanka svilena plantika, ili zlatna čipka. Vidio sam i košuļa, di je naokolo umetnut oširok umet od ritke čipke, a kroz čipku uvedena svilena plantika. To su bile posvečanice.

Prije pedeset godina nisu se u Otoku košuļe vezle svilom, nego samo zarukavja, i to crnom svilom. Posli su počele Otočanke crnom svilom vesti skute dole, a za malo mišali su i druge farbe. Prije trideset godina bilo je već svilom vezeni košuļa uzduž u pet redi. To su bile vrlo lipe košuļe, jer su vezovi bili sitni, s prsta tanki, a izmed vezova bila je košuļa sitno sabrana. Nu svaka svila ne da se prati, zato su prestale i ove košuļe, a Otočanke stadoše vesti po drugom bezu širje vezove i prišivati ji dole uokolo košuļe, a za malo vezle su take košuļe i uzduž[4].

Ima i sada lipi svilom vezeni košuļa, a to je svileni *opačic*. Take košuļe vezu se obično samo dole, a niti uzduž ne, niti po rukavima.

Vezu se još i košuļe *na grane*. Te se grane izvezu na bezu. Bez se obreže i opšije u okrug, a tako opšiven prišiva se na košuļu sa

---

[1] Ja imam dva komada od moje majke divojački rukava. Rađene su iglom, ali ko zamitani otarci i pońavci, pa je poso jako spor, jer se na tankom bezu radi.

[2] Vidio sam u Reze Ilarkove takvu košuļu u pet redi bilim pamukom zamitanu, pa bi se privario, da je igla radila, a eto prije četiri, pet godina jedna je divojka pređicom na stativama skute zamitala, pa zavarava oči, ko da je vez.

[3] Sićam se, da je prije nikoliko godina Eva Ilarkova bila prva divojka u selu, a uz najtežu svilu nosila je zamitani oplećak. Nosi ga i sada.

[4] Zadńu lipu uzduž svilom vezenu košuļu vidio sam u Eve Ivankove, a posli mi se nisu ove nove sviđale, jer nisu rađene po žici, nego po ispisu.

bilim šljokama, da se ne pozna, di je šiveno. Te se košulje vezu samo dole i po rukavima, a nikada uzduž.

Ovim košuljama vrlo su slične *atlaskiňe*. To se po ispisu izrežu listići i cvitovi od plavog atlasa, pa se prišivaju na košulju. I to se radi samo dole i na rukavima, Ovake su košulje vrlo lipe na oko. ali ne vride ko narodni poso ništa.

Vidio sam još i košulja dole svilom vezeni, ali ne na grane, nego *lozom*, pa je još po toj svili mišano bilim šljokama i sitnim zrňem.

Samo bilim šljokama slabo se izvezuju košulje, a i kad se to čini, ne izrađuje se nikakova slika, nego se samo uzduž po naborima poredaju ravni uski redovi šljoka. Lipo je viditi ovaku košulju, jer jako trepti o suncu.

Sl. 27. Divojke u zlatom vezenim košuljama i u velikoj svili.

Žutim šljokama više se veze, ali samo dole, a široko za cilu podlanicu. Na rukavima sam vidio slabo takova veza, a uzduž ne vezu žutim šljokama nikada. I ove su košulje na oko vrlo lipe, jer je vez širok, a šljoke blistaju.

Košulje *zlatom* vezle su se kadgod po ćenaru, a sad i po usnivanom i sestreničaru i po šotišu, a najviše po dvostrukom upredancu. Vezu se ili samo dole tankom lozicom, ili isto tako i po rukavima. Ako vezu dole na grančice, vezu tako i po rukavima, a ovo je obično na ćenaru. Na grane i lozom veze se po košaričaru, ali to je sve samo po rukavima i dole uokolo porube.

Najsvečanije su opreme, kad se divojka posve opravi u zlato (sl. 26.). To budu skuti vezeni uzduž (sl. 28.) u tri, četiri, pet ili šest redi. Oplećak

Sl. 28. Divojke u zlatom vezenim košuljama i u velikoj svili.

je u dvi pole,[1] pa jedna pola bude od ivice do ivice zlatom vezena. Pojas, marama (sl. 27., desna divojka) i zapreg, sve je to u zlatu[1].

Prilaz od skuta na sukńu jest *rokļa*. U selu je nose od davni davnina. *Rokļa* je bila, obično „šlingana“ sukńa od „šifona“ a nalik dońim sukńama, što su nikada gospoje nosile. Nikada su se rokļe bilim vezom vezle, pa vitale i rasplitale. Sad ji sve više nestaje. Rokļa je dosta nalik na skute i stranac je ne može od skuta razlikovati, samo mi seļani znamo, da se skuti sitnije sabiraju i da se u pojasu tkanica priko skuta veže, a rokļa se ko i sukńa priko tkanice nosi. Prid skute se opasuje obični veliki zapreg, a prid rokļu keceļak. To je zapreg kratak jedva do kolina, da se na rokļi poso i sprida vidi.

Oplećak. Najobičniji su oplećci sa širokim rukavima u dvi ili tri pole, što se u laktu stežu. Kod debeļarica, svagdańica, odńica, prisvečajni košuļa i kod posvečanica uvik je običaj istim poslom rukave izrađivat, kojim i skute (sl. 29.). Rukavi se šaraju od ramena do lakta, jer su u laktu rukavi stegnuti, a ispod lakta se opet raširuju i završuju se širokom čipkom. Ovaj komad rukavca od lakta do čipke zove se *zarukavje*. Zarukavja potiskuju do polovice podlaktice.

Vidio sam oplećaka široki u dvi i u tri pole sa zarukavjima i čipkom, samo nisu u laktu skupļeni, pa su od ramena do dlana jednako široki, samo je ondi, di se stežu, uvučena vrpca, i ta visi skupa sa rukavom. Neobično je viditi take rukave, ali to je obično od šotiša, tanana platna, pa nije ružno viditi mladu ruku kroz ovako prozirne rukave. Sićam se takove košuļe u Anke Čelikove i u Anke Kovačević, ali sam vidio i u Marte Iličine take iste rukave od košaričara, zlatom vezene, samo su se ovi po voļi mogli stegnuti oko lakta.

Ima i ženski oplećaka, koji su viditi ko muške košuļe: do grla su zatvoreni, nidra se skapčaju, a nemaju zarukavja, ni čipke na rukavima, nego zapunke. Toga je jako malo u selu.

Švapski ili *mali* oplećak s uskim rukavima istom se zadńi deset godina u Otoku viđa (sl. 30.).

Kako izrađuju skute, tako šaraju i *oplećak:* oplećak je vezen zlatom, svilom, pa tamburiran, raspleten, pripleten.

Ako je jaka zima, ne nose veliki oplećak, nego lošiji mali, jer priko ńega onda još što obuku.

---

[1] Kad stranci dođu u selo, svi gleđu samo taku divojku, koja se baš taj dan tako obukla, makar da nema u selu divojke, koja ne bi imala zlatom vezene košuļe. A na one dragocinosti: pripletene i raspletene i tamburirane košuļe niko se ni ne okrene.

Prije pedeset godina nije ni bilo naposeb oplećka i skuta, nego se je sve skupa zvalo *rubina* ili *košuļa*, a bilo je sve ujedno sašiveno. Nu kako su se u Krajini, dok je sabļa u selu vladala, mloge divojke za soldate i mańu gospodu udavale, gledale su i na poso i na lipotu. Ove košuļe bile su nespretne, jer se nikad pravo ne mogu skrojiti uz tilo, pa budu leđa ili preduga ili prekratka. Zato su one porastavļale skute od oplećaka, da bude struk lipši. Posli su samo dica nosila take košuļe, dok se ne poispisuju iz škole, a danas, mislim, da ni nema skupa skuta ni oplećka, sve je to sada narastavce.

Sl. 29. Oplećak i skuti narastavce (ispisivani vez).

Marama oko vrata. Marama ne visi priko ramena, pa su ruke slobodne. Prikrste je na prsima. Zato je svaka marama malo nabrana. Na leđima je marama od zatiļka do blizu struka tako dva prsta iznad tkanice. Bude svilena i zlatom vezena. Za veliku opremu vezu bile marame zlatom tako mlogo, da su i prsa i leđa i ramena zlatom obložena, kad se ovaka marama ogrne. Još vezu marame i po crnom i plavom atlasu, a tako isto i mlogo i bogato. Sad, zadńe dvi, tri godine počeli su vesti zlatom priko papira, tako, da prišiju cvitiće i listove od debela papira po bezu na košuļi ili po atlasu, ako vezu maramu, pa priko

toga papira vezu zlatom. I ovaj se vez strancima više sviđa, jer je mlogo puniji od prijašńi. Sad vezu marame već i po crnom i plavom atlasu, pa po crnom i mrkom sometu.

Prosluk. Sad prosluke sve mańe nose. U staro doba bilo ji je jako mlogo, a sve su bili od šarene svile, ko ona za misno ruvo, zato su ji i zvali: *prosluk šarene paramente*. Nosili su i prosluke čovane, od mrke i zelene čove. Još sam vidio i prosluk zlatom vezeni, a i taj je od crnog ili plavog atlasa.

Poprsje je bilo, a izvezeno zlatom, pa je vrlo lipo viditi divojku pod takim poprsjem, jer je košuļa više gledati ko muška. Poprsje nose, ako idu u oplećku bez bunde ili vizitla. Poprsje nose i momci.

Poša je atlaska plava ili crna maramica zlatom vezena, koju momci pod vrat vežu, a divojke samo oko vrata oviju, a krajeve propuste ukraj poprsja. To nose divojke, koje nemaju puno dukata, a žele, da se ipak što zlatno pod vratom sja.

Zapreg je dva prsta kraći od košuļe; širi se od kuka do kuka, tako, da kad s leđa gleđeš Otočanku, ipak vidiš krajeve zaprega. *Zapregovi* su ko i marame svake forme. Najobičniji su crni svagdańi, a i crni, koji se nose uz odńice ko i svagdańi, samo malo boļe tkanine. Lipši su, koji se za prisvečaje čuvaju. Te obično izvezu sa strana ili šļokama, ili zlatom, ili prišiju sa strana zlatnu ili srebrnu čipku, ili nadošiju caklastu plantiku sa strane, a same je izrade tako. Ovi zadńi zapregovi zovu se *škafani*. Za advent i korizmu su zapregovi *listerski*, pa *kašmirski* i od *terna*, pa i ovi prije nabrojeni crni. Za velike svece i obične nediļe su razni svileni zapregovi. Najsvečaniji su zlatom vezeni. Zlatom se izvezuju i zapregovi ili uzduž s krajeva zaprega lozom, ili svud po zapregu na grančice, a ima, koja veze i uzduž i na grane. Zapregovi zlatom vezeni samo su od crnog ili plavog atlasa. Kadgod se ipak nađe, da se i obični crni zapreg naveze sa strana zlatom, ali to je za mańe svečanosti.

Pregače. Ovo je vuneno tkańe u jednu polu otkano, samo je tkano u široko brdo. Pregače su sve više mrke, a pritkivane su raznim farbama, ali tako, da ipak mrke ostanu. Svaka je pregača opkićena sa strana i dole dugačkim rojtama od upredene vune. Na gorńem dilu prišite su uz pregaču vunene uzice, dosta put pri kraju imaju kitu od vune, koju zovu *gomba*. Tim uzicama se pregača pripaše. Pregače su duļe već zapregovi, pa da ne smetaju u odu, s desna se uvik pregača malo potpregne. Pregaču nose, kad im ko rođeni

umre, i što je ko rođeniji, to ga dulje u pregači kaju. Take pregače su uvik tišje, mrke.

Ima stariji žena, koje ne kaju nikoga, a već rad starosti se pokajno odivaju. Take žene pripremljaju si lipše pregače. Tkaju ji najtańom vunom, a pritkivaju ji *u daske* ko pońavce. Nike ji pritkivaju *srmom*. *Srma* je sjajni žuti ili bili konac na formu zlata il srebra. Tim koncem pritkivaju suknene pregače, pa se blistaju ko srebrom ili zlatom izatkane. Take pregače zovu se *srmane pregače*. Više put navezu pri rubu pregače tanki pozlatinski vez srmom bilom i žutom. Lipše pregače ritko vide sunca, jer starije žene ne vole ji nositi; mlađe ji nose, kad kaju, ali i to uzmu lošije, što nisu srmom ili *u daske* tkane. Samo o poklada vidi se to bogastvo na divojkama. a katkad bude, da i u korizmi, velike nedilje pripašu srmanu pregaču, jer kaju Spasitelja.

Sl. 30. Divojka u švapskom oplećku i sukńi.

Tkanica. Opasuju se *tkanicom* širokom tri prsta upravo po pojasu. I ona se tka od vune. Tkanice su mrko tkane, a u osnovi su usnovane *strike* od šarene vune, samo je ipak sva tkanica više mrka.

Pojas. Priko tkanice nose svecem i zlatnu čipku, pa je to viditi ko zlatan pojas. U velike svečane dane, kad su u svečanoj opremi, nose zlatom vezeni pojas od crnog i plavog atlasa ili someta.

Marame za prikrivańe. Poslenim danom, a kadgod i u svetac odaju divojke, snaše i mlade žene pokrivene glave. Marame za prikrivańe su bile od beza, a tanke, pa su obično ili malo raspletene ili vitane, ili zlatom i svilom u ćošku vezene. Taki marama imade, koje se i oko vrata nose.

Kupovne su maramice *bezarice* uzduž i priko prutane končane, pa *zejtinke*, ili kako vele u okolišu *svilopis*. To su marame još od starine. Ima ji i svake forme, ali ovo su, koje svaka mora imati. Od svileni marama, koje su se uvik nosile, jesu: crvena o tri šibe, crna sa crvenim ili plavim prutkom i *krišara*. To su starinske, a tima se ne zabavlja nikada. Ima i mali svileni maramica ko zejtinke, kojima se u prisvečaje pokrivaju. Za veliku opremu su *prańđare*, marame razne farbe sa dugačkim rojtama. Dva, tri put vidio sam u Otoku i

svileni *šal*, di ga divojke nose, ali to čine samo obisne divojke, koje ne misle za šokca poći. O takoj marami, koju zovu *šal* ili *šale*, čuo sam za porugu pivati:

U Bage[1] je šale, Nij imala marame,
Pa ju vuko Tale, Trzo ju je za rame.

Glâvne krpe. To je tkańe od dvi pole u četir ćoška, veliko tako, da bi se mogla malena sinija prikriti, jer to šokice i steru na siniju, ako se ne udadu za šokca. Krpa ima malo debļi, pa laneni čisti i lukati, u daske, pa laneno pamučni, i pamučni čisti, i u daske, u tri nita, sve u jednoj farbi, ali svake forme šarani poslom u tkańu. Kako je krpa uvik u dvi pole, to se ove pole sašiju ili švom ili priplitom. Svaka krpa ima na dva kraja popriko bilu svezu, pa kad se krpa prikiti, da se na glavu metne, jedan joj je kraj ispod zatiļka, a drugi pod ńim; ona druga dva kraja oviju se jedan ispod drugoga oko lica i na timenu se onom svezom svežu.

Krpa je uvik nad lice navučena, a i ova dva kraja, kojim je žena ili divojka podbradita, izvuku se, pa se iz krpè samo vide oči, nos i usta. Krpu nose na poso, jer je pod bilom maramom lakša žega sunčana, a ne skidaju je u poslu, da ji sunce ne opuri, no da budu za nediļu bile. U krpi idu žene na prošencione. Krpom se često ručkonoša umota, kad ide u poļe. Kad se voze, kud obično su krpom prikrivene i žene i divojke, a najviše krpa treba, kad koga kaju. Pa opet i starije žene, koje već ne idu u crkvu u svili, prikrivaju se krpom, a stare bake, te bez krpe nikuda. Zato baš, što je krpa ženi, koja se ne opremļa, prikrivalo glave za svece, nadmiću se žene, koja će imati više i lipši krpa. Zato ji izrađuju što lipšim poslovima.

Ima krpâ, di su pole sastavite širokim priplitom, a često izrežu komad tkańa iz jednog kraja krpe, pa ga pripletu. Kadgod uokolo krpe proizvlače žice, da raspletu rasplit, a zubraju i krpe čipčanim zubrama. Vidio sam krpâ i vitani, a to je izvezeno cviće bilim pamukom, pa su cvitići izmed veza raspleteni.

Zóra je nika bezna ko košuļa, a nosi se priko košuļe. I za ļude i žene je jednaka. To je košuļa nerazrezani nidara bez leđa, a navlači se na ruke i veže u zatiļku. Oblače ji ļudi i žene na vršaju i kad viju žito, da jim ne bi osat od žita uletio u nidra, a opet jim triba i kad koļu svińe, kad luže, kad o godovima i svatovima čast spremaju.

---

[1] Aga, Agata.

Prega je otarak ko i svi drugi, a kaki ima otaraka, ima i prega. Ńu nose, da sačuvaju *sapreg*, a opet misli se, da je i jelo čistije, kad žena u bilu reduje. Pregu nose reduše i ručkonoše. Kad ručkonoša povrze lonce, uprti obramenicu, ne smije ni bez prege u poļe, a opet dika joj je i kroz selo tako pripasana proći. Kad ona u poļe dođe, ļudi ne vide, ko je jelo zgotavļao, ona je ko reduša, pa je red, da bude pripasana pregom.

Sl. 31. Reduša u zori, sukńi i pregi.

Laćci su nogavice od člinaka do kolina, ili rukavi od člinaka do lakata. To nose samo žene i divojke kad žańu, da jim strńak noge ne krvari i da si žańuć ruke ne ogrecaju. U ļudî su ruke opore, pa za to ne mare.

Narukvice pletu divojke od vune i zimi na rukama nose. U te narukvice upliću sitno svitlo zrńice, da im se cakli na rukama.

Natikače, čorape ili *čalampure.* To su vunene čorape sa kožnim ǵonom bez opetaka. Pletu ji žene od svakake vune, a i to jim ponajviše ciganke rade, a podašivaju i opšivaju ćurčije crvenom ovčom tankom kožom. Ima i ļudi, koji znadu plest čorape. Eno Žava Živin, čuo sam, da sam plete i opšiva čorape. Natikače nose stare žene u poslen dan i u svece, a žene i divojke samo kad je zima, korizmom i kada kaju, pa poslenim danom u poļe, da strn noge ne bode.

U Otoku nije sramota uz fino odilo čorape obuti, osobito ako je to već žena, a ne divojka. Da se nose čorape uz svilu, vidi se, jer pivaju:

Čalampure i crvena svila,
Ujeo se za laloku Fila,
Pa ne može pogodit da svira.

Zimski ogrtači sa žene. Ženska je *aljina* ili *drveni gunac* uvik od loše, debele, tvrde čove; nema nikada ogrlice (a muška ima uvik). Žene nose ritko aljinu, i to samo onda, kad jaka kiša pada, pa moraju daleko u polje, ili se kud po kiši na kolima voze.

Ženske su nikada s jeseni i zimi nosile *dušanke*, a prije dvadeset godina nije bilo žene bez dušanke. To su čovane *rekle*, najviše podrug pedlja još dulje ispod struka, a nisu krojene uz tilo. Sad ji već mańe viđam. Danas misto dušanke nose *visitle*; to su atlaske „rekle" na struk, a ispunite pamukom, da su tople.

Nigda je svaka divojka imala i *ćurak*, t. j. čovani, crni, dugi kaput postavit ovčim runom. Sad ga nose samo žene o zornicama. Za svece su jim *bundice* čovane, atlaske i od crnog someta. Iznutra su postavite ovčim runom, a ogrlica i zapunci opšiveni su lisičinom.

Veliki košu bez rukavâ za starije žene kroja je nikako ko i muški, a *košušci* mali za mlade žene i divojke, opet su ko prosluci uz tilo, a cifrani ogledalcima i šarama od kože.

Da ne ozebu, počele su od niko godina nike i sukńe priko skutà oblačiti; to čine i zato, da zaštede svoje bilo ruvo.

U korizmi divojke ne kite glavu kupovnim cvićem, ne nose bunde nego male kožuške s ogledalcima. Košulje su vezene pređicom. Poše i poprsja ne nose u korizmi. Ni sve dukate ne vežu onda.

U lito je odilo isto ko i zimi svecem i poslenim danom, samo što ne nose zimske rekle, a svaki dan idu bose. Glavu kite nediljom pravim cvićem.

U adventu odivaju se ko i u korizmi, samo je ipak sve malo lipše, jer advent nije doba za veselje, ali opet nije ni pokajno vrime.

Koje kaju, ne paze na dobu godine, nego na to, koga kaju i kako dugo već kaju, pa se tako i odivaju, kako je običaj kod kajańa.

Kad mlada skine sukńu, odiva se ko i divojke u svako doba godine s ńima jednako. Ako žena ima dice. pa joj već koje dite ide u školu, ne će ona uzduž zlatom i svilom vezenu košulju obući, ali još nosi svilene sukńe i sve svoje druge svilene opreme. Kad joj se kći ispiše iz škole i klekne u red divojački, počne se i mati drukčije opremljati. Priko šamije prikrije se bilom maramom, a ne nosi više zlatom ni svilom vezeni košulja, ni ćenara, ni prosti, vitani, šljokani, uzduž tamburirani košulja. Sad nosi samo nikadańe svoje prisvečajne košulje, a opasuje crne zapregove i malu svilu na vrat. To ne smetne ona najedanput, nego pomalo, kako se je ko divojka sve bolje novila, tako sad pomalo ostavlja, dok ne dospije, da nosi naj-

lošije odilo. Ono ńezino staro čuva se za divojku, kad počne svilu nositi.

Ako žena oženi sina ili uda kćer, nazove se *baba,* čim stekne unuče, a onda se odiva još lošije. Ako sretno živi, ako joj dica i pomladak ne umire, nosi taka žena lipe krute košuļe raspletene, pripletene, vezene uskim mrkim vezom, ali su to obično debļe rubine, samo su skupe, jer je i na ńima mlogo posla. Glavu prikrivaju bilom krpom, a to su one raspletene, pripletene i vitane, koje se tako teško steknu, jer je mlogo posla na takoj svakoj marami.

Sl. 32. **Mlada žena u kožuščiću i stara žena u dugačkom kožuvu bez rukava.**

S t a r e žene odivaju se svecem i poslenim danom jednako, samo što je svečano ruvo lipše. Priko *šamije* prikrivaju se u svetac bilom *krpom*, a u poslen dan mrkom *maramom*. Nose *oplećak, skute*, *tkanicu*, a priko skuta oblači dikoja plavu tanku *sukńu; kožu* dugački bez rukavâ, oko vrata mrku *maramu,* ispod kožua suknenu *pregaču;* na nogama su *natikače.*

Ako žena ne kaje nikoga, a već je stara i u dobru živi, ona navuče plavu tanku sukńu, spomen svog vinčańa i u ńoj ide u crkvu. Prikriva se lipšom pamučnom krpom, a opasuje suknenu pregaču srmom pritkivanu. Ovo odilo je za nas, koji smo navikli, lipo i na oko. Tuđin, kad dođe u selo, gleđe na svilu, prem su krpe i suknene pregače i vridnije i skupļe od najlipše svile.

Ako starijoj ženi kogod srčani umre, ne iskaje ga ona više nikada, nego, kako pripaše suknenu pregaču, kad rođeno svoje sarani, ne skida je, dok je živa, pa kaje sebe. Take žene idu u crkvu u lošim debelim košuļama. u suknenoj pregači, u debeloj krpi na glavi, a čim malo zaladi, ogrću dugački kožuv bez rukava.

Otočanke odaju poslenim danom bose. Divojka, kad ide da koga poodi, obuje *natikače* ili natakne *papuče,* a dikoja obuje *cipele.* Svecem obuvaju cipele na pamučne ili vunene *štrinfle.* Otočanke sebi pivaju:

Otočanka seka svaka
Po sokaku bosa skakļa,
Bila kiša, ili ne,
Uvik skute potpregne.

Prije je bilo tako, da se skoro niko nije ni vinčavo u svojem ruvu. Muški je moro biti u soldatskoj kabanici, a to bilo nikoliko kabanica u selu, pa dopalo svakome. Divojke su se vinčavale u sukńi i rekli, a bile su ili „plave tanke" ili „pargarske". U takom je odilu morala biti divojka na vinčańu, pa ako je bila iz boļe kuće, a nije imala takova ruva, uzajmila bi od drugoga samo za taj dan. Niti je muško niti žensko odilo bilo ni lipo ni skupocino, pa zato nije sirota bila na vinčańu lošije odivena od boļe divojke.

Kad se je u Otoku počelo bogato izvezivati odilo zlatom, prigovarale su starije žene veleći: „Dok smo mi divovale, to su samo divojke iz najveći kuća imale sa zlatom rukave, a danas iz male čatrļe izađe divojka sva u zlatu". Sad zadńi godina ne mare toliko za zlato, nego više za spore, teške poslove, za rasplit, priplit i tam burirańe.

Ostalo tkańe. (Od vune.) *Pońavci.* Pońavac zovu u Otoku i *stojnik.* Pońavaca ima više formi. Najprije su svagdańi samo izatkani pońavci, kojima se poslenim danom posteļe prikrivaju. Taki pońavac već u snovańu na stativama osnuju u više farba u jednako široke prutke. U osnovi su obično sve farbe osim bile. Kojim su farbama osnovali pońavac, tim ga i pritkivaju, zato se na tim pońavcima farbe križaju uzduž i popriko, uduļ i najednako. Takovi se pońavci ne izvezuju, niti se opkićuju rojtama, a ńima se samo posteļe prikrivaju, meću ji u kola poda se, kad se kamo voze, a i ženskadija ji nosi u crkvu, da ima na što klekniti.

Više put otkaju pońavac sasvim čisto, samo od crne, ili samo od zelene vune. Prije koji 70 godina bilo ji je i žutî tako otkani, a u najnovije doba vidi se digdi i koji crveni pońavac. Taki se pońavac izveze pozlatinski iz obadvi strane jednako, najprije kakom *losicom* uokolo pońavca, a onda *na grane* po pońavcu. Vezu ga svakom farbom izim one, od koje je pońavac izatkan. Pońavac je obično u dvi pole, katkad i u tri, a opkićen je kratkim rojtama, koje dvi žene skupa na prste otkaju. Na takim pońavcima je isti poso ko na pozlatinskim košuļama. *Losa* uokolo pońavca slična je lozi pri po-

rubi skuta, a *grane* granama na rukavima, samo što se pozlatinske košuļe i pri porubi i uzdnž i po rukavima više vezu *lozom* već na *grane*.

Treća forma pońavaca je *ćilim*. To ļje bio prije pedeset do sto godina najobičniji pońavac. Bez ńega nije bila nijedna divojka. Ne piva se uzalud:

Moja mati *ćilim* tka,
Oće mene da uda.
Nemoj mati *ćilim* tkati,
Ne ću se udati:
Ako mi se sreća javi,
Imam *ćilim* stari!

Sl. 33. Ruvo stare žene od 65 i više godina (glavna krpa samo svezana pod vratom, dugački kožuv, plava tanka sukńa suknena pregača).

Ćilim se je stero po posteļama u svečane dane; ćilimom prikriju klupu ili stolac, kad gosta nude, da za siniju sidne; ćilimom se divojke i žene ogrću, kad kiša pada; ćilim steru pod divojku u kola, kad ide na vinčańe; ćilim pribace priko jastuka, na kojem mlada sa diverušom na posteļi sidi; na ćilimu sidi mlada, kad je svati voze mladožeńi u ńezin novi dom; ćilim je najobičniji, ali do najnovijeg doba i najmiliji pońavac.

Ćilim se tka od svakovrsne vune, ali najviše se mora viditi žuta. Temeļ je žut, a po malo je pritkivan svakakom vunom. Pruci su ovi vrlo baš ništa na oko. I ćilim se šije u dvi ili tri pole, a kadgod ga opkite i rojticama, nu to samo s jedne strane, da bude, kad ga priko posteļe pribace, dolńa strana opkićena.

Ima još pońavaca *eblemski* i *u daske,* pa *kićenik.*

Kićenici se sporo rade, ali su lipi, a poso je gledat ko i „pravi“ vez na košuļama. Čuo sam u bližńim selima, da taki pońavac zovu *čupavac;* u Otoku znadu samo ***kićenik.***

I kićenika ima više vrsti. Najobičniji su, koji su križani u pošik uzduž i popriko; bude šara koliko i farbâ, pa je sve mańa u većoj šari, a najveće šare su jedna s drugom posastavļane, pa se onda i vidi baš najviše farba tî najvećî šara i onda se kaže, da je kićenik te farbe, kakve je ta šara. Osim taki tkaju kićenike kićene samo uokolo *(oko čelova)* i na poli pońavca. Ona polovica zove se *nebo*, a ako u nebu ima još kaka kićena šara, zove se ona *srce*. To je pońavac sa nebom i srcem. Taki su kićenici obično zeleni izatkani dvocipno, ko i oni, što se pozlatinski izvezuju, samo što su uokolo i na poli kićeni.

Još ima kićenika, koji su šarani ravno uzduž i popriko, a šare su duļe već širje. Malo je sad taki u selu. Po dikoji se još od starine čuva. Zovu ji *kićenici na karte.*

Pońavac kićenik trebaju u svatovima, jer na ńemu se mora udavača oblačiti prije već što pođe na vinčańe.

Osim ovi pońavaca ima još pońavac *na prste* ili, kako ga u drugim selima zovu, *prstarica.* Taj se tka ko i obično tkańe, samo u više farba, a ipak je to najsporiji poso, a taki pońavac je najači, a i najskupļi. Najobičnije se tka uzduž i popriko upošik, ko i kićenik.

Taki pońavaca je u Otoku jako malo; više se rade *kićenici* i *ćilimi*, a u najnovije doba *u daske.* Samo sad, kako nemaju ovaca, di su prestali farbati vunu, još su i gorje počinili navaliv kupovati vunicu, pa ńom tkaju pońavce. Ovo jim je lakše kupiti i mańe je posla, a zamamļuju svit one svitle dućanske farbe, pa se tako najlipši poso ništi.

Kadgod tkaju i *ćebeta*, a to raspredu staro već izlizano ćebe, pa pritkivaju tim kaku pamučnu osnovu. Tako ćebe je bogatima za *potlaku*, a sirotińa se pod tim grije, kad drva nema.

Ako ženi ostane vune, kad tka, otka ona svom ditetu *torbicu* za školu, a ako nema suviše vune, skroji mu torbicu od starijeg pońavca. Dica se diče, u kog je torbica lipša, pa napastuju, a mati tila, ne tila, mora da kroji.

Od vune su i końske *strunice*, a to su torbice, koje se zobju napune i obise końu na glavu, dok jede, da ne može zob rasipati. Nisam čuo, prave li žene i sada strunice za końe, ali viđao sam strunica u kućarima. U ńima žene ponesu kadgod, kad kud idu ili malo jela ili svoj poso.

Kad nose što više, a osobito svoj bez i rubine, uprte ji u *prtenku.* Prtenka je za pravo samo prtena končana torba od kudiļe ili lana,

ali jer je ova lanena isto krojena, zove se i ona tako. Prtenke, ako su vunene, otkane su *dvocipno*, od šarene vuńe uzduž i priko križane. Svaka prtenka ima dvi *uprte*, a tu su s obadvi strane prtenke prišivene u gorńi i dolńi kraj prtenke; u ńi se, kad se prtenka uprti na leđa, uvuku ruke, pa se prtenka lakše nosi.

Sl. 34. **Stojnici ili pońavol** (prvi *štipani*, drugi *u četir daske*, treći *na iverak*, četvrti *abajlija* ili *kićenik:* oko „čelova" *topovi*, a na poli *lutke)*.

(Od beza.) Na *gúbe* (ili kako u okolišu kažu: *fitiļače*[1]) steru žito, kad suše; na ńima ugrivaju maune od gra, prije već što ga

[1] U Otoku ji ne zovu tako, ali znadu za tu rič, pa se više put narugaju divojkama, koje se istom počińu divojčiti, da su *fitiļače*, što odaju u debelim košuļama, a za šalu vele debļoj košuļi *fitiļarica*.

kome. Za gube se prede poučica od kućinâ. Gúbâ mora imati svaka žena u kući, tila, ne tila, jer ji na zapovid gazde mora dati, kad je u kući trebaju.

Tako isto mora svaka žena imati i nikoliko *vrićâ*. Vriće se već tkaju od tańe kudiļe, a sad već tkaju i gube i vriće tańe i boļe već prije. Tkaju ji u tri nita, lukato, četverocipno.

Pońave. Pońave, koje se steru na posteļu, prave se obično od *oplatâ* (to je tkańe, koje se prede od lošije kudiļe). Ovo je tkańe, i kruto i okorno[1], pa je neugodno na ńemu ležati, zato žene sad tkaju i za potlaku lipše pońave, a od oplata tkaju gube i vriće.

Pońave se ni prije nisu pravile samo od oplata, nego od tanke kudiļe, od lana, a od nedavna se baš u veliko pońave tkaju od pamuka. Pońava ima mlogo formi. Koje se na posteļ prostiru, jesu dvocipne, lukate, četverocipne. Na tima se leži, ali što se priko tî prostiru pod vuneni pońavac, te su u tri nita i svake forme u daske. Ima ji svakojaki. Te su u dvi ili tri pole, a izmed pola umetnuta je ili čipka ili priplit.

Kako pońave, tako su su i *stojnici* za siniju i oplatski i prteni i laneni i pamučni, pa *četverocipi*, *lukati*, *u tri nita* i *u daske*, *sa umetom* ili *bez umeta*, *pritkivani* preďicom ili *čisti*. Ni te stojnike nema običnp kuća kućanske, nego ili reduša stere, kada gost dođe, ili redom daju, da svakoj ženi bude pravo.

Otarci trebaju kod svatova i ukopa. *Otaraka* ima od svakaka tkańa. Najobičniji su od jednostruka pamuka, ili dvostruka upredanca. I po veličini su svakojaki. Za svaki dan su obično rif dugi otarci, za ukope i svatove su što veći. Često divojka, kada tka sebi tkańe za košuļu, izatka na početku najprije otarak, a pozna se, da je otarak, po tome, što je s krajeva pritkivan crvenom i plavom preďicom. ili samo crvenom ili samo plavom. Sad zadńi godina otarci su skoro uvik pritkivani crvenom preďicom, a lańske godine već sam vidio i drugi farbâ primišani. Ono, što je pritkivano na krajevima otarka, zove se *zatka*, a pritkivaju ji kako ko. Najobičniji su otarci pritkivani samo dvocipno crvenim i plavim, samo, kako se za koju pritku uzme više ili mańe šarene preďice, tako je i otarak drukčije šare. Zatke su na obadva kraja otarka jednako šarane. Više put pritkivaju na otarcima zatke kraće, a još je od starine ostalo, da utkivaju životińe, tice, ali u obično dvocipo tkańe, tako

[1] Kad ko što nepostidna izrekne, veli se, da je kazo: *oplatno* ili *oplatski*.

da pruže samo crvene prediće kroz osnovu onoliko, koliko treba za šaru. Zato se onda tka redom i bilom poučicom i šarenom, da ne bude ko poderano. Tako je ta zatka ko i kod svagdańi otaraka s obadvi strane jednaka, jer šara ide kroz osnovu sad nad žicu, sad pod žicu. Ima opet otaraka, di se za volu· pritke uvede daska u osnovu, pa se tka i u tkavalu se šara otarak šarama, obično zvizdicama, ali tako, da je ta zatka s prave strane otarka upravo drukča od one na opakoj strani. To je isto, ko kad se pońavci u daske tkaju. Pritkivaju još otarke: *na grane*, a to čine zamićuć, jer se otarak može zamitati ko i pońavac, pa onda ne ide šara od ivice do ivice, nego samo koliko treba. Na takim otarcima je na pravoj strani sva predica, a s dolńe zavaća samo svaku petu, šestu žicu, da je šara čvršća, lipša i da se ne mrsi. Tako se ipak razaznaje i s opaka, kakva je šara na pravoj strani. Još su u staro doba izvezivali otarke pri kraju, ali sad toga više nema. Jedva se iko sića, kad se je to činilo. Još digdi nađe se po koji taki starinski otarak, ali to se čuva ko uspomena, a više put ga koja starija žena pripaše ko *pregu*, kad reduje.

Osim prega i otaraka imaju još i *otarčiće*, a to su mańi otarčići, koji trebaju kod sinije, da se gost iza jela otriše. Zato Otočani, da nisu na teret domaćinu, ako ji kogod pozove na čast, ponesu za pojasom i otarčić, da ne gade domaćinova otarka.

Take male otarčiće imadu i ako se oće kome umiliti, jer je običaj, ko jim u goste dođe, da iz gosti i milošće kući ponese. Obično mu onda zaoblice u otarčić zamotaju. Za tako šta uzimlu i one darovnice, što mlada uzovnicima u svatovima podili.

U daske su tkani i *vańkuši*, ali samo oni starinski, koji su šiveni ko vrića. Obično jim dolńa pola nije bila *u daske*, a gorńa je uvik *u daske* ili bilim pamukom ili crvenom i plavom predicom. Običavali su dikad i srmanim koncem pritkivat, pa predicom vesti „na čelu“ vańkuša. Zadńi godina žela je već i viditi ovaki vańkuš, nego navališe praviti nove od bila *pargara*, „*đođa*“, ili *šifona*. Obično „*na čelu*“ takog vańkuša našlingaju *šlingu*. Jastuci se više ne vezu. Divojke i mlade prave i male jastučke, ali to nije da treba, nego samo, da je postel lipša.

Torbice, *kesice* i *prtenke*. I torbice i kesice su od komadića beza, što ostane, a prtenke su ili bile oplatske ili od bole pređe, pa budu i lukate, četverocipne i u daske i šarene, snovane i pritkivane pređom svake šare.

Kako tkaju prtenke tako rade i *obojke* isti šara, samo su obojci uvik četverocipni.

Razlika u odijelu. U kojegod selo dođeš, pa upitaš, di se narod najlipše odiva, reći će seljani: Eto tu u našem selu. Pokudit će sva sela uokolo, jer jim je oko naviklo na svoje, pa jim se tuđe ne dopada. Što je selo od ńi daļe, mańe jim je milo odilo ńiovo. I Otočani i svi drugi hrvatski seļaci razaznaju i poznaju ļude i žene iz drugi sela po odilu, pa u blizini svojoj razaznaju svako selo, a što daļe, to misle, da se po više sela posve jednako odiva. Da dođu u ona sela, vidili bi, da i ondi seļani iz jednog sela poznaju seļane iz drugog sela po odilu, ma da je to nama, koji smo odavde, skroz jednako.

Žene poznaju boļe, otkud je koja žena, jer ļudi samo promotre u čas čovika, a žena gleđe, kakav je i poso na odilu.

Spomińem ovdi to onako, kako sam čuo od drugi. Pavo Subašić kazivo mi je, kako se odivaju muški, a majka mi je rekla, kako žene poznaju, otkuda je ko, i u bližem okolišu i podaļe, jer žene idu na godove, a više motre, pa više vide.

(I. Muško odilo.) *Privlačani.* Odivaju se isto ko Otočani, samo je sve puno bogatije već u Otoku. Privlačko je tkańe šire, pa jim je i odilo širje. Ne štede, pa su jim i vezovi veći. U poslen dan imadu Privlačani kožnatu torbu sa širokim kajišem. Kajiš pribace priko desnog ramena, a torba jim visi o livom kuku, pa kako ponosito odaju, podboče se livom rukom o torbu, da su gledati još ponosniji.

Komletinčani. Košuļe su malo duļe već u Otoku. Na ramenima nema priplita, nego je prišit kajišac od beza misto priplita; aļine su mrke, šarane zelenim gajtanima; gaće su ko i u Otoku; šeširi su niski, okrugli.

Nimci. Košuļe duļe od komletinački. Na ramenima kajišac misto priplita; gaće kraće već u Otoku i Komletincima; aļine mrke, šarane zelenim gajtanima; šeširi jako niski ko gļivice.

Otočani kazuju, da se Novo selo, Podgrađe, Apševci i Đeletovci odivaju ko i Nimčani. Oni ipak jedni drugi razaznaju po odilu, samo Otočani to ne vide, jer paze samo, kako se ko od ńi raspoznaje.

Vrbańa, Podgajci, Račinovci, Guńa, Strošinci, Soļani i Rajevo selo. Košuļe okratke, uz porubu rasplit bez šibice, poruba velika, košuļa poširoka, na ramenima kajišac misto priplita; na prsima uvik širok rasplit; gaće okratke, nema priplita; gaće i košuļa uvik su od pamuka, jer u Posavini nema kudiļe; šeširi niski okrugli s velikom strijom; crvena tkanica o pojasu; štrikano tušle dugačko ko u Varadinaca; kožusi žuti, cifrani; opanci šiļkaši, torbe crvene, vunene.

Bośńaci, Župańa, Gradište, Štitar, Babina greda. Šeširi visoki, posavski, samo Bośńačani nose šešire ko u Otoku, a drugo je odilo i u Bośńačana posavsko; na košuļama velika poruba, na ramenima kajišci, nad porubom rasplit bez šibe; na gaća široka poruba, rasplit bez šibe, često bude bili vez; gaće uže već kod Otočana; aļine mrke, rudičave sa razvrnitom ogrlicom; mrka štrikana rekla bez šare

obojci polak prteni, polak vuneni; opanci kapičari. Opasuju se šlokanim kajišima.

Slakovci, Jankovci, Sviňarevci, Berak, Orolik. Šeširi niski, strija jako zavrnita; košuļe vrlo dugačke; u košuļama zapunci vezeni; košuļa nije raspletena, nego dole navezena crvenom pređicom; i na svagdańim košuļama prišita je čipka pod porubom; svečane košuļe jako oplave; gaće bez rasplita, vezene pređicom; opanci kapičari; obojci crno, bilo i crveno križani; aļina crna s crvenim granama, kod ogrlice je bilo ušiveno; na tkanicama crvene i plave duge, a na krajevima gombe crvene i plave; na proslucima krupna dugmeta.

Mirkovci i Lase. Šeširi niski, jako zavinite strije; košuļe i gaće dugačke raspletene i dole čipka; tkanica crvena, na ńoj crvene gombe; kožusi mali, veliki, bili i žuti; obojci bilo i crveno šarani; opanci kapičari; aļine rudičave, zavraćanom ogrlicom, mrke, a izvezene plavim gajtanom.

Vinkovci, Rokovci, Andrijaševci, Cerna. Šeširi povisoki i okrugli; aļine crne, rudičave, zavraćana ogrlica, aļina otrag razrezana i ondi dugmeta prišivena; kožusi mali i veliki, žuti, cifrani; opanci kapičari; na košuļama poprsje raspleteno, na gaćama rasplitovi od 4—10 šibica i čipke prišite, na svečani košuļa i gaća još i veći rasplitovi.

Lipovac, Batrovci i drugi Varadinci. Šešir male strije, okruge; kabanica bila zavraćane ogrlice; kožusi veliki, *pršńaci* i mali *kožusi*; crvei *obojci*; opanci kapičari; crvene tkanice i crvene gombe; široki ćemer po tkanici, za ćemerom naprid *nož* ukoričit, a ostrag vise korice kožne; veliko štrikano tušle; ni na košuļi ni na gaća nema ni priplita ni rasplita, sve je to samo sašito i šupļički porubito.

Tako razaznaju Otočani po odilu seļane iz drugi sela od svoji seļana. Oni vide ļude iz drugi sela, samo kad se ili oni provezu kroz naše selo, ili mi kroz ńiova sela. Zato i znadu samo to, što onako s prvine spaze, i što se boļe spaziti može. Oni sami razaznaju se med sobom sasvim drukče.

(II. Žensko odilo.) *Komletinci.* Marama je na ramena i na prsima širje razastrta već u Otoku. I na leđa se spušta upravo do tkanice. Zapreg sklapaju. Tako jim otočanke kažu, jer jim se sa svake strane dobru podlanicu zapreg vidi, kad ji pogleđeš s leđa. Rukavi ko u Otoku, samo ne potiskuju zarukavja, nego vise do člinaka nad granom ruke. U poļe se prikrivaju kupovnim, plavim farbarskim *maramama.*

Privlaka. Tkanica je širja već u Otoku, struk lipši. Opasuju se upravo po pojasu. Leđa su ispravna, ravna. Maramu još više skupe već Otočanke. Ne štede je ni malo. Skuti širji već u Otoku, široko sabrani. Vezovi veliki, svake farbe. Sve, što se pogleđe, lipše i bogatije od otočkog. Rukavi jako široki, čipke velike. *Zarukavja* su prije potiskivali do lakata, a sad ji puštaju, da se iz čipaka ni prsti ne vide. To čine samo u svetac, a u posleń dan zatiskuju rukave ko i prije. Nose po tri košuļe, pa su lipšeg struka od otočki žena.

Vinkovci. Tkanica ko i otočka, struk lipši već u Otoku. Maramu prikrste na prsima, samo je ne gužvaju, nego boļe razastru, već u Otoku. Skuti za prst kraći od otočki. Savijaju ji široko. Vezovi veliki ko u Privlaki. Nose po dvoje skute. Rukavi ko otočki. Ne zatiskuju zarukavja, nego jim vise priko ruku.

Rokovci i Andrijaševci. Tkanica širja od otočke. Maramu razastiru na prsima ko Vinkovčanke. Skuti ko u Privlaki; nose dvoje i troje skute. Zarukavja spuštaju priko ruku. U poļe se prikrivaju lipim bilim krpama; mislim, da ji nigdi lipši ni nema.

Ivankovo, Cerna, Retkovci, Prkovci, Šiškovci, Mikanovci. Tkanica široka četiri prsta. Maramu ogrću na široko, da se više vidi. Skuti veliki vezova, rasplitova i pliplitova; svecem nose po troje skute. Rukavi priko ruku. U poļe se prikrivaju vrlo lipim, bilim krpama.

Vrpoļe, Strizivojna, Čajkovci. Marama raširita do ramena. Kad je ogrnu, povuku je od zatiļka, da pletenica marame ne masti, pa je marama odrvečita od vrata. Skuti široki, široko sabrani. Vezovi veliki. Nose po tri košuļe. Zarukavja potiskuju nad laktove. Prije deset godina bili su u Vrpoļu skuti i oplećak zajedno, pa se nije struka vidilo, jer je oplećak pado priko tkanice. Sad kroje košuļe narastavce. U poļe se pokrivaju šarenim kupovnim maramama.

Piškorevci, Perkovci, Budrovci. Tkanica i marama ko u Vrpoļu, samo marame ne prikrste na prsima, nego je povuku kroz oplećak, pa visi, koliko je dugačka. Zapreg je podlanicu kraći od skuta. Skuti ko u Otoku i sitno sabrani. Ako nisu sitno sabrani, vezeni su velikim vezovima. Zarukavja potiskuju do lakata. Još nose skute i oplećak zajedno. Zadńe dvi, tri godine počeli su krojiti narastavce. Piškorevke nose po tri košuļe, Budrovke samo jednu. U poļe se prikrivaju ko u Vrpoļu.

Đakovština. Tkanica se ne vidi, jer oplećak obise priko tkanice. Maramu vežu ko Piškorevke. Zapreg za podlanicu kraći od skuta, skuti okratki, uski i sitno sabrani. Vezovi su sitniji već u Krajini, ali su debļi od otočki. Zarukavja spustita. Košuļe nisu na rastavce. Zato jim se struk ne vidi. U poļe se prikrivaju kupovnim *maramama.*

Đakovštinu nisu Otočani prije poznavali, dok nije stolna crkva dogradita. Sad idu i Otočani ovamo, pa tako razaznaju ova sela od svoga.

Bošńaci (prije četrdeset godina). Marame su bile na prsima raširite pa prikrstite; đikoja bi maramu zatakla za pojas. Zlata nije bilo ni na šamijama, ni zapregovima ni maramama, to je sve posli prispilo. Tkanicu su opasivale uz kukove. Struk jim je bio lip i pravi. Sukńu nije nosila ni stara žena. Košuļe su bile lipe, dugačke, raspletene i vezene velikim vezovima, crvenom i plavom pređicom. Bile su zubrane i čipkane, pa bilim vulom vezene u mlogo redova. Sav jim je struk bio u vezova. Zapregovi su bili vrlo široki, ali snizani od kuka do kuka. Rukavi u dvi pole sa čipkama; bilo je rukava sa zapuncima, pa gore prišivene *taclije;* bilo je rukava i sa zavrtanim zapuncima, pa raspleteni, čipkani i šlingani zapunaka; to su bili vrlo lipi rukavi,

široki, a snizani ko u muški košuļa. Za rekle se nije ni znalo; priko zime nosili su guńac, aļinu ili ćurak.

Bošńaci (prije dvadeset godina). Tkanica ko u Otoku; opasuju se povisoko. Kad ogrnu maramu, samo se malo vidi na leđima kraj marame. I na ramenima je marama skupita. Samo je na prsima raširo. Zapreg skoro uvik crn, a jako širok i vrlo sitno sabran. Dugačak je ko i košuļa. Odostrag je zapreg sklopit, samo se za jednu podlanicu vide skuti s leđa uzduž ispod struka. Skuti užji, već u Otoku, sitnije, sabrani, uvik bili, ritko kad vezeni; dugački su do zemļe; ako su vezeni, vezeni su uzduž, i to imadu samo tri veza, a sva tri su gusto jedan do drugoga. Rukavi ko i otočki; već je i onda bilo pomalo uski rukava bez zarukavja.

Bošńaci (sadńi deset godina). Tkanicu opasuju jako visoko po rebrima. Priko tkanice opašu i široki pojas; diče se, u koje su leđa kraća. U poslen dan ne nose košuļe nego sukńe; ako nose košuļu, skrate je, da je kratka do pol civanica. Nediļom nose sukńe i rokļe. Misto marame vidim često *šal.* Suknene pregače više ne nose. Rukavi su samo uski, a ponajviše nose kupovne rekle priko oplećka, pa se rukavi ni ne vide.

Županu. Tkanica ko u Otoku, struk je kraći. Maramu široko razastru i na leđi i na ramena i na prsima. Zapregovi ko u Otoku; nisu sklapani, nego se šire od kuka do kuka. Skuti dugi ko u Otoku, samo su širji i široko sabrani. Vezova ima malo. Ako ji ima, onda su ko stari bošńački. Rukavi uski ko u Bošńaka, a ima ji i široki one forme ko u Otoku, samo su malo užji i lipši od otočki. Zarukavja potiskuju bliže laktovina.

Gradište (prije trideset godina). Košuļe širje već bošńačke i župańske; košuļe su jako vezle; bilo je mlogo vezova, a vezovi su bili krupni. Rukavi u dvi pole; nisu ji otiskivali, nego spuštali priko ruku, da se šake nije vidilo.

Nove mlade nosile su sukńu. Sukńe su bile vrlo lipe, bile, prtene sa sitnim šarenim grančicama. Te su se sukńe onda nosile i u drugim selima, a ja se sićam, da sam ko dite viđao i u Privlaki taki sukańa.[1]

Onda nije nikada divojka smila u sukńi među svit, nego samo nediļom, ko što je još pomalo i sad sačuvano u Otoku, Privlaki i Vinkovci. Sukńa je bila samo za novu mladu, dok mladuje, i za porodiļu, dok se ne uvede u crku. Samo su sukńe za mladovańe bile veselije i potkasane, a za porodiļu mrke, sitno sabrane i spustite do zemļe.

Gradište (sada). Tkanicu opasuju povisoko. Maramu ogrću ko Župańke. Zapreg od kuka do kuka. Skuti ko u Župańi, široko sabrani, nisu pridugački. Rukave nose ponajviše uske.

---

[1] O tom su pivale divojke i u našim selima:

Tri sam żeļe żelila kod majke:
Prvu żeļu — diku neżeńenu,
Drugu żeļu — mumliju šamiju,
Treću żeļu — sukńu kalamarku.

Štitar. Tkanicu opasuju vrlo visoko. Što kraća leđa, to divojka lipša. Maramu ogrću kraće već Županke. Zapreg od kuka do kuka. Skuti jako široki, a nesabrani, da se boļe šire; porube velike, tkańe gusto i odebelo. Rukavi široki; zarukavja potisnita k laktovima.

Ovako se odivaju od Štitara k Vrpoļu sve do Kopanice i Andrijevaca, pa od Štitara duž Save do Broda i oko Broda. Otočanima su sva ta sela pojednako, ali oni sami znaju jedno od drugoga. Otočani se s ńima ne žene, niti puno sastaju, jer jim je odilo posve drugog kroja, pa zato ni ne poznaju toga odila.

Vrbańa, Drenovci, Guńa, Soļani i sva Posavina uokolo (prije trideset godina). Struk ravno nad kukovima, upravo po pojasu. Zapregovi ponajviše crni, vrlo široki, odostrag na blizo sastaviti. Zapreg bi malo potpregle, da se vidi predńa pola košuļe; desni kraj zaprega zatakle bi uz livi kuk. Zapregovi nisu bili ipak tako sklopiti ko u Nimci i Bošńaka, ali su ipak više prikrivali skute, već komletinski zapregovi. Zapreg je dugačak upravo ko skuti, tako, da se skuti sprida ispod zaprega ne vide, osim ako se zapreg malo zapregne. Zapregove su bogato izvezivale zlatom. Marama na kratko svezana, kraće već u Otoku, a duļe već u Bošńaka. Na prsima je na užje sabrana već u Bošńaka. Svečane marame bogato vezene zlatom. Skuti jako dugački, dosta uski, sitno sabrani ili na blizo bogato vezeni pređicom. Posvečanice su uzduž bogato raspletene, pripletene, šlingane, vitane, tamburirane: poslovi vrlo spori, ali se s prva jako ne opaze, jer su sitni i bili. Skute su izvezivale uzduž u tri, četiri, pet i više redova. Rukavi u dvi pole, nezatisnuti, nego propustiti, bogato izvezeni sporim i skupim poslovima. Bilo je rukava i sa zapuncima i u jednu polu bez zarukavja.

Vrbańa i Posavina uokolo (prije trinaest godina). Struk visoko po rebrima. Nose i široke svilene pojase, pa pojase od crnog i plavog someta ili atlasa. Izvezu ji bogato zlatom. Marama na kratko svezana. Jako se mlogo viđa misto marame šal. Krajeve šala propuste sprida od struka dole. Zapregova malo; misto zapregova su u poslen dan crvene, a i druge farbe sukńe, potpregnite sa strana, da se skuti vide; sukńe su okratke. Skuti kraći već prije, još kraći već u Otoku. Veza nema, nego velike šlingane čipke. Skuti su od vrlo tanana platna. Skuti se u poslen dan malo vide ispod sukńe, a u nediļu se ni ne vide, jer nose dugačke svilene sukńe vrlo lipi farba. Nije ništa odviše šareno. Rukava u dvi pole nema. Nema ni rukava sa zapuncima. Samo nose švapske oplećke sa uskim rukavima. Više put ne zagrnu ni maramu priko oplećka. Priko oplećka nose i svecem i poslenim danom često rekle, ali ne na struk. U poslen dan i nediļom posli večerńe, kad se raspreme, opašu priko rekle široki pojas. U poļe se umataju velikim farberskim maramama gadno plave farbe.

Vrbańa i okoliš (zadńi deset godina). Struk u poslen dan vrlo visok. Misto oplećka i skuta nose sukńu i reklu, a i aļine najnovijega kroja, ne više samo svilene, nego svake vrsti ko i varošanke. Aļinu ne poderu odma, jer ju ne nose svaki dan, pa zato se u vrbańskoj

crkvi vidi najedanput moda svi zadńi deset godina. U poslen dan nose sukńe i rekle zagasite gadno plave farbe. Sukńe su kratke do pol civanica.

Apševci, *Lipovac*, *Morović (prije trideset godina).* Struk po pojasu. Marama svezana ko u Otoku i prikrstita na prsima. Zapregovi jako široki, otrag sastaviti, a naprid zapregnuti, da se košuļa vidi. Rukavi sa zapuncima, slabo vezeni, a raskopčani. Više su bili šlingani. *(Sada.)* Struk visok. Nose sukńe i rekle. Skutâ više ni ne kroje, nego košuļe ko varošanke.

Tompojevci, *Novak*, *Bapska.* Košuļe na ritko vezene, narastavce crvenom i plavom prediсom; ima košuļa uzduž samo do pol skuta vezeni. Rukavi vezeni; po leđima na rastavce veliki vezovi, po svakom švu mali vezak. Struk po pojasu. Zapregovi sklopļeni ko komletinski, a široki, ponajviše crni. Rukavi u dvi pole s lipim zarukavjem.

Tovarnik, *Ilača.* Struk naravan po pojasu. Marama širje svezana već u Otoku, onako ko u Vinkovcima. Zapreg od kuka do kuka; ipak ga omataju oko sebe, da se vidi i pridńa pola skutâ. Skuti tri prsta od zemļe; obično su na skutima šlingane čipke; kad skute izvezuju, vezovi su na blizo zbijeni. Nose mlogo bile šlingane rokļe. Vezu skute i kupovnom vunicom. Rukavi u dvi pole. Misto čipaka prišivene su šlinge na zarukavja. Ma da je ovo selo podaleko med selima, di već nema šokačkog odila, ipak se je tu odilo sačuvalo, ako sad ovi·godina ne propade glede drugi sela. Sukńa se u tom selu slabo vidi izim u svetac svilena.

Mirkovci, *Lase.* (Vlajine.) Struk po pojasu. Maramu vežu na kratko ko Otočanke. Svagdańe marame su crvene, žute i jako šarene. Zapreg od kuka do kuka; nije širok; okratak je, kraći za četir prsta od skuta; zapregovi su šareni, a i crveni. Skuti okratki do člinaka. Uski su, a sitno sabrani; dole prišivaju lipe čipke; na skutima ima puno sitni vezova; vezovi su crvenom prediсom vezeni; nose i vez *pisanac*; vezovi su vrlo lipo skićeni. Rukavi su obično bez veza; ima široki rukava, ali su uži od vinkovački; čipke ne vise nikad priko ruku; rukavi su okratki; nose i mali oplećak sa rukavima u jednu polu; i ti su rukavi okratki bez zarukavja. Nose i *srpske rukavce*, koji su dvaput sabrani, i nad laktom i pod laktom više zarukavja. — Mirkovačko odilo nisam vidio već ima sedam godina. Pito sam, kako je sada tamo, pa mi se čude, kad zapitam za skute i oplećak. Vele, da toga više tamo nema. Ako je tako, onda su ostale još samo glave u žena i divojka, a drugo je propalo. U Lazama, čujem, da još ima bili i vezeni košuļa, samo su vlajine siromašnije od šokica, pa moraju prije mińati odilo.

Nuštar, *Cerić*, *Jankovci*, *Svińarevci*, *Slakovci.* Struk naravan po pojasu. Marama na široko svezana ko u Vinkovcima. Zapreg od kuka do kuka; ne omataju ga oko sebe. Skuti bliže zemļi; nikad ne diraju zemļu. Rukavi široki. Na zarukavjima velike čipke. Umataju se u bile krpe.

Berak, *Orolik.* (Šokci.) Sve vrlo slično odilu vinkovačkom. (Vlasi.) Sve dosta slično odilu u Mirkovci i Laza.

Novo selo, Podgrađe. (Prije trideset godina.) Struk po pojasu. Zapregovi široki, sklopiti. Košuļe odugačke, pune vezova po rukava, leđa, po švu, po laticama. *(Sada.)* Struk kraći već do sada. Zapregova nema. Skute ne nose; nose kratke zagasito plave sukńe i rekle; sukńa do pol civanica. U poļe se prikrivaju plavim farberskim maramama.

Nimci, Ćeletovci. (Prije 25 godina.) Struk upravo nad kukovima, ravno po pojasu. Marama na ramena i prsa malo šire razastrta, već u Otoku, ali je više suzita već u Komletinci. Zapreg jako širok, a odostrag pod strukom skoro sastavļen. Samo za podlanicu vide se skuti od struka k petama. Zapreg su naprid malo potprezale, a krajeve zaprega omatale su oko sebe, da su bile ko u crni „tunika". Ispod zaprega su se bilili skuti. Skuti dugi ko u Otoku; vezovi na blizu; pri porubi skuta bio je uokolo najprije sitni vezak, pa mali rasplit, pa opet malo krupniji vez; posli su počele oblačiti ponajviše bile skute bez veza, jer se vezovi ne vide, kad zapreg omotaju oko sebe. Rukavi u dvi pole, čipke od zarukavja vise priko ruku; posli su počele praviti i rukave bez veza; bilo je i rukava ko na muški košuļa sa zapuncima. U poļe su se prikrivale bilima krpama, ali su već počimale nositi i plave farbarske *marame;* te marame su najprije počele kvariti šokačko odilo. *(Prije trinaest godina.)* Struk malo kraći već prije. Marama na kraće svezana već dosad, uvik prikrstita na prsima i zataknita za pojas. Zaprega nemaju nego keceļice; ako se koja zabuni, pa opaše zapreg u svetac, pripaše priko zaprega još malenu svilenu keceļicu, jer se sama keceļica ne može opasivati priko skuta. Skuti sasvim bili bez veza. Prišivaju dole šlingane čipke. U svetac su misto skuta na ńima šlingane *rokļe* i svilene, a i vunene *sukńe.* U poslen dan već počimļu nositi priko skuta crvene *sukńe.* Ove sukńe potprezaju s jedne i druge strane, da se skuti vide. Skute već pomalo skraćuju, da ne budu tako dugački. Priko sukńe ne nosi se zapreg, a ako sukńu spuste i ne potkašu s obadvi strana, pripašu prida se keceļicu. Široki *rukava* nestaje. Nema ni rukava *sa zapuncima.* Oblače misto toga uske švapske oplećke od tankog tkańa. Rukavi su uski i okratki do člinaka nad granom ruke, od ramena do kraja jednako široki u jednu polu. Obrubļeni su malom čipčicom. Bili *krpa* nema ni za lik. Sve su glave pozamatane u tamno plave farbarske marame. *(Prije devet godina i daļe.)* Maramu ko nosi, ko ne nosi, jer ima svgdańi oplećaka, di ne treba marame; nediļom nose kadgod maramu priko oplećka, ali je na kratko vežu. Struk povisoko; nose i oširoke pojase. Sukńe i potprezaju i spuste. Skuti se ne vide ispod sukńe; sukńe su okratke do pol civanica. Prid sukńom pripasuju kratke *keceļice.* Ako idu u oplećku, oplećak je uski, švapski. Obično nose kupovnu reklu priko oplećaka. U poļe idu u plavi farbarski marama. Nikad ne idu bose, nego ili u papuča, ili u natikača ili cipela; nediļom nose samo cipele.

Tako opažaju Otočani, kakovo je odilo uokolo Otoka. Reko sam već, a i opet velim, da i ta sela, što sam spomenuo ujedno, ipak se med sobom razlikuju. Nama Otočanima su sva sela, di se je izgubilo odilo,

sad taka, ko da se ništa jedno od drugog ne razlikuju, a baš sam niki dan razgovaro sa gospojom iz oni krajeva, pa ona veli, da se po zavoju oni med sobom razaznaju. Ona veli, da se Nimci, Ǵeletovci, Lipovac, Morović, Podgrańe i Apševci i Novo selo jedno od drugog jako dobro pozna.

Zato će se o toj razlici mlogo moći pisati, a ja sam je spomenuo ovdi gleđući je iz Otoka oko sebe, pa sam više motrio, kako se ta sela od Otoka razaznaju, već med sobom.

Zašto propada narodno odilo i kako ga nestaje. Ovdi moram spomenuti i okolišna sela oko Otoka, jer se odilo ne mińa samo u jednom selu, nego u jednom glede drugoga. Prva sela do Otoka su: Privlaka, Slakovci, Komletinci, Nimci, Vrbańa i Bošńaci. Blizu su nam Župańa i Gradište, ali u ta sela ne udaju se Otočanke, niti se Otočani odande žene. Jedna je grana: Privlaka, Slakovci, Komletinci, Otok i Nimci. Tu je nikada odilo bilo skoro posve jednako. Bošńaci i Vrbańa jest prilaz u posavačko odilo.

Propada nam najprije farbańe vune. Nije čudo, jer ni vune nemamo. Dok se je živilo u rpi, imo si ovčara, a bilo je i poļa, kud si mogo s ovcama. Danas se rane ovce radi ono malo vune, što najviše u kući treba. Di su jim farbe tolike! Svud su po selu samci, pa ono malo zemļe, što je svakom pripalo, treba, da se zasije ranom, pa ne nađu mista za broć, a žene su uvik u poslu, pa ne dospiju u poļe, da čupaju srpac, čičak, zanovet i jelovinu. Otkad nema veliki kuća, nestalo je vune, a pońavaca treba. Ne će nijedna žena ni divojka, da se pozna, da je samica, a ne može ipak da toliko dangubi ko prije, pa kupuje gotovu vunicu i otka. Ako ima sama vune, dade farberu, da joj farba. Prije su farberi farbali vunu isto ko i narod, a posli počeli šareno farbati. Narod žeļan uvik novo, pa sto kupovati i tu vunu, pa mu se svikle šarene farbe, i tako po malo nestaje oni lipi stari pońavaca. Ove farbe slične su vrlo farbama na vunici, a ta se ne plaća tako skupo, ko prava vuna, pa zato nasnapiše ovo desetak godina ńu kupovati i tako nisu današńi pońavci ni slika oni stari. Rade se još i onaki, ali malo, jako malo. Prije je bilo više prostora, pa se je imala vuna, kad se farba, i di osušiti, a danas? U sobi, di spavaš, da trpiš taj smrad! Ne da se ni to.

Što ima vune, treba za suknene pregače, tkanice i obojke. To se još i farba po starom, jer suknena pregača treba u kajańu, pa joj ne pristaju vesele farbe. Suknene se pregače ne nose uvik, pa zato ni ne mińaju se tako lako ko drugo odilo, jer se brzo ne iznose. Ali već sam vidio u Otoku i prije deset godina sukneni pre-

gaća, na kojima su rojte bile kod farbera farbane. Tkanice se brzo ne troše, pa ima i ńi po starom farbani, a obojci su najviše u crnoj i biloj farbi, pa se zato ne mińaju brzo, a opet i muški ne trpe novine, pa jim moraju žene tkati, kako su dosad navikli. Natikače pletu ipak od šarenije vune.

U Otoku rodi vrlo dobra kudiļa, a muški navikli na konopļene košuļe, pa jim žene ne smiju drukčiju no konopļenu svagdańicu krojiti. I to je nigda bilo lako, jer se je mogla konopļa dobro izraditi, ali danas svud samci, pa je lakše i kupiti, već se oko konopļe mučiti. Sad zadńi godina prodana je riba i u najmańi bara. Seļaci nakisele kudiļu, ribari ji tuže, pa gospoda seļake rastiruju, a ako kudiļu dobro ne nakiseliš, ne vaļa pređa. S toga dva tri sela iza Otoka već niko kudiļu niti ne sije, osim za lošije platno, a samo sam vidio u Otoku i u prvim selima do ńega konopļeni košuļa. Sada već i Otočani smišļaju, da prestanu kudiļu sijati, jer se napate strâ i boje se globe. Ne pita se to, treba li seļaku košuļa, nego ribari vele: truje se riba, a i dosad se konopļa kiselila, pa bilo riba ko i sad, a seļak je ne može nakiseliti u bunaru, otkud vodu grabi.

To je razlog, da se nađe koji bogatiji seļak, pa niti oće da moli, niti da se skriva, nego kupi ženi pamuka. da mu otka boļe platno. Kod pamuka ni posla ni tereta, a tkańe odma i bilo i mekano. Tako počme jedan u selu, drugi vide, da mu je lakše već ńima, pa rade ko i on, da i ńima odlane[1].

Kako nestaje konopļeni košuļa, ne će uskoro biti ni oplatski pońava. To je tkańe tako kruto i oporo, da čovik ne može na ńem oka stisnuti, ako nije naviko. Seļaci imaju i boļi pońava, da ugode svojima, pa sad vele: ugoditi ćemo i sebi, pa zabacuju staro, a namiču novo.

Više se sada namiču stojnici za sinije, ali to je sve pamučno.

---

[1] Divojke pocikuju u kolu:

Kudiļu sam kiselila,
Zagadila skuta,
Pa me mama izvoštila,
Kako j bila ļuta.
Sad makar joj bila muka,
Ja ću samo od pamuka
Tkati bilo platno;
Ako joj je drukče voļa,
Nek se trudi mama moja,
A ja više ne ću!

Dosta sam se napatila,
Kako sam je kiselila
Pa bijena bila:
Odvud, odnud mama lupi,
A ja igram sve na stupi,
I oću i ne ću.
A kad središ, sidi, predi
Do ponoći tavne,
Pa u zoru da te štedi!
Već iznova: predi!

Otarci su sada po svem okolišu mlogo lošiji od prije. Kriva su gospoda. Ne razumiju, što je poso, pa jim je milo, što oko zavarava. Otarci se dile u svatovima i na ukopu, pa ako svećenik na ukopu ili koji gospodin u svatovima milije pogleđe koji otarak, već žele, da jim onakim darom ugode. Gospoda ne znaju, što vaļa, pa gleđu, di je mlogo šare. Tako se sada i pazi najviše na šaru, a poso, kaki je da je. Da nije svatova i ukopa, nestalo bi i otaraka, jer seļaci sve zabace, što gospoda priļube, ali otarci jim trebaju, pa moraju da tkaju.

Tako je kod sukneni pregača i pamučni prega. Počele su gospoje pripasivati prege, kad po kući reduju, pa se već danas riđe viđa ručkonoša, da pripaše šareno pritkivanu pregu, nego opaše samo svoj crni zapreg. Suknene srmane pregače nosile su starije žene prije jako mlogo, sad već mańe vidim, da bi žena nosila pregaču, osim kad kaje. A u kajańu se opasuje suknena, a ne srmana pregača. I to se neotice dokida, otkad ji u okolišu od obisti i gospoje pripasuju.

Bošńaci su selo prvo do Otoka, a na međi bosanskoj na Savi, pa ondi se šuma radila, a tuđinske gospoje zaželile sukneni pregača i čim je jedna žena prodala, navališe i druge nuditi svoje stvari ko na jagmu, jer čim gospoda pođu što od seļakińa kupovati, odma one to prestanu sebi raditi, no ako rade, rade za prodaju. Kad su Bošńakuše prodale gospojama nikoliko sukneni pregača, javiše se ispreka Bosanke, jer one nose pregače i kad ne kaju, pa pokupovaše, što je još pregača preostalo. Već prije deset godina vidio sam ja, da su dvi divojke bošńačke kajale svoga brata u krpi, ali u biloj košuļi i zapregu crnom, a prije dvi godine vidio sam Anku Golubičić, da je svog brata kajala u običnom crnom majstorskom odilu. Tako je u tom selu odila već napole nestalo. Otočani se žene iz Bošńaka, pa samo, ako se dovedene Bošńakuše uslobode i pođu se odivati po svom, povedoše se i Otočani za ńima, jer je ono lakše nabaviti, a narodno je odilo skupo.

Kako nestaje vune i konopļe, nestati će i lana, jer se lan isto tako teško priređuje, jer i lan treba sijati, pliviti, čupati, kiseliti, nabijati, presti, lužiti, snovati, tkati, biliti, a pamuk samo: osnuj, otkaj, skroji, pa se novi. I kod lana smeta ribarima, ako ga u vodu nakiseliš, i rad lana bude strâ, skrivańa i grija, pa vele ļudi, zašto bi? Raditi ću drugom, kupiti ću gotovo, pa i boļe i lipše.

Ne viruju gospoda, kad jim se kaže, da mloge noći po zimi seļakińe spavaju po dva, po tri sata. Do kasne se noći prede, a zora ni ne misli da zarudi, već iznova zvrndaju vretena. Zato su dobro žene

izumile, da u prisvečaje ne pređu, bar se onda malo ispokoje. To je sve bilo kadgod lakše, dok nisu bili svud po selu samci, a danas se zbiļa drukčije ne može. Po cili dan radi u poļu, dođi kući, pa namiri marvu, pripremi, da podvoriš svoje, spremi, što ti treba za sutra, pa još ne opočivaj ni po noći. Odviše je to. U Otoku se lan i konopļa sije i niguje ko od davnina, ali glede drugi sela popustit će i Otočani, kad vide, da je onako lakše.

Ćenara nestaje već i u Otoku. Gospoda kažu svakom tankom usnivanom tkańu *ćenar*, a mi Otočani zovemo samo vorano, jako grušavo, a tanano platno: *ćenar*. Otočani su bili ko na ruglo drugim selima upravo radi toga platna. Drugima je neobično takovo tkańe, pa se sićam, da sam još ko đače u Vinkovcima često slušo, di kažu, kad vide seļakińu iz mog sela: „Eno Otočanka, poznam je po ćenaru". Silan je poso na tom tkańu, a na oko nije ništa, a tako su isto i one *proste* košuļe. Zato je to po malo pristalo. Imamo mi i sada mlogo vrsti ćenara u Otoku, ali ove dvi se više ne tkaju; nego se kupi gotovi pamuk za ćenar. pa ne moraš popredati. Zadńi put sam vidio prije osam godina, da se je pamuk popredo, od onda preslićice nisam ni vidio. Veliki kuća nema, di je družbe mlogo, pa su dokinule sve tkańe, koje duļe posla treba.

Čudo je, što se sada deset put više pripliće, raspliće, tamburira, vita i veze, već kad su u skupu živili. Pito sam nigdi prije svoju majku, zašto je to, a ona veli: Za rednušu i ļude bilo je u velikoj kući lakše, ali divojki je sada svanulo. U družbi je divojka rob kućni: kuda je gazda odredi, ona mora, ni mati je zaminiti nije mogla. Danas roditeļi otiđu u poļe, a divojka ostane kod kuće, pa sebi radi. Roditeļi ugađaju ńoj, samo da može sebi spremiti. Sad su divojke sirotnije, pa je svaka radenica. Svaka divojka želi, da je lipo obučena, a taka će biti samo, ako sama uradi. Zato se one nadmiću, pa se to radi dańu, noći. Ako nam je vune ponestalo, bili, skupi poslovi nagomilali su se deseterostruko više već prije.

Virujem i bojim se, da može to priko noći pristati, jer evo u Nimci, Vrbańi i Bošńaka je izginulo narodno odilo, a to su prva sela do nas.

Da odilo propada, krive su mlogo i „majstorice" u selu. To su seļakińe udate za majstore. A krive su i mloge gospoje, koje su bile seļačkog roda. Bude ji više, koje se pogospode, pa se stide i spomenuti, da su bile seļakińe. Tako kvare ńiovi seļački rođaci, osobito, ako imadu u rodu divojku, koja ne želi da pođe za seļaka, pa takva divojka pripravļa ruvo, koje će joj i posli trebati, a ovo na-

rodno nabavļa, koliko mora, samo da oči zamaže svitu. Zato su najbogatije divojke u selu obično najgorje obučene. Da joj nema dukata pod vratom, zaostala bi za svakom sirotnijom divojkom. Majstorice, koje imadu u rodu divojku seļakińu, rade su, da je ponove u štogod, što druge nemaju. Naučile su dvi, tri vrsti gospodski poslova, pa to umiću u seļačko odilo, a seļakińa će taku ženu vrlo rado poslušati, jer zna, da je i ona bila seļačka divojka. Tako su postale „šlingane rokļe", pa „necani", „šlingani" umeti u skute, a to je početak, da se zanemari narodno odilo.

Jako su krive i učiteļice. Naređeno je, da one uče dicu seosku poslove, a svako seļačko divojče zna deset put više, već ikoja seoska učiteļica. Svaka učiteļica vidi, da je tako, i osramotila bi se, da popravļa poso svoje učenice, jer bi joj dite reklo: Gospojice, ne radi se tako, nego ovako. Zato vrlo dobro rade učiteļice, koje puste dici, da vezu i šiju, koja što oće, a one samo prigleđu ńiov poso, jer drukčije uče ji čarape plesti, „mrežati", „kačkati" i kojekake poslove, kojim ne znam ni imena, a sve to dici ne treba.

Krivi su i svećenici nikoji, jer zabrane, što se ńima ne sviđa, a preporučuju, što im je milo[1], pa mladež, da mu ugodi, kupuje reklu za reklom, a odnemaruje svoje lipe, bile rukave.

---

[1] Prije četrdeset godina, kad je moja majka divovala, bio je u Komletinci župnik Ǵokić. Tomu je bilo krivo, što se divojke na veliko odivaju, pa zabrani divojkama u svili, zlatu i dukatima u crkvu. Mislio je, biti će boļe. Mladež ga poslušala. Ni ne smiju drukčije, ali je bilo gorje već prije. U crkvu su dolazile divojke u bilom, jevtinom ruvu, a posli večerńe oblačile bi svilu i vezale dukate. Kažu, kad je jednom pito nauk divojke, a imo je svilenu reverendu, da je počimaļka Ana Kerina uzela ga za reverendu, pa kad ju je zapitao: „Što ti to, Ano, radiš?" veli mu ona? „Gleđem, gospodine, je li kruta svila!"

Tako on nije selu pomogo, a roditeļi su morali misto jednoga dva odila kupovati. Posli ńega došo župnik Marijanović, a ńemu bilo pravo, kako ko oće. Onda se povele divojke nikoje za majstoricama, pa pokupovale svilene rekle, a ńegov nasļednik dođe u selo i zatekne rekle. Ili je mislio, da je to u selu od starine, ili su ga žene namolile, da ne brani, ili mu se je to svidilo, on ne zabrani rekle, a tolika mu je vlast u selu, da može zabraniti i zapoviditi, što oće, pa ga selo sluša. Divojkama se to odilo sviđa, dok je, kad je zadńi i predzadńi put bila krizma u Komletincima, počimaļka komletinska klečala na svom mistu ko služavka u sukńi i rekli.

Ja sam pito Komletinke, zašto toliko kupuju rekle, jer mi je žao, što glede ńi i Otočanke tako počimļu. One mi vele: gospodin nam je zabranio, da vezemo skute zlatom, a to je najboļa oprema, pa kad ne

Odilo se u otočkom okolišu gubi ovako:

Najprije se uvuku uski rukavi. Ima ji već i u Otoku, a i na daleko po svi sela. Lakše ji je napraviti, već široke. To s prva nose, da štede one široke, a posli vide, da je u ovima lakše i redovati i na poso ići, pa ji više nose, već one. Da zaštede skute, oblače kod kuće suknu priko ńi, pa se s početka stide među svit u ńoj, a posli već kadgod prilete i priko puta tako odivene, pa kad naviknu na to kroz godinu dana, prođu i selom. Čim tako odivena kroz selo prođe, već kupuje sukńu od boļe tanke tkanine. Taku sukńu divojke visoko potprezaju, da se skuti vide. Kako je liti vrućina, a divojke navikle na uski oplećak i male rukave, skinu one i maramu s vrata, pa više ne kroje izrezani oplećak, nego ga skopčaju pod vratom.

Kad dođe zima, ladno je divojkama u takim oplećcima, pa kupe kaku *reklu* i navuku priko ńe, a onda su već slične služavkama, samo su glave po starom. Sad već ni ne potprezaju sukńu, pa ni skute više ne vezu, jer se ne vide. Smeta jim malo, što su široki

---

smijemo to, mi kupujemo sukńe i rekle. Privlačanka eto ne mari za reklu, jer smije vesti zlatom, koliko oće.

Tako ne smije Komletinka ni otkrivene glave u crkvu, dok joj nije šesnaest godina. A što lipše diči divojku, već ńena počešļana glava! Od dvanaest godina klekne divojka u divojački red, a jadno robļe četiri godine ne smije otkriti svoje glave. U što joj, siroti, divovańe? Ne velim, da je tu gosp. župnik sve kriv, ali ńemu se ne sviđa pletenica, pa brani, a svit zna, da će mu ugoditi, pa povlađuje, misto da ga mole da dopusti, jer kako on voli svoj narod, i dopustio bi odma, samo, da vidi, da oni to zbiļa žele.

Nu sadašńi župnik g. Stručić pomogo je drukčije narodnom odilu u Komletincima, kako niko nije do ńega. Skupio je priko šezdeset narodni „*pozlatinski*" vezova iz Strizivojne, Vrpoļa i Čajkovaca. Taki vezova u Otoku i Komletincima nije nikada ni bilo, a i ono, što je bilo, počelo se je osobito u Komletincima gubiti jako u zadńe doba. Sad je gosp. župnik naredio, da divojka, kad se prvi put počešļa, uplete sitnu pletenicu i dođe otkrivene glave u crkvu, mora biti odivena košuļom, koja je uzduž izvezena crvenim i plavim pozlatinskim vezovima, a mora pripasati narodnu srmanu pregaču. Sad stadoše Komletinke jatomice jagmiti se za tim lipim vezovima, a kako Otočanke na ńi paze, prići će ti vezovi po malo i u Otok. Sad, kad se gubi narodno odilo, upravo je čudo, što je učinila jedna rič župnikova za kratko doba, za dvi godine.

Ovog uskrsa bio sam kod kuće, pa su moji rođaci u Komletincima žalili, što nisam na veliki petak došo u komletinsku crkvu, da tu lipotu vidim. Sva se je crkva zašarala lipim vezom, samo još, da ne prikrivaju glavu ko bule, no da počešļaju lipu pletenicu, pa da ne sakriju reklom svoje lipe oplećke, eto je onda to selo prvo u okolišu.

93

co

to
10
m
ni
a.

ja
le
m
sti

o-
a,
na
o-
ili

ju

'9.
ne
vi
e;
ile

u
ve
se.
go
a
ke
da
iti,
je.
ale
37.
ie-

O
N
leko
da š
na p
kuće
već
to k
prođ
visok
navil
pa v
Ka
kaku
samo
skute

---

smije
reklu
Ta
šesna
Od
četiri
Ne v
nica,
ga m
samo
Nu
Kom
rodni
vezov
počel
gosp.
pleter
koja
pripa
jagmi
će ti
je č
godin
Ov
žalili,
lipotu
prikr
sakri

skuti pod sukńom, pa počnu krojit košuļe ko gospoje, a onda ko priko noći počešļaju se gospodski i idu u crkvu ko nakaze[1].

Komletinčani i Nimčani žene se med sobom i udaju, pa se zato i u Komletincima odilo po malo šara. Otale prilazi u Otok, samo Otočani gleđu više na Privlaku, a Privlačani su ponosni svojim odilom, pa preziru novotariju. Otočanka je sretna, da je Privlačani prose, pa oćeš, ne ćeš, godi ńima, a tako se odilo još pomalo čuva.

Češļańe i nakit.

Češļańe. (Kako se češļaju i briju muškarci.) *Kosu šišaju* i ļudi i dica jednako. Sad već šišaju tako, da je svuda kosa napole kratka, a ja se sićam, kad su se šišali u zatiļku i na timenu sasvim kratko, a samo na čelu ostavili dugačku kosu, da se može začešļati lipo.

Brkove ne brije niko. Bradu briju svi. To se nađe jedan ili dvojica u cilu selu, da ne bi brijo. Ja mislim, da sad nema nikoga, ko bi bio s bradom. Privlačani dikoji izbrijavaju bradu samo na bradici i podvoļku, a sa strana ne. Ne znam, ima li tako koji Otočanin bradu sa strane. Briju se i sami, a opet ji brije i barbir ili dikad briju jedan drugoga. Najviše se briju sami.

Češļaju se s live strane na desnu. Ima ji kicoša, koji se češļaju po pol glave.

---

[1] Sićam se, kako je u Nimci narodnog odila nestalo. Godine 1879. bio sam na Kraļa Stipana ondi na godu, pa vidio svečano obučene divojke. Bile su jim bile košuļe ko snig, a široki lipi rukavi. Zapregovi su jim bili crni, a preširoki, pa su ji omotale oko sebe ko tunike; pletenice jim široke, a glavu su kitile na timenu. Prid zapregom nosile su mali svileni zapreg do kolina.

God. 1884. pozovu me naši Lovretići u svatove. Dovele jim se u kuću dvi mlade. Odem onamo, pa nisam prepozno sela ni odila. Sve obučeno ko naše ciganke, a to je bio taj lipi prilaz. Začudio sam se. Ni u jedne žene ni divojke nisam vidio crnog širokog zaprega, nego samo one male svilene, a skuta ni za lik, nego lipe šlingane rokļe, a na oplećku mali rukavi, pa u nike bila maramica oko vrata, u nike nema. Snaše prominile zavoj na glavi, pa se zavile, ko što se posvuda ciganke zavijaju, samo što nemaju pužića. Ovo je odilo vrlo lipo viditi, ali to ne traje dugo. Divojke su još bile u pletenicama ko i prije.

Godinu dana iza toga vidio sam opet te dvi mlade, ali nisu imale ni skuta ni oplećka, — bile su obučene ko služavke. Godine 1887. na Božić počešļale su se Nimčanke varoški, i tako je i spomena nestalo na ono lipo odilo prije sedamnaest godina.

Sad se već niko ni ne sića, da se je kad nosila dugačka kosa. Moj mi je didak pripovido, kad je bio mali, da je nosio dugu kosu, pa mu divojke svežu klip kukuruza za pleteničicu, da mu se narugaju. Onda se je već morala šišati kosa, samo su didaci jako žalili za svojom kosom, pa su bar unučadma pustili dugu kiku, dok još ne pođu u školu. To je najedanput bilo zapovidito, da se svi moraju ošišati, pa kažu, da su ļudi plakali za svojom kosom, ko što bi i divojke, da izađe ferman, da moraju odrezati pletenice.

(Kako se češļa ženska čeļad.) Ženska se dica šišaju do treće godine, a dikoja se ni ne šišaju. To kako matere oće.

Skretań. Dica, koja još u školu idu, pletu pletenicu u troje i zovu je *skretań*, ako je namiste ko i velike divojke. Ako pletu dvi pletenice, pa ji u zatiļku prikrste, kažu joj: *ilirska pletenica.* Glava obično nije iskićena ni u poslen dan ni u svetac, a pokrivena je maramom.

Sl. 36. Pletenica bez nakita, kako se češļaju u korizmi i kad koga iskajavaju.

Pletenica. Prvi put divojački počešļana kosa nije iskićena cvićem, a obično je ukraj čela priglađena, a u kosu su ukraj slipi očiju za bodene patkove frčice. Mloge se divojke češļaju cile prve godine tako.

Češļańe je velik poso, pa se ni ne čudim, što u selima uokolo ne pletu sitnu pletenicu. *Pletenica* se plete u sedamdeset, i više, do sto deset *struka*, samo ti struka mora biti nepar, pa kad se rekne sedamdeset, to je jedna više. Pletu je *priko glave* i *priko krpe.* Pletenica, što se plete *priko glave*, nije nikada povorana, nego je glatka i nabubrena; a kad se plete *priko krpe*, nije nikada prozirna ni ritka. Češļaju se ovako: Od pol čela razdile stazicu do polovice timena, da se kosa naprvo jednako dili. Sad se ta stazica dili u dvi nove, koje se pomalo razilaze, pa se kosa izmed ti stazica uplete u malu pleteničicu u troje, a to je ko perčin kod Turaka. Ta se pleteničica splete zato, da se velika pletenica na timenu u ńu pribode. Od te pleteničice razilaze se stazice do ušiju, pa je sva

kosa rastavljena u četiri dila: dva su dila na čelu, treći pleteničica na timenu, a sva ostala kosa pričešlja se u zatiljak i ondi se kruto sveže. Od ove kose u zatiljku plete se velika, sitna pletenica. Plete se ovako: Divojka sidne na stolić tronožak, kosu na čelu i pleteničicu pusti priko očiju, glavu sveže maramom do zatiljka, da se samo vidi ona kosa, koja je u zatiljku. Drúga, koja ńu češlja, stane prid ńu i uzimlje iz zatiljka, već kako široko oće, struke kose. Svaki put svaku struku pričešlja i s drugim strukama iskrsti, samo redom plete struke, jedanput s liva, drugi put s desna, tako, da se svaka struka samo sa polovicom struka krsti, a one struke, koje su na pol pletenice, prikrste se med sobom, pa jedna prilazi na livu, druga na desnu stranu. Kad sve struke iz zatiljka pouzimlje, onda je pletenica početa. Sad se uzme skrajna struka ili s live ili s desne strane, pa se krsti priko drugi struka do polovice pletenice, a čim se na polovici sa zadńom strukom prikrsti, već je onda prešla, recimo s liva na desnu stranu. Tako se radi s desne strane, dok se desna struka ne prikrsti i s ovom, koja je s liva na desnu stranu prešla. Poso se nastavlja izminice, a kako se pletenica na glavi plete, nalik je ona, kad je gotova, na *čelepuš*. Ako je u večer pletenica pletena, divojka sveže glavu i spava, a pletenica se ne kvari. Ako je pleteno u jutro, pusti se pletenica do zatiljka, a gorńi dio pribode se iglom na timenu za onu pleteničicu, koja se pod veliku pletenicu sakrije.

Onu kosu, koja je od pletenice do čela, češljaju razno: ili ju *pričešljaju*, a to je: priglade je malko vijugavo niz čelo ukraj slipi očiju i ušiju, pa začešljaju za uši i krajeve sakriju pod pletenicu; ili je *načešljaju*, pa polože, t. j. navuku na čelo, pa češljem priglade, da je više uokrug prilipljeno na čelo, a to se zove *začešljano;* nike opet tako načešljanu kosu podignu, a za uvom uvrću kraj kose, tako da se kosa nad čelom podigne i zaokruži ko gusti, veliki zavoj. To kažu: divojka je *načešlala rogove* (sl. 30.).

Bio je od starine običaj, da se je kosa prve i druge godine divovańa samo pričišljala, doklegod divojka ne počme svilu nositi, a bilo je i strogi otaca, koji nisu nikad dopustili, da se divojka drukčije počešlja. Kad divojke počmu nosit svilu, al se još ne kite vincem, nose kosu načešljanu pa položenu, a pod vincem već se načišljaju i rogovi, da vinac lipše pristaje. Tako je bilo prije, pa se je i po glavi moglo poznati, kako dugo divojka divuje. Danas se divojke rano udaju, pa ima dikoja, čim počne divovati, već i kosu načišlja.

Pletenica združi divojku s divojkom, jer se nijedna divojka ne može sama počešļati, pa zato mora imati virnu drugu, koja će je počešļati, ko kad bi sebe češļala. Zato druge moraju složno živiti, jer ako se u subotu zavade, moraju u nediļu pokrivene glave u crkvu. Ako je na kojoj divojki lipa pletenica, to je ńezinoj drugi dika.

Ima već deset godina, kako su divojke, kojima je slaba kosa, počele plesti pletenicu od tuđe kose, pa je u nediļi samo pripnu na glavu. Taka pletenica sačuva se po dva, tri miseca, jer nije uvik na glavi, pa sad mloge divojke tako čine, i lipo češļaju svoju pravu kosu svaki dan, a priko ńe samo pripnu pletenicu, kad jim treba.

Prije pedeset godina još je bilo pletenica *na kajiše*. To je pletenica u tri struke, samo su te struke bile široko raščešļane. Priklane sam vidio taku pletenicu u Gorjana kod Đakova; bila je samo jedna divojka tako počešļana. Kod nas već davno nema taki pletenica, nego su samo široke sitne pletenice.

Zavoj u žena. (gl. sl. 1.) Kosa se ne vidi, samo se na čelu malko opaža početak stazice: sva je glava u *savoju* od čela do zatiļka. Uši se ne vide. Nad ušima su *bikuļe*, ko skretań uvrnuta kosa, a i to se samo malo vidi. *Kukma* je jako velika na formu čuna. Tako je velika, ko da se sva kosa smota i zavoj oko velike kose sveže.

U Otoku, Privlaki i Komletinci taki je zavoj, da po stvoru glave, ako je žena i pokrivena priko zavoja maramom, možeš poznati, da nije divojka. U drugi sela su u ženâ lipe, male glave, pa kad se žena ili divojka pokrije, glava je u jedne ko u druge. Otočanke, Privlačanke i Komletinke zaviju glavu najprije nikom bilom kapicom, priko toga uvežu kakvom šarenom maramom, a istom se priko toga zavoja zaviju *šamijom*, pa još ova gorńa marama bude u dvi struke.

Mislio sam, kad su se počele bošńačke divojke udavati u Otok, da će ove početi onako ko u svom selu, pa će za ńima i Otočanke onako, da jim malo glavi odlane. Ali Bošńakuše, vaļda da ugode čoviku i svekrvi, još se i gorje zaviju već Otočanke, zavijaju još veću kukmu. Pa kakva je kukma u Otoku, Privlaki i Komletincima! Cilo čudo na glavi. Više put sam sa ženama razgovaro, pa kažu, da je najveći dušmanin ženama bio, ko je prvu ženu zavijo, i svaka kaže: Samo da jedna počne drukčije, i ona bi, ali ipak se nijedna još nije otela, da zavoj promini, ma da je u sela uokolo već sve drukčije od prije. Rugaju se kukmi:

U inoče kratka sukńa,
Na jero joj stoji kukma,
Na ruku se podbočila,
Živina je rastočila!

Pa opet ostavļaju, da bude, kako je i bilo.

U šali se fale Otočanke o svom zavoju i kukmi, da je to kapa, koja se ni prid carem ne skida, a ļudi jim dodaju: Samo prid pijanim ļudima, jer obično, kad se jeseni rakija peče, pa se ļudi malo ponapiju, lete s glavâ i šamije i kukme, ako se žena zaleti, pa pijanom štogod prigovori.

Nakit. *Cviće*. Nigda su se kitili smiļkom i koviļem. Smiļe nisu otrańivali sami, nego su ga kupovali, jer je obični smiļak blido žut, a kupovni je šaran. Nosile su ga kadgod divojke za pletenicom, a snaše za šamijom. Danas, ako se i vidi koji stručak, to je samo u korizmi.

Sl. 37. Pletenica nakitita kupovnim cvitom i dukatima; po prsima dukati.

Nova mlada mora biti nakitita, ako joj ko umre, zato je nakite smiļkom, a onda istom prikriju maramom. Sad i to mańe čine, jer su samice, pa ako jim ko umre, kaju ga, kako koja oće.

Kadgod se nakite *lipom ženom*, *žutim čašicama*, *jeseńakom*, *lipom katom*. *Zelenkadom* se sad već slabije kite već prije, a kite se samo u korizmi. *Sumbulom plavim* kite se u korizmi, a *crvenčastim* i *bilim* na uskrs i posli. *Tulipanom* se kite o Spasovu. *Ružicom bilom prolitnom* se ne kite, nego je nose u ruki rad mirisa. Pivau:

Bila ruža miriše,
Za mnom dika uzdiše.
Nek uzdiše, kad me vole,
Nek srcu odole.

Rume om ružom prolitnom divojke se ne kite, a momci je zabodu za kapu; zato se piva:

Divojčice, rumena ružice,
Cvati širom diki za šeširom.

Ružicama misečkińama i *kalamitima* se kiti divojka. *Zivalom (zivalo)* se kite u Privlaki, a Otočanke ne će. *Dragoļubom* su se prije

trideset godina jako kitile divojke; sad ga ni ne gleđu, nego ga u bašči timare. *Ružmarinom* se kite i ukraj pletenice, i snaše ukraj šamije, i momci za šeširom. Piva se o ružmarinu mlogo:

Imam diku ko ružmarin lipu,
Nije taki ni ružmarin svaki.

Pa ovo: Ružmarine, beru l te divojke? itd.

Netegom su se kadgod kitile divojke; sve su nizale na šibicu cvitak za cvitkom, pa ga prikićale ukraj pletenice. Poslidńu sam vidio netegom nakititu Martu Vorgića u Privlaki god. 1875. Golim *karamfiļem* se ne kite, nego samo gurmavim. *Ovčica* je ko i karamfiļ, samo se ne simeni, nego se vriži; cvate rumenčasto i bilo sa mrko crvenim šarama. Ovčicom se jako mlogo kite; spomińu je u svatovskim pismama, jer uvik pripivaju: „Oj ovčice moja, oj jelo zelena". Listom *jelice* puno se kite divojke; i o jeli se piva u svatova. Cilog lita se najviše kite *bilom vijojlicom;* sade je mlogo. Kad tad se nakite i *plavom,* ali *crvenom* nikada. *Gospodska vijojlica* cvate mrko žuto miriši lipo; kite se ńom zimi i u proliće. Samo se kite *bilom* i *crvenom verbinom*. *Fuksiju* sad puno otrańuju; prije je samo dikoja divojka imala fuksiju u loncu, prije trideset godina jedna jedina (Liza Brajkova) u penǵeru. *Margarom* se sad ne kite, samo je sade u bašči. Vidio sam prije petnaest godina, da se je Marija Abramova nakitila margarom, kad nije imala drugoga cvića. *Bosiļak* je bapski cvit. Stare žene ga nose u rukama u crkvu. Kad ko umre u kući, uzmu ukućani bosiļka, da ji smrad ne zadane. Divojke, kad kaju, nose bosiļak u ruki u crkvu.

Cviće, što divojke samo sade, ali se ńim ne kite: Sprež, ļubičica, ǵurǵic (ovo troje malo sade, jer toga ima i u livadama), pelen, neven, suvi cvitak, kaloper, rutvica, žalfija, metlica, suncokret, jorgin, žuta jorgina (to je opet drugi cvit sa rapavim lišćem), ǵulošik, trandofija, turčinak (ili) zinija, krunica, didak, lipi čovo, lelim, jorgovan, mršavi cvitak, pitomi neven, zimzelen, srdašce, divļa verbina.

Koviļem se više i ne kite, ali ko ga ima, čuva ga za krstare, da nakiti križ na Spasovo (gl. sl. 59.).

Posli smiļa i koviļa počeše divojke kupovati za zimu kupovno cviće, a danas već svaka ima zimi veliki, skupi kupovni vinac od ružica, ǵurǵica, mirte, kaktusa, fuksije, potočnice i drugog običnog cvića, samo paze, da je cviće od svile ili someta. Najvole cviće šareno. Pivaju:

Imam vinac svakojake šare,
Što j donela dika iz Osika.

Pa ovo: U inoče kućar kano sviňac,
A na glavi šareni se vinac.

Nike godine su vidili od učiteljice Marije Čonkićeve, di pravi cviće od zlata, a napravila je jednoj divojki vinac, pa odma naučiše jedna od druge i prave same. Ti su vinci skupi, jer se troši dosta zlatne žice, a nisu tako lipi na glavama, jer suviše blistaju.

Liti kite i pletenicu i time jako mlogo cvićem. Stapke cvića zabadaju pod pletenicu, a rascvateno cviće je nad pletenicom.

Čapljinim perjem su se nigda kitile divojke i momci. Sad se čuva samo za svatove, jer ga na vinčaňu momak mora imat za šeširom, a divojke ga drže za paradu kućaru i daju na Spasovo krstarima, a na Duove kite ňim svoje šeŝire ko kraljice (gl. sl. 61.).

Obočići. Divojke nose u ušima srebrne *obočiće.* Ti su obično u podobi lepirića sa dugom *gusiničicom;* zovu ji *krilci:*

U mene su obočići krilci,
Što j kupio dika u Vodinci.

Bogatije divojke nose i zlatne obočiće, a viđo sam, da nose i male dukate u ušima. Ipak su krilci uz ňiovu opremu najlipši obočići. Žene obočićâ ne nose, jer se uši ispod zavoja ne vide.

Dukati. Glavni nakit su jim dukati (gl. sl. 37.). Dukati se vežu ili zlatom ili žutim brišimom (svilenim popredenim koncem). Dukat se uveže na šest mista sve popriko, a u poli se uvik prikrsti i zaveže konac, tako da dukat ne može nikud iz tog konca. Struke su vunene plantike. Te se provuku s opake strane dukata (s one strane di je car). Struka se provuče ispod tri konca, da dukat bude čvrsto na plantiki. Dukati nanizani na jednoj plantiki opet se zovu struk dukata. Dukati se nose samo na vratu i na prsima.

Godine 1875., kad su se u Privlaki udale Đula Jurića i Marica Budišića u Miškovu kuću, došle su ko nove mlade u crkvu, pa okitile svoj zavoj dukatima. Svaka je svezala oko glave priko zavoja ko vinac struku veliki dukata. Posli su počele i druge bogatije žene to činiti. To može činiti samo ona, koja ima i puno dukata pod vratom.

Kad je pokojni parok Paulić u Privlaki zabranio divojkama nosit više već jednu struku dukata pod vratom, počele su one nositi velike struke, da je bila struka ko gužva pod vratom do pojasa. Ako nisu svi dukati mogli stati na tu struku, vezale su ji oko pojasa. Tako znam, da je Jaňa Ivšina izgubila nike godine osam veliki dukata s pojasa. Bilo je na vašaru, al se je odma našlo, jer je svit pošten. Koja je cura nosila osim veliki i male dukate, ta je nanizala sve

male na struku, pa ovila ko vinac priko načešļane kose. Tako su Privlačanke poslušale paroka, al su trebale još više dukata.

U Otoku niko ne brani dukate, ali Otočanke nemaju puno ko Privlačanke. Zato Otočanke nikad ne nose dukate na pojasu. A na glavi nosile su samo Ļubica Ilarkova i Martina Rogozeva, dok su cure bile, a i sad nose samo dikoje.

Kad divojku isprose, pa budu veliki gosti, onda, ako svekrva daruje divojki koji dukat, sveže se on na ružmarin i divojka prikiti taj ružmarin s dukatima u pletenicu.

Privlačanke nose te dukate, što su za dar dobile, i kad se udadu, na šamiji ukraj kukme, da se zna, da je to svekrvin dar. To samo učini dikoja i nikoliko puta. Eto, kad se Ļubica Ilarkova udala 1895. u Paukovu kuću u Privlaku, došla je na Petrovo u Đakovo, a za kukmom bilo joj je sa svake strane po tri velika dukata. Drugi su joj dukati bili pod vratom, a na pojasu nije imala dukata. Još se dukati nose na glavi samo, kad cure idu u kraļičare. Onda ispribadaju dukate na muške kape, pa tako zlatne kape pomeću na glave.

Ni dukati se nisu nosili nigda ko sada. Prije pedeset godina żeļa je bila i viditi velikoga dukata u selu: najboļe divojke iz prvi kuća nosile su po jednu, po dvi struke mali. Prije trideset godina već se moglo viditi u prvi divojaka po jedan, po dva velika dukata. Posli se je počelo i više, a lańske godine bile su dvi divojke iz iste kuće, a te su nosile po trideset veliki dukata, a vaļda toliko i mali. Ali kako su naglo počele, tako brzo i pristaju i posli ovi teško će ikad biti, da koja sveže više već deset veliki dukata. Obično nose divojke iz boļi kuća po pet, šest veliki dukata, a sirote ji ne nose. Bogatije se divojke udaju za majstore i u druga sela u veće kuće, jer u Otoku za ńi nema kuća, pa će zato i dukati na mańak. O dukatima pivaju:

U mene su sve dukati mali;
Nemam dike, da mińa velike,

*

Jaoj mati, po mati,
Što ću radit s dukati?
Oće dika, da me seče,
Što dukati zveče!

Kako se jagme za dukatima, bude dosta put, da nose i tuđe pod vratom. Nije sramota, ako nose dukate svog roda, prem se rugaju divojke:

Inoča se fali, da j bogata,
Kad naviša pod vratom dukata,
Tri velika i četiri mala,
Što joj tetka pod vrat pometala.

*

U mene je zlato na prsiju,
U inoče sve na veresiju.

*

U inoče dukati na vratu,
Opremi se, pa je sva u zlatu;
Taka ti je u nedilju Milka,
S tog i plače svakog ponediljka:
Još joj pravo nedilja ne prođe,
A već gazda po dukate dođe.

U Otoku i u okolišu imaju cigani dosta dukata, pa ńima trguju. Daju ji divojkama, da nose pod vratom, a ove plaćaju velike kamate. Slabo se čuje u Otoku, da bi divojka svezala cigański dukat pod vrat, ali u Posavini, di se više dukati nose, često se i ciganin moli, da divojki grlo ne ogoli.

Kad ko nosi tuđe dukate, bude posli i nesretan, jer čovik zapita ženu, di su joj dukati, a ona veli: dala onom, čiji su i bili. pa eto zla u kući. To je bilo, dok su se jagmili za novcem, ali sad više paze na ruke već na dukate, jer su sve samci, a veliki kuća nema, pa treba, ko će svaki poso prigrlit.

Dukati su često sav prišteđeni novac u kući, a obično se i čini tako, čim čovik ima koju krajcaru, izmini je za dukat, pa mu se i dite tim novcem diči i on taj novac ne troši, jer je velika sramota, da se dukat mińa: prije će ga i založit i što drugo iz kuće prodati, već da kćeri otme dukat ispod vrata.

Osim dukata još ima svaka divojka *škudu*, ili križaru, ili običnu malu. To se ne čuva u kućaru, nego je uvik u poslen dan divojki na vratu. Škuda se nosi uvik samo jedna. Bila škuda ili dukat pod vratom, uvik je oro i godište na vańskoj strani, jer divojke vele, da je „samo car vridan, da divojki grlo ļubi“.

Prsteńe nose i dica i momci i divojke. Prsten bez kamena zove se ***burma***. I burmu nose i dica i momci i divojke, ma da je to samo za vinčańe.

Pužići i ostalo. Svaka žena ima u kućaru digod u potaji po jedan, po dva sitna morska ***pužića***. Ne znaju one, di se to kupuje, pa plaćaju cigankama, samo da dobiju. I to je dika ženske dice i divojaka, a nose ga na plantiki svezana u prigibu ruke pod dlanom. To je — vele — od uroka, da dici uroci ne naškode.

I zrńe sitno stakleno: plavo, žuto ili bilo, nose dica, dok još dukate ne vežu, a i divojku je često viditi u poslen dan sa zrńem pod vratom, a koje nemaju dukata, vežu zrńe i u svečane dane, da ne idu gola vrata u crkvu.

Svaka divojka je priko dana u svagdańem odilu, a smije biti kod kuće otkrivene glave i malko nakićena za pletenicom, samo u poslen

dan nijedna divojka ne načešļa *rogove*. Čim divojka pođe za kakim poslom u selo, pokrije glavu. Nikad nisam vidio, da bi divojka u poslen dan prošla kroz selo u drugi sokak otkrivene glave. Ni žena nijedna ne ide sokakom otkrivene glave. Kod snaše se kaže, da je otkrivena, kad je u zavoju, a kad se priko zavoja još prikrije maramom, onda je pokrivena. I divojke i žene otkrivaju glavu samo nediļom i svecem.

Moja mi majka kaže, da se sića, kako su se u poslen dan prikrivale divojke, koje su divovale, dok je ona još bila dite. Skitile bi maramu, ko i sad, kad se pokrivaju, navukle bi maramu nad obrve, a krajeve ovile oko glave i ostrag samo svezale. Onda se nije vidila načešļana kosa, nego samo pletenica ispod marame.

Kad divojka pođe u poslen dan kuda u selo u poode, ma bilo poslom, opremi se ona boļe već kod kuće. Obuče možda svagdańicu, ali novu, ili kaku materinu ćenarku, a opaše bilkasti zapreg i prikrije se bilom maramom. Tako i u večer, kad idu gajdima, opremļaju se divojke boļe, već kod kuće, a to je ńima ništo svečana, pa zato se dikoja divojka otkrije i nakiti kakim cvitićem pletenicu.

Pletenicu pletu samo jedanput u nediļi, ili u subotu na večer, ili u nediļu u jutro. Kosu mogu češļati i način̆šļati svaki dan, jer je pletenica u zatiļku kruto svezana, pa joj ne smeta, kad se češļa.

Razlika u češļańu i nakitu. *Komletinci*. (Pletenica.) Kosa se samo pričešļa u zatiļku, ali se ne sveže u jednu gužvu prije već što se plete. Plete se priko glave i priko krpe, pa je nabubrena i gusta, neprozirna i glatka. Zato, što nije vezana u zatiļku, širja je od otočke, malko obrubļuje i uši. Nalik je na košaricu, ali je lipša od otočke, jer ju je viditi, ko da se je puno pazilo. Pletu je u 70—100 struka. Kosu na čelu ili pričišļaju, a to čine samo u korizmi, ili načišļaju *kendiš*: to načešļaju kosu na čelu bez stazice. Prije dvadeset godina načišļale su ko i Otočanke. Zimi se kite skupim vincima, ali su mańi već otočki, pa zato i lipši. Ni liti se ne kite puno ko Otočanke, jer jim je pletenica dole širja, pa ne mogu tako puno cvića metnuti. I one zabadaju stapke pod pletenicu, a cvit bude izvan pletenice. — Dukate vežu kao i Otočanke, samo propuste plantike na leđima priko marame.

Privlaka. (Pletenica.) Kosa se veže u zatiļku prije već što se plete. Plete se priko glave i priko krpe, ali samo u jedanaest do petnaest struka. Struke su oširoke, a pletenica je mala, ali vrlo lipa. Kosu načišļaju ko Otočanke. — Kite se ko i Otočanke, samo ne onako mlogo. — (Zavoj.) Šamiju navuku više na čelo već Otočanke.

Kukma je veća, ali više priļubita glavi već u Otoku. — Obočiće zabadaju u bikuļe. — Dukate vežu ko i Otočanke, samo ji nose jako mlogo, pa su sva prsa u zlatu.

Vinkovci. Pletenica ko u Privlaki. Kosu ili ravno pričešļaju ukraj slipi očiju, pa podvuku pod pletenicu, ili je načešļaju, pa polože, ali ne priglađuju ko Otočanke, pa je zato vinkovačka glava najlipša. Kite se samo ukraj pletenice. Zimi nose kupovne vince. *Rogove* ne načišļaju, prem bude kad tad, da se koja i tako počešļa. Obočići i *krilci* i druge vrsti. — (Zavoj.) Šamija navučena na čelo ko u Privlaki; nemaju kukme, nego kosu svrnu u svrtak u zatiļku; u taj svrtak zabodu krivi češaļ; to jim je misto kukme, pa kad zaviju priko toga glavu šamijom, bude jim kukma lipostvorna, mala.

Rokovci i Andrijaševci. Pletenica ko u Privlaki; kosu načišļaju. Kite se ko Vinkovčanke. — Zavoj vinkovački, kukma malo duļa već u Vinkovci.

Ivankovo, Cerna, Retkovci, Prkovci, Šiškovci, Mikanovci. (Pletenica.) Kosu svežu u zatiļku, a pletu priko leđa. Upliću je na prste, a ne na krpu. Zato je pletenica malo povorana, malko riđa od one, što se plete priko krpe, a i nije nabubrena, nego više drvena, ravna. Mnogo je duļa od naši — od timena do ramena, — a ipak treba mańe kose za tu pletenicu, već za onu priko glave. Pletu mlogo sitni struka ko i u Otoku. — Kosu načišļaju, ali malo potapšaju i na čelu i na timenu, a nikoje načešļaju kosu, pa polože. Kite se zimi ko Vinkovčanke, a liti samo ukraj pletenice. — Zavoj ko u Rokovci. — Dukate razriđuju na prsima, da nisu zbijeni.

Vrpoļe, Strizivojna, Čajkovci. Pletenica ko u Mikanovci, samo je malo zaokruže, kad je smiste na glavi. Ne pogode nimački, pa je zovu *cup.* Načišļaju kosu, pa polože, a od stazice do uva pripriče pramen kose; to zovu *kajiš.* Više put taj *kajiš* upletu u troje, a kadgod misto kajiša upletu usku pleteničicu, koja se zove *voranac.* *Voranac* pletu tako, da sve upliću, a jednu ne upliću, nego uvik promiću, tako da ona bude sad gore, sad dole nad onim strukama, koje se kod ńe krste. Kad je ta cila pletenica upletena, uzme se ona jedna struka u ruku, a druge se po ńoj malo snižu, pa je pleteničica navorana. Kadgod upletu voranac i priko ušiju. Ako kosu pričišļaju, češļaju je priko ušiju. — Zavoj na čelo navučen. Nemaju kukme nego obal *kolač* u tri ćoška: jedan šiļak je k timenu, a stranica prema zatiļku. Kolač je spušten u zatiļak. — Dukate ne vežu na struke, nego prišivaju jedan za drugi onim koncem, u koji je dukat uvezan. Zato se kod ńi dukati boļe vide, već u naši sela.

Piškorevci, Perkovci, Budrovci. Pletenica ko u Vrpoļu. — Zavoj ko u Vrpoļu, samo onaj dio u zatiļku, što oni zovu *čočak*, jest okrugļast, a malo pļosnat; spušten je nisko u zatiļak. — Dukate vežu ko u Vrpoļu.

Đakovština. Pletu više pletenica, pa ji oblipe po glavi; na čelu pletu *voranac.* — Zavoj ko u Piškorevcima. — Dukate ne vežu na struke, nego jedan za drugi, ako ji je mlogo.

Bošńaci. (Prije četrdeset godina.) Pletenice velike u vrlo mlogo struka, od glave su odrvečite. Kose nisu nikada načišļale, nego je ili malo zategnu, ili brenuju, ili su plele voranac od čela do ušiju. ko što sad ima u okolici Đakova. Malo se koja divojka kitila, a koja jest, nakitila se je malo pod pletenicu. — U zavoju se na čelu vidila kosa na dva prsta; bikuļe su bile izvučene, da su se vidile uši, koliko je mogla uditi obočiće i priko bikuļe ji spustiti. — Dukata nije bilo. Nosile su pod vratom zrńe, crveni merđan, crno sičeno zrńe, crvenkasto sičeno zrńe, sitni i krupni biser, pa *drôpe* modre, žute i bile. — (Prije dvadeset godina.) Pletenica. Pletu s leđa u 70—100 struka, a ne priko krpe, nego na prste, pa je u zatiļku malo povorana. Nije okrugla ni bubrasta, nego je nalik na ploču. Ne spuštaju je nisko u zatiļku, nego je pribadaju visoko na timenu. Pletenica je velika i odrvečita od glave, da se izmed glave i pletenice može skroz na drugu stranu viditi, ako staneš postrance divojki. Kite se pod pletenicu, da se cvit ne vidi, ako divojku motriš s lica ili s leđa. Ako se kite kupovnim cvićem, okrenu stapke dole, a vršike gore. Kosu začešļaju, pa polože. — Zavoj. Kosa je pričešļana, a šamija privezana podaļe od čela, tako, da se kosa tri prsta vidi. I bikuļe i uši su izvan zavoja. Istom, kad žene ostare, navuku šamiju na čelo. Ne nose kukmu, nego *kulu*, a to je mala kukmica bliže zatiļku. Svecem se zavijaju i u zlatare, a i u marame crvene o tri šibe, pa propuste krajeve te marame niz leđa. Viđo sam, da se i Otočanke i Privlačanke zavijaju u take marame, samo Otočanke propuste krajeve niz leđa, a Privlačanke oviju krajeve oko kukme, ko kad se u zlataru zavijaju. — (Zadńi deset godina.) Pletenica pletena ko prije, samo je i kraća i užja. Kosu ne načišļaju, nego samo rasprave i svežu uskom plantikom od crnog someta. Zimi se kite kupovnim vincima, a krajeve vinaca puste niz leđa. Mloge se češļaju i ko varošanke u troje, pa omotaju pletenicu oko glave. Nike se zavijaju ko i prije, a nike ko ciganke. Navuku zavoj na čelo; jedan kraj visi do zatiļka, a dva kraja svežu nad zatiļkom, a onda ji opet povedu oko glave do timena i opet svežu na timenu.

Bikuļe propuštaju nisko niz uši. Tako se u Otoku ciganke zavijaju i zato mi to zovemo *cigański* zavoj.

Župańa. Pletenica ko bošńačka, samo velika i široka. Na čelu kosu ili raščešļaju ili *brenuju.* Cvićem se kite pod pletenicu. Vince ne nose. — Zavoj ko onaj stari u Bošńaka. Zavijaju se i u maramu o tri šibe, ali ne propuštaju krajeva niz leđa. Svecem se zavijaju u zlatare vezene na razno farbanom atlasu; najviše je na crnom i plavom.

Gradište. (Prije trideset godina.) Pletenica široka, na prste pletena i odrvečita; kosa pričešļana, obočići veliki srebrni. — Zavoj: dugačke kukme do zatiļka; naprid se vidila stazica; bikuļe velike; šamije su jim bile drukčije već sada, zvale su se *mumlije;* bile su to crne šamije, a po ńoj crveni cvitići sa zelenim listićima. — (Sada.) Pletenica ko u Župańi. Pokojni župnik Hladaček zabranio je pletenice i zapovidio, da se češļaju ko varošanke. Kad su ga se mentovale, opet su počele po svom starom. — (Zavoj.) Kosa se vidi ko u Župańi. Kula je oduļa i nisko u zatiļku. — Dukate vežu na struke.

Štitar, Beravci, Babinagreda. Pletenica ko u Župańi od mlogo sitni struka. Kosu načešļaju, pa polože. — Zavoj potisnu još daļe timenu već Župańke. Kule nemaju, nego jim je cili zavoj, ko kad bi Otočanka pletenicu umotala u maramu. To je na oko najlipši zavoj glave. Ja sam vidio beravačke i babogredske snaše, pa one načišļaju kosu ko komletinske divojke, a za tim načešļanim je zavoj. — Dukate vežu na struke.

Vrbańa, Drenovci, Guńa, Soļani i sva Posavina uokolo. (Prije trideset godina.) Pletenica nevezana u zatiļku, pletena priko glave. Struke su široke, pričešļane. Struka je bilo sedam, devet, a najviše jedanaest. Pletenicu nisu pribadali na timenu, pa da se spušta do ramena, nego su je zategli od zatiļka k čelu, da se je sav zatiļak vidio. Pletenica je bila priļubļena uz glavu. Glava ko da je oblipļena tom pletenicom. Pribadale su je bliže čelu sa tri iglice. Tu, bliže čelu, zabole bi po dvi, po tri *štrepe,* da malo titraju. Zakitit se nisu mogle jako, jer je pletenica sasvim uz glavu. Kitile su se samo bliže čelu na vr pletenice. Pletenice su bile široke. — Obočići veliki, srebrni. U ušiju su nosile i dukate i zlatne obočiće. — Glavu su zavijale ko Bošńakuše. Kosa se vidila na čelu, zavoj tanak, a ***kula*** lipostvorna, mala. Zavoja je bilo svakovrsni, bogato izvezeni zlatom. Pod vrat i po prsima mišale su vrlo mlogo veliki i mali dukata. Odatle je i đoselilo zlato i dukati daļe u Krajinu. — (Prije trinaest godina.) Pletenice nema, nego počešļaju kosu ko dica u Otoku u dvi pletenice u za-

tiļku. Te dvi pletenice u troje skrste od uva do uva. Ondi, di su pletenice prikrstite, zataknu kakav cvit. — Zavoj cigański, ali vrlo pomno i bogato izvezen zlatom; bikuļe velike. U poslen dan se ne zavijaju više u turske šamije, nego u crvene marame. — Dukate vežu na dugačke struke, a koja ima vrlo mlogo, obloži ko i prije sva prsa dukatima. — (Zadńi deset godina.) Češļaju se ko varošanke. Kite se cvićem pravim i kupovnim. — Zavoj cigański bogato vezen zlatom. — Dukate vežu ko i prije. Nemaju toliko dukata ko negda.

Apševci, *Lipovac*, *Morović*. (Prije trideset godina.) Pletenica u pet ili sedam struka, pletena priko glave. Pletenica je teška, pribodena niže timena. Gore je užja već dole. Više je obla. Struke su na pletenici široke i debele. Pletenica je užja od svi drugi pletenica. Kosu su načišļale i pritezale. — Zavoj nije navučen ko u Privlaki, ali se nije vidila ni stazica. Kukme su lipe, male; bikuļe velike. Nosile su turske šamije i mumlije. — Dukate su vezale na struke. Nikad nisu nosile mlogo dukata. — (Sada.) Pletenice nema: češļaju se ko varošanke. — Zavoj cigański ko u Vrbańi.

Tompojevci, *Novak*, *Bapska*. Pletenice paorske, male u pet do sedam struka. — (Zavoj.) Kukme male, bikuļe velike. Nose i turske šamije i zlatare. — Dukate vežu na struke.

Tovarnik, *Ilača*. Pletenice male, paorske. -- (Zavoj.) Bikuļe velike, kukme visoke, a šiļaste. — Dukate vežu na struke.

Mirkovci, *Laze*. (Vlajine.) Pletenica priko glave i priko krpe. Strukâ malo, a struke poširoke. Pletenica uska, dugoļasta ko u Privlaki i Vinkovcima. Nose i drugu pletenicu, a zove se *balegača*. Ta je sastavita od više pletenica, a zove se balegača, jer je slična balegi. Kosu pričišļaju. Nose velike raščešļane *sulufe*. — (Zavoj.) Nose češaļ misto kukme ko Vinkovčanke, ali ne zavijaju tako, nego omataju glavu crnom, svilenom maramom i maramu prikrste u zatiļku, a više češļa je svežu u gučicu; zavoj je gledati ko pletenica. — Dukata nose jako malo.

Nuštar, *Cerić*, *Jankovci*, *Svińarevci*, *Slakovci*. Pletenica ko u Vinkovci i Privlaki, a tako i zavoj. Kukma je malko niže svezana. — Dukate vežu na struke.

Berak, *Orolik*. (Katolici.) Pletenica i zavoj ko u Komletinci.

Novo selo i *Podgrađe*. Prije trideset godina sve ko u Komletinci. Sada pletenice nema; češļaju se ko i varošanke. — Zavoj vrlo sličan onome u Nimci.

Nimci, *Ćeletovci*. (Prije dvadeset i pet godina.) Pletenica nevezana u zatiļku, pletena priko glave i priko krpe, široka ko i komletinačka. Načišļale su kosu i sa stazicom i bez stazice i pričišļale su i plele su voranac ukraj ušiju. Nisu se mogle kititi uzduž cile pletenice, jer je pletenica dole poširoka i obrubļuje uši ko i komletinska, zato su redale cviće i po timenu. — Žene su zavijale glavu ko Otočanke i Komletinke, samo je kukma malo mańa bila; zavijale su se u turske šamije i u zlatare. — Obočići su bili dugački, srebrni. — Dukate su vezale na struke, samo nisu struku pritegle uz grlo nego malo propustile na prsa. — (Prije trinaest godina.) Pletenica ko i prije. Načišļaju samo bez stazice. Kite se samo na timenu. — Zavoj cigański; čelo pokriveno, bikuļe velike, slabije uvrnute. Jedan kraj marame visi na zatiļku, druga dva kraja su ovijena oko glave: prikrste se u zatiļku, pa se opet sastaju na timenu okružujući kosu, koja je pod maramom. Na timenu se ta dva kraja svežu u *gučicu*. — Zavoj nije ružan, ali nije onako temeļan ko prije, nego je glava nemarno povezana. Zavijaju se crvenim maramama o tri šibe i zlatarama. — Obočići raznovrsni, mali. — Dukate vežu u jednu struku i propuste je, da je više na prsima već na vratu. — (Prije devet godina i daļe.) Pletenicu ne pletu: češļaju se gospodski *u troje* i te pletenice smotaju na glavi. Nediļom i svecem iskite glavu perjem razne farbe. — Obočići raznovrsni, ponajviše žuti truļarski. Zavoj cigański; i priko zavoja iskite se perjem. — Dukata nose malo, a sve na jednoj struki.

Ogrjev i posvjet.

Ogrjev. Moja majka zna, kad se je vatra kresala *kremenom*. Na kremen se metne komadić *truda*, *masatom* se udari u kremen, pa se trud zapali. Trud se metne u šušań, pa se duše, dok se ne razgori. Tako se je vatra pravila, di je nije bilo. Da se to ne mora, čuvala je svaka kuća vatru. U večer se vatra zapreće pepelom, u jutro se pepeo razgrne, žeravice se zgrnu na rpu, pa se novi ogań razgori na toplu ogńištu.

Posli se je dobivo sumpor u stakalcu, pa umočiš drvce u stakalce, pa gori, a onda pripaļuj, što ti voļa. Kaže mi majka, kad je prva pakla šibica stigla u Komletince, išo je svit ko na čudo gledati te „sumporače“. Kaže, da je ona bila u vinogradu, pa čula da u drugom vinogradu ima to čudo. Onda se skupilo puno dice, a stari čovik kresne sumporačom o onaj pisak na pakli, pa, božja voļa, to se samo od sebe zapali. Šibice se zovu *sumporače, rajpelice*, *cintelice*, *vatra*.

Ļudi se griju u kući pri ogńištu iza jutra, dok drugi spavaju, ili dok taru obojke, dok prigleđu marvi, pa se vraćaju, a moraju često izlazit. Liti se po noći griju pri ogńištu, pa kad je kiša i jesenske ladne noći.

Zimi se griju u sobi kod furune. Furuna je u velikoj sobi. Ako gazda spava u sobici, bude i tamo furuna. Furune su lončarske od kalića ili zidarske od cigala i blata. Okolo furune je uzidano svud uokolo, da se može siditi i grijati se. Pri ogńištu griju se stojeć ili čučeći ili sideć na tronošku.

Vatra se odlaže živim ugļevļem, ako ga ima. Ako ga nema, odlaže se *skaļem*. Skaļe je sitno drveće odilano od drveta, da se lakše vatra razgori.

Posvjet. Sad svaka kuća ima *lampu,* u kojoj gori petroleum, jer najboļe svitli, a najmańe se troši za svitlo.

Prije četrdeset, pedeset i više godina palili su *crip*. *Crip* je bio zemļana lončarska posuda. U ńu bi metnuli masti, u mast umeļali krpicu ili fitiļ, pa zapalili, da gori. Pri takovu su se svitlu napatili i mraka i smrada. Ipak su divojke onda pocikivale u kolu:

Pali svićn, pali crip,
Da vidimo, ko je lip!

Posli se i *crip* prominio. Limari su pravili limane *čirjake* na povisoku stalku, pa je gore na vr'u bila kao mala limana zdilica, di bi metnuli mast i fitiļ. Na istoj zdilici bio je mali prstenak, di su zabadali sviću, ako bi tili, da svića gori; to se je zvalo *šižak*.

Ako su u žišku sviću palili, bila je to lojanica, koju su same žene pravile. Fitiļe bi splele od kudiļe, pa bi u kalup pometale, a gore nalile rastopit loj. To su bile jadne svićice uvrnite i mekane. Te su sviće više trebali, kad su išli po noći u štalu, da prigleđu marvi. Palili su ji u staklenom *feńeru*, da ji vitar ne potrne. Feńera su nosili ļudi i žene i na zornicu, ako je pomrčina.

O zornicama su imali još nike svitiļke drvene. Zvali su ji *luč* ili *bakļa*. To su bili drveni prutići, koje bi momci zapalili o zornicama i o polnoćki.

Posli ti svitiļaka saznali su za *žižu*. Žiža je limena svitiļka na stalku, samo joj je zdilica, što je na stalku, zatvorena, a ima mali šaraf, kojim se fitiļ izvlači i uvlači. U žiži gorio je *olaj*.

Pri žiži su već žene mogle i po noći šiti, vesti, rasplitati. Sad ne bi to mogla nijedna, jer je žižino svitlo slabo, ali onda posli cripa bila je žiža spram cripa ko sunce spram miseca.

Lijekovi.

Vańske bolesti. (Ozlide i rane.) *Ako je trun u oku,* vade ga jezikom.

Kad se ko ubode, vadi trn iz rane, ma kako duboko bio u rani.

Nebo. Komu nebo spade, izmiri rukom od nosa do timena, pa dokle dopre pedaļ, ondi ga drugi kogod uvati za pramen kose i jako ga podigne, a nebo se namisti.

Ako se ozlidi, 1. zavija zečjim salom; 2. oblaže duvanskim listom namočenim u mokrešu; 3. poprži tanke komadiće slanine i tim zavija; 4. polivaju živo ugļevļe, pa nad parom drže ranicu, da prođe.

Kad se ko ožeže, 1. meću na oženeno misto kiseli kupus; 2. oblažu salom iz tikve; 3. vade salo iz bundeve bez simena; to privijaju na ožeženo misto; 4. mažu lipov list zejtinom po opakoj strani, i tim oblažu; 5. oblažu opakom stranom tikvina lista; 6. mažu zejtinom i posipļu bililom; 7. ugase kreča; kad stane, uzmu čistu krečanu vodu, malo zejtina i bilańak od jajceta; tim mažu opečeno misto i oblažu listom od lipe.

Kad zdrav pas ugrize, zasipaju ranu bilim graom, pa zavijaju psećjom dlakom.

Kada mačka ugrize, zavijaju mačjom dlakom.

Kad bisan pas ugrize, 1. ne liče ranu, nego je dobro ispiraju; 2. naribaju bakra, pa uzmu štipetak bakra i štipetak čađâ iz ońaka; to daju, da u kruvu pojede; 3. puštaju mu krv ispod jezika; to kažu: *izrezuju štence;* pod jezikom se napnu žlizde, pa koji čovik zna izrezivati štence, uzme britvu, omota je u otarak, samo da malo viri oštrica iz otarka; tim proreže štence, krv istiska, ranicu natare soļu.

Koga gušter ujede, od devet bili kobila, ali od devet sestara, koje je jedna kobila oždribila, udoji se od svake po malo mlika i tim se ujedeni napaja. Drugog mu lika nema. Ako to ne nađe, mora umriti.

Kad zmija ujede, 1. sisaju mu ranu; 2. namažu ranu ziptom iz kamiša; 3. uvate živo malo pile, metnu ga dancem na ranu, da izvlači bol i otrov; kad pile crkne, uzmu drugo, i tako čine redom, dok koje ne ostane živo; 4. meću na ranu list *zmijske trave;* 5. meću bilu zemļu na ranu; 6. ukopaju onu nogu ili ruku u zemļu i ne dadu mu spavati do onog doba, kad ga je zmija ujela; obično dadu, da igra kolo uokolo ńega; mladež piva i pocikuje, da ga razbudi, a svaki čas prilaze k ńemu, da ne zadrima; 7. ovežu uokolo rane, da se otrov ne razlizuje daļe.

Naboj. 1. Devet vršika kopriva, devet vršika crne metle treba pomišati s gusjim đubretom, pa zaviti petu. 2. Utuca se štavļeva korena, uzme se brašna i starog sala; to se smiša i metne u list od velikog čička. Zapreće se u vruć pepeo. Kad se speče, zavija se tim peta. 3. U krpu se zamota goveđe balege, speče se u pepelu i tim se peta zavija; kad požuti i odmekne, prorežu naboj. 4. Ko ima naboj, nađe na smetištu u đubretu mrmka, pa ga zgazi bolesnom petom, da prođe.

Žuļ na nogi. 1. Tucaju koren ļiļanov, pa zavijaju žuļ; 2. režu crveni luk i tim zavijaju; 3. kada zakoļu kokoš, uzmu opnu iz želuca, pa žuļ zaviju: 4. svežu ga koncem crvene vune, pa otpade, kad sazrije; 5. kuvaju otrovne gļive, pa u onoj vodi žuļeve kvase i pare.

(Čirevi i rane.) *Čir obični*. 1. Peku crveni luk, mišaju ga sa barutom i tim oblažu čir. 2. Iskruže glavicu crvena luka, uspu u ńu baruta, pa opet zaklope onim, što su iskružili. Onda umoče kučine u vodu, u ńi zamotaju lukovicu, pa je tako ispeku u pepelu. Tim lukom zavijaju čir, dok se ne prokine. Kad se prokine, oblažu čir listom od bukvice. 3. Ima i *čirova trava*: raste metar visoko, a cvate sitno žuto; taj list meću na čir, pa prođe. 4. Kuvaju siručicu u mliku, pa zavijaju. 5. Meću list od bukvice. 6. Meću veliki čičkov list. 7. Tucaju sitno bili porcelan i posipļu po čiru. 8. Ko se ne smije sam udariti, pusti, da ga drugi udari po čiru, da pukne. 9. Zasipaju ga plavetńakom, da se osuši. 10. Umaču ga u vrelu vodu, da brže sazrije. 11. Svežu ga na vršiki koncem, da se prije osuši. 12. Zavijaju ga listom ludińaka. 13. Ko može sam, uzme vršiku noktima, kad čir sazrije, udvostruči vlakno vune od ovce i vuče po čirovoj rupi, dok ne zakvači vršiku. Onda izvuče vršiku, a čir se osuši i prođe. 14. Natrgaju grančica od *ćabila*. Koliko je čireva, toliko se metne glavičica od ćabila na žar, pa se otim čirevi kade. 15. Posipaju čireve praom iz lule, da ji pra obgrize, pa da se osuše. 16. Ugriju na vatri stare slanine, pa oblažu čir, da prođe.

Čirevi kokošari. 1. Zavijaju se kokošjim đubretom. 2. Nosi se voda s večera pod drvo, di kokoši noćivaju; u jutro tu vodu griju i ńom pare i peru čireve.

Čirevi potkožńaci. 1. Utuca se lanena simena, pa se od toga s mlikom i brašnom svari kusa u tavici; tim se oblažu čirevi. 2. Zavijaju se slaninskom kožicom.

Crni prišt. 1. Uzmu gospine travice, petoprste, kunice, brašna i i vode; to sve skupa kuvaju, pa tom kusom zavijaju prišt. 2. Za-

vijaju suvom šlivom iz rakije. 3. Kada se pokaže prišt, provuku svileni konac iglom kroz prišt, pa ga ostave, dok ne prođe. 4. Ako se prišt ne pokaže, a osite se bolovi ko i kod prišta u tilu, utrobi, glavi, oku, onda zavijaju prišt u prigibu ruke pod dlanom na žilama. Rade ovako: Dva, tri listića *žabńaka* posole i utaru, sažvaču malo kruva i to sve pomišaju. Ovu kusu zaviju tankom krpicom na ruku i često kvase vodom ili slinkom, da se ne osuši. Ako je u tilu prišt, izađe on na ruku, a bolovi prođu.

Micina. 1. Kuvaju gusto taranu, pa ńom vrućom zavijaju. 2. Utuku laneno sime, skuvaju ga gusto u vodi i tim vrućim zavijaju. 3. Peku morsku repu, rastaru je po krpi, pa zavijaju. 4. Skuvaju u vodi žalfije, rutvice, miloduva i brašna; tim vrućim zavijaju. 5. Isickaju bilog sliza, kuvaju ga s brašnom u mliku; tim vrućim zavijaju. 6. Kuvaju šafran i žemļičku u vodi. Zavijaju vrućim. 7. Ribaju ciklu s brašnom u mliku i zavijaju vrućim. 8. Mišaju kućna safuna; krušna kvasa, pa zavijaju. 9. Mišaju brašna i meda i tim zavijaju. 10. Kada se prokine, meću ļiļanov list. 11. Niki oblažu ciklinim listom, ako se prokine. 12. Niki zavijaju listom bodļiva čička, kad se prokine. 13. Prave flaster od čista voska, kozjeg loja, zejtina, masti i jednog jajceta: to dobro smišaju, pa zavijaju ranu, ako se je micina prokinula. 14. Prave kusu od brašna, masti, vode i lanena simena i tim zavijaju.

Suļevi. 1. Kuvaju koren od siručice, pa piju onu vodu. 2. Kuvaju koren od spreža i piju. 3. Utaru suvu šuļivu travu, mišaju je s medom, pa jedu. 4. Kuvaju šuļivu travu i piju onu vodu. 5. Nakisele suvu šuļivu travu u rakiju i piju tu rakiju. 6. Ako je u koga šuļ u glavi, on se mora protirati iz glave u tilo. Uzme se suva burmuta i šuļive trave; trava se sitno utare i pomiša s burmutom. Ova smisa meće se u nos, da se čovik iskiše, pa da protira šuļeve u tilo. 7. Šuļevi, što su u tilu, tiraju se gorkom soļu. Piju gorku sol, da ji protira napoļe. Onda vežu šuļ svilenim koncem, da otpade. 8. Niki se pare u vrućoj vodi, da šuļeve protiraju natrag u tilo. 9. Šuļ, što izraste kao dreńinica, zove se mužak. Vežu ga svilom i odrežu. 10. Šuļ sitan ko mozuļice zove se ženka. Ne može se odrezati, nego se stiruje unutra parom. Šuļ „ženka“ ne smije se zaličiti; ko ji zaliči, umre. 11. Ko zasipava šuļ plavetńakom, otvore mu se rane i umre. 12. Šuļ kalotinar pokazuje se na čoviku na zadńi vrata. Može se svilom svezati i brijačom britvom odrezati. 13. Šuļevi se liče plavetńakom, gospojinskim jajcem (jajce, što je skupļeno izmed velike i male Gospe) i šuļivom travom. To se sve smiša i na nožu

jede jutrom i večerom. 14. Niki prže crvena luka na masti u tavi i oblažu šuļ, da ga zaliče. 15. Tucaju zelene orase, dok su maleni ko lišńaci; ocide vodu i piju. 16. Kuvaju mlade oraove grančice i piju onu vodu. 17. Svińsku mast, plavetńak i kamfor piju u mliku od šuļeva. 18. Kuvaju sitni gorčak i piju onu vodu. 19. Kupe suzu od bili loza, kad se vinogradi režu, pa piju. 20. Prave smisu od šuļive trave i voska i jedu to jutrom i večerom. 21. Kopaju koreńe ǵurǵica o Ǵurǵevu, kuvaju i piju onu vodu. 22. Idu u kad po osam nediļa. Doklegod su u kadu, čine ovo: Piju jod jutrom i večerom; ne dadu nikom da blizu ńi puši; ne izlaze iz sobe nikuda; ne jedu ništa slana; ne jedu kruva, nego pogače nesoļene; jedu čorbu nesoļenu od živadi; jedu suve kruške, jabuke i šļive kuvane; piju kuvano toplo mliko; kuvaju šuļivu travu i piju onu vodu; peru se svaki dan triput u vrućoj vodi: voda se uspe u bure, a bolesni se pari u buretu; kade se zinoberom (to oni vele: *meću bolesnika na cinabor)*, a kade ga dvaput na dan. Kroz ti osam nediļa svakog petka dadu mu livak u usta, kad se kadi, da povuče onog dima u se; bolesnik se odma obneznani. 23. Ko je imo šuļeve, pa se izličio, ne smije jesti, što se vriži: bundeve, beskorke, lubenice, dińe, krastavce; ne jede ni ne pije, što rodi na lozi, ko jabučice i grožđe. 24. Ko ima šuļ u nosu, uzme od prvog teleta prve balege; to osuši i utare; osuši sitni kopriva, i ńi utare; sve to skupa smiša i prosije na sito, pa srče misto burmuta. 25. Ko ima šuļ u nosu, ne jede prisni crveni luk i ne pije crna vina.

Jarac. 1. Liči se ječmenim zrnom, a ovo zrno izvadi se iz kućna maza, jer se maz pravi od blata i ječmene plive. Zrnom se probode jarac i prođe. 2. Niki govore: Namigni na popa, pa će proći.

Badļevi. Ako su badļevi u očima, to otekne dolńa strana trepavice. 1. Ima ji, koji okrenu kapak oka, pa s opake strane šklocom vade badļeve; onda je čeļadetu lakše, dok opet novi badļevi ne narastu. 2. Niki kupe crni goveđi ǵigerica za četiri krajcare, ali ne dadu mesaru, da miri; to meću na oči, da prenoći, a u jutro peku, pa pojedu, da badļevi prođu.

Biona. 1. Vežu bilu lozu oko vrata (to je biļka, što raste po živikama, a cvate ko pamuk. Od ńe pletu košarice). 2. Kuvaju vidovu travu i peru oči u toj vodi.

Ivański kresovi. Čovik, komu je ime Ivan, dođe bolesnome, uzme masat i kremen, pa mu ukraj lica udara masatom o kremen, da iskre po licu frcaju. Kad se tako lice ispuri, prođu ivański kresovi.

Žvale budu na ustima, da čovik ne može ziniti. 1. U koga su žvale, taj ne smije piti, odakle drugi pije, da žvale na drugoga ne pridu. 2. Mažu čistim plavetńakom. 3. Liče se plavetńakom: utuca se sitno, miša se kajmakom; tim se žvale mažu, da prođu. 4. Mažu rosom s pengera. 5. Brišu porubom od košuļe. 6. Brišu ogrlicom od košuļe. 7. Ako je cila usna slińava i rańava, izvuku trščanu dušu iz trske, prilipe je na usnu i prođe.

Pogančina. To liče pogančevom travom; beru je, suše i puše ko duvan. To i žene rade.

Raspršńaci budu na ruku izmed prsta. 1. Zavijaju se kusom od štavļa, mlika i brašna; to se skuva u tavici, namaže se na konopnu krpu. Ona strana kuse, što dolazi na ranu, pomaže se mašću, da se za boļu ne prilipi. 2. Prave kusu od petoprste i kunice sa brašnom i mlikom i tim zavijaju. 3. Griju staru slaninu i mažu raspršńake, a zavijaju čistom krpom. 4. Griju vosak i rastańe ko pogačicu; tim oblažu i zavijaju boļu, pa prođe. 5. Kuvaju ģurģic i ńim zavijaju. 6. Svińsko, ovče i gusje đubre mišaju sa starim salom; to zaviju u čičkov list, peku u pepelu i tim zavijaju. 7. Mole krunicu na prste bez patrica.

Mačja dlaka. U kog je ova boļa na prstu, taj: 1. sažvače kruva, odreže dlake od mačke, sitno je isicka, umiša je u žvakani kruv, obloži po bolesnome prstu, pa prođe; 2. sažvače kruva i orâ i tim zavija boļu na prstu: 3. umače prst u vrelu vodu; 4. razreže zrelu papriku, omota oko prsta i zavije; 5. stane kod banka i kuva vodu u čistu loncu: kad voda uzavre, umače često prst u vodu, da speče boļu, da prođe; 6. uzme brašna i crvena luka; tim napravi zapržak na masti i zavija; 7. omata lantricom starog sala, pa prođe.

Zanoktice. Vele, da se dobiju, kad ko ruke mokre nad vatrom otresa. U koga su zanoktice: 1. nek uklone lonac s vatre i prstima promuti po pepelu, di je lonac stajo; 2. neka uklone lonac od vatre, kad dobro kuva, pa noktima otisne suprežak u vatru, što ga je loncem privuko; 3. nek ne briše ruke o četverocipnu krpu.

Vlasovi. 1. Sažegu bilu lozu i komad bile kabanice; vlasove namažu zejtinom iz crkve i posipļu pepelom bile loze i kabanice. 2. Prže sitnu provu i tucaju je, mišaju sa zejtinom, pa zaviju tim ranu. 3. Kuvaju lug od oraova pepela, umaču ćubar u taj lug i ńim taru ranu. 4. Kuvaju papriku, pa tom vodom pure i taru. 5. Ugriju vatraļ, pa pure ranu vrućim vatraļem.

Strup. 1. Mažu katranom; 2. pare vrućom slanom vodom; 3. posole, pa dadu magarcu, da liže; 4. uzmu divje potočnice i brašna, skuvaju to u mliku i tim zavijaju.

Trudovi budu na prstu, ponajviše na palcu. 1. Ko želi, da ne dobije trudove, ne smije nažuļiti ruke; kad žuļ na ruki pukne, otvore se rane, a to su trudovi. 2. Pravi se od trudove trave kusa sa mlikom i brašnom; kad je kusa gusta ko cicvara, pomaže se po lanenoj krpi, oblaže se po bolesnom prstu; kusa se pravi i miña jutrom i večerom, doklegod trudovi ne prođu. 3. Kuvaju grabova, jasenova i brestova truda u vodi; tom vodom pare trudove, a trudom ji oblažu, da brže prođu. 4. Kuvaju ma kaki trud, pa pare. 5. Uzme se nenačete vode, trudovske trave i brašna; to se skuva i tim se vrućim zavija. 6. Peku divjaku jabuku, razrežu je i ńom vrućom zavijaju. 7. Kuvaju u mliku sitnu travicu s brašnom, pa zavijaju. 8. Polivaju rakijom. 9. Posipaju pečenom stipsom. 10. Meću ļiļanov list. 11. Zavijaju ciklinim listom.

Rane. 1. Kuvaju vrbovo lišće i pare ranu u toj vodi, da brže zaraste. 2. Kupuju čista zejtina, griju ga u tavici; kad je vruć, pridaju čista voska; kad se to sve rastopi, istrese se u što, da oladi; tim se zavijaju rane, osobito, ako su rasičene rane. 3. Zavijaju ranu opakom stranom lista *sičene trave.* 4. Oblažu listom cvita *slavkovine.* 5. Ako krv ide, tucaju ugļena i posipaju ranu, da krv stane. 6. Kuvaju *sičenu travu* s mlikom i brašnom; tim mlakim zavijaju. 7. Rastope masti, u ńoj ugriju koprivna lista i tim zavijaju. 8. Poliju ranu rakijom. 9. Grabov list mažu balzamom i zavijaju. 10. Kako se ko poreže, zatvori ranu trudom ili paučinom, da krv stane. 11. Zavijaju ranu listom šokice iz rakije. 12. *Sičenu travu* kisele u rakiji i ńom zavijaju ranu.

Divje meso liči se pečenom stucanom stipsom. Stipsa izgrize divje meso, pa se opet rana sravni i zaraste.

Crnac (živina ili *rak).* 1. Ne jedu prisni crveni luk. 2. Nakisele šafrana i bila šećera u rakiji; tim mažu ranu. 3. Mažu zejtinom i posipļu bililom. 4. Pečene tipse razmute u rakiji i tim mažu ranu. 5. Zamoče grančicu ćubra u ugrijanu rakiju i otresaju po rani. 6. Devet orâ mezgre sitno utucaju, mišaju sa isickanom crncovom travom, utucanim plavetńakom i starim salom; tim mažu crnac, da prođe.

(Bolesti kože.) *U koga kosa opada,* 1. neka kuva (biļku) debelkosu i tom vodom ispira glavu. 2. Odreže devet vlakana kose, pali na žeravici i kadi se, da kosa ne pada. 3. Kuvaju lug od pepela vinove loze i peru glavu. 4. Mažu glavu medom i posipaju suvim, istrtim ćubrom.

Perutac. Sažgu bundevskog simena, utuku i skuvaju; kada oladi, skupe mast; tom mašću mažu perutac.

Kraste. 1. Uzmu božićneg masla (a to je mast sa vode, u kojoj se kuva lučeńe za božić), uskršńeg masla (a to je mast sa vode, u kojoj se kuva sveteńe za uskrs) i pokladńe maslo (a to je mast sa vode, u kojoj se kuvalo meso za poklade); sva tri masla se pomišaju i tim se mažu kraste, da prođu. 2. Tucaju ugļenice, pa zasipaju kraste. 3. Mažu kajmakom, a posipļu plavetńakom. 4. Posipaju pepelom iz prela vańske peći. 5. Kuvaju peršin, pa u onoj vodi peru krastavo tilo. 6. Kuvaju (travu) zvonac, pa se u toj vodi peru. 7. Ako bi po malom ditetu bile kraste, nose ga na buńište i ondi ga otaru kakim starim obojkom, da kraste prođu.

Šuge. 1. Kuvaju duvan, pa peru šuge. 2. Ispiraju šuge lugom. 3. Mažu šugava mista katranom. 4. Posipaju sumporom. 5. Mišaju sa starim salom plavetńaka, baruta i kokošjeg đubreta, pa sideć kraj vatre mažu jutrom do sunca, a u veče posli sunca. 6. Mišaju bilańka, masti pa đubreta kokošjeg, pačeg, gusjeg i purjeg i tim mažu šuge jutrom i večerom osim sunca. 7. Mišaju sumpor u mast i mažu se. 8. Kupaju se u vodi tekučici do sunca isoda.

Sugreb. 1. Nađe na smetu vuneni obojak; tim tare svrabļivo tilo i opet nosi obojak na smet govoreći: „Kako došlo, tako prošlo“. Bez obzira idu s toga mista. 2. Pere lugom od oraova pepela. 3. Kuva oraov list i tom vodom pere. 4. Kadi se blagosovļenim travama.

Lišaj. 1. Mažu ziptom iz kamiša. 2. Mažu lišajevom travom. 3. Kada gori sirovo drvo, pa ide pina, kupe tu pinu i mažu lišaj.

Ako je dite debelo, jedro, pa se *razjede* u sastavcima: 1. posipaju ga prosijanim praom s puta. 2. Niki prosiju pepela iz prela vańske peći i tim posipaju. 3. Posipaju i crvotočinom. 4. Sad najviše prže brašno, pa prosiju i tim posipļu. 5. Ako se u diteta porazjeda izmed nogu, kažu, da je urokļiv mokreš u diteta, pa ga pare mlakom vodom.

Ako se ko ogadi. 1. Liči se divojačkim trnom i crvenom kredom: nakopa sâm u livadama koreńa od divojačkoga trna, kuva ga u loncu, di nije ništa kuvano, utuče sitno crvene krede i pomiša s tom vodom; kad oće da pije, mora promutiti vodu s kredom, jer se kreda brzo slegne. 2. Pari u mlakoj vodi i perući se govori: „Boļo, kupio sam te u mraku za forintu, a sad ću te, ako mogu, pokloniti badava. Sad ostani u toj vodi, te na nikog ti ne dojdi.“ 3. Niki piju mlakog luga, kad ide iz lužnice. 4. Niki nakisele u sirće sitne ļute paprike, pa piju to sirće, ali mlogi stradaju i zaglave. 5. Ako ko ima gospodske vaši, kuva oraov i renov list u lugu i ispira se.

Bradavice. 1. Uberu gļivu, što je na smetištu izrasla; tom gļivom mažu bradavicu do sunca. 2. Ko ima bradavicâ, dođe šuteć k vańskoj peći, kad reduša izmiće pepeo; reduša ga šuteć omane vrućim omelom po bradavicama. 3. Ide u poļe, pa ako na neznanoj jedinici nađe pepeļuga, uzbere ji, maže ńima bradavice i govori: „Bilo, pa nije".

Unutrašńe bolesti. *Glavoboļa.* 1. Izrezanom ripom glavu oblažu. 2. Gorńu koricu kruva poliju sirćetom i meću na glavu. 3. Taru vratne žile sirćetom. 4. Svežu glavu otarkom u zatiļku, ali dvostruko, prvi put kruto, drugi put slabo; provuku oklagiju kroz slabi zavežań, pa svežu otarak i oko oklagije; uzmu oklagiju obadvima rukama i okreću je, doklegod bolni može ustrajati, dok ne zavikne: „Jaoj, pustite me!" 5. Pare glavu vrućom vodom. 6. Ugriju zemļeni tańur, pa meću na time. 7. Ako su u glavi badļevi, traže se med kosom bila, vrčava vlakanca i čupaju se, pa prođe glavoboļa. 8. Zavijaju na slipe oči *vražjeg đubreta*, da prođe. 9. Umoče konopnu krpu u jako sirće i zavijaju glavu, da sirće bolove izvlači. 10. Ako je u kog vrtoglavica, uzme pređe, što se je sama namotala na babicu, kad je sukano; pređu metne na živu žar, pokrije se krušnim stolńakom priko glave, stane više žari i kadi se.

Oči bole. 1. Kupe pinu, što se povrati iz koński usta, kad piju vodu, i u toj pini peru oči. 2. Kad legaju spavati, metnu izrezane ripe na zatvorene oči. 3. Meću na oči peršinov list iz ladne vode. 4. Zamise kukuruzna brašna ladnom vodom, to meću s večera na zatvorene oči. 5. Čista divojka sipa bolesnome sitni šećer u oči na srebrnu novcu. 6. Uvate zmiju, provuku joj kroz oči iglom konac plave predice i svežu na vrat onome, koga bole. 7. Meću bazove gļive na oči. 8. Peru oči u mokrešu malog diteta. 9. Ako su u malena diteta oči vatrene, mati mu zaprska u oči mlika.

Biona je bila kožica priko oka. Kad se ditetu stane biona privlačiti priko oka, matere ližu češće jezikom oko, pa se biona smane, a oko se očisti.

Kad ide krv na nos. 1. Donesu žari, uzmu burmu (vinčani prsten) koja je triput bila na vinčańu. Kroz burmu puste krvi na žar i kade nos, pa stane. 2. Polivaju ga iznenada friškom vodom, da ga uplaše, pa stane.

Žaba. 1. Donesu vode iz devet bunara, postrugotina iz devet naćava, devet vršičica ćubra, devet vršika žabje trave, devet vršika žita, devet kapi rakije, devet vršika na nožu meda. To sve smišaju, pomažu po novoj konopnoj krpi i zaviju misto, di se je žaba

pokazala. Ne mińaju ni ne skidaju, dok ne prođe. 2. Uzmu u tavu masti, brašna, žita, žabje trave, pa speku; tim vrućim zavijaju i često toplo mińaju. 3. Razrežu žabu i ńom zaviju bolno misto.

Zubobo|a. 1. Razrežu češa| bila luka, posole ga i meću na zub. 2. Meću tam|ana na zub, da se zub raspade. 3. Koga zub boli, zine više bunara i čeka da bol prođe. 4. Peku stipsu, mrve je, mišaju sa šafranom i medom, pa tim taru zube. 5. Kuvaju sirće i mekińe, pa pare če|ust iznapo|a. 6. Naliju vode vruće u stupu, di se mak tuca; u ńu umaču pokladńi perač i tim pare izvana. 7. Beru cvit div|e ruže sa šipkovinom; to suše, utaru i puše misto duvana.

Kada bole usta. 1. Kuvaju miloduv, rutvicu, žalfiju, ostrugu, div|u šimširovinu (vučju goru); u toj vodi peru usta. 2. Puše šibicu od pogančeve trave. 3. Pomišaju meda, pečene stipse, plavetńaka, karamfića; tê smise uzmu malo na prst i taru usta.

Kad usta sadišu (smrde), vele, to je mati kriva, jer je prošla kraj mrće, kad je bila trudna, pa zatvorila usta i nos, da ne ositi smrada. Liče se: 1. Jedu makar šta crknita. 2. Drže karamfić u ustima. 3. Muški puše mlogo, da zataje smrad.

Vratobo|a. 1. Koga vrat boli, obzine palac na desnoj ruki od člinka do člinka, tako da mu nešto mora puknuti u grlu. 2. Dadu magarcu komad kruva, da ga obzine, pa onda daju bolesnome, da jede, da grlo prođe. 3. Umoče gusje pero u med i turaju u grlo, dok ne izvuku malo krvi na peru. 4. Speku pogačicu na svetog Blaža do sunca, metnu je na oltar, di se misa govori, a posli daju bolesnome, da jede. 5. Uzmu iz liva oka magarčeva trepavicu; udovica je ušije u novu kesicu, pa sveže na vrat onomu, kog grlo boli.

Vratna kost. 1. Komu zapne vratna kost, mašaju mu se prstom u grlo, pa podizuju i rasklańaju kost, dok se ne otvori, ili krv ne pođe. 2. Uzmu otarak, smotaju ga uzduž, pa polovicu otarka metnu pod bradu; krajevi budu povr glave; bolesnika na otarku podignu i prodrmaju, pa se kost smisti. 3. Ako dite što u grlu zaboli, meću babe prst u grlo, pa namišćaju vratnu kost.

Guša. 1. Kuvaju vinac od bila luka (bez glavica) i gńizdo lastavice; to meću oko vrata i vrućim pare. 2. Kuvaju taranu i ńom pare vrat. 3. Peku crveni luk na masti i meću oko vrata. 4. Niki prave prpor od vrućeg pepela, pa meću oko vrata po luku; mińaju često, 5. Oblažu kupovnim flasterom i po tom meću vruć prpor. 6. Utucaju sitno nišadora i zadunu u grlo. 7. Utucaju sitno psećje pogani i to zadunu u grlo.

Ko je zagušļiv, 1. ispije vranino jaje; 2. proguta kašiku vrele masti.

Šiļci budu u grkļanu, pa razdvoje jabučicu. Pare ji i taru, dok ne prođu.

Kašaļ. 1. Uvate crnu zmiju, sasiku na komade, skuvaju i kupe mast ńenu s vode; ta mast se maže po kruvu i jedu kruv oni, koji kašļu. 2. Ako je kašaļ od razlade, uzme se čistog ivańskog zeļa, sitno se izreže i metne u lončić od litre; lončić se nalije vodom, poklopi se koricom kruva, a ovaj poklopac ulipi se tistom, da ne bude oduška. Kad se pristavi k vatri, ne smije se ni odmicati, ni primicati, dok se ne skuva. To se sve čini, kad misec ide na mańak. Ovaj lik piju jutrom i večerom. 3. Jedu rena s medom pomišana. 4. Progutaju s jutra na tašte po tri zalogaja slanine i po tri češļa bila luka. 5. Kuvaju žiļe od pirike, a ako je gorko, slade medom i piju. 6. Kuvaju žiļe od živi (ļuti) kopriva i piju. 7. Mažu kru psećom mašću, pa jedu. 8. Kuvaju žiļe od trešńe i piju na tašte.

Kašaļ kukurikavac. 1. Kuvaju koren „pitlovog perja“ (tako se zove trava); piju tu vodu na tašte. 2. Utucaju koren „pitlovog perja“, kuvaju u mliku od bile kobile; to piju vruće i češće. 3. Mišaju ren i med, pa na kraju noža jedu triput u jutro i večer. 4. Usijaju tri cigle na vatri, bace ji u koto vruće vode; onoga, što kašļe, saviju priko stolice nad koto, da glava i prsa budu više kotla; odozgor ga dobro pokriju, da para ostane u kotlu i da se on dobro ispari.

Suvi kašaļ. Kuvaju: 1. žiļe sitni kopriva i piju tu vodu; 2. kunicu u mliku i piju. 3. plućni lišaj, što rodi na rašću; ocide ga i piju tu vodu; 4. piriku i koprivno žiļe i piju; 5. tri crvena kukuruza sa tri atara; tu vodu piju jutrom i večerom; 6. tri suve šļive, tri stručka bosiļka, tri smokve, tri maune korica, za tri krajcare crna šećera, za tri krajcare žuta šećera; to sve pristave u nenačetoj vodi u novi lončić; piju jutrom i večerom. 7. Uzmu za deset krajcara sitna šećera; dobro ga izmišaju sa žumańkom i jedu jutrom i večerom s vršike noža. 8. Jedu na nožu jutrom i večerom pseće masti, da se pomlade ǵigerice.

Ako koga pošličica boli, taru ga i griju cigle, pa ga pare.

Prosadi (sanǵije). 1. Griju sol, pa pare rebra. 2. Meću pijavice ili kupice. 3. Jedu ren, koliko put na dan mogu. 4. Jedu nepureno meso, prisno. 5. Tucaju ugļen i piju u sirćetu. 6. Stucaju u pra kovačko đubre i piju u kašiki nenačete vode. 7. Utucaju u stupi gra rogačic i piju u rakiji.

Sipoti. 1. Peku vrapce i jedu. 2. Kuvaju ivańsko zeļe i piju tu vodu. 3. Peku tri purje glave tako dugo, dok se ne mogu utucati, pa piju u vodi.

Trbobo|a. 1. Uzmu prvu prešu, što su se dica učila presti; tu prešu metnu u vruću vodu; ńom pare trbu. 2. Kuvaju gorčak i tim se pare. 3. Kuvaju cvit od repana, pa piju. 4. Jedu tisto s makom i kiseli sir. 5. Nataru prženi kruv bilim lukom i jedu. 6. Urežu bila luka u div|akovo sirće, pa piju. 7. Peku goveđu ģigericu na žari, pa jedu. 8. Ugriju ciglu, poliju je sirćetom, pa na ńu sidnu. 9. Popržе komadić kruva i poliju sirćetom, i to vruće meću na pupak. 10. Ako dite plače, napaju ga zejtinom, da ga trbu ne boli. 11. Ako dite plače, uzmu civ, mosur i zavijaju mu krug na pupku, da prođu boli.

G|iste. Ko ima g|iste, 1. tucaju mu konop|eno sime, sipaju po kruvu i daju mu, da jede. Ako koja g|ista izađe, meću je na žar. Kada se sažge, pospu taj pepeo po kruvu i daju bolesniku, da jede, da g|iste izađu. 2. Kuvaju u vodi utucano konopno sime i piju na tašte. 3. Kuvaju bili luk u mliku, pa piju. 4. Piju utučeni bili biber u vodi. 5. Jedu medene kolače. 6. Jedu šećer za g|iste. 7. Konopno sime mišaju u mliko, procide mliko i piju.

Maternica. 1. Ne smiju jesti crni ģigerica ni srca. 2. Ne jedu istom pečena kruva. 3. Zako|u korńaču i piju ńenu krv. 4. Piju goveđu žuč. 5. Piju crnu tintu. 6. Napajaju bolesnoga pepelom sažgane maternice. (Ko izbaci maternicu, taj je sažge. To čuvaju za lik, kad ko drugi ustreba.)

Srdobo|a. (To je bolest, kad čovik krv|u ide napo|e. Kažu, kad čovika obuzme bol srdobo|e, da odma duša izađe iz tila na dlan, a čovik je od bola stisne u dlan. Kad ga malo bol popusti, pruži čovik dlan i duša izađe, a čovik mrtav ostane). Liči se ovako: 1. Piju u čaši ladne vode utacana pečata. 2. Sitno narežu div|ega kestena i piju u ladnoj vodi. 3. Piju kanfor u komovici rakiji. 4. Taru se vinovim sirćetom. 5. Uzmu pržene i samlite kave, u kavu uspu jajce prisno, pa zamise kolačić; taj kolačić jede bolesni i odlane mu. 6. Bolesnik uzme šibicu od metle, provuče je kroz kamiš i opere u kašiki vode, pa onu vodu popije. 7. Nastružu čađa iz oģaka u kašiku ili u čašu ladne vode; kad se čade otkisele, daju bolesnome, da pije. 8. U toj bolesti ne daju bolesnome ni vode, da pije[1]. 9. Jedu neslanu slaninu, da ne dobiju srdobo|u.

---

[1] Mlogi to ne slušaju, jer pripovidaju, da su u jednoj kući bile dvi jetrve, pa se obadvi tako razbolile. U boli ožednile, a niko jim vode ne da. Jedna jetrva izdane, a druga se još muči u krevetu. Dok su žene ukućanke mrtvu jetrvu oblačile, ova bolesna se dositi, da ima

Kad dite mokri u krevet. 1. Pošaļu ga u komšiluk, da išče soli u varjači. Kada dođe, komšije se već site, pa reduša uzme od ńega varjaču i udri sve varjačom po ńemu, a sve ga pita: „Oćeš li još mokriti u krevet?“ Dite plačuć odgovori, da ne će. Posli se preza i stidi se. Misli, da svatko zna to, pa se tako i odnči. 2. Kada sarane mrtavca, donesu jedek, na kom su mrtavca puštali u raku. Ovaj jedek meću na posteļ onoga, što mokri u krevet, da na jedeku prinoći. Dite si od strâ budi po noći, pa se i odnči.

Ako ko ne može mokriti. Ovaki se čovik ne smije metati u paru, nego ga šaļu u ladnu vodu, da u ńoj sidi i rakiju pije, ne bi li se tako izličio.

Krstoboļa. 1. Legne na trbu, a drugi mu stane na krsta, di ga boli jednom nogom; druga je noga na zemļi; uzme bolesnoga za desnu ruku i desnu nogu. Vuče opet gore, a uvik nogom pritiska rtenicu. 2. Kuvaju lista žalosne vrbe, loze od ripe i sose, vriža od krastavaca i bundeva, ļuske od jaja. Nagrije se vode i salije u bure; u tu vodu saspe se ovo kuvańe. Bolesni sidne u bure i pari se, da krsta prođu. 3. Ako je u kostima bol, ko da ništo trči kroz kost i papcima grebe, traže za tu boļu końske, goveđe, svińske, ovče, pseće, mačje i kozje kosti. Ove se kosti pomeću na vatru, da izgore u pepeo. Taj se pepeo sipa u koto vruće vode. U vodu se nalije ļuta sirćeta. Kada se to sve prokuva, peru se noge u toj vodi trideset dana svakog jutra i svake večeri.

Kad zglavak mesa uvati. 1. Uzmu na onom mistu zubima meso i kožu, pa istrzaju meso iz zglavka. 2. Uzmu oklagiju, kojom se tisto razvaļuje, pa razvaļuju po onom mistu, di je meso zavatilo, dok se ne izvuče meso iz zglavka. Kada je to gotovo, metnu krpu na ono misto i kroz krpu povuku zubima i kožu i meso iz zglavka.

Ako u koga škripi kost u prigibu mora ići ženi udovici, da mu ona naprede konac pređe na dušak i da mu taj konac sveže na ruku.

Kada bole noge i ruke, pa se od bola grče žile. 1. Kupe gļiste ispod svińskog valova, dobro ji zatvore u stakalce i umise u kruv. Kad se kruv ispeče, bude u stakalcu sama mast. Tom maššu mažu žile. 2. Ribaju vinovim sirćetom. 3. Uzmu goveđi burag još vruć, kako zakoļu goveče, pa drže noge u buragu, doklegod mogu ustra-

---

ukraj posteļe staklo svete vode od Tri kraļa, pa nagne i iskapi cilo staklo. Odma ustade i ode, da oplače mrtvu jetrvu. Kad žene vidile, da je ova ozdravila, brže livaj pokojnici vodu u usta, da se povrne, ali nije asnilo. Zato niki u selu vele, da je sveta voda lik od srdoboļe.

jati. 4. Mažu psećjom mašću. 5. Kade svetim travama. 6. Pare u slanoj vodi.

Vilovski ulom. 1. Taj ulom zovu *koštak.* Ima i trava, koja se zove *koštak.* Tu travu kuvaju i kupaju bolesnog. 2. Griju bilu zemļu sa sirćetom pomišanu, pa tim zavijaju. 3. Oblažu utucanima divļakama jabukama, kad su ladne. 4. Griju sirće s mekińama, pa zavijaju. 5. Kvase kanfor u rakiji, namoče krpu u rakiju, pa zavijaju, što je prilomito.

Vodena bolest. Kuvaju: 1. sime od lubenice; vodu ocide i tu vodu piju; 2. meļ skupa sa lozom i kupaju bolesnika u toj vodi; 3. bršļanac i konopne kučine, pa ga tim pare; 4. debelu tikvu i trubeļiku, i u toj ga vodi kupaju; 5. bazovo liko i kupaju ga u toj vodi; 6. lisiču glavu i u toj vodi kupaju bolesnika; 7. travu *napińaču*, pa u toj vodi kupaju; 8. trinu i pare se; 9. čičak od vodenike i pare se u toj vodi. 10. Oblažu tilo rosnom mišakińom. 11. Najdu strilu od groma; strilu metnu u vodu i u toj vodi bolesnika kupaju. A strilu najdu ovako: Zapamte misto, di je udario vodeni grom, pa posli sedam godina kopaju i najdu ondi šiļati komadić kamena. To je strila od groma. 12. Mažu pinom, što bude na cvitu trave *siručice.* 13. Bolesnik sidne u lužnicu u vruću vodu, pokriju ga do glave, da se pari, što može u većoj vrućini. Ne jedu 14. ništa kisela, pa ni kvasni kruv, nego pogačice, 15. ništa slanoga, 16. što rodi na vrižu, 17. što rodi na lozi, 18. vodeni tica, 19. nikake ribe.

Kada ko oteče. 1. Ne jede ništa kisela. 2. Ne jede, što rodi na lozi ili vrižu. 3. Ugriju pelin s rakijom, pa oblažu otečeno tilo. 4. Oblažu mišakińom travom, dok je rosna. 5. Metnu devet vršika pelina u rakiju, ali vršike dole okrenu, i tu rakiju piju jutrom i večerom. 6. Kuvaju gorčak u vodi i piju sa šećerom. 7. Nakvase zelenu oraovu ļusku u šećeru, pa piju jutrom i večerom. 8. Namažu keļov list gusjom mašću i oblažu otečeno tilo.

Otok liči se svetim travama. Čovik se kupa i pari, pa ako dade dragi Bog, bude mu lakše.

Groznica. 1. Uzmu glavu od zmije, svežu je u krpu i obise bolesnomu na vrat. 2. Uvate živu gatalinčicu, svežu je u krpu i obise na vrat; ondi i crkne. 3. Svežu pauka u krpu i obise na vrat. 4. Kada końi piju vodu, pa jim se povrati iz usta, uvate onu pinu i daju bolesnomu, da pije. 5. Podignu sviński valov; što pod ńim najdu živa, to svežu bolesniku u krpi pod vrat. 6. Najdu dugačak struk koprive, prorežu ga uzduž, ali niti do jednog, ni do drugog kraja, pa kada groznica vata, provuku bolesnoga kroz koprivu.

7. Dadu mu vaš u vodi da pije. 8. Piju koren „mrazove sestrice". 9. Piju u rakiji tri glave od muve. 10. Piju sitnu papriku u rakiji. 11. Bace brdo u bunar svezano uzicom, pa ga opet izvade. Vodu, što kapļe s brda, dočekaju i daju bolesnom, da pije u groznici.

Ogań. Vatra. 1. Napajaju bolesnoga blagosovļenim čivitom i žutim šećerom. 2. Natuku rutvice cvita, stisnu je u ruku, da se voda cidi niz lakat; tom vodicom napajaju bolesnika. 3. Tucaju pelin i niz lakat cide u kašiku, pa daju bolesnome, da pije. 4. Kuvaju trinu od sina, pa ga pare više kotla, da se obeznani, ne bi li ozdravio. 5. Umaču krpu u vinovo siróe; tim oblažu ruke, vrat i tabane, da mu izvlači bol i vatru. 6. Ribana rena zavijaju mu po žilama.

Dalak. 1. Liče ga keļovim listom; keļov list griju; dikad ga i namažu mašću, pa trbu oblažu, da splasne. 2. Mažu duvanov list medom, pa meću na dalak. 3. Onaj, koji je bolestan, kad ide napoļe svojom potrebom, neka pojede kakog jila tri zalogaja, dok vani čuči, i dalak će proći.

Frašt (stra, trzańe, prezańe). 1. Ako koga frašt spopane, onda onaj, koji nije nikada tu bolest ni na kom gledo, uzme kļuč, koji je pribožićevo na siniji, i dade bolesniku u ruku; ovaj ga u onom tešku jako stisne rukom i nosi u usta; onda, vele, boļa popusti. 2. Kad muke u frastu spopanu, skinu okno s penǵera, metnu okno na bolesnika i posipaju makom, da odlane bolesnomu. 3. Ako koga u strau šklopci napanu, da ne može otvoriti usta, daju mu s prsta namotane crvene vune u usta. 4. Poklope ga koritom, pa priko ńega izbace pušku. 5. Na opakoj strani stolca tronoška stucaju lista od rutvice, malo ga vodom pokvase, pa u ruki cide, da voda po laktu curi. Te mu vode malo u usta daju. 6. Napoje ga čivitom. 7. Kuvaju ļusku od maka i tom vodom napajaju dicu.

Velika bolest. 1. Ko prvi put vidi ńega, povuče ga za nožni palac, da dođe sebi. 2. Uzmu mrava, pa ga više ńega pretrgnu. 3. Kuvaju meso mladi štenića od lovačke kuje i daju mu, da jide. 4. Izvrnu tronožni stolac. Na dolńoj strani utucaju cikle (crvene repe). Jedno uzme utucane cikle u desnu ruku. Ruku podigne i stegne, da voda niz lakat curi. Tom vodom napoje bolesnoga.

Ospice. 1. Utucaju badem, mišaju ga sa žutim šećerom i kisele u vodi; tom vodom napajaju bolesnika. 2. Pokrivaju bolesnika crvenom maramom, da se prije ospice izaspu. 3. Mažu zejtinom, kad se već ospice vide. 4. Ne dadu bolesniku, da jide šļiva, niti da pije vina, da mu ne bi bila modra mista po licu.

Crv. 1. Meću na bolno misto opaku stranu lista čičkova, što ima iglice po sebi. 2. Zavijaju boļu medenim kolačima. 3. Zavijaju crv slatkim sirom, što se pravi sirištem od slatka mlika. 4. Žemļičku nakvase u vodi, mišaju je sa šafranom i tim oblažu. 5. Oblažu crv listom od ļiļana.

Kuga. Od kuge kuvaju gorčak i piju onu vodu.

Ženske bolesti. *Ako žena nema cvita:* 1. pari noge u vrućoj slanoj vodi; 2. pije cvit od trandofije: osuši ga, zdrobi, u večer nakvasi u ladnoj vodi, a u jutro pije tu vodu na tašte u ono doba, kad se je dosada nadala cvitu; 3. nariba rena u crno vino i pusti da prinoći; u jutro ocidi vino i pije po dva decilitra na dušak; 4. kuva u vodi trinu od sina i pari se u ńoj sideći do pojasa u kupeļi; u trini bude cvita od šipkovine, ǵurǵica, luta, papuškovine, a to su sve likovi, kad žena nema cvita; 5. pije u vodi snit sa kukuruza; 6. kuva gavez u crnom vinu i pije na tašte; 7. pojide suva kamfora po komadić na tašte za osam jutara; 8. ugrije vodu u kotlu, da uzavri, usije tri cigle u vatri, metne koto na zemļu i unutra saspe trine od sina; jako drvo metne priko kotla, pa sidne na stolicu ukraj kotla, a noge stavi na drvo vr kotla: taku ženu pokriju gubom ili krušnim stolńakom i bace u koto usijanu ciglu, da voda iznova uzavri; tako meću posli drugu i treću ciglu; posli je vode u posteļu, ispokrivaju ćebetima, da nigdi ne bude oduška, da se dobro oznoji; 9. pije kamfor u rakiji; 10. pije stučena baruta u vinu; 11. jide prvo voće s duda, koji je kalamit i rodio, pa posli presadit bio; 12. skuva meļa i pije onu vodu; 13. meće krtičine u posteļu, da može poniti i rađati. 14. Ako se u žene pritaji cvit do četiri i pol miseca, pa misto da se dite zaigra, prolije joj se mloga krv, zove se ta bolest: *potaja.*

Ako ima odviše cvita: kuva žiļe od kopriva i pije tu vodu na tašte.

Bilo prańe. Kad žena strada i dobije misto crvena cvita bilo prańe: 1. kuva lozu od bili vińaga i u toj se vodi kupa; 2. kuva lozu od pepeļuga i pije tu vodu; 3. jide pepeļuge, dok još nisu posve zrele; 4. kuva cvit od božura u crnom vinu i pije; 5. tuca ļusku od jaja i pije u vodi; 6. tuca stari porcelan i pije u vodi.

Ako rodiļu prsa bole: 1. sagrije ona vode i ulije u stupu, u kojoj se sime tuca; perač umoči u tu vodu i oblaže prsa, da boli prođu; 2. utuku lanenog simena, prave kusu i zavijaju rodiļi prsa, da prođu.

Ako se mliko zapeče, što mlazovi nisu otvoreni, onda: 1. mažu bradavice putrom, da se mlazovi otvore; 2. umaču krpicu u bilo vino i meću na bradavice, pa češće mińaju, da se otvore i puste mliko.

Ako se tako vatrena prsa upale i prokidaju: 1. nikoje meću na prsa oraov list iz ladne vode, da vatru izvlači; 2. nike tucaju laneno sime, kuvaju ga u vodi i zavijaju, da se prokine; 3. meću bili sliz na prsa, da se prokinu.

Ako se prsa prokinu: 1. oblažu ji ǉiǉanovim listom, da odlane; 2. meću na prsa ciklin list, da izvlači, što je zapečeno; 3. i na otvorena prsa meću oraov list iz ladne vode. Ako se tako vatrena prsa upale i prokidaju, onda dikoja ne zna lika, pa pripati teške boli, jer se ne liči, nego baje.

Ako ženi napre mliko, kad obije dite, meće opet na prsa oraov list iz ladne vode.

Ako dojiǉa nema mlika, daju joj crvena luka, da jide, i rakije, da pije, pa kažu, da će pristupit mliko. Ako mliko ne pristupi, počnu onako za rana odma dite raniti.

Ostale bolesti (i likovi od ńi) nabrojit će se onda, kad bude govor o bajańu i vračańu. — Sve trave, kojima se liči, opisat će se potanko posebice drugi put.

Rad.

NAPISALI J. LOVRETIĆ I BARTOL JURIĆ.

Sprave i oruđe.

Lovske sprave.

Napisao Bartol Jurić.

Zvjerad. Zvirad se obično lovi puškom: jednocivkom i dvocivkom. Sad ima i nekoliko ostraguša, ali samo u lugara. Za pušku rabe krupni i sitni barut, olovo i to *dramaluci* ili *sičeno olovo*, zečarica, pačarica i dunst (sasma sitno olovo).

Neki nose, osobito mladi ǉudi i momci, pištoǉe: jednocivce i dvocivce i levorvere, iz koji pucaju na tice.

Druge lovske sprave jesu *stupica* i *klištine*. Stupica imade gvozdeni i drveni. Gvozdena stupica je ili okrugla ili u četiri ćoška. O k r u g l a stupica ima dva gvozdena obruča, u kojima su zubi, ko kad se prsti jedne i druge ruke sklope. Ima još i držak gvozdeni, koji je dvojnast i raširen, kad je stupica sklopita, a sastavi se, kad je stupica zapeta. Na jednom obruču na polovici ima zub, koji drži stupicu

zapetu, a unutra na tom zubu je *štenac*, mala, okrugla gvozdena daščica, na koju se metne mesa ili slanine. Kad zvire počme meso ili slaninu jesti, zub se otkvači i stupica se sklopi i zvir uvati. Stupica se za držak sveže i uzicom ili štrańgom sveže za drvo. Osim mesa ili slanine među ļudi pečeno jajce za tvorca i parcova, a ovaj ide i na bundivsko sime, koje se naniže na končić.

Stupica u četiri ćoška, kad je sklopita, nalik je na zaklopitu kńigu, a kad se rasklopi ili zapne, izgleđe ko otvorena kńiga. I ova ima zub za peńańe i zubove ko i okrugla, samo je štenac veći. Ona može i najveće zvire uvatiti, na pr. kurjaka.

Za miševe imade stupica od žice, koje prave krpiloncije. Na maloj daščici gore je žicom opleteno ko mali krtičńak. Gore u poli je otvor dole sve uži. Unutra se metne pečene slanine, da boļe miriše. Miš se odozgo provuče unutra, al napoļe ne može. Na strani su mala vrata od pleja, na koja se miš izvuče. Može se i po dva i tri miša uloviti.

Drvene stupice. 1. Uzmu se dvi debele platine od podrug šuva. Dolńa je platina prorezana od stražńe strane dva cola u sredini, a gorńa ima zub, koji dolazi u onu rupu. Klinom je sašiveno, da se gorńa platina u onoj rupi na zubu može otvarati i zatvarati. Na predńoj strani i to u dolńu platinu je usadita obluka ko na košari. Kroz obluku može se gorńa platina dizati i spušćati. Na sredini obluke je konac, na komu je *jezičac*, drvo od prsta debelo i tako dugačko. Na taj jezičac podigne se gorńa platina. Pod jezičac se metne pečene slanine. Parcov ili miš počmu slaninu gristi, jezičac se pomakne i platina ubije ono, što je unutro.

2. Zatvorena stupica za parcove izgleda ko škrińa deset coli u kvadrat. U sredini je stupčić, a kraj stupčića je mala rupa. S obadvi strane su vrata, koja se uzicom mogu nadignuti. Uzica se provuče kroz onaj stupčić na sredini i onu rupu, koja je kraj ńega, i spusti se u škrińu. Dole pod stupčićem imade unutro popriko jedan klip, za koji su uzice svezane. Kad parcov počme slaninu jisti, klip se otkvači, uzice popuste i vrata se na jednom s obadvi strane zatvore. Kad se parcov oće izvaditi, onda se jedna strana stupice metne u vreću, uzica potegne, vrata se otvore i parcov se strese u vreću, pa s ńom o zemļu. Može se i po više parcova uvatiti; ali ako se na vrime ne dođe, oni progrizu dasku i oslobode se.

Klištine. Tri rašļaste sove, svaka od metra, udare se na tri ćoška u zemļu. Na sove se metnu tri drveta, svako od metra. Na predńoj strani, koja se zove *klištine*, metne se još jedno drvo do dva cola

debelo, al tako, da se lako može srušiti. Na to drvo i na zadńu stranu navali se dosta teško drvo. Na to isto drvo priveže se *štenac*, a na štenac se metne meso. Kad zvire dojde do mesa, povuče ga, ono se drvo omakne, navalito teško drvo padne i ubije zvire.

Ptice. Tice love puškom i pištoļem. Orlovi i vrane znadu upasti u stupice gvozdene. Male tice love ili pod rešeto ili pod korito ili u *siničarke*. Rešeto ili korito se poklopi, na jednoj se strani malo nadigne na klipiću i unutro se naspe žita ili zobi. Za onaj klipić, na komu je sito ili korito nadignito, sveže se konac. Čovik se sakrije i drži konac. Kad vidi, da imade vrabaca, povuče konac, klipić se izmakne i rešeto ili korito se zaklopi.

Siničarka se pravi od bundeve. Bundeva se po poli razreže i lipo očisti od sala i simeńa. Na stražńem kraju se obadvi polovice svežu uzicom, a na predńoj se strani poklopac podigne na klipiću; pod taj klipić metne se drugi upravo i na ńega se naniže simenki. Tica dojde, kļucne u simenku, a bundeva se zatvori.

Lepak. Na lepak se love male tice. Lepkom se oblipi kakva grana, a po ńoj se pospe rane za tice. Tice dođu na granu, a nogama se prilipe za lepak. *(J. Lovretić).*

Ribe. Ribe vataju u *alov*, *vlak* ili *pređu, sidńak* ili *sak, račilo, vršku*, *bubań*, *bacań*, *prigreb* ili *prigrabań, krivac*, na *udicu*, *bodvama* i rukama.

Alov. U alov vataju samo fišeri, koji dolaze na neko vrime iz Vinkovaca i Ukovara.

Pređu ili *vlak* pletu žene ili ļudi od konopļe napredeni i popredeni konaca. Kod pleteńa se upotrebļava *daščica* i *rašak*. Daščica se napravi prama tomu debļa ili tańa, kako oće, da su okanca veća ili mańa. Raščić naprave od vrbovine ili topolovine; na dolńem kraju je razrezan, a na gorńoj strani ima okrugli otvor i u ńemu zub. Na raščić se namota pređa i priko daščice plete.

Kad se splete pređa jedan fat ili 9 šuva dugačka, a široka četir šuva, naniže se u dužinu na dvi uzice, koje se zovu *obrvke*. U širinu sa svake se strane metnu dvi motke, duže od 4 šuva na svakoj strani po jedan col, a zovu se *štapci*. Sad je vlak gotov. Za štapce uvati sa svake strane po čovik, zagaze u vodu i po vodi vuku i svaki deset koraka dižu, da vide, ima li šta.

Sak ili sidńak. Na dva obruča fat duga, koji se prikrste, sveže se pređa u četiri ćoška. U sredini, di se obručevi križaju, sveže se dugačka motka, za koju se drži. U sredini pređe sveže se konac,

koji si lovac metne na uvo. Kad riba dojde u sidńak, ositi se po onom koncu i povuče se. Sidńak se upotrebļava na građi. Priko vode udare se dugi kolcevi u zemļu i prutom opletu. To se pravi, kad je voda malena. Na sredini se ostavi otvor, koji se zove *vrata*. Na vratima se napravi *sidalo* ovako: udare se četir duge sove, dvi u građu, a dvi po tri šuva daļe od građe upravo za prvima. U sove se popriko metnu dva drveta, priko ńi daska, na koju lovac sidne.

Račilo; zove se i *bučkalo*. Na rašļasto drvo dugo jedan metar pričvrsti se pređa, koja ima kesu na kraju. Račilo se zavuče pod kladu ili grańe i drži se jednom rukom, a drugom se rukom štapom bučka izpod klade ili grańa i tira riba u račilo.

Bubań. Okrugla pređa napne se na četir obruča. Dva su obruča ko kod dvojke, a dva ko kod akovčeta. Sprida u sredini je otvor velik ko duvankesa. Bubań je dugačak tri do šest šuva. To je obični bubań, koji se može napraviti i od vrbovi šiba. Da se što više ribe uvati, zapińu bubań *krilaš*. Na predńoj strani imade sa svake strane pređa ko vlak, samo je malo užja, a fat dugačka. Ta se dva krila šreg u vodi zapnu. Riba obilazi, dojde do otvora i unide u bubań. Kad se bubań zapińe, treba tri kolca: dva sprida, a treći ostraga. Kod krilaša treba još dva kolca, po jedan na svako krilo. Bubań se zapińe u večer, a vadi u jutro i to u tekuću vodu ili na vrata građe. (Naprave priko vode od prošća ogradu, da ne može riba proći. Koliko misle bubńeva zapeti, toliko ostave otvora na toj ogradi. Ti otvori zovu se *komarni*. Kada bubńeve ne će peńati, zatvore komarne daskama, da se riba ne provlači. — *J. Lovretić.)*

Prigreb ili *prigrabań*. Na savito drvo, koje zovu *obruč* (za pravo je samo polovica obruča, jer dolńa polovica obruča fali), privežu okruglu pređu, koja ima *kesu (kesom* zovu oduļeni stražńi kraj pređe). Na dolńoj strani, di nema obruča, provuče se *obrvka* (uzica) i ta se za krajeve sveže. Za obruč u polovici se sveže dugačka motka do dva fata. Za dolńe krajeve obruča privežu dvi uzice, koje se svežu za motku dva šuva od dolńeg kraja visoko, da kesa bude nategnita. Sa suva, ili sa kake klade, ili sa ćuprije baci prigrabań, koliko motka dopušta u vodu i vuče k sebi. Većinom love tako prigrebńom sitnu ribu: kesege i karase, ritko kad krupniju ribu.

Krivac. Krivac je velika pređa, bar pet puta velika ko prigrabań, nasadita na vile. Vile sa rašļama dugačke su osam šuva, a polovica otpada na rašļe. Za rašļe se priveže pređa sa dugačkom kesom ovako: provuče se kroz okance pređe uzica i omota oko jednog kraja

rašaļa, pa opet provuče kroz okance i opet omota, dok se ne dojde do kraja rašaļa. Tako se sveže i za drugi kraj. Za rašļe na kraju sveže se obrvka, na kojoj je pređa nanizana. Krivcom vataju ribu iz čunova ili čamaca. U svakom su čunu po dva čovika: *krivčar* zapińe krivac pod kladu ili krš, a kad je krivac zapet, spusti se *nagoničar* u vodu i bučka ispod klade ili krša bodvom ili motkom. Kad led na vodi može držati, prosiku ga na dva koraka široko, a dugačko, koliko imade krivčara. Isičen led ili povade ili ga otisnu pod led. Krivčari zapnu krivce, a nagoničari zajdu iz daļega, postave se u okrug i lupaju sikerama ušički po ledu i sve se bliže primiču krivčarima. Kad se približe, podignu krivčari krivce. Krivcima vataju samo krupnu ribu: šarane, štuke, smuđe ili strige i somove.

Vrška se pravi od debļi šiba ili prutića, obično od vrbovi ili rakitovi, a dugačka je do dva metra. S glave, s prida ima okrugla daščica od šuva, koja je uokolo izvrtita. U te vrtļosine se ubiju prutići, a u sredini daščice je otvor, kako mogu dvi šake proći. Na stražńem su kraju prutovi u jedno svezani. Vrška se zapińe u tekućoj, uskoj vodi. Riba unide u vršku, al se mloga povrati, ako se ne pregleđe.

Bacań. Savije se obruč (ili obluka) od bristovine ili od loze, debo ko dičja ruka. Uokolo se izvrsti po tri prsta razdaleko. Zatim se ubijaju tačke, koje se prave od bristovine. Tačke su frtaļ cola debele, a tri cola široke i tri šuva ili četiri visoke; tačke dole moraju biti ništo malo širje. Na dolńem kraju se opletu tankom lozom, da budu čvršće, ali to tri cola od zemļe.

S bacńom idu u ribu samo ļudi. Zagaze u vodu i bacaju bacań sad desno, sad livo, a sad prida se, da se dolńe tačke uvik zabodu u zemļu. Kad poklope ribu, udara ona u bacań, a lovac zabije bacań u blato, rukama unutra i uvati ribu. Znade riba i iskočiti, osobito šaran.

Udicom vataju ribu cigani. Udicu svežu na konac, pa na dugi prut. Na pol konca je svezana daščica, što se zove *plovac*. Na udicu se natakne gļista. Kad riba proguta gļistu, zaroni plovac, a čovik trgne i izvuče buļeša, kesegu, štučicu. Udica šaranska je malo veća. Na ńu se natakne kukuruzno zrno. Na tu udicu ne će druga riba do li šaran. Udica za veće štuke je velika i privezana na užarsku uzicu. Uzica je duga tri do četir fata. Kraj udice svezan je za drvo, što se zove *palica*. Palica je dole široka tri do četir cola, a dugačka sedam do osam coli. Na palici je gore izdilano uokrug za pol šuva, da se palica ne okreće brzo na vodi. Uzica se namota oko palice.

Na udicu se natakne živa kesega, da može plivati. Ova uzica, što je namotana na palicu, zove se *dritva*. Čovik sidi na vodi u čamcu, a palice poreda okolo čamca. Palice plivaju. Kada štuka proguta kesegu, palica se pomalo okreće, a dritva se odmata, pa čovik pozna i brže povuče palicu, pa ulovi štuku. *(J. L)*

Bodva. Bodva je od gvožđa, trojnasta ko i vile, samo nije savijena: na vilama su savijeni *parošci*, a na bodvi su ravni *brutovi*, samo što su brutovi kraći. Nu bodva može imati dva, tri ili četir bruta. Brutovi su na kraju šiļasti, a malo više rascipiti, da se lako ne može izvaditi iz ribe, da se riba ne može svući s bodve. Bodva se nabije na drveni držak, držalo, *bodvište;* to je dugačka, upravna i lagana motka od podrug do dva fata. Bodvom se riba lovi, kad se mristi, ili kad voda prodre pa teče po plitku, ili kad riba ide na slatku vodu. Slatka voda je ona voda, koja teče iz poļa šamcima. *(B. J.* i *J. L.)*

Balokot. Ribe opiju *balokotom*. Kupe ga u dućanu, umeļaju s kukuruznim brašnom i vodom, pa bacaju po vodi. Ribe jedu balokot, opiju se i skaču na vodu ko mrtve. *(J. L.)*

Napokon love ribe i rukama, a zovu se *rukači*. Kad svit pojde u ribu pređama, a voda je dosta duboka, da ļudi ne mogu bacńevima, onda metnu na se prtenu torbu, pa u vodu. Oni idu kraj pređara te pod kladama i u kršu[1] polako pipaju. Kad ribu napipaju, pogńure je u blato, uvate za raļice i s ńom u torbu. Višt rukač može uvatiti toliko, koliko dvoje s pređom.

Kako se tamane životińe. *(J. L.) Volove* truju negasitim krečom. Daju u rani, da pojedu. Ko oće, da *mačka* crkne, daje joj u kruvu sitna stakla. *Kokoše* truju korenom čireve trave. *Guske* i *patke* truju mladim makom, što se još nije iscvo.

Parcovi. 1. Našaraju lip štap. Lupi štapom po svakoj zgradi, u kojoj ima parcova govoreć: *ajdete parcovi na zapovid*. Odnese štap k uredu i ostavi. Ko uzme taj štap i odnese, taj vodi i parcove sa sobom. 2. Truju. Uzmu negašena kreča, utucaju ga i pomišaju sa kukuruznim brašnom. Parcovi to pojedu, piju vodu, pa pocrkaju.

Švabe. 1. Iskruže tikvu, metnu u ńu kruva. Švabe pospadaju u tikvu na kru, to metnu prijateļu u kola, da nosi kući, pa nek priđu k ńemu. 2. Nose u papiru gamadi u tuđu novu kuću i ostave ondi.

Stinice. 1. Zavežu u krpicu i bace kome u kola. 2. Metnu prosjaku u torbu. 3. Kreče sobu na protivnu stranu. 4. Naprave kreč

[1] *Krš* je kladice i grańe u vodi.

vodom, u kojoj je oraov list kuvan. 5. Metnu u kreč srebrn novac, pa kada okreče, bace na krstopuće, što ostane. Tko najde novac, pa ga digne, tomu se prisele. 6. Kreče sobu svakog mladog petka. 7. Cvit *zvizdan* zabadaju pod gredu, pa stinice poginu. 8. Mažu krevete petroleumom. 9. Pure vrućim lugom, di ima jaja od stinica. 10. (B. J.) U tańur nameću živog ugļena i pospu ļutom sitnom paprikom.

Buve. Čupaju gorčak, što ima lišće ko paprika, a rodi po šamcevima. Tu travu bace pod krevete i po sobi. Do jutra se sve buve skupe na gorčak. Taj gorčak skupa s buvama bace na vatru.

Tekuti. 1. Mažu piliće i kvočku po glavi i ispod krila (pod krilima ima najviše tekutova) rastopitom mašću. 2. Naberu majkine dušice, pa meću u kokošińac. Tekuti se skupe na dušicu. Sutradan ji bace na vatru. 3. Zapale sumpora, pa kade kokošińac. 4. Kuvaju sodu, pa vrućom sodom kokošińac polivaju. 5. U kokošińac nameću oraova lista. Tekuti se skupe na list. List bace. 6. (B. J.) Tekutovi najprije poginu, ako se kvočka i pilići namažu olajem po glavi i ispod krila. 7. (B. J.) U kokošińcu na tańuru zapale ļutu sitnu papriku.

Komarci. Kade sobu u večer 1. mekińama na živom ugļenu, 2. suvom goveđom balegom, 3. ivańskim zeļem, 4. suvim bazovim lišćem.

Poļodjelske sprave i oruđe.

Obrađivańe zemļe. *Plug*. Zovu se gvozdeni plugovi, al gredeļ i ručice su od drveta, i to obično od brestovine ili jasenovine, al se može napraviti i od druge šume. Gredeļ je glavno, jer na ńemu je sve drugo. Gredeļ je na kraju obično okovan sa strana i to jedan šuv dugo. Iza toga je na tri mista provrtan, a kraj ti vrtlosina je lančić, na kom je gvozdena kvaka, *fur*. Iza fura, u pol gredeļa, stoji *crtalo;* to je opruženo u zemļu dugačko gvožđe, što para zemļu. Na livoj strani gredeļa stoji jedno gvožđe, prebito sa gvozdenim klinom kroz gredeļ, a s desne strane muterom pritegnuto; zove se *plaz*. Dvi čivije spajaju plaz s *raonikom;* raonik je na vr plaza na dva mista probijen. To je sve odozdol sa dva mutera pritegnuto. S desne strane je *daska*, koja prilaže brazdu. Na tom kraju su sa svake strane gredeļa po *ručica*, koje drži za gredeļ gvozdeni klin.

Kopači plug. Gredeļ i ručice su drvene, a ostalo je gvozdeno. Raonik je u tri ćoška i šiļast. Pod ručicama je gredeļ prodlitit, a kroz tu rupu ide sa svake strane pol cola debelo gvožđe, koje je gore savinuto, a dole se upravo spušća. Na svakom tom gvožđu dole je po jedna motičica u tri ćoška. Motičice se uzimaju kod pra-

šeńa ili prve kopńe. Kad se zagrće, skinu se motičice i metnu se s jedne i druge strane daske, koje su kod raonika klinom spojene.

Kopača imade sa crtalom ili bez crtala. Iza crtala je gredeļ prodlitit i tu je opet gvožđe, na kom je mali točak, a na tom točku se plug vozi. Posve na kraju gredeļa je gvozdena kvaka, za koju se zakvači jarmac. Jarmac je na obadva kraja zadilan i na zadilano misto utaknu se końske štrańge od ama. To je za jednog końa. Ako je teško kopańe, upregnu dva końa. Onda nataknu na kvaku duži jarmac. Jarmac ima u polovici i sa svake strane svezano komad štrańge, na koje se nataknu štrańge od amova. U polovici se nataknu nutarńe štrange ili štrańge od jednog i drugog końa. Na kraj dojdu vańske štrańge.

Ornice imadu dva točka: *bražńak*, desni je veći, a *vańak* je mańi za šest coli; mańi ide *po stini* (kažu Privlačani) ili *po gori* (kažu Otočani), a veći brazdom prid raonikom. Točkovi su na drvenoj osovini, na osovini je prišita *mačka*, daska od cola debela, a ko osovina do točkova dugačka. Izmed ńe i osovine ide *kļuč*, koji je skoro do kraja (tri cola fale) prodlitit. Iz osovine u kļuč ide *pritakača,* daščica na okrug sa puno rupica i gvozdenim klinom, kojom se ravnaju točkovi, da idu u brazdi uz stinu. Kroz kļuč je provučen lanac (gužva, zakvačita za klin, koji je iznad kļuča *[J. L]),* a za taj se lanac priko osovine zakvači gredeļ tako, da gredeļ leži na mački. (To skopča plug sa ornicama. *J. L.)* Ako se na końa ore, privežu jarmac za kļuč, a na jarmac nataknu štrańge. Jarmac može biti u polovici i na svakom kraju okovan sa karikama. Kroz sredńu kariku se priveže jarmac za kļuč, a u krajne karike se umetnu bioci, na koje se zakvače štrańge.

Uz plug ide još *oritak*, *plušarica* i *ajkača*. *Oritak* je pravna, okrugla ko dlan velika motičica sa upravnim uvom, u koje se na gorńem kraju zabije rašļasto drvo, da ruka može med rašļe. Oritkom se čisti plužna daska, kad se na ńu u mokrom orańu zemļe navata. *Plušarica* je sikera u sredini med malom i sridńom sikerom sa dugačkim držalom. Sikera se natakne na crtalo, a držalo se provuče kroz ručice. *Ajkača* je dugačka i na dugačkom držalu svezana kanǵija. Gore na kanǵiji je *povraz*, tanka uzica; povraz je svezan za držalo. Na kraju kanǵije je *švigar*, tanka kožica ili od konaca, ili od strune końske u dvoje spletena tanka uzica.

Zuba ili *drļača*. Uzme se pet balvančića od tri cola u kvadrat. Balvančići su na dva mista prodlititi. Kroz te rupe provuku se dvi *plečnice*, od četir cola široke daščice. U balvančićima su zubi drveni

ili gvozdeni. Na prvom balvančiću imade jedan ili dva kvačka gvozdena, na koje se zakvače bioci. (Ovdi su bioci isto, što i jarmac).

Brana. Na jedno se okruglo drvo priveže trńa oko sedam šuva dugačko, a ozgor se malo drvetom pritisne, da je teže. Kad se već zubom prođe, onda se prođe još jednom branom.

Vaļak. Vaļak je dva metra dugačak, trinajest do petnajest coli okruglo debeo. Sa strana u sredini je po jedan gvozdeni klin dva cola dugačak. Na obadva kraja imade dva grbava drveta, koji su nataknuti na klinove. Na ova dva grbava drveta imade sprida jedno, a ostraga jedno drvo, koje mora biti duže od vaļka. U ta dva drveta stoji rudo i bioci.

Motike su ili kovačke, što kovači prave, ili majdanske iz fabrike. Kovačke pasiraju, kad je tvrda kopńa, a majdanske, kad je mekano.

Kosa je nasadita na *kosište.* Na kraj kosišta (al upravo na ńega) se položi *kosina peta* i nabije *karičica.* Da se kosa ne može micati ni tamo, ni vamo, zabije se med kosinu petu i karičicu gvozdeni ili drveni *zaglavak.* Na vr'u kosišta je *mali rucań,* za koji se drži livom rukom, a u polovici kosišta je *veliki rucań,* koji se drži desnom rukom. Kose kupuju na vašarima ili u dućanu.

Kad se kosa malo zatupi, onda se naoštri. Zato imade kosac na uzici oko pojasa svezan *vodir.* U vodiru je *gladilica (kvasalica, J. L.), brus* i malo vode.

Vodir je okrugo i izdubit komad drveta od devet coli dužine, doli zašiļit, da se može ubosti u zemļu, kad ga kosac skine, a gori imade dvi rupe, kroz koje se provuče uzica. Uzicu sveže kosac oko pojasa. Gladilica je lipo okruglo udilan klipić, na dolńem kraju nožićem prodlitit i u rupu komad krpe utaknut. Gladilicom kosac kosu nakvasi i brusom nabrusi. Kad se kosa jako zatupi, onda kosac sidne u lad, ako je blizu, zabije *babicu* u zemļu i *čakancem* otkuje kosu.

Srpova ima dvi vrsti: sa zubima i bez zubi. Obični su sa zubima, koje prave cigani. Srp je usadit u *baučje* ili *člinak,* okrugli komad drveta.

Vile imademo dvoroge i troroge, od dva ili tri *paroška.* Vile prave sami ļudi i kupuju u dućanu.

Grabļe. Obične grabļe imadu sedam do devet zubi. Drvo u kojem su zubi, zove se *grabļe,* a nasadite su na rašļasto drvo, *grabļište.* Grabļe znadu nožićem našarati ko i tukvańiće. Grabļe se rabe za kupļeńe sina, grecańe vozova, plasta, vršaja i za zgrtańe vršaja.

Rašńevi su dva pruta, jaka, od sedam šuva dugačka i svaki na drugom kraju zašiļit. Provuku se ispod baglice sina ili slame i na ńima se snaša.

Zito za sime čiste od graorka, kukoļa i drugog gada na mašine (trijere).

Laneno sime čiste žene na *protak;* izgleđe ko rešeto, al je dole misto strune ili žice koža, koja je okruglo izvrtita.

Sprave za priređivańe živeža.[1]

Čišćeńe žitka. *Vitreńača* (kažu Otočani) ili *vijarnica* (kažu Privlačani. *B. J.*) Prije su vijali žito lopatama, sada viju na *vitreńaču.* Vitreńača ima četiri noge. Uzduž su sa svake strane vitreńače po dvi letve, jedna gore, druga dole. Dolńe su letve duže, gorńe kraće. Letve su udlitite u noge. Sa strana prišivene su iznutra okomice daske za gorńu i dolńu letvu. Naprid je prišivena žioka za dolńu letvu, a gore na noge udlitita je mala gredica. Za žioku i gredicu isprišivane su posavijane daske: to se zove *obod.* Pokraj predńi stupčića je sa obadvi strane okruglo izrezana daska. Na polovici s desne strane u gorńu gredu udlitit je gorńim krajem stupčić, a u dolńi kraj stupčića i u nogu udlitit je komad drveta. Nad dolńom letvom u svakom dlitku udareni su mali drveni klinčići. S desne strane povr sredine izvrtita je noga i stupčić jedno spram drugoga. Kroz tu vrtlinu promoļena je gvozdena tanka osovinica. Na kraj osovinice je gvožđe šuv dugo, na kraju zavrnuto, i na ńemu je drvo, kojim se okreće: to se zove *krša.* Na osovinici izmed stupčića i noge je točak od tuča sa četiri žbice. Točak je okrugo, izvana izrezan: ovi zarezi zovu se *palcevi.* Pod velikim točkom je mali tučani točak s palcevima i stoji na tankoj, dugačkoj vretenki, koja dopire kroz vitreńaču u livu stranu. Uz predńu nogu na toj vretenki s live i desne strane su po dva drveta prikrstita i na vretenku nataknuta: zovu se *krštenice.* Za krštenice prišivene su lopatke od lima ili od drveta daske, priko od jedne krštenice drugoj; ima ji četiri, a zovu se *lepirice.* Na livoj strani naprid na kraju vretenke kraj noge izvana je točak u tri ugla od tuča: zove se *trokut.* Kraj trokuta je na kraju mali okrugo drveni točak, a na kraj točka malo gvožđe, koje se zove *muter.* Na livoj nogi sprida gore udaren je drven klinčić; na klinčiću je nataknuta letvica, koja upire u trokut. Letvica je na kraju malo debļa i prodlitita, a kroz ńu je druga tanka letva promoļena i drvenim klinom prišivena. Ta je letva duga do stražńe noge. Na livoj strani prišivene su dvi gvozdene šarke pod gorńom letvom. Kroz šarke ide gvozdena petica okomice. Na dolńoj strani petice je gvozden kvačak,

[1] Kod nas se ne zove „živež", već *rana,* a to je: *žito* (= pšenica), *ječam, zob, kukuruz* i *sitna prova. B. J.*

na koji je nataknuta letvica, što je od trokuta pružena: to se zove *tandrkalo*. Na stražńem kraju dole u poli je žioka udlitita u noge na šu visine. Ista taka žioka je u noge prišivena. Od ove druge žioke povedene su sa strana koso dvi tanke letvice. Uz dasku, koja je prišivena za letvu gorńu i dolńu, prišivena je daska u četir ćoška. Na jedan kraj širine te daske prišivena je letvica, pa se ta daska metne na tu dolńu žioku i zakvači se za tu žioku sa letvicom. Na desnoj strani odostrag je iznutra za dasku prišiven komadić drveta u šil odilan: zove se *obrtańka*. Za tu obrtańku zakvači se ta daska, što je zakvačena za žioku. Zato je ta daska skraja malo zarezana, da se može zakvačiti za obrtańku. Iznutra vitreńače prišivena je sa svake strane po jedna letva. Jedan kraj letve vodi od polovine stražńi nogu uzduž do predńi. Pod tom letvom je druga letvica osam coli duga, a od gorńe za dva palca rastavljena. To je spram polovice vitreńače. Izmed ti letvica je daska koliko duga, toliko široka. Na jedan kraj prišivena joj je letvica, koja zakvači na onu dolńu malu letvicu. Pod velikom letvom je rešeto od žica. To je veliko rešeto. Na polovini vitreńače je sanduk, u kojem stoji malo rešeto. (Mali rešeta ima tri forme: gusto, riđe i ritko. Ritko rešeto utaknu, kad viju zob ili gra, riđe, kad viju ječam ili žito iz prve plive, gusto, kad se žito ili ječam privijava. B. J.) Na sanduku je straga šipka gvožđa zavrnuta na obadvi strane daske skrajne. Gore je na daske priko prišivena letvica. Ta drži sanduk gore. Iznutra su u sanduku prišivene letvice, na kojima stoji to malo rešeto. Te letvice zovu se *vedrići*. Na desnoj strani na daski u sanduku kraj rešeta prišivena je gvozdena *pijavica*. Tuda je provučeno gvožđe, a na gvožđu kvačak, što kvači malo rešeto. Sanduk visi na kožnim kajišima. U taj sanduk meće se drugi sanduk, u koji se žito baca. Taj se sanduk zove *koš* Na košu je daska, kojom se koš zatvori, kad metnu žito unutra. (Kad se iz prve plive vije, onda se ta daska sasvim izvadi. Daska se metne, kad se privijava. *B. J.) J. Lovretić.*

Sušeńe voća. *Pušnica.* Jabuke, kruške i šljive se suše ili na suncu, ili u vańskim furunama (u Otoku kažu: vańska *peć),* ili u pušnici. Pušnica je ili sva zidana ili samo furuna. Furuna je do dva metra dugačka, a nad ńom je prostor ko mala sobica. U tom prostoru su po priko uzidana po dva ili tri *vedrića*. Ako pušnica ima tri lisice, onda su troji vedrići jedni nad drugima; ako ima četiri lisice, onda su četvori vedrići. Vedrići su jedni od drugi niži za šu. Na tima vedrićima stoje *lisice* ili *lise.* Lisice imadu dvi daske od dva metra dužine i četiri cola širine, izvrtite na šest coli u svu duž. U vrtlo-

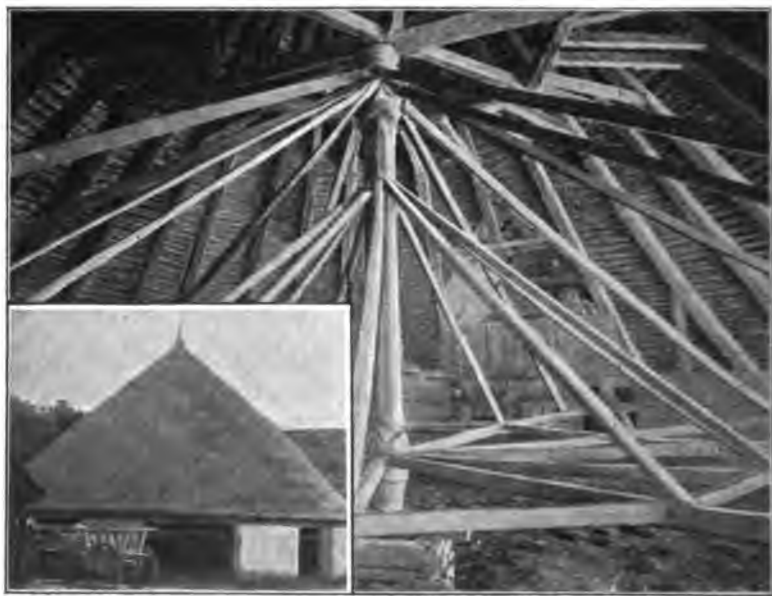
sine dojdu vedrići (oblo ko štap drvo) i to se oplete šibama. Lisa može biti tri do četiri, a svaka stoji na svojima vedrićima. Za svaku lisu imadu vrata, koja su od jedne daske. Da se vrata mogu izvlačiti, prišite su popriko za stupce, koji su sa svake strane po jedan, letve u istoj visini sa vedrićima. Koliko ima lisica, toliko je i ti letava. Priko ti letava, koje su dva prsta debele, prišiti su sa strane po stupcu vedrići s drvenima klinevima. Med stupcom i vedrićom je otvor, koliko je letva debela. U taj otvor utakne se ona daska ili vrata po letvi. Ako su vrata uklopita, onda su tako dugačka, da s jedne i druge strane dojdu do vedrića. Na ovaki vedrić su prišite po dvi *zavrtaļke*, jedna gore, a druga dole. Zavrtaļka je ko veliki prst dugačko drvo, a ko mali prst debelo i jedan col široko. U poli je burgijom provrtito i ekserom prišito. Te zavrtaļke drže vrata. Za svaka vrata mora biti po četiri zavrtaļke. Na lisu ili lisicu se naspe voće. Dolńa se lisa najprije osuši. Kad je prilično suva, digne se na gorńe vedriće, a gorńe se spuste dole. Voće se prigleđe u jutro i u večer, pa se pribira; suvo se ukloni, a sirovije meće na drugu lisu.

Mlinovi. *Žrvań* (u Komļatinci) ili *žrvna* (u Privlaki) se sastoji od dva kamena: *dolńaka* i *gorńaka*. Dolńak je izdubļen dva cola duboko i imade na strani *šipoku*, (u Privlaki kažu *šipovka*, a u Otoku *šipaļka)* rupu. kud sitna sol ispada. U sredini dolńaka je usađen *seń*. Gorńak mora pasovati u dolńaku. Gorńak je u sredini probušen, rupa je tri do četiri prsta široka. Priko te rupe je u sredini malo probušeno gvožđe, *paprica*, koja se natakne na *seń*. Pri kraju gorńaka imade rupica, u koju se utakne motka. Žrvań se metne na klupu, pa se ona motka zatakne u gredu, koja imade prišivenu za to kožu, i tako se okreće. Velika žrvna su usađena u stolicu. Četiri stupčića, a na ńima tavan; na tavanu je dolńak ili *dolńac*, a na ńemu *gorńac* ili *gorńak*. Oko ńi je *obod*, koji je gore zatvorit, samo u polovici je otvor upravo nad otvorom gorńaka. U taj otvor od oboda dolazi košić, u koji se sipa stučena sol. Seń ide iz gorńaka kroz dolńak i viri iz ńega jedan šu. Na ńemu je položit točak sa palcevima. Palevi kvače u vreteno, al u isto vreteno kvače i palcevi (samo malo niže) onog točka, kojim se žrvna okreću.

Suvare su u selu. Ti ima i sada u Otoku više, ma da je vatrenka u selu. Suvare su podilite. Imadu više gazda. Ili više kuća imadu jednu suvaru, ili više ļudi u skupu.

Suvara je mlin, koji ne tira voda, već końi vuku. Iznapoļa se vidi suvara ko nikaka kuća s okruglim krovom, a taj krov stoji na drveni

ili zidani (gl. sliku, di su zidane sove) sova. Po sova su položeni dugački vinci od sove do sove uokolo, pa su i pokopčani med sobom. Na vince su položiti rogovi tako, da gore idu u šiļak, di se sastaju, a pribijeni su uokolo na pań. Taj se pań zove *vr* ili *šiļak*. *Vr* je šu debo samo di su rogovi uprli, a daļe je iznad rogova dva do tri šuva u šiļ produžit. Na šiļku je od pleja oroz ili zastavica. Izmed sova se vide iznapoļa palcevi na naplacima; to su palcevi od velikoga

Sl. 38. **Suvara.**

kolesa, što je u suvari. U suvaru se ide izmed sova, a čovik se mora pognuti pod krov i koleso, ako oće unići: tako je to nisko.

Kad unideš u suvaru, vidiš oko sebe i nad sobom puno drveni žioka kojekako ispripričiti. Pogledaš li gore, vidiš, kako onaj *šiļak*, koji se na suvari vidi iznapoļa, s nutrašńe strane pod krovom stoji na platini, koja se zove *krštenica* ili *pajanta;* ta je krštenica prešivena na dva roga popriko. Ispod krštenica prešita je unakrst na druga dva roga debela i široka platina i zubom čvrsto sastavita s krštenicom (na slici se dobro vidi). S jednog kraja je ta platina prorezana do pole, kako mogu obadvi strane rog obuzeti, da rog ujde u platinu. Kad rog utiskaju u platinu, prikuju ga gvozdenim klinom. Platina je na drugoj strani prorezana samo toliko, da može

drugi rog obuzeti. I taj se rog prikuje gvozdenim klinom uz platinu. Nasred ove platine pod šiljkom vidi se *vreteno*, koje stoji komice od zemlje do platine.

Pod vretenom su skrštena četiri balvana, a peti balvan je nad ńima popriko namišten. Na petom je balvanu u polovici gvozdena *žapka*. U vretenu je dole debelo okruglo gvožđe, a zove se *srdašce*. To srdašce dođe u gvozdenu žapku i tu se okreće. To je d o l e.

G o r e je šiljak vretena u *jesiku*. *Jesik* je drvo dugačko od vretena do roga. Planka ispod krštenice prorezana je od roga do pole, t. j. do vretena. U tu prorezanu planku umetne se *jesik;* dva šuva od roga proturi se naskroz kroz prorezanu planku i kroz jezik klin, *vratioc*. Na vratiocu se može jezik obraćati i podizati. Kad se jezik podigne, može vreteno, koje ju uokolo otańito, kroz prorezanu planku odati ovamo, onamo.

Tri šuva od zemlje udlitite su *motoruge* u vreteno upravo, a na drugim krajevima spojene su *naplacima*. Te motoruge zovu se *pravne motoruge*.

Dva šuva od naplataka je na svakoj pravnoj motorugi prešivena *kosna motoruga*, koja ide koso gore u vreteno. Kosne motoruge drže pravne. da ne padu dole s naplacima.

U naplatke su udareni svud u okolo palcevi narastavce jedan od drugoga. (Razmak je od palca do palca velik dva cola.) Motoruge i naplaci skupa su veliko koleso, a vreteno mu je os.

Koliko je na suvari sova, toliko je i rogova, a toliko je i motoruga.

Palcevi zavaćaju *vretenku*. Vretenka je okruglo drvo; to se drvo uokolo po sredini isiče tako, da je po sredini ko žlib. Od kraja do kraja toga žliba prešivene su na vretenki *lastavice*, u koje zavaćaju palcevi.

Vretenka je prodlitita u četiri čoška naskroz, a kroz ńu je pruženo tako četverouglo gvožđe, koje se zove *siń*. Pod sińem je balvan, koji se zove *jasak*. Na jasku je gvozdena *žapka*. U žapki se okreće siń sa vretenkom.

Na sińu je gore *paprica*.

Na paprici je *gorńi kamen*, pod ńim je *dolńi kamen* i pod kamenom *krevet* od platina. Vretenka, siń i kamen su u strani u suvari, ondi, di se melje[1].

---

[1] Na slici se vidi vretenka (dosta nejasno) iza četvrte dolńe k o s n e motoruge. Nad ńom je daščana taraba, za kojom se vidi (nejasno) majstor: tu se melje. Ovamo se ne ulazi iz suvare, već iz avlije. Na slici (Suvara iznapolja) se vidi desno komad krova, pod kojim se melje. *Ured.*

Rana se sipa odozgor u *koš*. Iz koša ide u mali sandučić, iz sandučića ide pod kamen. Ispod kamena ide brašno kroz *šipaļku* u veliki sanduk. Šipaļka je sastavļena od četiri daščice i stoji koso sa dolńega kamena.

Ko dođe, da meļe, strese ranu u bure, koje se zove *tabarka*. Iz tabarke se grabi *uborkom* i nosi se gore u koš. Uborak ne smije biti vr'om pun, nego ravan. Ima daščica, kojom se poravni uborak, zove se *siliđik*.

Na dvi ili tri motoruge prišiveni su ždripčanici, da se końi mogu upreći.

Kada treba końe uvesti u suvaru, mora se suvara dignuti, da se końi uvedu. Zato je načińen *jezik*. Na krštenicama je prišiveno rašļasto drvo i u ńemu drveno kolešce polom iskopano, kako može po ńemu jedek ići. Jedek je svezan za kraj jezika od vretena, pa je gore više vretena sveden na koleso i po vincu dole za rog privezan[1]. Sad se povuče za jedek kod vinca. Jezik se digne, pusti vreteno, a vreteno se nagibļe uzduž po onom prorezu, di je jezik stajo, i tako se sva suvara iznutra nakrivi[2], pa se ispod suvare końi uvuku u suvaru. Kad se suvara opet spusti, onda se końi uprezaju. *J. L.* i *Ur.*

Vodenica sad skoro nigdi nema. Kako nam vode nisu sa Savom spojene, prisušuju nam bare ukraj sela, pa ni vodenice ne meļu. A već je dugo, otkako su vodenice porušene. Ja sam upamtio samo dvi, tri ukraj sela, a sad ni ne znam, ima li di koja. Prije je bilo vodenica skoro na svakoj međi, a sad ji nema nigdi. *J. L.*

Vodenica ajtašica. Vodenicu grade na suvu, na bajeru, a samo podrug fata bude nad vodom. Taj kraj vodenice, što je nad vodom, stoji na sovama. U nutri je suvo koleso nad vodom. Vreteno je od bajera pruženo kroz vodenicu i podrug fata izvan vodenice.

U vodenici na bajeru stoji vreteno na balvanu, a tako isto i napoļu više vode, samo što su tu pod ńim udarene u vodi sove, ńi šest do osam, a na ńima su balvani. Ti se balvani zovu *krevet pod ajtašom*. Pod krevetom je *šlib*, kuda voda teče i tira ajtaš. *Ajtaš* je sastavit od četiri motoruge žilave i jake.

Motoruge su gredice proturite kroz vreteno, da vire jednako daleko na jednu i drugu stranu, a polovica motoruge je u vretenu. Kako su u vretenu četiri motoruge, nadesi se tako, da budu dvi po dvi

---

[1] Na slici se vidi jedek iznad najgorńe motoruge na desno. *Ur.*

[2] Na našoj slici vuče se jedek na desnoj strani, vreteno se nagibļe livo, a diže se desna strana kolesa. (Końi ulaze iza kolâ na našoj slici.) *Ur.*

na šu blizu. Po motorugama se prišivaju *naplaci;* jedni se meću na krajeve motoruga, a drugi na šu niže. Izmed naplataka stoje *lopatke* od dasaka, u koje voda udara i tira ajtaš.

Suvo koleso je u vodenici. Ima samo dvi motoruge. Na ńima su okolo debeli naplaci. Kroz naplatke su sa strane udareni palcevi i tiraju vretenku.

Vretenka je ko i u suvari na sińu, žapka na jasku, na sińu gore paprica, na paprici stoji gorńi kamen i okreće se ko i u suvari.

Kod vodenice ajtašice je kod ajtaša dugačak koš šibama i prutom opleten spram žliba, a dubok je i uzan ko i žlib. Ajtaš baca vodu uzduž koša. Koš je pri ajtašu niži, a daļe je visoko dignut na sova, da je dva fata dužine uvik suv, pa riba, koja projde ispod ajtaša, izleti na suv koš. Ta voda, što izbacuje ribu na suv koš, zove se *buk*[1].

Vodenica kašikara (ili *badńara. B. J.)* jest ista ko i ajtašica, samo nema ajtaša, nego su u vreteno misto ajtaša udlitite ko lopate i na lopata iskopano ko kašike: nema motoruga ni naplataka, nego su misto toga samo kašike; nema žliba ko u ajtaša, nego je iskopan veliki valov, pa gore zadanit, a čela nema ni s jedne strane, nego voda naskroz ide. Zadńi kraj je viši od predńega, da voda lakše u kašike udara. Ovaj valov zove se *badan*[2]. Badan je od zada širji već sprida. Kroz badan teče voda i udara u kašike, pa ji okreće. *Sustava* (ili *ustava:* Privlaka, Komļatinci. *B. J.)* je napravita od dasaka iza badna[3], da se može voda sustaviti (ili ustaviti), pustiti, smańiti, povećati[4].

(Obadva kamena stoje u *obodu*, da se brašno ne rasipa. U *krevet*, na kom leži kameńe, udlitita su četiri stupčića kraj oboda. Stupčići su četiri šuva visoki i sa prikima drvetima spojeni, a zovu se *polica.*

---

[1] Dok su Privlačani imali svoju ajtašicu na Bosutu, a imala je dva ajtaša i dva kamena, nije koš bio opleten šibama i prutom, već ograđen rastovima letvama, koje su bile prišite gore i dole za balvančiće. Doli je koš bio plankama popodit, a te planke bile su svaka na nekoliko mista provrtite. U Privlačana je koš bio ravan kako pod ajtašima, tako i na kraju. Sam sam vato ribu u košu. Mi smo radili ovako: Kad se riba oće vatati u košu, zabije se ustava u toliko, da samo malo vode na dolńoj strani ispod ńe teče. Voda se u košu za čas umiri, onda se siđe u koš s račilom ili pređom i riba se polovi. Ako obnoć grmi, onda se u košu u jutru nadaj lipoj lovini, sami somovi. Ako se ribe mlogo uvati, dile se med ketuše. *B. J.*

[2] Privlačani i Komļatinčani kažu *badań. B. J.*

[3] *Pavo Subašić* piše: (Voda ide) „kroz izkopanu kladu, koja se zove *badan;* nakraj *badana* je rupa" itd. *Ur.*

[4] Naši kažu: Moram čekati, dok *nadojde voda*, da mogu mlit. *B. J.*

Na toj polici leži veliki *koš* u četiri ćoška. Koš je gori širok, a doli sve užji. Na dolńem uskom kraju je zatvoren, a samo sa jedne strane je otvor ko dva prsta. Taj otvor dolazi u mali *košić* na tri ćoška. Košić visi nad rupom od oboda.

U košić je zabodena *skakavica*, koja je prišita gore za veliki koš. Skakavica se drma i drma košić i koš i tira žito pod kamen.

Iz dolńaka ide kroz *šipovku* brašno u *sanduk*. Blizu sanduka je *višalica;* sastoji se iz *plećnice* i *višalice*. Plećnica je izvrtita rupa do rupe i prišita gore za gredu. Na ńoj stoji višalica (priko drvo, koje imade dva eksera, na koje se natakne vreća). Plećnica je za to izvrtita, da se višalica može dizati i spuštati prema veličina vreće. Iz sanduka se grabi brašno *lopaticom*. B. J.)

U vodenicama se radi istim alatom kao i u suvari. *Cankancima* se *pokiva* kameńe. Kamen se gorńi digne na *palijama* s jedne strane, pa se podmisti okrugo pańić, koji se zove *vaļak*. Dolńi kamen se pokiva na mistu. *(Sve o vodenicama napisao: J. L.)*

Dunavke su na Dunavu. Naši ļudi idu na meļavu u Ukovar.

Vatrenka imade u selu, al tu su svi nazivi nimački.

Priređivańe sirćeta i pića. *Šajtov*. U šajtova se pravi divļakovo sirće. U šajtovu je stup, na stupu jedna greda, na gredi kamen; to se zove *rudo*. Na rudu su ždripčanici, za koje se štrańge kvače. Unaokolo su valovi di se divļake taru. Kamen ide valovima okolo, pa tare divļake. Četiri daske izvrtite na gusto stoje komice; u ńi se meću utrte divļake. Daske stoje na debelom drvetu, koje se zove *valov za sirće*. Kada se u daske nameće utrti divļaka, ozgor se pritisne komadom platine. *(Pavo Subašić.)*

U Privlaki ga nemaju. Divļake su isikli, pa nemaju šta *šajtivati*. Oni prave sirće od šļiovog koma; zovu ga *šļiovik*.

Kazan. Kazan imade *koto*, ili samo *kazan*, *kapak*, *civ* i *badńicu* ili *tabarku*. Na kazan se umetne kapak. Kapak ima *rukav*, koji se utakne u civ. Civ ide kroz badńicu odozgor dole. Kapak se na sastavku sa kazanom zamaže blatom ili komom. Misto, gdi se je rukav od kapka umetnio u civ, zove se *rana* ili *boļa*. Ta rana mora se najprije mokrom krpicom, *povojom*, omotati, a zatim se oblipi blatom ili komom.

Kazan se umetne u furunu (iz koje se ne vadi, ako imade kuća pekaru ili pecaru, u kojoj stoje kace, prazno burińe i druga drndolija — svakaka sitneš — koja ritko treba. Ako nema pekare, onda se kazan iz furune vadi i čuva na kućnom tavanu). Furuna imade dvoja vrata, jedna drugima nasuprot. Gore na furuni, gdi je okvir kazana, koji

viri iz zida, imade okrugla rupa, *grotle;* grotlom se ravna vatra. Kad rakija počme curiti ili, kako se obično kaže, *kad kazan pojde,* zatvore se obadvoja vrata i zamažu blatom ili komom. Vrata su od umisitog blata pomišana sa plivom. Ako su slaba drva, zna se vatra ugasiti. Da se opet pojavi, otvori se grotle, koje je obično cripom zatvoreno. U furunu dojde zraka i vatra se pojavi. Civ izlazi jedan šuv iz badńice. Na kraju civi metne se končić, na koji teče rakija u čobańu ili u ćup.

Sprave za vožńu.

Po suhu. Za vožńu upotrebļavaju kratka ili obično *kola,* dugačka ili rastočita kola, *saone, trakač* i *kolica.*

Kola imadu dvi osovine, četiri točka, rudo, sarice, škare, srčanicu, obrtań, fintov ili jarmac ili prikoruđe, lojtre pridńe i stražńe, šarage, četiri livče i tavan.

Kola, koja imadu gvozdene osovine, zovu se gvozdena. *Osovine* su sad obično gvozdene, al imade ji i drveni, ako se sad i slabo viđaju. Gvozdene osovine dolaze u *drvene osovine;* one su dugačke, koliko su kola široka, a prodlitite su, da pasaju za gvozdenu osovinu. Drvena je osovina dole, gvozdena gore, a po ńoj dojde *vańkušac* ili *poličica;* obično kažu, da pridńa osovina ima *vańkušac,* a stražńa *poličicu.* U Komļatinci kažu za jedno i drugo *poličica,* u Privlaki za pridńu osovinu *vańkušac,* a za stražńu *poličica.* Osovina drvena i u ńoj gvozdena i vańkušac okovani su sa četiri *karike.* Karike se svršuju u dva *šarafa.* Na šarafe dolazi priko gvožđe i pritegne se *muterima.* Tako je okovana i stražńa osovina. Imade i drveni osovina, pa se kola sa drvenima osovinama zovu *drvena kola.* Na osovine se nataknu točkovi. *Točkovi* imadu *glavinu* ili *glavčinu* brestovu (bristovu) ili rastovu dvanajest coli dugu, a šest do sedam coli debelu. Na krajevima je glavčina tańa. U glavčinu se udari dvanajest *žbica* ili *sbica.* Svaka žbica ima *šiļak.* Na svake dvi žbice nabije se po jedan *naplatak.* Sad je točak opasan. Svaki je naplatak sa strane provrtit. U te vrtlosine dolazi čep, drveni klinčić od prsta dugačak i sa obadva kraja zašiļit. Glavčina je okovana sa četir *karike,* dvi širje na kraju, a dvi užje, ali veće uz žbice. U glavčinu se udari *tuļak,* koji imade sa svake strane po *pero,* da se boļe drži. Na naplatke se navuče *šińa,* gvozdeni obruč, koji mora biti nešto širji od naplataka. Šińa je probita ili probušita na dvanajest mista, u koja se udari *moroklinac,* gvozdeni ekser u četiri ćoška. Kad se točak natakne na osovinu, natakne se na ńu *štecl,* gvozdeni vaļak

od tri prsta dužine, na polovici i opet bliže kraju probit, a na pridńem kraju zatvorit. Upravo pod rupama štecla su rupe od osovine. U drugu rupu od kraja utakne se kroz štecl i osovinu *kapica*. Kapica je polegla po osovini, ili boļe po šteclu, pa za to je ozdol ko izdubita. Kapica drži, da ne spane točak. Kroz kapicu, štecl i osovinu turi se *čivija;* čivija je doli probita i kroz to uvo utakne se *kajišac* i sveže; kajišac drži, da čivija ne iskoči.

Ako su osovine drvene, moraju se okovati *morokvašama*. To je gvožđe, gore okruglo, dole udubito; na kraju ima *rupa* ili *prsten*, koji se nabije na osovinu. Morokvaša zavaća samo gorńu polovinu osovine, doļna je bez okova. U točak se kod drveni kola ubije *rukavac*, okruglo i šupļe gvožđe, koje ide kroz glavčinu skroz; rukavac je tuļak.

Sarice su usadite u pridńu osovinu; odozdol su sarice zarezane i u te zarezotine dojde osovina. Na sarice se nabije vańkušac. Vańkušac je na mistu, gdi dojdu sarice, zarezan. Zarezotine su pol cola duboke. Sarice su na pridńoj strani suzite i tu se utakne *rudo;* rudo je u sarice utaknito podrug šu. Kroz sarice i rudo se provrti i udari drveni klin. Prid klinom gledeć od ruda nabita je na rudo i sarice mańa karika, a za klinom veća. Rudo je debela motka lipo omaklita. Rudo je na kraju okovano i u ńega udarita dva gvozdena klina. Med te klineve nataknu se pridńe štrańge ili *ogrļe.*

Sarice se od ruda šire i idu do pol kola. Na tom kraju je priko drvo, *potkolina* ili *potkolica,* koja dojde izpod srčanice i tako drži, da rudo ne pane. Potkolina je na polovici plejom okovana s gorńe strane. Na vańkušac dojde *obrtań;* dugačak je ko vańkušac, samo je na krajevima prodlitit. U dlitke je ubita malo napoļe nakrivita daščica četiri prsta dugačka i dva široka. Kroz obrtań i daščicu se provrti i udari drveni klinčić, da daščica ne može ispasti. Obrtań i vańkušac su na polovici provrtiti.

Priko ruda, a upravo u polovicl onog ńegovog tala, što je u saricama, dojde *jarmac* ili *fintov* ili *prikoruđe*. To je komad drveta, koje je dva šuva duže već što iznosi širina kola i to sa svake strane po šu. Na polovici je malo širji, a prama krajevima je užji. Na čitavoj gorńoj strani je okovan širokom gvozdenom šipkom. U polovici je kroz rudo provrtit i u tu vrtlosinu ili rupu udarit je gvozdeni klin. Taj klin ima doli uši, kroz koje se provuče kajišac. Na kraju jarmaca sa svake strane imade mala karika sa uvom. Za to uvo zakvačita je sa svake strane *potega*, jaka gvozdena šipka u četiri ćoška. Na polovici je malo uvinita prama doli, kako može noga stati. Na kraju ima potega okruglo uvo, koje se natakne priko štecla i kapice

na osovinu. Iza potege natakne se na osovinu *livča* i udari čivija, koja doli ima *uvo,* kroz koje se provuče krajišac. — U stražńu osovinu su usadite *škare.* Škare su naprvo sastavite u glavu i tu su okovane gvozdenom karikom, a iza karike su skroz ili naskroz provrtite. Prama osovini su škare raširite. S dolńe strane su škare zarezane i u te zarezotine se zabije osovina. Gdi se one sastaju sa poličicom, tu je opet poličica zarezana. U polovici škara je poličica iskružita kao rupa i kroz tu rupu ispod škara provuče se *srčanica* i ide šu iza osovine. Kroz vrtlosinu škara provrti se srčanica i udari gvozdeni klin sa uvom, kroz koji se provuče kajišac, da klin lako ne iskoči. Srčanica ide priko potkoline u pridńu osovinu; na tom je kraju karikom okovana i provrtita. Srčanica dojde u polovicu pridńe osovine i to pod vańkušac. Vańkušac i osovina su provrtiti i kroz tu rupu udari se klin u rupu srčanice. To je gvozdeni kratki klin. Srčanica drži pridńi (rudo, osovinu i sarice) i stražńi (škare i osovinu) tal kola. Sad su kola sklopita, al fali još tavan, livče, lojtre i šarage. — *Tavan* je sašiven od dasaka i položi se po osovinama, al mora biti i na pridńoj i na stražńoj strani malo duži. *Livče* su grbavo drvo, koje gore imadu (kvačak) uši, a dole su okovane *tulijom.* Tulija se natakne na osovinu. Na drveni kola vidi se i drveni tulija, al se zove *šeputka.* Na pridńu osovinu natakne se najprije točak, pa potega, a onda livča, za kojom dojde čivija. Imade kola, koja imadu i na stražńem kraju potege. Taka kola imadu u polovici mali jarmac ili fintov, koji je šarafom i muterom prišarafit za lojtre. Na kraju ima jarmac karike, za koje su zakvačite potege. Potege se nametnu na stražńu osovinu. To su lagana kola, koja se nikada ne rasklapaju, niti se s ńi lojtre skidaju. — *Lojtre* imadu dvi *striļice,* dva dugačka drveta od dva metra, a dva i pol cola debela, obično od brestovine. Striļice se prodlite na šest, sedam i devet mista; u dlitke se zabiju *karbe,* daščice od dva šuva. Karbe znadu iscifrati i u tulipane sastaviti. Taka kola imadu lojtre sa tri striļice, samo je sridńa puno tańa. Gorńe striļice su upravo nad osovinama naprid i ostrag okovane tankim gvožđem. To gvožđe je prišito sa dva klina kroz striļicu. Klini su dvostruki i na ńima visi *šeputka.* (Striļica se najprije provrti, a posli tima klinima prožge. Kad klini projdu kroz striļicu, onda se ńiove vršike raširе, saviju i u striļicu udare.) Kroz šeputku se provuče livča, al tako, da šeputka sidne na uvo od livče. U sredini dolńe striļice, gdi predńi točak struže, kad se skreće, prišita je *pijavica,* komad gvožđa, da se striļica ne jede. Na dolńoj striļici upravo nad stražńom osovinom imade mala še-

putka, koja se natakne na *strmoglavac*, grbavi gvozdeni klin u stražńoj osovini.

U gorńoj striļici naprid i ostrag imade po jedna *alka* (karika), gdi se lanci sa šaraga zakapčaju, a na dolńoj i naprid i ostrag dva *kvačka* gdi se šarage zakvače. *Šarage* pridńe ili male, to su dva grbava drveta, striļice, sa strane dvanajest coli dugačke, i tri drveta od jednog metra, koja su popriko usadita u ona dva mala. Kroz ova dojdu tri ili četiri *karbe*. Stražńe ili velike su isto tako, samo su dva put više i u sredini na gorńem prikom drvetu imadu alku, kroz koje se lanac od šaraga prevuče. Okovane su i jedne i druge doli i gori pleom, da se ne rastave. — Sad dojdu još *lisice*, koje moraju biti po dužini i širini lojtra, a pletene su od rakitovi, vrbovi ili bristovi šiba.

Takova kola zovu se mala kola.

Kad se rana ili sino vozi, onda se rabe dugačka ili rastočita kola. Kad se kola oće rastočiti, onda se skinu male lojtre i mala srčanica, a umetne se velika srčanica i metnu velike lojtre. Gore na dugačke lojtre popriko i naprid i ostrag dojdu *raspornevi*, dva drveta od dva metra duga, a na ove dojdu s kraja *pomoćnice*, drveta duža od lojtra. Raspornevi su kao i pomoćnice provrtite, gdi se sastaju. U rupe se utakne rašļast klin. Na klin priko rasporńa natakne se gužva spletena od loze. Pomoćnica se samo provuče kroz gužvu. Gužva je za to, da klin ne iskoči. U sredini kola na lojtre ispod pomoćnica metne se priko drvo, koje se zove *potporań*, a pomaže pomoćnicama, da se ne savijaju i da ne puknu. Na potporńu u prazni kola sidi kočijaš. Dolńe striļice kod dugački lojtra su prodlitite naprid i ostrag, a kraj livči, kamo se zataknu *ražńevi*, koji čuvaju, da se sino ili rana ne rasipa.

Saone imadu dva saoninca ili saonika, četir nožice ili češļa, dva oplina, četiri ručice, fintov ili jarmac i rudo. *Saoninci* ili *saonici* su dva na pridńoj strani grbava, drveta sedam do devet šuva dugački, tri cola debeli, šest do devet široki. Svaki je na dva mista prodlitit, al ne naskroz, i to naprid blizu grbe, a ostrag blizu kraja, šest coli od kraja. U te dupke (velika prodlitita rupa zove se *dupka*) udare se *češļevi* ili *nožice*, koji su na gorńoj i dolńoj strani zarezani i zadilani. Češļevi su osamnajest coli dugi i tri do četiri debeli. Na češļeve popriko nabiju se *oplini*. Oplini su skroz prodlititi i to na dva mista; u prvu dupku dojde *ručica*, a u drugu odozdo češaļ. Oplini su četiri šuva dugački, tri cola debeli i četiri cola široki. Ručice su izdilane iz jednog komada drveta u šest ćoškova. Onaj

kraj, što dolazi u opline, jest zaoštrit (sa dvi strane zarezano i malo odilano.) Na ručice se nataknu lojtre. Dolńa striļica dojde u saone iza ručice; ručica se provuče kroz karbe i za šeputku sveže. Kraj lojtra metnu lisice. Tako se narede saone, kad moraju u varoš, na čast, ili kad gospodu voze.

Na grbavi, pridńi kraj dojde jarmac ili fintov ko i kod kola. Na fintovu su ili bioci ko kod kola, ili su *gužvići*. Gužvić je mlad rastić, ko palac debeo, koji na debļem kraju mora imati gulu, *glavu*, za koju se sveže štrańga od ama. Gužvić se najprije na vatri upari, uvrne i na fintov sveže.

Isto take, samo puno mańe saone imadu dica, koja se na ńima vozaju.

Imadu dica i mala kolica, al točkovi su okrugla daska, u sredini provrtita, a gore se metne sanduk sašiven od četiri daske.

Trakač su kolica, koja čovik prazna tura prid sobom, a puna vuče za sobom. Imadu glavčinu, kroz koju ide šiba gvožđa, osovina. Na glavčini je točak sa četiri žbice unakrst. Zatim imade dva dužna drveta, pet šuva dugačka, *ručice*, koje dojdu na osovine. U ta dva dužna drveta dolaze četiri karbe. Više točka na nutarńoj strani imadu male listvice, da rana ne pada na točak. Ostrag, al upravo u polovici ručica ozdol, ubijene su dvi *noge* u visini točka. Na trakaču se voze drva, slama, pliva, diteļina, cigla, kad se slaže, i sitna građa.

Kolica sa sandukom imadu točak od okrugla drveta do dvanajest coli visok. Točak je usađen na okruglu drvenu osovinu. Sa strane u polovici osovine udarit je gvozdeni klin, koji dolazi u *ručice*. Ručice su, u koliko je sanduk, široke, jer su one stranice sanduka. Prama točku su malo užje. Naprid su ozdol sasvim iškopite i svršavaju se u okruglo, kako se rukom može obuvatiti. Imadu još dva *učelka*, dvi prike daske, jedan prama točku, a drugi prama drškovima (ono, što se rukom drži.) Kolica se tiskaju uvik prid sobom. Na ńima se vozi blato za mazańe kuće ili zgrade, pisak, izvaža se puzder i drugi sitniš. Malo je kuća, koje kolica ne bi imale, al trakač imadu samo one kuće, koja imadu ditelinu blizu kuće.

Na kolicima i trakaču znadu se i dica vozati, osobito ona, koja nemaju svoji kolica.

Końska orma. Kad se końńuvati, natakne mu se ular na glavu. *Ular* ima oglavnik i povodac. *Oglavnik* može biti od kože, a onda je *povodac* lanac. Obični je ular od konopļe pleten, a plete ga saler. Na ularu se držeć za povodac dovede końdo ruda i *artokne* se: kad ne će odma k rudu, vikne ga kočijaš po imenu i uz to

dodade: *arto!* Koń je poslušo i stao uz rudo. Sad se najprije priko glave metne am i zabaci na leđa.

Imade dvi forme *amova:* poramovi ili veliki amovi i mali amovi ili amići.

Poramovi[1] imadu dva *pršńaka:* pridńi i stražńi. Pridńi pršńak je svezan *pomoćnikom* za *vańkušac (pomoćnik* je uski kajiš; *vańkušac* je četiri prsta širok kajiš ko i pršńak; imade sa svake strane prišit mali vańkušić napuńen kučinama ili plivom). Pomoćnik dojde końu na vrat. Vańkušići su za to, da koń ne ubije greben. Priko grebena dolazi vańkušac. Vańkušac je obično izvezen sa crvenom i žutom kožicom i na ńemu je karika žuta ili crna, za koju se kajas ularom sveže. Za pridńi i stražńi pršńak sa svake strane prišit je dužni kajiš, a dolazi końu sa svake strane leđa. Za dužne kajiše prišita su tri do četiri prika kajiša, a zovu se *rebreńaci* ili *rebra.* Gdi su rebreńaci kajišcom prišiti za dužni kajiš iznapoļa, tu je mali *kalančov* od crvene, žute i zelene kožice sa pločom. Rebreńaci su prišiti dole za *kubure.* Iznapoļa su na rebreńake nad kuburom prišiti dugački *kalančovi* (crni dugački, a crveni i žuti mali sa pločom). Mogu amovi biti i bez kalančova. Kroz predńi pršńak provuku se zadńe *štrańge* sa *petļom.* Kroz tu petļu provuče se štrańga i natakne na *šdripčanik.* Kroz stražńi pršńak provuku se pridńe štrańge. I ove imadu petļu. Kroz petļu se provuče štrańga i natakne na rudo. Stražńe štrańge *kopčaju,* a pridńe *vatiču.* I predńe i stražńe štrańge provuku se kroz kubure. Svaki am ima dvi kubure. Kubure su za to, da štrańge końu ne deru rebara.

Mali amići ili *pršńaci* imadu samo pršńak i vańkušac. Kroz pršńak i vańkušac, koji dolazi końu na greben. provučene su stražńe štrańge. Na štrańgama su sa svake strane kubure. Kroz pršńak je provučen kajiš pomoćnik.

Ako amići imadu dva ili tri kajiša końu priko leđa, onda se zovu *poluamovi* ili *amovi rebraši.* Za vańkušac ili (kako ga u Otoku još zovu) *gorńi pršńak,* prišit je dva prsta širok kajiš. Taj kajiš ide końu do pol krsta. Za taj kajiš iza kubure prišita su rebra ili rebreńaci. Gdi su rebreńaci prišiti za kubure, mogu se prišiti kalančovi pločvom[2], al ne mora biti. Poluamovi i amići ne maju pridńi štrańgi,

---

[1] *Amovi veliki.* Isti su ko i rebraši, samo krstni remen ide usvuduž leđa do repa i imade pršńak zažvaļen ispod repa; taj se pršńak zove *repńak.* Ti su amovi dobri, kad se kola u dol spuštaju; onda końi ne sustavļaju na vratu, nego na stražńem *sapu* kola *J. L.*

[2] Na svakom (rebru) velika *kalančora;* na pol rebara sa strane na svakom rebru po mala *kalančorica* žuta ili crvena prišita *pločom. J. L.*

već *ogrļe* ili *ogrļine*. Ogrļe su dvostruka štranga, kako može końu na vrat, a na kraju ima jednu struku sa petļom. Kroz petļu se provuče štranga i natakne na rudo.

Poramovi su dobri, kad se spušta u dol, jer ne treba *paučiti* kola, već ji końi drže na pridńima štrangama. Nu poramovi su teški i liti vrući za końe. Kod poramova dolazi stražńi pršńak końu ispod repa.

Kad je na końu am, meće se na ńega *uzda*. Najprije se vański kajas pribaci priko glave, onda se na nos natakne *oglavina* ili *oglavnik*. U Privlaki kažu, da oglavina ima dva *oglavnika*. Oglavnici dolaze końu na glavu sa strane. U oglavnike sa strane, końu kraj očiju dolaze *naočńaci*. Naočńaci su poluokrugli i od debele kože. Naočńaci su za to, da se końi ne plaše, da ne zaziru. U usta se metne *žvala* i oglavina priko ušiju nabije na glavu. Na oglavini imade kajiš *podbražńak*, koji se prikopča końu pod bradu. Na kraju podbražńaka je *pređica*. Kroz tu pređicu provuče se kraći kajiš, koji je na oglavini kod uva, i skopča se. U oglavini priko čela imade kajiš, priko koga se metne końska griva. Końu priko gubice i nosa dolazi okrugli kajiš.

Oglavina ili oglavnici se prikopčuju za gorńe uši žvale. Žvale imadu dva *bruta*. Brutovi imadu gore i dole uši i dojdu końu kraj usta. Na brutovima u polovini je priko gvožđe, žvala prava, koja se metne końu u usta. U dolńe uši brutova zakopčaju se *kajasi* od uzda. Uzde imadu četiri kajasa i to dva dugačka od dva fata, a široki su dva do tri prsta, i dva kraća za polovicu oni. Ove kraće zovu i *uzdice*. Ako se tako uzme, onda uzde imadu dva kajasa i dvi uzdice. Kajasi se iznapoļa prikopčaju za žvalu unakrsce. Gdi se uzdice krste ili križaju, tamo je žuta ili crna gvozdena karika, da se uzdice ili kajasi jako ne šire. Na kraju kajasa ili vańskog kajasa i uzdice je pol šuva od kraja prišita žuta ili crna pređica. Kroz uši od žvale provuče se onaj kraj, što je iza pređice i onda se provuče kroz pređicu i zakvači. Ono tanko gvožđe, što je u pređici, a provuče se kroz rupu u kajišu, zove se *jezičac*[1].

Uz uzde ide i *kanđija*. To je okruglo pletena uzica ili usukani tanki kajiš na držalici. Kanđija se na držalicu sveže dvostrukim tańim kajišom, ili tańom uzicom, *povrazom*.

---

[1] Uzde imaju pet kožni kajasa, četiri kratka i jednaka, a peti dugački. Dugački kajas je sa obadva kraja spojit sa kratkima; ima na jednom kraju žute karike, (Ove karike zvali su *morgovi*. B. J.) a tako i na drugom; za karike prišivena su sva četiri kratka kajasa: vański upravno, a nutarńi su unakrst kroz žutu kariku prvi za desni kraj dugačkog kajasa i za livu žvalu, a drugi za livi kraj dugačkog kajasa

Volovska orma. Za svaki par volova treba jaram, oje, krpele i rašak. *Jaram* je četiri šuva dugačak, tri cola u kvadrat debeo, na mistu, gdi dolazi volovski vrat, okruglo izdilan. Na jednom i drugom je kraju izvrtit. Pod jaram dolazi *poličica*, ko i jaram dugačka, al užja i taña. I poličica je na obadva kraja provrtita. Jaram i poličica su iznutra na dva mista prodlititi. Kroz te dlitke utaknu se *plećnice*, tanke daščice, odozdo kroz poličicu gore u jaram. Na dolńem kraju ima zarezanu glavu, a gore nad jarmom je na dva ili tri mista provrtita, da se može jaram prama debļini volovskog vrata suziti ili raširiti. U plećnicu dolazi klinčić od drveta upravo nad jaram. Kad se jaram metne volu na vrat, utakne se *iglica*, drvena ili gvozdena. U polovicu jarma med plećnice dolazi *oje*, ko jaram ili nešto tańe drvo rašļasto (drugo ne vaļa, jer bi se raskolilo). Gorńe rašļe idu tri do četiri cola priko jarma, a dolńe do pol volovski rebara. Oje je skroz kroz jaram provrtito i klinom, obično drenovim, skopčano; taj klin zove se *savorań* ili *krčaonik*. I na stražńem kraju je oje provrtito; tu nataknu *krpele*, dvi od šuva dugačke, a tri cola široke daščice, koje su na obadva kraja svrdlom, a u polovici burgijom provrtite, ili su prodlitite. Ako su burgijom provrtite, onda su na drenovom klinčiću, da se mogu pomicati na ńemu; ako su prodlitite, onda su na daščici i na ńoj se pomiču gore i dole. U jedan kraj se utakne oje i u obadvoje zavorań, a u drugi kraj se utakne *rašak* i zavorań. Rašak je na stražńoj strani rašļast.

Po vodi. *Čun.* Malo ji već ima, jer se ne dobiva šume. Bili su iskopani[1] iz jednog komada rasta; na prvo zašiļeni, a ostrag tubasti. Imali su tri[2] prigratka[3], a dva kanata; *kanat* je od pol šuva debelo ostavito drvo, na kom se je sidilo. Prvi prigradak je najužji, drugi je kraći, al širji, a treći je najkraći, al najširji[4]. Ako je u čun došlo vode, ta se je izbacila sa *ispolcem*, drvom, koje je nalik na kašiku.

Čamac. (J. L.) Pravi se od rastovi ili čamovi planka. Planke se skroje i posastavļaju na zemļi. Na polovańe planke prišiju se *kanati*,

---

i za desnu žvalu. Svaki je kajas na žvali prikopčan žutom predicom. Tako su i uzglavļa spojita predicom. Na uzglavļu su dvojnasti veliki *kalančori* (u Privlaki: *kalančovi*, B. J.) sa strana i na velikom po dva mala kalančora crvena, žuta, ili plava, pričvršćena žutom *pločom*, ili šļokane šļokama. *J. L. (*Za moga ditinstva su bile take uzde. Taki više nema. *B. J.)*

[1] Čun se dubi. [2] Na čunu bude po četiri kanata. [3] Izdubine. [4] Koliko ima kanata u čunu, toliko ļudi može čun nositi; za nuždu nosi čun i i po dva čovika više. *J. L.*

pa se ravnaju uz stranice. Dolńe i *polovańe* planke zovu se *dolma*. Po dolmi prišivaju na dva i pol šuva razdaleko *egije*. Za egije prišivaju sa strana stranice čamca. Pridńi kraj dotežu lancem, dok spoje dolmu i stranice. Kad je to gotovo, prišiju stranice za kanat, koji je prišiven na dolmi. To je polovica čamca gotova. Drugu polu rade ko i prvu, samo je na čamcu pridńi kraj šiļatiji od zadńega. Kad je čamac gotov, obrnu ga naopako, pa u sastavke pozatiskuju mav sa drveta. Po toj maovini prišiju uske obruče[1], da mav ne ispada. Priko obruča udaraju gvozdene *šapke*, da drže planke, da se ne šire jedna od druge. (*B. J.*: Čunovi i čamci se tiraju veslima u dubokoj vodi, a motkom se otiskuju u plitkoj.

Za nuždu upotrebļuju i valove, iz koji marvu napajaju, a dica se znadu vozati i na koritu, koje tiraju daskama.)

Sprave i orućе za izrađivańe razne građe.

Svaka kuća imade sikiru, sikiricu i malu sapetu testericu, klište, turpiju, maklu, kesir i prosto dlice i bar po jedan svrdo. Ona kuća, u kojoj ļudi majstorišu, imade još: priku i dužnu testeru, bradvu, ušato dlice, klampu ili više ńi, strug i strugaru.

Sikira ili *sikera* imade *oštar* ili *oštarje* i *uši*, u koje se ubija *držalica*; držalica je najboļa od klinova drveta; za držalicu kažu, da moraju *nadilati*. Sikera imade veliki, sridńi i mali. Velikima podsicaju i cipaju drvo, sridńom dilaju, a malom dilaju mańe stvari. Kad čovik polazi od kuće u poļe ili na stan, obično metne na livu ruku malu sikericu.

(Ima još sikira *dužńara*, sikirica za *pijuk*, *klipak*, kojom se dupke dube, *pročuk*, kojim se siče i dubi. *J. L.*)

Bradva ima ušice, na ušicama je kratak vrat, a od vrata se širi prama ušicama i naprvo tako, da je široka ko dvi velike sikere. To široko zove se oštar. Oštar je od vrata nešto grbav — predńi kraj napoļe, a stražńi nešto unutra. U ušice se udari držalo. I držalo je nešto grbavo. Ima velika i mala bradva.

Plankača je sikera na formu ko bradva, samo je teža. Ńom se građa teše. Dobili su je od Krańaca.

Keser ili *kesir* je grbav; imade ušice, u koje se udila kratko držalo; oštrica je unutra prama držalu; na ušici imade mali čekić, kojim se ekseri ubijaju, al može biti i bez toga; u oštrici, bliže

[1] Na sastavke dasaka metne se maovina ili mašina i pričvrsti *pijavicama*. *B. J.*

ušicam je rupa, koja je prama oštrici tanko produļita; ako ekser ne ide upravo, zakvači se tom rupom i istrgne.

(Ima još *skobla*, *tesla* za korita, *strmotesla* za stubļike. *L.)*

Prosto dlice: komad dobra gvožđa, koji imade oštricu prst do dva široko. Dlicom dlite plećnice u šaraga, sarice u lojtra, male dupke kod građe. Za to trebaju *maļičak*, debelo drvo, pol šuva dugačko, a četiri prsta debelo, nabiju na držalo i tim udaraju u dlice. Maļičak prave i iz jednog komada, na kraju glava — debelo u četir ćoška, a dole okruglo, i tanak držak; može biti šuv do dva dugačak.

Ušato dlice izgleđe ko i prosto, al oštrica je sa svake strane unutra zavrnita ko mali nokat. Za to dlice mora se drvo najprije izvrtiti, ili se prostim dlicom izdliti, a ušatim očisti, popravi.

Pravna makla imade oštarje i *leđa*. Na svakom kraju imade po šiļak, na kom je člinak ili baučje. Makla je dugačka dvanajest coli.

Kada se makle dužice za kabo ili čabar, onda se makli sa *grbavom* ili *krivom maklom;* oštarje je na sredini okruglo. (Ima još *strug* veliki *šlibak; strug šara*, *strug divlija; kopač;* tim se čiste drvene kašike i rgovi; strug za glavine; mali strug za mosure i prdaļice na gajde. *L.)*

Svrdo ili *svrdlo*. Svrdlova ima više vrsti. Kratko i najtańe zove se *burgija:* okrugla tanka gvozdena šipka na kraju u šaraf zavrnita, a gorńi kraj u drvo, koje se zove *člin*, ubito. Burgijom se vrti za kovačke eksere. *Čivińak* je pravi svrdo, pa vrti debelo ko čivije u osovini; duži je od burgije. *Lastavičńak* je nešto veći od čivińaka. Zove se za to tako, što mu je dolńi kraj u *pera* zavrnit: jedan je kraj zavrnit unutra, a drugi napoļe; ńim se ne može odma vrtiti, već se najprije izvrti sa čivińakom, pa se onda rupa lastavičńakom raširi. *Čepńak* je veći od lastavičńaka i ńemu nalik; ima i *veliki čepńak*. *Šiļčanik* je još veći; on je bez vršike. *Koturaš* je ko i šiļčanik, samo veći; ńim se vrte glavine i stupke. (Ima još svrdo *mosuroš* i *oblučar*, pa dugačko svrdlo za lužnicu: tim se provrti duga uzduž naskroz za prelo. *L.)* Čepńakom vrte burad, čabrove, stubļike i kace; u te rupe se ubija čep, pa za to se tako zove. Šiļčanikom proširе rupe kod glavčina u točkova, koje su najprije lastavičńakom ili čivińakom provrtili, pa onda istom vrte koturašem. Svi svrdlovi imadu gore drveni *člinak*, za koji se uvati sa obadvi ruke i okreće. Kad se drveta nekoliko izvrti, mora se svrdlo istrgniti, da se očisti od *grisa*.

Testera. Imade mala, sapeta testerica prika i dužna na uzici; ručna za prorezivańe kol̦a i rezańe grańa. *Prika* je testera duga pet do šest šuva, trbušasta; na svakom kraju imade gvozdeni *člinak*, na koji dojde okruglo drvo od šuva, a zove se *baučje* ili *člinak;* prikom testerom reže se drvo popriko. Kad se drvo razrezuje na balvane, podsike, grede, rogove, planke i žioke, onda se upotrebl̦ava *dužna testera;* razlikuje se od prike, što je sasvim ravna, *zupci* su kod jedne i druge isti: dva zupca oštra, a treći je prekinit, da može *gris* ili *risotine* izvlačiti. Dužna testera imade na gorńem kraju poduže drvo, na koje je upopriko usadito *baučje* za jednoga čovika; na dolńem kraju ima isto tako drvo i na ńem baučje za tri čovika.

Turpija je gvozdena i to ili na tri ćoška, ili doli ravna, a gori trbušasta. Ova imade jače zupce; ńom se turpija drvo, a onom se na tri ćoška oštri testera. Svaka imade šil̦ak, na kom je člinak od drveta, ali znadu ubiti turpiju i u batur (kočań, baturica, batal̦uška) od kukuruza.

Klište su od gvožđa, doli okrugla glava, a gori držak. Nad glavom je skroz ekser, koji drži obadva kraja. Ako se na glavi oštar kraj otupi, kaže se, da su iskočile.

Klampa ili *klanfa* je ko prst debelo gvožđe u četiri ćoška, na obadva kraja podrug do dva cola zavrnito i zašil̦ito, al ne jako. Kad se građa srizuje, zapoje se komadi klampama, da se ne miču. Cimermani, koji nisu izučeni, već samouki, trebaju ove sprave: veliku i sridńu sikeru, plankaču, bradvu, keser, dlica, svrdla, burgiju, ǵuniju, colove (mlađi kažu *metar)* šestar i konac,

Ǵunija može biti od gvožđa, ili od drveta. To je pravokut, u koga je jedna stranica dugačka jedan rif, a druga pol rifa. Ǵunijom zarezuju ćoškove građe i rogove.

Šestarom okružuju i mire. Talovi su drveni, a na krajevima su gvozdeni šil̦ci.

Konac (salerska uzica) je namotan na *čekrk.*

Oko kuće treba još *probojac, vaga vagača* za tovareńe pańeva i balvana, *gvozdeni klinovi* za cipańe pańeva, pa *lanci. Tezgere* su dvi ručice, koje u sredini dole imadu ovelik trbu; izvrtane su na tri, četiri mista, a u vrtlosine se zabiju vedrići i opletu debelima šibama ili bakl̦ama. U tezgera se nosi zeml̦a, kad se gat nasipa, ili se iznosi pozder. Mora biti uvik dvoje.

Sitno kućansko oruđe.

Šilo za krpańe kožne odore; *šig* za bušeńe kamiša; *sazubńak;* tim prorezuju zazubnice u końa. Svitńak (tračak za gaće) uvlače ili *metlicom* (otkine se debļi komad od domaće metle, koja raste u baščama, natakne se kroz struke na onaj kraj, koji je otkinit i nije ravan, već ima ko mali zub, omota se oko metlice i uvlači), ili na *koštičicu,* što je u leđa kokoši: na jednom je kraju širja i imade ko lantru, ovu lantru prodru i dobiju rupu; svitńak provuku kroz koštičicu, naprave malu gulu, da se ne izvuče, i uvlače u gaće. Uvlače i na čuvaldus, na koji nižu grovače. Svitńak uvlače i na gušče pero: pero se očisti od perja, pa se tańi kraj prisavije i zavuče u debļi ili onaj čisti kraj, koji se na polovici proreže.

Torba i što je u ńoj. Naš čovik malo kad ide daļe od kuće, a da ne metne na se *torbu,* koju svaki imade, čim pojde za marvom. Torba je kožna. Ako je gola koža, govedska ili końska, onda je zaklopac nacifran. Tanka i uska kožica crvene, zelene i žute farbe rabi se za vezeńe ili cifrańe. Izvezu sarači *obluke* i u ńima zvizde ili tulipane i srca. Još se pozabiju mala žuta puceta. Na sredini torbe je ružica, koja je lipo nazubrana i stoji na četiri kajišca unakrst. Na dolńem kraju poklopca je priki kajiš, tri prsta širok, a u ńemu su *kalančovi,* crni dugački, crveni kraći, a žuti najkraći. Crni kalančovi su isprebijani u okrug ili ko zvizdica, ili ružica. Na crvenima su ploče okrugle ko škuda velike, al tańe; ploče u sredini imadu dva uva, a izmed ńi je tanka alka. Kalančov se tako provuče, da je alka doli. Žuti kalančovići su išarani bilima, svitlima pucetima. Straga na torbi je prišit kajiš, koji je na predńoj strani na više mista probušit ili probit. Na predńoj strani je kratak kajiš, na komu je pređica, kroz koju se kajiš provuče i za jezičac pređice zakvači. Na tom kraćem kajišu ima žuta karika, za koju se sveže trudna kesa i korice za nož i masat. Na stražńem kraju kajiša ima mali kajiš prišit sa pređicom; na taj se obisi tikvica, lipo išarana, ili kepčija, iz koje se pije voda. I kepčiju znadu lipo išarati, a forme su iste ko i kod tikve ili tukvańa. Torba može biti još od teleće kože, ili jańeće i onda se dlaka, ili runa ostavi vani.

U torbi ima svaki korice za nož. Korice su ili od svińske kože, u okrug savite, ili od vrbovine napravite upravo za nož. Ove drvene mogu biti i šarane. Korice vise na kajišcu, koji je privezan za kariku. Za ńu je privezana i trudna kesa, koja imade dva *povrasa* u okrug pletena. Na povrazima je kesa. Na gorńem kraju kese su kroz

ńu provučena dva kajišca, na kojima je kesa svezana. Ako oće kesu otvoriti, povuče za povraze, ako oće zatvoriti, za kajišce. U trudnoj kesi imade svaki kremen i truda, al meću u ńu i novce, osobito momci i sluge. Na žutoj kariki na kajišu ili pletenu povrazu visi i *masat* ili *čakmak*. Masat mora biti od čelika, dug je četiri do pet prsta i ima uši, za koje se sveže. U torbi ima još i *duvankesa* ili od šest tala kože sašita, ili ovnovske kese. I na kesi znadu neki imati male kalančove.

U torbi mora biti još i *solenica* drvena sa zaklopcom. U zaklopcu ima otvor sa malim zaklopcom, u kom je opet *papričara;* može biti i bez papričare.

Mlogi imade u torbi još i šilo i nožić za šarańe, kajišica i uzica, al i voća i pečeni kukuruza, kad je za to vrime, al uvik crvenog i bilog luka.

Kad nije *lula* u ustima, onda je u torbi. Lula ima drveni i zemļani. Drvene se prave od klinove kvrge, ili od čokota; mogu biti okrugle, ili ćoškate. U nutri je *okov* od pleja. Gore je okov, na kom je *zaklopac*. Okov ima dva uva, a zakopac jedno; kroz uši se provuče čivijica. Zemļani lula imade različiti, pa se neke zovu *šemnice*, koje su najboļe, i *mađarice,* koje prave puno *baguša;* i one mogu biti okrugle, ili ćoškate. Na dolńem kraju lule je vratić, u koji dolazi *kamiš*. Lula je s kamišom svezana ili koncem, ili kajišcom. Kamiš je ili žestilov, ili kupovni, i to ili rožani, ili drveni. Drveni kamiš prave obično sami ļudi: odrežu žestilovu čistu mladicu, prožegu žigom. Rožani kamiš (od žestilovine, ili višńovine) ima *rog* ili *zarog* i *pipu*. Pipa je obično grbava, a dolazi u usta. I drveni kamiš znadu napraviti grbav i nalik na rožani: metnu ga u vrelu vodu, saviju ga po voļi i sapnu jakim koncom, pa ga ostave nekoliko dana. Takav kamiš znadu i našarati. Kadgod metnu u torbu, al najviše u ǵep škatuļu za sumporače ili šibice. Prave i drvene take škatuļe, kod koji se poklopac izvlači. Znadu ji našarati.

Poslovi.

Lov.

(U lov na zvirad ide malo ko do li samo kradom koji besposlica, jer je to dosta skupo, pa je samo za bogate i neradine. *J. L.)* Znadu pušku sasvim rasklopiti, metniti je pod kabanicu ili u torbu.

Gojeńe blaga i živadi.

Blago. Kod nas drži skoro svaka kuća końe, goveda, svińe i ovce, a sve to zajedno zovu *marva.* Najviše se drži svińa, pa ovaca, onda goveda, najmańe końa. Čim nastupi ružna jesen, dotiraju końe u štalu. U štali końe rane triput na dan. U jutro oko četiri i pet sati dade jim kočijaš prvi obrok, oko šest sati drugi, a oko sedam sati treći obrok. Oko osam sati ji napoji. Końi se na vodu izvode na ularu. Drugi put se rane u podne. Onda dobiju jedan, ili dva obroka. Oko četir sata, pa do sedam sati rane ji treći put. Dobiju po dva mańa, a treći, za noć, veći obrok. Końe rane sinom, graoricom, slamom, a dobivaju većinom, kad rade, i zrna: zobi, ječma ili kukuruza. Zrno daju ili samo jedno, ili pomišano. Mišaju zob i kukuruz, a ječam daju sam. Od kukuruza se końi najprije urane ili udebļaju, al su teški za kas i mlogo se znoje. Ko nema dosta sina, taj daje u jutro i na večer do napajańa sina, a u podne i posli napajańa natrpa u jasle slame ječmene, ili zobne. Na večer se końi napajaju oko pet sati, u prvi mrak. Ako ima dosta graorice, počmu je davati posli Sveta tri kraļa, ako malo, onda o Marińu; ako ima graorice jako malo (jedan, dva, ili tri voza), onda počmu davati, kad se počme orati za zob, a to je posli prolitnoga Matije, i to na obroke. Końi pojedu obrok graorice, ili dva, a onda dobiju sina.

Gazde počmu zobiti końe odma, čim ji uvedu u štalu, ili bar posli Sveta tri kraļa i to jedan, dva put na dan (u jutro i na večer).

Dok su końi u štali, dotle se češu češagijom, ali kad se ublate, znadu ji gdi u rupi okupati, makar je i ladno. Obično gazde kažu: „Šta ću ga česat; češe ga rešeto!“ jer u rešetu nose zob końima. *Češagija* je ko dlan u kvadrat veliki ple, u kom imade četiri do pet redi ko prst visoki zubova: ti su na gorńem kraju sitno nazubļeni. Izmed dva nazubita zuba je jedan bez zubi, koji zgrće prašinu.

Końi ostaju u štali do Filipa i Jakoba; siromašni znadu istirati i prije Đurđeva. Iza toga dolaze końi na ditelinu. U avliji imadu *tor;* u pol tora, il u kom kraju ńegovom su jasle; u jasle se nameće diteline. Ako je avlija mala, onda nameću diteline u kola, końe svežu za kola, pa neka po voļi jedu. Kad nestane diteline, a imade je sada skoro svaka kuća, istiraju końe na pašu u pašńak. Pašńak je ogradita livada, koja se ne kosi, već samo pase. Obično su to slabije livade. Kad se livade pokose, onda puštaju końe u te livade, koje su ogradite. Ako nisu ogradite, onda se tamo tiraju samo oni końi, koji ne rade. Kad se puste strńaci, siromašniji tiraju

svoje końe na strńake. U jutru urane, pa ji znadu tražiti i do ručano doba. O svetom Martinu najkašńe, a ako je zlo vrime, i prije, dovedu końe u štalu. U valovu, koji je ispod jasala, drže bogatiji po kamen soli; sol końi po volji ližu.

Goveda idu skoro kroz cilu godinu napolje. Samo kad snig jako pada, ili ako duše, ili je jako blato, ostaju goveda u toru. Zimi tiraju u šume, a liti po polju i livadama, kad se puste (kad se pokose i sino spravi). (Otočke su *Čistine* podvodna zemlja, pa nije ni paša osobita, al to ti je toliko, da bar marva kadgod iziđe. Zato nisu ni Bog zna kakva otočka goveda, jer nemamo paše ko Privlačani. A u Privlaki veliko općinsko zemljište, pa se dobro goveda urane, pa to upre u kola, kad marvu prodaju. Ko ima puno goveda, čuva sam, ili uzme slugu, a ko ima dva, tri komada, šalje u čordu. *L.)* Volovi, koji oru, su od jasala do kukuružńaka uvik u pašńaku. U jesen, kad se već goveda ne mogu u polju ili u šumi najesti, iznesu jim po jedne, dvoje i više krošańa žitne slame. Na pet ili šest glava marve iznese govedar po krošńe slame. *(Krošńe* imadu dvi obluke, dva savita drveta; jakom uzicom svežu krajeve obluke jedan za drugi. Drugom jakom uzicom svežu pridńi kraj obluka za pridńi kraj druge obluke, a stražńi kraj jedne obluke za stražńi kraj druge obluke; te četiri uzice zovu se *obrvke;* za te obrvke povežu se druge uzice; gdi se uzice sastaju, tu se jedna za drugu sveže; to je ko pređa; otvori između uzica zovu se *okna*. U krošńama se nosi sino, slama i pliva, samo se za plivu mora metniti unutra još i komad stare gube, da se ne rasipa.) Kad jednom dojdu goveda na jasle, onda se odile volovi, koji rade, od ostali goveda. Volovi se počmu raniti boljom slamom, osobito zobnom. Od Sveti tri kralja daju dobre gazde volovima za ručak i za večeru sina, a priko dana slame, ili plive. Od Svitlog Marińa rane svi po malo volove sinom. Kad pojdu orati, onda se volovi dobro rane. Za goveda je skoro cile zime rana jedino slama: najprije žitna, onda ječmena i najposli, ako od volova ostane, po malo zobne slame i plive. Samo se steone ili otelite krave, osobito ako ji doje, za se odbiju i ńima se daje po malo sina, „da si očiste zube". [Prije nisu marili za krave radi mlika, samo da otrane teliće; zato su pustili, da tele sisa, dok ga krava sama ne odbije, a kad su dojili, vuklo je tele za jednu sisu, a stanarica za drugu: mislili su, da tako krava lakše pusti mliko. Sad odbijaju teliće posli dva, tri miseca, a uče ji tako, da najprije reduša podoji, pa što ostane, ostavi teletu. Misto, di se krave doje, zovu *okol* (u Otoku i Komljatinci) ili *tor* (u Privlaki). Kad se

krava doji, tele se mora ukloniti od krave. Kad tele tiraju, viču: *luč!* a misto, kamo se tele *lučne*, kad doje kravu, zove se *teočar*. *J. L.]* *Teočar* je misto, gdi se teoci priko noći zatvaraju, a to je obično u pojati jedan kraj vrļikama prigradit. Kad doje krave, rade ovako: Kravu otiraju na ńezino misto, blizu plota ili ograde, iz rga operu vime, puste pod ńu tele, da *opsisa*. Dok tele opsisava, svežu mu oko vrata štrańgu, odvuku ga ispod krave i svežu prid kravu za plot ili ogradu. Dvi sise podoje, a dvi ostave teletu. Mliko procide na *cidilo;* cidilo je ili kupovno, ili odrežu grlić od velike tikve; s gorńe strane grlića tanki kraj odrežu, pa na dolńi privežu krpu i na to cide. Kad mliko procide, naliju ga u lonce. Junad dobiva od Božića bar za ručak sina. Ako ga ima dosta, dobivaju i na večer. [Goveda ne češu i ne čiste; ko ji čisti: češe ji češagijom. *J. L.*]

Svińe idu priko čitave godine na pašu. Svińe čuvaju svińari. Kad u poļu, ili u šumi skoro ništa dobiti ne mogu, daje jim se čitavi klipova kukuruza i to najviše po tri na glavu. Kukuruzi se ne krune, već ji krune same svińe. *Dojnice* (krmače, koje doje prasce, bilo *jeseńake*, *božićńake, marińake,* ili *prolitńake)* dobivaju za ručak i večeru napoj: ugrije se koto ili dva vode (koliko već ima dojnica), uspe se u spirine, ako ji ima, ako nema, onda u čabar za spirine ili za napoj, pa se na to voda naspe na dvi dojnice po pregršt ječmenog, ili zobnog brašna, ili mekińa, pa se to promiša i u sviński valov istrese. Kad se istrese, onda se krmače puste, koje za čas valov obližu.

Velike svińe u poļu ruju i vade žiļe od trave, a u šumi uz to, kad već nema žira, dobiju kukińa, ili glogińa. Ako se svińar znade dobro pеńati, to skida sa rašća imelu *(J. L.: omelu)*. To je u zimsko doba. *Rańenice* (svińe za smok) dobivaju iz početka slab napoj: malo spirina, u ńima zeļa, ili salate, krastavaca, ili jabuka, pa malo ječmena brašna. Posli dobivaju boļi napoj i kuvaju jim bundive (al bundevsko sime žene otribe), a posli još i ripica (krompira) kuvanog i ugńečitog pomišano sa ječmenim brašnom. Napoj od kuvani bundeva i krompira je gusti napoj. Tri do četiri nediļe prije klańa dobivaju rańenice samo sitnog kukuruza i ladne vode. Prasci sisaju po sedam do osam nediļa. U četvrtoj nediļi uče ji jisti. Svińar daje prascima sitna kukuruza. Kad već budu tri do četiri miseca, onda jim daju i ječam. Prasce rane kroz čitavu godinu, al napoja ne dobivaju, jer mlogo mokre i krtog svoj zamažu. *(Krtog* je slama, koju bacaju pod svińe; svińe za čas uvrše slamu, pa postane nalik na plivu.)

Ovce. (Ovce drže najviše radi vune. Sad više nema veliki čopora ovaca, nego svaka kuća drži nikoliko komada, koliko treba radi vune. *J. L.)* Ovce idu na pašu, doklegod je gola zemļa, i to s prolića u šumu, a liti, kad se puste strńaci, po strńaka. Idu i po ńiva rano u proliće, dok se ne zaoru. Ako je suva zima (bez sniga), a smrznito je, puste ovce po livada, ili svaki tira svoje ovce na svoje žito, ječam, ili kupi od drugoga, da smije na ńegovo žito tirati, al znadu i kradom tirati na tuđe. (Čoban jim ogradi u poļu *okol* i ondi planduje s ovcama. Svako jutro ide divojka ili mlada po mliko, pa stane na vrata i pušta polako jagańce jedno po jedno med ovce;

Sl. 39. **Čoban, čordaš i svińar** (liti).

čoban vata ovce gvozdenom kukom (štapom) za nogu i doji. *J. L.)* Kad snig zapane, onda se ovce u niski jasala rane sa slamom, ili kukuruzovinom, s kojom u najnovije doba počimaju raniti i goveda.

Obično pojedu goveda kukuružńak još na ńivi. Dvi do tri nediļe prije jańeńa dobivaju ovce sina za ručak, a kad se pojańe, onda i za večeru. U podne, ili priko dana dobivaju i daļe samo slame.

Ako čovik ima čoporak ili čopor goveda, ili svińa, ili ovaca, onda ima svog govedara, ili svińara, ili čobana. Dapače ima svog pastira i za 5—6 svińa, ili goveda, ako ima svoje muško dite. Inače tira u jutro seoski svińar svińe, čordaš goveda, a čoban ovce. Svińar puca kanģijom, čordaš svira u rog. čoban ide od kuće do kuće, pa istiruje i sam iz avlije. Goveda, svińe i ovce ne čiste ničim. Samo liti svińe znadu često kupati u rupi, ili na potoku, a ovce okupaju prije nego što ji ošišaju.

Kad se kobila ždribi, krava teli, krmača prasi, ili ovca jańi, to se pripusti voļi božjoj. U slučaju, da se ne može oprostiti, pozovu pametniji babicu. Kad se krava oteli, ili kobila oždribi, pospu mlado soļu, da ga mater boļe oliže. Inače se ne brinu puno za ńega. Ždribe ide sa kobilom za kolima već iza nekoliko dana. Ako sustane, metne ga kočijaš u kola.

Ako kravu doje, odbiju priko dana tele, a priko noći spava s kravom. Ždribe sisa, dok ga kobila sama ne odbije. Ako se je krava u proliće otelila, sisa tele do Mioļa, ili Lučina. Prase sisa sedam do osam nediļa: prolitńaci sedam, a jeseńaci osam nediļa. U novije vrime brinu se ļudi, da poboļšaju svoju pasminu (trägu): kobile vode pod carske ždripce, krave pod seoske bike, ali se još malo brinu za svińe i ovce. Sada ko i prije imade svaki svog nerasta i svog ovna, a ako ima čopor, i po više ńi. Jedino što neraste i ovnove malo boļe rane.

Ko ima čopor goveda, taj ima svog bika. Bika ili sam odrani, ili ga kupi. Prije je skoro svaka kuća, osobito bogatija, imala svog ždripca, bika, nerasta i ovna, ili više ńi. Sada jim u tom smeta mlogo zakon.

Blago kod posla. Końi voze i oru, pa dok je prije trijest godina bila velika sramota, da se kobila upreže, sad je to već običaj. Dapače prije nisu ni orali na końma, već samo na volova, i to po osam, a sad bome više ji ore na końa, nego na volova. Ako i ima volova, to s ńima trguje: kupi, porani, pa proda.

K o ń e p r e g u o v a k o: Końi se privedu k rudu. Ako ne će odma da lipo uz rudo stane, vikne ga kočijaš po imenu i kaže: *arto!* Koń se *artokne* i stane uz rudo. Kočijaš uzme am, pribaci końu priko glave i namisti ga na leđima. Ako je poram, mora końu rep ispod stražńeg pršńaka izvuć. Sad se uzmu uzde sa ruda, pribaci se vański kajas priko glave, natakne oglavina na nos, uvali žvala końu u usta, podigne oglavina i privuče końu priko ušiju, zakvači podbražńak i zakopča lanac ispod brade. U uvu žvale iznutra ima prikopčan mali lančić, a u uvu iznapoļa kvačak. Na taj se kvačak lančić zakvači. Posli toga uzme se ular i oko kajasa sveže za kariku, što je u jastučku. Kod poramova se nataknu predńe i posli toga zakvače stražńe štrańge. Ako su amovi sa ogrļom, onda se ogrļe natakne końu na vrat, prije nego se žvali.

Na końma se i drļa, a oni vuku i kopači plug, kad se kukuruzi, ili krompir, ili gra praši, ili zagrće.

Imade još, i to boļi gazda, koji oru na volova, pa sad pregu po šest, četiri, a neki su pošli preći i po dva u plug. Nekada su pregli po osam u plug: prvi par se zvao *predńaci*, za ńima su *šestińaci*, onda dolaze *pogoničari (J. L.: pogońači)*, a najposli *orničari*. Svi volovi s desna, koji dolaze u brazdu, zovu se *bražńaci*, a s liva *vańaci*. Jači volovi dolaze u brazdu. Kad se vata po šest volova, onda otpadaju šestińaci, a kad po četiri, onda pogoničari. Siromašniji, koji nemaju dosta volova, pregu i krave, pa se često vidi, gdi dva vola i dvi krave oru. Nikada ne pregu końa s volovima, ili s kravama.

(*J. L.* Kada oru, ako oće navraćati volove na livo, viču: *o!* To se viče samo na predńake. Kad žele, da se skrene desno, viču: *stuk!* Kada vańak istira bražńaka iz brazde, viče se na bražńaka: *ejs!* Ako bražńak istira vańaka, viče se na bražńaka: *ča!* ili *čakaj!* Ako se predńaci pritiruju, viče se na bražńaka: *o! ejs!*, a na vańka: *stuk! ča!* Evo ovako viču: *Ča*, bika! *Ejs*, maleta! *O! ejs!* risońa! *Stuk! ča!* revka!

Čuo sam kako divojke pivaju o tome:

Žito vozi moja mila dika,
Žito vozi, a kanģijom puca,
A u meni moje srce kuca.
Iz daleka mene ugledala,
Al me nije žeļa pripoznala.
Žito vozi, a na vozu sidi,
Volovima ovako besidi:
Ča! le! kajla! Evo ide frajla!
Ča! le! revka! Evo ide seka!
Al 'kad mene dika boļe spazi,
Kako spazi, ta s voza silazi,
Pa povika iz sveg grla dika:
Stuk! Hoj! bika! Stani! Evo dika!)

Kako se blago čisti ili jalovi. Ždribac se *uvrne*, ili *uštroji*. Štroje ovako: [Ždripca svežu za sve četiri noge jedekom, povale ga na leđa, pa niki *štrojač* uzme *kuku*, a to su dva klipa svezana na jednom kraju jedan s drugim. U ta dva klipa zavati se život ko u procip odozdol gore. Onda se ona dva nesastavita kraja klipova svežu, pa štrojač (majstor) samo oštrim nožem razreže kesu, zareže u život, izvadi jajca i marvinče iščisti; žilu, na kojoj su jajca, izreže malo. Onda se rana namaže vitrijolom, ili terpentinom, (čistom mašćom i natru soļu), a końa tiraju po nikoliko dana i jaše ga, da se razoda. Ima ji, koji čiste, a ne zavate život klipovima, nego samo ždripca svežu, povale i očiste, a onda usijanim gvožđem ranu ispale. *J. L.*]

Kod nas obično końe *jalove*, jer kažu, da je tvrđi i da se boļe dade uraniti. Ždripce i bice jalove u Privlaki ovako: Jedekom se omotaju sve četiri noge i jedekom povuku, a životińa upane i izvali se na leđa. Sad majstor uzme kesu, jaja iz kese iščupa i utira u trbu, a

Sl. 40. Štrojač.

žilu, na kojoj su jajca ili muda, rukama zgńeči, da se mora osušiti; kesu pri trbuvu sveže jakim koncom i poso je gotov. Końe, a tako i bice ritko štroje, već nerastiće ili prasce, nerastove i ovnove. [Ima ji, koji i kod bika zavate život klipovima, pa onda udaraju čekićem, dok ne stuku. Nerastiće samo uštroje i namažu ranicu mašćom i solju. *J. L.]* Kad se końukjalovi, mora se svaki dan jašiti, što obično rade momci, da se prooda, da mu kesa jako ne zatekne (oteče).

Psi i mačke. U kuća, a osobito na stanova, drže ļudi i po više pasa i mačaka. Pas, koji je uvik kod kuće, zove se kućni pas; priko dana je obično privezan na lancu. Oko vrata ima kajiš, na kom je alka, a u alki je lanac. U prvi mrak pusti se pas s lanca (t. j.: odveže mu se kajiš.) Psa neki zovu: *kêr* (a malo: *kerče),* ili *ćuko.* Žensko pseto zovu i *kuja.* Kuja *(kujica, kučka) se šteni,* a ošteni *šteeniće* ili *štenad (štene, psetance).* Pastiri imadu svoje pse: svińar svińarskog, a ovčar ovčarskog, a kadgod ima psa i govedar. Pse rane kruvom, a kad gazda jede meso, dobije pas kosti.

Mačaka ima i po više u kući; rane ji kruvom, al ji žene više vole, pa dobiju i mesa i slanine. Mačka *se maci.* Kad zanese (kuja ili mačka), onda se kaže, da su *skotne.* Mačka *omaci mačiće.*

Blago po dobi. *Końi.* Kad kobila zanese, kaže se, da je *oždribnila,* da je *ždrebna* ili *ždribna.* Prve je godine *ždribe,* druge *ome* (muško je *omak* ili *ždripčić,* a žensko *omica),* u trećoj *ždribac* i

šdribica, u četvrtoj ili *šdribac*, ili *koń*, kad je počistit,i kobila. Bogatiji ne pregu (ili ne *vataju* u kola) do tri godine, a sirotińa i od dvi.

Goveda. Kad krava ponese, kaže se, da je *stelna* ili *steona*. Prve godine je *tele*, druge godine *june*, muško *bičić* ili *biče*, ili *junčić*, ako je očistit, a žensko *juničica*. U trećoj godini je muško *bik*, ili *junac*, a žensko je *junica*, i to, dok ne izrastu. Onda je muško *bik*, ili *vol*, a žensko (kad se oteli, *prvoteļkińa;* potli je *krava*. *J. L.*) Izrastu sa četiri godine. Neki muške teliće uvrnu od dvi nediļe, jer vele, da boļe rastu i dobiju veće rogove; u drugoj godini obično muške pojalove ili ujalove, a najlipšeg ostave za bika. Ako kobila, ili krava, krmača, ili ovca pobaci plod, kaže se, da *se je pojalovila*.|

Sviñe. Kad krmača zanese, kaže se, da je *suprasna*, a posli *se oprasi*. Prve je godine *prase* od prolića do jeseni, a onda je *nozime* do godine; od godine je *godišńak* do podrug godine, a onda je do dvi godine *podrušńak;* od dvi godine je *dvogodac*, od tri *trogodac*, a kašńe je staro *krme*.

Muški se prasci poštroje prije nego se odbiju od sise; najboļi se ostave za nerasta: prve godine je *nerastić*, a posli *nerast*. Poštrojite prasce zovu *bravčići;* a ženske su *krmačice*. U drugoj godini je *bravac* i *krmača*

Ovce. Prve je godine *jańe*, a muško *ovnić;* druge godine *šiļešče*, o onda je *ovan;* ako je uštrojen, *škopac;* škopi se u drugoj godini.

Životińska imena. *Końi*. Po dlaki: *čilaš* ili *bilac*, sasma bil, ili samo malo crne dlake u repu i grivi; *šerav*, ako je *grošast* (ko škude mističavo ima crne dlake); *zelenko*, ako je više zelenkast nego bil, ili grošast; *dorat*, tavno crvene dlake; *riđo*, crvene dlake; *kulaš*, žute dlake; *alat*, ni pravi riđo, ni pravi kulaš; *vranac*, sasma crne dlake; *mrkov*, mrke dlake; *cvitan*, koji imade mańu bilu pigu na čelu, a zovu ga i *vicko; lisac*, koji imade veliku bilu pigu na čelu, koja može biti i priko nosa; *brńa*, ako je piga priko nosa žuta; *putaļ*, *putko*, ako ima noge bile dlake; *šargo*, ako je šaren; *plavac*, ni mrkov, ni dorat. Druga imena jesu: *barna*, *bećar*, *buša*, *cesar*, *davor*, *fečko*, *galin*, *madar*, *malin*, *macko*, *milko*, *pajko*, *sarvaš*, *semeš*, *seneš*, *šandor*, *šima*, *tatar*, *tindir*. — (Kobile): *čilaša*, *cundra*, *doruša*, *jula*, *cvitka*, *cura*, *kulaša*, *linda*, *lisa*, *liska*, *ļuba*, *malča*, *manda*, *milča*, *molda*, *mrkuša*, *plavuša*, *plavica*. *putaļa*, *surka*, *zelenka*, *vranica*, *šeravka*.

Goveda. Po dlaki: (Volovi): *Galoša*, *galońa*, *garońa (L.)*, crn; *mrkońa*, mrke dlake; *crļa*, crvene dlake; *žujo*, žute dlake; *zeļo*, *zelońa (L.)*, zelen; *biļa*, *bilońa (L.)*, bil; *šargo*, šaren. Po repu

i rogovima: *kitoňa*, imade gust rep; *jelaš*, veliki, malo uviti rogovi; *široňa* ili *širov*, ako rogovi idu širom; *šerav*, ako ima šarene rogove; *prvan*, ako rogovi idu naprvo; *vilaš*, ako su rogovi nalik na vile; *šiļov*, rogovi šiļasti. Po pusaku *(pusak*, kud piša): ako je pusak dugom dlakom obraso, onda je *risoňa*. Druga imena: *barna*, *bika (L.)*, *bimbo (L.)*, *buša*, *darov*, *gorjan*, *kajla*, *keša*, *kormoš*, *maleta (L.)*, *mileta*, *revka (L.)*, *sarvaš*, *silaj*, *svilaj*, *šuda*, *šuman*, *vidroňa (L.)*, *volaš*. — (Krave): *Beca*, *bilava*, *boca*, *bosurka*, *bulka*, *crļa*, *crvenka*, *cura*, *čonka (L.)*, *draguļa*, *garava (L.)*, *grabuļa*, *jelinka*, *lisuļa*, *masuļa*, *milka*, *milava*, *mrkuļa*, *peruļa*, *plavuļa*, *prvuļa*, *rumenka*, *srnava (L.)*, *šaruļa*, *širuļa*, *širka*, *šumava*, *viļarka*, *seļava* i *šeļava*.

Sviňe. Obično daju imena samo krmačama i nerastovima. (Nerastovi): *Musa*, *rade*, *ciganin*, *sivko*, *putko*, *milan*, *davor*, *janko*, *šarac*, *ektor*, *(miško*, *sivoňa*, *šarga*, *kosta*, *biļa*, *dives*. *L.)* (Krmače): *Dugoša*, *kriloša*, *sivoša*, *klopoša*, *kusara*, *draguļa*, *paunica*, *masuļa*, *putka*, *ciganka*, *(biloša*, *seļoša*, *šeravica*, *seňoša*, *klopa*, *cocka*, *šećerka*, *golubica*, *jaňoša*. *L.)*

Ovce. Samo ovnove zovu imenom, i to daju imena koňska, ili volovska. *(Šuša*, *šara*, *bula*, *krňa*, *roga*, *šuja*, *gara*, *barna*, *garoňa*, *šarga*, *širga*, *frčan*, *frča*, *kosoňa*, *kosa*. *L.)*

Psi: *Amidor*, *cigan*, *lisko*, *kudrov*, *bělov*, *kúsov*, *šarov*, *seļko*, *liska*, *šãra*, *bulka*, *bula*, *kũsa*, *ektor*, *cuca*, *cura*, *sokol*, *fina*, *fida*, *brko*, *zora*, *(šutov*, *kušlin*, *morgov*, *morga*, *cifra*, *šnekla*. *L.)*

Mačkama ne daju imena, već ji zovu: *maca*, *cica*, *macica*, *mica*, ili jim daju imena: *Pero*, *Andrica*, *Persa*.

Živad. Većina kuća drži samo *kokoši* i *guske*; kokoši u avliji, a guske istiraju priko dana na put ili drum. *Patke* drže oni, koji su bliže vodi, bilo ta tekućica, ili bara. *Pure* drže one kuće, u kojoj imade bar četiri žene. (Guske, patke i pure otraňuju i na stanu, jer guske i patke trebaju vode, a pure treba da su na livada. *J. L.)* Sada dolaze u modu i *morske kokoši* ili *perlinčice*.

Velika živad se rani kukuruzom, ječmom i zobļu. Na kokošji badňak (dan prije badňaka) rane se devet puta i to u jedeku. (Od zobi kokoši dobro nesu jaja. Da guske i patke budu zdrave, rane ji kukuruznim brašnom i listom od kopriva. Ne smiju se raniti mekiňama, kad nesu jajca, jer će guščići biti nemoćni: izvrtat će se na leđa, a ne će se moći ispraviti. — Ako kokoš snese jaje bez ļuske, kažu, da je jela mekiňa pa je snesla *bezļusak;* ako guska ili patka snese bezļusak, kažu, da ju je ko udario nogom u rep. *L.)*

Kad kokoš, guska, pura, ili patka, što je jako ritko, *nakvoca*, nasadi se. (Kad kokoš kvoca, a ne žele je nasaditi, kupaju je u ladnoj vodi, ili je žagre ispod repa. *J. L.)* Kokoš obično nasade u gńizdu, gdi nese; tako i gusku. Puru možeš, gdi oćeš, a patku samo na gńizdu, gdi je nela. Pod kokoš se metne 17—18, pod gusku 7—9, pod puru 20—25, a pod patku 17—18 jaja. Izbiraju se što krupnija i frižja jaja. Jaja se ugļenom našaraju za to, da se poznade, da li koja druga *podnaša*. (Nasađuju se kokoši najrađe na Cvitnicu, a i onda paze, da se nasađuju, kad svit ide iz crkve. *L.)* Kokoš sidi tri, druga živad po četiri nediļe na jajima. Pure se skidaju s jaja obično drugi dan, da se narane i napoje. Sama se ne će skiniti s jaja.

(U kog kvočka sidi dvi nediļe na jaja, pa više ne će siditi, treba samo jajca zakopati u đubre, pa će se poleći. Pilići *jagodńaci* su oni, što se legu, kad jagode cvatu; ti su slabi i rado crkaju. *J. L.)* Pilići se rane žitom, sitnom provom i *mêćom:* zaprpa se malo kukuruzna brašna s vodom, da nije ni previše mokro, a da nije ni suvo. Guščići, purići i pačići rane se samo mêćom. Za puriće se u meću metne zeleni kopriva, ili zelene diteline. Kad purići obole, zamete ili zaprpa jim se meća sa rakijom. (Živad se po dobi zove: 1. kod kokoša: *pilče*, *oroščić*, *oroz*, *orozan*, *pitlić*, *pital*, *pito; kokica, kokoš, kvočka* (koja piliće vodi); 2. kod gusakâ: *gušče*, *gusak*, *guščica*, *guska;* 3. kod patakâ: *pače*, *patak*, *pačica*, *patka;* 4. kod purâ: *purče*, *purančić*, *puran*, *purica*, *pura. L.)*

Čele. Čele drže ļudi u košnica, koje su spletene od divļe loze, a umazane snapoļa blatom, u koje se pomiša govedske balege. U košńici su *krštenice* (dva klipa unakrst, jedan gore, a drugi malo niže), za koje čele pričvrste sat.

Kad se pusti roj, onda čelar pazi, gdi će se uvatiti. Kad se čele malo smire, popne se do ńi. U zubi je lula, a u ruki zapaļena kadionica, da se puši. Košńicu prije vratičem[1] dobro iznutra namaže, na dugačkom i gore rašļastom prutu postavi pod roj i onda polako ga peruškom smete u košńicu. Košńicu ostavi do na večer pod drvetom, samo pod ńu podloži kaku dasku, da nije na zemļi. U večer prenese košńicu u čelińak[2].

---

[1] Vratič je cvit, koji imade dugačku stapku, na vršiki listić, koji je okolo sitno narezuckan, a dugačak ko prst; dole je jedan prama drugom 4—5 u redu. Cvate sitno žuto, a cvit dosta tvrd.

[2] Čelińak je drvena zgrada, dosta dugačka, sprida je 1 fat visoka, a ostraga četiri šuva. Pokrita je daskom. Obično je okrenita prama istoku, a samo malo prama jugu ili pod pol dana.

Čele pod jesen *tuše*. Iskopaju rupu; u rupu udare raskolit klipić; u klipić zataknu sumpora; na rupu postave košńicu i omotaju gubom, ili pońavom. Gorući sumpor omami čelu. Košńicu sa strane udaraju, da čela ispade. Za svaku košńicu iskopaju po jednu rupu. Čim košńicu skinu sa rupe, odma je zatrpaju. Na to okrenu košńicu gore, izrežu prazno *saće*, a zatim izvade krštenice, koje su izvana kroz košńicu udarite, podignu košńicu nad čabar i *med* spadne u čabar.

Med se proda, samo se nešto ostavi za kuću. Taj kućni med pritope u kotlu, ili u tavi na slaboj vatri (zato se i zove *topļeni med)*, a rade to zato, da se med duže drži. *Voštinu* također prodadu, samo što si žene nešto ostave, čim vošte konce i tkańe laneno i konopļeno, kad se trza.

Kako se životińe dozivļu i tjeraju. *Końi* se vabe: *na! mali! nä!* Tiraju: *arto!* (Ždribe: *prse!* Kobilu: *ote! J. L.) Goveda* vabe: *na! milka! nä! (Na-nä! širońa!* Tele: *luč! J. L.)* Kad końe, ili volove tiraju, onda ji opomenu po imenu ili kažu: *ajde!* Kad ji nutkaju, da boļe idu: *ajde! rano, ajd!* Na volove u plugu viču: *ho! hajde!* Kad oće, da volovi okrenu s desna na livo, poviče kočijaš: *o!*, a kad s liva na desno: *stuk!*

Sviñe. Kad oće, da ji vrati, viče sviñar *vračaj!* a kad ji vabi: *gic-gic-gic! mali-mali-mali! packo-packo! (gič-gico! kuči-kuči-malečko! J. L.)* Ili zovnu po imenu najjaču krmaču: *Kriloša! kriloša! Sivoša! sivoša!* Ili viče: *gic! prase, gic!* Ili naprosto vabi *prasê*. (Tiraju: *ušo! uška! ala! J. L.)*

Ovce tiraju *„arja"*, a kad čoban oće, da se razdile, onda viče: *rastrk! rastrk! rastrk;* kad se utiraju u ovčaru, onda: *trkš! trkš! trkš!* (Ovce i koze vabe titrajući desnom stranom jezika ukraj desne strane neba kraj gorńe čeļusti ko da izgovaraju *k*. Tiraju: *eo! arija! J. L.)*

Pse zovu po imenu, a tako i mačke. (Psa zovu *fićukom;* mačku: *mac-mico! mics! J. L.)* Tiraju (pse): *cuki! marš! šibe!* (mačku): *šic!*

Živad. Kokoše vabe: *pi-pi-pi!* ili *coka-coka-coka!* ili *pipice-pipice! mali-mali-mali!* (ili *tuki-tuki-tuki-tuki-tukice, tukice-tuk!* Tiraju: *iš! J. L.)* Pure: *bi! puro! bi-bi-bi! (bi-bi-bi! puro! bi!* Tiraju: *iš! pur! ludo! luda! J. L.)* Guske: *guso-guso-guso!* ili: *žuge-žuge-žuge! žugice-žugice-žugice! birice-birice!* (Tiraju: *veš! gus!* Guščiće vabe: *gudo-gudo-gudo! J. L.)* Patke: *li-li-li! (ligo-ligo-ligo! ligice-ligice!* Tiraju: *pat! J. L.)*

Kako se postupa sa životińama. Ļudi obično vole životińe, a osobito końa i psa. (Ko najviše koje životińe timari, taj te najvoli. Mlogi ļudi boļe vole końa, već ženu. Bar tako kažu. *J. L.)* Ritko da će koji końa tući, osim što ga kanǵijom ošine, ili da boļe ide, ili kad se plaši ili od čega zazire. Ako je teško, on će ići, kako vele, *sa šbice na šbicu*, nego da tuče svog końa. Ako je blato, to će rađe ići pišice, nego da końa muči. Otići će u Ukovar (čuje se i: u Kovar) (28 km daleko) pišice, a koń će stajati u štali. (A dikoji su nesmiļena srca, pa tuku końe, gone ji i ne štede. *J. L.)* Ako vide, da ko końa ili drugu koju životińu tuče, ne mogu se uzdržati, da mu ne kažu: *Ne tuci ga kolcom, već rešetom, ili kukuruzom.*

Naši ļudi obično maze životińe; ako jim jako skrive, znadu izvući i vrući batina, al će posli, osobito ako je sam s marvom, početi ovako: *Vidiš, da si me slušo, ne bi bio bijen! Zapamti si to, pa nemoj nikad više toga raditi.* Na to će ga po glavi, vratu, ili plećima pomilovati.

Pse i svińe češkaju ispod vrata i po trbuvu, što jim je jako drago. Zato će se krme, kad dođe do pastira, uvik javiti: *ha, ha, ha!* i upravo će se nasloniti na čuvara, da ga pomiluje.

Mačke i pse miluju osobito dica, al i stariji znade pomilovati ji, makar samo po glavi.

Bolesti kod životińa. (Końi.) *Sakagija* ili *šdribečak.* Koń oteče u vratu, a bale mu cure na nos; kad sakagija sazrije, provali se ma gdi. Vele, da tu bolest moraju priboliti svi końi.

Karakuš. Końu oteku noge i šepa; ne da se izličiti, pa za to ni ne liče, već take końe, čim osite, prodadu. Niki kažu, da na karakušu koń oboli, kad se vruć napaja. *Griža* je bolest trbuva; koń se od boli vaļa. *Žura* je bolest u glavi; koń glavińa ko pijan. *Žaba.* Końu se napne na vratu ko žaba. *Sipoti.* Koń odbija bočinama (slabinama) i kašļe; to je bolest bili ǵigerica.

Napokon *se koń okrvi*, kad se najede mlade trave, teško mu je dijati, pa se nadimļe.

(Goveda.) *Raspršńača.* Oteče u papaka. *Bedreńača* se pojavļuje najviše kod debeli telića. Tele potuži, gubica mu je vruća, a oči mutne; mlogo ji od bedreńače pogine. *Metiļ* je bolest bili ǵigerica: na ǵigerica ima nekaka životińa ko balavi puž. Goveče kašļe, *blija* (sasma mekano ide napoļe) i slabo jede. Obično ugine. I goveče *se može okrviti. Nadam.* Goveče se najede mlade diteline, napije se vode i napińe se. Ako ga ne tiraju, da trči i da problija, pogine.

(Sviń e.) *Gronica* je bolest u vratu: vrat oteče, a krmče ima ko groznicu. Lako svińe tu bolest pribole, pa ji malo skapa. *Resa.* Navru žile u vratu, a krmče slabo jede. Resa znade prasce utamaniti. *Daktavica.* Krme odbija bočinama. *Guše.* Krmče oteče u vratu. I krmče *se* može *okrviti*, a može i *problijati.*

(Ovce.) *Metiļ.* O ńem sam već reko. *Šuga.* Koža se zacrveni i jako svrbi, a kašńe se okrasta i runo ili vuna spane. *Ospice.* Napnu se *žmiļci* (miurići), koji su isprva crveni, a posli nagnojeni. *Vrtoglavica.* Ovca se najedanput počme okretati na jednom mistu, dok ne upane. Kad ju to malo projde, pase, al slabo napriduje i vuna s ńe spada.

Lijekovi za životińe. Čim ļudi opaze, da *„je životińa potužila“*, uvate je i narežu joj uši i rep: po uvu se udara šibicom, da krv ide; to je prvi i najglavniji lik kod ńi. Kad vide, da to nije pomoglo, uzmu sirćeta, i to ako mogu dobiti vinova, natucaju biloga luka nekoliko češļeva, metnu u sirće i tim životińu napoje. *Karakuš* i *sipote* kod końa, *bedreńaču* i *metiļ* kod goveda, *gronicu*, *resu*, *daktavicu*, *gušu i blijańe* kod svińa, *metiļ*, *ospice* i *vrtoglavicu* kod ovaca ne liče nikako. *Sakagija (ždribečaci.* Prži se sol u tepsiji, da se dobro ugrije; metne se u strunicu i obisi bolesnom końu na gubicu. Onda se ždribečaci prokinu i ispare. *J. L.)*

Sipļiva końa prodadu ciganima. *Grižu* liče sirćetom, u kom ima stucana bila luka; to isto rade i kod *žure*. *Žaba* se rastare: rukama po ńoj pritišču i oblažu vrućom vodom. Ako se końu počme na oku navlačiti *biona*, obise mu na vrat bile loze i ispiru oči ladnom vodom. Kad *se koń okrvi*, narežu mu uši i rep; kad počme ići krv, odlane końu. *(Mišaci* ili *miševi.* Uzmu se klište, pa se ńima mišaci izdrope. — *Kurjače zube* treba poodbijati. — *Ako skotina stane*, napajaju końa gorkom soļu. — *Ako koń kašļe*, napajaju ga sumpornim cvitom. — Końe treba pogladiti ispod ušica dlanovima, da ne bi dobili *žuru;* ako žura napane na ńi, baje se kolincem od slame i veli se u triput: *Biži, žura, evo od slamke kolino.* — Ako su na końu *vlasovi* na nogama, treba bolesno misto ribati novom štrańgom, dok krv ne pođe, a onda namazati čistom mašću i slancem zasuti. Vlasovi se zavijaju i travom vlasuļom. — Kada u końa *stane mokreš*, kazuju, da je dobro nasuti sitne i ļute paprike onamo, kud mokri. *J. L.)*

Kod goveda liče *raspršńaču* tim, da papke peru ladnom vodom i u vodu uliju nešto sirćeta. — (Kad goveda noge bole, kade ji svetima travama ko i kršćanina. — Teletu provrte uši letkom, da ne dobije *bedreńače. J. L.)*

Svińe ne liče nikako. — (Ko bi rado, *da krmače traže nerasta*, treba jim nasuti u napoj dosta ļute paprike. *J. L.)*

Kod ovaca *šugu* liče ovako: U vodi skuvaju duvana *kršaka*, pa tom vodom ovce peru i pospu plavetńakom (plavim kamenom, „modrom galicom") u sitno stučenim.

Drukče pripuste ļudi bolesno marvinče dragomu bogu. Ako crkne, utiši se: *Bog dao, bog uzeo! Gdi je marve, tu i štete!*

Kad marvinče, koń, ili goveče crkne ili krepa, crknito goveče, końa, ovcu ogule (oderu mu kožu, *J. L.)*, odvuku ga u kakvu rupu i tamo ostave, nek se psi i tice časte. To bude osobito na stanu. Ako je u selu, mora ga zakopati, pa ga zakopa gdigod u šļiviku, i to na misto, kamo se slabo dolazi. (Goveče odnesu cigani, pa pojedu; tako isto, kad ugine krme, ili ovca: sve to cigani potroše. *J. L.)*

Obrađivańe zemļe.

Priređivańe zemļišta. Kad se oće od šume, u kojoj uvik ima i grmļa i šikare, načiniti ńiva, ili livada, mora se najprije *iskrčiti*. Veliko drveće, koje se može za što upotrebiti, podsiče se i izradi (u prijašńe doba na kolce, vrļike i prosikove) i odveze, a ostalo se zapali, pa gori po nikoliko dana. Kad se vatra utrne, onda dojdu ļudi sa budacima[1] i iskapaju mańe pańeve, pa te mańe pańeve naslažu na veće i opet zapale. Ako i sad veliki pańevi ne izgore, ostave ji, da trunu po malo, pa oru i oko ńi. Takve ńive zovu se *krčevine*.

Kad zemļa *izdade*, mora se *pođubriti*. Ko ima mlogo zemļe, imade i mlogo marve. Liti dobivaju đubre skoro samo od oni goveda, koja ne rade. Ta se goveda priko noći zatvore u tor. U jutro govedar ide sa gvozdenom lopatom, pokupi balege i baca na jednu rpu. Ako je marva (goveda) u šumi, onda leže pod rašćom i *tore* šumu. Priko lita đubre ńive ovcama oni, koji imadu mlogo ovaca. Ovce drže *u letva*, u ogradi, koja je od kupļeni letava napravita[2].

---

[1] *Budak* ili *trnokop* je dobra pol šuva dugačak, a podlanicu širok, u vratu je zavinit, da gore gleđe, a daļe od vrata su uši, u koje dolazi držak. Budak ima oštricu, al je odebela, da joj ni cigle ni koreńe ili žile drveta ne škode. Ńim se kopa tvrda zemļa, osobito, ako je u ńoj mlogo cigala; *babiče se* livade: iskapa se trńe i pańevi. Da čovik ima jači mâv, mora biti budak dosta težak.

[2] *Letve* se prave ovako: Uzmu se dva vedrića (dvi letve od četiri šuva dužine) i na ńi se prišiju ekserima tri do četiri dugačke letve. Jedna se letva prišije priko, na jedan vedrić gori, a na drugi doli. Za tu priku letvu prišiju one dužne na onom mistu, gdi se sastaju. Taki imade više, četiri do deset komada, prama čoporu ovaca. Izmeđ

Ovcama *tore* ńive pod kukuruz.

Zimi je marva ili u štala, ili u torova. Ako su końi i goveda zajedno, mišaju đubre; ako nisu, onda među svako za se. U novije doba prostiru slamu pod końe i goveda, da dobiju čim više đubreta. Za đubre se ne brinu ništa, dok ne *sasrije*, dok posvema ne strune.

Đubre izvoze ili u proliće, ili u jesen. Žene uzmu motike i koritanca stara i prodrta, pa motikom naspu u koritance i koritancem bacaju u kola. Ļudi imadu troroge vile gvozdene, pa ńima bacaju đubre u kola. Najzrelije đubre voze pod žito i u vinograd, slabije pod ječam i zob. Đubre i trulom slamom, al samo pod kukuruz. Kad jesenske, ili prolitne kiše udare, bude vode i odviše. Podvodno zemļište rabe ili za *livade kosače,* ili za pašńake. Imade ji, koji su i orali, ali su se okanili jalova posla. Evo što kažu: „Što nije za livadu dobro, nije ni za ńivu! (Di je zemļa podvodna, iskopaju *vagaše*, šamce i kanale, da voda otiče. *J. L.)*

(Ńive su bile ogradite, još dok je granica bila. Međe izmed ńiva zovu se *jedinice;* to je pedaļ širine nepoorano. *J. L.)*

Najveći gruntaši[1] imadu 70—100 jutara zemļe. Mańi imadu po 50, 30 do 40, dosta ima od 20 do 30 jutara, a tako od 10 do 20 jutara. Ko ima ispod 10 jutara, taj si siroma, al ji ima i sa 2 do 3 jutra. U Privlaki su još veći gruntaši[2]. Tamo imade samaca dosta

---

dva komada ubije se kolac, za koji se letve divļom lozom svežu. Loze se zovu *gušve*. Na jednoj strani se mogu letve otvarati. U te letve utiraju ovce priko noći. Kad nađubre onaj zatvoreni komad zemļe, što bude za četiri do pet dana, onda čoban letve izmakne i tako znadu priko lita nađubriti ńivu od nekoliko jutara. — Uz letve imade čoban svoju kolibu, koja je dugačka, da se u ńoj može pružiti najveći čovik, široka, da može u ńu dvoje leći, a visoka, da može u ńoj siditi, a da se glavom ne dodira krova. Koliba je na 2 točka, a sprida imade dva ruda, a u ńima dole dvi nožice, koje su visoke ko i točkovi. Za ruda uvati čoban i privuče kolibu za letvama. Sprida imade vratašca, kroz koja se uvuče u kolibu, a kraj vratašaca desno mali otvor (penǵer bez stakla), kroz koji dolazi zrak i svitlo. Otvor je tako malen, da se ne može provući glava. Kad čoban seli, letve se natovare na kola, a koliba sveže za kola.

[1] Veliki Lukići: 1) 50; 2) $4^1/_2$; 3) 37); 4) 5; 5) 1044□^{0}; 6) 610□^{0} (20 duša). Mušić: 1) $41^1/_2$; 2) $4^1/_2$; 3) 28; 4) $4^1/_2$; 5) —; 6) 692□^{0} (25 duša). Lucić: 1) $40^1/_2$: 2) $3^1/_2$; 3) 24; 4) $4^1/_4$; 5) 532□^{0}; 6) 669□^{0} (18 duša). Mali Lukići: 1) 41; 2) $4^1/_2$; 3) $25^1/_2$; 4) 5; 5) 709□^{0}; 6) 582□^{0} (9 duša). [1) ńive; 2) bašče i šļivici; 3) livade; 4) pašńaci; 5) vinograd; 6) avlija].

[2] Gruntaši u Privlaki su: Jurići, Jelići, Matići, Grgurovci, Budišići, Antolovići, Šajnovići i Kurjakovići. Ti su imali priko 90 j. do 105 j. U kući je bilo od 11 do 50 duša.

sa 20 do 30 jutara. U gazde broje one, koji imadu od 50 jutara više[1]. (Otočani su mali gruntaši: najboļe kuće nemaju priko četrdeset jutara zemļe, a koji samac ima 12—14 jutara zemļe, kažu mu, da je gazda. *J. L.)*

Sijańe i obrađivańe usjeva. Kod nas se najviše sije *žito* (pšenica), onda *kukuruz*, *zob* i *ječam*, a po malo *sirka* (i to oko kukuruza, da tice ne idu na kukuruz, pa za to se i sije samo s jednog i drugog čela ńive ili po uvratima), *sitne prove* (proso), a za marvu siju i *graorice* dosta. Svit živi od žita; samo ako je zla godina, jede sirotińa i *ječmeńak* i provu. (*Prova* je kukuruzni kru u slatko.) Osim toga siju još *krompir* ili *ripice* za kućnu porabu i za rańeńe rańenica ili smoka; *gra* za sebe i za prodaju, *mak* za sebe, *lan* i *konopļu*. Ovo, što sam posli nabrojio, siju s drugom ranom u poļu: sa kukuruzom siju krompir, gra i konopļu; lan i jesenski mak sa žitom. Ne miša se to, već se u žitu ostavi komad zemļe, na koji se posije lan i mak. Tako rade i sa krompirom i graom u kukuruza. Nu znadu gra posijati i po kukuruzima, a tako i konopļu za sime.

Bašča. *Bašče* ili *prikopaju* aršovom[2], ili ako su veće, *pooru* na dva końa. Kad prikopaju, onda ili zubom, ili grabļama podrļaju i naprave *lije*. Lije (gredice) su velike prama usivu, koji će se na ńima posaditi, ili posijati. Kroz bašču je kroz sredinu staza. U bašči se kopa sve motikama i motičicama. U bašči siju[3] u jesen: *bili luk* i *jesensku salatu*; u proliće: *prolitnu salatu*, *grašak*, *crveni luk*, *mrkvu*,

---

[1] Veliki Jurići, u koje se brojim i ja, imali su 105 jutara; Mali Jurići 104 j. Sad je to podilito, al ipak moji razdionici imadu na 8 duša 62 jutra, a ja na tri duše 24 j., a treći, al prvi po redu razdionik, na dvi duše 18½ jutara.

[2] *Aršov* je nalik na motiku, al je upravan i duži i širji; na gorńem kraju kraj ušiju, u koje se udari držalo, jest unutra ko prst široko smotan, da ne siče nogu, kad se pritisne i u zemļu zabada. Aršovom se kopaju i šamci, iskapa i sadi drveće.

[3] *Siju:* 1. Peršin, 2. mrkvu, 3. celer, 4. paškanat, 5. kupus, 6. keļ, 7. kelerabu, 8. karfijol, 9. salatu, 10. porluk, 11. papriku, 12. majuran, 13. jabučice, 14. luk sijanac, 15. špinat, 16. mak, 17. sočivo, 18. grašak sitni poļski, 19. grašak krupni za svińe, 20. graoricu, 21. diteļinu, 22. sitnu provu, 23. sirak, 24. zob, 25. žito, 26. ječam, 27. raž, 28. konopļu, 29. lan, 30. rotkvu. *J. L.* (Br. 3, 4, 6, 7, 8, 12 ne siju naši ļudi. *B. J.)*

Rasađuju: kupus, keļ, kelerabu, karfiol, salatu, porluk, papriku, celer, majuran, jabučice, ciklu i repu; ali ove dvi biļke rasađuju samo kad dobro ne pronikne, pa u drugom bude prigusto, pa zaište od drugog i za nuždu nasađuje. Boļe je, kad se sadi za prstom.

peršin, rasadu za rani *kupus*, rasadu za *jabučice* i *papriku*, *krastavce*, *gra* za maune, i to *čokotan* (bez loza) i *na pritke* (sa lozom); *krompir* crveni prije, a dvi do tri nediļe posli siju plavi krompir. O Sv. križu sade gra, što se sprema za zimu. Na sv. Vida sade *rotkvu* jesensku. Osim toga sade, al samo za jilo, po nekoliko struka *kukuruza* za pečeńe i kuvańe, nekoliko friža *dińa* i *lubenica*, *turkińica* i *breskoraka*. *Turkińice* ili *breskore* su malene bundeve, okrugle, a kad se speku, jest su ko kesten. *Breskorke (dugańe, dugare)* su više bile kore, al tanke i mekane; imade ji okrugli i dugački. Za pecivo su istom onda dobre, kad jim koren (cima) popuca i kora oko ńega. Osobito su dobre, kad ji mraz tukne ili ofuri. (Ne smije mlogo, da se ne smrznu, jer onda su vodene, pa jim kažu: *ko klija*, ili *popišala se.)* Peku ji u pepelu i onda su najboļe ko i pogača, al ji peku i u furuna.

Što se s i j e, to se sije rukama: med tri prsta se zagrabi simena i baca po *liji*. Siju: salatu, grašak, mrkvu i peršin, ciklu, rotkvu i cviće.

S a d i se[1]: bili i crveni luk, krastavci, gra, krompir, kukuruz, dińe i lubenice, turkińice i breskorke; osim toga se sadi sve, što ima *rasadu:* kupus, jabučice, paprika.

P o ļ e. U poļu s a d e: kukuruz, gra, krompir i *bundeve (dubleke, dumleke)* po kukuruzima.

Kod nas *praše (prvo kopańe, prva kopńa)* i *zagrću* kukuruze plugom kopačem, pa za to moraju saditi u redove: kad se odreže prva brazda, meću se kukuruzi na mali korak; tako isto i sa druge strane. Onda se odrežu dvi prazne brazde, a u treću se opet sadi.

U kukuruze pomišaju nešto bundevskog simena, pa kad zagrabi koje, metne ga. Znadu i gra i konopno sime pomišati sa kukuruzima, al to samo bili gra na lozu, koji se peńe na stablo od kukuruza.

Ko što kukuruz, tako sade i repice (krompir) na redove, jer i ńi kopaju plugom.

Ako sade gra u poļu čokotan, onda ga sade na *kučice:* poorano poļe nakopaju motikom na korak razdaleko i u svaku tu *kučicu* metnu po četiri do pet zrna grâ. Isto tako sade i krompir u baščama, pa i kukuruz, turkińice i breskorke, dińe i lubenice.

U poļu s i j u u j e s e n *žito*, *ječam* i *olaj*. Žito i ječam siju od sv. Matije (21. rujna), pa do sv. Luke (18. listopada). Pod žito oru

[1] *Sade:* krompir, gra, grašak, luk bili, luk rapańik, luk kozjak, kukuruz, krastavce, bundeve, tikve, teglice, rotkvu, repu, ciklu, bostan (dińe i lubenice); orase, šļive, breskve (breske, *B. J.)*, kajsije, grožđe. *J. L.*

tri put (prvi i drugi put jednako duboko, a treći put pliće, tako da gvožđe raonika ne zavaća zdravog tavana. Ako bi se prisna zemļa izbacila, onda ne bi bilo dobro žito. *J. L.)* U proliće *polože*, pa ili ostave na *ugaru* (ništa ne siju), ili posiju graoricu, al ipak vele, da su graoricu posijali na ugaru. Znadu, al ritko, posijati i zob. Kad skinu graoricu, onda *prioru* (drugo orańe), a na jesen, ko ima mlogo zemļe, taj odma posli kraļa Stipana, a ko malo, i posli Matije, *trećaši*. Narod je nekad govorio: *Sveti Stipan — pudar u pudarinu, težak u trećak, a sviňar u žir!* Ritko da siju žito po *dvojaku* (dvaput orano), jer vele: *Po trećaku žito rodi.* Po dvojaku znadu češće posijati ječam. Ako je zemļa đubrevita, ili ako je *novina (novinom* zovu, kad *odoru* livadu), onda siju malo riđe; ako je zemļa slaba, siju malo gušće. Olaj je najboļe sijati o sv. Bartolu.

U proliće najprije siju *zob* (o sv. Matiji, 24. veļače). (Koja se zob sije u veļači, vele: teška je na vagi. U ožujku posijana zob malko je lakša. Koja se u travńu sije, sasvim je lagana: kad je viju na vitreńači, moraju polako okretati, jer će sva zob izletiti s plivom. *J. L.)* Od sv. Josipa do Đurđeva siju *graoricu*, koju pomišaju sa zobļu. Zob i graoricu siju po jednoj brazdi. Ako je lipo vrime, počmu u to doba sijati ili saditi: kukuruz i krompir, al nastoje, da te poslove obave do 16. svibńa. Za kukuruz na jesen *polože*, a na proliće, kad treba *saditi*, *prioru*. U to doba se uradi olaj, zemļa priore i posade *kukuruzi brzaci* (crveni, sitni kukuruz, činkvantin).

(Kad se ore, ore se od jednog kraja ńive do drugog; tako se svrši jedna *brazda*. S te strane uz ovu brazdu počme se orati nova brazda natrag prijašńem kraju. Di jedna brazda pristaje, a odma druga do ńe počińe, to su *uvratine*. Mlogo brazda u skupu zove se *slog*. Slog od sloga rastavļen je *razorom. J. L.)*

Sije se rukom. Sijač dođe na ńivu, po kojoj su već vreće sa simenom po slogovima, kako će već od vreće do vreće biti simena dosta, razvežene. To je uradio onaj, koji će drļati. Sijač uzme prtenu torbu ili prtenku, u kojoj je svezan srebrn novac[1], naspe u ńu simena, obisi priko glave, da visi na desnom ramenu i ispod livog pazuva na uprtama. Prikrsti se, klekne, pozdravi Gospu, desnom rukom zavati simena i baci po slogu za svakim korakom po pregršt. Ako oće da gušće sije, pravi mańe korake. Za sijačem ide kočijaš sa drļačom, pod koju su uprežena dva końa. Kočijaš ide uvik s desna.

---

[1] Srebrn novac metnu zato, da rana bude čista.

Ako je orańe *grudavo*, navali se na drlaču ili zubu pańić, da bude teža, te da bole *grudve* razbija[1].

Kad je ńiva posijana i podrlana, treba još i *razore proorati*. Zubača razore zaspe, pa za to dojde *težak*[2] (orač) sa volovima, ili końma, plugom, i razore proore. Ako je ńiva na kom mistu, osobito u sredini, niža, to se po toj nizi metne *prior*, razor dvaput oran. Prior je za to, da odvodi vodu. Na mistu, gdi prior razore prisica i tim ji zatrpa, moraju se motikom pročistiti. Razori se moraju proorati i prior metniti prije nego se žito zazeleni, najkašńe, kad počne kliti.

Kad kukuruz, ili repice (krompir) naraste pol šuva, ili najviše šuv, onda se plugom kopačem *opraši*. Na kopaču su kod prve kopńe motičice, a daske se skinu. Kad je kukuruz do kolina, onda se *zagrće*. Sa kopača se skinu motičice, a metnu daske. Krompir zagrću, kad počme pupati. I gra kopaju plugom ko i bundeve, ako je po kukuruzima posijan. Friže bundevsko sklańaju, da ga plug ne odsiče.

Ako je gra posijan za se, onda ga kopaju motikama. Kad ga drugi put kopaju, onda ga malo zagrnu, da ga vitar ne izvali.

Spremańe priroda. Kad dozrije ječam (posli Petrova), žito (o Ilinu) i zob (o sv. Ani), onda se *pokosi*, ili *požańe*, al većinom se kosi, ako je rana upravna, a žańe se, ako je polegla. Ko imade dosta svita, taj žańe i ječam i žito, samo zob se pokosi.

Kad se ječam, ili žito kosi, onda se kosi tako, da otkos pada na ono stojeće žito. Za koscom ide žena, koja *rukoveta:* srpom skupla i meće na male rpice, *rukoveti*, koliko se može rukom obuvatiti. Zob se kosi tako, da pada na zemlu.

Kad se je pokosilo i *porukovetalo*, onda se *nalaže:* prave *snopovi;* i to ječam i žito se nalaže isti dan, a zob dva, tri dana, a katkad i posli više dana. U jutru, čim se dođe na ńivu, a to je obično o izlasku sunca, načupa se žita, ili ječma i *pletu uža*. Ako je žito veliko, onda se za uža nažańe. Za to je potrebna *užara*, motka u visini čovika troroga ili četveroroga, (drvo gore trojnasto, ili četvornasto; dole je užara šilata, pa se udari u zemlu. Uzme se žita, koliko treba za uže, pa se livom rukom uvati ispod klasa, a desnom se rukom povlači od live ruke do dole, da se skine malo žito, i ako što ima dračja. Kada je žito čisto, raspolovi se kod klasa i priko prsta se triput uvine. Taj zavežań natakne se na šilak užare. Jedan dio metne

---

[1] Kad se poore, drla se drlačom, da se *buse* razbiju, da se lakše sije. *J. L.*

[2] Gl.: *Red u zadruzi (kočijaš, težak* i t. d.). *Ur.*

pod livo pazuvo, a drugi dio uvraća obadvima rukama do dole. Ovu usukanu struku metne pod pazuvo, a onu drugu opet uvraća. Kad su obadvi struke uvrnite, uzme onu struku ispod pazuva, pa omota struku oko struke. Desna ruka donese svoju struku pod livo pazuvo i pusti je, pa primi struku iz live ruke. Sad liva ruka privati ovu struku ispod svog pazuva, a desna odma meće opet svoju struku pod livo pazuvo. Ovo se sad opetuje, dok ne bude uže gotovo. Kad je blizu kraja, sastavi obadvi struke, pa ji gńete i privija rukama, da je mekše vezaču. Svako svoje uže baca iza sebe, da se zna, koliko je ko napleo. Jedan ide i broji uža na krstove. Za svaki krst treba sedamnaest užeta. Kad se uža pletu, oblače žene priko oplećka zoru od oplata, jer se uža pletu, dok je žito rosno. Okolo užare pivaju se žetvenske pisme. *J. L.)*. Uža slažu u *krstove:* po 17 užeta ide na jedan *krst*, ko što i 17 snopova ide na jedan krst. Prije, nego se rukoveti nalažu, rasplete se uže (dva kraja do klasova) i na ńega se naloži snop, koji vezač sveže. Vežu ovako: Vezač pritisne snop desnim kolinom, a rukama drži krajeve užeta, prikrsti ji, uvrne i kraj zatakne za uže. Kad je snop svezan, okrene ga tako, da je onaj kraj, di je svezan, okrenit k zemļi. Isto tako rade i sa zobovima, samo što se oni suše nekoliko dana u *otkošju*, pa se onda rukovetaju, nalažu i vežu.

Kad je rana povezana, složi se u *kršće*, i to ili u *devetake*, ili u krstove od 17 snopova. To biva pred večer obično i tad se kaže, da *snašaju*. Kad snašaju, onda pivaju.

Krste ovako: polože jedan snop, a ńegov klas zaklope klasom drugog snopa u istom redu; na ova dva metnu isto tako, al unakrst, druga dva snopa, a na ove opet po dva, a devetim *zaklope,* metnu ga u sredinu. To je *devetak*. Isto tako slažu i krst od 17 snopova.

Kad se rana složi u kršće, pribroji se, koliko ima kršća, i po tom znadu, koliko će od prilike dobiti vreća. Ako je snopļe teško i ako se osipa, raduje se gazda, jer znade, da će biti *platno*, da će se dobro platiti.

Kad je rana *poradita*, vozi se na velikima, rastočitima kolima, pa se slaže ili u štagaļ žitni, ili u dugačke *gamare,* nalik na kuću, ili u okrugle *stogove* (ili u *plast*, kažu u Privlaki). Slaže se tako, da klas dojde unutra. Kad se gamara, ili stog *završuje*, okreće se klas dole, a strn gore. Tu stoji, dok se ne počme vršiti.

Vrše ili na mašine (i to svake godine sve više), ili na *guvnu (gumnu)* na końma. Guvno se mora najprije *odilati,* očistiti od trave i *utambati,* da bude ravno ko tepsija. (Pravi se i tamba iza kiše.

Ukapa se okrugo stupac u zemļu. Za taj stupac sveže se jedek. Na kraju jedeka je kvaka drvena, ili gvozdena. Na końe se metne ogrļe, za ogrļe se zakvači kvaka, pa se końi tiraju okolo stupca, dok se jedek ne omota oko stupca. Kad se jedek omota oko stupca, otkvači se kvaka od ogrļa, końi se okrenu natrag, pa se sad kvaka zakvači za ogrļe drugog skrajńeg końa. Sad su końi natrag okrenuti. Opet se tiraju okolo stupca, a jedek se odmata, dok se ne odmota. Tako końi omataju i odmataju jedek, dok se gumno ne utamba. Kad je gumno utambano, ravnaju ga motikama i gvozdenom lopatom, a *sadilavaju dilačom*[1]. *J. L.)*

Końi su povezani na *ogrļe*. Ogrļe je jedek u dvoje; dolńa se struka provlači kroz gorńu tako, da je med ńima otvor, da se može końu priko glave na vrat natakniti. Za svakog końa imade po jedan otvor, *oglavļe*.

Izmed końa je ogrļe zavezano. Da ogrļe ne spane s glave, uvezano je ularima tako, da końe ne guši, al da ne može ni glave izvući. Na svakom kraju ogrļa je *petļa*. Petļa se natakne na onu drvenu kvaku, koja je svezana na kraj jedeka.

Na guvno se najprije *vršaj nasadi* (sl. 18.). Vršaj je ono, što se najednom vrši. Nasađuje se ovako: Jedan baca iz štagļa, sa gamare, ili stoga snopove i broji u sebi; kad nabroji 17, viče: *Jedan na stranu!* Drugi uzimaju po dva snopa i nose k stupcu. Na stupac se najprije namiste tri[2] snopa komice, koji se ne razvežu, i to klas gore, a na ńi se meću drugi malo pološke klasom gore, al se razvežu: uže se srpom razriže. (Kada okolo stupca obredaju red snopova, jedno uzme srp, pa razvezuje uža na snopļu. Svako uže uzme i baci na stranu, a drugi za ńim daļe okolo nasađuju. Kada dosta već nasade, broje uža, da vide, koliko je krstova nasadito. Onda znaju, koliko će biti žita. Obično računaju: koliko krstova, toliko i vreća. Uža pobacaju gore na snopļe u vršaj. *J. L.)* Može se nasaditi osam do dvadeset krsta. Kad vršaj nasade, uvede kočijaš końe; końi idu uokolo, dok se jedek ne zamota; a kad se zamota, okrenu se końi: onaj, koji je bio na kraju, dojde stupcu. Końa vataju prama tomu, koliko ko ima, od dva do deset. Kad końi vršaj razgaze, da mogu kasati, potira ji kočijaš: *Ajd, rano, ajde!* Dok oni kasaju, izvuče kočijaš ona tri snopa sa stupca i baci ji końima pod noge. Kad se gorńa

---

[1] *Kosicom* se dila guvno. Kosica je šuv dugačka, a dva prsta široka, doli oštar, gori leđa; u sredini leđa su ušice za držak. *B. J.*

[2] Dva. *J. L.*

slama dobro utare[1], skinu je sa vilama; vilama se ne smije duboko zabadati, da se ne zavati *žive* (neutrte) slame. Kad prvu slamu skinu, privrnu vilama vršaj od stupca[2]. Kočijaš uvede końe i tira daļe[3], dok se opet slama ne utare[4]. Kad se utare[5], skinu drugu slamu[6] i *privrnu vršaj* na stupac[7]. Opet końi gaze, a kad je i ta slama gotova, izvedu końe i skinu treću slamu[8]. Slamu bacaju ili u štagaļ, ili *sadivaju* u gamare, ili u stogove (plastove). Kad spreme slamu, uzmu grabļe u ruke i čiste vršaj od sitne slame ili *tari*. Kad ga očiste, *proroguļaju* ga. *Roguļaju* ga od *obale* (od kraja): grabļama, ili drvenima lopatama ga iznadižu na stupac, ko da je pooran, kad je izroguļan. Neki plaste, a drugi vršaj roguļaju. Roguļaju ovako: uzme grabļe i zupcima pravi brazde u vršaju; ako rade lopatom, uzmu lopatu i zatisnu u vršaj i privrnu na desno i tako daļe do stupca. Opet se povrate i počimaju od obale. Sad opet uvedu końe, da *stupaju;* to traje, dok końi odmotaju i zamotaju jedek. Sad końe izvedu[9], grabļama *tar sgrecaju*, i to od stupca na obalu. Grabļe drže na rukama. *Tar* je ispribijana slama. Kad tako vršaj očiste, onda zgrću

[1] onda izvedu końe napoļe, pa privraćaju vilama. Najprije potiskuju onu sitnu slamu odozgor od stupca do kraja, da bude tri šuva daleko od *obale* gumna. [2] Di se je pristalo nasađivati, odande počnu privraćati. Privraćaju na onu slamu, što su razvukli od stupca do obale. Kada dođu do stupca, onda je oko stupca gola zemļa. [3] Jedan čovik tira, a drugi ručaju; kočijašu ostave ručka; kad doručaju, onda drugi kočijaši, a kočijaš sidne, pa jide. [4] *natare*. [5] Kada bude slame dosta natrto, [6] onda vode końe napoļe (i daju jim deteļine da jedu), a oni tiraju utrtu slamu po živoj od prvog slamnog obruča od obale do stupca. [7] Kad to dogotove, vade vilama *živac*, *strn* i *klas*. Privraćaju tako, da dođe klas gore na taj slamni obruč. Tako privraćaju po obruču redom do obale. Onda pometu metlama za slamom zrno, da sve bude na vršaju i da je daļe od obale. [8] Opet uvedu końe u vršaj, pa tiraju, dok ne utaru. Kad utaru, izvedu końe, pa skidaju p r v u slamu. *Živu*, neutrtu *slamu* ostave na vršaju, a utrtu potiskuju po živoj od stupca do obale. Onda jedni idu privraćati slamu od stupca, pa *privraćaju na stupac*, a drugi prave od one utrte slame, što je sad kod obale, baglice i nose, di je plast. Opet uvedu końe u vršaj, pa tiraju, a drugi uokolo čiste slamu i metu metlom zrńe u vršaj, a kada opet końi slamu utaru, onda ji izvedu i vilama roguļaju. [9] pa skidaju drugu slamu i nose na plast. Niki namišćaju plast, a drugi *gruvaju* grabļama žito uokolo, da ne ostaje žito u klasu i da sa zrna spade *košuļica*. Kad je to gotovo, kupe zupcima grabaļa slamu i tar od stupca do obale. Kada se tar i slama pribije do obale, onda je tiskaju do plasta. Najprije jedan vilama istreskuje, da zrńe poispada. Tar pobaca na plast, a zrńe zgrću na rpu k stupcu. Kad i to dovrše, onda užinaju. *J. L.*

i to na stupac. Najprije ļudi priokrenitima grabļama, da zupci strše gore, ili lopatama plivu i zrno zgrću. Jedan kod stupca stoji sa trorogima vilama i baca na stupac. Kad tako zgrnu, onda žene uzmu metle i metu, a kad je debelo, da se ne da metlom otiskivati, ļudi grabļama, ili lopatama podgrću, dok se sve na stupac ne zgrne i ne smete. Kad i to dovrše, onda užinaju.

Posli užine namiste vitreńaču (vijarnicu) i počmu vijati. Kad namišćaju vitreńaču, uzmu sa rpe u šaku malo plive i bace u zrak; kud pliva odleti, na onu stranu namiste otvor vijarnice[1]. Kod vijańa treba najmańe troje ļudi. Jedan okreće, drugi sipa i izgrće, a treći miša. Ako ima više, onda jedan samo sipa, a drugi izgrće (obično uzmu za to dicu), a drugi nose plivu u *plivnicu*. Zob i ječam viju obično samo jedan put; ako je jako gadna, *priviju*. Žito uvik *privijavaju*. Prvi put istiraju iz plive, pa žito ide na zemļu, a drugi put ide žito na gube. Ako ima dosta svita kod privijavańa, onda se žito odma grabi u vreće. Ispod vitreńače se izgrće *ogreblom* (mala, dole pravna, a gore malo okrugla daščica na dršku ili držalu). Tako rade sa žitom, ječmom, zobļu, sirkom, sitnom provom, a znadu vršiti i gra. Nu obično je, da se gra i mak *tuca*. Žene uzmu *čabrenike* i udaraju po grau, dok ga ne *utucaju*. Tako rade i sa makom, samo što ga tucaju na pońavi sa štapom.

Kukuruz *beru* ili *trgaju* od sv. Matije do Mijoļa. Kad je lipa godina, pa kukuruz sazrije, beru ga i prije. Svako ima po veliku *košaru*, spletenu od šiba, i u ńu beru kukuruz ili sa *šuškom*, ili ga odma na ńivi *gule* i nose u kola. Bundeve bere svaki prid sobom i bacaju svi u jedan razor. Žene zajdu i oberu gra, koji je po kukuruzima. Kukuruz spremaju na *čardake*, pod koje lože vatru od klada, da se samo puši i tako suše kukuruz. Taki kukuruz nije za jilo, jer smrdi po dimu (čađama).

Duhan. Duvansko sime posiju u dobroj zemļi na upeki, pa kad *rasada* duvanska odjača, sade duvan na jakoj zemļi na korak razdaleko struk od struka. Kad se primi rasada i duvan malo otfrkne, mora se okopati. Duvan se okapa po dva put, a toliko put se mora i pliti. Lako je kopati, jer duvan sade obično na torovima. Kad se duvan počme granati, mora se *salomiti: zaperci* (grańe) pokidati. Zalama se po dva put.

---

[1] Na vr stupca svežu konac i perce, da vide, otkud vitar duše, da ne bi pliva letila nasuprot vitru, da se ne gadi čisto žito, što zgrnu ispod vitreńače. *J. L.*

Zaperke i cvit, koji posli zalome, da ne ide snaga u sime, krupno urižu, na gubu prostru i na suncu suše, pa puše *zeleńak*. Zeleńak se mora privraćati i rukama trti, dok se suši. Stablike zaperaka sikerom stucaju, da se lakše suši.

Kad se duvanski list *ištroka*, a to je, kad dobije žute pige po sebi, *oberu ga*, *sadiju u kalupe* i pomeću u štalu, ili u sobu pod krevete, gdi stoji dva, tri dana, dok *se ne popusti* (7—8 dana, da *se ustoji*. *L.)*. Onda ga duvanskom iglom[1] nanižu na konac, privežu za motku ili letvu i obise pod krov na sunčanoj strani, da se suši. Motku ili letvu sa duvanom zovu *konac* ili *gužva duvana*. Kad se duvan osuši i požuti, skinu ga sa motke ili letve, postave na vlažno misto, obično u podrum, da se odvlaži (da *odvugne*, *L.)*, i *skrenu ga u skretńeve*. Duvan *skreću* ovako: uzme se tri do četiri najširja lista, pa se prostru na zemļu i sastave vršike listova. U te listove nameću mańe listove, koje rukama zgužvaju. Sad onim širokim listom to zamotaju okruglo, uvrnu jedan kraj na jednu, a drugi kraj na drugu stranu i smotaju. Na kraju, gdi su *korenice*, svežu smotanim jednim listićem i to je sad *skretań*. Po 24 skretńa ide u *deńak* duvana. Skretńeve pomeću u sanduk i ostave na suvo misto, da duvan uzrije. To je *prvi duvan*. Duvanski se *stabar* ostavi, ili se pri zemļi podriže, pa tira opet, a list sa toga duvana je slabiji i zove se *drugi duvan*[2]. Kad se i drugi duvan obere, ostavi se stabar, da potira opet lišće; to lišće bude maleno i slabo. To isiku prije mraza, pomeću na čardak, ili pojatu i tamo se suši. To je *stabarika*[3]. (Stabarika se smata i plete ko pletenica u troje dva do tri fata dužine; onda se smata u *kolač*, pa je ļudi po malo odrezuju i puše. *J. L.)*

---

[1] *Duvanska igla* je šuv dugačka, a ko mali prst široka, tanka gvozdena daščica, a na drugom kraju ima uvo.

[2] Kad drugi duvan skreću, svrnu žene kučina u ńega. Kad kupac grdi, ona se izgovara: Bože, prosti! Valda je taj moj čoik bio ćorav! Pa ti, brate, daj mi sekser, pa ću ti dati prvoga jedan skretań, pa pomišaj s tim, a ja ću već tom mom *ludińaku* pokazati . . . *J. L.*

[3] Kod nas smije saditi duvan samo zadruga Lovrić kbr. 128, jer imade patentirca, soldata, koji je god. 1859. u Mantavi na livo oko oćoravio i dobio patent, na koji dobiva godišńe 48 for. i pravo, da smije ńegova zadruga saditi 48 kvadratni fati duvana. Ima ji 7 ožeńeni; oni med sobom podile zemļu i svaki za se sadi i timari duvan. Kad umre patentirac, pristat će i to pravo.

Cvijeće[1]. *Benedik, 2 *bosiļak, 3 *božur, breberina[3], 3 *carska kruna, *cinija, ćubar[4], 1[2] dragoļub[5], drimavac[6], fajgeli[17], 2 *gombice, *gorocviće, gorocvit[7], ǵulašik ili tursko karanfiļe, 2 *ǵulošik, 1 *ǵurǵan, 3 *iskrica, 3 *jagorčina, 3 *jeseńak, 3 *jorgovan, 3 kaloper[4], 2 *karamfiļ, karanfiļe[8], końska metvica[4], *košutica, 3 *lelim, 2 lipi čoik, 3 *lipa kata, 2 lipa žena, 3 ļiļan, 2 *ļubičice, *margara, margareta, metvica[4], 2 *miledav (miloduv), 3 *mravińak, 2 *mršav cvitak, muškatla[9], 3 *ovčica (ili: striļica. *B. J.)*, pijučić[10], 3 *potočnica, 2 *razvijojla, *rezeda, rozetl, 2 rutvica[4], 3 ružice[11], 3 ružmarin[4] 3 sabļica, 2 sapsara (ili *sepsarovina *B. J.)*, 3 *srdašce, 2 striļica[12], sumbul[13] (3 *zumbul), 2 *suvi cvitak, štrepa ili: 2 švalerovo oko[14], šuskavac, 2 *trandofija, 3 tulipan[15], 2 *turčinak, 2 *vijojlice, vinkovčanin crveni, 3 zelenkada[16], zimzelen[4], zivalo ili žabice, 2 žalfija[4], *žuti cvitak, 2 *žute čašice, *žute ļubičice.

Cviće sade cure i ńiove matere i mlade snaše, koje se kite. Sade ili u maloj baščici, koja je u *prasuńu* sasma za se zatvorita, ili po bašči, gdi se i drugo zeleńe sadi, a najviše uz stazu i po luku, jer onda bude cvit najkrupniji.

Livade. Zemļa, koja nije za orańe, pusti se u *livadu*, ili uzme cilo selo jedan komad, pa zatvori u livade. (Trńe oko livada zove se *živica;* u živoj ogradi se prolićem nađe *ǵurǵica*, *jagorčine*, *presličice*, *breberine;* u jesen *meļa*, *kukińa*, *vińaga*, *bile lose*, *glogińa*, *drinka*, *lišńaka*. Izmed livada bude malo samo znaka, da se znade, di međaši livada s livadom; to je samo malo zarašteno korovom i zove se *međa*. *L.)* Ako se livada nikad ne kosi, već se odma u proliće pase, zove se *pašńak*. Pašńaci su obično uz put, da može svako u svoj, a da priko drugog ne ide, ili kako se obično kaže, da drugog ne *gasi* ili ne *tare*. Svaki je pašńak ograđen. U svakom pašńaku i

---

[1] Cvijeće sa zvjezdicom spomińe samo *J. Lovretić;* pred kojim je broj 1, 2, 3, za ono piše *J. L.*, ili da se *sadi* (1), ili da se *rasađuje* (2), ili *da je bez simena*, pa *se prisađuje* (3). *Ur.* [2] Sadi se svako sime, koje je krupno, samo se svako ne rasađuje, jer ne priboli: ako i ostane, nije baš, kako treba. *J. L.* [3] Cvate se svitlo žuto, sitno. [4] zelenoga lista. [5] žuto i crno. [6] ńežno bilo. [7] žuto. [8] ima ga svakakog: i *golog* i *gurmastog*. [9] sitni zeleni cvate plavo; malo krupnije sabran isto cvate; okrugla lista — *goli* i *gurmasti*, crvenčasti i posve crveni. [10] žut, a s kraja na *subrica* crn; cvit sladak, pa ga dica *pijuču*. [11] bile, crvene, a mlogi imadu i kalamiti. [12] cvate bilo i ide u plavo. [13] ima plavog, crvenkastog i bilog. [14] posve žut, ili posve crn, a sjaji se ko svila. [15] ima ga više formi. [16] cvate se krupno žuto. [17] bili, plavi i crveni.

livadi ima *bunar* (čuje se i *buran*), *valov* i *koleba* za kočijaše i volare; u kolebi noćivaju, kada pasu marvu.

U livada, koje su dosta visoke, raste *pirika*, najboļa i najgušća trava, zatim *svisdan*, *divļa ditelina*, *vlasuļa*, *didak* i *stid*. Na niski livada raste *divļa ditelina*, *lugan*, *gorčak*, *kiseļak* i nešto *pirike*, a na *barevica* ili *podbarina* uz to još *sita* i *šaš*.

Sino sa visoki livada spravļaju za końe, a sa drugi za volove, goveda i ovce.

Livade se obično kose jedanput na godinu i to posli sv. Antuna, pa do Petrova. Samo jako dobre livade kose dvaput. Drugi put kose *otavu* o maloj Gospi. K nama dolaze najviše Buńevci iz Mağarske, pa kose livade, a posli livada kose ko *risari* ranu.

Svaki kosac prigleđe svoju kosu; ako je jako tupa, to ju otkuje. *Babicu* zabode u zemļu, metne na ńu kosu i *čakancem* po kosi udara, *otkiva*[1]. Kosac pripaše oko sebe vodir. Gladilicom kosu nakvasi i brusom nabrusi: počima od kosišta ili pete i tira do kraja sad s vańske, sad s nutarńe strane. Kad su kose otkovane i naoštrene, poredaju se u red četiri do pet koraka jedan od drugog, naprid *kozbaša*[2], a zadńi *pritucalo*, koji kosi, kad može, al najviše se mora briniti za vodu i jilo. Na svaki 30, 40 koraka oštre kosu, pa kad oštri kozbaša, moraju i drugi stati, makar ne oštrili, da se jedan drugom ne približi. (Kosac mane isprid sebe kosom: to se zove *mav*. Što jednim mavom otkosi, zove se *otkos*. Otkos se odgrće na livu stranu. *J. L.*[3]) Trava pada u otkose. (Kada je livada dugačka, onda prisicaju spram širine i dužinu. Kada prisicaju dužinu, onda jedan otkos pritiraju priko, a jedan otkos otkose natrag i zabace na prvi otkos: ovaj dvostruki otkos zove se *zboj*. Zboj se teško suši. Odabranu „četvorinu“ kose, dok ne ostane malen prostor, koji se ne može najedanput uvatiti: to se zove *prepelka*. *J. L.)*

Kad se gore osuši, što bude treći dan, ako je lipo i toplo vrime, onda sino *privrnu* vilama u jutro posli rose, pa se do prid večer osuši i onda ga *kupe*. (Svako stane na jedan otkos, pa grabļama *greca* i pravi *navilke*. Jedno ili dvoje čeļadi za ńima nose na vila

---

[1] Babica ima *stupčić*, koji je doli zašiļit, mali nakovań, od gvožđa, koji je zabit u stupčić. Stupčić znadu mladi ļudi nožićom našarat. *Čakanac* je omańi čekić, na jednom kraju zašiļit, a na drugom tup.

[2] Kad m o b a k o s i, prvi se čovik zove *kozbaša J. L.*

[3] Piva se: U livadi nađikala trava,
Neka đika, kosit će je đika!
Đika kosi, voda *otkos* nosi.

navilke na *baglice:* metnu četiri navilka jedan do drugoga u četiri ćoška, a peti u polu; tako redaju četiri, pet redi; baglica se gori velikim navilkom završi. *J. L.)* Baglice na ražńeva snašaju u rpu: (uzmu dva ražńa, podvuku ji pod baglicu, pa jedan čovik stane pred baglicu, a drugi za ńom; podignu ražńeve i nose baglicu onamo, gdi će se plast praviti. Baglice se odma snašaju, da ne bi vitar udario, pa raznio baglice. Kad prave plast, metnu najprije tri, četiri baglice u rpu, a onda druge uokolo. *L.)* Onda se u *plast sadivaju.* Jedan je čovik gori na plastu i taj *plasti* ili namišća, a drugi mu odozdol dobacuje vilama navilke. (Gore u pol plasta zaboden je *ražań,* a sino se oko ražńa baca i plast u šiļ svrši. U plast se meće 15 do 20 baglica. *L.)* Ako se ima kad, to snesu baglice u dva reda, a u sredinu utiraju kola i odma tovare voz. Kad se sino pokupi u baglice, onda zajdu po livadi sa grabļama i skupe ili *sgrabļaju,* što je od vila priostalo. (Kad sino kupe, ne *ujaju* [ne odmaraju se]. *L.)*

Sino, koje je za końe, voze kući i *istovarļaju* u koński štagaļ. Drugo sino voze ili u guvno, stan blizu kuće, ili na stanove i istovarļaju u volovski štagaļ. Ko nema dosta štagļova, *splasti* u plast. Iz plasta čupaju sino *kļučom.* Kļuč je gvozdena kvaka na brku ili gorńoj strani zašiļita, a na dolńoj strani imade uvo, u koje se ubije držalo. U mlogoga je kļuč od drinovine.

Voće. Kod nas sade voće u bašča, šļivika, guvna i livada. (Nakraj numere ima skoro svako *šļivik*[1]. *L.)* Na oranica nema voća. Prije je bilo mlogo voća upravo na oranica, ali je iskrčito, da ne pravi sine

Ovdi znadu za ovo voće: sade se najviše *šļive: crne, bile (torguńe, driskuļe, frčkuļe, L.);* u dikoga ima *torguļa* ili *torguńa* (šarene šļive), *pasjara* (crne okrugle sitne). *Jabuke: gospojice* ili *ivančice, petrovače, ožiļčavice, segedńače* (segetńače *L.), rišńare, oriovače, selenike, vinkovkińe, srčike, balistúče, baratine, slaje* ili *slačine, buzdovanlije* i *šaruļe, (dvorodńače, turkińe, pamuklije, mesevke, medovńače, srčike, biline L.),* a u Privlaki još *zagorjanike, presline* (prisline *L.), paradije. Kruške: jagodńače, petrovače, ječmeńače, okruglice, šitńače, ilińače, crvenke* (koje su za sušidbu), *krupnice, bartolovače, vodeńare, funtare* ili *lončare, olišańke* ili *lišańke, mioļńače* ili *pecare, matanovke, kajziperke, mirisavke, maslare, sipkuļe, tikveńače, divļare* ili *kruščice, (šetveńače, ozdanovke, vodinke, gospojice, kozare, kapetanovke, oskoruš, martinke, razbiguz, pucavke, pepelńače, koštatke, carovke* ili *kajziberke, lubeničarke. L.)*

---

[1] Divojke pivaju: Laje kera u našem šļiviku,
Trči majko, ujest će mi diku!

Još sade i *orase*, a ti imade: *jabukaša* (krupni), *mekani* oraja i *koštunaca*, iz koji je teško jezgru izvaditi. Orase sade i u avlija, guvna i prid kućom na sokaku ili na putu.

U baščama sade i *breske* i *guńe*, al guńe na takom mistu, gdi ne može sinom škoditi; bresaka ima suvi i vodeni, pa *glođara*, u koji se koštica ne dade izvaditi. Sad imadu neki i *kajsija*.

U vinogradima sade *trešńe* ili *trišńe* crne, koje se zovu i *ruštevi*, i bile, pa breske[1].

(Voće kalame. *Divļaku* odrežu ravno, raspolove, *kalimicu* zašiļe i utaknu u *divļaricu*. Zamažu balegom, pa što Bog da! Od deset se primi jedna. Sad uče u školi, pa kalame boļe. *L.)*

Turšija. Pecare i kruščice se meću u *turšiju*. Skupa se metnu na tavanac od pojatka, da ugnile, i onda se metnu u čabar i naliju čistom vodom. Kad ukisnu, pije se *šira;* šira je nalik na slabo bilo vino. Najboļa je prva šira. Druga i treća su slabije, a četvrta je sasvim kisela. Kad se prva šira popije, nalije se na novo vodom, pa kad se i ta popije, opet se nalije vodom. Kad već šira ne vaļa, vade se po malo kruščice i jedu. Kruške su kiselaste i nagorge.

Sušeńe voća. Prije, nego se jabuke suše, moraju se *pokoliti:* razrežu se na više komada, a sredina, u kojoj se sime nalazi, a zove se *ogrizotak*, baci se. Tako pokolite jabuke zovu se *kalotine*. Ako će na suncu sušiti, onda ji najprije iza kruva metnu u vańsku furunu, da se malo skrutnu. da na ńi ne idu ose, muve i stršenovi. Kad se izvadi iz furune, metne se na okrugle lisice, spletene od šiba vrbovi, ili rakitovi, ili na gubu, ili se saspu i onako na natkrovak na upeku, pa se na suncu suše. Dica znadu nanizati na *grovače* (odebeo konac), koje na krajevima svežu. Da nanižu, trebaju *čuvaldus* (odebela i odugačka igla, koju prave cigani). Grovače obise na motke u *prasuńu* (upeka). Za grovače obično ogule jabuke i raskole, a kruške samo raskole; šļive raskole, izvade koštice i na grovače nanižu. Suvo voće sa grovača je mlogo slađe. I posli, kad se voće na suncu suši, meću ga u vańsku furunu svaki put posli kruva. Suvo voće spremaju u stubļike, čabrove i badńeve.

Vinograd. *(J.)* (Vinogradi ograditi su najviše plotom. Svaki vinograd ima kolebu. *Pudar* ima u kolebi lončić, zdilicu i tavicu. Kašiku nosi u futrolu na torbi. Svaki pudar zasadi si za jesen za *pudarinu*

[1] U popisu *J. L.* napisano je ovo: „*Voće: groždice (ribiz), bodļikavo groždice, pepeļuge prizemne* i *visoke*, *jagode divļe* i *pitome*, *marele* (divļe kajsije), *zerdelije*, *dreńine*, *glogińe*, *kukińe*, *višńe, fićure*, *dińe*, *lubenice*".

krastavaca, kupusa i sose. Izmed vinograda je međa, staza, a zove se *jedinica*. Ima digod i međa uokolo vinograda, di raste glog, kukińe i vińage ko i oko pašńaka. Jedan dio vinograda zove se *prigon*; prigon ima deset do dvadeset brazda. Ukraj staza bude po dikoja *lomača* izmed prigona. *J. L.)* Vinograd je na jesen *zagrnit*: glava čokota i loza priko polovice je pokrita zemlom, a to znadu ili plugom kopačem, ili motikama uraditi. Oko Josipa (obično dvi nedile posli) *odgrnu*[1]. Kad ga odgrnu, onda ga *orežu*. Vinograd ili loza pušća vodu, pa to kažu, da *vinograd suzi* ili *poliva*. Orezuje se *kosirom*[2]. Kad su orezali, onda *povežu*[3] i *oprašе*[4] (prvi put okopaju), što bude oko Đurđeva. Posli cvatńe okopaju ga drugi put[5]. Ako jako zaraste, opliju ga prije maška (prije nego grozd dobije prašak: *mašak* je prašak na bobama grozda). Drugi put ga pliju, kad se grožđe počme šarati. Vinograd kopaju motikama. (U listopadu zagrću vinograde. *J. L.)*

Grožđe. (Grožđa ima: *drińka, ovča sisa, drinak bili, drinak crveni, drinak crni, volovsko oko crno, volovsko oko bilo. L.)* Grožđe beru oko Miola u košare i nose kolima. Na kolima je čovik, koji košare prima i stresa u čabar, u kom se *gńuca*. Grožđe se gńuca ili *gńucalom* (drvo od četiri šuva; na dolńem kraju imade glavu, a na ńoj tri, ili četiri kratka paroška; obično je glogovo drvo), ili se nogama gazi. Kad se *ugńuca*, sipa se kom u *prosik*, koji je na kolima. Prosik je bure od četiri do sedam akova veliko, na gorńoj strani u polovici prorezano jedan šuv u kvadrat. Na taj prorez su uklopita vrata. Bilo vino otoče još u vinogradu, a *šiler* treći dan. Crno vino toče sedmi, ili trinajsti dan.

(Kad se vinograd bere, ne jede se za užinu kuvańe, nego se ispeku pogače, pa jedu s grožđem. *L.)* Žene izbiraju grožđe; koliko koja izbere, to je ńezino[6]. Svako, ko bere, može si naizbirati grožđa, ako je strani, onu košaru, u koju bere, i to mu je plaća. Za redušu moraju druge naizbirati. Znadu rezati i *višalice*. Ako je lip, osobito bili grozd, ili ako ima na jednoj lozi dva do tri grozda, odrežu

[1] Prvi poso je u vinogradu *otkrivańe; otkrivaju* Velike nedile i *orezuju*. [2] Kosir je nalik na srp, samo je širji, ima oštar, nema zubaca; na leđa ima sikiricu, kojom se čokoće *odbija*, staro i suvo otkala. [3] Loze vežu šašom. [4] Drugi poso: *prašiti;* to se u vinogradu samo kopa. [5] Treći: (o vršidbi) *izgrću ispod čokoća* (zemlu na brazde, da ne bude grožđe kalno). U srpńu kopaju vinograd drugi put. — Drukčije se vinogradi orezuju, vežu, *zalamaju* i beru. — U vinogradu se ne radi onaj dan, u koji je prošle godine bilo usikovańe svetog Ivana, jer bi se grožđe *oprudilo*. [6] Ako gazda dopusti, naberu žene grožđa, pa podile med sobom; ako gazda ne da, one naberu, pa posakrivaju. *J. L.*

lozu i to je *višalica*[1]. Višalice zataknu u kućaru za letve. Izabrano grožđe metnu na okrugle lisice na tavanac i troše ga po malo.

Vinski kom dojde u kacu, odakle vino otoče, a kom ostave, da se užge i onda peku od ńega rakiju *komovicu.*

Šume. *(J.)* (Mlada šuma zove se *zabrana* ili *pustara.* Ograđena je, ili opšamčita. To je šumica, kamo se ne smije marva pustiti. Kad se šuma odgradi, otvori ili pusti, zove se *mlada* šuma *šumica*, ma i velika bila. Starija šuma zove se i *šuma.* Kad u šumi skroz put naprave, zove se to *prosika.* Ako je u šumi koji dio nezarasto, zove se *čistina. L.)* Kad se u šumi najde dugačak i uzak komad, koji je visokiji od druge zemļe, zove se *greda.* S jedne i s druge strane su *mlake.* Ako su mlake puno nižje, pa u ńima u jesen, zimu i proliće ima puno vode, zovu se *bare.* Bare imadu svoja imena: *Mačva, Privlačica, Liskina mlaka. Sumarovac, Barice, Dugo ostrvo* ili *ostrovo, Cvitanovica, Brešnica, Krvavo, Brestovac, Lukinica mlaka, Krivo, Kosje, Balinovica* i ko bi sve nabrojio.

Kućni poslovi.

Kuća i soba. *(J.)* Prva u jutro ustaje reduša. Čim ustane, raspreta vatru i naloži je: pepel odgrne, *skaļa* nabaca i eto vatre. Na čelu vatre je *prikladań*, široka i jaka gvozdena šipka. na četiri noge, sa svake strane zavrnita: na prikladań se poredaju drva; prave ga kovači, al najviše cigani. Nad vatrom vise *verige* (sl. 8.); na gorńem kraju je *karika* ili *alka*, kroz koju se provuče motka; motka je u ogaku prišita sa gvožđem za tetivu (gredu); na dolńem je kraju *kvačak*, na koji se obisi koto ili kotlić; verige kuju cigani; koto je od bakra, a kuju ga kazanǵije. Reduša nastavi na verige koto vode (čabar ili kabo za čistu vodu stoji na *vodńici;* to je dugačka, ali oniska klup[2]), pristavi ručak i pomete kuću. Dotle ustanu i drugi. Kad ļudi ojdu iz sobe, namišćaju žene krevete i češļaju se brže boļe svaka kraj svoga kreveta, ili u zapećku, jer je sramota, da se češļaju, dok su ļudi u sobi. Kad je i to gotovo, pomete poreduša sobu prvi put: otvori penǵer (al ritko dva) i vrata, da prav izajde. Kad je ručak gotov, pozove reduša sve, da idu jist. Posli jila digne poreduša siniju i sa redušom poiznaša zaprļano posuđe u kuću; reduša pere suđe u koritu, a poreduša očisti siniju i šukne sobu još jedan put. Kad reduša opere zdile i tańure *(talure)*, ako ji ima, metne ji na policu, ili u orman, baci *spirine*, u kojima je prala, u čabar za

[1] Grožđe, što odrežu s lozom, pa zataknu za gredu, zovu se *nevenke. L.*

[2] Pod ńu se meće rotkva i drugo zeleńe, da ne uvene.

*

napoj, zapreta vatru i pomete kuću i drugi put, pa trim, ako ga ima, i oko kućni vrata do mali vratašaca. Vatra se zapreće *vatraļem*, odebelom gvozdenom lopaticom; metu *metlom*, koju sade u bašča. Ako je svit kod kuće, to se mora soba pomesti i posli užine; samo posli večere ne metu. U nediļu, ili na svetac pometu sve žene čitavu avliju. U nediļu i na svetac pometu i drum (sokak) prid kućom (numerom). (Sokak se mete u lito, kad je prašina, svaku večer. To rade ženska dica. *L.)* Smet ili smetu u šamac, ili ga smiću na rpice i u *tezgera*, ili koritancima odnesu na đubre.

U subotu, ili prid svetac mora reduša i s ńom poreduša oprati i noge od sinije, stolce, klupe, orman, penģere, vrata i banak kraj furune. (Svaka žena otriše nožice svog kreveta. Ima kuća, di se i kućni prag mora svaki drugi dan oprati, da reduša reduši i to čisto pridade. *L.)*

Prid Uskrs i oko Svi sveti *bile* kuće iznutra i iznapoļa. Ako god pada daleko od Uskrsa, ili Svi sveti, onda bile kuće i prid god. *Kreče* ili bile ovako: U škaf uzmu ugasita kreča i naspu vode. Kad prvi put prelaze, naprave kreč ogust (metnu dosta piska), a kad prelaze drugi put, onda metnu mańe piska. Kreče *kefom (perajom, L.)*, a tu kupe, a prave i sami od sviński *peraja (čekińa, L.)* Mlogi metnu u kreč zelene galice, pa ofarbaju žuto cokl i oko penģera, ili ofarbaju čitav front.

Lužeńe. *(J.)* Kod nas se crne košuļe i pońave, a tako isto i otarci sa sinije i za brisańe, ko i *jidalice* i masne krpe *luže*. Na bunaru imade više veliki *korita*. Korita su iskopana iz jednog komada rastova drveta. U ta korita žene *nakisele* rubine i stoje priko noći. U jutru uzmu, koja ima *safuna*, odapere u safunu, a koja nema, ta *omane* ili odmane samo u vodi. Kako koji komad omani, tako metne na klup, da se ocidi, i onda na ruki nose u kuću i slažu u *lužnicu*. Lužnica je ko veliki čabar od dva do do šest akova. Pravi se od jasinovine. Na polovici lužnice sa strane su dvi duge dužje od drugi i provrtite, a zovu se *uši*. Kroz ńi se provuče čabrenik, kad se lužnica nosi. Izmed ušiju u polovici jedne strane je debļa duga, koja ima *pupak* skroz provrtit tako, da je i dano provrtito. Pupak ne sida upravo na dano, nego je tri prsta kraći, a to zato, da lug iz lužnice može curiti. Da se rupa rubinama ne začepi, metne se komad daščice u lužnicu i nasloni na pupak one debele duge. Kroz onu debelu dugu upravo u dano lužnice ide *prělo*, štap duži od visine lužnice, sa drškom. Prelom se lužnica zatvori, kad oće, da lug ne curi na *prelo* (prelo je i ona rupa, kroz koju lug otiče), otvori, kad

se lug pušća. Najprije meću pređu u dno, ako žene imaju; ako nemaju, onda pońave, otarce za jelo i za brisańe, pa muške i ženske vezene košuļe, onda čiste (brez veza) košuļe muške i ženske, a najposli masne krpe, dok nije lužnica puna. Gore dojdu masne krpe. Gore prostre *pepelńak* (krpa u dvi pole od oplata sašivena prama lužnici velika) i prosije na ńega kroz rešeto dva uborka pepela. Prvi koto vode uzavre i popuri pepeo na lužnici. Drugi, treći i četvrti koto stresu samo zabilite (samo se *zabile:* griju se, dok voda ne pobili), ali ne smiju uzavriti i uskļučati, da se košuļe ne *zapure* (a onda se usmrde). Ako je lužnica jako velika, treba i šest kotlova. Sad se otvori prelo, pusti se lug u koto, pristavi ga na vatru i kad uzavre, saspe ga na lužnicu. Tako luže od u jutru do tri, četiri sata posli podne. U večer se ispusti svaj (!) lug napoļe i tako se ostavi priko noć. Sutra dan u jutru *razloži* ona žena, koja je lužila, lužnicu: skine pepeļnak s pepelom, odnese i baci na đubre, košuļe razlože na klup i sad svaka žena svoje baci priko ruke i nosi na *bunar (buran)* i pere u koritu, dvi po dvi, kako su reduše i poreduše: naliju u korito vruće, ili ladne (koje su line) vode, metnu košuļe i u toj prvoj vodi *meće pračakom*. Pračak je komad drveta sa drškom. U drugoj i trećoj ladnoj vodi isperu (izaperu) od luga, skupe na ruke i nose i obise ili na jedek, ili na motke, ili na *lozu*.

Bogatiji imadu jedek. Jedek kupuju od salera. Ko nema jedeka, taj ima motke: u zemļu zabiju dvi sošice fat visoke, na sošice metnu odilane ili omaklite motke. Koliko ima žena, toliko ima i motaka. Mlogi imadu *loze:* lozu od vińaga odrežu i svežu ili za dvi voćke, ili za dvi sošice. Kad se košuļe malo *promašu*, onda svaka žena svoje *otegne:* zavuče obadvi ruke u košuļu (skute), ili u *gaćavice* i rasteže na stranu. Kad je svaka svoje otegnila, onda savije i opet prostre na jedek, ili motke, da se sasvim osuši. Kad se sasvim osuši, savije lipo svaka svoje (ženske svoje skute saviju na *roze)* i nosi u svoj kućar ili pojatak i spremi u čabar, ili u sanduk. Posvečano ruvo malo žena same uređuju, već plate majstoricama, koje jim peru i peglaju.

Građevine. *(J.)*

Priređivańe građe. Naši ļudi „pravoužitnici“ dobivaju sada gotovu mekanu građu od naše imovne općine. Prije su dobivali rašće, jedan ili dva, do pet rastova za veliku zgradu. Dok nije nastala paorija, dobio je svaki graničar rastova, koliko je trebalo. Ima još i sada stari kuća, u kojima su vinci, gorńe i dolńe grede od cipane građe i to svaki komad od jednog rasta. Onda nisu znali za rezanu građu, već samo za cipanu.

(Kad se drvo testerom izreže, onda se *cipa* uzduž sikirom, ili se *teše*. Ako se cipa, pa se teško rascipļuje, meću se u *procip klinovi* ili gvozdeni, ili kruti drveni[1]. Kažu: *klin se klinom izbija;* tako i tu: jedan klin zabiješ, procip se širi, a onaj prvi klin ispade; sad opet ńega zabijaš u užji procip, da onaj ispade. I tako se radi redom, dok se drvo ne raskoli. *L.)*

Evo, kako su radili[2]. Pod rast stanu dva čovika, jedan s jedne, a drugi s druge strane i siku velikima sikerama do polovice debla. Kad su došli do polovice, projdu na drugu stranu rasta i stanu opet jedan s jedne, a drugi s druge strane i siku dva do tri cola visokije. *Iver* za iverom pada i rast se sruši. Kad su rast srušili, *okaštre* grańe, skinu *koru* i *bil pastuļaju:* sikerama zasiku na dva mista u dužini od tri šuva do zdravog drveta i sikerom otkole; tako otkoliti komad drveta zove se *pastuļa*. Kad su drvo s liva i desna *opastuļali*, *dilaju* sikerama, ili plankačom.

Ko zna dilat, taj dila, a ko ne zna, taj ogranke prisica i slaže na drva.

Kad je deblo s desne i live strane odilato (odilano), izmire ga fatom od letve, koliko je dugačko. Ako je dosta dugačko, odrežu prvi komad ili prvi *trupac* za *cipku građu*, a tako odrežu i vršiku; od vršike prave *tanku građu* (n. pr. pajante). Kad je i to gotovo, uzmu *palije*, drvene, jake motke, i privrnu drvo. Sad ga opet pastuļaju i dilaju ko i prije. Kad su drvo odilali sikerama, ili plankačom u četiri ćoška, izmire fatom ili *dvofatkom* (dvofatka je letva kupovna do dva fata dužine). Kad su izmirili i promirili rast, isprirezuju ga na komade. Majstor znade, koliko i kake građe može izajti iz pojedinog komada ili trupca. Sad svaki trupac koncom *okončaju* i bradvom *obradvaju*. Ne zna svaki čovik bradviti. Ko zna, taj bradvi,

---

[1] ali ne vrbovi, jer je vrba krko drvo, pa bi bilo, što vele: *pousdo se u vrbov klin.*

[2] Kadgod podsicaju drvo, pripovidaju, kako je vlaški pop pridikovo: „Dragi moji rišćani! Jeste li vidili ono veliko drvļe u šumi? Da se to sve drvļe stvori u jedno drvo, koliko bi to drvo bilo?! Jeste li vidili oštru sikiricu? Da se sve sikire stvore u jednu sikiru, kolika bi to sikira bila?! Jeste li kadgod vidili veliku vodu? Da se sve vode stvore u jednu vodu, kolika bi ta voda bila?! Jeste li vidili, koliko je ļudi u selu? Ali da se svi ļudi stvore u jednog čovika, koliki bi to čovik bio! Sad da taj veliki čovik uzme tu veliku sikiru, pa da podsiče to veliko drvo, a da to drvo pade u tu veliku vodu, al bi bilo pļuska i papļuska!“ To sam često čuo u Privlaki, di žive vlasi i šokci skupa, pa se kad tad jedni našale s drugima. *L.*

a ko ne zna, taj prirezuje, ili šta drugo radi. Kad su trupci obradviti, podignu ji na *skelu* jedan po jedan i režu dužnom testerom. Skelu naprave od rastovi ogranaka ili *troka*. Najprije polože dvi jednake troke priko, na ove priko druge dvi, na ove opet druge dvi, ko što su one dolńe i tako naprave skelu, kako oće visoko. Na skelu navale trupac, da je jedna polovica gore, a druga na zemļi. Na onaj kraj na zemļi navale nekoliko pastuļa, da se ne diže. Još prije nego su trupac metnili na skelu, majstor je promirio i okončo gore i dole prama tomu, na kaku će građu rezati. Majstor se popne na trupac, a trojica u redu stanu pod ńega i režu do polovice. Kad su isterali jednu *ris*, počmu opet s vršike i tako izrežu čitav trupac na vince, balvane, grede, rogove, pajante, ili planke. Kad su izrezali do polovice, skine se majstor, pa sad gorńi kraj trupca spuste, a dolńi dignu i opet režu s vršike do polovice. U polovici ostane jedan, ili dva cola, da se građa ne rastavi. Kad je čitav trupac izrezan, spuste ga sa skele, rastave sikerom komad od komada tako, da ona dva cola, što su ostavili, sikerom raskole. Kad je sve izrezano, poslažu građu po feli: svaka fela građe složi se za se. Ako je dosta građe, voze kući, čim dobiju malo puta. Kad građu dovezu kući, slože ju uz koju zgradu, da se osuši.

Zidane zgrade. *(J.)* Sad se pravi malo drveni zgrada, jer je teško dobiti građu; sad većinom zidaju: kuću, kućare ili pojatke, štalu sa štagļom, šupu, pekaru, podrum sa komorom i čardak.

Zidove zidaju ili izučeni zidari, ili samouci.

Malter prave od zemļe i vode. Najprije iskopaju *temeļ* do zdrave zemļe, zatim poredaju cigle i po ovima pospu tim blatnim malterom, a na taj malter poredaju opet cigle. Prije toga je *tišler* napravio *okvire* za penǵere i *dovratke* za vrata. Kad dojde na red, uzidaju dovratke i okvire. Tako se zida, dok nije zgrada uzidana.

Dok zidari zidaju, dotle cimermani *srizuju* građu na putu prid kućom, ako je avlija tisna. Uzmu najprije *vince* i zarežu u ńemu *kulace*. *Kulak* (čuo sam i *kulab)* je, kad se do pol vinca odozgor zareže i *keserom* izbije. Za svaku *gredu* mora biti kulak u vincu. I svaka greda ima kulak na onom mistu, gdi dolazi u kulak vinca. Na svaku gredu dojde par *rogova*. Zato na kraju grede imadu dvi dupke, gdi rogovi dojdu. Dupke se kopaju sa *prosikom*. Rog se po gredi zareže i zadila kulak. Na vršiki ima jedan rog *makaze* ili *škarice*, a drugi je zarezan na kulak. Sad je građa srizana. Građu *dišu* ovako: Najprije dignu vince i polože po dužini zida. Na vince dojdu grede i svaka se greda sa svojim kulakom *uklopi* u kulak vinca. U

dupku grede dojde po par rogova. Rogovi se još na zemļi *sašiju* i u škarice jednog roga dojde kulak drugog roga. Tu se sad svrdlom provrti i ubije drveni klin. Kad su tako građu digli, svežu par rogova sa *pajantom* (a to je priko drvo u rogove uklopito). Prije nego počmu *letvati*, prišiju po rogovima *žiokc* (dugačke, jake letve). Gdi žioka legne na rog, tu se rog zareže, da žioka ulegne u rog. Žioka ide priko više rogova i to jedan kraj gore, a drugi dole. Žioke drže, da se rogovi ne mogu pomicati. Kad je i to gotovo, onda letvaju. Dolńa letva dojde na pet coli, do ńe na osam coli, a daļe do vršike sve na šest coli. Kad je poletvano, *prostre se crip*. Štagļeve za sino, ili žito zidaju ko i kuću, ali ovako: Ćoškove uzidaju, a po stranama na fat razmaka uzidaju stupove. Na ćoškove i stupove dojde građa.

Drvene zgrade. *(J.)* (Štogod ima drveni zgrada, to rade sami seoski cimermani, a tako i suvare i vodenice, pa pojate i svińce. *L.)* Temeļ malo uzidaju obično jedan šu visoko. Na temeļ ili na *cokl* dojdu dužni *balvani* (pokapčani *zubovima. L.)* U balvane su ukopane *dupke*. U dupke dojdu *direci* ili *stupci* dole i gore zarezani na kulak. Med dva stupca dojde *ušnik* ili *košńak* uklopit u stupac tako, da je jedan kraj gore, a drugi dole. Stupci ušńaci su *prolambiti* ili *postrugani* i tu dojdu *brvna* (debele daske)[1]. Na direke ili stupce dojdu *vinci*, na vince *grede*[2], a u grede *rogovi*. Po rogovima prišiju *motke* misto letava i pokriju zgradu daskom, ili slamom, ili trskom i rogozom. (Ako je krov slamni, prišivaju se žioke na gusto i dolńa žioka, koja je nad kućnom strijom, sva je izvrtita sve na stopu razmaka; u svaku vrtlinu je udarit klin po stopu dugačak, da slama ne spada s krova. Ti se klinovi zovu *obačenice*. Na krovu su bile uz ońak pričvršćene *pauzine*, da vitar ne odnese ońak. U svakoj su kući bile *listve* ili *merdevine* naslońene do vr kuće kraj ońaka, ako bi se ońak upalio, da mogu trniti. *L.)* Kod kuće su grede prolambite. U *lambe* se utaknu komadi drveta u blato zaviti. Po tom se umaže blatom, metne *mali maz*, okreči i sad je gotovo *sobno nebo*.

---

[1] *Ušnici* su one gredice, koje se okomito zabadaju u balvane. Svaki je *ušnik* na strana „prožlijebļen", da se mogu brvna umetnuti. Na gorńem kraju ušnika je *kulak*. *L.*

[2] Sad udešaju *ušńake pokošńake*. Ti ušńaci namišćaju se koso samo na uglovima: dolńi kulak udese u dupku blizu ugla, a vinac malo podignu, pa pri sastavu vinca kod ugla utisnu gorńi kulak u dupku vinca. Posli namišćaju *tetivu* ili *babu* uzduž sobe od prikog duvara izmed sobe i kuće, pa do prikog duvara na čelu kuće. Baba se namišća ispod svi greda. *L.*

Kad se zidovi kod kuće osuše, dojde ciganin i umaže ji iznutra i iznapoļa. Najprije metne *veliki maz*. Kad se veliki maz osuši, metne mali maz. Maz je od blata. Donesu zemļe, koja je za taj poso, metnu je u *tavu*, dobro vodom poliju i ciganin je misi nogama. Kad je zemļu dobro umisio, pospe je plivom i misi daļe, dok nije sasvim dobra. Tava je od četiri (fat duge) daske (platine) u kvadrat. Za svaku dasku ubita su dva po dva kolca. Med koļe dojde daska. I tavan se mora umazati. Kad se maz osuši, ubili se iznapoļa i iznutra, pa je kuća gotova. (Na pol sobe ukapali su pań spram tetive; na pańu osove *stup* u četiri ćoška, pa ga upru u tetivu, da se tetiva ne savija. U taj stup su poudarani *frčati klinovi*, di ļudi svoje torbe višaju, pa aļine, kožuve i kabanice. Dolńa strana tetive u sobi je šarana; izrezano je i godište, da se zna, kad je kuća građena. Vrata su kućna bila dvokrila. *L.)* U staro doba bile su kuće i druge zgrade većinom drvene, a samo gazde imali su zidane kuće.

Trim i kuću *patošu* ciglom. U sobi je zemļa. Zemļe se naveze do cokla, pa se lipo *utamba* i umaže malim mazom, da je ravnija. U najnovije doba meću samci u sobe *patos* (pod). Drvca za penģere kupuju u dućanu. Staklo u penģere meću *staklari*, koji idu po selima i na sebi nose staklo.

Sitnije gradńe. *Ćuprija.* Udare se stupovi ili pilote u zemļu, na ńi se metnu uzduž balvani, na balvane pripriče platine, po platinama uzduž uz kraj sa obadvi strane napravi se *krilo*, da ne mogu kola, ili końi pasti sa ćuprije. *L.*

Gat. (Gat se nasipa ukraj vodenica, da mogu lakše vodu sustaviti i propuštati. S ove i s one strane vode navuku klada i pańeva; izmed klada i pańeva nabijaju zemļom[1]. *L.)* Evo kako su Privlačani pravili *gat* priko Bosuta. Priko čitavog Bosuta s jedne i druge strane udarili najprije stupove od tri fata. Stupovi su na dvi strane bili *prošipiti (šipi se* sa *strugom šipilom).* Med stupove udarili su *gatnice* od tri fata, koje su dole ko i stupovi zaoštrite bile. Svaka je gatnica bila na jednoj strani uzduž prošipita, a na drugoj zaoštrita. Zaoštriti kraj dojde u *šipilo*. Poslidńa gatnica do stupa bila je na obadva kraja zaoštrita. Med stupove i gatnice naspu zemļe. Gat je bila široka devet šuva. Gat ima kod vodenice *vrata*, koja zatvara *ustava*, a na drugom kraju imade *propust* sa ustavom. Ustava se na propustu digne, kad ima previše vode. Onaj kraj, odakle voda dolazi, zove se u Privlaki *gorńa voda*, a kamo voda otiče, *dolńa voda*.

---

[1] Kad bi se nabacalo klada i pańeva, to bi voda *crvoļila* i crvoļila i gat raznela. *B. J.*

Bunar. *(L.)* U večer poredaju po avliji daske po zemļi. Pod kojom daskom bude najrosnije u jutro, ondi je *vrelo*. Tu kopaju *bunar* (i: *buran*. *B. J.)* Otočki bunari su dva, tri do četiri fata duboki. Bude kadgod pet, a kažu, da ima dva, tri do osam fati.

Koji kopa bunar, isituje na aršovu zemļu, dok može, a kad ne može izbacivati, onda polože platinu priko bunara, drugu platinu metnu uz tu istu, samo ovu drugu zarežu malo spram pol bunara, tako da bude mali otvor izmed platina, kad se platine sastave. Taj otvor treba za jedek, kad se bude zemļa vukla. Da se zemļa lakše izvlači iz bunara, naprave malo kolešce (koleso), a na kolešcu *vagaš* za jedek. Udare dvi noge iznad one platine na bunaru. Na te noge postave koleso, koje se na svom vretenu okreće. Koleso stoji spram pol bunara, da može prolaziti kroz žlib platine na bunaru. Platina se sa strana bunara pritisne teškim pańem, da se ne podizuje. Platina skupa sa kolešcem zove se *koza*. Na jedek svežu škaf, pa ga puste po kolešcu u bunar.

Koji ne vuku zemļu iz bunara na *kozu*, vuku je na *kržu*: Udare dvi sove jednu s jedne, drugu s druge strane bunara. Na sove pripriče okruglu vretenku i na ńu svežu jedek. Na vretenki je sa svake strane po *krža*, čak izvan sova; *krža* je u vretenku udarena žbica sa drškom, da se lakše može okretati.

Dok se bunar kopa, moraju se poslenici rakijom zalivati, jer ne će biti vode u bunaru.

Ograde. *Ograda od vrļika*. Koļe se pozabija u zemļu na jednak razmak, a sve po dva kolca skupa; med ńi metnu *(umiću*, *L.) vrļike*. Vrļika je po dva fata dugačka, slabo odilana debela daska. Kad su med kolce metili tri vrļike, nataknu na koļe *prosiku* (ili *gušvić*, *L.)*, da se koļe ne razvali. Prosika je daska dva prsta debela, a podrug šuva dugačka, sa strane ćoškovi poskidani, i u polovici prosičena. Na prosiku med koļe metnu još po dvi vrļike. Vrata od vrļika su *vratńice*[1].

Pleter. *(L.)* To je ograda od prutova. Tu se pozabijaju kolići, opletu se prućem, a gore se nameće trńa suvog, da marva ne prilazi.

Tarabe. *(L.)* Dok je bilo šume, gradili su tarabe. Tarabe su od stupova. Stupovi su gore i dole spojeni žiokama, a po ńima prišivene su daske.

---

[1] Kad je pašńak vrļikama ograđen, onda je i kapija od vrļika; taka kapija zove se *vratnice*. *L.*

Plot. (L.) Plot je samo od dasaka. Daske su samo zaoštrene i u zemlju pozabijane; gore su zarubite i pleterom opletene.

Bilo je ograde, di se po dva kolića udare, ko i kad je plot od vrljika, samo poslažu od kolića do kolića daščice koso. Ta je ograda niska. *(L.)*

Ograde od *živice* nema mlogo; ako ima, i tu je kapija od vrljika. *(L.)*

Izrađivańe građe, sprava i oruđa.

Kad se drvo sikerom odila, onda se bradvom *obradva*, ili *omakli*. Da ide u pravo, mora se drvo najprije *okončati koncom* (salerska uzica). Konac je namotan na *čekrk*. Čekrk ima jedno tanko drvo do dva šuva dugačko sa drškom zajedno. Na držak dojdu popriko dva drveta, u ńem uglavita, ili se na ńem mogu okretati. U ta dva drveta dojdu dva druga u redu sa drškom. Na to se namota konac. Najprije se napravi farba, u koju se konac namoči, pa onda jedan čovik drži kraj konca na jednom kraju, a drugi čovik na drugom. Sa dva prsta podignu nešto napeti i namočeni konac i popuste, a ono ostane na drvetu prava linija. Ako nije odma, onda to ponove. Farba se pravi ovako: Nariba se u kaki *crip* (dolńi tal polupana lonca, ili zdile, ili tańura) sitno cigle i nalije na to vode. Nu pravi se i od ugljenica, koje se nakupe oko vatre; to se sitno stuca i u vodi namoči. Kad su u šumi, onda uzmu pastulju sa bilju, isiku u ńoj rupu, naspu vode, a u vodu sitno stučena ugljena i eto farbe. *(B. J.)*

Dilača maklionica. Makli se na dilači maklionici. To je klupa na četiri noge; na poli je uzduž prorezana jedan šuv. Na klupu je prišito jedno grbavo drvo i ono je prorezano kao i klupa; oto se zove *jarac*. I na klupi je prorez i od jarca jedan suproć drugoga; drvo sa glavom kao čovik i ono je kroz proreze proturito i kod glave provrtito; i kroz jarac je provrtito: oto se drvo zove *pritiskač*. Kroz vrtljinu pritiskača i kroz vrtljinu od jarca je klin proturit. Na pritiskaču je dole drvena cipela, na koju se meće noga, kada se što makli, pa se pritisne. *(Pavo Šubašić.)*

Pokućstvo, suđe, oruđe i ostalo. (L.) Samouki seljački majstori prave: sinije, svakovrsna vrata, ormaniće, sanduke, buriće, kačice, čabrove, kablove, žbańe (ili: *čobańe*; čobańu pravi pinter. *B. J.)*, police, korita; kola, plugove, stupke, trlice, stative, čekrke, vito malo i veliko, rašak, prelju i preslicu.

(Drveni alat prave si sami. *L.) Vile.* U šumi se odsiče sirovo, pravno dvojnasto drvo, ugrije se na vatri, smota i metne u *zapińaču*. To su slabe vile, jer je u drveta vršika krka, pa se brzo po-

kida. Inače se drvo testericom razreže na dvoje, ili na troje, odila se i omakli, ugrije na vatri, smota i u zapińaču metne. Kad su vile u zapińači, onda se na vatri opale i u vodu ture. Sad se pusti da se nekoliko dana suše, odapnu se i sad su vile gotove. *(J.)*

Bakļe se tešu od mladog rastića, ili brestića. Drvo mora biti pravno. Na vatri se upari, u četiri ćoška odila i na bakļe teše. Bakļe su dva prsta široke, a debele ko gušće tanko pero. *(B. J.)*

Prave proste opance; ko hoće, da mu opanci dugo traju, ukuva divļakova sirćeta, pa nove opance nakiseli; kad odmekšaju, onda ji izvadi i osuši. Prišivaju zakrpe na čižme i cipele. Podšivaju čarape. *(L.)*

(L.) Čobani prave okvire za prilike i ogledala, a farbaju krvļu: porežu prst, pa krvļu umeļaju okvir. Prave od vrbova, ili topolova drveta *preļe lopatice,* na koje žene predu pređu od kudiļe. Prave od vrbova[1] drveta *preļice* ili *preslice,* na koje se pamuk upreda. Prave *čiviluke* na duvar za stakleno suđe i porculan, *vitliće* i *paličice (drvca,* Privlaka. *B. J.)* za sukańe, *čunkove* za stative, režu *civi* bazove i od mličike i češļuge, letkom vrte[2] civi. Na kruškovu drvetu izrezuju *modlice* za kolače. Prave drvene *rgove (kepčije)* za vodu, *kašike varjače* ili *povaruše, lopariće* i *lopare;* šaraju *tikve* i na tikve prave *šeputke;* šaraju *tukvańiće; vratiće* od tukvańića zaliju kositerom, *zakretań* prave na šaraf. Prave *tamburice, frule jednare*[3] od baze, frule *dvojnare*[4] od jasinova i šļivova drveta; *ļuke* na fruli prožgu vrućom letkom, a *glasn ce* izrežu nožićem; frulu vrte svrdlom. Imadu strugove, pa stružu *prdaļice* na gajde od šļivova drveta. Pletu od vrbovi šiba i od rakite: *košare*[5], *korpe* i *košiće,* di sime suše; od strni *partu* sa sedam *strnika* i *zubru* od četiri strnike, pa od toga šiju slamne kape za lito[6].

Ženski poslovi.

Lan i konopļa do stupe. Kod nas siju *lan ozimac* i *jari* i *konopļu bilu* i *matornicu.* (Lan treba čisto, zrelo sime. *L.)* Lan ozimac siju (u jesen, *L.)* već o Bartolovu (kad siju žito, *L.),* i to na zemļi, koja dolazi pod žito. (U sime namećn jaja, da bude lan bil ko jaja. Ta jaja dobije onaj, koji lan sije. *L.)* Lan voli jaku i

---

[1] Preslice se prave od lipovog drveta. [2] Usiju letku i prožgu. [3] Frulu jednaru zovu naši *frula.* [4] Frula *dvojnara* su *dvojnice.* [5] Košare pletu i od bile loze. [6] Take kape nose samo Otočani, pa jim se sprdaju, da nose i zimi *gamare* na glavi. Kažu i ovako: Gle *Gage,* zavuko se pod gamaru! *Gage* je posprdno ime za Otočane *B. J.*

sitno uzoranu zemlu. O Đurđevu lan ozimac *opliju* od korova (od *rilica* i *lanene travice, L.)*. Jari lan siju u proliće, čim vrime dopusti, kad i zob. I jari lan *pliju* o Đurđevu. On ne može biti velik ko ozimac; a prispiju skoro zajedno.

Kad lan dozrije, a to je, kad *glavice* ožute ko slama, (Lan se čupa o žetvama. Čupaju ga i vežu u *rukoveti*, a šesnajest rukoveti svežu u jednu *vranicu. L.) počupa* se, *poveže* se u *vranice* ili *močila* (to su mali snopići, povezani likom od *vezovine* ili uzicama). Kod kuće ga *ogrecaju* na *zuber*, da se *glavičice* poskidaju. Zuber je drvena, dosta dugačka klup sa četiri nožice (sl. 41.), nu može biti i bez nogu, pa se onda stavi ili na dva stolčića, ili na dvi klupčice. U sredini su jedan, ili dva zubera od drveta. Zupci su ko mali prst debeli, pol šuva dugački i gore zašiljiti. Zuberi su udlititi u klup.

Kad se lan *ogrebena* na *zuber*, poveže se u *močila* i *ukiseli* u vodu. U vodi zabiju sa svake strane po dva kolca i med ńi pomeću močila, pritisnu sa motkama, koje su za kolje zakvačite i navale truli klada (i mulja iz vode, *L.)*, da lan dođe pod vodu. Ako je vrime toplo, kiseo je lan četvrti, ili peti dan. Ako je oladno (treba i pet dana, dok ukisne, *L.)*, vadi se šesti dan. (Lan se proba ovako, je li kiseo: Uzmu rukovet u ruku i podignu okomice. Ako se savije, dobro je kiseo, ako ostane [komice, *J.]* okomice, meću ga natrag u vodu, da bolje ukisne. Dok se lan kiseli, spremaju žene sime, osuše ga, *tucaju* i *drope* nogama *[manu* nogama: metnu glavičice u uborak i gaze ji; ako tucaju, to tucaju pračakom, *J.]*, pa *viju* na vitru i ostave, koliko treba za sijańe, a drugo prodadu odma u dućan za maramice, pamuk, igle, konce. Kad lan, ili kudilja ukisne, *vadc* ji iz vode, *peru. L.)* Kad lan povade, *prostru* ga po guvnu, ili livadi. Dolńi kraj svake *ručice* raširе, a gorńi je strukom lana svezan, i tako se lan suši. Kad se posuši u ručica, skupi se u *vranice* ili *močila* razloži na suncu, da se kudilja dobro ugrije.

(Konoplja se sije o Đurđevu i o Duovima i zove se *konoplja gjurgjevača* i *duovńača*. Konopljeno se jedno sime sije, a nikne konoplja: *bila*, koja cvate, a nema simena, i *maternica*, koja ne cvate, samo sime daje. Kad konoplja sazrije, *čupaju* za se *maternicu*, a za se *bilu. Bilu*, kad počupaju, *L.)*, odsiku *vrške* ili sime; *koreńe* poveže se u ručice sa malom, nenaraslom konopljom, koju zovu *mâšak*, potovare se u kola i *ukisele (nakisele*, *L.)* ko i lan, samo mora prama toplini vode biti u vodi dva dana više nego lan. Kad se povadi, postupa se s ńom ko i sa lanom. *Matornica* se sije po kukuruzima samo radi simena. *(Maternica* se poveže za se u *ručice* i poslaže, da je sime

k simenu obrnuto [okrenito, *J.]*, pokrije se slamom, ispritiska daskama, dok ne *ugori*. Onda otvore i *okrune* sime, a maternicu slože

Sl. 41. **Nabijańe kudiļe.** Livo nabijajla na stupki; desno sprida zuber, a na ńem (s liva na desno): ogrebaća, dva grebena i gvozdenka; za zuberom trlica. (Desno stoji ručkonoša.)

u vodu, da se kiseli trinajest do petnajest dana; to bude o Maloj Gospı. *L.)* Ńu kisele samo onda, kad nema dosta bile, ili ukisele i pletu od ńe uzice.

Lan i konopļa od stupe do snovaće. Onako vruću kudiļu *nabijaje* na *stupku* ili *stupu* (sl. 41.). Kad se nabije, konopļu *omavaje*

o kolac, što se drži *nabijajla*[1], i onda je opet ugriju na suncu i *taru* na *trlicu*[2]. Posli toga ju *ogrecaju* na *ogrebaču*, a posli ogrebače ju *gvozdeňaju* na *gvozdenku*. *Zgribe*, što sa ogrebače skidaje, *mikaje* na *grebene* i izvlače najprije *veliki*, a onda *mali vlas*. Od velikoga vlasa predu *púčicu (poučicu)* na tkaňe, ili *osnovu* za poňave. A od maloga vlasa predu osnovu za vreće (vriće), ili pučicu na poňave. Kad konoplu *ogvozdeňaju*, onda smotaje *povismo*, slože u snop i svežu uzicom.

Kod lana ide ovako: Lan se nabije na stupku, pa *se oručica* na *ogrebaču*. Ručica se ovako: uzme se svaka ručica, pa se najprije

[1] Konoplu i lan *nabijaju* obično u večer, a zato, kad se na suncu i ob dan ugrije, umataju je u gube, da ne oladi. *Nabija* se u *stupi*. Dolňi dio stupe pružen je po zemļi, a zupci su gore okreniti. Gorňi dio položen je po dolňem, da zupci u zupce ko rižňevi zavaćaju. Oba dila stupe su pri drugom kraju spojena ko škare ili klište, da se stupa uvik otvara i zatvara, kako se na drugom kraju stupe pritiska. S jedne i druge strane stupe su dva stupčića spojena motkom, a za tu motku uvati se divojka (uvati se i baba i čovik, a ne samo divojka, *J.)*, koja kudiļu nabija. Konopļa se zove *konopļom*, dok u stupu ne dođe, posli se zove *kudiļa*, doklegod se ne isprede, a onda je već konopļena *pređa*, *konopļeno tkaňe (konopļaš, J.)*, *konopļena košuļa (konopļaša* košuļa. *J.)*

Divojke pivaju o nabijaňu kudiļe rugajuć se Švabicama u okolišu:

Jučer mi je govorila mama,	Moja mama istom štogod kaže:
Da Švabija kudiļu nabija.	Nek nabija, al ko joj pomaže?!

To pivaju zato, jer Švabica svaka radi o sebi, a naše hrvatske seļakiňe i danas jedna drugoj pomažu ko u družbi.

Divojka dakle igra na stupi, a druga žena sidi onde, di se stupa otklapa, pa uzme rukovet (ručicu *J.)* u obadvi ruke, i dok divojka igrajuć stupu otvara i zatvara, ova sideć na zemļi baca rukovet u stupu, (okreće pod stupkom i rastresa i otresa, da puzder ispada. *J.)* okreće, vadi i otresa od *puzdera*, dok ne bude sva rukovet dobro stucana. Što otpade od rukoveti, zove se *puzder*, a ona *rukovet* zove se sada *povismo*. (Kad se ogvozdeňa, onda je povismo. *J.)* Puzder se smete na buňište. (Puzder nose pod orase i pod šļive. *J.)*

Kod stupe je blizu usađen kolac, pa se ovo neočišćeno povismo (ručica, *J.)* o m a u j e oko kolca. Otočani kažu: *mava se*. Kad se povismo mava, otpada opet puzder i *omaotine (maotine J.)* (najlošije *kučine*, koje se ne upotrebļuju za nikaku pređu, nego tim žene čiste smet za svojom dicom, da ne ogade ruku). Povismo se opet grije na suncu. *L.*

[2] Ovako omavano povismo *tare se* u *trlici*. Trlica je mala stupa samo sa jednim zupcem, pa se jednom rukom sklapa i otklapa, a drugom se primiće povismo po trlici, da se očisti i od najsitnijeg puzdera.

Povismo se opet grije na suncu, pa se posli *ručica* na *ogrebaču*. Povismo se mora *ručicati* zato, da se ispremi, a to se radi na *zubači*.

koren *ogreca* na ogrebaču, a onda se okrene vršika, uzme se dva, tri vlakna, pa se u poli ručice omota, da se ne umete. Kučine, koje se sa ogrebače skidaju, zovu se *rovńače*, jer nisu za ništo drugo, već kad krompir urove, pokriju ga tima rovńačama, da se ne smrzne. Posli toga se lan ugrije i *tare* na *trlicu*. Onda se opet na ogrebaču ogreca, a kučine, što se sad skinu, zovu se *zgribe*. Sad se na *gvozdenku ogvozdeńa* lipo, da nema *tivoļaka (kučinica)*. Kučinice, što se sa gvozdenke skidaje, zovu se *gvozdeńare*. Gvozdeńare i zgribe *mikaju* na grebene i izvlače vlas veliki i mali ko i kod konopļe, pa predu iz vlasa osnovu i pučicu ko i kod konopļe. Kad se lan gvozdeńa, gvozdeńa se najprije koren i kad je lipo ogvozdeńan, omota kraj i napravi ko glavu. Onda okrene drugi kraj, vršiku. Kad je i tu stranu ogvozdeńala, ostavi na stranu, pa uzme drugu ručicu, pa i ńu gvozdeńa ko i prvu i omota kraj. Sad nisu više ručice, već *povismo*. Sad sastavi vršike od dva povisma i zamota ji, pa tako dvojnasto povismo zovu *strašļika*.

Zubača (ili ogrebača *J.)* je držak, a ima na jednom kraju tri (dva, *J.)* reda zubaca. Na zubači (ogrebači, *J.)* ostaju *kučine*, a u ruci povismo. Kad se povismo opet ugrije na suncu, tare se iznova na trlicu, da se umekša, pa se opet *greca* na ogrebači, da povismo bude još čistije, a one kučine, što ostaju na ogrebači, zovu se *zgribe*. Kučine i zgribe ili se prodaju, ili upotrebļuju za pređu radi guba. Ako će se kučine upotrebiti za gube, ugriju se na suncu i *mikaju* se na *grebene*. Što se s grebena svuče, to je *vlas*, a na grebenu ostaju kučine, iz koji se prede *poučica* (po privlački: pučica[1], *J.)* za *gube*. (Od *jadovni kučina* ili od najgori prede se pučica za gube. *J.)* Vlas *se gvozdenči* na *gvozdenku*, pa na gvozdenki ostaju opet kučine za gubinu poučicu, a ova vlas, koja je ostala, prede se ili ko osnova za gube, ili ko poučica za debelo tkańe. To je učińeno sa zgribama, koje su ostale na ogrebači.

Ono lipo povismo, koje smo dobili, kad su se zgribe na ogrebaču svukle s povisma, opet se ugriva i gvozdenči na gvozdenku. *Gvozdenka* je daščica, koja ima na jednom kraju (u polovici, *J.)* cio okrug ispuńen gusto sitnim zupcima. Kad povismo povlače po gvozdenki, ostaje opet u ruci povismo, a na gvozdenki *gvozdeńarice*. Kad je povismo ogvozdenčeno, onda je dobro za preļu.

Gvozdeńarice se nataknu na grebene, na drške sa nikoliko (dva *J.)* reda zubaca, pa skidaju grebenom s grebena kučine i izvlače *veliki* i *mali vlas*. Iz velikog vlasa prede se *osnova* za pońave (pučica za tkańe; ako se iz velikog vlasa o s n o v a prede, onda se ogvozdeńa ili ogvozdenči ko i drugo povismo; ako se prede pučica, smota se u *kudiļku*. Mali se vlas nikako ne gvozdeńa. *J.)*, a iz malog vlasa *poučica* za tu osnovu (osnova za spavaće pońave i vreće. *J.) L.*

[1] Ja sam i u Otoku čuo samo *púčica*. *Ur.*

Povismo, ili strašliku naviju na *preļu*, priveżu *privezutkom* od crvene, ili żute kože; s obadvi je strane i na kraju nasubran; krajem se počme omatat oko preļe; širok je četiri prsta, pa sve užji i užji i na kraju izajde dva prsta širok. Na tom kraju je prišit uski kajišac, a na kraju kajišca je svezan probiti stari novac i taj novac zataknu u privezutak, da kruto drži. Privezutak je rif dugačak. (Gorńi kraj preļe zove se *bašļuk*, dolńi, tańi *prelo*. Kod bašļuka se povismo priveže privezutkom, a prelo se zatakne za pojas. *Ur.)* Preļu prave oni

Sl. 42. **Predeńe.**

ļudi, koji znadu praviti mosure, jer i mosure i preļu moraju sastrugati. Preļu prave od klinovine, ili kruškovine. I *bašļuk* i *prelo* su lipo nacifrani. Na taku preļu prede se samo fina pređa i fina vuna za tkanice. Drugo koješta prede se na *preļu lopaticu* (koja misto *bašļuka* ima *lopaticu. Ur.).* Konopļu ne mogu presti na preļu sa bašļukom. jer je dugačka, pa se zaveže i ne može žena izvlačit, već ju predu na preļu lopaticu. (Pređa se prede na *vreteno. L.)*

Iz laneni povisama prede se fino tkańe, što se nosi, kad se kaje ili żali, i za sridovične žene i ļude posvečane košuļe. Za divojke i mlade žene predu iz laneni povisama fini i tanki košaričar i sestreničar, što nose kad kaju, i u adventu i korizmi. — Tanko i fino prest ne zna svaka žena, zato predu najviše stare žene predu za ko-

šaričar i sestreničar. Zato i govore žene, kad se kojoj trza na stativa: „Da si prela, umińala, pa bi tkala bubala, a sad sidi, pa plači". *Umińat* je isto, što i žicu dobro uvrtati.

Kad se preďa (nikoliko vretena, *L.)* sprede, *mota se* na *rašak.* (Rašak je drven prut dva i po lakta dug, a dole rašļast i ove rašļe zovu se *dvoškrakļe [noge* ili *rašļe, J.]*; gorńi kraj raška je ko krst prikrstit, a ovo priko drvce zove se *parožak [poličica, J.]*; parožak ima sa svake strane po jedan roščić, da se preďa ne smata s raška. [Kod nas nema poličica roščića *J.] L.)* Žena metne *peticu* vretena među nožni palac i prst do ńega, uzme rašak u desnu ruku, a žicu u livu, pa mota. Kad mota, sveže žicu za polovicu raška i drži onde rukom i omota na desnoj strani priko *poličice*, pa doli u *noge*, vodi žicu gore i omota na livoj strani poličice i vodi žicu do *nogu* i tako opet daļe sad dole, sad gore desno, sad opet dole i opet gore livo. Sa raška skinu dvi žene, jedna s desne poličice, a druga s live, rastegnu i prikrste preďu, smotaje u dvoje, uvrnu i pribace priko motke. To se zove *močić (motak L.).* Močić ima obično pet (šest, *L.) pasama, pasmo* imade šest (deset, *L.) desetina,* desetina ima deset *čisonica (čisanica, L.),* čisonica ima tri *žice.* Svako se pasmo za se sveže, da zna, koliko je pasama svega imala. Kad žena naprede dosta preďe, *luži* je s košuļama zajedno, samo kad prvi put preďu luži, metne je u dno lužnice. (Nepolužena preďa zove se *prisna* preďa. *L.)* Drugi put i treći put dojde u pol lužnice. Izlužitu (bilu, *L.)* preďu *poškrobe (škrobe L.). Škroba* se pravi ovako: Metne se koto vode na vatru. U loncu, ili zdili u ladnoj vodi razmuti se pregršt, ili dvi nerasijanog žitnog brašna. Kad voda u kotlu uzavre, uspe se ta škroba u vodu, da malo provre. Skine se koto dole, da se škroba malo proladi, preďu složi, u korito, ili škaf i polije tom škrobom. Kad škroba malo oladi, izvade i ocide (cide i rastresu, *L.)* preďu, metnu na klup, močić po močić uzima, razapne ga na *vito* i *suče* na *mosure* onako mokro (na osam, ili više mosura, već koliko koja ima preďe. *L.).*

Kod sukańa treba vito, babica i čekrk. *Vito* imade dvi *vitlenice* fat dugačke. Jedna je na poli debļa i prodlititа toliko, da može druga vitlenica lako unići. Druga vitlenica je malo više priko pole ravna i tu je razderana i malo debļa, kad se uklopi u onu prodlititu, da ne ispane. Na polovici su čivińakom skroz provrtite. Kroz tu vrtlosinu natakne se na *babicu.* Babica je tronogo odsičeno drvo, gore lipo zarubito i u poli udarit *klipak.* Na klipak se natakne vito. U vito se zabodu *drvca,* pa za to su vitlenice na jednom i drugom

kraju provrtite na pet, šest mista; dokle močić dopre, u onu se rupu zatakne drvce. — Drvca ima četiri, na svaki kraj po jedno. Na drvca se razapne močić.

Čekrk imade *krevet:* dvi od četiri prsta široke daske i dva cola debele. U ńi su udlitite dvi daščice, u koje se utakne *letka;* letka je gvozdena šipka, a na gorńem kraju imade drvenu glavicu; glavica je na dva, ili tri mista uokolo zarezana, gdi se natakne uzica s točka. Na letku se natakne *mosur*, ili *civ*. Mosur je šu dugačak, od drveta, ostrugan, skroz provrtit, na krajevima malo širji, da se pređa ne *osipa*. *Civi* režu od trske, baze i češļugovine. Na predńem talu kreveta su dvi daščice, u koje dojde osovinica od točka. Točak je uokolo zarezan i u tu zarizotinu dojde uzica. Na osovinicu točka dojde *klipak*, a kroz taj klipak provuče se *klipić*.

Od snovače do brda. Kad se pređa sasuče na mosure, povežu se mosuri na *listvice* uzicom i *snuje se*. Listvice su tri letve od fata, izvrtite svaka na osam mista. Gore i dole priko te tri letve nabije se priko drvo. Za gorńu se rupu sveže uzica, natakne se na ńu mosur, provuče se kroz *polovańu* letvu, natakne se drugi mosur, provuče se kroz *krajnicu*, iznapoļa se utakne u nižju rupu, natakne se opet mosur, provuče kroz polovańu letvu i opet drugu krajnicu, pa tako redom, dok se svi mosuri ne povežu. Listvice se naslane ili uz furunu, ili uz klup, samo ne smije stajati u sini, jer *snovaļa* ne bi vidila *krstit*. Snuje se ili na *snovače*, ili *koliće*. (Snuje se zato, da se znade širina i duļina tkańa. *L.)*

Snovańe na snovače. Snovače su od drveta napravite. Odila se dugačko drvo devet do deset šuva, okruglo, i to je *osovina*. U dolńem kraju osovine je udarit gvozdeni klin. Taj klin dojde u pańić. Pańić dojde pod gredu. U gredu je udarita gvozdena *pijavica*. U pijavicu se utakne gorńi kraj osovine. Na osovinu dojdu tri para jednaki *krštenica:* jedne dole, druge u polovicu, a treće gore. Krštenice su u polovici sve provrtite, kako je rudo debelo, a da jedna u drugu dobro pasuje, to je dolńa odozgor, a gorńa odozdol malo zarezana. Na krštenice se nabiju četiri *krajnice*. Krajnice moraju biti dobro ostrugane staklom, da se pređa, ili pamuk ne *zapińe* Gore na dvi krajnice nabiju se *male krštenice* sa dva klina. Na klinima *se* pređa *krsti*. Dole su na krajnice nataknita četiri prika drveta. Med dvi krajnice na dolńem kraju umetne se *noge*. Noge su dugačke ko i prika drveta, samo su na jednom i drugom kraju urezane, da se mogu na krajnice nataknit. U *nogu* je *klin*, oko kog se pređa *omota*. Snuje se ovako: Žena dojde sa klupkom u krilu i raškom u ruki

(za pređu je veliki rašak, što je na ńeg motala, kad je prela, a za pamuk imaje mali raščić od rifa, ili malo duži.) Sad se prikrsti i kaže: *Bože, pomozi, i draga gospo, budi mi u pomoći!* Uzme rašak u desnu ruku, a konac u livu i meće *obumiru*. Obumira je mira, da se zna, kako će se gusto, ili ritko poređati *osnutak* po snovačama. Koliko *snovaļa* ima pasama pređe, toliko metne *struka* na rašak, a s ńega na snovače uokolo. *Struka* je dužina raška od nogu do poličice. Na polovicu struka obumire ogari ugļenom i to je *biļiška* ili *pola*. Mosure je snovaļa prije još na listvice povezala i to osam do deset mosura. Sad skupi krajeve svi mosura zajedno, sveže ji i natakne na *klin* na *noge*. Od nogu snuje redom po obumiri gore do *krštenica*. Na *malima krštenicama krsti* dvi po dvi žice zajedno. Dvi žice metne gore, a dvi dole. Okrene se i tura rukom snovače na drugu stranu i po *obumiri* reda žice do *nogu*. Pređu oko *klina* u *nogu* samo omota i tera opet gore do krštenica.

Tako se snuje *čisto* tkańe. Kad se snuje *usnivano* ili *sestreničar*, onda se na dva, tri, ili četiri mosura nasuče vul, kako već spram strike treba. *Rasbroji* se, koliko ima vula u stričici ili velikoj striki košuļe, s koje snuje (gleđe), pa snovaļa odma zna, koliko triba mosura pređe, a koliko vula.

Kada se snuje *košaričar*, onda se snuje pamuk za se, a vul za se i navije se vul na jedno, a pamuk na drugo vratilo. Kod uvađańa u nite uvede se najprije bili pamuk, onda strika, a to žene razbroje, koliko triba desetina pamuka, a koliko vula, da ne bude odviše, ili malo.

Snovańe na koliće. Povežu se mosuri ko kod prvog snovańa. Ako je soba dugačka, koliki je osnutak, onda treba tri kolića: dva za *krštenice*, a jedan za *noge*. *Krsti se*, gdi su dva kolića, a kod nogu se samo omota pređa oko kolića. Ako je soba mala, a osnutak dugačak, počme se od penǵera k vratima. Kod penǵera su krštenice. Na kraj sobe udari se jedan klin, drugi opet kod penǵera, treći na kraj sobe i tako, dok nije dosta. Sad snuje i *sametne* pređu oko svakog kolića, a na krštenicama krsti. (Kad se osnuje pređa, smataju je u *verige* i suše. Kad se dobro osuši, navijaju je. *L.)*

Navijańe. Najprije se sklope *stative* u sobi, ili u avliji, ako je ravno, ili prid kućom na sokaku.

(*Stative*[1] se sastoje od dva balvanića uporedo jedan drugome. To je temeļ stativama. Na svakom kraju ovi balvanića jest okomito

[1] U bližńim selima zovu stative: *stan*, a u Otoku nema toga imena. *Rasboj* kažu u bližim srpskim selima, a u Otoku spomińu *rasboj* samo u pismi, di se ono pogađa momak s divojkom i veli joj:

učvršćena [upravo udlitita, *J.]* daska. Te četiri daske su visina stativa, a zovu se *stativnice*. Oni balvanići su dužina stativa. Na svakom balvaniću spojene su stativnice med sobom *gredicom*, da budu strane stativa čvrste. Sad su dvi live stativnice med sobom spojene, a tako isto i dvi desne. Dvi zadńe stativnice, liva i desna, spojene su med sobom *stražńim prikim drvetom* gore, a i dvi pridńe stativnice spajaju se *pridńim prikim drvetom*. Ovaj spoj jest širina stativa.

Svaka stativnica ima iznutra odozgor zabijena dva klinca, med koje se umetne štap, pa ova obadva štapa jesu usporedo sa duljinom stativa. Na ove štapove obise se bliže pridńoj strani stativa po dva koloturića, koji se zovu *skošci;* u skošcima ima drugi točak, koji se zove *koloturić*. Na skošce se obise *nite*. Na taj štap, na koji su nite svezane, svežu se i *vučila*, u kojima stoje *bila*, koja se rukom priteżu, kad se tka, a u bila se metne *brdo* gvozdeno, ili od trske, kojim se lupa tkańe, da bude razabrano, jednako i čvrsto. [Stativnice ili *sarice* su najprije provrtite i onda prorezan jedan kraj, da se vratilo može umistiti. *J.]*

U pridńe i stražńe stativnice uvuče se dugačko okruglo ostrugano, a debelo drvo; zove se *pridńe* i *stražńe vratilo*. Na stražńe se vratilo namota pređa, ili pamuk, a na predńe već otkano tkańe. Ako se tka košaričar, budu dva stražńa vratila, na jednom pamuk ispruženi, a na drugom, koji se vora.

I stražńe i predńe vratilo je provrtito, da se može štapom zapeti, da bude zategnuta i osnova i tkańe. Taj štap, što stražńe vratilo zapińe, zove se *zapińača*, a kod predńeg vratila *svračica*. Ukraj svračice obisita je *daščica* sva izvrtita, da se svračica može po volji namištati. Pod svračicu se u daščicu zabada *klipak*, da svračica čvrsto stoji. Iznutra su uz stražńe stativnice oba balvanića udlitita, da se može učvrstiti *dolńe priko drvo*. Tu metnu štap, na koji se nataknu *podložnici*, koji se redom nogama pritiskaju, kad se tka. Misto, gdi se sidi, zove se *sidalica [sidačica, J.] L.)*.

Što me gledaš, kad te uzet ne ću,
Dok ne vidim, kakve ruke znadeš:
Znaš li presti i iglicom vesti.
Evo tebi dvoje povisama,
Napredi mi gaće i košulu,
Što ostane, predi u darove,
U darove, kupit ću svatove.

A ona ńemu odgovara:

Oj junače, ala si ti mudar!
Meni kažu, da si kulunǵija,
Evo tebi burma pozlaćena,
Skuj ti meni *razboj* i brdila,
I dva čunka i četiri civi!
Što ostane, potkuj końe vrane,
Pa na ńima dojdi po divojku!

Kod navijańa moraju biti četiri žene: *navijajla*, *povijajla* i dvi *odabirajle*. Navijajla natakne na stražńe vratilo *osnutak* i metne ga u stative. U *krštenice* osnutka' uvuče *štapce* i sveže ji koncom dole ispod pređe, da ne ispanu. Druga žena, obično odabirajla, uzme torbu sa osnutkom (osnutak metnu u prtenu torbu, da se ne kaļa) pod livo pazuvo i vuče ga do kraj sobe. Tamo čeka korito, naprid provrtito i puno cigala, il ovelik kamen. Uzme drinov klin, zabije u rupu od korita i sveže pređu za ńega, a torbu i osnutak metne u korito na cigle, ili na kamen. Ako navijaju na avliji, ili drumu, *pruže* osnutak. koliko dopušta zemļa; ako je ravno, pruže osnutak na duļe; ako je neravno, pruže osnutak na kraće. Kad su osnutak pružile, navijajla *pribere* pređu na vratilu na sitne rpice, uzme šipku drvenu ozdol ispod pređe i zabije rukom u *šipilo* vratila. Kod *glave* vratila stoji povijajla. Ona zatakne dva jaka drinova klina u rupe vratila i počme *povijati*. Dvi odabirajle *odabiru* štapce; jedna stane s jedne strane osnutka, a druga s druge, pa vuku prvi štapac pet, šest rifi daļe od vratila, onda drugi štapac, dok ji ne sastave i pređu na ńima ne pošire široko ko na vratilu. Sad povijajla povija, navijajla pribire pređu i ravna, da je svud jednako, a odabirajle drže za štapce ravno i pribiru pređu. Kad dojdu štapci blizu vratila, vuku ji opet daļe i tako, dok sve ne naviju na vratilo.

Štapce svežu za vratilo uzicom, samo ostave jedan rif, a to su *urižńaci*. Urižńace dole razrežu i uvedu u *nite*, pa onda u *brdo*. Kako se navija pređa, tako se navija pamuk, vuna i sve, što se tka.

Uvađańe u nite i u brdo. Za štapac, na kome vise *vučila* i *bila*, svezane su i *koloturice*. U koloturicama je mali točak u polovici izrezan uokolo. Na taj točak dojde uzica na obadva kraja sa *ucom*. U svako uvo uvuče se štapac od nita. Tako je i na drugom kraju. Ako se tka u četiri nita, imadu koloturice po dva točka: jedan kraj drugog. *Unavađa* se ovako: Vratilo se metne gore priko stativa. Jedna žena sidne na *sidačicu* od stativa, provuče dva prsta kroz *kotalac*, a druga, koja dodaje žicu po žicu, doda joj žicu i ona kroz kotalac nita provuče. Tako žicu po žicu uvede u nite.

Kad se uvede u nite, uvađa se u brdo. Ona, što je dodavala žicu po žicu, ta zabode tanki nož između zubaca brda, a ona, koja je primala žice, ta sada dodaje dvi po dvi žice. — Dok uvađaju u brdo, stoji brdo na nitama. — Sad pusti brdo dole kraj nita. U predńem vratilu kroz šipilo svezane su četiri uzičice od peďļa; kroz uzičice provuče se okrugla drvena šipka. Za tu šipku povežu se urižńaci najprije u poli, onda s krajeva, da ravno stoji šipka. Sad

poveže svu predu za šipku, sveže podložnike dole za štapce nita, brdo se umetne u *brdila* ili *bila.*

Tkańe. Kad se osnutak navije, uvede u nite i u brdo, naveže na vratilo, sidne *tkajla*, pa *tka*: pritisne nogom podložnik; *nitac*, za koji je svezan, skoči, *ziv* se otvori i kroz ziv se promoļi *čunak;* sad se prvi podložnik pusti, drugi pritisne, ziv se otvori i čunak se promoļi natrag. U čunku je civ i na civi nasukana *pučica*. Dica ženska, a kad nema ženski, onda i muška suču cive, a zovu se *sukajle.* Suče se ovako: Uzme se čekrk, pa se na letku natakne jedna, dvi, ili tri civi (za tanki pamuk su *trščane*, a za predu su *bazove* i *češļugove* civi). Čekrk metne prida se, a s live strane čekrka je vito za predu, a vitlić za pamuk. Sad sukajla odveže kraj, popļuje ga, livom ga rukom drži, a desnom okreće čekrk. Kraj se prilipi na civ, pa suče, dok civ nije puna, onda se popriči na drugu civ i suče, dok nije puna. Kad su civi nasukane, skine ji s letke i metne u košaricu, a druge natakne i suče daļe. (Civ se utakne u čunak. Ako se, dok se tka, nite *iščešu*, kaže se: *nite se kotle*, pa se moraju iznova *prinititi.* Ako u osnovi pukne jedna žica, pa žena ne spazi, onda su dvi žice, izmed koji je žica pukla, uvik zajedno ili nad poučicom, ili pod ńom. Take dvi žice skupa zovu se *suploštica*, a to je sramota, ako se najde u tkańu, osim u sestreničaru, gdi se još prije, već što se tka, uvedu take suploštice od debļeg pamuka, al se onda zovu *sestrenice. L.)*

Natra je od nita do pridńeg vratila; ono, što s pridńeg vratila izmota i drži u krilu, zove se *truba. (Truba* je tkańe jednog *tkavala:* cili komad tkańa, kako je na stativama osnovan i otkan. *L.)*

(Kad otkaju tkańe, ako je preda, ili lan i bila bila, ipak se tkańe *poluši.* Posli se *popira* po četrnaest i više dana. Nazabijaju po avliji puno kolića, a na koliće pomeću onako nakvašeno tkańe, pa nikad ne dadu, da se pravo osuši, nego ga opet kupe i u valovu u vodi nakvase, a to bude višeput na dan. Muče se tako više već dvi nediļe, peru, kupe i steru. Kada tkańe bude već posve bilo, pruže ga i po dužini kroz polovicu saviju, otegnu i slože priko noći. Sutradan ga opet prostiru, al tako, da je tkańe svom dužinom po polovici savijeno. Tako ostane vani, dok se sasvim ne osuši.

Kad je tkańe posve suvo, smataju ga u *trubu* i ostave u sanduk, da opočine. Kad oće u Otoku da pofale bogatu divojku, ne spominu ńezine dukate, no vele, da ima i *guba* i *truba*, jer se najprije kroji i spremļa, u čem će divojka med svit, a kad je toga dosta, pripravļa se i što će u sanduku ležati. Koja ima truba, ta ima i košuļa, pa

od obisti smišlja, kud bi ju raskrojila. Mloge žene saviju u trubu novce, koje žele, da ne troše, a sigurne su, da je u trubi novac najteže naći.

Sl. 43. Stative (sa tkaljom) i čekrk.

A kad ustreba, uzmu trubu i *kroje* košulje. Svaka se košulja i najlošija mora malo *rasplesti*, *priplesti*, *navesti*, možda i *nasubrati*, a sve to treba i posla i muke, dok bude gotovo. Tu *kroje*, *režu*, *šiju*,

porubļuju, *rasplića* i *vesu*, *pripliću*, *subraju*, *čipkaju*, *opliću*, *nabiraju*, *niļu*, *savijaju* i *slažu*, pa *se nove* i pivaju:

Imala sam tri povisma lana,
Prela sam ga tri godine dana,
A kada sam izatkala platno,
Skrojila sam u tri pole skute,
Odala sam sitno na minute,
Da se moje ne poderu skute! *L.)*

Kakoga ima tkańa i kako se koje tka; kako se šije i veze itd., *to će se potanko opisati drugi put i rasjasniti slikama.*

Farbańe vune. *(L.)* Otkako zabraniše čobanima, govedarima i svińarima u šume, ima i vune slabije, a opet porastajale se zadruge, pa žena mora na svaki poso da dospije, a to je uzrok, da mloge sad same vunu ne farbaju, jer je lakše kupit, već se toliko trudit.

Vuna se farba već opredena, a najednako se svakom farbom farba, izim plavom. Evo o svakoj naoseb:

Crvena vuna. Prije, već što se pođe crveno farbat, nakiseli se vuna u *tipsi* rastopļenoj u mlakoj vodi. U toj vodi bude vuna tri do četiri dana. Voda je uvik na toplu mistu, jer bi se tipsa skupila, a da se boļe uvuče tipsa svud u vunu, mora se vuna više puta *rasabirat (rastresat, J.)*, da se konci porastaju, da slanac (tipsa, *J.)* svuda dospije. Ovako otipsana vuna obisi se digod, da se suši, ali se opet razabire (rastresa, *J.)* konac od konca, da se ne slipi, nego da lakše farbu prima. — Crvena farba pravi se od *broća*. Povadi se koreńe ove biļke, sasuši se i stuca u pra, ugrije se voda, u ńu se metne osušena stipsana vuna, a onda se vuna u toj vodi broćevim pravom posipa. Za sat već je vuna crvena. Kako ko oće mrkiju, ili svitliju farbu, drži ju duže, ili kraće u farbi, metne više, ili mańe broćeva prava (ili praška *J.)*.

Ovako ofarbana vuna obisi se opet, da se suši. Ako je blida, farba se iznova, meću ju i na sunce, da vide, oće li posli izblidit *(izbilit, J.)*, ispiraju je, pa ako uvik ostaje dobra, spreme je u kućar za poso.

Za crno farbańe mora vuna isto tako biti tri dana u slancu *(tipsi, J.)*, samo da posli bude crna, naguli se kore od *jelovine (jošika)*; ta se kora skuva, voda ocidi, pa se u tu toplu vodu vrgne (turi, *J.)* vuna, da bude crna. Suši se i razabire posli ko i crvena.

Za žutu farbu mora opet vuna prije u tipsu na tri dana, a da se dobije žuta farba, kuvaju ili travu *srpac*, koja rodi po međa ukraj žitni ńiva, ili kuvaju *dudovu koru*, a može se dobiti ta farba, ako se kuvaju ļuske *crvenoga luka*. Kad se farba prokuva i ocidi, metne se vuna unutra i drži se na toplu mistu, dok farba na vunu ne pride. Nego i kod crne i žute farbe poso je sporiji. Zato se vuna višeput vadi i prigleđe, dok se ne vidi, da je posve dobra, a da farba svuda

dospije, mora se vuna u farbi i mišati i konac od konca rastavļati, jer bi se inače nejednako ofarbala. (Kad oće, da je vuna žuto-m r k a, onda je umoče u lug; kad oće, da je b l i d o-žuta, onda je poliju srpcom. *J.)*

Kod plavog i zelenog farbańa je poso jako neugodan, jer se vuna ne meće u tipsu, nego u toplu ļudsku mokrinu *(mokreš* ili *pišaļe, J.),* a to je u kući veliki smrad, jer mora biti blizu vatre, da nikad ne oladi. U mokrini rastope *čivita* (Indigo), ma da ima biļka *čivit*. ali i ovaj kupovni je posve dobar, pa i od starine uvik ńim farbaju. Kad se vidi, da je vuna dosta plava, suši se na suncu i razabire, ispira i opet suši.

Ko želi, da vunu z e l e n o ofarba, mora ju prije ofarbat plavo, a kad je plava vuna osušena i porazabirana, meće se u tipsu na tri dana, da ju progrize, da se lakše farba prima. Ovako stipsana vuna meće se u kuvanu farbu od *srpca*, *sanoveti*, *čička*, *dudove kore*, *crvena luka*, ili ma čega drugoga, čim se vuna žuto farba, jer iz ovi svi pet vrsti bude žuta farba, a z e l e n a se dobiva, ako se plava iznova u žutilu farba. Ako je plava bila svitla, bude i zelena, ako je plava bila blida ili tamna, bude i zelena taka.

Prijegled dnevnoga rada i počinka. *(L.)*

Od jutra do večera. Ustaje se, kad treba, da se radi. Malo se spava. Žene dočekaju niko doba noći zvrndajuć vretenima, a zora ni ne misli da zabili, već predu iznova. Ļudi malo prilegnu, pa kad se koji trgne, ide u štalu, prigleđe końma i marvi. Čim ko ustane. obično se prikrsti, ako više ne će ležati. Ko je naučio od roditeļa, da se Bogu moļi, taj se sprema i moli, a ko nije, taj se izvuče ko iz brloga, pa odma na poso. Umivaju se ili tako, da uzmu vode u usta, pa polivaju po ruku, ili se umivaju iz kake drvene zdile, ili koritašca. Dikoji idu na bunar na valov, pa se ovdi umivaju. To je red, da mlađi starijemu ruke poliva, a čine to i stariji mlađima od voļe. Muški se odma počešļaju. Ženske se češļaju, kad dospiju. Divojke pletu pletenicu jedanput u nediļi, a češļaju se višeput priko nediļe. Sad, kako mloge nose tuđe pletenice, mogu se češļati svaki dan, a nediļom samo uzmu pletenicu iz sanduka, pa metnu priko svoje kose. Žene se ne češļaju, di drugi gleđu, jer moraju skiniti šamiju, a sramota je, da ji ļudi vide bez šamije.

Najviše se jede četiri puta na dan. U jutro je *ručak,* u po dana *užina*, posli podne je *lovra*, a u večer *večera*. Liti se jede triput na dan, zimi dvaput, a kad gosti dođu na stan, ili u kuću, onda i lovraju.

Za lovru prave cicvaru, peku kulen, listariće i nude voćem. U jutro jedu kaka kuvańa: grâ, sočiva, kupusa, krompira, lučeńa, ili slanine. U po dana jedu čorbu, pa opet kako kuvańe, a onda još ako bude kaka mesa, ili kuvana tista. U večer jedu, što od užine ostane, osim u litno doba, jer kad su poslovi i mobe, pravi se velika večera.

Spavańe. Ako čovik oda u svagdańem odilu, onda u ńem i spava; ako je boļe odilo, onda se prije spavańa prisvuče.

Žene se obično u lito prisvlače, a tako i zimi, jer u boļem ruvu odaju, a oće da prištede ruvo, pa u lošijem spavaju. Sirotińa i oda i spava u istom ruvu. Zimi spavaju svi u velikoj sobi, samo mladi oženeni spavaju u kućaru. Čovik i žena spavaju uvik skupa u krevetu. I mala dica spavaju s ńima (u beli[1] *J.*). Kad dica ponarastu, spavaju za se na drugom krevetu. Divojke i momci ne spavaju s roditeļima, nego ponajviše divojka sama s materom, a otac osim ńi.

Sl. 44. Ručkenoša.

Noge peru uvik prije već što spavaju, da ne kaļaju kreveta.

---

[1] *Bela* je daska med zidom i krevetom. U belu se metne mala slamļača, i vańkuš i tamo dite spava. *B. J.)*

Orańe. Na poso se ide u poļe na tašte. Ručkonoša donaša svaki dan u jutro ručak, dok su težaci na orańu. (U Privlaki ponesu sa sobom ručak u torbi. *J.)* Težaci oru do dva sata, a na užinu idu kući. Kad se najedu, mlađi malo legnu u lad pod voćku i kažu: „Bog ubio seļaka težaka, koji ne legne, da se jilo slegne! (Ili: Svako jilo kune svoje tilo, što ne legne, dok s' ne slegne. *J.)*

Kada moba kosi livadu, odu kosci na konak odma posli pol noći, pa kose za rose i piju rakiju. *Ručkonoša* donese ručak oko sedam sati. Ručak bude: kisela čorba od suva mesa, rezanaca ili vaļušaka na suvo (to su rezanci kuvani, pa na masti prženi i jajima poliveni), kuvano suvo meso. Ručkonoša prostre krpu *(jidalicu J.)* veliku. Na krpi prikrsti dvi slamke (travke, *J.).* Na taj krst metne zdilu. Ukraj zdile je kru i kašike. Slamke se prikrste, da skakavci ne skaču u zdilu. Ako je kosaca mlogo, ona metne dvi zdile. Svi jedu iz zdile. Bogu se mole prije jela.

Kada poručaju, ručkonoša uprti obramenicu i nosi lonce kući, a kosci uzmu mlatac i babicu, pa kuju kose. Oko jedanaest sati meću rakiju u vodu, da se ladi. U podne donese ručkonoša užinu: 1. čorba sa rezancima; čorba je od živadi, ili ovce; 2. grašak, ili mlade maune; 3. meso od živadi, ili ovčje; 4. suvo meso: but, kulen, kobasice; 5. kolačići u kiselo na masti pečeni; 6. kolačići u slatko i listarići i leperice na prste; 7. pita sa sirom.

Kad ručkonoša obramenicu na rame, reknu kosci: „Alaj je Mađar pripeko u leđa“. Sunce je žestoko, pa legnu u lad, da laduju. Tako traje jedan sat. Onda kuju kose i oštre ji, pa iznova rade, dok se sunce ne snizi. Onda gazda nudi rakijom, a oni onako narakijani bruse kose.

Žetva. Čim rosa sa žita pade, stane se žeti. Ako su uža napletena, a žito još rosno, sidnu žeteoci svako svoj poso raditi. Ručaju oko sedam sati ko i pri kosidbi. Oko deset sati šaļu ručkonošu za užinom, a moba malo sidne, da uja. To bude 5—10 časaka. Posli opet žańu. Kad ručkonoša donese užinu, idu u lad pod kakvo drvo. Tu se skupe po dvi, tri mobe, pa jedu i sve gleđu, u koga je boļe, pa posli ogovaraju, kaka je u koga užina bila. Posli užine ujaju poduļe. Oko dva sata žańu iznova. Dok se uja, govori se, što ima nova u selu, osobito, ako se je šta čudna dogodilo. Vele: „Žito se mora čudom dožeti“. Na uji žene šiju, raspliću, pripliću i vezu.

Pavo Subašić mi kazuje, da i ļudi znadu šiti, zapregove špicati, kamizole praviti, čarape i rukavice plesti, slamne kape šiti. To sve i mlogi ļudi na uji rade. Žene iduć na žetvu i sa žetve predu vunu,

popredaju prediicu ili konce. Tako rade, kad idu na kopańe i s kopańa. Metnu prtenu torbu na rame, motiku odozgor zatakne za torbu, pa prede i popreda iduć, ili čeva (češļa, *J.*) vunu. Sramota je u Otoku bez posla i selom proći, a kamo li na ńivu, ili s ńive.

Trgovina. *(L.)*

Ženska trgovina. Žene prodaju: voće suvo i sirovo, orase, gra, maune, grašak, krompir, kupus kiseli i slatki, laneno i bundevsko sime; šipkovinu; kupe šiške i žir; stare kožuve, globure (kosti); kučine i kudiļu: za to dobiju prediice i pamuka, porculanski cinarski tańura.

Vašari. Digod je vašar, obično je i god, a na god idu Otočani jako rado, ako ondi imadu prijateļa, jer kad je kod nas god, onda opet prijateļi k nama dojdu. Na god idu u Komletince, Privlaku, Nimce, Novo selo, Bošńake, Vrbańu, Gradište, Župańu, Cernu, Bogdanovce, Slakovce, Jankovce i Vinkovce, Bokovce i Andrijaševce. Na vašare idu u Vinkovce; u Mikanovce na marvinski vašar.

Pozajmļivańe novaca. Ļudi pozajmļuju novce jedan od drugoga. Ima ji, koji pozajmļuju novce drugomu, pa tako steknu[1]. A ko daje novac na interes, taj mlogo išče[2].

Drukčije se opet uzajmļuje za ļubav, a ne na interes, pa onda dužnik gleđe, da oduži onom, ko mu je pozajmio. Pa i to je interes, ali je barem od srca.

Život.

Napisali J. Lovretić i B. Jurić.

Život u zadruzi. *(J.)*

Zadruga uopće. *Prezimena*[3]. (1. Otok. *L.*) Abļanić (Cvitko, Ličanin, Peričini), Andrijašević (Vajini), Antolović (Eleševi), Balić (Veresijini, Kurjakovi, Đuričini, Bigli), Benaković (Mrkońini), Bertić (Matanovi, Šumarovi, Biškini, Tamburovi, Perinice), Bošńak (Karalija, Semberovi), Buković (Đabini, Bukvini), Crnković (Jurini), Galović

[1] Eto pokojni Adam Andrićev davo je novce na veliki interes, pa je steko dobre novce, a drugi ńegovi ukućani nemaju ništa, jer nisu davali niti mlogo iskali.

[2] Eto Pava Subašin uzajmio je od Frańke Subašine 40 for., a na ti četrdeset forinti plaća deset forinti svake godine interesa.

[3] Koja su prezimena zagrađena, onako kuće zovu *po selu*, a koja nijesu zagrađena, onako se kuće zovu *iz pisma*.

(Galovi, Barišini), Grgić (Radišini), Hartman (Gubica), Ivanović (Trntini), Katičić (Đurkinovi), Kovačević (Miškovi), Kovačić (Martinovi, Marinkovi, Mataginovi, Lukini), Lombarović (Đurkovi, Stevanovi, Frańkovi), Lukinac (Mindačevi, Andrićevi, Popini, Ilarkovi, Ješini), Marković (Iličini), Matičić (Arumovi, Lepini, Stipini, Šlajbakovi, Šukini, Kovača Marka), Matijašević (Ivankovi, Brodini, Aleksini), Matijević (Pemčevi), Matoković (Blažićevi, Turulić), Mitrović (Šmatini), Nikolić (Stegini), Ozdanovac (Rogozevi, Kalavardini, Frańini), Pavešić (Palčevi, Živanovi, Jozini), Pavlović (Maričini), Pejić (Pejini), Pejičević (Škembini), Petrinović (Petrovi), Sabojica (Rasol), Sikirica (Rojtanovi, Lucini, Galovi), Skokić (Blesini), Subašić (Koletovi, Šumanovi, Brajkovi), Šajnović (Prokini, Tadijini, Šimini), Šokčević (Bročini, Abramovi), Štivićević (Katanini, Guslini), Tomašević (Bajkovi, Jakšini, Samac), Trbļanić (Andrićevi, Vukovi, Filini, Čičini, Pičurkini, Paprikanovi, Babagini), Tucaković (Josini, Šimikini, Čičandrevi, Đurđevi, Božini, Maršini), Vidović (Ćatini), Vukovarac (Zucini), Vuković (Beškovi).

(2. Komļatinci.) Aleksić, Alempić, Andrin, Babić, Balić, Belegić, Bekčić, Bilić, Blažević, Bukvić, Butković, Carić, Cenić, Ceranac, Čakarić, Cošić, Čugin, Čupić, Đaković, Đojić, Đukić, Đurđević, Grigić, Ivančević, Jozin, Kerić, Knežević, Kolarić, Kulunģić, Labrtić, Lovrić, Lucić, Lukić, Matošević, Mali, Malešević, Martinašević, Matijević, Milošević, Mišetić, Mišić, Mušić, Novoselac, Palackić, Rugašević, Sabļić, Štifić, Sabo, Šemperović, Šibalić, Šimić, Šuvaković, Topalović, Valeģić, Vrdelić, Vlaović, Vrbańac, Vuković, Zorić, Žigić, Źilić, Živković. — Butkovića ima 13, Đojića 10, Rugaševića 18. Tako je i sa Cenićima i drugima. Svaka skoro kuća imade *prišvarak*. Evo nekoliko: Babolini, Mandini, Kačevi, Mikini, Maģarevi.

Druga prezimena u Komļatincima jesu: Bajer, Merc, Hernes, Knol, Sor, Švarc, Grin, Nađ, Laderajter, Morovičanin, Pleše, Tančik, Krajčir, Stručić, Jurić, Vańur, Kadić, Prašilovac, Kurelac, Sočanin, Šverer, Lalić, Presen.

(3. Privlaka.) Antolović, Babunović, Benić, Bertić, Borovac, Budišić, Čolić, Čepčić, Domac, Drobńak, Filić, Frańković, Gojević, Grgić, Grgurovac, Ilanić, Jakšić, Jańić, Jelić, Jovanović (cigani), Kemešić, Kovačević, Kurjaković, Ļubić, Majstorović, Matanović, Mandić, Matić, Miļević, Negojević, Nefranović, Nikolić, Nikolić (cigani), Očevčić, Oržić, Pauković, Pavić, Pesić, Peulić, Plavšić, Prakaturović, Radosavļević, Svilajac, Slošić, Skokić, Srdarović, Šajnović, Šimić, Šokčević, Tonković, Tomašević, Topalović, Vidić, Živković, Žužak. — To su zadruge. Jurića ima dvadeset zadruga, Filića 12, Kurjakovića 11,

Matića 11. Jedan je Gojević, Grgić i Plavšić. — I u Privlaki imadu kuće prišvarke. Jurići se zovu: Ćate, Gašparovi, Mijini, Ćuvići. Jelići su Čipkari; Benići: Šerbeģije; Matići: Muzori, ili Križani, ili Bumci.

Broj duša i rodstvo. Prije je znalo biti u zadrugi po šezdeset i sedamdeset duša. Sada najviša zadruga imade dvanajest oženiti i jedna udovica i petero dice. Sredńa zadruga ima po četiri, ili pet oženiti i troje, ili četvero dice. Mala zadruga imade samo jednog oženita i dvoje dice; ritko kad više. Prije je znalo biti u velikoj zadrugi po 16 do 20 oženiti, po četiri do pet udovaca i udovica i po dvadesetero dice. U sredńoj zadrugi bilo je po sedam, osam do deset oženiti, po jedan, ili dva udovca i udovice i po sedmero, osmero dice. U maloj zadrugi bilo je po četiri do pet oženiti, koji udovac ili udovica i po petero, šestero dice. Bivalo je i prije, a ima i sada siročadi bez oca i matere. Prije je znalo biti po troje, četvero, a sad po jedno, ili dvoje. Ako mater umre, otac se oženi odma posli šest nediļa, pa makar i star bio, da ga ima ko odivati i lužiti. Ako otac umre i ostavi iza sebe dice, to se mater teško uda.

Prije je bilo u velikima zadrugama po dvi, tri familije. Višeput te familije nisu bile u nikakom rodstvu, a višeput su bile već u dalekom. U staro doba znao je udovac uzeti udovicu sa dicom. Ženske bi se poudavale, a muški ostali u zadrugi ko da su se u ńoj rodili. Sada toga više nema. Sada su u zadrugi svi u bližem rodstvu: otac sa sinovima i unucima. Uvik je rod s rodom lipše živio, al bilo je i to, da su se sprijateļili od malena po dvojica iz dvi familije, pa živili ko braća, a tako i ńiove žene i dica. U staro doba se nije prigovaralo privedenim u zadrugu a još mańe ńiovoj dici. Sada toga više nema, da se u zadrugu ko privede. Imade danas dosta zadruga, u kojoj je čovik i žena i jedno, dvoje, ili najviše troje dice. Ako taki samac u zadrugi imade jedinu kćer, gledi je udati iz kuće. Evo kako obično vele: „Nemam nikoga na svitu do tebe jedinu, pa je posli moje smrti sve Božje, pa tvoje. Dok sam ja živ, oću da ja zapovidam. Kad bi došo zet u kuću, tio bi zapovidati, a ja toga ne ću. Koliko budem mogo, toliko ću vas pomagati, al u kuću za mog života ne puśćam nikoga.“ Ipak ji ima, koji su svojoj kćeri u kuću pustili majstora, al nije prošlo bez kavge i suda.

Red u zadruzi. *Gazda.* Kućom upravļa gazda. Gazda je obično jedan stariji i pametniji. Imade zadruga, koje svake godine biraju svog gazdu, a ima i taki, gdi redom gazduju svi oženiti. Najprije gazduje najstariji, pa onda prilazi redom na mlađe. Ako je gazda star čovik, da ne može na svaki poso, onda se u poso ni ne plete.

Za večerom se dogovore, kako će i šta će raditi, a gazda samo svituje, da bi ovo ili ono boļe bilo. Taki gazda čuva samo kućanske novce, kļučeve i pisma kod sebe. Ako je gazda mlađi, pa može još na svaki poso, onda on zapovida, što će se sutra raditi, al rado posluša i druge starije, da ne bude inata i kavge. Ako je gazda previše dobar, slabo ga slušaju, pa drugi, koga se boje, za pravo gazduje, a pravi gazda čuva kļučeve i novce, a u poso se malo miša. Ako je gazda pijanica, zavrane burad, pa ne smije ni on bez pitańa drugi izvaditi ni rakije, ni vina.

Kod nas nije bilo, niti ima, da žena gazduje[1], al ipak gazda se posavituje najprije sa svojom ženom, ako je dobra i razumna.

Kad je gazda pravičan, napreduje zadruga i onda je svaki zadrugar ponosan; ako je gazda nevaļal, onda je u kući buna. Kad se kraj kuće projde, čuje se larma, svađa, a odatle se izleže dioba. Ako su zadrugari pastiri, pa gazda oće da je pravičan, odreže toliko komada slanine, koliko ima pastira, ili drugi, koji će za kućanskim poslom, pa ostavi na siniji u kući, ili sobi. Pastir dojde i uzme jedan komad. Ako gazda oće krivo, ne radi tako, već zove pastira po pastira, pa mu sam daje. Kru ne dili gazda. Kru je u naćava, pa svaki sebi po voļi odriže.

Gazda može neposlušnika pokarati i izgrditi lipima ričma, al ga ne može udariti. Da to učini, skočila bi najprije mater, pa onda otac na zlo. Prije je svatko moro gazdu poštivati. Za granice je dosta bilo, da se gazda zapriti, da će javiti oficiru, pa je bio red. Nisu onda slušali, da li gazda ima krivo, ili pravo, već lezi i odvuci. Ako je gazda za granice zapovidio, da se vol koļe, to se je moralo učiniti. — Med ukućanima i gazdom bude svađe, osobito ako je gazda nepravedan ili nepravičan. Ako gazda gledi, da sebe i svoje pomogne, a druge zakine, eto belaja! (Gazda može prkosit ukućanima. Kad kupuje odilo, što kuća daje ukućanima, odabere najlošije onom, kog ne voli. Kad kupuje motiku, dade divojki, koja mu je mrska, motičicu, da jedva busu razbije, a ipak ta divojka mora i onako dobro i brzo kopati, ko i one, u koji su dobre motike. Pa tako se znadu osvećivat, kad se mlade dovedu u kuću, ako jim nisu po voļi. Samo sad su mlade đavoli. Vele svom čoviku: „Ako se ne rastaneš s ńim, rastat ću se ja s tobom". Pa se ti zulumģije malo i smire[2]. *L.)*

---

[1] Kako je to ipak moglo biti, vidjet će se u *Pravu. Ur.*

[2] Tako Toma Šabanov nije trpio svog ukućanina Martina. Dobra je kuća, a kad je Martin dospio do ženidbe, gazda ne će da ga ženi. Pa

Čast je biti gazda u zadrugi, ako je zadruga u ļubavi i slogi, jer onda ga svi poštuju i svi ga pitaju, što će i kako će raditi. Bez ńegova znańa ne će nijedan ukućanin drugomu komšiji, ili seļaninu obećati šta, ili uraditi. Obično vele ovako: „Brate, što se mene tiče, ja oću, al pitaj najprije gazdu. Ako on ne pristane, ne ću ni ja metati bune u kuću".

Teško je gazdi u velikoj zadrugi ili kući, osobito ako je i on za teški poso. On mora prvi uraniti, pastire otpremiti (dat svakom za jelo četvrt kruva i kaki bude dan; ako je post, dobije sira i luka; to mu dade reduša. Ako je koji sa marvom udaļen od kuće, daje masti, soli, slanine, meso, brašna, gra, taranu, kruva, sirćeta, kupusa — svega, što je za jelo; gazda dili na osam dana, koliko zna, da mu može biti dosta; *L.)*, redušu namiriti, mlađe izbuditi i otpremiti na poso, ili sa sobom na poso povesti. On se mora briniti, da je sve u redu (Gazda mora znat, ima li brašna samlita, ima li drva za kru, on mora pripremit sve: drva cipat, skaļa nadilat, vidit ogreblo za izgrtańe vatre, je li u redu, da se reduša ne potuži. Gazda mora vidit sve mańkavosti i prid svima kazat, što se mora popravit, bez čega kuća ne može bit. Gazda prigleda poļa, livade, kada će što biti za poso: žetva, kopańe, košeńe livada, kopańe vinograda, orańe pod sime. *L.)*, da je svako obuveno i odiveno, da se porcija i druga dacija na vrime namiri, da se općinska i druga rabota odsluži, da se počińeni kvar ili *potrica* namiri, što su pastiri u tuđem poļu počinili, da su zgrade u redu, da je orma i druge sprave u redu (mora spremat po avliji, da bude sve na svojem mistu, što ostane. kada se raziđu po poslu. Kada se skupe kod večere, gazda zapovidi, da žene skupe motike, da nosi kovaču, da pokuje, srpove ciganinu, da nazubi. Gazda prigleda čele: popravļa kovanluk, u vrime rojeńa on se tamo nalazi, prigleda košnice. Uvija gužviće od loze vińagove, što natiče na koļe nuz ogradu, koja je vrļikama i koļem zatvorena. Pravi držala na kanǵije, držalice za sikire i motike *L.)* i najposli, da je

---

tu ne asni klecat, molit, zaklińat, jecat. Sirota namoli Boga, al zla gazdu nikada. Martin se siroma oženio, kad je došo kući iz soldatije, pa i onda nije uzeo, kog je tio, već, kog su mu oni našli. Sreća, što je ipak dobio vaļanu ženu, pa sad dobro žive. — I u Subašinoj kući bio je gazda, pokojni Frańa. Ńiove žene kupile sebi plave farberske marame, pa povezale glavu i ajd u poļe. A u ńega ko da je đavo unišo. Ne trpi taku maramu, pa ili moraš maramu s glave, ili će glava s ramena. A on se je oteo u kući, pa je do smrti gazdovo. U ńega bili kļučevi od pivnice i sobice, a i od ormana, pa će te kazniti, osvetit će ti se, ne će ti dati kruva, pa gladuj, ili slušaj.

svatko u kući zadovoljan. Za sve to ne brinu se ukućani kod dobrog gazde. Al je gazdi i lakše. Ńegovi ukućani ga štuju i ļube. daju mu misto u pročeļu; on siče meso, kad dojde na siniju: on prvi iz zdile klade (grabi) i prvi se napije. On s gostom ostaje i časti se, a drugi idu svaki za svojim poslom; on dočika gospodu, on obećaje stranima, da li šta mogu dobiti, što su tražili, pa najposli u večer će ńemu svatko po duši odgovoriti, šta je onaj dan radio. Kad je gazda zločest, onda nema toga ni od korova.

(Dikoji gazda, koji je dugo gazdovo, odviko je od posla. Lako je to svakog jutra odredit, ti ćeš ovamo, ti onamo, a vi žene u rpu, pa u poļe, a ja ću kod kuće od bugaka do bugaka. Pa onda zađe u pivnicu, da pastirima i težacima udili kruva i smoka, a sam malko nagne tukvańić za okripu, pa je u gazde svital obraz i rumeno lice, a u drugi ukućana nažuļane ruke i povorana koža. *L.)*

Gazdarica. Žena gazdina je gazdarica. Ona zapovida ženama kod ženskoga posla. Ona se mora starati, da se bašča u vrime uradi, da se krompir i drugo u poļu posije i posadi. Ona određuje, kad će konopļu i lan pliti, čupati i kiseliti. (Ona ide prva u poļe, a druge za ńom. *L.)* Ako je dobra i razumna, pita ju gazda za savit, al tako, da to drugi ukućani ne vide ni ne čuju.

(Ako gazdarica na red pazi, onda se ona sa ženama svituje, s ńima se dogovara, i ništa bez ńi ne radi. Ona dili reduši mak, sir, luk i druge sitnarije, što za kuću treba, ali je ne zakida, da joj se ne bi do godine osvetilo, nego joj dade, da i bude ukućanima jelo dobro, a opet, da može i sebi malo spremiti, pa koju sirotu pomoći, koja joj radi i u poslu pomaže.

Žene su uvik složnije već ļudi, jer žena zna, da i druga mora ko i ona i oprat svog čovika, i ruvo mu spremit, i obojke otkat i odiću pokrpat, a ako je kuća taka, da ne dile novaca, a opet bogaraju ženama, pa moraju iz oka, iz boka stvoriti, što ļudma treba, onda gazdarica smisli na Boga, dogovori se sa ženama osim ļudi, da ļudi ne ońuše, pa jim daje, da mogu sknaditi, što jim najviše treba. Svaki čovik onda zna za svoju ženu, a gazda zna za gazdaricu, pa se to opet taji, jedan prid drugim ne govori, a žene prodaju ma po što, samo da nabave, što moraju imati, a kuća se tako po malo rasipa.

Tako gazdarica, kad povade luk, kad orežu mak, kad spreme voća za zimu: suvi šļiva i orâ, zovne žene tajom, pa veli: „Ajte, žene, da ne znaju ļudi“, pa one to podile i svaka nosi u svoj kućar na tavanac. Tako to posli priprodaju, da nisu bez krajcare u kući.

Ako je gazdarica kakva silovita žena, a ne gazduje se redom, onda trpe ukućani od ńe više već od zla gazde, jer ji jezikom mlati, jer prid ńima jelo zakļučava, jer ji goni na poso, da ne mogu dušom danuti, jer ji zlobi prid gazdom, a ovaj jim izjeda dušu i srce, jer jim ne da počinka, niti najmi poslenika, nego sav teret svaļuje na ńiova leđa, a ona se kod kuće širi i bani, peče pite i pogače, i milošće dili po voļi. *L.)*

Reduša. Reduša je jedna od žena, koja mora na svoj red kuvati i čitavu kuću u redu držati. Red traje jedan, ili dva dana. Ako je mlogo žena. traje red po jedan dan. U oči reda ***nauvlači*** žena drva. Drva joj nacipa ili ńezin čovik, ili koji drugi. Kad žena ***nastane na red***, mora uraniti, vatru naložiti, vode doneti, kuću, trim i stazu do vratašca pomesti, jelo kuvati, na dicu paziti, ako matere idu na kućanski poso. Reduša mora kuvati napoj za rańenice, mora ovce, ili kravu, ako drže kod kuće, podojiti. Kravu drže neki kod kuće samo priko zime. (Gazda daje reduši smok i mast, a gazdarica mak, sir, gra, sime, kajmak. Zato, ako ko prigovori jelu, rekne reduša: „Što gazda meni na policu, to ja prid ńeg na stolicu“. *L.)*

Poreduša je ili zaova, snaja, ili druge dvi žene. Obično kad žena ***sniđe s reda*** (kad prođu dani redovańa), što je obično po dva dana, onda je dva dana poreduša, a dva dana ide purama i zove se ***pu-rarica.*** Kad poreduša nastane na red, onda je ona, kojoj je ona bila poreduša, poreduša ńoj. Poreduša pomaže reduši. Kad je vrime za jilo, namisti poreduša siniju, nosi zdile i tańure, klade u zdilu, a kad su se najeli, iznaša suđe u kuću, da reduša pere. Ona raspremi siniju i pomete sobu. U nediļu, ili u svetac u jutru pere reduša sve po kući, a poreduša po sobi: siniju, stolice, klupe, banak oko furune i briše penǵere.

Kočijaš, težak, *pastiri.* Ako u zadrugi ima dosta ļudi i za rad i za marvu, onda je jedan, ili dva ***kočijaš***, drugi je ***težak*** ili ***volar***, treći je ***govedar***, četvrti ***svińar*** i peti ***čoban. Težak*** je onaj, koji ore (i zob sije *L.)*. Ako nema dosta muški za rad, onda uzmu sluge za marvu, a ukućani rade poslove; ipak teško daju, da je sluga kočijaš.

Stanar i stanarica. *(L.)* Ima mlogo kuća, di se novac ne dili, pa zato idu redom na ***stan***, da se pomognu. Na stanu živi ***stanar*** i ***stanarica.*** Ima to digod, da ne ide i čovik i žena na stan, nego samo čovik, ali u Otoku nisam čuo drukčije, nego uvik ide čovik i žena. Di je mala kuća, da je samo snâ i svekrva u kući, pa ako se dobro slože, to svekrva pusti snaju, da živi u selu, a ona bude uvik

na stanu, ali obično se to ide redom. Od Svi sveti do Svi sveti ostaju stanari na stanu i onda se miňaju.

Stanar dobije od kuće: krme, brašna, kukuruza, ječma, zobi, ripe, kupusa, grâ, sočiva, maka, luka bilog i crvenog. Dobije sve, što mu treba za godinu dana, a ni potrošiti ne može.

Stanar otraňuje na stanu piliće, guske, patke i pure. Dikoji otraňuje i koje prase, pa ga do jeseni ko godišňaka proda. Ako je stan blizu vode, stanari vataju ribu, suše je i prodaju. Stanar i stanarica kupe šiške u šumi, pa prodaju. U bašči sade mak, luk, kupus, ripe, pa i to prodaju. Koji stanar zna što od drveta praviti: korita, čabrove, stative, saone, čekrke, dvokolice, to prave i prodaju. Ako je stanarica brza preļa, veziļa i tkaļa, ona na stanu radi drugome, da koju krajcar zasluži, ili radi sebi, da se do godine novi, kad se u selo vrati.

Stanar i stanarica moraju svaki dan dati ništo mlika i bila smoka u kuću, a drugo sve mliko ostaje ňima i teocima. Oni moraju paziti, da se teoci dobro narane, a od onog drugog mlika, što ostane, pravi stanarica sir i maslo, pa prodaje, a ako joj je zgodno, prodaje odma mliko. To sve, što stanar i stanarica na stanu prištede, zarade i zasluže, ňiovo je. Zato vole uvik svi, da idu na stan. Osobito je to dobro, di se novci u kući ne dile, a moraju i čovik i žena da se odivaju. Tako se bar ma svake pete godine malo pomognu.

Na stan se ide redom, kako je ko stariji. Ako je ove godine najmlađi par na stanu, a o Uskrsu se koji momak oženi, onda već one jeseni ide taj, što se je oženio, na stan. Kad ňegova godina prođe, ide najstariji, pa redom. A da se je te godine pet mladi oženilo, mora najstariji čovik čekati, dok pet godina prođe. Onda je ňegov red na stan. Udovice ne idu na stan. One su ko i sirote samo za potlaku.

Ako stanar umre, ostane mu udovica na stanu, dok se godina ne svrši, osim ako je starac za rana umro, onda ide na stan onaj, čiji je red iza ňega, a kuća mu namiri, što treba, ako su ovi više potrošili. Ako stanarica umre, ne miňa se ništa. Ukućani ožene udovca, pa ga pošaļu s novom ženom na stan, da stanari do godine.

Naše su divojke boga molile, samo da jim je, kad se udadu, što prije na stan, jer kad se divojka uda, i dok mladuje, još ide i ona i ňe čovik u kolo, ali posli teško je čoviku, da se kola okani, a u kolu se namami za rđav život. A ako mladi par odma ode na stan, ondi oni osim svita na svit zaborave, pa kad se do godine kući vrate u selo, već se vladaju ko stari, brižni ļudi.

Otočani ne žalikuju jako za stanovima, kako su se kuće rasule, jer je to bilo zlo za dicu. Mati i otac odu na stan, a siromaška dica idu u školu, pa moraju biti kod kuće. Nit ji ko pazi, ni timari. Žive ko siročad, osim, ako imaju žive didaka i baku. Za momka je svejedno, on se odbije za marvom, ali divojki je zlo ko i dici. Ostane sama u svom kućaru. Ako je na zlo brza, odnese je đavo prvi dana. Niti je ko pazi, ni prigleda. Može zimi biti kod matere na stanu, ali mora biti nediļom i svecem u selu, da u crkvu prispije. Ako sidi na balvanu, mora ići na ukop, kod ko umre, pa opet ne može biti kod matere. A liti mora na žetvu, prolićem na livade i ručak nositi težacima. To sve nije divojka materi na očima, pa bude svakake pripovisti za ńima. A opet i to, što divojka ide na stan materi i od ńe kući, bude prilike, da se sastaje koje s kim, a da i uz put kuda zajde, pa niko ne zna, dok se posli ne oduzda, pa ni ne mari, ako se i zna.

A baš nije dobro bilo ni za stanara ni stanaricu, što su izvan sela, jer ma da se odbiju od svita, al se odbiju i od crkve. Po godinu dana se to onda k misi ne ide, po godinu dana se to rič božja ne čuje. A kako je bilo, dok je sabļa selom zveketala! Onda se to naučila gospoda, pa ajde na stan, di je mlada stanarica. Dojdu tamo, ona zamuti cicvaru, peče kajganu, listariće, kuva rake i ribu, pere salatu i gļive, sprema užinu i paužinu (lovru), a gospoda se ošukuju oko mlade, dok je ne omame, pa eto onda zla života u kući, jer su gospodske riči medenije. To su još oficiri naučili stanare, da rado goste dočikaju. Često su išli na jańetinu, prasetinu, na zaoblicu, na kulen i kobasice, pa se posli navadila i druga gospoda i đaci. A bude i besposličara, što optrkuju, samo nek je više grija.

Bude, da je di star stanar i stanarica, pa opet mladi gosti zalaze i ondi se sastaju s divojkama. A di nisu cure ocu i materi na očima, svakako se zlo zavede, osobito, ako je ta stara stanarica stara grišnica.

Zato ne žale Otočani ni za družbom, ni za stanovima, jer su sad roditeļi gospodari svoje dice. Prije jim je gospodario kućni gazda, pa dok su otac i mati na stanu, dite zaboli glava, ili uvati groznica, a jadno mora, kud mu gazda kaže, a danas pomaže svoj svoje, pa se sknađaju, kako mogu. Nisu u veliku blagu ko prije, ali su mańe u jadu već do sada.

Zadrugari. *Pojedinac u zadrugi.* (U o p ć e.) Ako je zadruga složna i ako žive svi u ļubavi, onda su zadrugari ponosni, pa znadu često samcu reći: „Pogleđi u moju štalu, a pogleđi u tvoju, pa ćeš viditi, ko je gazda“. Ili ovako: „Ne ranim se iz ruke u usta, ko ti, već

je puno okno brašna". Al znade i ovako kazati, osobito težak samcu: „Nisam se s ńive vratio, ko ti"[1]. Drugi pak znade samcu ovako odbrusiti: „Pogleđi u moj čopor, a pribroji svoj, pa ćeš znati, što ko vridi". Al jao i naopako, ako u zadrugi nema sloge ni ļubavi! Onda nema kraja ni konca ogovarańu. Jedan na drugog obara. To je začetak diobe, pa se onda svaki žuri, da što više iz rpe ugrabi. Tu se onda rasipa sve po miloj voļi. (Žene, štogod kućnoga ugrabe, sve prodaju: soli, kru, brašno, a daju za poso. Ako se dočepa ambara, zagrabi torbu ušivaču, u koju stane tri uborka žita. Odnese u dućan, pa dade za maramu, koja vridi 50 krajcara, jer se nema kada cinkati, niti smije otići iz dućana. Kada kru misi, otrgne tista za dva kruva, pa odnese svojoj drugi. Ona ispeče sebi jedan, a ńoj jedan kru. To daju za poso. Gazda donese masti, što reduši treba. U dikoje ostane i za drugu nediļu, kad joj bude red, a dikoja išče još, a polak spravi, pa daje za poso. U svim skoro kućama znadu žene jedna za drugu, a svaki čovik opet zna za svoju ženu, pa šuti. Žene to obično daju za svoj poso onima, koji jim rade.

Ļudi nose u dućan za paklu duvana po tri krajcare — po devet veliki klipova kukuruza. To rade svińari. Sakriju kukuruz od svińa, pa daju za duvan. Kočijaš krade zob i kukuruze od końa, pa i to nosi za duvan. Težak nema ni otkuda, što da ukrade. On razdili slaninu, što je dobio od gazde, pa misto za jedan dan, jede je za dva dana, a ono drugo proda, što mu je za drugi dan bilo. Kočijaš vozi kiriju, pa privari gazdu. Mańe mu dade novaca, a ništo sebi ostavi. To se odma za dva, tri dana pozna, jer mu se žena ma u što ponovi. Svaka žena zna, koliko druga ima novaca, pa zna, da nije kupila za svoje. Zato joj govore druge žene, a ona veli, da je dobila od brata, ili matere. Onda joj se žene rugaju: „Blago tebi! Tebe ove godine svaj rod pomaže, a nas niko". Taki čovik i žena zovu se *torbonoše*. *L.)*

Ako je ko osobito pouzdan i vridan, toga svi fale; ako je lin i nepouzdan, toga opet svi grde, al ga ipak ne će izdiliti, kad se šta na duše dili. Prigovarat će mu i korit će ga, al će ga prid drugima braniti. „Ako nije za taj poso, on je za drugi. Nisu ni svi prsti jednaki, a kamo li svi ļudi!" Kad nestane ļubavi, onda jedan na drugoga sipa psovke ko iz rukava. Spomene mu i dida, pradida i šukundida i cilu familiju, kaka je bila i šta je zla počinila. Zato i kažu samci takima: „Čekaj, čekaj! Doć će rasulo, pa ćemo onda

[1] Jaku marvu ima, može orati i kad je tvrdo.

ćuti, kaki je ko". Dok je sloge i ļubavi, znadu se i pokeckati i ļuto posvaditi, ali na samu. Ako dojdu u društvo s tuđinom, govore, ko da ništa ni bilo nije. Na samu ćuti jedan od drugoga, al u rpi ipak govore, makar priko srca.

Muški oru, siju, drļaju, kose, voze sino i ranu, vežu ranu, kočijaše, voze drva, idu na rabotu i u vodenicu; sa ženama kopaju kukuruz, gra i krompir, žańu, snopļe snašaju, sino kupe, vrše, kukuruze beru, krompir vade, vinograd beru, vinograd kopaju, vežu i zagrću, kudiļu kisele i vade. Same žene beru gra, rade u bašči, peru, luže, kuvaju i metu, čupaju kudiļu, živad nasađuju i čuvaju. Ļudi u snagi rade najteže poslove, a mladi i starci lakše. Gdi treba i pameti i snage, tamo šaļu zrele ļude; gdi treba pameti bez snage, tamo šaļu starce, a gdi treba šale, pisme i brzine, tamo šaļu mlade (u mobu).

(Dica.) Dici je u zadrugi u toliko boļe, što ji ima više, pa se mogu igrati sami za se, al je u toliko gorje, što se ne maze ko samci, već moraju jisti, što i drugi. Dok ne izajdu iz škule, niko ji ne tira na nikaki rad, a samci moraju i prije za marvom. Za dicu se najviše svađaju žene, a ļudi vole i maze i svoju, i tuđu. Ļudi zapovide dici, da jim donesu vatre u lulu, ili da jim dotiraju końe, ili volove iz livade, pa onda ji fale priko mire. S dicom ne postupaju u zadrugi ružno sve dotle, dok se roditeļi ne svade. Onda mrze na roditeļe, pa i na dicu. Svaka mater, ako samo može, tutne šta boļeg svom ditetu, pa odatle višeput svađa u zadrugi. Boļe je ditetu u zadrugi zato, što ga još nejaka ne tiraju na teške poslove. U zadrugi se znade momak i oženiti, a nije bio drugo nego čoban kod ovaca. Kad dica izajdu iz škule, onda muškarčići idu za marvom uz drugog pastira, a ženske ostaju uvik kod kuće i rade za mater ženske poslove.

(Momci i divojke.) Momak, kad izajde iz škule, ide za marvom, pa dok se ne oženi. Ako ima više momaka, onda mlađi idu za marvom, a stariji pomažu kod posla. Uče se kočijašit, orat i kopat, drļat i drva vozit. Momke odivaju iz kuće, a divojke same od sebe. (Dok su bile velike kuće, nisu momci iz siromašni kuća imali u čemu ni u crkvu ići, a opet morali su nediļom u poļe i za svojom i za tuđom marvom. Nisu imali odila, pa nisu toliko ni žalili, što ne idu med svit, jer bi se i stidili u onom jadnom ruvu med drugove. Čobani su dolazili svake godine samo na čobanske, pastirske mise, na zornice. Tako su oni bili osim svita, pa su i bili ko divļi, dok se posli ne bi malo uputili u soldatiji, ako bi ga u soldate uzeli. *L.)*

(Kaže se: momak se ženi, kad se kuća spremi, a divojka, kad je sreća nađe. Pa je onda sramota za kuću, što se nije spremila za momkove godine. Bio momak ma kaki, naći će se divojka, jer se momak oženiti mora, ma ne imo na kući rogova. To je sve, kad je kuća velika. Onda, ako ne nađu divojke spram momka, nađu je spram kuće, pa se to i nim, i kljakav, i sulud, i bogalj oženi, jer kuća treba poslenika, a kad ožene ma i bogalja, eto jim ńegove žene, nova nadničara u kući. Istina je, da za lošijeg momka dobiju i sirotniju divojku. Takoj se siroti ńezine druge narugaju, al ona veli: „Ne pazim momka, kako se vlada, samo oću, da sam ńiova mlada[1]". Tako se svako oženi, samo ako oće. Ima bar ti divojaka, pa ako te jedna ne će, druga će. Divojka već može ostat ńeudata, ako nije potpuna i dovarena. Zato eto nema momka, da u kući gospodari. *L.)*

Prije su se cure otimale za momke iz zadruge, a sad se otimaju za samce. Prije su se samice teško udavale u zadruge, a tako i divojke iz zadruge za samce, jer je to bila sramota. Znala je reći divojka, kad bi ju samac zaprosio, ovako: „O, joj, nisam naučila jesti iz vreće, već iz okna!" Ili ovako: „Nisam brojila, al sam vidila, da naši imadu čopor, a ńegove sam iduć lako pribrojila!" Il ovako: „Nisam naučila, da me *rage* voze, već da me vile nose".

D i v o j k e do navršene petnajeste, ili šesnajeste godine ne rade za kuću. Kad je divojka navršila petnajestu, ili šesnajestu godinu, ide sa ženama na poljski poso, al obično je ručkonoša i vodonoša. Ipak ide sino kupit, žet, vršit, težacima ručak nosit, u vinograd trešńe čuvat i pudarit.

(Divojka uplete pletenicu o Božiću, ili Uskrsu; toga prolića počme na poso. Divojke rade lagane poslove. Nose ručke i vodu poslenicima; prije veće što poslenici sidnu ručat, ili užinat, pošalju divojku na vodu; divojka uzme obramenicu, metne po četiri velike tikve na ńu, ide na bližńi bunar, donese vode, družina sidne užinat. Kada su jeli, vodu ispili, šalju opet divojku na vodu. Tako divojku prođe žetva i kopańe, di je gazda zdušan; di je opak, tamo je svima teško, ne bude ni divojki dobro.

---

[1] Eno su Ivankovi prosili nike godine divojku iz Privlake za nimaka. Divojki žao, da pođe za čovika, s kim ne može da govori, al je jadna bila sirota. U majke joj sedmero dice, a sve se to svojim rukama i rani i odiva. Ona rekla, da ne će, a Ivankovi joj ponudili prvu milošću 40 for. Ona sirota nije nigda vidila toliko novaca na jedanput. Zavezoše joj se suze u očima. Priđe trpezi i primi kaparu.

Gazda sije žito, divojka mu raznaša: uzme pun uborak žita, nosi za gazdom po ńivi. Gazda ima krušni otarak svezan o vratu, u ćošak otarka ušita blagosovļena marinska svića, dva kraja otarka su gazdi u ruki, dva oko vrata svezana; divojka uspe pol uborka žita u otarak, pa čeka, dok gazda posije, pazi, kada pobaca, pa opet nosi uborkom prid ńega. *Ǵ. L.)*

(Dok su bile velike kuće, mogo je gazda zabranit divojki, da otkrije glavu. Gazda rekne: ne ćeš otkrit glavu, dok ne maneš srpom. Ako u kući do šesnaeste godine divojka ne ide u poļe, ne smije onda ni otkrivene glave u crkvu[1]. On gazda, a roditeļi šute. Ko ne sluša, jaoj ńemu[2]. *L.)*

(M l a d a. *L.)* Dok mlada mladuje, dok nosi sukńu, svakomu robuje. Mora ustati prije već iko u kući, uzeti svačije opanke, pa doniti prid krevet, dok još onaj spava: tako mora svakoga poslužiti, pa ma to i dite bilo, samo ako već nosi opanke. Mora svakoga pratiti, koji polazi k marvi; u jutro nosi ńegovu torbu, alate, ili što ima; u večer, kada se povrati kući, snaša ga poļubi u ruku i skida sve s ńega i taj alat prima: skida mu aļinu, kapu, pa to sve viša svako na svoje misto. Svaka nova mlada mora svake nediļe dati dva čista otarka u kuću, da se ukućani brišu, kad se umivaju, a i kad ruke peru. Onda jim ona vodom ruke poliva iz koršova, ili rga i dodaje otarak, da se obrišu. Po danu, čim kola na kapiju, ona leti u avliju, pa otvara vrata. Svako veče izuva sve ļude. Nova mlada ne smije zapitati, oće li se koji izuvati, nego kada vidi, da koji prikrsti nogu priko noge, odma zna, što on misli. Obično se liva noga prije izuva. Ako vidi, da je ko desnu nogu prikrstio priko live, onda još ne ide, da izuva[3]. Opanke maže svim ļudma svake nediļe u jutro, ili

[1] Tako je eto Ferda Miškov branio ńiovim divojkama. Nije davno, što se je smirio, pa su Miškove cure najposli glavu otkrivale, a nijedna nije smila kosu načešļati.

[2] U Otoku je običaj, da divojke iz prvog reda prate mrtavca u grobļe. Sad, ako je gazda opak, može se osvetiti divojki, pa ne smije kleknit u prvi red, jer joj gazda ne da od posla, da na ukop ide.

Prije je bio običaj, dok nije ovaj parok isprodavo župni vinograd i šļivik, da su divojke balvanuše išle paroku šļive kupit i brat vinograd. Ako gazdi nije po ćudi, može zabraniti divojki, pa ne smije ni kleknit na balvan, kamo li paroku u berbu.

[3] Ako je koja zlobna na novu mladu, ta izmińa obuću na motki, di se obuća suši, pa snaša strada, jer misle, da se je zabunila.

Digdi mora snaja u v i k svekra izuvati. Kojoj dosadi, ta potrza petļe na ńegovim kajišima, kad ga izuva, a ńemu bude krivo, što mora ve-

u subotu na večer. Obojke tare svako jutro; u večer prostre, da se suše, a u jutro tare. Ako su opanci ukaļani, ostruže blato i obisi, da se suše. U subotu pere noge svima: kad u večer, a ona klecaj od čovika do čovika, pa jim noge peri. Ona mete sobu, nosi, štogod treba u kući: drva, vodu, napoj, — štogod ko zaišće ili zapovidi. Čim koji oće lulu da zapali, već ona trči u kuću po ugļen. i kad ko zaželi vode da pije, ajd, snašo, po vodu. Kod stola ne sidi, nego stoji i dvori, zdile unaša i iznaša. Ļubi, dvori, godi, samo da ugodi. Nova mlada je kućansko i omelo i ogreblo, i žarač i vatraļ. Što niko ne će, ona mora. Po godinu dana ne reže si kruva, već što joj drugi udili. Ne smije jesti, koliko drugi, pa ako nema milostivu svekrvu, da joj u kućaru ponudi, di drugi ne vide, napati se, sirota, i glada. A kaže joj se, da gospoduje, jer ne reduje. Lakše je bilo u velikoj kući odredovati dva dana u misecu, već četiri, pet miseci mladovańa[1] sve u kući služiti. Ali tako je od starine, pa se to· poštiva.

To joj je sve, što se nanosi lipa odila. U poslen dan su joj dukati pod vratom, na ńoj uvik ćenarske tanane košuļe, a kad u crkvu, onda se novi redom, pa nosi i svoje, dok ne obredaš do kraja. Ako je mladožeńa voli, on sve s ńom radi, ako ne voli, ona vuče i sama. Zato onda prije skine sukńu i traži, da joj dadu red, da joj bude teretno samo na ńen dan.

(Teško je naći u d o v c a u z a d r u g i. On se odma oženi. Samo će onda ostati udovac, ako mu sin, ili kćer krate, da se ženi. Onda vodi svu brigu za ńega snaja, ili kćer, makar bila udana u drugu kuću. Udovica se prisloni uz zaovu, ili svekrvu, ili uz kog drugog, pa živi, kako joj je Bog dao. Udovice su obično nezadovoļne. *J.)*

(S i r o t e. *L.)* Najviše je siročad trpila u zadrugi. Ako siroti nije gazda rod, onda joj je svaki dan sve gorje. Sirota ne dobiva tala u kući, sirota radi za dvoje, sirota je zatepena, sirota je gladna, na sirotu svako zaviče, a još, ako je i gazda pozlobi, nema nikoga, ko će je obraniti. Take sirote najviše rade, a gazda ji najviše progoni. Ko je s i r o t a, pa nema oca ni majke, boļe mu je, da nije u velikoj kući, jer robuje svakomu u kući, a boļe je zadńem slugi, već ńemu. Sluga dobije odiću i ništo plaće, što služi, a ovaj radi badava, a zaogrnu ga kadgod kakom traļom, da gol ne oda, jer nikog za ńim srce ne boli.

zati, pa ne da, da ga više izuva. Snaja mu odgovori: „Pa, dado, to je najboļe. Ti sam znaš, di svežeš kajiš, ondi ga i odvežeš, di u večer obojke obisiš, odande ji u jutro i uzmeš".

[1] U zadrugi ne uzima *snaša* reda, dok se g o d i n a ne svrši. Ako u zadrugi nema odrasle divojke, onda je snaša ručkonoša i vodonoša. *J.*

Starci i starice (G. L.) Starice čuvaju i rane dicu, rane piliće, čuvaju puriće, guščiće i pačiće, pomažu reduši, predu vunu, češļaju, popredaju konce. Starci namirļuju prasce, prigledaju bašču, guvno, kupe skaļe i nose u kuću, paze, da dica štetu ne naprave, potkupļaju šļive i drugo voće; što je zrelo, to dili dici, što je zeleno, baci prid sviñe. U zimi belaju dicu, puše kraj ogñišta i čuvaju, da lonci ne pokipe, paze na dicu, da u vatru ne upadu.

(Bolesnici i luđaci.) Ako ko oboli, leži zimi u sobi, a liti u kućaru. Dok su drugi rođeniji na poslu, služi ga reduša. Kad mu je teško, ostaje ko rođeniji i služi ga. Bolesniku daju najboļe, šta imaju. Luđaka kod nas nema. Bilo je, pa se je s ñima brinila zadruga. Gledali su, da nije bos ni go, gladan ni žedan i da drugomu ne čini kvara. (Koji ide za marvom, povede luđaka sa sobom, da čuva ñega i marvu. Luđaka čuvaju od vode i vatre, uklañaju oštro oružje od ñega. Odilo mu daju staro. Posteļu ima u zapećku, ili za vratima. G. L.) Upravo zato, što ne viruju doktorima, ne zovu ji, već vole bolovati i trpiti do božje voļe.

(Sluge.) (Sluga živi u velikoj kući ko i ukućanin. Dobiva plaću, kako ga pogode, po 30 do 40 for. godišñe. Žene mu peru košuļe. Ima, koji se sluga pogodi za odilo, a mañe novaca. Koji je skupļi sluga, taj sve radi, što i drugi ukućani; koji je jeftiniji, čuva makar kaku marvu, ide samo za jednim poslom; tom kažu *čoban*, a onome, koji ide s ukućanima sve poslove raditi, vele: *sluga. L.)*

Za slugu je boļe u zadrugi, jer imade jedan poso, za koji je pogodit. Ako je dobar sluga, pa je dugo kod jednog gazde, onda se ni najmañe ne razlikuje od domaćega. Jednako se nose, jednako jedu, a skoro i jednaka prava imadu. Ako je sluga stariji, zapovida mlađemu, ko da je u kući rođen. Ukućani ga zovu imenom i dodaju *naš: naš Iva.* On ko sluga kaže: Naša marva, naša livada, naša kuća.

Muž i žena u zadrugi. Čovik i žena u zadrugi ne mogu se tako pouzdano narazgovarati, ko samci. Više puta se ni ne vide po nekoliko dana, nediļa i miseci, kad je čovik kod marve. Drukčije se život kod samaca i u zadrugi ne razlikuje. U zadrugi je čoviku lakše, što se ne mora za sve briniti, ni sve sam raditi. Ženi je lakše, što nije dan na dan reduša, što ne mora uvik u kuću raditi, već se može i svojima poslima baviti. Priko zime spavaju u sobi svi zajedno, osim mladenaca, koji i priko zime spavaju u kućaru. Priko lita spavaju mlađi u kućaru, a stariji spavaju u sobi. Gazda spava i liti i zimi u sobi. — Ako nisu na poslu, onda su u kućaru liti, a zimi u sobi.

Kod nas nema niko svojeg posebnog imetka u zadrugi. Posebno je jedino odića, obuća i prtenina. Marve, ili tako šta nemaju posebnog. Ko zašparuje novaca, taj daje na kamate.

(Đok je bilo veliki kućâ, morala je žena ugađati i drugima u kući, a ne samo mužu, pa ako jim nije ugodila, jao ńoj: skudiše je i omraziše prid ńim. Nađu joj ma kaku manu, a ne kazuju mužu u oči, nego mu poručuju Bog zna po komu, samo da je omraze. Zato su matere uvik svitovale svoje kćeri, da se nikom u kući ne zamire, ako žele, da s drugom dobro požive[1]. *L.)*

Ako je u žene malo dite, koje još sisa, nosi ga sa sobom na poso. Dite metne u kolivku, kolivku uprti na glavu, a uz ńu ide *dadiļa.* Dok mater radi, dadiļa pazi na dite. Kad se dite može na rukama nositi, nosi ga mater na ruku, a dadiļa nosi ono, na što će dite povaliti. Kolivku ne nosi. — Ako je dite veće, da ne treba matere, ostavi ga kod reduše. Reduša, ili kaka stara baka, koja ne ide na poso, mora dite raniti i čistiti.

(Ako otac što zapovidi ditetu, a gazda drukče kaže, mora dite onako, kako gazda oće. Gazda zapovidi momku i divojki, da što radi, a otac bi mogo izminiti svoje dite, pa ne smije. Ako je dite malo bolesno, ne smije se ni potužiti, ako gazdi nije pravo, jer će gazda poletiti i da udari, a otac ništa ne smije. To je sve bilo tako, dok se nisu za riči odma podilili. Koliko put je bilo, da gazda rad dobra dila kazni koga, a na zlo ga upućuje. Pa roditeļi mrmļaju, a ne asni[2]. *L.)*

---

[1] Pripovida sa za šalu, da se je sirota udala u bogatu kuću. Kad ju je majka otpremļala, govorila joj je: „Kćeri moja, sad ideš iz lošijeg u boļe, iz sirotińe u bogato. Čuvaj to, što ti je Bog dao. Poštuj ondi i staro i mlado, ne zamiri se ni psu, ni čoviku.“ Mladoj bile uvik na pameti materine riči. Sad u novije doba običaju snaje svekru i svekrvi reći *vi.* Ova sirota došla u bogato, pa čak i dici govorila *vi.* Jednom mete ona veliku sobu, a svekar sidi u zapećku i puši. Pseto silo na pol sobe, pa se ne miče, ma da mlada mete. Ona sirota omiće oko ńega, a kad je uvidila, da ne će daļe, reče mu: „Garov! cukite na pometeno“. Svekar je pogleda: „Jesi li ti poludila?“ veli joj. „Psu se kaže: *šibe,* cuki, a ne *cukite.* Vaļda ne ćeš ńemu reći *vi* ko meni“. Snaja porumeni, pa će ponizno: „Dado, meni je svejedno, ili vi, ili to pseto. Ja ne želim nikog da uvridim.“ Tako se rugaju onima, koje su neuke, pa odviše ugađaju.

[2] Tužila mi se prije deset godina Anka Slošić u Privlaki, da joj ditetu daju lulu u zube, a ne uče ga, da se Bogu moli. Reko joj: Pa zašto pustiš? Ona uzdane. Veli: A što sam ja jadna! Robļe! Rodila sam ga, a drugi mu gospodari. Da samo pisnem, jao meni!

Žene iduć na poso, ili s posla, predu, ili češļaju vunu, popredaju ili upredaju. Na ńi šiju, raspliću, pripliću, šlingaju i vezu. To rade i onda, kad vrime ne dade, da se rade kućanski poslovi. Priko zime noću predu, a dańu tkaju, i to sve do prolića, dok ne pojdu raditi kućanske poslove. Za to se žene ne svađaju. Jedino nastane svađa, kad namišćaju stative, jer onda svaka sebi grabi najvridnije misto.

Zadruga na okupu. *(G. i J. L.)* Liti se ukućani raziđu po kućara. U velikoj sobi ostanu priko lita samo starci i starice: stanari su na stanu, volari kod volova, govedari kod goveda, kočijaši kod końa, svińari kod svińa. Ovi svi su u šuma, livada, pašńaka, a ne spavaju kod kuće.

Gazda, kada kod kuće spremi, dade reduši, što će kuvat, ide u poļe za ženama, kuda su otišle na poso. Kod kuće ostane ručkonoša, ako ima, divojka, ili nova mlada; one nose ručak, poreduša odnese kru, kašike i zdile; ako nema divojke, ni mlade, ručak nosi poreduša, druge žene odnesu druge stvari. Poreduša pomaže reduši dojit ovce, vode donest, napoj iznit, kuću pomest — do sedam sati; onda uzme obramenicu s punim loncima na rame, pa ide na ńivu, di kopaju, żańu, sino kupe, kose, vrše. Prostre krpu na zemļu, uspe u zdilu ručak, poreda kašike, zove poslenike, da ručaju. Oni se skupe, sidnu okolo zdile, vade kašikama, što bude u zdili, pa jedu. Kada bude vrime od užine, poreduša uzme obramenicu sa praznim loncima, pa ide kući po užinu. A večera ji kod kuće dočeka

Priko zime žive ukućani svi u jednoj sobi, makar da bude četrdeset duša u sobi. Samo žena, kojoj muž nije kod kuće, a ona ima dicu, spava u kućaru.

Kočijaši prigledaju u noći końe u štali, daju jim sina. U jutro rano ide końe česat, zobit, napajat. Govedari, volari idu u guvno namirļivat goveda, volove. Svińari griju napoj, daju žir, kukuruz, ili što ima, svińama. Ovčar namirļuje ovce. Kada su gotovi, dođu ručat. Reduša, ili poreduša donese vode u koritu, metne na pol sobe; sada, koji su bili kod marve, peru ruke, umivaju se, svaki se briše o svoj otarčić, što ga za pojasom ima, — ako nema nove mlade; ako ima nova mlada, ona drži svoj otarak, pruži ga svakom, koji se umije, da se obriše. Sada sidnu k siniji, na kojoj je jelo.

Koji su stariji, ti su predńi; tako se poredaju, svaki svoje misto ima. Divojke i mlade stoje kod sinije; one služe siniju: nose jela, spremaju i raspremaju siniju, poredaju tańire i kašike. (Poreduša metne toliko tańura i kašika, koliko ima ļudi. *J.)* Nož i vilicu ima

svaki svoju, koju nosi k siniji i od sinije: za to se reduša ne brine. To je velika sinija.

Na pol sobe metnu (Poreduša metne na malu siniju kašike, sol i zdilu. Kad poreduša pozove na jilo, uzme svaka žena ispod svog kreveta stolčić, a tako i dica, pa idu k siniji. Ako je mlada u kući, dvori ona ļude i s ńima jede, ali stoji, a poreduša dvori žene. Ako nema mlade, dvori poreduša jedne i druge. *J.)* nisku trpezu (sinijicu); tu jedu žene, koje imaju dicu. One ne dobiju tańira, već jedu iz jedne zdile kašikama. Za dicu ima male zdilice; uspu u ńi i rane svoju dicu Koja dica znadu sama jest, ńima metnu zdilu sa jilom na zemļu, dadu svakom komad kruva sa kašikom, pa jedu na zemļi. Gazda (ili onaj, komu gazda kaže, *J.)* reže kruva svim; kada koji pojede svoj komad, ide gazdi za leđa i moli za drugi komad. Gazda reže meso kuvano i pečeno, pa dili redom svima. (Zadruga je na okupu kod jela i u svetac, ako kiša pada, pa se ne može nikuda iz kuće. *J.)*

Dioba zadruge. *(J.)* Današńi ļudi ne znadu, kad se je prva zadruga razdilila. Samo se toliko može kazati, da je u prvi kraj bilo najviše sto kuća, a sad imade tri sto šezdeset i sedam. Zašto se je prva zadruga razdilila, ne zna se. Nagađaju, da je moralo biti u zadrugi primlogo svita, pa da se je jedna familija odilila. U staro doba dilile su se teško zadruge. Samo ako ji je bilo jako mlogo u kući, dozvolila je regementa, da se mogu podiliti. Najprije su iz rpe morali napraviti kuću i druge zgrade, pa kad je to gotovo, onda bi se sami podilili i namistili.

U novije doba dile se najviše zato, jer svaki oće da bude gazda. Jedan ima samo žensku dicu, pa oće da imetak ńima ostavi. Drugi imade zločestu ženu, koja se s nikim ne može slagati, pa se ńoj za voļu dili. Na trećega se digne čitava zadruga, prigovaraju mu, ne će s ńim da govore, uklańaju mu se, pa se mora podilit. Četvrti je poženio sinove, pa oće, da bude sam sa svojom dicom. Najviše se dile, kad nastane nesloga u kući. Jedan ili drugi je spor i težak za poso, a drugi vuče i za ńega, pa veli: „Ne ću ja za tebe izdirati. Kad već moram raditi, radit ću za se, a ti živi za se, kako znaš“. Prije, dok su držali stanove sa stanarom i stanaricom, bili su najviše oni povodom diobe. Na stan je išo čovik sa ženom na godinu dana. On je bio ko stanar, ili svińar, ili govedar, a ona je ko stanarica ranila živad i dojila krave, pa kuvala za se, svog čovika i druge čobane. Za godinu dana stanovańa naučila se gazdovati i po voļi živiti, pa na svog čovika: „Vidiš, čoviče, kako mi sad živimo.

Tako bi mogli uvik. Niti te ko grdi ni kara, niti ti ko prigovara. Radiš svoj poso, al u miru božjem. Nit si lin ti, ni ja. Tako bi nam bilo uvik, kad bi se podilili". Čovik se nasluša taki pridika, pa kad se sa stana promini i dojde kući, počme prigovarati sad ovomu, sad onomu. Iz toga se izleže nesloga, pa ajd svako sebi.

(Zadrugari se podile, kada vide, da gazda pravo ne radi i da spravļa sebi i svojima, druge zabacuje i zakida. *Ǵ. L.)* A ko bi i naveo sve slučajeve. Dile se od nevoļe, al i od obisti, da mu niko ne zapovida.

Kad je dioba navistita, nastaje trka oko seocke gospode. Jedan trči načelniku i miti ga, da drži ńegovu stranu, a drugi trči natarošu, da bude za ńega. Pametniji se sami namiste. Ļudi odu od kuće u guvno, ili na stan, pa se sami nagađaju. Ako se sami među sobom ne mogu namistiti ili pomistiti, traže komisiju. Svaka strana izabere po jednoga *procinitela.* Ovi procinitelji procine čitav imetak. Načelnik odredi nekoliko većnika u komisiju i ovi dile po procini. Ako ni s tom diobom nisu zadovoļni, idu kotaru i išću novu komisiju. Ova ji podili ili po staroj procini, ili odredi novu procinu. Sad je dioba gotova. Ako je kojoj strani krivo, ulaže utok na županiju, pa i na vladu. Take diobe znadu potrajati po pet i deset godina, osobito, ako se dadu na procese i advokatima u ruke.

(Dile jednake dilove na sve male i velike, samo ranu daju malima mańe. Koji navisti diobu, taj mora iz kuće, samo mu dadu najlipši komad zemļe za numeru, ako nema prostora u avliji. *Ǵ. L.)*

Ako su se pomistili, ruše zgrade i nosi svaki svoje na svoju stranu. Najprije prave kuće, pa po malo ostale zgrade. Da mogu napraviti zgrade, moraju marvu rasprodati, pa eto sirotińe, osobito ako je novi gazda slab i neuputan. (Ko se odili iz kuće, mora odma kuću načiniti od sokaka, jer ako samo zimu prezimi u avliji, kažu mu, da nije vridan sebi kuću načiniti, nego pribiva u zemunici. Ako se dionik povrati natrag u kuću, govore mu: „Iš, tuđi došļo! Nema onoga, ko bi razrezani kru sastavio, ko što je bio *L.)* Ako je novi gazda promećuran, pa se drži marve, napreduje, pa često veli: „Boļe bi bilo, da sam se još prije podilio". Ko uvik, tako i tu jedni daju pravo onomu, koji se je podilio, a drugi ga grde.

Obiteļ i rod. *(L.)*

Što je ko kome u obiteļi i u rodu. Žena zove muža *čovikom*, a muž ńu *ženom; čovik* i *ļudi* jesu samo oženeni muškarci. Muž veli prve godine ženi, obično do prvoga poroda: moja *mlada.*

Oca zovu u oči: *dada*, ili ako će ńežnije: *daka*, *dado*. Mater zovu: *majka;* po tragu, čuo sam, da vele: moj *otac*, moja *mater*.

Otac i mati vele svakom svom ditetu: moje *dite*. Muškom vele: *dečko;* posli *deran*, pa *momak*, do posļetka: *sin*, al se uvik čuje, da kažu: *dite*, pa ma sin već i oženen bio. Ženskom ditetu vele: *divojčica*, *curica*, *divojka*, *cura*, *seka*, a čuo sam dostput. da mati i o udatoj ćeri veli: moja *cura*.

Did i baba zovu se: *dido* i *baka*. Didaku reknu po tragu: *didak*. al baki nikada: *baba*. Oni zovu svoju unučad: moj *unuk*, moja *unuka*, moje *unuče*. Did i baba jedno drugog zovu, da se dica priuče tome imenu: *didak* i *baka* ili *baba*, samo dica ipak ne smiju reći: *baba*.

Pradid i prababa zovu se u lice: *dido* i *baka*, a po tragu: *pradid* i *prababa*. Oni opet vele svom potomstvu: *praunuk*, *praunuka*, *praunuče*.

Da ko ima šukundida i šukumbabu, reko bi jim govoreć s ńima: *dido* i *baka*, a ovi bi o ńima govorili: *moje ćeri*, ili *moga sina praunuk*, *praunuka*, *praunuče*. No u lice svi ovi dosad spomenuti stariji zovu svoju mlađariju samo imenom.

Oženi li se did po drugi put, zove ńegova unučad novu mu ženu: *bako*, a isto tako, da se baka udade, stekoše oni novog *didaka*. Tako bi isto bilo kod pradida i prababe, šukundida i šukumbabe.

Čovik, kojemu umre žena, zove se *udovac*, žena, kad sarani muža, zove se *udovica*.

Umre li čoviku žena, pa se čovik oženi iznova, nova ńegova žena jest pokojnoj ženi *inoča*, a dici *maćuva*. U lice joj dica kažu: *majko*, no ako nije puno starija od ove dice: zovu je *nina*. Ona veli o dici: moj *pastorak*, *pastorka*, moja *pastorčad*. No to je samo po tragu, ali ako ji priļubi, veli jim ko i u lice: moja *dica*.

Ako se udovac oženi, a ima dice, pa uzme udovicu s dicom, a ova opet i kod ńega rodi, zovu se ona dica, koju je zastala: *zatečena;* ńezina dica su *privedena*, a dica, koja se sada rode, jesu *rođena*.

Pomislimo opet muško i žensko dite. Ako ńiov otac ima **brata**, to je on ńiov *stric*. U lice ga zovu *čiča* ili *čiko* Stric ńi zove: moj *sinovac*, *sinovica*, moje *sinovče*, moja *sinovčad*. Stričeva **žena** je *strina*. Zovu je: *strina*, *strinka*, a ako nije puno starija od te dice, kažu joj *nina*. Otac ove dice zove ńiovu strinu: *snajo*, strina zove ńega *diver*. Mati ove dice zove ńiovu strinu *jetrva*, a i ona ńu tako. Samo si u lice ne kazuju: *jetrvo*, nego ako su vršńakińe, zove jedna drugu: *seko*, ako nisu, onda veli starija mlađoj *seko*, a mlađa starijoj: *neno*. A tako isto snaja veli svom diveru, ako je od ńe stariji: *baćo!*

ako je mlađi: *brajin*. Strina zove ńegovu dicu: *dica moga divera*, ili *moje jetrve*.

Ako otac tog muškog i ženskog diteta ima sestru, to je ńiova *tetka*, a dica je zovu *teto*, ona ńi: *mog brata dica*. Ako je tetka udata, ńezin muž je dici *tetak*. Otac ove dice zove ńiovog tetka: *zete*, a tetak ńega nazivļe: moj *šurja*, a dicu ńegovu: *mog šurja dica*. Mater ove dice zove sestru svoga čovika *zaova*, a u lice joj kaže *neno* ili *seko*, kako je već starija ili mlađa. Zaova ńu zove: *snašo*. Tako joj kaže samo, ako je snaja od ńe starija; ako li su parice, ili je snaja od zaove mlađa, kaže joj zaova: *seko*. A baš zato, jer snaja zove zaovu *seko*, smije i zaovinu mužu reći: *svače*, jer je muž ńezine tobož sestre, a on ńu zove *šurjinicom*, jer je ona žena ńegova šurje, a u lice joj kaže i *snajo*.

Ako mater te dice ima sestru, to je ta sestra *tetka* te dice; zovu je *teto*, a ona o ńima veli: *moje sestre dica*. Tetkin muž je dici *tetak*, a tetak zove oca te dice: *faš*, a tako isto zove otac te dice ńega *faš*. Tetak veli materi te dice: *svaja*, a ona ńemu: *svak*. A tako će isto i tetka zvati oca te dice *svakom* i on ńu *svajom*. Dicu svoga faša i svoje svaje zvati će tetak: *sin*, ili *ći moga faša*, ili *moje svaje*.

Ako mater te dice ima brata, to je on toj dici *ujak*, a on veli dici: *dica moje sestre*. Žena ujakova jest dici *ujna* (ujedno *snaja* ńiove matere, a mati je ńezina *zaova)*. Ujna će o toj dici govoriti: *dica moje zaove, nene*, *seke*. Otac te dice zvati će ńiovog ujaka: *šurja*, a ujak će ńega: *zete*.

Ako mlad čovik rekne komu: to mi je *zet*, odma se to zna, da je to muž ńegove sestre; ako reknem: ovo mi je *šurja*, zna se, da sam oženen, i da je šurjina sestra za mnom; ako ko komu kaže: *faš* onda je i jedan i drugi oženen, a uzeli su dvi sestre za žene.

Ako muškarac rekne kojoj ženi: *snajo*, reko je, da je to žena ńegova brata; ako joj rekne *svajo*, reko je, da je sam oženen, a to da mu je ženina sestra.

Ako ženska rekne o kom, da joj je *diver*, odma je kazala, da je udana i da joj je to čovikov brat; ako rekne o kome, da joj je *svak*, zna se, da ima sestru, a to je sestrin čovik.

Ako žena kaže kojoj ženi: *snajo*, zna se, da je to žena ńezina brata; ako čujete, da žena ženi kaže *zaovo*, znajte, da je to ńezinom mužu sestra; kad žena ženi rekne: *jetrvo*, onda su obadvi udate, a muževi su jim braća.

Ujak, *stric* i *tetka* jesu rod po krvi, zato ujak i stric ne moraju biti oženeni, tetka ne mora biti udata. *Ujna*, *strina* i *tetak* mogu biti samo oni, koji su vinčani.

Evo kako postaje rodbina vinčańem:

Čim je divojka isprošena, zove se *udavača*, a momak se zove *mladoženа*. Odma zove divojku sav momkov rod: *snajo* ili: *snašo*, samo ona ńi svakoga drukčije zove. Mladožeńin otac postaje joj *svekar*, ali mu u lice uvik kaže: *dado*. Momkova mati joj je *svekrva*, ali ju snaja zove: *mamo* za razliku od rođene matere, kojoj kaže *majko*. Druga imena su poznata: momkov brat joj je *diver*, sestra: *zaova*, diverova žena: *jetrva*, zaovin muž: *svak*, a samo joj on može reći: *svajo*, a drugi svi: *snajo*.

Udavačina mati postaje momku *baba*, samo u lice kažu: *mama*; udavačin otac postaje mladožeńi *starac*, a u lice: *dado*.

Ko što cili mladožeńin rod: i svekar, i svekrva, i diver, i jetrva i zaova — zovu mladu: *snajo*, tako isto i mladožeńu zove sav mladin rod: *sete*; a to ga zovu i starac, i baba, i šurja, i ženini ujaci, stričevi i tetke. Ženina sestra zove ga: svakom, a on ńu: svajom.

Oni, koje nisam spomenuo ko rođake, a ipak su se ženidbom zbližili, zovu se *prijateļi* i *prije*, osim prvi rođaka, bud ženini, bud muževi, koje oni jednako zovu: žena će zvati strica, strinu, ujaka i drugi čovikov rod isto ko i on, a tako će i on tu ńezinu rodbinu nazivati[1].

Muž i žena. Prije već što se momak oženi i divojka udade, bude u selu graje sa svi strana. Uzavrije selo, jer se svako za svakoga brine. Muti se to, ogovara, smućuje, poručuje, nudi, kudi, pa zato i bude, da se uzmu, koji se nisu ni znali, a rastave se, koji su se kleli i priklińali.

Kad se momak oženi, ne pristaju seoski razgovori, ali su posve drukčiji od prije. Baš ti razgovori budu često krivi, da se muž i žena prvi dana ne slože, pa se posli glože, doklegod su živi. Tu se brinu za ńiov život svekrve i babe, tetke, strine i prije, a mladi neuki, pa ne znaju, da tiraju te nepozvane goste od sebe.

Kadgod bude, da i divojka koja truje život novoj mladi. A to bude tako: Momak volio divojku od mali godina, a kad došlo doba, da ga žene, skupili se pozvani i nepozvani, pa rastavili, što se voli, a sastavili, što se ne trpi. Ožene momka iz tuđega sela. Divojka

---

[1] Ako više muški zalazi kojoj ženi, ili divojki, koju ne misle uzeti, a osobito, ako su to oženeni ļudi, zovu ji seļani porugļivo: *šogori*. Drukče nije ova rič u Otoku poznata.

imala momka u svom selu. Roditeļi je natirali za ovoga. Ovaj imo divojku, pa ju moro ostaviti, da uzme onu, koju nije ni zno, dok ga nisu ńoj na oglede odveli. Dobro je, ako se i ovoj ostavļenoj divojki prosci jave, pa se udade; ali ako mora čekati do godine, kud će od stida. Dikoja bude smirna, pa šuti, ali dikojoj srce puca, pa ne može, da odoli, nego kupi vračku za vračkom, ne bi li inoče do godine nestalo, pa da ona bude opet suđenica svoga virenika. Vračare joj obećaju, što mogu, a ona se nada i ne nada, ali joj je ipak ko lakše na srcu, ako vidi, da joj virenik nametnicu ne voli.

Taka divojka gleđe, da se inoči naruga, di može. Uz ńu pristane i koja ńezina drúga, pa ako je inoča dovedena iz drugoga sela, već joj je ovdi sve tuđe, pa se zato lako nađe, što će joj se zapivati, da bude na ruglo svitu.

Dobro je, ako momak, kad uzme nemilu, uvidi, da se već ne može nikud nikamo, pa se priļubi svojoj ženi; onda ni divojka ne smije prkositi, jer je žena ponosna i vesela, pa se divojka stidi i kad je vidi.

Ako li momak ne može da zaboravi divojku, onda je žena robļe. Pozna joj se na obrazu za nediļu dana.

Još, ako su momkovi roditeļi, kako treba, upute oni ńega opomińući ga dan na dan, pa ipak ženi svane. Ali bude i to, da svekrva silom nametne sinu koju divojku, a posli joj i sama zabavi. Onda je sirota žena mučenica, doklegod je živa, ako je čovik posli ne zavoli, pa se s ńom ne složi.

Najzadovoļnije su nove mlade, ako mogu odseliti s mužem na stan, čim mladovańe prođe. Mladoj snaši pristalo je, da ide u kolo, da s drugama prođe sokakom pivajući, da se lipo obuče i u crkvi sjaje prid drugima, a jako viču na čovika, kad se oženi, pa se još opremļa u zlato i svilu i ako još ide u kolo, pa sa drugovima piva po sokaku. Onda mu već mladu žale i vele, da ne će biti sretna. Zato se svaka mlada i raduje, da bude stanarica, da na stanu odviči muža od noćne trke, od kola i divana, a da ga priļubi uza se i uz kućni poso. Na stanu su oni osim svita, pa gode jedno drugome. Ne mogu strine, tetke i prije mutiti, a kad se ńi dvoje već dobro upoznadu i priviknu jedno drugomu, onda ji je već težje rastaviti[1].

---

[1] U Otoku se je udala divojka iz prve kuće, Martina Ilarkova, za samca. Ima samo svekra i svekrvu. Snaja je ostavila stare u selu, a ona otišla na stan sa svojim mužem, pa samo dolazi nediļom u selo u crkvu. Tako je dobra s mužem i sa svekrvom. Muž joj nije išo u školu, a ona ga na stanu naučila čitati, pa tako, kad dospiju, side uz ńigu, a nema nikoga, da jim pokoj muti.

Kad muž pođe u soldate, pozna se svakoj ženi na obrazu. Iznova jim se obraz pomladi. Ono, kad ze udadu, još su nenavične na kućni teret, na brigu, još jim je teško i nepoćudno slušati muža i dvoriti svekrvu, a kad to bude, onda jim malo svane i odlane. Tako je, ako se snaja složi sa svekrvom. Ako nije sloge, onda jedva čekaju, da se muževi vrate. Bude, da svekrva ne zna promisliti, što je mladost, pa onda snaja žali.

(Listovi iz soldatije.) Dana 4/2. g. 1897. Ļubezni pozdrav iz Varaždina. Evo meni ne da srce mira, pa se vatam pera i papira, pa ti evo pišem, sade slušaj, zlato moje, jade, kako mi je, zlato moje, što ne ļubim lice tvoje. Ja preda se, pa se redam, ne mogu raditi, srce moje, na te mislim, ka(d) ćemo se ļubiti. Daj mi obraz, daj mi ruku, pa mi skini tešku muku, da ja mogu spavati. Srce moje, teško mi je, ne mogu ti kazati, što ne ļubim lice tvoje. Oj ļubezno zlato moje, teške su crne noći, što mi nije zlato moći poļubiti tebe doći ote tvoje crne oči. To su moje duge noći oto tvoje bilo tilo, to je meni uvik milo. Sanem, venem, zlato moje, što ne ļubim lice tvoje. Da znaš, zlato, kako srce boli, srce boli, oće da izgori. Zlato moje, milovańe moje, milovańe — sladko spomińańe, teško uzdisańe. Kad uzdanem, oću da izdanem. Moja diko, di si za toliko? Srce vene, što ne ļubi tebe. Ja kad spavam, ja o tebi sańam, da nas dvoje zajedno spavamo i bilo lice se ļubimo. Sada evo, zlato moje, pozdravļa te zlato tvoje: koliko je na nebu zvizdica i na zemļi zeleni travica, toliko ti šaļem pozdravica; koliko je u cara regruta, još toliko pozdravļam te puta. Primi pozdrav i poļubac moj, primi u ruke i na obraz svoj, primi evo pismo moje u medne ruke tvoje.

Sada zbogom, ļubo moja, žalosna je dika tvoja. Zbogom ostaj, drago srce moje, u žalosti osta drago tvoje. Sada te pozdravļam, ļubo moja, i moga maloga Tuńicu. Zbogom. Piso M. Š., kaplar.

(Odgovor.) Dana 8/2. g. 1897. Ļubezni list iz Otoka. Faļen Isus, diko moja! Sad ti piše ļuba tvoja. Perom pišem i uzdišem. Oj medena diko moja, poļubim ti usta tvoja. Kako vene srce moje, što ne ļubim tvoje! Ružmarinu moj zeleni, u mladosti srce veni! Venem, diko, zelena trava, i študiram, kako, zlato, spavaš. Srce moje durati ne more. Da j moguće, došla bi ti, luče. Ja sam tebi, Marko, dolazila, dok si, žeļo, ti u Brčki bila. Tamo sam se s tobom izļubila. Sad si, moje, na daleku, zlato, pa t ne mogu ļubiti nikako — ni viditi, a kamo l ļubiti, ni po kome želno pozdraviti. Ako ću ti sitnu kńigu pisat, kńiga će nam od ruke do ruke, pa će dojti u dušmanske ruke, dušmani će kńigu razgledati i u kńigi jade pročitati. Nije teret, da je meni teško, već mi teret: ne ļubim te često. Nemam koga, viruj mi u Boga, samo tebe, diko, jedinoga. Da si zdravo, drago srce moje, evo kńige i ļubavi tvoje, jerbo srce meni ne da mira, pa se vatam pera i papira, pa ti pišem jedno bilo pismo, jer zajedno sada, Marko, nismo, pa ti pišem nikoliko reči, jer u meni moje srce ječi. Kad se sitim te lipote tvoje, meni projdu sve žalosti moje. Sad ti dajem moju viru pravu, samo viruj onu

ļubav staru, samo viruj, moje drago cveće, naša ļubav uveniti ne će. Ja ti više pisati ne mogu, samo viruj istinitom Bogu, istinito, da ti ja ne lažem, ka(d) ti evo bilo pismo slažem.

Sada ništo bilo pismo primi i sa ńega tu kovertu skini, pa ga čitaj, a drugo mi slaži, od ļubavi što imaš, to kaži. A ja mislim i nisam ti rada, kad list čitaš, da ti suza pada; već ja čekam, da me razveseliš, srce moje, da igra u meni. Sad te, Marko, ļubim iz daleka, jer ne mogu biti kod tebeka. I za ovaj put pisat ti prestajem, bogu svomu svaku falu dajem, a drugi put pisa(t) ću ti više, moje srce za tobom uzdiše.

Na svršetku moje pisarije traži(m) pomoć Divice Marije, da te čuva na mistu svakome, osobito na końu ļutome, da te końic, zlato, ne pogazi, da te mlada digot(!) ne ostavi.

Sbogom skupa sada svi ostajte, pa se lipo u skupu sknađajte, kano da ste svi braća rođena: tamo vama drugog roda nema. O(d) tebe sam na daleko, pa mi moje srce misli, želni Marko, sada di si! Di su sada oči tvoje, da gledaju lice moje! Di su one ruke mile, što su mene zagrlile! Kada vidim tvoje oči, a u meni srce skoči. Al, dragi, kad se širiš, kaki(!) ti brez mene živiš? Ja brez tebe, ti brez mene, pa mi moje srce vene. Ja za tvojim venem licem, kano majka za jedincem. Znaš li sada, zlato moje, kako vene srce moje? Ļubila te davno nisam, pa sad veće ne znam, di sam, i valda će doći vreme, da ću, dragi, ļubit tebe. Stvor me, Bože, ticu lastavicu, da uletim Marku u sobicu! Da sam, Bože, vijojlica plava, ja bi znala, di bi se procvala: na štapiću mladom kapleriću. Al da mi je tvoja desna ruka, alaj bi je priko sebe vukla!

Dragi Marko, drago moje! Čitaj pismo drage ļube tvoje. Końigu čitaj, š ńome se veseli, srce tvoje nek igra u tebi. Oči plave ne b se nasmijale, kad bi ovu końigu ugledale. Oj, moje milo lane, ne vod brigu ništa za me; vodi brigu samo za se, pazi dragi na se. Niti legnem, nit ustanem, da za tobom ne uzdanem.

Dana 21/3. g. 1897. Srdačni pozdrav iz Varaždina. Evo i ja dobi kada, pa ja uze pero sada, pa se vatam biloga papira, jerbo meni ne da srce mira. Sad ti pišem nikoliko reči, jer u meni moje srce ječi. Zlato moje, što će biti od me(!), srce vene, što ne ļubi tebe. Kad (se) sitim ovi par večeri, kako smo se mi, zlato, ļubili, da sam, zlato, ptica lastavica, pa da imam ńezina krilarca, ja bi tebi, zlato, priletio i tvoje bi lice poļubio. Sađa, zlato, pozdravļa te tvoj ļubezni Marko, koliko je u cara regruta, toliko te ja pozdravļam puta. Pozdravļau(!) te moj firer i sve(!) tri kaplara. Primi, srce moje, u medne u ruke svoje; zlatna ruka pisala, medna usta čitala. Zbogom.

(Odgovor.) Dana 12/6. g. 1897. Al kad bi te, Marko, ugledala, jarko bi me sunce ogrijala(!). Mili Bože, žalosna života, to je sada od Boga griota. Dobro pazi, pa se proštudiraj, mladost moju, Marko, ne ubijaj. Lipo lice poļubi(t) ću tvoje, pa ću srce izdovoļit moje. One tvoje, Marko, plave oči probude me, pa baš u pol noći. Mila mi je moje dike glava i ńegova (')na dva oka plava. Bili papir, na ńem crna slova, oj medena żeļna diko moja! Na svršetku u vom mojem pismu sve iz srca pišem ti u listu: zbogom ostaj, diko moja, pozdravļa te ļuba tvoja nebrojeno

put, koliko se izbrojit ne može. Zbogom, dok se ne vidimo. Nemam kada, venem mlada, želna moja diko draga, puna sam ti jada. Zbogom.

Dana 12/1. g. 1897. Ļubezni list iz Petrovaradina. Faļen Isus, premili roditeļi! Evo ja dobi malo vrimena, da vam napišem nikoliko riči i da vam obznanem, kako je kod mene. Ja sam, fala Bogu, živ i zdrav i želim vama zdravļe svima od Boga dragoga. Meni je, fala Bogu, dobro. I sada vam slidí jedna lipa pozdrava od vašeg roditeļa[1]. Pozdravļam tebe, dado, i tebe, moja mila majko, i mojega maloga Martina, i tebe, moja virna ļubo: jesi li mi živa i zdrava? I pozdravļam svakoga, tkogod upita za mene.

Ovo pišem tebi, moja virna ļubo. Kad mi lipi danak dojde, pa pomislim, da si ovde, pa uvik mi na um paneš i u meni srce ganeš. Kad će sretan doći dan, da snijemo slatki san! Draga mila, ti si moja uvik bila. Sve mi, draga, na um pada i ja uze pero sada, da napišem jedno pismo, jer zajedno, zlato, nismo. Alaj, alaj, zlato moje sriće, jadna zvizda srca moga, ja te volim kano Boga. Bez tebe, moj neven cvit, tavan mi je ovaj svit. Kada idem ja u varoš, pa gledam po svitu, uvik mislim ja na tebe: a di si mi, cvitu? Kada vidim jarko sunce, venut mora moje srce. Od tebe sam ja daleko, pa mi moje srce misli: ļubeznice, sada di si? Di su sada oči tvoje, da gledaju lice moje? Di su one ruke mile, što su mene zagrlile? Alaj, draga, kad se širiš, kako ti bez mene živiš? Ja bez tebe, ti bez mene, pa mi moje srce . . . Koliko je od mene do tebe stopiňa, noliko te pozdravļam stotina. Čuj, Marice, čuvaj mi se reda i pošteňa! Ali, draga, sad je pisat dosta, ja ostajem u žalosti.

(Odgovor.) Dana 21/1. g. 1897. Ļubezni pozdrav iz Otoka. Faļen Isus! Dragi Mato, evo tebi pišem, zlato! Perom pišem po papiru, uvik mislim o tvom tilu. Par sam dana očima gledala, al sam ga se brzo mentovala. Zlato moje, durati se mora, dok ne dojde ta naša dozvola, da s možemo mi, mili, sastati, jedno drugom ustmeno kazatí, kako nam je jednom bez drugoga, jaoj meni bez dragoga moga. Nije teret (itd.). Nemam koga, viruj mi (itd.). Srce vene, što nisi kod mene, al od tuge čisto zebe, čuješ, dragi, što nisam kod tebe. Sećaš li se (')ni večeri, Mato, kako smo se mi ļubili, zlato, mi ļubili, rukama grlili? Al od (')ne noći nikada ne spavam, al čim zaspem, taj o(d) tebe saňam. Niti legnem, nit ustanem, da za tobom ne uzdanem. Srce moje žalosno je, dragi Mato daleko je; srce moje žaluje, dragi Mato putuje! Putuješ kraj Dunava, cilu noć ne spavaš. Bili papir, po ňem crna slova, oj medena žeļa tajna moja! Oj moje milo lane, ne vod brigu ništa za me (itd.). Na svršetku moje pisarije (itd.). Sada evo, moj medeni Mato, pozdravļa te tvoje milo zlato, kolik ima godina minuta, noliko te ja pozdravļam puta. Ali, Mato, sad je pisat dosta, ja (itd.). S bogom ostaj!

***Pisano u Petrovaradinu** 6. **maja** 1897.* Sa pozdravom M. B. Evo ja dobi malo vremena, da vam napišem kako je kod mene. Ja sam živ i zdrav, koje i vama želim, da vas ovo nikoliko riči u najboļem zdravļu i veseļu zateče. Pozdravļam te sto iļada puta i još koliko je u cara

[1] *roditeļ* je priči rođak. *L.*

(itd.). Evo meni na um pade i ja uze pero sade, da napišem jedno pismo, što zajedno, draga, nismo. Niti legnem, nit ustanem, dok za tobom ne uzdanem. Kad pomislim, kako smo živili, davno smo se, zlato, rastavili, veće prošla godinica. Koliko je od mene do tebe minuta, noliko te (itd.). Evo uze pero i papira, da ja tražim momu srcu mira! Perom pišem, al teško uzdišem, što ne ļubim više lice tvoje, pa u meni vene srce moje. Sićaš li se, bulo, od urlaba, kaku smo mi provodili šalu? Zlo je tebi, al meni i gorje, što ne ļubim sada lice tvoje. Kad se sitim tvoga bila lica i ti tvoji medeni usnica, oće mene da vata groznica. Volijo bi ope(t) s tobom leći, nego, lane, sve carsko imańe, volijo b te sada poļubiti, nego s dušom u raj pristupiti. Zbogom ostaj i ocat(!) i majko. Zbogom, ženo, na mom srcu rana! Kako ti je, draga, živiti brez mene? Kada pojdem leći, uvik si mi u pameti; kad ustanem, ja uzdanem, uvik si mi u pameti. I zbogom, drago srce moje! Evo uze pero (itd.). Pero uze, liju suze, suze liju, u srce me biju. Da znaš, bulo, kako mi je teško, što se s tobom ne sastajem često! Da znaš, zlato, kako je kod mene, moje srce sad od jada vene! Putuj, putuj, pismo moje, pa u ruke drage moje! Nek te moja draga čita i za moje zdravļe pita. Draga ļubo! Evo ja nešto malo tebi naznačujem, da sam ja živ i zdrav, kao i tebi što želim. Pozdravļam te stoput i zafaļujem ti, što si me dočekala i pogostila, jer se ja nisam ni nado. Želim ti ļubav vratit, kad ti k meni dojdeš. Piši mi, kako ti je sad od božića. Meni je dosta krivo, što sam bez kuće. Sad zbogom, do viđeńa, ne bilo ni dugo. Želim, da te ovo moje pismo živu i zdravu zateče. Faļen Isus, ļubo moja! Sad ti piše dika tvoja. Perom pišem i uzdišem! Oj ļubezna ļubo moja, i ļubim ti usta tvoja, kako vene srce moje, što ne ļubi lice tvoje. Ružmarinu zeleni, moje srce uveni! Venem, dušo, ko zelena trava, ja študiram, kako ļuba spava. Srce moje durati ne more. Da j moguće, došlo bi ti luče. Nije teret (itd.). Da si zdravo, drago srce moje, evo kńige i ļubavi moje, jerbo srce meni ne da mira (itd.).

(Odgovor.) Pisano 15. maja 1897. Ļubezni list iz Otoka. Faļen Isus, drago moje, primi pismo drage tvoje, pismo primi, š ńime se veseli, srce tvoje nek igra u tebi. Oj medena diko moja, pozdravļa te ļuba tvoja. Je l ti teška služba tvoja ko što j meni tuga moja? Znaš li, zlato, kaka mi je tuga, što ja nemam pokraj sebe druga? Diko moja rumenoga lica, ļubi l tebe kaka sluškińica? Žali, Bože, tišļerska kreveta, kad u ńemu ležim kano sveta! Diko moja, ja mislim na tebe, dok ne legnem ja s tobom pod čebe. Na svršetku moje pisarije tražim pomoć Divice Marije, da te čuva na svakomu mistu, to doista pišem ti u listu. Znaš li, dragi, za čim srce vene? Baš za tobom, što nisi kod mene. Sad zbogom, drago zlato moje. Živ i zdrav bijo i soldačiju odslužijo, kući došo i mene ļubijo.

Pisano u Petrovaradinu 31. ožujka 1897. Sa pozdravom Marko Gradinac. Evo dobi malo vremena, da vam malo napišem, kako je kod mene. Ja sam živ i zdrav, koje i tebi želim, da te ovo moji nekoliko rieči u zdravļu zateče. Kod mene nema ništa novoga, nego samo mi piši, je li mi moja mala Anica zdrava.

Sada te pozdravļam, koliko je od mene do tebe stopina, noliko te pozdravļam stotina; koliko je na zemļi travica, noliko ti šaļem pozdravica.

Evo uzo pero (itd.), da ti pišem jedno bielo pismo, jer zajedno sada, drago, nismo. Oči tvoje, plemenite grudi, srce moje sve za tobom bludi. Ta u licu i žutim i bledim, kad ja tebe sokakom pogledim. Ti si, draga, u srcu duboko, pa te volim kano svoje oko. Oko moje veselo pogleda, al se drago ugledati ne da. Živilo si i živićeš opet, ne će tebe moje srce proklet, što ostavļam tebe, zlato moje, kaži štogod iz ļubavi tvoje. Srce moje sa tvojim sjedini, ako misliš da zajedno živiš. Košto misliš, pravo meni kaži, iz ļubavi, što imaš to kaži. Sada treba dobro promisliti, kako ćemo na daļe živiti. Prokleta ti, ļubo, zemļa bila, ako li me budeš ostavila! Ne imala ni sreće ni zdravļa ako li se ļubav zaboravļa! Zalud mi je bila s tobom šala, ti si meni mlogo jada dala. Zbogom ostaj, procvateno cvieće, naša ļubav uveniti ne će. Ti se, drago, po sokaku šećeš. Putuj, putuj, pismo moje, dok ne najdeš drago moje! Nek te moja draga čita i za moje zdravļe pita.

Z Bogom, draga ružo letna, sa mnom mladim bila sretna! Piši meni, srce moje, da ja znadem, s tobom što je! I za ovaj put pisati pristajem, bogu svom svaku falu dajem. Na svršetku moje pisarije (itd.). Z Bogom skupa svi sada ostajte, odgovor mi na (')vo pismo dajte! Soldačijo, alaj si mi gorka, kod kuće mi žena ko divojka! Sada ti nemam ništa više pisa(ti), nego vas pozdravļam sve kod kuće i sve druge roditeļe i tebe, ļubezna Lizo, i komšije i levo i desno i sve one, koji su rada za mene čuti i znati. Sad z Bogom do viđeńa.

Pisano u Otoku 5. Maja 1897. (Odgovor). Ļubezni pozdrav, ļubezni Marko! Dobro jutro, beli danak, — tebi, dragi, na uranak. Jesi li mi živ i zdrav, ļubezni Marko? A ja sam, fala bogu, živa i zdrava, koje i tebi želim — sriću i zdravļe, da ti bog da, da budeš živ i zdrav, pa da samo do kuće dojdeš, pa da jedan put već i tvojoj soldačiji bude kraj, pa da tako ne žeļimo jedno drugo, već da nas bog opet spari, pa da se veće lošimo(!) pera i papira, već da u ļubavi dane sprovodimo, da ne mislimo jedno za drugim, već da staru ļubav ponavļamo. Mili bože, žalosna životа, to je samo od boga grijota! Bieli papir, na ńem crna slova, oj medena žeļna diko moja! Milo lane, ne brini se za me, vodi brigu samo za se, dobro pazi na se.

Sada ti nemam više ništa pisat, nego te pozdravļam iz sveg srca moga. Dobro znadeš, da nemam nikoga, samo tebe, dragi, jedinoga. Okrenem se kraju i duvaru: s kraja ladno, o(d) duvara prazno. Sada z Bogom, do viđeńa, ali to ne će biti dugo, još 16 dana, pa ćemo se ļubiti[1].

Kad se čovik vrati iz soldačije, vidi se, kako će živiti sa ženom. Ako ne ide u birtiju ni u kolo, ako se ne karta i ne psuje po kući, fali žena Bogu i nada se sreći, jer mlogi otiđu u soldate nedužni, pa se ondi pokvare. Ako se čovik priļubi uz ženu, kad se vrati iz soldačije, onda obično taki i ostane. (Ako je žena vesela, znak je, da dobro s čovikom živi. Ako često od kuće odlazi u komšiluk, ili k rodu,

[1] U pismima pišu školsko *ie* i *je*, pa i *e* mj. *i* samo katkad (*uvik*, pa odmah za tim *uvjek* i dr.); to je ispravļeno (osim u posļedńa dva pisma). Inače su porastavļane samo riječi i postavļene rastavnice. *Ur.*

znak je, da dobro ne živu. Obično se kaže: „Žena čovika nosi na košuli, a čovik ženu na licu“. Ako je čovik uvik lipo odiven, ako je na ńemu košuļa u redu, znak je, da ga žena voli. Ako je u žene jedro i veselo lice, znak je, da ju čovik voli. Znadu lipo živiti oni, koji se nisu do vinčańa ni poznavali, a nesretno oni, koji su se iz mladosti volili. *J.)*

U Otoku je dika, da se ļudi brinu za žene. Vide to oni od Privlačana, di ti ļudi štede svaku krajcar, pa gleđu, da ženi dukat kupe, da se podiči zlatnim vratom. Otočani su siromašniji, ne mogu ko Privlačani, ali glede Privlačana kupe i oni zrno do zrna, da ženama ugode, pa da budu dične prid svojim drugama.

Znam, da je jednom mlada žena poļubila svog muža prid svekrvom, a svekrvu to smutilo, ko da je nečišńaka vidila. Kad je ukorila snaju, reče joj ova ko u čudu: „Pa, mamo, Bog s tobom! I moj dada poļubi majku prida mnom“.

Kažu, da je grijota do Boga, da se čovik svadi sa ženom, a da se ne pomire, dok sunce ne zađe. Proklet je čovik, koji legne u krevet i spava kraj žene, a ne progovori s ńome.

Ako se čovik sporekne sa ženom, vele mu ļudi: „I Bog je reko, da budali bude pravo. Pusti je, nek divani“. Kad žena mlogo zapovida čoviku, rekne joj on: „Ni vrag nije mogo ženu naslužiti, di bi ja!“

(Ako čovik, ili žena pojdu na stranu, nastaje svađa. Čovik će svoju ženu istući, ili radi švalerke, ili ako ne štuje ńegovog roda, ili ako se sama švalera. Kad žena zna oko čovika zalagati, može raditi, što ju je voļa. Kad taku ženu zapitaš: „Kako je to, da tvoj čovik ne vidi, što ti radiš?“ odgovori: „O, joj; nisu krave sve popasle trave, ostalo je i za muške glave“. Kad već dojde do gusta, potužit će se žena na svog čovika župniku. Ovaj pozove čovika, pa ga ukori i opomene. Drukčije se potuži žena svom rodu, pa ovaj zeta kara i opomińe. Ako opomene ne asne, ode žena od čovika i ide k roditeļima. Roditeļi ju primu, da kud će s ńom? Čovik se kod kuće izobazira, pa vidi, da nema nikoga, ko bi ga poslužio i ko bi mu poližio i opro ga, poručuje ženi, da se povrati. Al su žene jogunaste, pa ne će, već traže, da ji čovik dojde moliti. Kad dogori do nokata, metne čovik obraz pod opanak, pa ajd po ženu. Žena mu prid svojima roditeļima iscifra, kako zna, pa po noći ajd kući. Kad se to dogodi, pripovida se nekoliko dana; jedni grde jedno, a drugi drugo. Al i tu se obistini ona stara: Svako čudo za tri dana. Ritko se dogodi, da žena ostavi svoga čovika, pa da s drugim živi. — „To je i griota i sramota i prid Bogom i prid ļudma“. — Ako se dogodi, živi ona s kakim doseļenikom ili *dotepacom*, a on si dovede kaku *suklatu*. *J.)*

Najteže je ženi, kad stekne inoču. Badava onda sve blago, kad je srce prazno.

Ako divojka, ili žena zavoli tuđega čovika, zovu ji po selu *švalcr* i *švalcrka,* taku divojku, ili ženu zovu *kurvom,* a ńega *bećarom:*

Moja mama držala *bećara,*
A ja sedam, malo mi je jedan[1].

Svako prezire u selu i ženu i divojku, koja se ogleđe za tuđim čovikom, ali koja žena tako zabasa, ta je bacila stid pod noge, pa se ne žaca svoga grija, nego zabacuje prkosno glavom, jede srce ženi i piva inoči:

Muńa siva, kiša navaļiva,
Moja dika ženu uspavļiva:
Spavaj ženo, dok od curo dođem,
A kad dođem, otvori mi vrata!

A švaleru pripiva:

Stala dika na četir sokaka,
Baca glavu, na koju će stranu:
Il će k meni, il će k svojoj ženi.
Najpri k meni, ponda svojoj ženi!

A gle moje oženene dike,
Kako ga je žena narihtala,
Narihtala, lipo počešļala,
Počešļala i k meni poslala.

Oj švalere, putaj ženu lancem,
Pa ju veži u štali med vrance,
Daj joj sina, nek j od mene mirna,
Daj joj zobi, neka me ne zlobi,
Daj joj slame, nek ne laje na me,
Nek me zloćom ne zove inočom,
Nek me curom ne nazivļe kurvom,
No ko šalom nek me zove frajlom,
A ni tebe seoskim bećarom.
Nego lipo mojim gospodarom.

Inoče su obično u zavadi: skabaju se, ne pozdravļaju se, a u kolu jedna drugoj piva, što zna poruglivije, da ju naruži[2]:

Oj inočo, umij se u lugu,
Otriši se o traļavu gubu,
Uzmi skalu, pa počešļaj glavu.

Inoča mi šuļivica,
Šuļevi je guše,
Vračara joj like pravi,
Da ne crkne, da ozdravi.

Nije čudo, da onda ženi srce puca od jeda.

Tako je i onoj jadnici, koja se uda za pijanicu i kartaša. Takog se momka žacaju divojke, makar ji roditeļi ne odgovarali od momka, jer se to čuje selom, pa se svaka boji, kako li će vikovati s ńime. Udade li se koja i slomi vrat, pivau joj divojke:

---

[1] O poklada, kad se slobodnije piva, čuo sam, da je Nana Šumarova pivala.

[2] Taki pisama ima puno, pa ji traži tamo, di se piše o *kolu.*

Znaš li, ženo, što ti je suđeno? Gvozden lanac i čovik pijanac!
Bila ruža, divojačka duša, Tvoje druge pronašaju ručke,
A ti pereš košuļe ajdučke.

Pijanci i kartaši su raspikuće, pa sirota žena ostari prije reda. Niti se novi, niti opremļa ko ńezine druge, nego posli podne nediļom, kad se druge veselo u kolu okreću, stoji jadnica prid birtijom suzni očiju, pa časom zalazi unutra, da ga kući odmami. Takim je ženama najgore, jer se ti ļudi teško poprave.

Žene idu vračarama, baju, mole, napajaju čovika koječim, zavituju se i poste, da obrate ļude, pa kojoj bude asna, a kojoj ne.

Mlogo je lakše opametiti ženu, ako ne vaļa. Neradenicâ je u Otoku malo, skoro bi se moglo reći, da ji ni nema. Svaka žena želi, da se lipo odiva, a ne može, ako sama ne radi. Nijedna žena ne troši novaca u ludo, nego na ono, što joj u kući treba. Jedino, što može ženi škoditi, da joj ne bude dobra života s mužem, je to, ako je jezičava i ako se dobro ne vlada.

Jezičavu ženu opameti čovik lako. On ńu dva, tri put prutom, pa će ona šutom: ne će se ni javiti, da je živa. Ako u Otoku žena oda s drugima, kriv joj je samo muž. Koji to ne želi, ženi ispravi leđa omašnom ćulom, pa ona miruje i sidi kod kuće.

(Rad. *J.)* Čovik obavļa sve težje poslove: ore, drļa, sije, kosi, vozi ili ide u drva, nastoji oko marve. Žena radi kućanske poslove sa čovikom zajedno, ako je sama. Ona mora s čovikom vozove tovariti i istovarļati, kopati, a katkada i orati. Uz to mora žena sve po kući raditi: kuvati, spremati, misiti i lužiti.

Ako je žena i čovik sam, zovu se po imenu. Prid drugim zove ona ńega: „Čuješ", a tako i on ńu, pa ne spomińu imena. Kad su već stariji, zove čovik ženu *babom,* a ona ńega *didakom.* — Čovik ženi i žena čoviku kaže *ti.*

(Nezakonite žene. *J.)* Samo doseļenici žive nevinčani. Ļudi iz početka prigovaraju, a posli se na to nauče. Kod nas ima sluga i nadničara, koji s početka živu nevinčani, al kad dojdu dica, onda se vinčaju.

(Udovci. Starost. *L.)* Ako čoviku umire žena, kako je običaj kod nas, da nikom ne taje, ako opaze, da će umriti, tako ne taje ni toj ženi, pa ona obično razređuje, kako će biti posli ńene smrti. Svoju prteštinu dili i određuje, što će biti kojem ditetu, a ako nema dice, ostavļa svome rodu, ili oprašća svome čoviku i *inoči.* Ona dakle nazivļe sebe pravom ženom, a svaka žena ina, koju bi ńezin muž uzeo, ako bi se posli možda i više put oženio, jest ńezina *inoča.* Nu

kako posli inoča postane zakonitom ženom ńezina čovika, zove ona pokojnicu *inočom*. Dakle sve žene, koje su bile za jednim mužem, jesu med sobom *inoče*[1].

Ako mužu umre žena, traže mu mladu, još pokojnoj ni nokti ne poplave. Čudno je, ali mora tako da bude, jer ako je velika kuća, treba u kući reduša, treba mužu žena, koja će ga oprati i spremiti, a ako je dice ostalo od pokojne, mora se netko i za dicu brinuti. Kad jim se već snaje dovedu u kuću, pa i unučad poodraste, pa već i ti mladi dospiju do ženitbe i udaje, sklone se baka u zapećak, da prede pređu za unučad, a didak prigleđe marvi, dilucka na drńaku, a svoju baku ili kad vidi, ili ne vidi. Već su ko tuđi; dosadili drugima, pa i jedno drugome. Čekaju, da ji Bog primi, da ne smetaju pomlatku, a oni stari jedno drugom već ni ne smetaju, jer moraju ugađati mlađima, pa ji to i rastavļa.

A kad ji tako u stari godina smrt rastavi, ni ne kuka mlogo jedno za drugim, kad je uokolo sve mlado i veselo. Pa u što suze? Stišaju se, pa čekaju, dok ne zvekne motika nad glavom.

Roditeļi i djeca. *(L.) Nerotkińe.* (U staro doba bilo je u svakog dosta dice. Danas, kako vele, žene boguju. Rodi jedno, ili dvoje, pa više ne će. Često se čuje: „Volim se pokrovom pokriti, već još jedno roditi". Velika je gizda, pa se kuburi i sa jednim ditetom, a kamo li sa čoporom. Ima matera, koje sinu kažu: „Dok je mene žive, ne ćeš te uzeti. Nemam ništa proti ńoj, al je iz čopora, pa će i tebe čoporom obdariti." *J.)*

U velikoj kući je poso velik, a ženu ne štede, kad je trudna, nego radi i tegli jednako ko i druga, koja je laka života. Teško je bilo u družbi i mladoj ženi, koja rađa, i staroj, koja ne može da reduje. Stara sirota, koja ne reduje, ne dobije, kad se dili mak, luk i drugi kućni sitnež. Stara žena, koja ne reduje, ne dobije jajce iz kuće, jer to svaki dan reduša skupi, pa zato sirota žena reduje, dok ne zabode nosom u zemļu, samo da može koje jajce skupiti.

Tako i žena, dok je trudna, radi i muči se, mora na svaki poso, dok ne rodi. Zar su jednu ženu trudovi napali u poļu? A dogodilo

---

[1] Čuje se, da žena ženi, žena divojki, divojka ženi i divojka divojki veli: *inočo*. To je već porugļivo i u zlu srcu rečeno. Svaka žena, kojoj muž oda po zlu putu, zove ńegovu švalerku *inočom*, ali ova joj usprkos to vraća pa i ńu tako zove. Tako je i kod divojaka. Svaka misli, da je samo ona odabrana divojka, a druge da su *inoče*. A često i bude tako, da momak i ne uzme divojku, koju voli, no koju mu rodbina nametne.

se, da žena u pol̦u rodi. Žena trudna mora u pol̦e prispiti, ko i druga, koja ne nosi. Žena trudna mora se sagibati u žetvi, ko i druge, koje su zdrave. Žena trudna mora nositi baglice i tovariti, ko i druge žene. Trudna žena mora se znojiti na kopańu, ko da joj nije porod blizu. Kad je trudna žena reduša, ona mora prtiti teške čabrove, a čabrovi su vr'om puni vode, ona mora nositi u čabrovima napoj svińama, mora letiti vrata otvarati, kad ko s kolima dođe na kapiju. Trudna žena mora zamisiti po trideset kruova, pa to sve ispeći. Mloga to u jutro radi, a do veče je već trudovi svladaju.

L̦udi ne mare za trudnu ženu, rugaju joj se, ne pomažu joj, nego je još progańaju.

Žena, kad rađa, rađa u sobi, di družina i dańiva i noćiva. Ńu boli spopadaju, a ima bezdušni l̦udi, pa ne će da idu iz sobe, dok se ona muči i porodom rastaje, nego joj se rugaju i koješta joj nepošteno govore. A u tom stidu kune se svaka, da zanit ne će.

Kad žena rodi dite, pa ustane iz kreveta, gone je na poso, dok je još u četeresnici. Kućne poslove mora raditi, redovati i dite nigovati.

Bude dikoja žena, da ima petero dice, a sve jedno drugom do uva. Ona mora prispit u pol̦e na kopańe i na žetvu, ko i ona, što nema ni jedno. A to treba u jutro dicu spremit, a dičica bi spavala, a mati mora u pol̦e. Kad dica poustaju, mati ji brže bol̦e spremi, umije, počešl̦a, narani, ostavi ji kod reduše, a kolivku na glavu, pa ono najmańe odnese u pol̦e. Već je sirota za uranka umorna. Došla je poslidńa u pol̦e. One, što su prije ńe prispile, side u ladu, pa se odmaraju. Ne će da počmu poso, dok se sve ne skupe. Kad ova dođe, ne kažu: odmori se i ti, nego vele: sad smo sve, ajdmo na poso. Kad se posli odmaraju, ona opet onako umorna mora da dite namirl̦uje, a pamet joj opet sva za dicom kod kuće. Kad su u poslu, a dite se rasplače u kolivki, ona mora dal̦e za poslom, ko i druge žene, ma da joj srce puca za ditetom. Pa onda vidi, kako druge žive ko divojke, a ona ko robl̦e, pa veli: đaba bilo i dice; dosta je toga tereta, kad me niko ne štedi.

Žena, koja ima puno dice, nema veći dio u kući od one, koja nema ni jedno. Udovica sa sedmero dice dobije 25 for., a žena, koja nema dice, dobije uz svoga čovika 50 for.

Kako će ova sa 25 for. sedmero dice odivat, kad mora kući robovat i raditi ko i druge žene, a dok dicu umije i sredi, dok jim rubinice opere, dok zakrpa i sašije, već je i dan prošo. Dotle se ona, što nema dice, ili što ima samo jedno, naradi i sebi i drugima, pa se zove bogata, a ovima je to blago, što kruva ne prose, a odiće su i tako žel̦ni.

U dikojoj su kući zdušni ļudi, pa dadu ženama, da drže dadiļe, da jim dicu čuvaju; ali di je opak gazda, pa ne će dadiļu da rani, jaoj ženi, koja ima dice. Lakše je onoj, koja ima svog roda, pa se rod dice privaća, a ona malo opočine. Ali koja žena nema matere, da na dicu pripazi, ta sirota i provede sav svoj vik uz kolivku i kućno redovańe. Taka žena ne dospije ni u crkvu, ni u selo. Ko robļe robuje u kući.

Kriva je i gizda. Žena, koja nema dice, mińa one novce, što u kući dobije, u dukate, pa joj se zlati vrat i prsa, a ona druga mora namicati dici i odiću i obuću, pa je teško. Ona se onda zove sirota, a ona bogata.

Žene žele, da su i lipe i mlade, pa misle, duļe će trajati i mladost i lipota, ako ne rađaju. Odboluju one i odleže svake godine po dva, po tri puta, pa opet misle, još su i mlade i lipe. Žene žele, dok su mlade, da prispiju u kolo i veseļe. A koja ima dice, ne može nikuda.

Sad, otkako su samice, lakše bi bilo i dicu rađati i otrańivati, da nije već od starine tako, da se boje poroda. Opet vele, sad smo se podilili, namet je sve veći, svako išće, niko ne daje. Živimo svi sve na dva, tri jutra zemļe. Ako budu tri sina u matere, što će diliti, kad i tako nigdi ništa nemamo.

A krivo je i to, što vide, da gospoje još i mańe rađaju, a više novaca imaju, pa bi mogle lakše otrańivati.

Mala dica. (U o p ć e.) Obično si otac želi sina, a majka kćerku. Otac kaže ovako: „Sin je moj. Ne će rasipati, već sticati, pa će mi biti od svakake pomoći. Kćer je tuđa. Dojdu lopovi u pol bila dana, pa kradu i nose, a ti jim još i pomagati moraš“. Mater opet ovako govori: „Kćer je i preļa i tkaļa, pa će mi biti od svakake pomoći još iz malena, a sin se priļubi uz tuđu ženu, pa voli ńoj više već materi“.

Dogodi se, da žena rodi mrtvo dite, al to je kod našeg naroda ritko. Ako se jako upne, zna roditi mrtvo dite.

Kad samica ima malo dite još pri sisi, nosi ga uvik sa sobom na poso, jer svaka žena doji svoje dite. Samo ako jako oboli, ili u porodu umre, daju dite drugoj ženi, da ga za plaću doji, ili ga rane kravskim mlikom. Kad se oće malo poigrati s ditetom, pripovida mu mater, ili ga *cuba*, ili niše. Otac će dite malo pomilovati i pridržati, al se brzo toga zasiti, pa prida dite materi, babi, ili dadiļi. Tuđa žena zna dite, osobito ako je lipo i čisto, izļubiti i izujedati, da mu se obraščići rumene. Kad mater dite oće uspavati, piva mu i bela ga, dok dite ne zaspe. — Čim dite zna držati glavu, nosaju

ga na rukama, a na to se dite brzo priuči, pa čim se probudi, plače, da ga dignu i nosaju.

(Ako koja mati ima više dice, onda starija dica čuvaju mańu dicu. Ako je žena bogatija, uzme u kuću dadiļu, siromašnu divojčicu iz sela, da joj dicu čuva, a ta joj služi za ono malo rane i za kaku staru košuļicu. *L.)*

Didak i baka puste unučadi sve na voļu, al otac i mater znadu bome držati na uzdi. — Imade matera, koje se uvik svađaju za svoju dicu, osobito u zadrugi, al imade i taki, koje kažu: „Kad skrivi, a ti šibicom po ńemu, nek iz malena zna, šta smije, a šta ne smije". Ako dite materi previše dosađuje, čuši ga ili rukom udari ili po stražńici, ili u leđa, ili u glavu. Otac znade otpasati ćemer ili kajiš, pa s ńim dite nafruštrati. Ako mater počme dite otimati od oca, znade i ona dobiti. Obično se onda baka, ili didak svade s ocom za dite. Najviše kaštiguju dicu šibicom. Mater drži šibu pod slamļačom, pa kad treba, mora je samo dite doneti. — Od milińa zovu dicu ovako: „Momče, ili curo, volaru ili težaku moj, tkaļo moja, srce, dušo, zla'o, milane, junače, baća, braca, i tko bi sve nabrojio! Dica zovu oca: *dada*, *dado*, *tata*, *babo*, *baja*, ili imenom. Mater zovu: *mama*, *mamo*, *majka*, *majko*, *nena* i imenom. Imenom zovu dica oca, ili mater, kad su ovi još mladi, pa ji je stid, da ji zovu dica ocom, ili materom. Dica roditeļima kažu *ti*. Ako dite nikoga ne sluša, ako oće sve da vidi i sve da ima, što vidi, onda kažu, da je to dite pokvarito ili maza materina. Taku dicu nitko ne voli. Da su dica taka, kriva je najviše mater, koja je još u mladosti svakoj żeļici svoje dice zadovoļavala. Kad se mater, ili ko drugi nasrdi na dite, znade ga na pasja kola nagrditi. Evo, kako obično grde: Lopove, kurvo, al to znadu reći i iz milosti; uļo, gadu, krmačo, prase, vraže, nevoļo, boļo, końu, vole, pseto, pašče.

Kod nas se nije dogodilo, da tko svoje dite protira. Već od deset godina znade sirotińa dati svoje dite u službu; muški čuva marvu kod samca, ženske budu dadiļe, ili sluškińe u boļoj kući. Kad roditeļi svoje dice raniti ne mogu, daju dicu u službu, ili idu i sama dica, kad vide, da se kod roditelja živiti ne dade.

(Ako umre otac, onda mati bude dici i otac i majka; ali ako majka umre, onda dica izgube i oca. Otac ko kolac oženi se, pa uz drugu ženu zaboravi dicu od prve žene svoje. *L.)* Pastorčadi nije baš najboļe; maćuva je maćuva, pa jaoj onom ditetu, koje pane na ļubav maćuvinu. Taka se dica odma poznaju: zaprļana su i zamazana, a gleđu uplašito. Nisu ona naučila na milovańe, već na udarańe.

Na momke je teško paziti, al za to paze roditeļi, a osobito mater na divojke, da ne budu prije vinčańa s ļudma. Ipak ima toga, al često se događa, da momak i divojka griše prije vinčańa. Taki se i uzmu, pa je velika sramota, ako momak taku curu ostavi.

(Kad otrane dicu, brinu se za ńi i otac i mati. Sva je briga u slogu, da ji lakše spreme, ako su muški, a ako su ženske, da ji boļe otpreme. *L.)*

(Hrana. *L.)* Kada žena rodi prvo dite, daje drugoj dici, da je sisaju, jer ńezino malo dite ne može povući bradavicu. Novorođenče nose drugoj ženi, da ga doji, dok ńoj mliko ne pristupi, i dok se mlazovi ne otvore.

Dicu rane najprije taranom kuvanom u mliku. Ko nema mlika u kući, kuva taranu u vodi, pa malo zamasti i tim dite rani. Kuvaju brašno u mliku, da bude gusto. To zovu *kusa*.

Rane dicu pečenim krompirom. Sažvaču kruva s orasima i daju dici u usta. Umaču kru u kuvani gra, ili u vruću vodu i samo posole, pa daju ditetu.

Kada već na svu ovu ranu navikne, uzme mati dite na krilo, kad jede, i daje mu, da jede, što i ona. Daje jedanput u usta ditetu, a dvaput sebi. Tako dite lakše nauči, da zna jesti gledajući, di drugi jedu.

Ako rodiļa ima mlika, ipak rani dite odma posli dva miseca, samo da može mirno poļske poslove raditi.

U Otoku dica, kad je posleno doba, samo dvaput sisaju na dan, u jutro i u večer, a priko dana jedu. Zato se lakše odbiju. Češće se rani, a riđe nadaja, da mu nije teško prsa ostaviti.

Kad žena ide u poļe, nosi i dite sa sobom, ako ga mora raniti. Ako dite zna pomalo siditi i jesti, ne nosi ga mati u poļe, nego ostavi kod reduše, da ga narani.

Posli pet miseci dite već pomalo uzimļe u ruku, što mu se dade. Zato daju ditetu koricu kruva, ili komadić slanine, da griska, jer ga onda već svrbe desnice, di se pokazuju zubići.

Dica ne sisaju duļe od godine. Dikoja žena misli, da ne će poniti drugo dite, dok je ovo na prsima, pa pusti, da sisa duļe od godine. Nike puste dite, da sisa, dok drugo u sebi ne ositi. Ima, koja ostavi dite na prsima, dok samo ne ostavi sisu.

Kada žena *odbija* dite, daje mu poslidńi put, da sisa priko kućnog praga. Dite metne u kuću u trim, a ona prid kuću, pa tako sisa. Kad je gotovo, uzme pračak, pa lupi dite triput po stražńici, i otiđe, da se ne obazre na ńega. Druge žene odnesu dite, da ne vidi ma-

tere. Tako ostane nikoliko dana osim matere. Ako dite opet navali k prsima, kad ga donesu k materi, metne ona kefu u nidra, da se dite uplaši i bocne. Nika mati opapri prsa, da lakše odbije. Dikoja ogari prsa garom, da se ditetu ogadi. Tako se igraju žene, koje imaju čestitu svekrvu, a koja nema pomoći, ta lakše odbije. Ne krije ga nikamo. Narani ga, a sisat mu ne da, pa radi svoj poso. Ako dite ogladi, dade mu opet jesti. Ako se dite maša za prsima, plisne ga dva, tri put, pa se brzo oduči.

(Briga oko diteta. *L.)* Dicu ne drže matere mlogo na rukama. Dok su dica malena, više leže, samo mu češće mińaju čiste krpe i iznova ga pripoviju. (Kad se dite ogadi ili osmradi, operu mu stražńicu, ili ga samo kučinama, ili krpom obrišu. Malo dite kupaju svaki dan u mlakoj vodi i to u jutro. *J.)*

Otočanke ne meću ni jastuka ni perinice pod dicu, nego samo slamu. Tu slamu mińaju svaki dan, ili je dobro osuše skupa s kolivkom. Kadgod se kolivka na novo sprema, t. j. kad se slama mińa, škropi je majka blagosovļenom vodom i prikriži govoreći: „U ime Oca i Sina i Dua Svetoga. Amen". Kadgod mati meće dite u kolivku, protare mu oči, prikrsti ga svojom rukom i kaže: „Bože, pomozi, i draga gospo, dajte mu sladak sanak, laki ustanak!" Kad se dite u jutro probudi, opet ga mati prikrsti i oči mu tare.

Kad je ditetu dva miseca, meću ga u *stalak*, da uči stajati, i da mati može raditi. Stalak metnu ukraj stativa, pa mati tka, a dite se zabavļa, Koja ga ne metne u stalak, posadi ga na kakvu krpu, a oko ńega pomeće stare odiće, da se ne zavali, pa mati radi, a dite sidi. Kada je ditetu dugo siditi, privali se i zaspe, a mati radeć ni ne spazi, da je dite zaspalo.

Kada dite meću u kolivku, da spava, pokriju ga gustim pokrivačem od novoga gustog tkańa, da ništa ne vidi, jer kažu, kad se dite probudi, pa odma svitlo pogleda, biti će kratkovido.

Ako dite ležeć u kolivki priko glave u svitlo gleda, biti će dite razroko. Zato čuvaju matere dicu od svitlosti, sviće i penǵera, dok su malena, dok još ne zna, kud gleđe. Kolivku pokrivenu meću pod krevet, ili di u buǵak daleko od penǵera.

Kada dite nauči siditi, posadi ga mati na golu zemļu. Skupi mu svu košuļicu odostrag, pa je zatakne ispod ogrlice u zatiļak, tako, da dite polak golo na zemļi sidi. Prid dite meću kaku igračku, da se zabavi. Dite baci igračku, pa dovaćajući nauči puzati. Jednu nogu savije poda se, drugu pruži, rukama se upire o zemļu, pa se po-

miče. Tako puže i do matere, kad ogladi. Dok ne ogladi, ne mari za mater, nego se samo igra.

Kada je ditetu dugo siditi, meću ga u stalak, da se noge pruže. Na stalku izrežu ko zdilicu. U zdilicu metnu jila, pa dite jede i prosipa, dok ne nauči jesti.

Naprave mali stolčić, pa kad dite već ne može stajati, metnu stolić u stalak, da sidne, samo da materi ne smeta, da ona može raditi svoje poslove.

Kada dite nauči stojati, meću ga u *odače*, da uči koracati.

Ako je proliće, pa žene više ne tkaju, nego popiraju tkańe, iznesu žene i kolivku, i stalak, i odače u avliju, pa kad se je dite i nasidilo, i nastajalo, i naodalo, povali ga mati u kolivku. Podigne *obluku* na kolivci, na obluku obisi gombu, praporak ili klepčicu, kako dite može rukama dokučiti, da se malo zabavi, a da mati može dospiti svome poslu. Tako vridne seļakińe otrańuju dicu i opet srede svoje i poļske, i kućne poslove.

Kad dite uče, da se smije, cmrļuču ustima na ńega i diraju mu bradu. Da dite navikne biti veselo, uče ga *tašuniti*. Uzmu ga za ruke, pruže mu prste, pa tucaju ručicom o ručicu i govore: „Tašun, tašun, tanana, ko tašunit dobro zna, tomu Bogo zdravļe da“; onda mu sklope ručice i dignu u vis, pa kažu: „Jezus, Bogo, daj ditetu zdravļice!“

Kada dite počne odati, mati ispeče pogaču, zovne komšińsku dicu, dade svakom po komadić pogače, da trče oko diteta, ne bi li i ono skoro protrkalo.

Ako malo dite ne može isplaziti jezik do kraja brade, ne će moći dobro govoriti. To matere odma paze, pa ne traže ličnika, nego malo podrežu pod jezikom, pa posli može isplaziti, kako treba. To žene najviše paze, pa maloj dici svoj jezik pokazuju, da se dite nauči jezik pružati, da vide, je li prekratak, da ga podrežu, pa da mogu lakše vladati s ditetom.

(Odića. *J.)* Kad dite prooda, opašu ga tkanicom. Gataju, da će se na onog čovika umetniti, koji ga prvi put opaše. — Zato matere izabiru ļude, koji će dite prvi put opasati. Čovik taj mora se najprije sam prikrstiti, pa prikrsti dite i opaše ga. Kad ga opaše, mora ga nadariti. Siromašniji nadare dite sa sekserom, a bogatiji škudom.

Čim dite prooda, obuvaju ga ili u cipelice, ili u natikače ili čalampure. Dok još puza, navuku mu štrinfice na noge.

Kad je ditetu četiri, ili pet godina, navuku mu gaće. Do toga doba ide u skutima ili dugačkoj košuļi. Kad dite već zna lipo odati i kad

po napolju trče, obuva ga otac u opančiće. Prije su morali noge omatati obojcima, pa nataknit opančiće, a sad navuku štrinfe i nataknu skapčane opanke. Kapu dobije dite već u šestom misecu.

Kad dica uče koji poso. (L.) Čim je dite tri, četiri godine staro, već mora pomagati i ocu i majki. Ako mati ima malo dite u kolivki, mora ga stariji brat, ili sestra belati i čuvati; ako mati veze, mora ditešce držati pasmo pređice, dok majka klupko namota; ako je mati za stativama, malo siroče sidi uz čekrk i suče civi materi za pučicu (poučicu); ako žene navijaju pređu na stative, moraju dica siditi u koritu, da se pređa bolje pruži.

Onako mala dičica od pet, šest godina već pomalo uče i presti. Pa da jim bar dadu lipu kudilju, nego što ima najdeblji kučina, s koji nisu pravo ni puzder otresli, tim se dica muče. Matere jim ozbiljno daju poso u ruke, da se onako male naviknu na rad. Često sam vidio tako malu dičicu, di predu, pa pitam: „Što ti to, seko, radiš?“ Veli mi divojčica: „Predem *na đubre poučicu*“. (Mati joj rekla, da se to tako zove.) Tako će ta prva pređa dospiti na buńište, pa se potipat ovamo onamo po smetu. Kad jim daju druge kučine na prelju, vele: to je *pitlu puto*, a i bude tako, jer i ta pređa dospije na buńište, pa se oroz sputa čeprčuć ondi. Treća je pređa: *mačku gaće*, jer se mačke uvik taru ukraj dice oko furune, pa se i zapletu u kučine.

Pređa ženskog diteta ne luži se, ako nije dite prišlo sedam godina. Koju pređu prede u osmoj godini, ta se luži.

Kad dite tako već navikne na pređu, daju jim matere, da predu debelu pređu za gube. Sad su matere milosnije već prije, pa daju cigankama, da predu za gube, a dica rade lakši poso. Kad dica pođu u školu, rade pomalo već sve poslove: vezu, pripliću, raspliću, predu.

Nikad se ne zna, kad dite koji poso uči, jer nikad mati pravo ni ne sidne s ditetom, da ga uči. To dica vide jedno od drugog, jer svako dite dobije od matere posla, pa se sastanu dičica na okupu ńi više, svako radi svoj poso, a svako zagleđe, što drugo radi, pa tako nauči jedno od drugoga, a ni samo ne zna posli reći, kad je koji poso učilo.

Dica imaju svoje *lutke*, koje prave od krpica. Žene jim odrežu svoje kose za lutku, pa tako dica nauče na lutkinoj glavi kosu uplitat. Svako dite želi, da mu je lutka lipša, pa šiju, vezu, raspliću i pripliću, kako znadu, pa zagleđu, kako starija dica rade, dok ne nauče iznenada svaki poso.

Kad koja žena raspliće tkańe, rekne divojčici, da će joj lutku opremiti, a nek joj ova žice izvlači iz tkańa, pa se tako dite muči

i uči držati tkańe pri rasplitu. Posli gleđe, di žena radi, pa smišļa, ne bi li pogodila i svojoj lutki taki rasplit.

Koja je sirotnija, ni ne misli na lutke, nego se, čim pođe u školu, brine za košuļu. Ponudi se kojoj imućnijoj ženi, da će joj čipke pravit, a nek joj ova košuļicu skroji. Tako se dikoja sirota već za rana sama odiva, ali take sirote, koje za rana drugom rade, budu posli prve divojke u selu, jer nemaju od starine materini košuļa, a radenice su, pa što si prirede, vridno je, da se pogleđe.

Kad žene odu u poļe, potkradu se dica do ńiova posla: do preļe i stativa, pa predu i tkaju. Zamrse one tkańe i svrpaju kudiļu, a žene popravļaju, kad se kući vrate.

Pravo sida divojka prvi put za stative, kada tka darovnice za svatove, a onda je već dvanaest, trinaest godina stara. Sad ona uči i snovat, i navijat, i uvađat, jer kod stativa bude po više žena, pa kako sve skupa rade, tako jedna na drugu i paze, pa i neotice jedna od druge nauče. Nikad se ne čuje u selu: Divojka uči košuļu praviti, jer se od mali nogu laćala sad ovog, sad onog posla, pa kad je prvu košuļu pravila, nije ni trebala, da joj ko pomaže. Ni to ne zna divojka, kad je prvu košuļu sašila, jer je uvik s materom radila, pa na ovoj košuļi napravi rasplit, na onoj priplit, na nikoj veze, na nikoj rubi, niku nabire, niku s materom savija, niku zubra, na niku čipku prišiva. Tako divojka, kad otkrije glavu, već i znade svaki poso a i oće svaki poso da radi, samo da u lipšoj košuļi izađe na ogleđe svitu.

Za ženske poslove ne zna se pravo, kad je divojka što učila, samo se zna, kad joj je što trebalo, da je odma radila. Kod poļski poslova je drukče. Dok su bile velike kuće, određeno je bilo po običaju kućnom, kad će divojka u poļe, pa obično do šesnaeste godine nije morala, a kad je počela, išla je odma i žeti, i kopati, i vršiti, i kukuruze brati, i sino kupiti.

U veliki kuća nije divojka morala doma kod banka pomagati, zato je svaka svekrva svoju snaju učila i kru misiti i kuvati. Danas svaka divojka to sve zna, jer za rana materi pomaže, pa kad se udade, ne treba, da ju uči svekrva, nego svekrva ide po selu i fali svoju priju, kaku joj je učenu zaminicu u kuću poslala.

Divojke i žene, koje još nemaju ćeri za udaju, rade najlipše i najsporije ručne poslove. Čim su ćeri velike, laćaju se matere težega posla, a divojke prijańaju uz poso, di trebaju zdrave, mlade oči.

I muška dica priučavaju se za rana svakome poslu, ko i ženska. Čim otac dođe otkale na kolima, trči mati, da mu otvori vrata, a

nosi na rukama muško čedo, pa pruža ocu na ruke, da se dite proveze kroz avliju. Tako sin odma zna za kola i koñe, a kad progovori i prooda, ide za ocem u štalu, u okol, u pojate, prid sviñac, dok ne priraste, da može torbu na leđa, a *kangiju* u ruku.

Dok didak na drñaku dila, stoji unuk i pazi, pa sad uzme sikiricu, sad bradvu, sad svrdlo, sad burgiju, malo se posiče i plače, a kad rana zaraste, on iznova k didaku na drñak. Sikirica, torbica i bič, to su već ditetu prije škole najmiliji drugovi, a već šaļu dicu i prije škole za marvom u poļe.

Kad se raspusti škola, nije nijedno muško dite u selu, sve je to u poļu, svako o svom poslu poslano, da čuva blago.

Kad se dite ispiše iz škole, šaļu ga roditeļi redovito za sviñama, ovcama, govedima; pomaže ocu orati, sijati, kositi, vršiti; koñe tirati, drva sići i voziti: sve one poslove, koji su i ženske želne, — samo da su muškima blizu, ko što pivaju:

Da sam muško, da pomognem diki,
Il orati, il vole čuvati,
Il kositi, il vodu nositi,
Il sijati, il koñe tirati!
Al sam žensko, pa je diki teško!

(Odrasla dica. *J.*) Roditeļi gospodare, dok se dica snagom ne opašu, ili dok se ne požene, ili ne poudavaju.

(Kada se dica požene i poudaju, majki ne bude nige, jer svatko mora svoju dicu nigovati. Ako majka bude bolesna, posluže je, kad što zaišće. Slabo je čim nude. Katkad joj prigledaju, pa ako što zaišće, što ima u kući, to joj dadu. Više je služi unučad, a kćeri i snaje samo prigledaju, jer imaju i svoga posla. Sinovi prigledaju katkada, već kakog je ko srca. Ima i muški, koji bdiju kod svoji roditeļa, ali to je ritko. *L.*). Dica obično štuju oca i mater i poslušna su roditeļima, al se najde i taki, koji ne slušaju svoji roditeļa. Znade sin od oca oteti vladu, pa gospodari po svojoj voļi, a otac ga mora slušati. Al to su ritki slučajevi. Kao mali, tako i odrasli štuju i poštuju više mater. Kćeri rade s materom ženske poslove i onda, kad su već davno poudavane. Uopće su kćeri milostivije od sinova. Ritko se dogodi, da sin postupa zlo s ocom. Ako je tako, to je kriv sam otac; ili je sve u mladosti sinu dopušćo, ili je otac nevaļanac. Kod nas nema primera, da je ko otero oca, ili mater, da idu prosit. Makar kako bilo teško, ranit će svoje roditeļe. Kod nas nije nitko ubio ni oca, ni matere svoje.

Roditeļi ostaju do smrti sa sinom. Samo ako nemaju sina, već udatu kćer, znadu u starosti svojoj otići k zetu, al i to se teško događa, jer se site one stare: „Teško punici na zetovoj ranici". Posli

smrti roditeļa ostaje sve imańe sinu ili sinovima. Ako nema sinova, pripada kćeri, ili kćeri podile, ako ji ima više.

Imena. (L.) Ženskoj dici nadivaju se ova imena: Aga (Agata); Anka, Anica (Ana); Bara (Barbara); Beta (Barbara i Elizabeta): Birǵa (Brigita); Eva; Fema (Eufemija); Ǵena, Ǵenka (Genoveva); Jańa (Agneza); Jelena, Jela, Jeka (Helena); Kata, Katica, Kaja (Katarina); Liza (Elizabeta); Luca (Lucija); Ļuba (Amalija); Malča (Amalija); Mara, Marica (Marija); Manda, Mandica (Magdalena); Martina; Martinka; Marta; Maca (Matija); Nana, Nanča (Ana i Anastazija); Ola (Oliva); Pavka; Polka (Apolonija); Reza (Terezija); Ruža (Roza); Sofa (Sofija); Stana (Anastazija); Tereza, Teza (Terezija); Vitka (Živka).

Muškoj dici nadivaju se ova imena: Andra (Andrija); Bana (Marijan); Bariša, Bartol (Bartol); Blaža (Blaž); Ćiro (Ćiril); Đuro, Đuka, Đurica, Đura, Đuko (Đuro); Ferda (Vendelin i Ferdinand), Ferdo (Ferdinand); Fila, Filo (Filip); Frańa (Frańo); Gabro, Gabra (Gabrijel); Grga (Grgur); Gujan, Gušta (Augustin); Igńa (Igńacij); Ilarija (Hilarijon); Iļa (Ilija); Imra (Emerik); Iva (Ivan); Jakob, Jakša (Jakov); Joso, Josa, Jole, Jotina (Josip); Karla, no tog imena ima malo. Lojza (Alojzij); Lovro, Lovra (Lovrinac); Luka; Marijan; Mârko; Märko; Martin; Mato, Mata (Matija); Mera (Emerik); Mijo, Mija (Mihael); Mikula, Mika (Nikola); Pera, Pero, Perica, Perko (Petar), Pavo, Pava (Pavao); Roka (Rok); Stipan, Stipa (Stjepan); Stanko, Stanka (Stanislav); Tomo; Toma; Tuna, Tuńa, Tuńica, Tuno (Antun); Žaverija, Žava, Žavko (Frańo Ksaver); Živan; Živko.

Snaja i svekrva. (L.) Prvu zimu tka, prede i sve druge svoje ženske poslove radi snaja sa svekrvom. Na proliće, kada obile tkańe, skroji svekrva ńoj i ńenom čoviku košuļu. Onda se rastave, pa rade svaka za sebe. U jesen već siju lan i u proliće kudiļu svakoj za se. To bude, ako svekrva ima još više sinova i kćeri. Ako snaja nema majke, a svekrva nema druge dice, rade uvik zajedno, jer je ono sve, što svekrva ima, božje, pa snajino.

Kad mladoj prođe vrime mladovańa, a to je obično, kako ona i svekrva oće, prida joj svekrva red u kući. Uputi je, kako će kru misiti, prem to svaka još kod kuće znade, pa kad joj prida red, skine mlada sukńu, — ruvo svoga mladovańa, pripaše priko bili skuta crni zapreg i prođe selom žena ko žena.

Svekrva zabavļa snaji ponajviše radi ono nikoliko traļa. Ako snaja nema onoliko košuļa, koliko je svekrva mislila, pa truba, guba i vreća, koliko se je svekrva nadala, u zo čas se je i dovela u tu kuću.

Prigovara se to dan na dan, osim ako je snaja radenica, a neodgovorļiva, pa znade šutiti, dok svekrva govori.

Tu se mlogo upliću nepozvane žene, pa pokude prid svekrvom snajinu opremu, pa snajin kućar i krevet u kućaru. Ako svekrva ne voli snaju, dosta joj je, kad joj ko što ma samo spomene. To biva, kad se divojka iz lošijeg odvede u boļe.

Ako je divojka iz boļega došla u lošije, godi joj svekrva, jer je ponosna, što je taku snaju dobila. Ako je mužu mila i prije bila, gleđe svekrva, da joj čovik ni sad ne zabavi. Bude to, da takoj mladoj prigovore druge mladice u kolu, što nije dobila kuću spram sebe, ali ona, ako joj je u kući dobro, odgovara u kolu veselo:

Mene mama u lošije dala,
U lošije, za drago milije.

Kad to čuje svekrva, dvori je ko kraļicu.

Više put stradava mlada žena u kući, ako dođe u ruke staroj svekrvi, pa se staroj ne sviđaju nove navike, pa prigovara mladoj, di može. Želi, da se mlada spremļa, kako se je ona opremļala, želi, da bude ozbiļna, tija, mirna ko ona, koju su već grisi ostavili[1].

Ako je čovik u soldatiji, snaja, oćeš, ne ćeš, mora, kako svekar i svekrva oće, jer ako ne bude, kako je ńima voļa, teško ńoj. Onda je jadnicu grizu, da ne zna sirota, što će. Paze joj i na pogled i na korak, pa sve sinu dojavļuju. Kude je po selu, ne bi li i selo povikalo na ńu, a kad sin dođe, pa zateče u selu za ńom pogovora, reći će mu mati: „Eto sinko, ne slušaj mene, već pazi, što selo govori". A ima svakojaki svekrva, pa zlobe snaju, dok ona onako jedovna ne odgovori, pa se posli možda kaje, dok je živa[2]. Sreća, ako joj je muž vaļan, onda i ńoj svane, kad se muž vrati iz soldatije, ali mlogo ji bude, da ostanu nesretne za cio život, a sve zato, što drugi muti laži.

---

[1] Još dok sam bio đak, kazivala mi je Marija Galović, a ja sam piso pismo ńenom mužu. Bio je soldat. Malo se sićam toga pisma, ali znam, da je u tom bilo pisano i ovo:

Ti me pitaš, kod kuće kako je?
Zlato moje, nije baš najboļe,
Jer se tvoji odma goropade,
Kako smislim u kolo međ mlade.

[2] Znam svekrvu. Zlobila je snaju, a nije sama znala, zašto. Sin soldat, a snaja kod kuće, pa zlo dan na dan. Ako se snaja opremi, nije rad sebe, već rad drugoga; ako spremi kućar, i to je zato, da joj ne zabavļaju. Jednom reče ta svekrva prid svidocima snaji: „U moje snajke kućar ko kapelica. Bože moj, mora ga spremiti, da joj gospoda ne zabave, kad dođu". Snaji pucalo srce s tereta, ali onako jedovna

Dok su bile velike kuće, pa se je divojka udavala, znala je ona, kad se udade, koliko će svake godine dila dobivati. Sad, kad ide za samca, ne zna, nego bude onako, kako svekrva odredi, a svekrva dili po svojoj voļi, kako joj snaja ugodi. Ako se divojka dovede u kuću, di već zatekne jetrvu, bude onda i jednoj i drugoj jednako. Težje je, kad se udade, pa ne zatekne jetrve, nego zaove. Posli će joj boļe biti, kad se zaove razudadu, jer je onda sve božje, pa ńezino, ali, dok zaove divuju, moraju se roditeļi za ńi brinuti, pa bude snaji krivo. Ako to ko u selu čuje, pa još snaju podbode, eto zla u kući, pa iz toga može biti lako i zla života s čovikom.

Rodbina. *Kada rod lipo živi. (J.)* Kad jedno s drugim lipo razgovaraju, ako zajedno idu iz crkve i u crkvu, ako se u poslu pomažu i jedni drugima uzajmļuju, što jim treba, onda ti lipo žive, ili dobro se slušaje. O godovima ide rodbina rodbini u goste, ako nisu u istom selu. Ako su u istom selu, znadu se pozivati na ručke, ili večere. Rod rodu daje voća, ili druge milošće. Kad se na putu sastanu, upitaju se za zdravļe, a žene znadu i podugo se razgovarati.

Snaja i ńezin rod. (L.)

S onu stranu Save vode
Tri divojke kolo vode,
U tom kolu lipa Mara,
Lipa Mara progovara:
„Ima l koga ovd mog roda,
Da pozdravi moju majku,
Da ne dade moju seku
Za udovca ni za samca,
No da dade, ko što j mene,
Di je družba ovelika:
Di je svekar i svekrva,
Di je diver i jetrva,
Di su mlade zaovice.
Kad se mlada majki spremam,
Svekrvica kolač misi,
Jetrve mi torbu vežu,
Zaovice biser nižu,
Mene mladu u vis dižu.
A kad pođem miloj majki,
Sve me lipo selom prate,
Jetrve mi torbu nose,
Zaove me ispod ruke
Izvedu me, isprate me.
Kad dođemo na kraj sela,
Onda istom torbu daju.
Dok ja mlada torbu prtim,
Oko mene sve postaju,
Moju majku pozdravļaju,
Pa mi ļube bilo lice
Jetrve i zaovice.
I kada se kući vrate,
Daleko me okom prate.

---

reče svekrvi vrlo nečedno: „Pa ako dođu, ne metnem jim tvoj jastuk pod glavu“. „Jeste li vidili guje, kako cięi?“ — požuri svekrva, pa sva sretna, što je to bilo prid svidocima, pisa sinu. Sin došo o Božiću kući. Donio svakom u kući milošću. Dade i ženi i reče: „Evo, donio sam ti mirisavog safuna, da te boļe gospoda vole“. Žena je znala, otkud vitar duše. Teško joj bilo, ali opet uz prkos odgovori: „Vole oni mene i bez tvog safuna!“

Život sa susjedima. *(J.)*

(*L.* Komšija, čija je avlija ukraj ti zgrada[1], zove se *komšija za kućom;* onaj drugi, što je s druge strane, to je komšija *prid kućom.* Divojke pivaju:

Imam diku *prid kućom,*
Imam diku *za kućom,*
Imam diku *priko šora,*
Taj me uzet mora!)

Kada u kući se ko rodi, ili ko umre, javi se to najprije *komšiji.* Komšija je na karbini ukopnik, a u svatovima uzovnik, a komšijnice su reduše. Ako je u kući kaka čast, običaj je, da se pozovu na tu čast komšije s live i s desne strane, pa tako i komšije priko puta. Kad se rakija peče, ili vino otače, dojdu komšije i bez pozivańa, al ipak nema zamire. Ako je moba, sramota je, da se komšija ne pozove.

Kad je zlo vrime, pa ļudi ne mogu na poso, znade komšija komšiji dojti na razgovor. Sidnu za siniju, ili na klupu uz krevet, pa se razgovaraju o svojima poslovima. Ako ima pića, sramota je, da komšija ne ponudi. Ako je vrime od jila, ostane komšija, da s ńima dili, što je Bog dao. Obično vele ovako: „Nemoj zamiriti, brate (ili: komšijo), al sramota bi bilo i po te i po me, da ne ostaneš sad kod nas. Vrime je od jila, pa sidi i jidi, što je Bog dao." Za to je i to sramota, da komšija komšiju napada u vrime jila. Evo kako znadu matere dicu još za mlada učiti; „Ako ne znaš, kad je vrime, da ideš kući, a ti pazi na to, kad se ńiovi počmu kupiti. Čim kašika zvekne, biži kući, jer je vrime za jilo, a nepozvatu gostu misto za vratima".

Ako se komšije poštivaju, onda idu jedni drugima na zajam: (idu jedan drugomu u svako doba za svačim. Što nema jedan, dobije od drugoga. Uzaimaju kruva i svega; pozaimaju, ako kome što na kolima, plugu, ili ako komšija treba końa, ili čovika, divojku, ženu, da što pomogne. *Ć. L.*) Što nema jedan, ima drugi, pa se tako lipo sknađaju i paze ko braća. Ako se komšije sknađaju i paze, znade jedan za drugoga ne samo, kako jedan ili drugi živi, već i kako diše. Komšija zna, što ima onaj s liva i desna, kako u kući živi, kako se paze, da li je red i mir u kući, pa ako je u kući nemir, ko je tomu početak. Ako se komšije dobro ne paze, onda se ni ne brinu jedan za drugoga. Samo kad je prilike, da se jedan drugomu naruga, onda se poglede i popsuju ko inoče. Kad komšija

[1] Zgrade su sve s jedne strane avlije uzduž (sl. 13.).

na komšiju mrzi, onda se i svađaju, a najviše se zavade za kvarove i za dicu.

Znade se i to dogoditi, da komšija ko momak ne će da uzme komšijnice, ili da komšijnica ne će za komšiju, pa se posvade, zavade i jedan na drugog reži, ko pas na mačku.

Život prema dobi.

Momkovańe i djevovańe. *(L.) Divovańe.* Ženska je *divojka,* čim stupi u *divojački red* u crkvi i počešļa glavu po divojački: kad počme divovati, prvo je Otočanki, da se divojački počešļa (gl. str. 194). Kad se divojka prvi put počešļa divojački, vele: *otkrila se je.* Onda se odma raskrsti s dicom, a druguje s divojkama. Otočanke pođu divovati od dvanaest, trinaest, ili četrnaest godina.

Prve godine ne nose svilu niti bile prisvečajne ni posvečane košuļe, nego samo vezenke; često se te godine nove u vezenke, da namaknu dosta taki košuļa.

Na Antunovo je god u selu. Onda divojke i odilo mińaju. Prve godine nove se i na Antunovo u vezenke, crne zapregove i zejtinke marame. Drugog lita opreme se o godu u bilo ruvo. To bude košuļa pri porubi merkana, vitana, tamburirana, ili raspletena, zapreg joj je bilog kartuna, a marama bila, raspletena i šlingana, na glavi je već kosa začešļana i iskićena naravnim cvićem. Kad se divojka tako na Antunovo ponovi, već se novi i daļe u mlade nediļe u take košuļe, ali obično samo doļe izradite, da nabavi za posli i taki košuļa. Kupuje si već crne zapregove, škafane, šļokane i tankom zlatnom lozicom vezene na zapregovima sa strane i jako malo. U obične nediļe novi se divojka kad u lipe odńice, kad u prisvečajne košuļe, a pripaše kadgod i crni zapreg od listera, kašmira i terna. Marame nose crvenčaste o tri šibe, atlaskińu crnu sa plavim, crvenim, ili bilim prutkom. Nose i male šarene svilene maramice ko zejtinke. To je ko priprava za svilu. U adventu nose vezenke i ino ruvo, koje su lane nosile nediļom i svečanim danom priko godine. Na Božić već se nakite kupovnim ružicama samo ukraj pletenice, a nose već i bundicu od crnog someta, a dikoja već opaše crni svileni i atlaski zapreg. Cile te zime spremļa se ruvo za lito, kad se cura nazove *velika divojka.* U korizmi nosi priklańske vezenke i lańske odńice. Samo je cile korizme uvik u vezenoj košuļi. Zakiti si već pletenicu zelenim listkom i vlada se ko prava divojka.

Osvane Antunovo i treće godine, a divojka se prvi put ponovi u pravu svilu. Obično joj je i košuļa uokolo poruba svilom vezena, rukavi su joj izvezeni svilenim vezom. Marama i zapreg su svileni, a pojas priko tkanice bude zlatom vezen. Sad već i kosu načešļa, pa ju iskiti i na timenu i ukraj pletenice. Od toga dana novi se divojka bezobzirce. Redaju se to silne raspletene košuļe, što je još zimus sve uzduž porasplitala, a bude ji uzduž šlingani i vitani. U adventu te godine već divojka ne nosi vezenke, nego svoje krute prisvečajne košuļe, a pripasuje kašmirske i listerske zapregove, ogrće i male svilene maramice. Na Božić već je okićena kupovnim vincem, a svilu miña svake nediļe, ili svoju novu, ili materinu dobro sačuvanu. U korizmi nosi najlipše odñice, a bude i laneni košuļa, koje su uokolo raspletene, ili uzduž uskim priplitom pripletene.

O četvrtom Antunovu već je divojka u zlatu. Naveze skute dole uokolo u svu polu, maramu izveze svu, pojas i poprsje, a ukrasi i zapreg sa strane. Tako se ponovi, ako ne misli posli zlatom još koje odilo izvesti. Ako se nada zlatu i posli, naveze sada uz ovu košuļu bilu maramu zlatom, a kupi si uz to ili obični svileni zapreg, ili crni, pa ga ipak sa strane izveze zlatom. Za takom divojkom već svekrve na vašaru pogledaju i pitaju, čija je.

Sad se ona novi na veliko. Tu su uzduž tamburirane i pripletene košuļe, pa sve razne vrsti rasplitova. Sve se to sada uzduž radi. Onda su još šļokane košuļe i rokļe. Tako pripremļena divojka čeka ili prosce, ili novo Antunovo. Još se ponovi u košuļu uzduž svilom vezenu. Sad se već redaju u adventu lipe košaričarke, pa raspletene i pripletene košuļe, bude da dikoja i ozdol svilom vezenu košuļu navuče, a opaše kadgod i crne svile zapreg. Oko vrata vežu i crne atlaskiñe, a i malu svilu.

Od Božića do poklada opremļaju se, što boļe mogu, da se pofale, da kog zamame, da prosce primame. Nove se sada i liti i zimi. U korizmi već spremļaju vrlo lipe odñice, pa lanene košaričarke, pa pripletene i raspletene lanene i pamučne košuļe. Velike nediļe pripasuju i srmane pregače. Sad su to već starije divojke, pa ñiovo selo, ñiova i vlada.

Ako divojka dočeka opet Antunovo, a ima otkale da se novi, ponovi se u odilo uzduž zlatom vezeno. Koja ne može tako, naveze odilo uzduž svilom, dikoja opet kupi svilenu sukñu, a naveze samo rukave zlatom. To su već najveće opreme. Sad je divojku već stra, da dočeka novo Antunovo, jer je red, da se novi po redu, a

sramota je, da se ne ponovi, a opet nema se otkale, jer se je puno potrošilo pripremļajuć ruvo dosad. Zato, ako dočeka i godinu neudana, kupi opet svilenu sukńu, jer je to najjeftinije, osim koja može, pa se opet ponovi u zlato. Bude, da se dikoja ponovi u lošije priko reda, pa joj se rugaju[1].

Ako koja divojka ne može nikako da se ponovi, ili ima sestru mlađu, pa štedi ńoj, dogovori se sa svojom drugom, pa se ponove samo u tanke lipe košuļe, a izmini jedna s drugom svilu, pa idu tako u crkvu. Svit iz drugi sela ne zna, da to nije ńiova oprema. ali divojke i žene seoske znadu, pa zato i ove sirote jedva čekaju, da taj dan prođe. Obziru se i tužno pogledaju, kad vide na drugima tešku svilu i zlato, a one ko osim svita. Obično su to najstarije divojke, koje kleče na prvim mistima u crkvi a na sokaku su med drugama zadńe[2].

Ako se divojki jave prosci, odiva se ona i u poslen dan u materinu svilu i materine ćenarke, nek se znade, da je **udavača**.

U Otoku su divojke radenice, pa ma da je selo siromašno, puni su jim kućari košuļa. Kazuju mi, da je u Privlaki nova mlada Fema Budišićeva godinu dana mińala ruvo posvečano, prisvečajno, pa na žetve i kopańa, i da nije dvaput kroz godinu dana istu košuļu obukla. U Otoku je slabije. Našlo bi ji se, koje imadu sto košuļa, a nisam čuo, da bi koja više imala.

Obično se je prije divojka opremļala spram kuće, u koju misli da pođe. Zato je i pivala nika divojka u kolu:

---

[1] Znam da je Kata Rojtanova pivala Mariji Abramovoj:

Oj inočo, nisi diki mila,
U sukńu se lane ponovila,
Ovog lita u sestreničarku,
Stog ti dika i opsova majku.

Sestreničarka je oprema za običnu nediļu, a ne za veliku divojku na Antunovo. Ipak na sestreničarki ima posla, pa je Marija ńoj odgovorila:

Oj Kata Rojtanuša,
U kolu si pocikuša,
Nigdi boļe nema,
A kad treba presti, tkati,
Uvik ti se drema.

Sukńe nose, koje skrste ruke,
A košuļe, što ruke nažuļe.

[2] Tuđu košuļu obući, sramota je i siroti, a tuđu maramu zaogrnuti i tuđi zapreg pripasati — to se u Otoku ni bogatija ne stidi. Bude kadgod, da divojka zapiva u kolu: Sirota sam itd. (str. 104). A kad tamo, izim košuļe sve je tuđe na ńoj. Ńezino odilo bude možda u istom kolu, samo na drugoj divojki. Pa to svi u selu znadu, da je tako, ali niko nikom ne prigovara, jer je taki običaj od starine.

Što će meni privelika svila,
Kad j u dike devetero sviña.

Danas je drukčije, kad mloga divojka mora na prste izraditi, u čemu će u crkvu ići. Divojka radi drugome, pa kupuje sebi, da izađe boļa na oglede svitu. Kad je vide, da je boļe opremita, a znadu, da sama izrađuje, vele, da je vridna, pa joj je to dika.

Red (divojački). U mlogi sela u đakovačkoj biskupiji kleče divojke u crkvi u *„redu“*. U Otoku ima pet redi divojaka. Ne znam, otkad je to, da divojke kleče u redu, ali niko ne pamti, da je kad drukčije bilo. U Otoku kleči sad dvanaest divojaka u prvom redu. Tako u drugom i trećem; u četvrtom i petom ima ji više. Jedanput je bilo i sedam redi divojaka. To se može napuniti, ako kapelan mari za red, ali obično je samo pet redi. Bilo je kadgod, da je kapelan potrpo po šesnaest divojaka u prvi red, ali je onda divojkama jako tisno u crkvi, osobito u zimu, kad ponavlače dušanke i bundice. Divojke u redu moraju slušati paroka i kapelana, moraju učiti kršćanski nauk, pivati, a opet moraju se i vladati, kako parok i kapelan oće, jer će ji istirati iz reda. U Otoku je prvo misto u redu na polovici prvog reda s desne strane. Divojka, koja tu kleči, zove se prva *počimajla*. S live strane kleči druga počimajla. Do prve počimajle iz desna kleči prva *križonoša*, a do ńe druga križonoša. Tako je isto i kraj druge počimajle prva divojka: prva križonoža, a do ńe druga križonoša. Počimajle moraju počimati pisme u crkvi, na prošencijonu i na ukopu, a križonoše nose zastave, kadgod kud prošencijon ide, ili kad se mrtavac sarańiva. Druge cure, što kleče u prvom redu, zovu se *pivačice*, *trobozanke*, jer kleče iza one tarabice, kud se ide velikom oltaru, a ta se tarabica zove *trobozan*. Zovu se i *balvanuše*, jer kleče na balvanu, koji je iza tarabice. U Otoku ne kažu: „kleči u prvom redu“, nego: *sidi na balvanu*. Prvo je dakle misto prva počimajla, drugo: druga počimajla; treće je: prva križonoša s desna i prva s live strane, četvrto: druga križonoša s jedne i druge strane, pa tako redom. U drugom redu nije predńa ona, koja je s desna na poli od one, koja je s liva, nego su jednake obadvi, i tako se broji daļe.

U Privlaki je prvo misto u prvom redu s live strane, a križonoše nisu do *počimaļke* (tako kažu u Privlaki), nego na kraju u prvom redu. Na kraj ne voli nijedna divojka klekniti. Zato je u Otoku dika, koja je križonoša, a u Privlaki nije. U Komļatinci kleči u prvom redu trinaest divojaka. Počimaļka je samo jedna, koja sidi u prvom redu na poli, a ima devet redi divojaka, a u Privlaki i Otoku samo po pet.

Divojki je najveća dika, da kleči u prvom redu. U Komļatinci reda parok po voļi, kako oće. U Privlaki ide naprid, ko namoli, a u Otoku se i podmiti. Kad vide, da je ko dobar s parokom, onda moļakaju, dok ovaj opet paroka ne namoli. Zato nije pravde ni u crkvi. Dikoje divojke, koje su bile najboļi đaci u školi, kleče posli u trećem i četvrtom redu, a ima dikoja divojka ne može ni ziniti da zapiva, a u kńigu ne zna ni slova, pa kleči na balvanu. Zato se ove divojke, što su odostrag, uzjogune, pa niti uče kršćanski nauk, niti pivaju u crkvi, kad eto ni tu pravde nema.

Malo ima divojaka, što ne kleče u redu. Bogate kleknu prije, a sirote posli, jer nemaju ruva. Najveća je sramota, kad divojku istiraju iz reda[1].

Momak i divojka. Kad se momak pođe momački odivati, odma si traži divojku. Još u školi se to zna, koje je čija divojka, i koje je čiji momak, ali se to posli i zaboravi i rastavi, pa kad momak počme misliti na ženidbu, odma i snuje, koju bi divojku, da ga ne bi nenadano sastigli dani ženidbe, pa bi mu rodbina možda odabrala, kog ne želi.

Kad momak odabere divojku sastaje se s ńom na divanu, a ako ńezini roditeļi ne brane, dolazi joj prid kuću i na avlijskim vratima s ńom razgovara. Ako je ńegovima pravo, da uzme tu divojku, šaļe mati po ńemu milošće divojki.

Nikad divojka ne odade pravo momku, da joj je mio. To samo znade ńena druga. pa se i brine, da ga primami. Bude to ovako. Skobi druga momka, kog ńena druga voli, pa mu se lipo javi i upita ga, kamo će. Veli mu: — „Ako Bog da, svače?“ — „U selo. A otkud sam ja tvoj svak?“ — „Još nisi, ali želim, da budeš“. — Sad, ako je ńemu po voļi ńena druga, rekne joj: — „Pobrini se, da bude sve gotovo, pa ja tvoj svak, ti moja svaja“. — „Da nije gotovo, ne bi ti se ni javļala“. A on joj samo šapne: — „Kaži joj, eto me uskoro“. — „Al ne varaj. Danas te već čekamo“. Tako druga momka mami, pa on dođe svojoj divojki. Niti je pita, je li joj pravo, niti joj se ogovori, zašto je došo, već bude i tako, da momak dugo dolazi divojki, a ne sporazume se, jesu li jedno drugom dragi. To je sve drugina briga, da i jedno i drugo uviri.

Ako divojka u potaji s momkom divani, pa je posli opaze, veli ona: Sve sam diku krila i tajila. Sad se, more, zatajit ne more!

---

[1] Otkako ja pamtim, tri su počimajle istirane iz reda. Jedna je opet došla na svoje misto, druga je posli klekla do počimajle, a treća nije više klečala u redu, nego odostrag med ženama, dok se nije udala.

Ako divojki ne brane ni roditeļi, ni ukućani, da si odabere momka, kog oće, priučava ji ona, da je našla momka, pa piva:

Sinoć sili naši za večeru,
A ne vide diku na penǵeru.

Dika mi se isprid kuće šeće,
Ja ga zovem večerat, pa ne će.

Sinoć naši dugo večeradu,
Oće diki noge da otpadu.

Kad divojki koji momak omili, poručuje mu ona potajno, pripiva mu u kolu, da samo on pozna, komu se piva, zamamļuje ga očima, a to one dobro znadu, jer pivaju:

Dok sam bila u kolivki mala,
Još sam onda namignuti znala.

Ako divojka potajno s momkom razgovara, dogovori se s ńime, da ni u kolu ne poznadu, da je ńegova; on se n. pr., kad prođe kraj kola, udari po kožnoj torbi, a ńe ni ne pogleđe, pa se uvati u kolo i igra, a ona ode, di su ugovorili, da se sastanu.

Ako mater brani divojki momka, a ona silom oće za ńega, prkosi ona materi, pa joj spomińe ńezino mladovańe:

Smisli sebe, mila mati,
Dok si bila mlada:
Da ne ļubiš, kog bi rada,
Pukla bi od jada!

A uzvisuje i dragoga, pivajući o ńemu, kako joj dvori:

Da znaš, mamo, kako dika ļubi,
I ti bi se privarila stara,
Diki bi se poļubiti dala.

A da to nije grišno, kad se mladi ļube, svidoči pismica, di divojka momku to dopušta u utorak i petak, u nesretne dane:

Meni dika poslo plavi cvetak,
Poručuje, da će doć u petak:
Dođi, zlato, ma u oči srede,
Poļubi me, di svi naši glede.

Ako nije istina ono, zašto joj mater prigovara, odgovara joj divojka:

Nemoj, mati, svitu virovati,
Dok ne vidiš zeta kod kreveta
I ńegovu na jastuku ruku!

Ali, ako mater ne viruje, nego vreba, uzjogune se mlade, pa pivaju:

Moja mama stupicu zapela,
Da uvati mene i švalera.
Uvatit će miša u duvaru,
Ne će mene s dikom u kućaru.

Ali te pisme ne bi ipak nijedna poštena divojka ispivala. To će više koja žena pripovidat, da bi dobro bilo, da divojka tako materi odgovori.

Ako momku ńegovi brane, da dolazi divojki, ukrade se on, pa dođe divojki; ali ako divojkin rod momka ne voli, onda je težje, jer se vreba, da ga uvate. Piva se:

Dođi, diko, postavi šilboka,
Nek šilboči, oće l kogod doći.

Pa ovo:

Dođi, diko, al se dobro čuvaj
Cipanice ispod kabanice!

A tu se pokupe zvani i nezvani, pa paze na momka i divojku, ko što svidoči ova pisma, di se divojka čak na strica tuži:

Alaj bi se naļubila dike,
Da ni bilo na tarabi čike!

Ako divojku kude prid momkovim rodom, pa rod poviruje, govori divojka:

Čudit ću se, iščudit se ne ću,
Što dva srca iz korena kreću.

Ako momak zalazi divojki, pa je ostavi, nikada ne će ona reći, da ju je momak ostavio, jer se piva:

Ni sramota ostaviti momka,
Već je vika, kad zabavi dika.

Ma sve selo govorilo, ona ipak piva:

Nije mene ostavila dika,
Već ja ńega, gada, ne volem ga.

Ako joj se drugi narugaju i spomenu joj ga odgovara:

Bio lan, pa lanište,
Već dospio do buńišta.
Sad opet nije ništa,
Dika stara od srca otpala,
Fala Bogu — ko blato od nogu!

Ili, ako je već stekla drugog momka, prkosi mu:

Nije mene ostavila dika,
Već ja ńega, našla sam boļega.

Ako koju divojku momak ostavi, pa privoli drugu, prkosi druga onoj prvoj. Onoj, što je ostavļena, sramota je, pa govori, da nije ostavļena i prkosi inoči i nevirniku:

Oj inočo, reci meni: fala,
Što sam tebi staru diku dala.
Ništo si se uznosit počela,
Da svit misli, da si ga otela.
Nije tako! Ja sam boļeg stekla,
Pa sam tebi: eno ti ga! rekla.
Eno ti ga, ne otimam ti ga.
Što j imao, sve je meni dao,
Sad nek prosi, pa nek tebi nosi,
Il nek krade, pa neka ti dade.

Suze joj ne pomogoše, kad ga je druga otela. Ako se momak ne povrne, nego uzme drugu, odade se ipak ostavļena, ma u potaji pivajući:

Imala sam đavolastu diku,
Đavol bio, pa me ostavio,
A ja jadna ostala divojka.

Može biti, da je momak prije tio drugu divojku, pa ga ona nije tila. Sad možda ona ńemu poručuje, pa se on opet staroj ļubi vrne. Zato u potaji uzdiše i piva:

Da je novo, ko što j bilo staro,
Ne b se staro nigda spomińalo.

I ovo:

Stare staze korovom zarasle:
Ajde diko, da ji ponovimo,
Da dušmanu voļu ne punimo.

Najveća je briga divojačka, za koga će se udati. Zato se i tuže

Kako sam se rodila,
Nisam brige vodila;
A sad mislim cile noći,
Za koga ću poći!

Zato i idu u kolo, da se svide momcima. Zato se opremļaju, da ugode svekrvama.

Da nema to malo kola, igre, ne bi ni momci, ni divojke mogli spomenuti svoje mladovańe. To jim je sve, što se nikoliko put u kolu okrenu i što jedno drugom zapivaju. Momci su cili dan u poļu. Prid večer, kad dođu kući, veseli su, ako čuju, da će di u selu biti gajde. Običaj je Otoku, ili di bila kaka moba, ili se tambala soba, ili se dizala ma kakva zgrada u selu, da onda ona kuća najmi gajdaša, a mladež se skupi, pa igra i piva.

Kad su tako di u selu gajde, divojke se malo boļe opreme, već kad su kod kuće, a momci budu onako, ko što su bili u poļu.

Kad momku prođu godine, da se ženi, a ne oženi se, zovu ga *nežeńa*. Malo ji je, koji se prije soldatije ne ožene, jer posli se teško koja divojka nakani, da pođe za ńega. I momak i divojka treba da se do dvadesete godine okuju, pa ma s kim, jer se momku rugaju, da ga niko ne će, a divojkama prigovaraju mlađe divojke za ona pridńa mista u crkvi:

Oj vi starke, što se ne udate,
Što vi nama misto ne pridate?!

Pa onda, da ne bude ruglo svitu, mora slomiti vrat, pa ma di. Kad se udade, ipak je nova mlada, ko i one, što su požurile u šesnaestoj godini.

Bogatije divojke duļe divuju, jer izbiraju. Bogata Otočanka želi za gospodina, ili za majstora, pa ako ne dobije, ona se uda i za šokca. Svekrve ne zabavļaju takim divojkama, nego se jagme za ńima, ma da su starije od momaka. Obično se udaju u osamnaestoj

i devetnaestoj godini; boļe divojke u dvadesetoj, a koje ostanu, te odu u dvajest prvoj i dvajest drugoj godini. Duļe ne divuju Otočanke. Ako koja siromašnija ostane priko dvajest prve godine, rugaju joj se i žene, i divojke[1]: vele joj, da je *ostala sa sime, da će u ńu sipati sitnu provu;* ona čeka, da joj dođe momak *na zelenom rudu.* Priko dvajest i dvi godine ne znam da je kad koja divojka ostala, jer mora ma kuda. Nema se to otkuda svila kupovat ni košuļe krojiti. Samo su onda divojke mudrije. Kad joj je šesnaesta godina, otišla bi ma kuda, samo da je zaprose. Posli ipak promišļa, a kad joj dvadeset prođe, jedva se skani, da se udade, jer onda zna, što je briga[2]. Zato je Eva Ilarkova kad se je u dvajest i drugoj godini udavala, pivala sama sebi u kolu:

Pletenico, jako si mi mila,
Nisam te se dosta nanosila,
Nit te dosta nakitila cvitom;
A sad ću te sakriti prid svitom,
Kad zaviju glavu u šamiju[3].

Mlada. *(L.)* Kad se divojka udade, zavije glavu *šamijom.* Kosa je dika divojačka, a ipak svaka divojka jedva čeka, da zavije glavu. Zato i pripivaju divojke pletenici:

Pletenico, lipo sam te plela,
Al te vaļda moja dika klela,
Dika klela, pa te i uklela,
Pa mi sada zlatan zavoj vežu,
Svu mi kosu u bikuļe stežu,
Glava boli, al to dragi voli,
Pa kad voli, nek se izdovoļi!

Oj zlataro, izvezena zlatom,
I dukati, u što ste pod vratom?
Prije bila pletenica sama,
Pa me celo pogledalo selo,
A sad dvoje, pa ne znam, kako je:
Nit me gledu momci na sokaku,
Nit moj dragi, kad se kući vrati.

Kad se mlada zavije u šamiju, opreme ju, kako se nije opremļala. Obuku joj ruvo ko i divojki: skute i zapreg. Priko toga odila navuče se sukńa, ali se sukńa naprid potpregne, da se vidi i košuļa i zapreg. Da sakriju predńu stranu sukńe, pripašu joj o pojas maramicu. To je odilo nove mlade. Tako ju svako odma pozna, čim ju na sokaku

---

[1] Znam, da je Marija Abramova, kad je bila u dvajest drugoj godini, došla pokrivene glave u crkvu, a kajala je dite svoje druge. Žene nisu znale, zašto se je pokrila, pa vele posli mise: „Naša počimajla umotala glavu, već joj se srce ne išće ni počešļat, što je ostarila".

[2] Eva Ilarkova je tako dugo divovala, pa joj se nije niko narugo, jer su znali, da može dobiti kuću, u koju samo upre prstom.

[3] Žene je i slušaju, pa vele: „Sirota Eva sama sebi piva. E pa da, da joj je žao. Ma da u dobro ide, ipak je divovala, kako ne će mladovati".

vidi, a i kad se dođe u otočku crkvu, može se odma znati, koje su mlade istom poudavane.

Nova mlada je ko i udavača uvik opremļena. Ona smije i u adventu i korizmi lipše odivena ići u crkvu, niko joj to ne zamira. Mlada ide uvik i u crkvu u sukńi, a kako nijedna nema više već jednu, ili dvi sukńe, to mlada jedna drugoj posuđuje svilu za mladovańe, i to je tako u Otoku običajno, da nije sramota, ako se na novoj mladi vidi tuđa svilena sukńa.

(Ostalo gledaj u sadruzi str. 321.)

Starci. *(J.)* Kod nas zovu svakoga čovika, koji je prišo priko pedeset godina, *didakom;* kad navrši šezdeset godina, onda je pravi didak. Didaci nose obično odilo, kako se je prije nosilo za ńiova mladovańa, pa se na modu malo obaziru. Ako se koji najde, pa se oće nositi ko i mladi, vele mu, da je izgubio pamet, pa i stid.

Ženske se još prije postaraju nego ļudi. Ako je žena mlogu dicu posarańivala, pa makar i mlada još bila, pobabi se. Nosi debelu košuļu od konopļaša sa malim začinom, pokriva se krpom, ili *savletom*, a na vrat meće samo mrke marame. Didaci i babe paze strogo, da se u kući drže stari običaji.

Doklegod mogu, idu i babe i didaci na kućni poso. Kad već iznemognu, idu didaci za marvom, a babe pomažu reduši i predu snajama, ili kćerama po čitav dan. (Radi i lošije poslove, dok još malo vidi, a kad joj se oči zasine, sidne uz furunu, pa prede od jutra do mraka. Drugi već i legnu i spavaju, a baka još zvrnda vretenom. Malo legne, prospava sat, dva i siti se svoga roda i svog pomlatka, pa pruži leđa, zatakne preļu i predi iznova, samo da ne požale mlađi, da jim baka malo prede. Tako se bave do smrti; preļu malo koja žena ostavi, doklegod išto može. Kad žena ostari, dadu joj da radi onaj poso, koji joj je bio prvi u malođi, — mora opet dicu čuvati. Ne može u poļe, pa skupi kućansku dicu oko sebe, a omota patrice oko ruku, pa se Bogu moli, kupi dičicu na krilo, uči ji svete pripovisti i molitve, uči ji, kako treba štovati starije, a dica slušaju baku, dok pripovida. Posli dica ko dica, svako sebi. *L.)*

Kad didaci nisu već ni za marvu, ostaju kod kuće priko zime, a na proliće, pa do jeseni idu napajati marvu, ako je u pašńaku, a nema drugog, da to radi, ili su kod čelâ.

Dok didaci mogu raditi, dotle i zapovidaju u kući. Kad ne mogu raditi, onda se i slabo brinu za kućne poslove. On pomaže, dokle i kako može. Ipak ji mlađi pitaju za savit. Didaci side u pročeļu uz gazdu. Ako dojde gost, to oni uz gazdu sa gostom jedu i piju, a

drugi moraju na poso. Imade i toga dosta, da didace ne pitaju ni za savit, nit se ko na ńi obazire. Ako se za to u selu čuje, to drugi seļani jako zamiraju[1].

Ako su sa svojima mlađima nezadovoļni, kazat će to samo prid poznatima i prijateļima, al prid stranima ne će.

Didaci i babe ne boje se smrti. „Proživila, ili proživio sam dosta i dobra i zla, pa sad samo da je još lipa smrt." Samo ne vole dugo bolovati i toga se boje: „Ništa se ne bojim, samo duge boļe. Umrit se mora, pa neki prije, neki posli, al duga boļa može me s mojima na čas smrti zamiriti."

Život prema zanimańu i imetku.

Pastiri. *(J.)* Ako ima dosta ļudi i momaka u zadrugi, onda su oni pastiri: jedan je kočijaš, drugi težak ili volar (ili: kod volova), treći je govedar, četvrti svińar, a slab didak, ili dečak je čoban kod ovaca. Samac drži male čopore, pa uzima za pastire dečake od dvanaest do šesnaest godina. Ako drži samac puno marve, uzima za pastira odrasla čovika.

Najboļe su plaćeni kočijaši, jer ti i poļske poslove rade. Dobiva godišńe 40—80 for., opanaka, koliko podere, dvoje obojce, jedne prtene i jedne suknene, i prańe. Svińar dobiva 40—50 for. i opanaka, koliko podere, i prańe, ako je odraso čovik; ako je dečak, ili momak, dobiva 20—35 for., opance i prańe. Govedar dobiva, koliko i svińar, samo što ne dobiva opanaka. Čobani dobivaju najmańe. Ako je odraso, što je obično, dobiva po 30 for. godišńe, a ako je dečak, ili momak, dobiva po 20 for.

Ako je pastir ukućanin, obučen je ko i drugi, samo što u proliće, jesen i zimu ne ide nikada bez kabanice.

Kabanicu pribaci priko leđa. Priko ramena je privisio torbu, a u ruki ima čoban kuku, svińar kanģiju, govedar štap (sl. 39.[2]), a volar i kočijaš nose uvik sa sobom sikericu priko ruke. Osim volara i kočijaša imade svaki pastir ostrag na kajišu od torbe obisitu tikvicu

---

[1] Kad staro (misli: baku. *Ur.)* već ne može da radi, zatipļu ju svi u kući. Obično je tako bilo u družbi, di nije imala ćeri u kući, no u selu digod udanu. Sinovi uz snaju, pa na mater i zaborave, a snaja s drugim ženama u kući, ni ne zna da ima svekrvu. Sad se više svoji svojataju, otkad su samci, jer snaja, oće li, ne će li, mora sa svekrvom lipo, kad drugog nikog u kući nema. *L.*

[2] Napis na sl. 39. ima biti ovaki: *čoban*, *svińar*, *čordaš* (ili govedar). *Ur.*

ili kepčiju za vodu. Volar nosi veliku tikvu uz plug. Ako je pastir sluga, nosi se s početka ko u ńiovom kraju, a posli se nosi ko i drugi ļudi. (Kako su čobani opremiti, kazuje ovo ńiovo pocikivańe u kolu:

Šiļčići opančići,	Torbetina s dugmetima,
S tri prsta kajiščići,	Kabanica s rogom,
Poše do zemļe,	Ļubit ću se s tobom. *L.)*

Ako je *mrsičak,* dobije svaki pastir komad slanine, ili suvog mesa; kruva si odriže, koliko oće, a u torbi ima uvik bila i crvena luka. Liti ima zeleni krastavaca i zelene paprike, pa voća, zeleni kukuruza i bundeva. Dan posli sveca dobiva pastir kolača u torbu. Pastir ruča i užina na paši iz torbe, a na večer s drugovima kod kuće večera, ako marvu tera kući priko noći, ili na stanu svi pastiri zajedno. Koji pastir prije s marvom na stan dojde, taj prvi večera.

Pastiri spavaju na stanu: mlađi po dva u krevetu, a stariji sam. Liti spavaju kočijaši kod końa, a težak kod volova u pašńaku.

Ako ima više pastira na stanu, to jedan ostane i pazi na marvu u subotu na večer, ili u oči sveca, a drugi idu kući, da se prisvuku i da onom na stanu donesu košuļu. Kad su momci kod marve iz zadruge, to ji u oči sveca, ili nediļe promine, da mogu u crkvu i u kolo ili gajdima. Svi pastiri moraju u crkvu na polnoćku na badńak, i na Veliku subotu.

Pastir po danu pazi na svoju marvu, da ne načini *potrice.* Ako ji se više sastane, a to je uvik, kad su samo mladi ļudi kod marve, igraju se ćuške, čvare i drugi igara, ili igraju i skaču. Stariji posidaju u kolo i razgovaraju se.

Pastir ruča i užina na paši. Naloži malo vatre, napravi si od šibe ražńić, natakne na ražńić slanine, nareže kru na šńite, pripeče slaninu uz vatru, pa kad počme mast curiti, pusti da curi na kru[1]. Neki znadu kru prije uz vatru popržiti i bilim lukom namazati i onda namastiti. Ko je lin, pa ne će slanine peći, jede je prisnu, samo posoli i popapri. Ako je post, nareže i nasoli lukovicu crvenu, pa slatko s kruvom pojede. Na paši znadu pastiri peć kukuruze, bundeve i breskorke, a znadu i ribe uvatiti i na ražńiću ispeći. Ako je vrime od gļiva, a pastir je u šumi, traži gļiva i ispeče ji na žari, malo ji posoli i jede. Nekada su pastiri pravili na paši štapove,

[1] Stariji čobani varaju mlađe, da onaj nema duše, ko bode slaninu, pa siromaški pojedu slaninu punu masti, a boļa je, kad se dobro isprži, pa i kru bude mastan. Nikoji se mlađi dosite, pa kažu: „Ja bodem nožem, a nož nema duše“. I u podne opet jedu tako prženu slaninu nad kruvom. *L.*

frule, dvojnice, pleli košare, pravili preslice za popredańe pamuka, šarali tikve, tukvańe i kepčije, a sad je to skoro pristalo, jer nije poļe ogradito ni sve pod ugarom, već se sije priko reda, pa mora na štapu stajati.

Svaki kraj sela imade svoje ńive i livade, pa ako pastiri iz drugog kraja dojdu na ńiove zemļe, znadu se posvađati i potući.

Zanatlije i trgovci. *(J.)* Kod nas imade devet kovača, tri kolara, tri tišlera, dva pintara, jedan kožuvar, jedan šuster i jedan sarač, dva cimermana i tri zidara. Ti su izučeni majstori i plaćaju „obrtnicu". Kovači imadu svoj *vigań*, kolari, tišleri i pinteri imadu svoj *verkštat*, a drugi rade u sobi, u kojoj stanuju. Svi izučeni majstori zovu svoj alat nimački.

Majstori se većinom i svaki dan, i u svetac nose civilski, al ji imade, koji idu u gaća i košuļi ko i drugi. Obično svaki dan nose papuče, zimi čizme, a neki, osobito kovači i kolari, nose i opanke svaki dan, a u svetac se nose svi civilski.

Majstori rade ili na *poček*, ili *novo za gotovo*. Kojima rade na poček, računaju malo skupļe svoj poso. Majstori, osobito oni, koji imadu svoje kuće i malo zemļe, žive dobro i boļe od seļaka. Oni bez kuće i grunta žive gorje.

Kod nas imade šest dučančića; tri drže domaći ļudi, a tri Jude. S Judama žive ļudi boļe, jer kažu: „Ako me vara, vara me Juda. Ne ću da me varaju naši, koji išću više od Juda".

Žene, koje znadu ličiti. *(J.)* Liče rane: od crva, micine, žabu i druge rane. Živinu teško liče, al u početku liče. Za te se žene znade u ńiovom selu i u okolici. Ko nastrada, dojde k ńoj, a ona kaže, šta zna. Napravi mu travu ili flaster, pa mu reče, kako će zavijati, kako će ranu prati i kakog jela ne smije jesti. Posebnog imena nemaju, jer niti su kartaruše, ni vračare, ni vištice. Kod nas nema žena, koje bi samo od toga živile. Take su žene poštovane. Ima i ļudi, koji znadu ličiti, al oni liče samo marvu. Za likove se malo plaća: „Ako ti pomogne, dat ćeš mi, što je pravo; ako ti ne pomogne, nek bude Bogu na falu i slavu". Ako lik zbiļa pomogne, plati joj se četiri, ili pet seksera.

Gajdaši. *(J.)* Kod nas imade *gajdaša*, *egedaša* i *tamburaša*. Gajdaši su seļaci, egedaši cigani, a tamburaši mladi momci. U svatovima sviraju gajdaši, a plati jim se po dva forinta; toliko se plati i ciganima egedašima. Uz to dobije gajdaš otarak na prdaļicu, a cigani na egede. Cure znadu pogoditi gajdaša, ili egedaša, da jim

svakog sveca i nedije svira u kolu. Mora svirati od Uskrsa do adventa, a svaka cura mora platiti za to vrime po dva, tri do pet seksera. Tamburaši sviraju u kolu zabadava. Gajdaš ima svoju kuću i grunt, pa radi, a cigani žive po ciganski.

Sl. 45. **Otočki gajdaš.**

Sl. 46. **Gajdaš u svatova s otarkom na prdajici.**

Sirotińa i sirota. *(L.)* Ima sirota dvi vrsti. Prvo su one sirote, što nemaju blaga i odila spram drugi vršńaka u selu, ili žive u siromašni kuća, ili moraju izrađivati kru i odilo. Drugo su sirote, kojima su roditeji pomrli. Zovu ji *sirote*, ma najbogatije bile u selu.

Sirotińa. One sirote, što su siromašne, odivaju se sad drukčije, a drukčije su prije. Prije je bilo siromašnima težje, jer ako je kuća siromašna bila, morali su ukućani raditi za kuću samo zato, da se prerane, nisu dospivali svome poslu, a nije bilo tako ni zaslužbe ko sada. Bogati su živili u veliki kuća, žene su jim redovale dva, tri dana u misecu, pa su mogle same sebi dosta naraditi, tako, da je sirota bila žejna posla, ako je i dospila, da drugome radi. Danas nema veliki kuća. Bogatije žene odivale bi se lipše od drugi, pa zato siromašna ima posla, kad oće, a ni sirota nije u družbi, nego su to same samice, pa ono dva, tri jutra svoje zemje brzo obradi, a onda sidne i zaslužuje novac radeći drugome. Kukavna je to zaslužba, ali i to je boje, već da sirota sidi skrstiv ruke.

i devetnaestoj godini; bo|e divojke u dvadesetoj, a koje ostanu, te odu u dvajest prvoj i dvajest drugoj godini. Du|e ne divuju Otočanke. Ako koja siromašnija ostane priko dvajest prve godine, rugaju joj se i žene, i divojke[1]: vele joj, da je *ostala za sime, da će u ńu sipati sitnu provu;* ona čeka, da joj dođe momak *na zelenom rudu.* Priko dvajest i dvi godine ne znam da je kad koja divojka ostala, jer mora ma kuda. Nema se to otkuda svila kupovat ni košu|e krojiti. Samo su onda divojke mudrije. Kad joj je šesnaesta godina, otišla bi ma kuda, samo da je zaprose. Posli ipak promiš|a, a kad joj dvadeset prođe, jedva se skani, da se udade, jer onda zna, što je briga[2]. Zato je Eva Ilarkova kad se je u dvajest i drugoj godini udavala, pivala sama sebi u kolu:

Pletenico, jako si mi mila,
Nisam te se dosta nanosila,
Nit te dosta nakitila cvitom;
A sad ću te sakriti prid svitom,
Kad zaviju glavu u šamiju[3].

Mlada. *(L.)* Kad se divojka udade, zavije glavu *šamijom.* Kosa je dika divojačka, a ipak svaka divojka jedva čeka, da zavije glavu. Zato i pripivaju divojke pletenici:

Pletenico, lipo sam te plela,
Al te va|da moja dika klela,
Dika klela, pa te i uklela,
Pa mi sada zlatan zavoj vežu,
Svu mi kosu u biku|e stežu,
Glava boli, al to dragi voli,
Pa kad voli, nek se izdovo|i!

Oj zlataro, izvezena zlatom,
I dukati, u što ste pod vratom?
Prije bila pletenica sama,
Pa me celo pogledalo selo,
A sad dvoje, pa ne znam, kako je:
Nit me gledu momci na sokaku,
Nit moj dragi, kad se kući vrati.

Kad se mlada zavije u šamiju, opreme ju, kako se nije oprem|ala. Obuku joj ruvo ko i divojki: skute i zapreg. Priko toga odila navuče se sukńa, ali se sukńa naprid potpregne, da se vidi i košu|a i zapreg. Da sakriju predńu stranu sukńe, pripašu joj o pojas maramicu. To je odilo nove mlade. Tako ju svako odma pozna, čim ju na sokaku

[1] Znam, da je Marija Abramova, kad je bila u dvajest drugoj godini, došla pokrivene glave u crkvu, a kajala je dite svoje druge. Žene nisu znale, zašto se je pokrila, pa vele posli mise: „Naša počimajla umotala glavu, već joj se srce ne išće ni počeš|at, što je ostarila“.

[2] Eva Ilarkova je tako dugo divovala, pa joj se nije niko narugo, jer su znali, da može dobiti kuću, u koju samo upre prstom.

[3] Žene je i slušaju, pa vele: „Sirota Eva sama sebi piva. E pa da, da joj je žao. Ma da u dobro ide, ipak je divovala, kako ne će mladovati“.

vidi, a i kad se dođe u otočku crkvu, može se odma znati, koje su mlade istom poudavane.

Nova mlada je ko i udavača uvik opremļena. Ona smije i u adventu i korizmi lipše odivena ići u crkvu, niko joj to ne zamira. Mlada ide uvik i u crkvu u sukńi, a kako nijedna nema više već jednu, ili dvi sukńe, to mlada jedna drugoj posuđuje svilu za mladovańe, i to je tako u Otoku običajno, da nije sramota, ako se na novoj mladi vidi tuđa svilena sukńa.

(Ostalo gledaj u zadruzi str. 321.)

Starci. *(J.)* Kod nas zovu svakoga čovika, koji je prišo priko pedeset godina, *didakom;* kad navrši šezdeset godina, onda je pravi didak. Didaci nose obično odilo, kako se je prije nosilo za ńiova mladovańa, pa se na modu malo obaziru. Ako se koji najde, pa se oće nositi ko i mladi, vele mu, da je izgubio pamet, pa i stid.

Ženske se još prije postaraju nego ļudi. Ako je žena mlogu dicu posarańivala, pa makar i mlada još bila, pobabi se. Nosi debelu košuļu od konopļaša sa malim začinom, pokriva se krpom, ili *savletom*, a na vrat meće samo mrke marame. Didaci i babe paze strogo, da se u kući drže stari običaji.

Doklegod mogu, idu i babe i didaci na kućni poso. Kad već iznemognu, idu didaci za marvom, a babe pomažu reduši i predu snajama, ili kćerama po čitav dan. (Radi i lošije poslove, dok još malo vidi, a kad joj se oči zasine, sidne uz furunu, pa prede od jutra do mraka. Drugi već i legnu i spavaju, a baka još zvrnda vretenom. Malo legne, prospava sat, dva i siti se svoga roda i svog pomlatka, pa pruži leđa, zatakne preļu i predi iznova, samo da ne požale mlađi, da jim baka malo prede. Tako se bave do smrti; preļu malo koja žena ostavi, doklegod išto može. Kad žena ostari, dadu joj da radi onaj poso, koji joj je bio prvi u malоći, — mora opet dicu čuvati. Ne može u poļe, pa skupi kućansku dicu oko sebe, a omota patrice oko ruku, pa se Bogu moli, kupi dičicu na krilo, uči ji svete pripovisti i molitve, uči ji, kako treba štovati starije, a dica slušaju baku, dok pripovida. Posli dica ko dica, svako sebi. *L.)*

Kad didaci nisu već ni za marvu, ostaju kod kuće priko zime, a na proliće, pa do jeseni idu napajati marvu, ako je u pašńaku, a nema drugog, da to radi, ili su kod čelâ.

Dok didaci mogu raditi, dotle i zapovidaju u kući. Kad ne mogu raditi, onda se i slabo brinu za kućne poslove. On pomaže, dokle i kako može. Ipak ji mlađi pitaju za savit. Didaci side u pročeļu uz gazdu. Ako dojde gost, to oni uz gazdu sa gostom jedu i piju, a

drugi moraju na poso. Imade i toga dosta, da didace ne pitaju ni za savit, nit se ko na ńi obazire. Ako se za to u selu čuje, to drugi seļani jako zamiraju[1].

Ako su sa svojima mlađima nezadovoļni, kazat će to samo prid poznatima i prijateļima, al prid stranima ne će.

Didaci i babe ne boje se smrti. „Proživila, ili proživio sam dosta i dobra i zla, pa sad samo da je još lipa smrt." Samo ne vole dugo bolovati i toga se boje: „Ništa se ne bojim, samo duge boļe. Umrit se mora, pa neki prije, neki posli, al duga boļa može me s mojima na čas smrti zamiriti."

Život prema zanimańu i imetku.

Pastiri. *(J.)* Ako ima dosta ļudi i momaka u zadrugi, onda su oni pastiri: jedan je kočijaš, drugi težak ili volar (ili: kod volova), treći je govedar, četvrti svińar, a slab didak, ili dečak je čoban kod ovaca. Samac drži male čopore, pa uzima za pastire dečake od dvanaest do šesnaest godina. Ako drži samac puno marve, uzima za pastira odrasla čovika.

Najboļe su plaćeni kočijaši, jer ti i poļske poslove rade. Dobiva godišńe 40—80 for., opanaka, koliko podere, dvoje obojce, jedne prtene i jedne suknene, i prańe. Svińar dobiva 40—50 for. i opanaka, koliko podere, i prańe, ako je odraso čovik; ako je dečak, ili momak, dobiva 20—35 for., opance i prańe. Govedar dobiva, koliko i svińar, samo što ne dobiva opanaka. Čobani dobivaju najmańe. Ako je odraso, što je obično, dobiva po 30 for. godišńe, a ako je dečak, ili momak, dobiva po 20 for.

Ako je pastir ukućanin, obučen je ko i drugi, samo što u proliće, jesen i zimu ne ide nikada bez kabanice.

Kabanicu pribaci priko leđa. Priko ramena je privisio torbu, a u ruki ima čoban kuku, svińar kanģiju, govedar štap (sl. 39.[2]), a volar i kočijaš nose uvik sa sobom sikericu priko ruke. Osim volara i kočijaša imade svaki pastir ostrag na kajišu od torbe obisitu tikvicu

---

[1] Kad staro (misli: baku. *Ur.)* već ne može da radi, zatipļu ju svi u kući. Obično je tako bilo u družbi, di nije imala ćeri u kući, no u selu digod udanu. Sinovi uz snaju, pa na mater i zaborave, a snaja s drugim ženama u kući, ni ne zna da ima svekrvu. Sad se više svoji svojataju, otkad su samci, jer snaja, oće li, ne će li, mora sa svekrvom lipo, kad drugog nikog u kući nema. *L.*

[2] Napis na sl. 39. ima biti ovaki: *čoban*, *svińar*, *čordaš* (ili govedar). *Ur.*

ili kepčiju za vodu. Volar nosi veliku tikvu uz plug. Ako je pastir sluga, nosi se s početka ko u ńiovom kraju, a posli se nosi ko i drugi ļudi. (Kako su čobani opremiti, kazuje ovo ńiovo pocikivańe u kolu:

Šiļčići opančići,	Torbetina s dugmetima,
S tri prsta kajiščići,	Kabanica s rogom,
Poše do zemļe,	Ļubit ću se s tobom. *L.)*

Ako je *mrsičak,* dobije svaki pastir komad slanine, ili suvog mesa; kruva si odriže, koliko oće, a u torbi ima uvik bila i crvena luka. Liti ima zeleni krastavaca i zelene paprike, pa voća, zeleni kukuruza i bundeva. Dan posli sveca dobiva pastir kolača u torbu. Pastir ruča i užina na paši iz torbe, a na večer s drugovima kod kuće večera, ako marvu tera kući priko noći, ili na stanu svi pastiri zajedno. Koji pastir prije s marvom na stan dojde, taj prvi večera.

Pastiri spavaju na stanu: mlađi po dva u krevetu, a stariji sam. Liti spavaju kočijaši kod końa, a težak kod volova u pašńaku.

Ako ima više pastira na stanu, to jedan ostane i pazi na marvu u subotu na večer, ili u oči sveca, a drugi idu kući, da se prisvuku i da onom na stanu donesu košuļu. Kad su momci kod marve iz zadruge, to ji u oči sveca, ili nediļe promine, da mogu u crkvu i u kolo ili gajdima. Svi pastiri moraju u crkvu na polnoćku na badńak, i na Veliku subotu.

Pastir po danu pazi na svoju marvu, da ne načini *potrice.* Ako ji se više sastane, a to je uvik, kad su samo mladi ļudi kod marve, igraju se ćuške, čvare i drugi igara, ili igraju i skaču. Stariji posidaju u kolo i razgovaraju se.

Pastir ruča i užina na paši. Naloži malo vatre, napravi si od šibe ražńić, natakne na ražńić slanine, nareže kru na šńite, pripeče slaninu uz vatru, pa kad počme mast curiti, pusti da curi na kru[1]. Neki znadu kru prije uz vatru popržiti i bilim lukom namazati i onda namastiti. Ko je lin, pa ne će slanine peći, jede je prisnu, samo posoli i popapri. Ako je post, nareže i nasoli lukovicu crvenu, pa slatko s kruvom pojede. Na paši znadu pastiri peć kukuruze, bundeve i breskorke, a znadu i ribe uvatiti i na ražńiću ispeći. Ako je vrime od gļiva, a pastir je u šumi, traži gļiva i ispeče ji na žari, malo ji posoli i jede. Nekada su pastiri pravili na paši štapove,

[1] Stariji čobani varaju mlađe, da onaj nema duše, ko bode slaninu, pa siromaški pojedu slaninu punu masti, a boļa je, kad se dobro isprži, pa i kru bude mastan. Nikoji se mlađi dosite, pa kažu: „Ja bodem nožem, a nož nema duše“. I u podne opet jedu tako prženu slaninu nad kruvom. *L.*

frule, dvojnice, pleli košare, pravili preslice za popredańe pamuka, šarali tikve, tukvańe i kepčije, a sad je to skoro pristalo, jer nije poļe ogradito ni sve pod ugarom, već se sije priko reda, pa mora na štapu stajati.

Svaki kraj sela imade svoje ńive i livade, pa ako pastiri iz drugog kraja dojdu na ńiove zemļe, znadu se posvađati i potući.

Zanatlije i trgovci. *(J.)* Kod nas imade devet kovača, tri kolara, tri tišlera, dva pintara, jedan kožuvar, jedan šuster i jedan sarač, dva cimermana i tri zidara. Ti su izučeni majstori i plaćaju „obrtnicu“. Kovači imadu svoj *vigań*, kolari, tišleri i pinteri imadu svoj *verkštat*, a drugi rade u sobi, u kojoj stanuju. Svi izučeni majstori zovu svoj alat nimački.

Majstori se većinom i svaki dan, i u svetac nose civilski, al ji imade, koji idu u gaća i košuļi ko i drugi. Obično svaki dan nose papuče, zimi čizme, a neki, osobito kovači i kolari, nose i opanke svaki dan, a u svetac se nose svi civilski.

Majstori rade ili na *poček*, ili *novo za gotovo*. Kojima rade na poček, računaju malo skupļe svoj poso. Majstori, osobito oni, koji imadu svoje kuće i malo zemļe, žive dobro i boļe od seļaka. Oni bez kuće i grunta žive gorje.

Kod nas imade šest dučančića; tri drže domaći ļudi, a tri Jude. S Judama žive ļudi boļe, jer kažu: „Ako me vara, vara me Juda. Ne ću da me varaju naši, koji išću više od Juda“.

Žene, koje znadu ličiti. *(J.)* Liče rane: od crva, micine, žabu i druge rane. Živinu teško liče, al u početku liče. Za te se žene znade u ńiovom selu i u okolici. Ko nastrada, dojde k ńoj, a ona kaže, šta zna. Napravi mu travu ili flaster, pa mu reče, kako će zavijati, kako će ranu prati i kakog jela ne smije jesti. Posebnog imena nemaju, jer niti su kartaruše, ni vračare, ni vištice. Kod nas nema žena, koje bi samo od toga živile. Take su žene poštovane. Ima i ļudi, koji znadu ličiti, al oni liče samo marvu. Za likove se malo plaća: „Ako ti pomogne, dat ćeš mi, što je pravo; ako ti ne pomogne, nek bude Bogu na falu i slavu“. Ako lik zbiļa pomogne, plati joj se četiri, ili pet seksera.

Gajdaši. *(J.)* Kod nas imade *gajdaša*, *egedaša* i *tamburaša*. Gajdaši su seļaci, egedaši cigani, a tamburaši mladi momci. U svatovima sviraju gajdaši, a plati jim se po dva forinta; toliko se plati i ciganima egedašima. Uz to dobije gajdaš otarak na prdaļicu, a cigani na egede. Cure znadu pogoditi gajdaša, ili egedaša, da jim

svakog sveca i nedi|e svira u kolu. Mora svirati od Uskrsa do adventa, a svaka cura mora platiti za to vrime po dva, tri do pet seksera. Tamburaši sviraju u kolu zabadava. Gajdaš ima svoju kuću i grunt, pa radi, a cigani žive po ciganski.

Sl. 45. **Otočki gajdaš.**

Sl. 46. **Gajdaš u svatova s otarkom na prda|ici.**

Sirotiňa i sirota. *(L.)* Ima sirota dvi vrsti. Prvo su one sirote, što nemaju blaga i odila spram drugi vršňaka u selu, ili žive u siromašni kuća, ili moraju izrađivati kru i odilo. Drugo su sirote, kojima su rodite|i pomrli. Zovu ji *sirote*, ma najbogatije bile u selu.

Sirotiňa. One sirote, što su siromašne, odivaju se sad drukčije, a drukčije su prije. Prije je bilo siromašnima težje, jer ako je kuća siromašna bila, morali su ukućani raditi za kuću samo zato, da se prerane, nisu dospivali svome poslu, a nije bilo tako ni zaslužbe ko sada. Bogati su živili u veliki kuća, žene su jim redovale dva, tri dana u misecu, pa su mogle same sebi dosta naraditi, tako, da je sirota bila že|na posla, ako je i dospila, da drugome radi. Danas nema veliki kuća. Bogatije žene odivale bi se lipše od drugi, pa zato siromašna ima posla, kad oće, a ni sirota nije u družbi, nego su to same samice, pa ono dva, tri jutra svoje zem|e brzo obradi, a onda sidne i zaslužuje novac radeći drugome. Kukavna je to zaslužba, ali i to je bo|e, već da sirota sidi skrstiv ruke.

Taka sirota nema ni stoke, da je u poļe tira, nego kad sredi svoje poļske poslove, pomaže bogatijem u poslu, da zasluži rane za zimu; ide, pa nadniči, da mu koji novčić kapne, da ima odakle porez namiriti, a ako što suvišna ostane, kupi ženi pamuka, da tka, pa da ponovi i sebe i ńega. Ako ima dice, štedi on, pa na sebi meće zakrpu na zakrpu, samo da dite može ma kako početi, da sebi odila sknadi, a posli će i dite drugome raditi, pa i sebi košuļicu nabaviti.

Zenske su nigda jadnije divovale već sada, ako su bile siromašne. Koja nije imala od starine, a niti roda, da joj pomogne, a sama morala u siromašnoj družbi raditi za ono malo rane, nije ni divovala, no u svojoj sirotińi čekala, da je zaprosi onaki siromak, ko što je i ona. Dikoja je divovala samo godinu, dvi prije udaje, ali se je poznalo i u crkvi, iz kake je kuće[1].

Sad svako žensko i muško dite ide u školu, pa ne bude divļe. Nauči med dicom raditi, pa ako ne pomažu roditeļi, izraditi će samo. Prije nisu svaku sirotu ni primali u školu, jer — vele — nema u čemu da u školu dođe, pa je dite i ostalo divļe, a nije ni znalo, da treba med svit izaći.

Istom, kad bi se sirota uvela ko nova mlada u crkvu, vidilo se je, da su bogate u boļem ruvu. Sirota je zavijena u tursku šamiju, a bogata u zlato; na siroti stara, pogužvana svila, ili kake jadne vunene maramice, a na bogatima šušti; u sirote potpregnita vunena sukńica, a pod ńom jadni skuti, a na bogatoj gore teška svila, dole tanano tkańe.

I sad još prije pet, šest godina poznala se je sirotnija nova mlada od bogatije. Sirota nije mogla nabaviti svilenu sukńu, dok je bila divojka, pa kad se udade, ne može u svilenoj sukńi ni mladovati. I bogatije nemaju više svileni sukańa već jednu, ili dvi, ali one, kad mladuju, jedna od druge posudi. mińaju se. Sirota ne može posuditi, jer ne može ļubav ļubavļu vratiti, pa zato mladuje u vunenoj sukńi. Spram vunene sukńe nije ni zlatara šamija, nego taka sirota poveže glavu turskom šamijom, a bogata ide u crkvu u zlatu i svili.

[1] Prije deset, dvanaest godina došo sam u Otoku Kalavardinima u kuću, pa spazio u trimu vrlo lipu novu mladu. Zapitam odma divojku iz te kuće, otkuda je nova mlada, a ona reče, da je iz Otoka. Začudim se, da je znao nisam. „E, veli mi divojka, — sirota je, pa nije išla u crkvu“. Tako je ta probavila svoje divovańe čuvajući tuđu dicu, nadničeći drugome, čuvajući tuđu kuću, dok domari ne bi doma bili. Danas ne znam, ima li u Otoku taki divojaka.

Danas sirota ne sirotuje ko prije, samo ako zna raditi. Prije su ženske iz siromašni kuća obično išle u velike kuće, da budu dici dadiļe. Danas je divojčicama žao, da tako Bogu dane kradu, jer će nosajući ono tuđe dite naučiti da besposliči. Siromašna divojčica već u školi radi drugomu, da dobije staru košuļicu, a kad škola prođe, to su prve radenice u selu, pa rade i skupļe poslove, a ko vidi, da jim ruke vride, jagmi se za ńima, pa one rade drugom, a narade i sebi.

Koja je sirota, da ne može kupiti zlata, a radeći drugima ne dospije, da naradi sebi, ta kupi gotovo odilo od drugi. Udade li se koja Otočanka za majstora, ili mańeg gospodina, ne treba joj ruvo, pa ga prodade bud za što. Ove sirote pokupuju to, pa kad ji vidiš u crkvi, ne znaš, da nisu same naradile, da nisu skupo platile, samo vidiš, da su odivene ko druge.

Tuđe odilo kupuju najgore sirote, jer je i siroti, samo ako je iole boļa, sramota, da se novi u tuđe. To je, ko da je i tuđu košuļu obukla.

Tako one kadgod pivaju:

Sirota sam, ko će me uzeti!
Ne ću diki iļade doneti,
Već stotine iz ve sirotińe.

To misle na ono nikoliko dukata pod vratom. Pa zar je jedanput bilo, da divojka u dukata divuje, a golovrata mladuje! I to je bilo više, kad su bile velike kuće, pa su se nadmitale divojke iz iste kuće, da ima svaka jednako dukata, pa mora onda i tuđe povišati ona, koja toliko nema[1].

Sirota. Ako siroče nije iz velike kuće, nego ima u kući strica i strinu, ili didaka i babu, brinu se ovi za to dite misto pokojni, pa kad ńemu što učine, ko da čine pokojnima. Ima i sad u Otoku mlogo siročadi, ali nikad kod samca nije sirota tako zatepena, ko što je u veliki kuća bilo. Kod samca radi sirota samo samcu, pa je samcu i sramota, da mu sirota i prid svitom sirotuje, a u družbi je siroče svima robovalo, al svakom pomalo, a nikom posve, pa bi se i govorilo: kome radiš, nek te i odiva.

---

[1] Jednom je jedna sirota u Otoku baštinila novaca, pa svezala pet veliki dukata pod vrat. Odma su joj divojke u kolu zapivale:

Što je Ǵula na dukate ola,
Kao da je iz careva dvora,
Već iz štale ko i druge ale.

To jim je bila ko sramota, što divojka iz male kuće veže pod vrat velike dukate.

Sluge. *(J.)* Za svaki kućni poso uzimaju sluge od 18 godina do 50. Sluga mora orati, drļati, voz tovariti, snopļe bacati i sve teže poslove raditi.

U službu ide sirotiňa, ili siročad bez oca i matere do 24 godine, makar i imali kuću i zemļu. Naši kažu: „Nije sramota služiti, već krasti.“ Dobar sluga za poso dobiva od 40 do 80 for. plaće na godinu. Ako je sluga pouzdan, smatraju ga ko ukućanina. Sluge jedu zajedno sa gazdom, odiva se ko i drugi seļaci, spava u sobi sa gazdom, al mu je krevet ili u zapećku, ili za vratima. Ako ima više žena u kući, onda poreduša prostire slugin krevet, a prisvlače ga žene redom. Ako je u kući samo jedna žena, onda ona ima brigu s krevetom. Ako gazda ne može, ili ne će u mobu, svatove, ili na karbine, pošaļe misto sebe slugu. Ako sluga rado ide u crkvu, gazda mu ne brani. Sluga dobar i pouzdan može mlađima ukućanima i zapovidati.

Ukućani stariji od sluge zovu ga imenom (str. 323.). Mlađi ukućani zovu ga *baćom*, *čičom*, ili *didakom*, kako je već star. Sluga zove gazdu ili prosto *gazda*, al to je ritko, već prama gazdinima godinama: *baća*, *čiča*, ili *didače*. a gazdaricu *snašo*, *strino*, ili *bako*. Isto tako zove starije muške i ženske, a mlađe zove po imenu.

Prosjaci. *(J.)* Kod nas imade samo jedan domorodac, koji prosi. Imo je kuću i deset jutara, pa je prorajto. Ne daju mu baš rado, pa zato ide u druga sela, gdi ga ne poznaju. Ima još jedan suludasti, al ni taj ne dolazi nikad u selo. K nama dolaze prosjaci iz drugi sela, ili cigani čergaši. Slipe i kļakave zovu *slipci*, a druge zovu *prosjaci*. Prosjaci su zdravi ļudi. Prije su darivali prosjake za dušu, a sad darivaju žene, a ļudi ji istiraju. Slipci, kad prose, mole, ili pivaju uz gusle, ili egede, a prosjaci promrmļaju štogod. Prosjacima daju po komodić kruva, ili mesa, ako je sutra post, a slipcima daju kruva, slanine, mesa, sira i jaja. Imade i taki slipaca, koji idu po pô puta i pivaju, ili mole, a reduše jim na put iznose, nika taňur brašna, nika mrsnog, ili bilog smoka (sira), a nika po jedno, ili dvoje jaja, a darivaju za svoju i svojega roda dušu.

Prosjaci spavaju zimi u birtiji, a liti na ledini. Slipci spavaju kod cigani. Kod nas ne poznaju ni prosjaka, ni slipca, da ima svoju kuću. Samo čergašice idu od kuće do kuće, pa prose, bacaju karte, vračaju, al i kradu, samo ako mogu. Prosjaci zapiju u birtiji, što su u selu isprosili, a za slipce ne znamo. Prosjaci se skupļaju u birtiji, a slipci kod cigani. Ne zna se, da li imadu svoje društvo. Ne zna se niti to, da li imadu svoj jezik osim cigani. Pripovida se, da

imade slipaca oženiti i da imadu po gdikoji i novaca. Dogodilo se je, tako bar pripovidaju, da čergašice i čergaši, a i slipci znadu otrovati krme, ili rańenicu, da je mogu dobiti i pojesti, a pripovidaju i to, da znadu pokrasti živad, osobito guske i patke.

(Ako ko umre onako naišav u selo, skupe se seļani, pa ga sarane. Znam, kad je vojska prolazila u Bosnu, da je u Otoku umro soldat Mađar prolazeć kroz selo, pa ga otočke žene dale saraniti. Vele: „Da Bog dragi bude milostiv i našoj dici, da ne poginu tako u tuđini“. Sićam se još, da su ga barjaci pratili, i da su žene na barjake povezale otarke. To je sve ko lemozina; tako žene kažu. *L.)*

Cigani. *(J.)* U našem selu imade cigani domorodaca; imadu svoje kuće, neki samo *čatrļe* (slabe kućice), a neki imadu i zidane kuće. Neki cigani su „pravoužitnici“ imovne općine, jer su ńiovi stari ko soldati za granice služili. U Privlaki živi jedan ciganin, *kapral Manojla*, koji je bio kapral. Crni su, al ji ima već i bili. Svi cigani govore našim jezikom, samo malo pokvarito: „Faļen Isus! Šta radite? Daj mi, ženo, Bog ti dao sreću i zdravļe, malo kupusa. Ubi će *mi čoik,* ako nema šta da jide“. Ili: „Bila sam na ńivu, pa se o tebi razgovaralo, a ja sam ti falila. Falim tebi i tvojoj dici“.

Cigani se nose ko i domaći, a sad mlađi nose se više civilski. Muški ne nose dugačku kosu, a ni ženske ne nose bikuļa upleteni sa pužićima, već kosu smotaju u knedlu.

Cigani idu na nadnicu i idu mazat kuće i druge zgrade; drže końe i kola, pa idu u kiriju. Ciganke štrikaju čarape ili čalampure, idu na nadnicu, u ribu, pomažu ļudma kod mazańa zgrada, idu u majstorske kuće košuļe prat, sobe ribat, a starije znadu i prosit. Mlađe ciganke znadu sad vest, rasplitat i priplitat, šlingat, pa to rade. Al najvoli cigo, kad može uzeti egede u ruke, pa malo svirati. Naši ļudi se dobro slažu s ciganma. Ne će cigo krast u svom selu, jer zna, da će ga seļani pozlobit. Evo, kako cigo kaže: „Nemoj *kradit* svoje selo; kradi tuđe selo“. Al sad malo u krađu idu, jer se boje žandara. Nit se naši žene s cigankama, nit cigani s našima, jer je to sramota.

Ciganin mora imati kola, lipo okovana i lagana, i makar jednog końa. To je ńegovo imańe. Rođen je trgovac s końma, pa to mu je uz svirańe najmiliji poso. Jeftino końa kupi, jer nađe na ńem i najmańu manu ili falinku, a dobro će ga prodat, jer niko ga ne će pofalit, ko ciganin. Ciganska orma za końe ima puno kalančova. Prije su neki cigani kopali korita, a zvali su se *koritari.*

Ne zna se, odakle su se cigani naselili. Ciganski komšije znadu ńiov jezik, al prid drugim svitom ne će govoriti.

K nama često dolaze cigani *čergaši*. Oni se razlikuju od naši cigana po nošńi. Nose okrugle crne kape, rekle i kamizole plavkaste sa velikima bilima pucetima. U bogati su puceta srebrna. U čizme utaknu plavkaste čakšire, izvezene sa crnima gajtanima. Čergaši nose dugačku i masnu kosu, a mlogi nose i bradu. I ženske, pa i dica, ako idu po selu, nose čizme. Žene propuste bikuļe kraj ušiju na prsa (sl. 47.). U bikuļama imadu upletene morske pužiće.

Sl. 47. Otočka ciganka.

Čergaši na kraj sela udare *čerge*. Muški su kovači, ili kazanģije, a ženske su prosjaci, kartaruše, i vračare, i osobiti lopovi. Muški trguju s końma najviše. Pazare, al uvik na prido, pa zato su mlogi bogati. Kad više ne mogu u jednom selu varati i pazariti, naprte čergu na kola, pa ajd u drugo selo.

Gospoda. *(L.)* Otočani ne idu ni općini, ni kotaru, ako ne moraju. Ali ji često rede, a kad odrede, da ide, ili će glava s ńega, ili će ići, kad ga gospoda zovu. K općini dolaze kako kad, a kotaru idu obrijani i čisto obučeni, da ji pridstojnik ne nagrdi.

Gospoda gledaju u čovika ko s visine u nizu, a ļudi u gospodu, ko da zvizde broje. Ļudi su ovi, ļudi i oni, a razdaleko su ko nebo i zemļa. Vaļda se ne će ni na drugom svitu sastati, kad se koleso priokrene. K popu zalaze i od voļe, i od nužde. Ako je parok dobar s gospodom, a ipak nije krvolok, idu, pa ga mole, kad ji nužda tare, jer vele, može jim pomoći. Ako parok ne oblizuje gospodske čanke, niti s ńima iz jedne zdile ne kusa, poznaju ļudi, da je misnik s ńima, pa su mu pouzdani ko svom ocu, jer vele: naš je, dok trpi, što i mi patimo. Ako je parok dobar gospodi, a rđav narodu, onda od takog nedraga biže ko od vraga. Badava i misa i pridika, kad su paklene ruke i nečista usta. Tu se samo u potaji uzdiše i Bog moli, da od naroda pošast ukloni.

Vojnici (za doba Krajine. *L.*). Sirote su bili vojnici. Koji nije imao oca, ili matere, služio je za cilu kuću. Primali su ji od osamnaest godina, pa ne pustili do pedeset redom za sve ukućane.

Svakog petka išli su na razredbu u kumpaniju. U subotu išli su na određeno misto, niki Savi, a niki regimenti. Tamo ji odrede, koji će na koju poštu. Koji su znali pisati, redili su ji u pisarne. Gazda je davo vojniku, što će jesti, za nedilu dana: tri kruva, komad slanine, kesicu soli, kesicu brašna, kesicu grâ; liti suva mesa, a zimi sirova, tukvań rakije i čuturu vina.

Kako živu bolesni i nakazni ļudi. (*J.*)

Bolesnike, osobito teške, niguju, kako boļe mogu. Niko u kući ne će prigovoriti, ako se za bolesnika zakoļe pilče, ili kokoš. Ako bolesnik ima blizu roda u selu, dolaze ga često prigledati i svako nešto donese. Bolesnik leži u sobi, pa čim ko u sobu dojde, makar i domaći, prijde krevetu i zapita bolesnika, kako mu je. „Kako je dragi Bog dao!“ Ako je bolesniku već teško, znadu komšije i komšijnice, a i drugi, s kojima je dobro živio, sve u rpi dolaziti, da ga prigledaju, pa znadu pred bolesnikom govoriti: „Ne će dugo. Vidiš, da su mu već nokti oplavili; kako teško diše! Popipaj mu samo noge, ladne su ko led!“ Bolesnik šuti, pa pati. Ako bolesniku nije baš jako teško, znadu oni, koji su ga poodili, na povratku, kad ji isprate, ovako reći: „Ta pa nije mu baš teško, al dao Bog, da ostane. Oči su mu upale, pa se je sasvim izobličio. Al dobar je Bog. Vidila (ili vidio) sam toga i toga, tu i tu, pa joj je baš teško bilo; svako je kazo, da ne će dugo, a on, fala i dika dragomu Bogu nebeskomu, još i sada i živ i zdrav!“ Sam bolesnik, osobito ako je star, želi si smrt. „Boļe bi bilo, da me Bog primi, već što se tako patim“.

Ako je ko nakazan, šepav, ćorav, gulav, ili sakat, to ga svako sažaļuje, samo u svađi, ili u ogovarańu nabacit će mu na nos. Ako se rodi dite nakazno, to svi rođaci osim matere govore: „Boļe bi bilo, da se nije ni rodio (ili rodila)! Da se oće dragi Bog da smiluje, pa ga primi“. Sirota majka na to, kad joj već dosadi, odgovara: „To je Božja voļa!“ Kržļavo, bolesno, ili nakazno dite zavole posli svi, pa ga tim više maze, da ne ositi svoga teška. Taki siroma podnosi i sam svoje teško, a tiši se, kako ga je majka naučila: „Tako je Bogo tio“.

Bolesni na pameti. Onima, koji nisu pri svojoj zdravoj svisti ili svojoj zdravoj pameti, kažu: ***čandrļiv***, ***suludast***, ***luckast***, ***ludast***,

nije trećom vrļikom privrļičit, ili *ošinit blatnim obojkom*. Ukućani take trpe, a drugi se sprdaju s ńima. „Gdi je komu mrže, tamo ńima brže". Moraju i starijega i mlađega slušati, jer jim drukčije prigovaraju i kore ji, da za prav Boga kru jedu.

Potpuni luđaci odaju po selu. Ako su mirni, trpe to ļudi i daju jim jesti. Ako su zli, pa ne dadu mira, otpremaju ji u špitaļ u Vinkovce. Ukućani se stide, kad luđaci po selu odaju, pa ji zatvaraju i čuvaju. Zle znadu i svezati.

Zločinci i drugi rđavi ļudi.

Zločinci. *(J.)* Kod nas imade rđavi ļudi, koji će drugom potricu u rani, ili travi napraviti sa svojom marvom. Taki se rado svađaju, psuju i osvetļivi su. Nedao Bog, da se ńemu kaki kvar učini, jer će zato znati i kotar. Taki se ļudî drugi čuvaju, jer se boje ńiove osvete. S ńima se govori pod moraš.

Znadu, osobito Jude, na kantaru malo privariti. Ipak se čuvaju, da ne bude mlogo. Ako ga uvate, da jako vara, ne idu više k ńima.

Lopova imade mali i veliki. Mali kradu, što mogu pojesti: voće, zelene kukuruze, bundeve, al znadu, osobito pastiri, i puru, gusku, patku, ili kokoš. Višeput ukradu od svoji, a višeput od tuđi. Svińar će nabrati bundeva, ili zreli kukuruza, da narani svińe, a kočijaš će to isto, da narani końe. Veliki lopovi kradu ovce, svińe, a i końe. To su obično cigani. Oni znadu izprazniti kućare te svu robu, osobito fine košuļe, svilene marame i pregače, pa muške košuļe i odilo ukrast. Bilo je i naši, koji su końe odvodili, al tima se brzo sudi. Za godinu, ili za dvi umru obuti. To su oni, koji se rado kurvaju, a nemaju ništa, da kurvi šta dadu, ili se pobećare, pa po birtijama pijančuju. (Tuđinci kradu odilo, tkańe, ženske i muške oprave; porobe kućare. To sve urade radnici. Naš ji narod zove u poso; oni spaze, di se što sprema; kada saznadu, di su jim ļudi, onda kradu. U jesen se dogodi, da od koga końe ukradu. To bude, kada Bačvani dođu voće kupovat; onda ji ļudi, ili žene vode od voćke do voćke; više se trefi, da i ne pazare, samo razgleda put, kojim će końe provest, goveda i svińe oterat. Krađa se sva događa u jesen i zimu. Bilo je dva, tri put ovi zadńi dvadeset godina, da je koja žena od koje dukate pokrala. *Ǵ. L.)*

U našem kraju bio ajduk Gliša, ciganin iz Novi Jankovci. Ļudi su ga se bojali. — Već dugo, fala Bogu, nije niko nikomu kuću zapalio. Ako zapale, to zapale ili iz pizme, ili iz osvete.

Ljudi se znadu potući u diobi, u svatovima i u birtijama. Prije sedam godina su se dva čovika, obadva pijanca, u birtiji potukli i jedan drugoga na mistu ubio. Svadili su se zato, koji ima bolje konje. Ovdi nema spomena, da bi se ko sam ubio. — Žene na žalost ubijaju plod u utrobi. Znadu mloge reći, koje imadu jedno, ili dvoje dice: „Volila bi se pokrovom pokriti" i t. d. (str. 340.) Rđavi se ljudi druže med sobom.

Pijanice, svadljivci. *(J.)* I u našem selu imade pijanica, vikača, svadljivaca i razbijača. Imade pijanaca dvi fele: jedni idu u birtije, pa tamo piju, kad kod kuće nema; drugi piju kod kuće, pa će se i opiti, al u birtiju ne idu ili nikada, ili vrlo ritko. Taki će se opiti na mobi, u svatovima, ili na karbini, ili ako ga prijatelj, ili drug pozove. Kad ima, pije; kad nema, ne pije. Evo, kako vele: „Jak sam pit, al sam jak i ne pit." Prije se nije moglo viditi pijane žene, al sad se već može viditi ne samo pijana u birtiji, već i kod kuće. To su obično najgorje kurve. Pijanci su obično vikači i svadljivci. Ako nije pijanac, pa se ipak voli svađati, kažu mu, da je *prkonica* ili *napršica*.

Svodilje i grišnice. *(L.)* Svodilje su pošast u selu. Obično su to bile nigda najlipše divojke, pa ji kogod zamamio i privario. Ako su take divojke med gospodu zalazile i ondi svoj stid zaboravile, naučile su i na bolji zalogaj, i na bolju kapljicu. Gospoda brzo zabave takoj divojki. Ona se uda, a ne dobije kuću spram sebe, a rada, da i posli lipo živi, pa pojde gospodi za volju zavađati divojke, da može opet i ona s njima u gospodske dvore, i da se kad tad gospoda oko nji kupe.

Take žene naučile su medeno govoriti, pa se divojke lako zamamljuju. Kad govore s onim, ko je pristojan, izvraćaju oči, ko da su neba željne, a čim na oku spaze, da je čovik za trkom, već mu šapću i spominju, što je najlipše u selu. Te su žene naučile još za mlada, da ji svako gleđe, pa zato vele: „Uz ove mlade vidit će i mene". Što je poštenijeg u selu, sklanja se od ti žena, a i piva se onim divojkama, koje one zavedu:

Teško travi, kuda vojska prođe,
I divojki, koja sama dođe,
Jer je svakog jutra ukorena:
Da s valjala, ne b se namitala!

Bude taki žena, pa se u bratinstvo upišu, idu u crkvu, ispovidaju se često, a opet svoj zanat ne ostavljaju. To je baš i krivo, da ji čovik odma ne pozna.

Dogodi se, da se takova žena i popravi, ali ko ju je prije znao, ne viruje joj mlogo, nego je kude i sramotna je, doklegod je živa.

I danas je rič u Otoku, kad vide divojku, da se nevaļalo vlada, da će ona zavađati druge, kad ńu drugi ostave[1].

Grišnice se zovu žene, koje ubijaju porod prije poroda. Žene vračaju, kakogod znadu, da ne ponesu, a ako ponesu, gleđu, da se liše tereta.

Nike žene prave same sebi likove, da ne rađaju, ko što se piva:

Što ćeš, Anka, da ti Mile kupi?
Il ćeš vina, il ćeš medecina?
Nit ću vina, nit ću medecina,
Već bi krede iz novi dućana,
Malo luka, u lončiću luga,
U subotu da utrošim dite,
U nediļu da izađem tanka:
„Seko Anka, što si tako tanka?"
„„Taka j Anka od svoga postanka!""

A i kupuju likove, jer pivaju u potaji:

Ne boj mi se, mila mati,
Da ću rodit dite:
Ja ću kupit malo praška,
Utrošit ću vraška.

Ako to sve ne asni, idu grišnicama. Grišnica svaka znade dobro trti, pa joj žene dolaze i onako, kad malo obole, da ji protare, pa da ozdrave. Tako se to pravo ni ne zna, kad zablude k ńoj radi zla dila.

Koja žena ubije tako porod u sebi, kaže se, da je *strošila, utrošila* ili *stračila.* Koja ne čini zla, pa ipak porod u ńoj pogine, veli se, da je *povrgla.*

(J.) Kurvara i kurvi imade dosta.

Vjerski život. *(J.)*

Svi domoroci osim cigana su rimokatolici. Cigani su pravoslavne vire. Mlogi nisu ni krstiti. Prije nego se dignu iz kreveta, mole ļudi, žene i dica, pa makar samo Oče naš. Mlogi mole, kad se umivaju, ili brišu. Prije i posli jela moli se svako. U nekima kućama bio je običaj, da se prije i posli jela izmoli Oče naš i Zdrava Marija na glas. Prije spavańa se svako moli. Ako je sluga u kući, pa ukućani vide, da se ne moli, napanu svi na ńega ko na bilu vranu, osobito žene, pa mu ne dadu mira, dok ga ne nauče, da se moli. „Joj, Bože, prosti! Zar si ti kršteno čeļade? Ta ti si gorji nego marva! Kako bi se jelo, da se ne moli! Ne ćeš ti s nama jesti, ako se ne ćeš mo-

[1] Nepoštene žene govore, da je dobro, da žena nosi u nutarńem ģepu tukvańić rakije, a u vańskim ģepovima u desnom šibica, a u livom britvicu. Sud s rakijom zato nose, da mogu ponuditi rakijom, kada skobe koga poznata, a šibice, ako dobije u mraku od koga novaca, da može poznati, je li novac pravi. Britvicu nose, ako ji inoča skobi, da se mogu obraniti.

liti. Idi ti jedi sa psima, ili mačkama, ili sa svińama. I one se ne mole". Gazda ga znade opomeniti, da to nije lipo, nit je to običaj u ńegovoj kući, pa ga isprva lipim nagovara, da se moli. Ako to ne pomaže, otiraju ga. Ako je u kući cura, to je ńezina zadaća, da takog Judu obrati. Zimi sidnu pod furunu, pa ona moli prid ńim, a on za ńom, dokle ne nauči bar Oče naš, Zdravu Mariju i Anđeo gospodńi. I pastiri na paši mole se prije i posli jela. Malo ji ima, koji će pod kapom jesti, samo ako vrime dopušća.

U crkvu ne idu samo oni, koji su drugim poslom zadržani, ili koji su tako siromašni, da nemaju u čem. Ispovidaju se skoro svi odrasli. Ako se dogodi, da se ne ispovidi u selu, to ide u drugo selo i tamo se ispovidi. Postove obdržavaju strogo, osobito stariji. Mlađi poste obično samo petak, a stariji i subotu još i sada, kako je bilo u staro doba. Kad su zapovidni postovi, poste svi sridu, petak i subotu. U post jedu samo posna jela bez škramice masti. Sad imade samaca, koji zafrigaju ili zaprgaju mašću. Ļudi će kadgod primrsiti, ali žene ne će nikad, osobito starije. Imade i danas, osobito starijeg svita, koji poste čitavu korizmu, pa ne će ni nediļe, ni sveca primrsit. *Gospi:* k svetom Luki, sv. Ivanu, sv. Roku i drugima *idu* često, osobito ženske i to starije, a riđe ļudi. Naši idu čak u Mađarsku u Jud. Obično se moli iz pobožnosti. Isto tako idu i u crkvu i gospama, samo mladež ide često i zato, da pokaže svoje ruvo. U svakom selu imade po nikoliko osobito pobožni, i to više žena, već ļudi. Imadu svoje društvo, a zovu se *bratinci* i *bratinke.* Priko zime kupe se u pojedine kuće i tamo mole na glas krunicu i pivaju pobožne pisme. Priko lita mole to od drugog do trećeg zvona u crkvi. Osobito pobožne u crkvi, a svadļivce i lajavce izvan crkve dignu u sprdńu. Ko je pobožan i kod kuće i u crkvi, toga svako poštuje i rado sluša. Kod nas nema ļudi bez vire. Imade ji, koji nisu pobožni, al to su i drugačije ļudi zla glasa.

U našem selu nema nikake druge vire, al ima u bližńem selu Oroliku, a to su *Nasarenci.* Poznato mi je o toj viri samo to, da rado dile milostińu.

Škola. *(J.)*

U našem je selu utemeļita škula god. 1830. S početka je imala dva razreda. Išli su u škulu i muški i ženski po dvi godine. S početka su rađe slali mušku dicu, da se nauče čitat i pisat, što će mu ko soldatu biti od pomoći. Samo gazde slali su i žensku dicu. Danas šaļu rado svoju dicu, samo ako ikako mogu.

Od vremešni ļudi imade jedva jedna trećina, koji znadu čitat, a od mlađeg naraštaja imade bar dvi trećine, koji znadu čitati, a mańe je, koji znadu pisati. I od ti je mlogi išo u škulu i dobro učio, al je posli zaboravio, a osobito ženski svit. Od dice može se kazati, da svako deseto ne zna čitati ni pisati, ako ubrojimo ovamo i cigane.

Dok nije bilo škule u selu, morali su, osobito bogatije zadruge, slati mušku dicu najprije u Otok u škulu i to do godine 1830. Da nauče nimački, morale su bogatije zadruge i posle te godine slati svoju mušku dicu u nimačku škulu u Otok do godine 1843., a posli toga u Nimce sve do ukinuća granice.

U staro doba čitali su kalendare, molitvenike, ali najvolili su „Satira“, pa Kačića i narodne pisme. Pisme o Kraļeviću Marku bile su tiskane cirilicom, pa su mlogi stari ta slova naučili sami od sebe, samo da mogu čitati. (Za čudo je, da sad, kad u škuli moraju cirilicom učiti kroz najmańe tri godine, za pet godina sasvim je zaborave.) Satir Relkovićev i Kačićeva pismarica nalazi se u mlogima kućama. Riđe se nalaze narodne pisme o Kraļeviću Marku. Mlađi naraštaj čita kńige društva sv. Jeronima, pa ima dosta pretplatnika, a mlogima prečasni gospodin začasni kanonik i župnik Karlo pl. Strušić ti kńiga poklańa. Ove su se godine šestorica pritplatila na narodne pisme „Matice Hrvatske“.

Izim ugovora i porcijašica nema stari pisama. Što je bilo, to je granica oduzela prije 48. godine. Ļudi niti su znali čitati, niti su ti pisama razumili, pa naučni na zapovid, donio je svaki, što je imo, svomu kapetanu. Kud su spisi, ne zna se. Da je bilo, dokaz je, što je bilo *nemeša*, koji nisu morali rabotiti, ko drugi, a nemeš je moro biti sarža.

Običaji.

Svakidašńi običaji.

Običaji kod jela i posla.

Kod jela. 1. Na siniju prostru bili stojnik, a ima, ko ništa ni ne prostre. Na siniju se donese jedna zdila, pa nigdi ukladu sebi u zdilice, a nigdi jedu svi iz jedne zdile. Ļudi i žene side, a momci i divojke stoje ukraj sinije, pa stojeć jedu. Mala i velika dica side za malom sinijicom.

Prije jela se mole nigdi na glas, nigdi potijo.

Posli molitve rekne svako: „Bože, blagosovi, nasiti me i naspori me!“

O ručku, užini, ili večeri sidi u pročeļu najstariji kućni čovik, daļe do ńega sidaju drugi. Najmlađi čovik reže kruv i dili ukućanima. Ako ko pojede svoj komad kruva, ne smije si sam odrezati, nego mora moliti koga starijeg, da mu odreže. Komu ostane komadić kruva iza jela, mora taj komadić spremiti, da se ne baca ni ne potipļe. Ako kru kod jela spade na zemļu, rekne se: „Bože, pomozi!" Kru se sa zemļe digne i poļubi se. Meso reže kućni gazda. On mora gledati, da ńemu ostane najmańi komad. Onda se zna, da je pravo dilio. Ako gazda sebi i još kome boļe voli, kunu ga žene, pa vele: „Vile ti taku kuću! Blago gazdi i onom do gazde! Ńiova je ajka i zasida, a nama, što udile!"

Za jelom ne treba ogužati, nego neka se jede brzo, jer vele, kakav je ko na jelo, taki je i na poso.

2. Svi piju iz jednog koršova, a koršov stoji pod sinijom. Pije se, kadgod ko ožedni, ne zamira se, pa ma se čeļade za svakim zalogajem napilo. Ako piju rakiju, piju redom iz tikvice, tukvańića, ili stakalca. Ako piju vino iz oke, opet piju redom, a jedan drugom nazdravi: „Zdrav bio!" Drugi odgovori: „Živio!" Ili: „Bog te pozdravio!" Ako piju iz čaše vino, kucaju se i nazdravļaju. Vodu piju u kući iz rga. Rg stoji uvik u kablu, di se voda drži.

Nije lipo, kad se kome kod jela poriguje, Kažu, da se je prijio. Kad se kome štuca pri jelu, vele: spomińe ga niko, ili se napije vode, da mu ne prisida zalogaj, pa štucavica prođe.

3. Kad počimaju pod sime orati, pošaļe jim se pogača u poļe. Oni je raskinu i govore: „Koliko ove godine široka, toliko do godine debela".

4. Kada težaci oru na ńivi, pa jim ručkonoša donese ručak, pa kada ručaju i ručkonoša povrze svoje lonce, pa uzme sud za vodu i ode, da jim donese vode, težaci, ako je što jela ostalo u loncu, bace jelo i nameću u lonac zemļe, da reduša vidi, kako je orańe.

5. Kad reduša u jutro vatru loži, moli: „Leti križ priko kuće. Nije križ, već je bran. Brani bože ovaj dan našu kuću. U ńoj su četiri ugla, u svakom sidi po anđeo, u ogńku Marija krilom kuću pokrila, svetom rukom prikrižila, ne bi l mi se vatra razgorila, da mi ne bi kuća izgorila".

Kod domaćih poslova. *Kod gradńa.* 1. Kad se nova kuća pravi, kućni gazda prikrsti na svakom ćošku po dvi slamke. Onda se zna, da je temeļ kuće kršten i blagosovļen. Kad slamke prikrste, posvete temeļ svetom vodom.

2. Kad počmu temeļ kopati, zakoļu kokoš, da okrvave temeļ, da budu sretni i blagosovni.

3. Kad se temeļ kuće kopa, bace kućani u temeļ bakrena novca i šaļu dicu, da kupe. Onda jako išibaju dicu, da pamte, kad je kuća građena.

4. Ko je pizmen, ubije psa i mačku i zakopa komšiji u temeļ, da se ukućani koļu ko psi i mačke.

5. Neko ubije samo mačku i zakopa u temeļ, da kućani budu mršavi ko mačke.

6. Neko zakopa nož u temeļ, ne bi li se oni u kući na noževe tukli i boli.

7. Kad zgradu dižu, pripravi se grana. Na granu se obise svilene marame i toliko otaraka, koliko je majstora, da svakom majstoru dopane po otarak. Čim prvi par rogova na zgradu podignu, prišiju na ń granu i pucaju iz pištoļa. Kolikogod posli pari rogova podignu, uvik po pištoļ izbace.

8. Kada stanu rogove letvati, mora se odma piće doneti majstorima, da se ne bi letva na ritko prišila, pa bi krov prokisavo.

9. Kad se usele u novu kuću, obećaju se kojem svecu, da će na taj dan biti blagosov. Ako misnik blagosovi kuću, budu pri blagosovu svi rođaci i prijateļi. Gotovi se večera, pa kad je blagosovļeno, večeraju, piju i nazdravļaju govoreći: „Sretna bila ova kuća, pa ne došla do rasuća; u ńoj se kotilo, plodilo, rodilo, pa dugo i sretno živilo!“

Kad rakiju peku, pivaju:

Oj rakijo, po glogu rodila,
A kudiļa zemļe ne probila!

Oj rakijo, moja likarijo,
Dokle pekla, dotle nam i tekla!

Kod zajedničkih poslova. (Mobe.) U *mobu* se zove, kad se zgrada gradi, kad se kosi, sino kupi, vrši i žańe.

Kosci (gl. str. 308). Kad sunce zajde, nadnica izajde, i kosci dovršuju. Idu kući na večeru, pa pivaju:

Otkako su kose zakosile,
Od onda su žene zapostile.

Kad dođu kući, ko je jako umoran, napije se rakije, pa ide spavat. Drugi ostaju na večeri.

Večera bude: čorba s rezancima (ovča, ili od živadi), maune (ili krompir), meso kuvano, meso pečeno sa salatom, kolači slatki i u

kiselo, kolači mućeni, pite. Budu i gajde, pa dojde sva mladež iz sela. Igra se i piva do niko doba noći.

Ako je livada daleko, idu na kolima na konak i ponesu sve sobom, što treba za jelo, a onu noć ispeku žene tisto, pa se ti kolači u jutro nose koscima. Kuvańe ponesu kosci sobom, pa kad žena u jutro donese kolače na livadu, onda jim ondi kuva ko i kod kuće, a druge žene kod kuće spremaju večeru.

Kosci idu tako od mobe u mobu redom, dok ne pokose sve livade.

Žetva. Divojke ne pletu uža (str. 308.); divojke ostanu kod reduše, a žene odu plesti uža na užaru.

Kad razor svrše, zagrle se i idu, otkale su počeli žeti, pivajući:

Na kraj, na kraj, mobo moja,
Ladole mile, oj, lado, oj!
Na kraju je ladna voda,
Ladole mile, oj, lado, oj!
Ladna voda, mlad vojvoda.
Ladole mile, oj, lado, oj!

Kad moba dožińe, vezač sveže poslidńi snop i ispravi ga komice na zemļu, pa pozabadaju sve srpove u taj snop. Vezač klekne i pozdravi Gospu, a drugi poklecaju oko snopa i mole za ńim. Kad ustanu, najstarija žena proturi ruku kroz snop do dole, pa zagrabi u ruku zemļe; tu zemļu sveže u maramu, pa čuva za lik od maternice: malo te zemļe raskvase, pa napajaju bolesnoga.

Kad ta žena dokuči zemļe, izvlače klas iz strnike, pa pletu vinac i pivaju:

Diva Oliva žito dožela,
Žito dožela, tri vinca splela,
Žitom ji splela, vinom zalila.
Prvog je splela žita pšenice,
Drugog je splela vina lozice,
Trećeg je splela zdravļa, veseļa.
Koji je splela žita pšenice,
Onaj nosite u naše poļe,
Ne bi l nam poļe rodilo boļe;
Koji je splela vina lozice,
Otaj nosite u naše brdo,
Ne bi l nam brdo rodilo boļe;
Koji je splela zdravļa, veseļa,
Otaj nosite u naše selo,
Da nam je selo zdravo, veselo!

Kad vinac dopletu, odrežu rojte sa tkanice i svežu vinac, pa ga metnu na kapu vezaču i idu kući na *došeonicu*. Pivaju[1]:

1. Sunašce se lugom, kralo.
(Ladole mile! Oj, lade, oj![2])
To ne bilo jarko sunce[3],
Već to bio brat i seka.
Seka bratu poručuje[4]:
Dojd do mene, moj brajine[5]!
Ne mogu[6] ti, seko, dojti,
Dok ne rodi vrba grožđem,
Suvi javor jabukama,
Bili pelin bundivama.
Mudra bila mlada seka[7],
Kitila je[8] vrbu grožđem,
Suvi javor jabukama,
Bili pelin bundivama.

[1] Ovu sam pjesmu i sam zapisao u Komļatincima. Sitne razlike dodajem ovdje. [2] Iza svakoga retka. [3] sunce jarko. [4] progovara. [5] brajene. [6] Naglas ovako: ne mogú-ti. [7] Al je seka milostiva. [8] nakĭtila. *Ur.*

2. Sunce zajde, stra me najde,
Ništa cîkom pocikŭje.
Il je vila, il je zmija?
Nit je vila, nit je zmija,
Već divojka savezana:
Bîle ruke tïriplikom[1],
Crne kose s gajtänima.

Sl. 48. Žetelice idu kući na dožeonicu.

3. Mlad na końu bliže sela,
I u selu ogań gori.
Diver s kolom pomaŭje,
Na snašïcu namiguje:
Oja, oja, snao moja,
Crnë su ti oči tvoje!

---

[1] „Niki imaju konci u dućanu, što se zove *tïriplik*", odgovorila mi kazivačica na pitańe. *Dr. A. R.*

Još da sù ti obrvice,
Sve bi junake primamila,
I onȍga cȁrevića,
Koji šeće prid vojskȁma
Kano mȉsêc prid zvizdȁma[1].

4. Tri jetrve žito žele.
Jedna žela, snop nažela,
Druga žela, dva nažela,
Treća žela, tri nažela.
Legle malo prospavati,
Dok sa žita rosa pala.
Usta graja priko gaja,
Usta grma priko poļa.
Al eto ti svekrušina
Na traļavi kolesina!
Al govori svekre Petre:
Oj bora vam, snaje moje,
Što ste tako ponadbule,
Ko da su vas zmije klale,
Zmije klale i gušteri!
Niti su nas zmije klale,
Zmije klale ni gušteri,
No su krivi sinci tvoji,
Što no oru duge ńive,
Duge ńive i široke,
Ne mogu se prigledati,
A kamo li prižińati!

Dožeonica je boļa večera već u ikojoj drugoj mobi. Taj dan kupi gazda šećera, pa se svako tisto šećerom sladi. Svaka žena iz kuće dade za taj dan reduši pojednako jaja za kolače; i maka daju i drugog sitneža, što za taj dan treba.

Kad moba dojde, već znadu, kud će sutra na dožeonicu, jer su već kod kućegazde pozvani.

Srpovi su zajedno povezani, dok se večera, a posli večere se razvezuju i svako uzme svoj srp, pa ide kući.

Kad se sino kosi, pivaju:

1. Oj livado, nekošena travo,
Nit košena, nit volom pašena,
Već utrta momkom i divojkom.

2. U livadi pod javorom voda izvire,
Kraj ńe sidi lipa Kata, vode zavaća,
Dragi joj se s grada ita ružom rumenom,
Ona ńemu otituje, pa mu govori:
Ne ću tebe ni ružicu, okani me se!
Dragi joj se s grada ita lipom jabukom,
Ona ńemu otituje, pa mu govori:
Ne ću tebe ni jabuku, okani me se.
Dragi joj se s grada ita zlatnim prstenom,
Ona prsten na prst meće, pa mu govori:
Ako (')š cvića rad mirisa, dojdi u jutro,
Jer u jutro svako cviće rosno miriše;
Ako želiš vina piti, dojdi u podne,
Jer u podne sva gospoda za sofrom side;

[1] Piva se o žetava, al, kako starije žene kažu, pivala se je o Ivańu. Kad se piva o žetava, dodaje joj se ko i prvoj (br. *2.*, *Ur.) Ladolemile, oj, lade, oj!* — Jedna mi mlađa žena reče, da je to sve (br. 1., 2., 3.) jedna pisma. Mislim, da mlađi i zbiļa zbijaju sve u jedno. *B. J.*

Ako želiš dragu ļubit, dojdi u veče,
Jer u veče svaka draga za tim uzdiše.

Kad se sino kupi:

U livadi zeleni se trava
Pod javorom, gdi moj dragi spava.
Ja ga budim, u čelo ga ļubim:
Ustaj dragi, kiša pada na te,
Pokisnu ti vezena košuļa,
Što sam ono pod oraom vezla.

U mobi se rugaju gazdi pivajući mu:

Duga ńiva u zla gospodara,
Nit nam daje ručka ni užine,
Od večere i rakije
Ni spomena nije!

Ako je post, kad je moba, rugaju se: „Sazvo mobu na graovu čorbu!“

Prelo i posilo. Natpredaju se pivajući ovo:

Oj, prijo, prijo!
Čujem, čujem, prijo!
Koze ti u bašči.
Koliko?
Jedna.

To podvikuju po dvi žene. Čim koja naprede žicu, viče drugu i s ńom ovako govori. Kad žicu omota oko vretena, prede drugu žicu, dok ju ne doprede. Onda opet viče, samo joj zadńi odgovor bude: dvi, tri i daļe, dok ne naprede cilo vreteno.

Dok predu, pivaju ovo:

Predi, predi, preļo,
Udat ću te, kćero.
Za kog, za kog, mila majko?
Za svińara, kćero.
Ne ću, ne ću, mila majko!
U svińara svińe gude,
Spavat ne mogu[1].

Predi, predi, preļo,
Udat ću te, kćero.
Za kog, za kog, mila majko?
Za ovčara, kćero.
Ne ću, ne ću, mila majko!
U ovčara ovce dreče,
Spavat ne mogu[2].

Predi, predi, preļo,
Udat ću te, kćero.
Za kog, za kog, mila majko?
Za volara, kćero.
Oću, oću, mila majko!
U volara rosne gaće,
Bile pogače[3].

[1] G. je sabirač precrtao u rkp. varijantu: „U svińara trudna glava, med svińama spava“.

[2] Tako i ovdje: „Za *težaka*, kćero. U težaka trudna glava, u glavńama spava“.

[3] I ovdje ima varijanta: „Za *pisara*, kćero. U pisara bile ruke, Mekane jastuke“. I ta vrijedi! . . *Ur.*

Pravni običaji.

Dijeļeńe vune i priroda u zadruzi. *(Ć. L.)* Gazda dili vunu, kada ošišaju ovce. Izmiri vunu svu. Kada vidi, koliko ima, miri redom ļudma, pa ženama. Meću na rpe po avliji, jednu daļe od druge. Žene uzmu svaka kaku biligu; bilige dadu ditetu u krilo; ono ide od rpe do rpe, metne po jednu biligu na svaku rpu. To, kažu, *ždrebaju*. Tako je svakom pravom pripala po jedna rpa vune. Vunu izaberu: što je lipše, na stranu, što je gadno, na stranu. Najprije dile jednu, posli drugu, tako da svaki dobije boļe i gorje. Momcima dade gazda, koliko on oće. Dici nema dila. Tako dile sve, što imaju. Voće suvo i sirovo meću na *kvocke*.

Sprež. Otkad nema zadruga, spare se (udese) po dvi, po tri kuće u *spregu* ili *sprež*. Oni rade zajedno poļske poslove. Skupa oru, kose, kupe, voze, žańu i vrše.

To ugovore i utvrde na drugi dan Božića. Dojde jedan drugome, pa ga sprežnikovi kućani časte, a u večer ga prati s kolačem sva kućna čeļad k ńegovoj kući, pa opet kod ńega jedu i piju i pivaju.

Lonci, u kojima se jelo nosi, kad sprež radi u poļu, moraju biti šareni i čisti. Zovu se ratarski lonci. I ratarska zdila, iz koje sprežnici jedu, mora biti šareno kalajisana.

Kru mora biti mekan za taj dan. Ako nema kruva, a peku ga taj dan, pošaļu za ručak u poļe lepińe. Ako se vidi, da ne će biti dosta lepińa u poļu, naprave male kruščiće. Taki se krušac zove somunčić.

Ako na koga potvore, da je što učinio, kune se on, zove Boga za svidoka, a opet sam sebi od Boga želi svako zlo i osvetu, ako je učinio. Tako radi, ko nije kriv; a koji je kriv, taj se pravda, potvara na drugoga, svađa se i grdi onoga, koji ga potvara, pa spomińe i ńemu, što je on kad zla učinio, da samo sa sebe zbriše, što je kriv.

Ako ko sumńa, da je ko šta učinio, ukro, ili zapalio, ide vračevima, da mu pogode, je li zbiļa tako; ili vrača sam, pa ako bude, da vračke kažu, da je, onda to niko ne zbrisa s onoga, ma bio čist ko sunce, jer vele: „Gle, mislio sam da je on, pa je i zbiļa!“

Običaji u druženu s ļudima.

Drugovańe. Posestrimstvo. Vaļda nema u selu ni muškog, ni ženskog diteta, koje ne bi imalo svog *druga*, ili *drugu*. Muški se posli i boļe združe, kada pojdu za marvom, ali se u selu toliko na to ne pazi, koliko se gleđe, koja ženska s kojom druguje.

Drúge se najdu još za malena. Zavole se dvoje žensko dice, pa ako jim matere ne brane, združe se, a glede divojaka stariji i prozovu jedna drugu: *drugo*. Obično se združe divojke jedni godina, da skupa divuju i skupa se poudavaju.

Običaj je prije bio, a sad je već slabije, da svaka druga splete po narukvicu prije Ivańa. Na Ivańe sveže jedna drugoj narukvicu o ruku i kažu, da su *se posejate*. Postale su sestre.

Kad dica pojdu u školu, već po malo matere paze, s kim kćeri druguju. Vole majke, da jim kćeri s boļom dicom odaju. Kad se kći ispiše iz škole, onda je mati rastavļa sa drugom, ako majki druga nije po ćudi. Kažu u selu, da se druga po drugi poznaje, pa zato se svako jagmi za boļom drugom. Tu se mlogo gleđe. Radi bi, da je druga lipa, bogata, poštena, razumna, radena. Zato bude, da se često moraju materama za voļu rastati one, koje se vole, a rastanu se, da se nikada ne združe.

Druga se ponajviše zato traži, jer obično divojka divojku češļa. Drugina je dika, ako je u druge pletenica lipa. Sirota traži boļu drugu od sebe, da može doći u boļu kuću, da može viditi posla i običaja. Boļoj divojki dopustit će mater, da s lošijom druguje, samo ako je ova lipa, ńima ponizna, pa radena i poštena.

Kadgod bude, da dvi druge iz boļi kuća prime i sirotu u svoje društvo, pa druguju s ńome, ali su ono prave druge, a ova pridošlica je samo tako uz ńi.

Ako koja od ovi divojaka, što druguju, ima sestru divojku, ne ide ona sa sestrom nikada ni kroz selo, niti u crkvu. Druga joj je sve, a sestra je na sokaku ko tuđa.

Ako je god u selu, šeću kroz vašar dvi po dvi druge, pa ma da jim je odilo jednako, ipak, ko pozna običaje u tom kraju, zna, da to nisu sestre, nego samo druge.

Druga se s drugom dogovara, kako će košuļu praviti. Druge gleđu, da su jim na košuļa isti priplitovi i rasplitovi, da su jednaki vezovi. Skupa počimaju, jednako žure, da se zajedno ponove. Zato i odabiru matere drugu spram druge, jer sirota niti si može spremati ko bogata, niti može žuriti, da se skupa s ńom novi, jer mora prispiti i na drugi poso, da možda i kruva zasluži.

Dođe li i to doba, da si momke odabiru, to najprije druga drugi šapne (str. 358).

Divojka je najsretnija, kad ima iskrenu drugu. Ima ji, koje bi za drugu više učinile, već za rođenog brata i sestru. Znam, kad je nike

godine umrla divojka, pa ju je ńezina druga kajala od Mioļa do Božića, pa dok su druge divojke u veseļe, išla je drúga na grobļe, da plače za drúgom.

Ima i neiskreni druga, a to su divojki najveći zlotvori. Druga zna, kako je divojki u kući, zna, kako divojka radi, što ima, što je dobra na ńoj i koje su joj mane. Pa kad druga drugu ogovori, lakše se viruje, jer se misli, da druga drugu najboļe i pozna.

Najgorje je, kad se druge zavade. Onda ji cilo selo znade, a ima smutļivi duša, pa jedva dočekaju, da bude u selu kavge. To jedna drugu najprije malo ogovore, a kogod ode, pa prinese glas i još malo nadometne, pa se zlo zakuva, da se jedva kadgod pravo i smire. Ako se kad u kolu sastanu, pa jedna što zapiva, a druga pomisli, da je to ńoj, eto ti to za čas u kolu pisme za pismom, a onda tovari jedna na drugu prid svitom, što je, i što nije[1], a svit čuje, pa viruje. Vele: bile su druge, pa se najboļe i poznadu.

Druga drugu ritko zove imenom, nego od milińa kaže jedna drugoj: *drugo*, *šeļo*, *zlato*, *ļubo*, *ļubice*, *česno*, *rode*, *srećo*, *imešce*, *perje*, *lutko*, *vijojlico*, *bokarice*, *sejo*, *seko*, *sestrice*, *strinka*, *mila*, *medena*, *drago*.

Tako i drug druga zove: *druše*, *braca*, *brajine*, *fašu*, *prijane*, *prijateļu*, *brato*, *baćo*, *čiko*, *šurja*, *sete*, *redo*, *imeńače*, *priša*.

Divojka zove momka, s kim dobro živi, osobito, ako je to drugin momak: *svače*, *zlato*, *rode*, *brate*, *brajine*, *brato*, *bokarice*, *srećo*, *teče*, *prijane*, *prijateļu*, *druše*, *striče*, *divere*, *čiko*, *česno*.

Momak zove divojku: *svajo*, *zlato*, *rode*, *seko*, *sejo*, *sestro*, *sestrice*, *bokarice*, *srećo*, *ļubo*, *ļubice*, *tetka*, *prijo*, *prijice*, *drugo*, *strina*, *strinka*, *snašo*, *perje*, *vijojlice*, *šeļo*, *česno*, *imešce*, *lutko*, *mila*, *drago*.

---

[1] Slušo sam jednom, kako je Kata Rojtanova zapivala u kolu:

Gle inoče, kako se namaļa,
Ko krmača, kad se sva ukaļa.

Ǵula Andrićeva mislila, da je to ńoj, a istom su se zavadile, pa joj odgovori:

Šibaj dole rumenilo moje,
Šibaj s mene, idi na zelene!

Kata u gńevu privati:

Evo kuća pusta,
U ńoj nema društva.
Evo kuća lipova,
U ńoj nema nikoga,
Samo jedna kurva,
Ime joj je Ǵula.

A ova ju ošinu još gadnije:

Na tarabi potrzane tačke,
Što je Kaja švalera držala.
Da j jednoga, ne bi pisma bila,
Al četiri! — Kako osta živa!

Ako se druge udadu iste godine, ostanu one često druge i posli udaje, jer odma pane i jednoj i drugoj kućni teret na vrat, pa kad se sastanu, govore o svom tešku, a jedna drugu razumije, jer je jednoj ko i drugoj.

Ako se jedna drúga udade rano, možda u šesnaestoj godini, a druga ostane, ko što se dogodi kadgod, do dvadeset prve godine, nije onda ovoj divojki pristalo, da sa ženom druguje, jer će joj selo povikat, da je stara, a opet žena ima svoje brige, a divojka živi u vitar, pa nije ni prilično, da se sastaju. Druga s drugom ide skupa u crkvu, a' žena ne dospije svake nediļe, jer mora redovati. Druga s drugom igra u kolu, a mlogoj ženi nije kolo ni na pameti, ako je u teretu, i ako joj muž i svekrva ne ugađaju. Divojku mora neko počešļat svake nediļe, zato ona mora i zaboravit staru drugu, a tražit novu, pa kad ona novu drugu i druga ńu počešļa, već su one stare znanice.

Ako se jedna drúga udade, a drüga ostane, pa ako i ta misli uskoro zavit glavu, ne brine se ona odviše da stekne novu drugu. Dikoja se pogodi s kojom ženom, da je češļa, dikoju opet prikupe drüge dvi drúge iz komšiluka, pa je jedne nediļe jedna počešļa, a druge nediļe druga. Ako je te jeseni osim te divojke još koja ostala neudana, a bez druge, združe se te dvi, pa druguju, dok se ne udadu.

Kad se druge razudadu, ako su na blizu i ako jim se kuće svojataju, ostanu one druge i posli. Mlogo put se dogodi, da jedna i druga mora ugađati svojoj svekrvi, pa se slagat s onom, koju svekrva voli.

Koje snaše ne idu u kolo, sastaju se kod kuće, pa ji to združi. Govore o svojoj brigi, jedna se drugoj na svoj teret tuži, pa postanu svoje, ne znaju ni same, kako. Koje idu u kolo, združe se s onima, koje su vesele, ko i one.

Ļudi se rugaju ženama, kad reknu, da imaju drugu, jer vele, da je to samo za divojku, a žena, kad ima vinčana druga, da druge ne treba. Za šalu se rugaju ženama pivajući jim:

Druga drugu priko plota zvala: Nestalo mi čovikovi gaća!
„Gdi si, drugo, da ti kažem ruglo: Da je s plota, ne b bila sramota,
Al sa krakâ! — žalosna mu majka!“

Kad drugama dica prispiju, da divuju, gleđu matere, da ji združe, ako su na blizo, pa da se tako matere u ńima pomlade. Ako li jedna druga ima sina za ženidbu, a druga divojku za udaju, to jedna i druga svoje dite i miti i moli, upućuje i svituje, ne bi li se mladi

sastali, pa da se i stari iznova združe. Ako ji dica poslušaju, dobro je i dici i ńima, jer su stekla dica dvi majke, samo što matere nisu više druge, nego *príje*.

Susjedi. Kada čovik dojde u tuđu kuću, rekne: „Faļen Isus!" Oni odgovore: „Uvik Isus!" „Na zdravļe ručak (ili užina)!" Odgovore svi: „I ti zdrav bio! Odi s nama ručat!" On odgovori: „Fala, ne mogu, ja sam jeo". Oni odgovore: „Pa ne će se dva ručka (dvi večere, ili dvi užine) svaditi. Oni će se zbratiti. Ajd sidi, pa jedi!" Ko je mlađi, ustaje, dade mu misto. Ako nije ručo, sidne k stolu, makar da mu kuća nije daleko. Kada ji pozdravi, a vidi, da jedu, kaže: „Faļen Isus! Živa mi je majka!" Ako su veće svršili, ovi odgovore: „Nije živa, umrla je: svršili smo ručak!" Kada svrše ručak, ovaj kaže: „Na zdravļe! Fala na ručku! Želim vam ļubav vratit!"

Gosti. Otočani zalaze ponajviše u Privlaku, Vinkovce, Vukovar, Slakovce, Gradište, Župańu, Bošńake, Vrbańu, Komļatince, Nimce, Novoselo. Najviše idu u Privlaku i Komļatince. U ta dva sela se udaju i otale se žene i češće idu jedni drugima. O godu se pooditi moraju, jer se veli: „Ide god, da se vidi rod".

Žene, kada idu na god u goste, ponesu prijateļima kolač od lipog brašna, ili pogaču, a kada pođu kući, onda dobiju od príje kolača i pečenke.

Zafaļuju se: „Fala vam na dočeku, ručku (užini, lovri); dođite i vi k nama na svetog Antuna. Ako ne dođete, ne ću ni ja više k vama. S Bogom ostanite, nemojte štogod zamiriti! Baš ne bi došla, da nisam morala pamuka kupovati" (ili brdo, ili što drugo). Uvik se izgovori, da je što morala kupit. Zato i vele, kad ko ide na god, da što kupi, a ostane i na jelu, da je otišo: „Zarad brda, pa rad grla".

Kada je god, jedu čitav dan; kako koji prijateļ dođe, taki jede, sve do deset sati. Dobiju kuvana mesa brez čorbe, liti; u zimi dobiju lučeńe i pržena kupusa. U pol dana bude čorbe od friška mesa, sarma, pečenka, kaki bravac, kolača. Za lovru dobiju pečenke i kolača, tako isto i za večeru dobiju ulomaka.

Ako ko dođe kamo u goste, neka pazi, da ne bi kašikom greco po zdili. To je sramota. Govori se, da je niki čovik došo u goste svom dobrom prijateļu i dali mu, da jede. Kako príja donese koju zdilu prid ńega, on sve jelo pojede i greca kašikom po zdili. Prija mu reče: „O, prijateļu! otkako sam u ovu kuću dovedena, još mi nije zdila ogrebena" (jer ona dosta jela pripremi). Prijateļ odgovori: „Draga prijo! Otkako sam ja posto, još nije iza mene ni podrobac osto" (jer on puno jede).

Godišńi običaji.

Domaći običaji.

Božić[1]. (I. Običaji.) *Kokošji badńak.* Na kokošji badńak (dan prije badńaka) rane se kokoši devet puta i to u jedeku: jedek se metne uokolo i uokolo naspu rane, ali se ne vabe. To vračaju, da kokoši ne idu u drugu stranu neti. *(B. J.)*

Badńak. 1. Na badńak rano u jutro dolazi zet kućni na penǵer i viče: „Oćete li primiti *položaja?*“ Žene odgovore: „Oćemo, ajde unutra!“ On dođe u kuću, promiša vatru na banku govoreći: „Kobile vam se ždribile, krave vam se telile, ovce se jańile, kokoši nele jajca i legle se!“ Dotle jedna žena drži u zdili kukuruza, a kad on izgovori, prospe žena kukuruze na ńega. Sad i on sidne uz vatru, ne bi li kokoši dobro sidile, puno nele i dobro legle.

2. U jutro rano ide se iskati voska od komšije, koji ima čelâ. Koji treba voska, dođe u kuću, pozdravi domaće ovako: „Faļen Isus! Čestit vam Adam i Eva!“ Domaći odgovore: „Živ i zdrav bio!“ Dadu mu stolicu, da sidne, a to zato, da i ńiove kokoši dobro side i dobro piliće izvode. Pospu ga kukuruzima, da bude mlogo rane one godine. Kad dobije vosak, ide kući, da pravi sviće za božićnu večer.

3. Mise tri kruva: jedan za badńak u večer, drugi za prvi dan Božića, a treći za novu godinu. Kru, koji se pravi za badńak, opasan je uokolo i odozgor unakrst tistom i po gorńoj kori okitit: u poli je ružica, u prvom odilu plug i kanǵija, u drugom klas žita, u trećem misec, u četvrtom zvizda[2]. Kru, koji mise za Božić i novu godinu, opašu tistom i prikriže unakrst. Na poli kruva je ružica, uokolo su četiri zvizde.

4. Prave i lepińe za blage dane. Na lepińi težačkoj ili *volarici* naprave četiri sise od tista; na lepińi *końarici* naprave dvi sise od tista; na *ovčarici* dvi, a na *svińarici* dvanaest sisa. Lepińu čelaricu ištipaju odozgor, da je slična satu meda. Te lepińe nose težaci u jutro svojoj marvi, iskidaju na komadiće i svakom po zalogaj daju.

5. Mise i tri čiste lepińe. To se zovu: *lepińe od grla.* Na badńak mora svako okusit malo lepińe, da grlo ne boli, i napiti se medene rakije za lepińom.

6. Prave od tog voska, što su dobili, tri božićne sviće. Uvaļaju kudiļe misto fitiļa, ugrivaju vosak pri zjalu sobne peći i lipe ga oko

[1] Pod ovaj su natpis uzeti svi običaji od *Božića* do *Poklada*.
[2] U rkp. precrtano: „Taj se kruh zove *badńača*“. *Ur.*

kudiļe. Na svakoj svići naprave pojas: na prvoj jedan, na drugoj dva, a na trećoj tri, radi jedinstva u Bogu, radi Boga i čovika u Isusu i radi tri osobe u prisvetom Trojstvu. Prvu i drugu sviću malo ištipaju po pojasu. Prva je za badńak, druga za Božić, treća za novu godinu.

7. U večer o pozdravļeńu jedan čovik gologlav ide po slamu. Čim unese slamu u kuću, počme vikati: *kvo-kvo*, da kokoši dobro legu piliće, a dica za ńim odgovaraju: *pi-pi*, da se pilići dobro kupe oko kvočke.

Kad uniđe u sobu, veli: „Čestit vam Bog i Božić i Adam i Eva!“ Ukućani odgovarajn: „Živ i zdrav bio!“

8. Slama se istrese na sobu i traže tri cila klasa. Klasje i sviće omotaju se novom krpom i svežu se zajedno. Na siniju se metne slame i pokrije bilim stojnikom.

9. Žene dođu siniji i izvlače ispod stojnika svaka po slamku, da vide, kakva će te godine u koje kudiļa biti. U koje slamka duļa, u te i kudiļa boļa.

10. Zapale sviću i dadu muškom ditetu u ruku. Dite se okrene kod sinije i veli: „Faļen Isus!“ Ukućani odgovaraju: „Uvik Isus! A što veli dragi Bog, sinko?“ Dite kaže: „Da se veselimo i da pijemo vino“. Tako se to tri put govori, a kad se treći put izgovori, skoči dite, koliko može visoko, a ukućani mu vele: „Toliki do godine narasto!“ Onda se svića metne na siniju u čašu, gdi ima svakakve rane. Tu su i druge dvi božićne sviće. Pod siniju u sobi metnu se amovi i s pluga raonik i crtalo. Na siniju metnu suvi sir i jabuku.

11. Prvo jelo te večeri je čorba od rasola sa ribom friškom, ili suvom. Kad se ta čorba na siniju donese, pokrije se zdila kruvom, a kućni gazda se prikrsti, a za ńim svi redom i šapćuć mole 15 Očenaša i 15 Zdravi Marija na slavu porođeńa Isusova. Onda uzme gazda kruv *badńaču*, prereže ga po poli, i od jedne pole reže komade družini u kući. Čorba se jede s badńačom.

12. Posli čorbe uzme gazda vina u kašiku i zalije onu sviću. Ukućani gledaju, na koga će dim, jer će taj umriti do godine. Ako pođe na mlado dim, govore stari: „Kud ćeš na mlado siroče? Mi smo stariji, red je, da mi prije pomremo!“ Ipak svako pomalo duše dim od sebe. Ako k starom nagne dim, vele mladi: „Tamo, tamo! Tebi je i doba“. A stari se ogovara, kaže: „Rad sam i sam, ali ipak ne do mi Bog! Još volim koju godinu poživiti, već umriti!“ — Iza toga večeraju: papule od bila grâ i bila luka, lopčage sa bun-

devskim simenom, medene pite, oraovače i makovače, oraja, kalotina i suvi šļiva.

13. Pod večerom uzme koja žena iglu i stane na kraj sinije, da šije stojnik. Šije ga unakrst: prvi i treći, drugi i četvrti kraj. Koja druga žena zapita ju: „A što ti to šiješ?“ Ona odgovara: „Vuku zube, ajduku ruke.“ To se čini zato, da ji ajduci ne robe i kurjak marve ne koļe.

14. Posli večere režu svakom po malo sira i jabuke, da svako okusi.

15. Posli večere pokupe žene sve mrvice sa sinije i spreme ji. (Tako čine cila Božića i Uskrsa. Te mrvice se čuvaju, a ako se ko u kući razboli, kade ga svetim travama i tim mrvicama).

16. Kad je to gotovo, zapovidi gazda mladima, da pivaju. Sva mladež posida na slamu i piva:

Oj božiću,	Ne čud mi se,	A mladiće
(Koledo![1]*)*	Što sam tako	Pomoriti,
Tri nožića:	Blidolika!	Tebe starca
Prvim riže	Zmaj se leže	Zatirati
Bili lebac,	U korenu,	U planinu
Drugim riže	Sivi soko	Med vlajine,
Suvi sirac,	U vršiki.	Gdi vlajine
Trećim riže	Zmaj sokolu	Svilu predu,
Zeleniku.	Popričuje:	Gajtan pletu
Oj jabuko	Ne vij gńizdo	Junacima
Zeleniko!	Više mene!	Na čakšire,
Što si tako	Gńizdo ću ti	Divojkama
Blidolika?	Oboriti	Na kalčine.

17. Na polnoćku spremaju se u svečano ruvo. Divojke su obično u bilom odilu: bile košuļe, marame i zapregovi, a na glavi uz kupovno cviće ima svaka kakav zeleni listak olipļen pozlatom. Nijedna ne nosi te noći zimskog ogrtača na sebi.

Božić. 1. Kad se posli polnoćke vrate kući, spavaju do zornice na slami, onda oblače drugo ruvo za tu sv. misu. Ob dan se muški kod stola kartaju, a mladež ženska ili se karta, ili se igra na orase.

2. Za ručkom na prvi dan Božića pale se dvi božićne sviće i opet se trnu ko i na badńak za večerom.

3. Posli polnoćke došo je opet zet položaj svom starcu i babi, i ostaje kod ńi cili prvi dan Božića. U večer toga dana nakite ga ńegove svaje i šurjinice. Metnu mu oko šešira kobasicu, po povismo lana i kudiļe i kolač, i prate ga svi ńegovoj kući pivajući:

[1] Iza svakog retka.

Ajte, gosti, za radosti! — Mi pratimo naše goste
(Oj, ovčice moja, oj, jelo zelena![1]) — Do pô sela čašicama,
Od pô sela pismicama[2]. *(Pavo Subašić.)*

Kad doprate zeta kući, dočekaju ji prijateļi i nose na siniju, što ima najboļega. Tu ostaju do pô noći.

Na drugi dan Božića dolazi položaj iznova k ńima i pozdravļa ji: „Faļen Isus! Čestit vam Bog i Božić i Sveti Stipan!“ Opet ga dočikaju ko i jučer, i tu ostaje on opet cio dan. U večer ga prate kući ko i sinoć.

Na treći dan Božića u jutro iznaša se slama iz sobe i zrače se sobe.

Slamu skupe i nose u šļivike. Meću na šļive, po malo slame na svaku, ne bi li boļe rodile. Kad se slama iznese iz sobe, govori se: Mi sada pridajemo Božić ciganma.

Stara godina. Taj dan se posti do večeri, a za večeru se kuva meso i mrsna jela. Kod večere se čestita Nova godina.

Nova godina se čestita ovako: „Čestitam vam Novu godinu. Živi i zdravi ostali i više Novi godina dočekali!“

Kad na Novu godinu treba da sidnu za užinu, kleknu oko sinije i mole na glas. (Ima kuća, gdi cile godine mole na glas.)

Tri sveta kraļa. 1. U oči tog sveca blagosivļe se voda. 2. U večer se svakó za se Bogu moli. 3. U jutro još prije zvona odreduje gazda, kud će ko u poļe, ili k marvi. Razdili se sveta voda. Svakom se dade po stakalce vode i idu u poļa. Najstarija žena posveti bunar i bašču; reduša posveti živad; svińari, govedari, čobani — svaki svoje stado; jedan ukućanin ide i sveti ńive, livade i gumno; kudgod dođe, klekne, pozdravi Gospu i blagosivļe. 4. Za rana još u tri sata u jutro idu žene na grobļe, da posvete grobove svoji rođaka. 5. U jutro se najprije umivaju u vodi bunarici, a onda u svetoj vodi.

(II. Gatańa.) 1. Na Badńak poste momci i divojke cio dan do večere, da vide na snu, ko je suđeni. 2. Kad se na Badńak slama unese i penǵeri se zatvore, ne otvaraju se oni, dok se slama opet ne

---

[1] Iza svakog retka.

[2] Majka mi moja reče, da ne zna, da se ta pisma piva, nego mi kazuje ovu:

Ajte, gosti, za radosti, — Gosti će se šerbetati.
Dokle vam se sitom sije. — Mi pratimo naše goste
Kad se lati rešetati, — Do pol sela čašicama,
Od pol sela pismicama.

To se piva bez „*Oj ovčice*“.

iznese. 3. Na Badńak u večer posli večere jede se pečena beskorka. da se ne ošuga čovik ni žena. 4. Na Badńak ne smije sočivo na siniju, da ne bude u kući stinica. 5. Prije čorbe ne smije se okusiti suvi šļiva, jer će biti puno švaba po zidu u sobi. 6. Ne smije se prije čorbe ni makovača jesti, jer će biti puno mravi u sobi. 7. Sanduci i ormari ne otvaruju se cila Božića, da ne bi kurjak klao marvu. 8. Kreveti su svečano spremļeni, ali na ńima se ne spava ti dana, nego na slami. 9. Cilog Božića stoji na stolu, gdi se jede, marama i kļuč. Pazi samo jako, da ni marama, ni kļuč ne pade nikad na zemļu. To jim treba, ako koga ko urekne. 10. Kļuč čuvaju, da liče ńim cile godine od frasta. Od Božića do Tri kraļa: 11. niko ne ide na bunar po vodu, ni po drva po mraku; 12. ne napajaju końe, ne podmisuju kvas, kad sunce zajde; 13. ne predu s večera ni po noći; 14. ne suču ni ne sastavļaju pređu za stative; 15. ne luže prisnu pređu; 16. na nijednom vretenu ne smije ostati pređe od Božića do Tri kraļa, ako je to napredeno prije Božića, a opet ne smiju u to doba ni motati na rašak; zato se sva pređa na rašak namota prije Božića; 17. koliko vretena napredu dańu od Božića do Tri kraļa, toliko će imati truba tkańa one godine.

Poklade. (I. Domaći običaji.) *Sramotni ponediļak.* Onda počińu svakake sramote.

Ubojni utorak (jer je taj dan Isus ubojice trpio).

Vrtićeva srida. (Taj se je dan zavrtilo svemu svitu, niko pametan nije.) 1. Ništa se ne smije okretati. 2. Žene ne predu, da jim se mozak ne zavrti. 3. Ne pregu se końi, niti se kud ide na kolima. 4. Niko se taj dan ne vinčava.

Usnovani četvrtak (jer je taj dan Isus svit osnovo).

Mišji petak (jer su onda sve životińe stvorene).

Zaklopita subota, jer se taj dan završuju ti dani, a daļe se zovu dani: *Pokladna nediļa* (ili *Prvi dan poklada). Drugi dan poklada. Treći dan poklada* ili *Pokladni utorak;* pale povisma kudiļe u sobi. *Pepelnica* (ili *Čista srida.)* Majka mi moja kazuje, da su prije mlade žene i ļudi slavili ova tri pokladna dana i Čistu sridu. Sada je to ritko. Bilo je nekoliko put ovi zadńi dvadeset godina. Kako bude rane u ambaru, tako se slave i poklade. Spremļali su večeru, ko momci i divojke. Bilo je kadkod da su po dvi, tri, zadruge skupa slavile, pa svaku večer kod druge kuće, i to je uvik išla posli večere cila zadruga (ļudi i žene) na veseļe. Mladež je išla, gdi je kolo. Bude kolo i kod stari, ali samo za stare, jer je u Otoku prije bilo mlogo gajdaša, pa bude, da u one dane i stari poigraju.

Na Čistu sridu vele: „Korizma, pizma“, jer se je do sad sve veselilo, igralo i pivalo: bile poklade i svatovi, a sada to sve pristalo. Nema veseļa, nego sidi gdi i jedno drugog rešetaj. Svi se lonci oribaju u pepelu, jer će se do Uskrsa kuvati samo posna jela.

Lakomi četvrtak. Zove se *lakomi*, jer mladež pojede taj dan, što je još mrsna ostalo iza poklada. Prije, dok su više postili, davali su ciganma na Lakomi četvrtak sve, što je ostalo od poklada. Sad pojedu i sami, štogod bude mrsa.

Iza toga se broji daļe: *Čisti petak, Čista subota* i t. d.

(II. Ulični običaji i zabave.) *Ulice.* Dvi nediļe prije poklada, pojdu divojčice naviščivat poklade selom. Skupe se divojčice, što su poispisivane iz škole, nose u krilu kučina i štapića; s ńima idu momčići i nose šibica. Kroz selo idu pivajući[1]:

Ajte, druge, na ulice!
(Kalo, kalilo!
Kalilovo vito pero,
Zimi zeleno.[2])

Ne mogu ti na ulice,
Svekar će mi s vojske doći,
Vaļa svekru stolac dati,
Vaļa svekra izuvati,
Vaļa svekru noge prati.

Kad dojdu na kraj sela, namotaju kučine na štapić, a dečaci zapale, pa se tako bacaju kučinama za svakim, ko izvan sela ukraj ńi projde.

Sad i toga običaja nestaje, jer divojke divuju odma, čim se iz škole ispišu. Kad koja divojčica otkrije glavu i klekne u red med divojke, makar joj bilo istom dvanaest godina, već se ona vlada ko prava velika divojka, a za ove igre ne mari, jer mora poslenim danom za poslom, a ne u šalu i veseļe.

Vrtićeva srida. 1. Žene udate, a mlade, počmu slaviti poklade još na *Vrtićevu sridu.* Žene se ne opremļaju u drugo ruvo do li u svoje. Idu od kuće do kuće, bacaju kroz penģere na sokak jastuke svoji parica. Ondi se pribacuju priko jastuka. Dojdu i ńiovi parovi, mladi ļudi, pa skaču po jastucima. Vidi se to u svakom sokaku na više mista, gdi padaju jastuci kroz penģere na sokak.

2. Žene ne tkaju, nego idu od kuće do kuće i pale kučine, pa sve bacaju jedna drugoj pod noge. Ne miruju od nikoga.

Bal. Cilo pokladno veseļe zovu u Otoku *bal.* U drugi sela su *bušari, fašańke, maškare, kurjače*, a u Otoku se kaže divojki: opremila se je u bal.

Običaj je bio od starine, da četiri pokladna dana spremaju momci i divojke večeru. Sad taj običaj pristaje. To je bilo ovako:

---

[1] U rukopisu ostavļeno na početku prazno mjesto za 4—5 redaka. *Ur.*
[2] Ova tri retka pivaju se iza svakoga retka.

iznese. 3. Na Badńak u večer posli večere jede se pečena beskorka. da se ne ošuga čovik ni žena. 4. Na Badńak ne smije sočivo na siniju, da ne bude u kući stinica. 5. Prije čorbe ne smije se okusiti suvi šļiva, jer će biti puno švaba po zidu u sobi. 6. Ne smije se prije čorbe ni makovača jesti, jer će biti puno mravi u sobi. 7. Sanduci i ormari ne otvaruju se cila Božića, da ne bi kurjak klao marvu. 8. Kreveti su svečano spremļeni, ali na ńima se ne spava ti dana, nego na slami. 9. Cilog Božića stoji na stolu, gdi se jede, marama i kļuč. Pazi samo jako, da ni marama, ni kļuč ne pade nikad na zemļu. To jim treba, ako koga ko urekne. 10. Kļuč čuvaju, da liče ńim cile godine od frasta. Od Božića do Tri kraļa: 11. niko ne ide na bunar po vodu, ni po drva po mraku; 12. ne napajaju końe, ne podmisuju kvas, kad sunce zajde; 13. ne predu s večera ni po noći; 14. ne suču ni ne sastavļaju pređu za stative; 15. ne luže prisnu pređu; 16. na nijednom vretenu ne smije ostati pređe od Božića do Tri kraļa, ako je to napredeno prije Božića, a opet ne smiju u to doba ni motati na rašak; zato se sva pređa na rašak namota prije Božića; 17. koliko vretena napredu dańu od Božića do Tri kraļa, toliko će imati truba tkańa one godine.

Poklade. (I. Domaći običaji.) *Sramotni ponediļak.* Onda počińu svakake sramote.

Ubojni utorak (jer je taj dan Isus ubojice trpio).

Vrtićeva srida. (Taj se je dan zavrtilo svemu svitu, niko pametan nije.) 1. Ništa se ne smije okretati. 2. Žene ne predu, da jim se mozak ne zavrti. 3. Ne pregu se końi, niti se kud ide na kolima. 4. Niko se taj dan ne vinčava.

Usnovani četvrtak (jer je taj dan Isus svit osnovo).

Mišji petak (jer su onda sve životińe stvorene).

Zaklopita subota, jer se taj dan završuju ti dani, a daļe se zovu dani: *Pokladna nediļa* (ili *Prvi dan poklada). Drugi dan poklada. Treći dan poklada* ili *Pokladni utorak;* pale povisma kudiļe u sobi. *Pepelnica* (ili *Čista srida.)* Majka mi moja kazuje, da su prije mlade žene i ļudi slavili ova tri pokladna dana i Čistu sridu. Sada je to ritko. Bilo je nekoliko put ovi zadńi dvadeset godina. Kako bude rane u ambaru, tako se slave i poklade. Spremļali su večeru, ko momci i divojke. Bilo je kadkod da su po dvi, tri, zadruge skupa slavile, pa svaku večer kod druge kuće, i to je uvik išla posli večere cila zadruga (ļudi i žene) na veseļe. Mladež je išla, gdi je kolo. Bude kolo i kod stari, ali samo za stare, jer je u Otoku prije bilo mlogo gajdaša, pa bude, da u one dane i stari poigraju.

Na Čistu sridu vele: „Korizma, pizma“, jer se je do sad sve veselilo, igralo i pivalo: bile poklade i svatovi, a sada to sve pristalo. Nema veseļa, nego sidi gdi i jedno drugog rešetaj. Svi se lonci oribaju u pepelu, jer će se do Uskrsa kuvati samo posna jela.

Lakomi četvrtak. Zove se *lakomi*, jer mladež pojede taj dan, što je još mrsna ostalo iza poklada. Prije, dok su više postili, davali su ciganma na Lakomi četvrtak sve, što je ostalo od poklada. Sad pojedu i sami, štogod bude mrsa.

Iza toga se broji daļe: *Čisti petak, Čista subota* i t. d.

(II. Ulični običaji i zabave.) *Ulice.* Dvi nediļe prije poklada, pojdu divojčice naviščivat poklade selom. Skupe se divojčice, što su poispisivane iz škole, nose u krilu kučina i štapića; s ńima idu momčići i nose šibica. Kroz selo idu pivajući[1]:

Ajte, druge, na ulice!
(Kalo, kalilo!
Kalilovo vito pero,
Zimi zeleno.[2])
Ne mogu ti na ulice,
Svekar će mi s vojske doći,
Vaļa svekru stolac dati,
Vaļa svekra izuvati,
Vaļa svekru noge prati.

Kad dojdu na kraj sela, namotaju kučine na štapić, a dečaci zapale, pa se tako bacaju kučinama za svakim, ko izvan sela ukraj ńi projde.

Sad i toga običaja nestaje, jer divojke divuju odma, čim se iz škole ispišu. Kad koja divojčica otkrije glavu i klekne u red med divojke, makar joj bilo istom dvanaest godina, već se ona vlada ko prava velika divojka, a za ove igre ne mari, jer mora poslenim danom za poslom, a ne u šalu i veseļe.

Vrtićeva srida. 1. Žene udate, a mlade, počmu slaviti poklade još na *Vrtićevu sridu.* Žene se ne opremļaju u drugo ruvo do li u svoje. Idu od kuće do kuće, bacaju kroz penǵere na sokak jastuke svoji parica. Ondi se pribacuju priko jastuka. Dojdu i ńiovi parovi, mladi ļudi, pa skaču po jastucima. Vidi se to u svakom sokaku na više mista, gdi padaju jastuci kroz penǵere na sokak.

2. Žene ne tkaju, nego idu od kuće do kuće i pale kučine, pa sve bacaju jedna drugoj pod noge. Ne miruju od nikoga.

Bal. Cilo pokladno veseļe zovu u Otoku *bal.* U drugi sela su *bušari, fašańke, maškare, kurjače*, a u Otoku se kaže divojki: opremila se je u bal.

Običaj je bio od starine, da četiri pokladna dana spremaju momci i divojke večeru. Sad taj običaj pristaje. To je bilo ovako:

---

[1] U rukopisu ostavļeno na početku prazno mjesto za 4—5 redaka. *Ur.*
[2] Ova tri retka pivaju se iza svakoga retka.

Godišńi običaji.

Domaći običaji.

Božić[1]. (I. Običaji.) *Kokošji badńak.* Na kokošji badńak (dan prije badńaka) rane se kokoši devet puta i to u jedeku: jedek se metne uokolo i uokolo naspu rane, ali se ne vabe. To vračaju, da kokoši ne idu u drugu stranu neti. *(B. J.)*

Badńak. 1. Na badńak rano u jutro dolazi zet kućni na penǵer i viče: „Oćete li primiti *položaja?*“ Žene odgovore: „Oćemo, ajde unutra!“ On dođe u kuću, promiša vatru na banku govoreći: „Kobile vam se ždribile, krave vam se telile, ovce se jańile, kokoši nele jajca i legle se!“ Dotle jedna žena drži u zdili kukuruza, a kad on izgovori, prospe žena kukuruze na ńega. Sad i on sidne uz vatru, ne bi li kokoši dobro sidile, puno nele i dobro legle.

2. U jutro rano ide se iskati voska od komšije, koji ima čelâ. Koji treba voska, dođe u kuću, pozdravi domaće ovako: „Faļen Isus! Čestit vam Adam i Eva!“ Domaći odgovore: „Živ i zdrav bio!“ Dadu mu stolicu, da sidne, a to zato, da i ńiove kokoši dobro side i dobro piliće izvode. Pospu ga kukuruzima, da bude mlogo rane one godine. Kad dobije vosak, ide kući, da pravi sviće za božićnu večer.

3. Mise tri kruva: jedan za badńak u večer, drugi za prvi dan Božića, a treći za novu godinu. Kru, koji se pravi za badńak, opasan je uokolo i odozgor unakrst tistom i po gorńoj kori okitit: u poli je ružica, u prvom odilu plug i kanǵija, u drugom klas žita, u trećem misec, u četvrtom zvizda[2]. Kru, koji mise za Božić i novu godinu, opašu tistom i prikriže unakrst. Na poli kruva je ružica, uokolo su četiri zvizde.

4. Prave i lepińe za blage dane. Na lepińi težačkoj ili *volarici* naprave četiri sise od tista; na lepińi *końarici* naprave dvi sise od tista; na *ovčarici* dvi, a na *svińarici* dvanaest sisa. Lepińu čelaricu ištipaju odozgor, da je slična satu meda. Te lepińe nose težaci u jutro svojoj marvi, iskidaju na komadiće i svakom po zalogaj daju.

5. Mise i tri čiste lepińe. To se zovu: *lepińe od grla.* Na badńak mora svako okusit malo lepińe, da grlo ne boli, i napiti se medene rakije za lepińom.

6. Prave od tog voska, što su dobili, tri božićne sviće. Uvaļaju kudiļe misto fitiļa, ugrivaju vosak pri zjalu sobne peći i lipe ga oko

[1] Pod ovaj su natpis uzeti svi običaji od *Božića* do *Poklada.*
[2] U rkp. precrtano: „Taj se kruh zove *badńača*“. *Ur.*

kudiļe. Na svakoj svići naprave pojas: na prvoj jedan, na drugoj dva, a na trećoj tri, radi jedinstva u Bogu, radi Boga i čovika u Isusu i radi tri osobe u prisvetom Trojstvu. Prvu i drugu sviću malo ištipaju po pojasu. Prva je za badńak, druga za Božić, treća za novu godinu.

7. U večer o pozdravļeńu jedan čovik gologlav ide po slamu. Čim unese slamu u kuću, počme vikati: *kvo-kvo*, da kokoši dobro legu piliće, a dica za ńim odgovaraju: *pi-pi*, da se pilići dobro kupe oko kvočke.

Kad uniđe u sobu, veli: „Čestit vam Bog i Božić i Adam i Eva!“ Ukućani odgovarajn: „Živ i zdrav bio!“

8. Slama se istrese na sobu i traže tri cila klasa. Klasje i sviće omotaju se novom krpom i svežu se zajedno. Na siniju se metne slame i pokrije bilim stojnikom.

9. Žene dođu siniji i izvlače ispod stojnika svaka po slamku, da vide, kakva će te godine u koje kudiļa biti. U koje slamka duļa, u te i kudiļa boļa.

10. Zapale sviću i dadu muškom ditetu u ruku. Dite se okrene kod sinije i veli: „Faļen Isus!“ Ukućani odgovaraju: „Uvik Isus! A što veli dragi Bog, sinko?“ Dite kaže: „Da se veselimo i da pijemo vino“. Tako se to tri put govori, a kad se treći put izgovori, skoči dite, koliko može visoko, a ukućani mu vele: „Toliki do godine narasto!“ Onda se svića metne na siniju u čašu, gdi ima svakakve rane. Tu su i druge dvi božićne sviće. Pod siniju u sobi metnu se amovi i s pluga raonik i crtalo. Na siniju metnu suvi sir i jabuku.

11. Prvo jelo te večeri je čorba od rasola sa ribom friškom, ili suvom. Kad se ta čorba na siniju donese, pokrije se zdila kruvom, a kućni gazda se prikrsti, a za ńim svi redom i šapćuć mole 15 Očenaša i 15 Zdravi Marija na slavu porođeńa Isusova. Onda uzme gazda kruv *badńaču*, prereže ga po poli, i od jedne pole reže komade družini u kući. Čorba se jede s badńačom.

12. Posli čorbe uzme gazda vina u kašiku i zalije onu sviću. Ukućani gledaju, na koga će dim, jer će taj umriti do godine. Ako pođe na mlado dim, govore stari: „Kud ćeš na mlado siroče? Mi smo stariji, red je, da mi prije pomremo!“ Ipak svako pomalo duše dim od sebe. Ako k starom nagne dim, vele mladi: „Tamo, tamo! Tebi je i doba“. A stari se ogovara, kaže: „Rad sam i sam, ali ipak ne do mi Bog! Još volim koju godinu poživiti, već umriti!“ — Iza toga večeraju: papule od bila grâ i bila luka, lopčage sa bun-

devskim simenom, medene pite, oraovače i makovače, oraja, kalotina i suvi šļiva.

13. Pod večerom uzme koja žena iglu i stane na kraj sinije, da šije stojnik. Šije ga unakrst: prvi i treći, drugi i četvrti kraj. Koja druga žena zapita ju: „A što ti to siješ?“ Ona odgovara: „Vuku zube, ajduku ruke.“ To se čini zato, da ji ajduci ne robe i kurjak marve ne koļe.

14. Posli večere režu svakom po malo sira i jabuke, da svako okusi.

15. Posli večere pokupe žene sve mrvice sa sinije i spreme ji. (Tako čine cila Božića i Uskrsa. Te mrvice se čuvaju, a ako se ko u kući razboli, kade ga svetim travama i tim mrvicama).

16. Kad je to gotovo, zapovidi gazda mladima, da pivaju. Sva mladež posida na slamu i piva:

Oj božiću,
(Koledo![1]*)*
Tri nožića:
Prvim riže
Bili lebac,
Drugim riže
Suvi sirac,
Trećim riže
Zeleniku.
Oj jabuko
Zeleniko!
Što si tako
Blidolika?
Ne čud mi se,
Što sam tako
Blidolika!
Zmaj se leže
U korenu,
Sivi soko
U vršiki.
Zmaj sokolu
Popričuje:
Ne vij gńizdo
Više mene!
Gńizdo ću ti
Oboriti
A mladiće
Pomoriti,
Tebe starca
Zatirati
U planinu
Med vlajine,
Gdi vlajine
Svilu predu,
Gajtan pletu
Junacima
Na čakšire,
Divojkama
Na kalčine.

17. Na polnoćku spremaju se u svečano ruvo. Divojke su obično u bilom odilu: bile košuļe, marame i zapregovi, a na glavi uz kupovno cviće ima svaka kakav zeleni listak olipļen pozlatom. Nijedna ne nosi te noći zimskog ogrtača na sebi.

Božić. 1. Kad se posli polnoćke vrate kući, spavaju do zornice na slami, onda oblače drugo ruvo za tu sv. misu. Ob dan se muški kod stola kartaju, a mladež ženska ili se karta, ili se igra na orase.

2. Za ručkom na prvi dan Božića pale se dvi božićne sviće i opet se trnu ko i na badńak za večerom.

3. Posli polnoćke došo je opet zet položaj svom starcu i babi, i ostaje kod ńi cili prvi dan Božića. U večer toga dana nakite ga ńegove svaje i šurjinice. Metnu mu oko šešira kobasicu, po povismo lana i kudiļe i kolač, i prate ga svi ńegovoj kući pivajući:

[1] Iza svakog retka.

Ajte, gosti, za radosti!
(Oj, ovčice moja, oj, jelo zelena![1])
Mi pratimo naše goste
Do pô sela čašicama,
Od pô sela pismicama[2].
(*Pavo Subašić.*)

Kad doprate zeta kući, dočekaju ji prijateļi i nose na siniju, što ima najboļega. Tu ostaju do pô noći.

Na drugi dan Božića dolazi položaj iznova k ńima i pozdravļa ji: „Faļen Isus! Čestit vam Bog i Božić i Sveti Stipan!“ Opet ga dočikaju ko i jučer, i tu ostaje on opet cio dan. U večer ga prate kući ko i sinoć.

Na treći dan Božića u jutro iznaša se slama iz sobe i zrače se sobe.

Slamu skupe i nose u šļivike. Meću na šļive, po malo slame na svaku, ne bi li boļe rodile. Kad se slama iznese iz sobe, govori se: Mi sada pridajemo Božić ciganma.

Stara godina. Taj dan se posti do večeri, a za večeru se kuva meso i mrsna jela. Kod večere se čestita Nova godina.

Nova godina se čestita ovako: „Čestitam vam Novu godinu. Živi i zdravi ostali i više Novi godina dočekali!“

Kad na Novu godinu treba da sidnu za užinu, kleknu oko sinije i mole na glas. (Ima kuća, gdi cile godine mole na glas.)

Tri sveta kraļa. 1. U oči tog sveca blagosivļe se voda. 2. U večer se svakó za se Bogu moli. 3. U jutro još prije zvona određuje gazda, kud će ko u poļe, ili k marvi. Razdili se sveta voda. Svakom se dade po stakalce vode i idu u poļa. Najstarija žena posveti bunar i bašču; reduša posveti živad; svińari, govedari, čobani — svaki svoje stado; jedan ukućanin ide i sveti ńive, livade i gumno; kudgod dođe, klekne, pozdravi Gospu i blagosivļe. 4. Za rana još u tri sata u jutro idu žene na grobļe, da posvete grobove svoji rođaka. 5. U jutro se najprije umivaju u vodi bunarici, a onda u svetoj vodi.

(II. Gatańa.) 1. Na Badńak poste momci i divojke cio dan do večere, da vide na snu, ko je suđeni. 2. Kad se na Badńak slama unese i penģeri se zatvore, ne otvaraju se oni, dok se slama opet ne

[1] Iza svakog retka.

[2] Majka mi moja reče, da ne zna, da se ta pisma piva, nego mi kazuje ovu:

Ajte, gosti, za radosti,
Dokle vam se sitom sije.
Kad se lati rešetati,
Gosti će se šerbetati.
Mi pratimo naše goste
Do pol sela čašicama,
Od pol sela pismicama.

To se piva bez „*Oj ovčice*“.

iznese. 3. Na Badńak u večer posli večere jede se pečena beskorka, da se ne ošuga čovik ni žena. 4. Na Badńak ne smije sočivo na siniju, da ne bude u kući stinica. 5. Prije čorbe ne smije se okusiti suvi šļiva, jer će biti puno švaba po zidu u sobi. 6. Ne smije se prije čorbe ni makovača jesti, jer će biti puno mravi u sobi. 7. Sanduci i ormari ne otvaraju se cila Božića, da ne bi kurjak klao marvu. 8. Kreveti su svečano spremļeni, ali na ńima se ne spava ti dana, nego na slami. 9. Cilog Božića stoji na stolu, gdi se jede, marama i kļuč. Pazi samo jako, da ni marama, ni kļuč ne pade nikad na zemļu. To jim treba, ako koga ko urekne. 10. Kļuč čuvaju, da liče ńim cile godine od frasta. Od Božića do Tri kraļa: 11. niko ne ide na bunar po vodu, ni po drva po mraku; 12. ne napajaju końe, ne podmisuju kvas, kad sunce zajde; 13. ne predu s večera ni po noći; 14. ne suču ni ne sastavļaju pređu za stative; 15. ne luže prisnu pređu; 16. na nijednom vretenu ne smije ostati pređe od Božića do Tri kraļa, ako je to napredeno prije Božića, a opet ne smiju u to doba ni motati na rašak; zato se sva pređa na rašak namota prije Božića; 17. koliko vretena napredu dańu od Božića do Tri kraļa, toliko će imati truba tkańa one godine.

Poklade. (I. Domaći običaji.) *Sramotni ponediļak.* Onda počińu svakake sramote.

Ubojni utorak (jer je taj dan Isus ubojice trpio).

Vrtićeva srida. (Taj se je dan zavrtilo svemu svitu, niko pametan nije.) 1. Ništa se ne smije okretati. 2. Žene ne predu, da jim se mozak ne zavrti. 3. Ne pregu se końi, niti se kud ide na kolima. 4. Niko se taj dan ne vinčava.

Usnovani četvrtak (jer je taj dan Isus svit osnovo).

Mišji petak (jer su onda sve životińe stvorene).

Zaklopita subota, jer se taj dan završuju ti dani, a daļe se zovu dani: *Pokladna nediļa* (ili *Prvi dan poklada). Drugi dan poklada. Treći dan poklada* ili *Pokladni utorak;* pale povisma kudiļe u sobi. *Pepelnica* (ili *Čista srida.)* Majka mi moja kazuje, da su prije mlade žene i ļudi slavili ova tri pokladna dana i Čistu sridu. Sada je to ritko. Bilo je nekoliko put ovi zadńi dvadeset godina. Kako bude rane u ambaru, tako se slave i poklade. Spremļali su večeru, ko momci i divojke. Bilo je kadkod da su po dvi, tri, zadruge skupa slavile, pa svaku večer kod druge kuće, i to je uvik išla posli večere cila zadruga (ļudi i žene) na veseļe. Mladež je išla, gdi je kolo. Bude kolo i kod stari, ali samo za stare, jer je u Otoku prije bilo mlogo gajdaša, pa bude, da u one dane i stari poigraju.

Na Čistu sridu vele: „Korizma, pizma“, jer se je do sad sve veselilo, igralo i pivalo: bile poklade i svatovi, a sada to sve pristalo. Nema veseļa, nego sidi gdi i jedno drugog rešetaj. Svi se lonci oribaju u pepelu, jer će se do Uskrsa kuvati samo posna jela.

Lakomi četvrtak. Zove se *lakomi*, jer mladež pojede taj dan, što je još mrsna ostalo iza poklada. Prije, dok su više postili, davali su ciganma na Lakomi četvrtak sve, što je ostalo od poklada. Sad pojedu i sami, štogod bude mrsa.

Iza toga se broji daļe: *Čisti petak, Čista subota* i t. d.

(II. Ulični običaji i zabave.) *Ulice.* Dvi nediļe prije poklada, pojdu divojčice naviščivat poklade selom. Skupe se divojčice, što su poispisivane iz škole, nose u krilu kučina i štapića; s ńima idu momčići i nose šibica. Kroz selo idu pivajući[1]:

Ajte, druge, na ulice!
(Kalo, kalilo!
Kalilovo vito pero,
Zimi zeleno.[2])

Ne mogu ti na ulice,
Svekar će mi s vojske doći,
Vaļa svekru stolac dati,
Vaļa svekra izuvati,
Vaļa svekru noge prati.

Kad dojdu na kraj sela, namotaju kučine na štapić, a dečaci zapale, pa se tako bacaju kučinama za svakim, ko izvan sela ukraj ńi projde.

Sad i toga običaja nestaje, jer divojke divuju odma, čim se iz škole ispišu. Kad koja divojčica otkrije glavu i klekne u red med divojke, makar joj bilo istom dvanaest godina, već se ona vlada ko prava velika divojka, a za ove igre ne mari, jer mora poslenim danom za poslom, a ne u šalu i veseļe.

Vrtićeva srida. 1. Žene udate, a mlade, počmu slaviti poklade još na *Vrtićevu sridu.* Žene se ne opremļaju u drugo ruvo do li u svoje. Idu od kuće do kuće, bacaju kroz penǵere na sokak jastuke svoji parica. Ondi se pribacuju priko jastuka. Dojdu i ńiovi parovi, mladi ļudi, pa skaču po jastucima. Vidi se to u svakom sokaku na više mista, gdi padaju jastuci kroz penǵere na sokak.

2. Žene ne tkaju, nego idu od kuće do kuće i pale kučine, pa sve bacaju jedna drugoj pod noge. Ne miruju od nikoga.

Bal. Cilo pokladno veseļe zovu u Otoku *bal.* U drugi sela su *bušari, fašańke, maškare, kurjače,* a u Otoku se kaže divojki: opremila se je u bal.

Običaj je bio od starine, da četiri pokladna dana spremaju momci i divojke večeru. Sad taj običaj pristaje. To je bilo ovako:

---

[1] U rukopisu ostavļeno na početku prazno mjesto za 4—5 redaka. *Ur.*
[2] Ova tri retka pivaju se iza svakoga retka.

Dogovori se skup divojaka i momaka. Razdile se na četvero na jednake dilove. Svaka ta četvrtina momaka i divojaka mora se pobrinuti za jelo i pilo redom svaki dan. Slavili su subotu u oči poklada, pa ponediļak, utorak i *Čistu sridu*. Divojke, koje se brinu za jelo, zovu se *reduše*. Momci se brinu za pilo. Razrede se na četvero, da bude pravo, pa da svako jedanput reduje.

U subotu posli podne idu divojke od kuće do kuće i poziv|u momke na večeru. Svaka divojka ponese tańir, nož, vilicu i kašiku, da imadu momci odakle jesti. Momak svaki ponese čuturu vina.

Kad momci posidaju za siniju, meću divojke prid ńi tańire. Sad se pazi, prid koga će koja divojka tańir metnuti. To se zna, da je ona ńega sebi odabrala, jer obično svaka meće tańir prid svog momka. Bude, da koji momak nema divojke. Zato dikoja divojka donese i više tańira. Tako se momak i privari, pa misli, da ga je ona sebi odabrala. Večera je uvik posna. Ovo su jela obična: graova čorba sa rezancima, zapržen žuti gra, papula od bila grâ s bilim lukom, rezanci s orasima, makovača, suvi kolači, suve šļive, *kokice* (pucani kukuruzi na rešetu).

Svaki momak nazdravi svojom čuturom drugi one divojke, koja mu je tańir dala; drugin momak nazdravi opet ovoj. Od to doba združe se ta dva momka za voļu svojim divojkama. Idu zajedno na divan, u kolo gajdima. To matere još od malena svituju svoje kćeri, kud bi ji volile dati, pa kćeri nešto rad matere, a nešto i radi sebe odaberu si momke, da jim posli druga ne priotme. Kad se mladi zavire, mora momak svaki dan divojki milošće donašati, bud grožđa, pečeni kukuruza, beskorke, jabuka, krušaka. a svake subote donese joj cvića, da u nediļu pletenicu zakiti.

Divojke idu pokladni dana opremite u svaku kuću, gdi ima momak i divojka. Koja svekrva želi koju divojku, onoj daje milošće, oraja, šļiva, jabuka, kolača, što može boļe.

Taki su običaji bili prije dvadeset godina. Malo po malo je toga nestajalo. Do sad su spremale divojke večeru na ta četiri dana; sad, ako spremaju, bude to samo u subotu. U druge dane se samo opreme i odaju po selu do večeri, a večeraju svaka kod svoje kuće. Nigda, dok su svud po selu bivale velike kuće, dobivale su divojke od kućnog gazde brašna, masti, maka, grâ i mesa za te pokladne večeri. Gazda joj je dao zobi, ili žita, da plati, što se je pogodila, da će dati onome, u čijoj kući bude bal. To su plaćale ranom, a i na te večerne sastanke morala je divojka po kru doniti.

Sad toga svega nema. Gajdaša plate skupa. Razdile na sve jednako. Sada je svako veče od Tri kraļa do poklada kolo. Igraju redom, gdi ima divojka; dadu večeru samo gajdašu, a drugom nikome. Gajdaša plaćaju divojke novcem, kako se pogode[1].

Pepelnica. Posli rane mise spreme se istom udate žene, nove mlade, koje još u sukńi odaju. Opreme se još svečano, glave zaviju u crvene svilene marame, a ne u zlatare, upregnu se u plug. Jedna ima *volaricu kanģiju.* Ona ji tira i upravļa plugom. Za ńima ide nova mlada s obramenicom, a na obramenici prazni lonci. Projdu sve sokake u selu šuteć: niti govore, niti pivaju. U svakom sokaku malo zaoru, da prioru grišne pokladne tragove. Kad projdu selom, vraćaju se kući i onda počimļe prava korizma.

(III. Opreme o pokladama.) *Momak.* Divojka obuče momačke svečane gaće i košuļu, svilen prsluk. Glavu počešļa divojački, samo metne na glavu momački šešir sa percem čapļina perja.

Divojka. To se gdikoja snaša osokoli, pa skine šamiju i uplete pletenicu, a obuče se u lipo divojačko ruvo.

Nova mlada. Divojka zavije glavu zlatnom šamijom. Priko divojački skuta obuče sukńu i potpregne je, ko što nove mlade nose.

Snaša. To se divojka obuče u svoje lipe skute, a zavije glavu zlatnom šamijom.

Pola muško, pola žensko. To se oblače kadgod mlade žene. Obuku momačko odilo, ali svaka ne će da skine zavoj s glave, a opet ne može metnuti šešir na glavu jer kukma smeta, pa zato ide u momačkom odilu i u šamiji.

Frajle. Prije dvadeset godina obukla bi divojka svoju svilenu sukńu i reklu, počešļala glavu seļački divojački, a razapela ambrelu nad glavom. To je bila frajla.

Sad, odkad se gospoje mlogo opremļaju u ruvo naši divojaka, opreme gospoje za uzdarje koju divojku u svoje ruvo, pa ju pošaļu, da selom prošeće.

Ciganka. Divojka obuče dvi, tri šarene sukńe. Glavu sveže križarom maramom. U kosu uplete pužiće.

Banatske ciganke s kartama. Opreme se ko i obične ciganke, samo nose karte, pa vračaju.

Bosanske ciganke. Nose drvene zdile, vretena, mosure, pa pivaju od penģera do penģera:

---

[1] Za znanstveno izučavańe ovoga *Bala* konstatujem ovdje karakterni fakat, da u rukopisu ima ovaj *Bal* nastavak, koji je poradi sadašńega svoga oblika i načina opisa premješten u „*Ženidbu*“. *Ur.*

Izmamiše divojku
Na zelenu jabuku,
Domamiše prid čardak,
Umamiše na čardak.
Pošli curu ļubiti,
Stade cura plakati.

Ne plač, ne plač, divojko,
Ja sam momak terzija,
Ti si cura veziļa.
Jastuk joj daju, ne će da legne,
Lice joj nude, ne će da ļubi,
Jaoj, sigo(!) majko, ne će da ļubi!

Buńevka. Obuku pravo buńevačko odilo.

Maģarica. Obuče više sukańa, a sveže ji na kratko. Na vrat poveže plantike, da vise po leđa. Kosu splete oko glave. Misto velikog oplećka obuče mali oplećak uski rukava.

Turčin. Divojka obuče crvenu sukńu, pa ju dole med nogama sašije, da je gledati ko turski kroj. Opaše se ćemerom, a glavu ovije šarenim pritkivanim otarkom.

Bula. I ona stegne sukńu ko dimlije. Navuče tanak oplećak. Na glavu metne fes, a obloži ga dukatima.

Svińar. Divojka obuče momačko adventsko, ili korizmeno vezeno ruo. Na glavi joj je momački šešir bez cvića. Na rame obisi momačku kožnu torbu.

Kotlari. Opreme se ko cigani. Uprte koto, pa idu selom.

Krańci sa testerom. Obuku obično majstorsko odilo. Uprte testeru i tako šeću sa družbom.

Jude košari. U običnom varoškom odilu idu selom, a uprte kožice na rame.

I *bauci,* i *kotlari,* i *krańci,* i *jude* ritko idu selom, jer se ponajviše divojke opremļaju, a one vole, da su lipše.

Testeraš. Obuče varoško odilo. U ruki nosi testeru i alat, da testere oštri.

Loncokrpa. Obuče varoško odilo, a obisi na leđa dvi, tri tave i koji zaklopac od lima. Loncokrpa i testeraš obuju čižme.

Roždanici i *vračevi, što puove nose.* Naprave bradu od kučina, a obuku muško odilo staračko. Umotaju puva u jastučić, pa se šale sa ženama. Vele, nek metnu svojim ļudima puov rep pod jastuk, pa će čovik tvrdo spavati do uranka, a žene mogu cile noći, kud im je voļa.

Feršter. Divojka uzme zelen šešir, zelen momački kaput, čižme sa zelenim čarapama. Gdikoja uprti i pušku na rame.

Vatrogasac. To odilo oblače istom zadńi godina. — *Financi.* — *Orušnici.*

Pop. Divojka obuče crnu sukńu i mušku košuļu, ali ne opaše košuļu u pojasu, da je sličnija roketi. Oko vrata propusti šareni šal misto štole, a glavu pokrije crnom šubarom.

Opatica ovije glavu crnim i bilim koprom, obuče crnu sukńu, a ogrne se crnim zapregom. Crni zapregovi su jako široki, pa se divojka sva ogrne, a sveže ga pod vratom. Opatice idu selom šuteći.

Soldat. To se oblače kradom, jer se ne smije proći u soldatskom odilu kroz selo.

Svatovi šokački. Opreme mladu, diverušu, mladożeńu, kuma i starog svata ko za vinčańe, pa idu kroz selo, a prati ji gajdaš i čauš.

Svatovi majstorski. Tu ide mlada s mladożeńom ispod ruke, ali i u šokački i majstorski svatova svi su svati ponajviše same divojke.

Bauci. Opreme se svakako, da ne budu lipe, nego ružne. Prikriju lice krinkom i plaše dicu.

Komedijaš. To se ritko opremaju, jer ne vole krinku na licu.

Ima ji, koje obuku odilo tako, da sve ono, što treba, da je prsima okrenuto, gleđe leđima. Zato je zapreg otraga, a vezovi naprid; marama je prikrstita na leđa, a ćošak joj je na prsima. Gledat je taku divojku, ko da joj je ko glavu okrenio.

Korizma. *Gluva nediļa*. Sije se cviće.

Velika nediļa. Ne nastavļaju tkańe i ne snuju do mladog Uskrsa.

Velika srida. 1. *Šibańe*. To je večerńa posli podne. Na tu večerńu vode matere dicu. Muška dica oblače prvi put gaće, a ženska povežu pod vrat dukate, jer žene ne nose dukata do Uskrsa. Prvi dan nose u crkvu jednu šibu, drugi dan dvi, treći dan tri, a sve tri skupa svežu. Dica kažu, da tuku tim šibama svoja posna jela, a ne Spasiteļa, i vele: prvi dan tuku kiselicu, drugi dan gra, a treći kupus.

Veliki četvrtak. 1. Zvona se zavežu. Niki ļudi poste, kad se zvona zavežu, dok se u subotu u jutro ne odvežu. 2. Dok su zvona zavezana, ne smije se zemļa obrađivati, jer je tilo Spasiteļevo u zemļi.

Veliki petak. 1. Podrmaju svaku voćku, da voće boļe rodi. 2. Mole sto Očenaša, sto Zdravi Marija, sto Slava Ocu i stoput se prikrste, a priporučuju ovako:

Dušo moja grišna, budi putu kripka,
Kada latiš putovati, skobit će te du nečisti,
Pitat će te, dušo grišna: Il si moja, il si božja?
A ti ćeš mu odgovorit: Nisam tvoja, već sam božja,
Izmolila sam na blagi dan, na veliki petak:
Sto Očenaša, sto Zdravi Marija, sto Slava Ocu,
Stoput sam se prikrstila.

3. Mole sedam Očenaša, Zdravi Marija i jedno Virovańe za tri iļade četir sto trideset kapi krvi Isusove.

Velika subota. Na ranoj misi sveti se sveteńe. Divojka, koja nosi sveteńe, dobije od kuće kobasicu i pečenicu, da joj bude pletenica ko kobasica i pečenica. 2. Taj dan počimļu tkati, jer izmed Uskrsa ne smiju počimati, a nisu smili početi u utorak i petak, jer su nesretni dani, a opet paze, da ne počmu ni taj dan, u koji je prošle godine bilo usikovańe svetog Ivana. Ako je usikovańe bilo u subotu, ne sastavļaju tkańa na veliku subotu, nego istom iza mladog Uskrsa. 3. Koji ostaju na Veliku subotu kod kuće, a ne idu u crkvu, umivaju se, kad se zvona razvežu, u onoj vodi, gdi su se ladila jajca, što su skuvana za sveteńe. To čini obično samo mládež pigava i mozuļičava. U toj vodi, gdi su se jaja ladila, posli se jaja i ogule, a ļuske se ostave u vodi, da bude onome, koji se u toj vodi opere, lice bilo ko jajce.

Uskrs. Rano u zoru izlaze u avliju i mole:

Blažena divice Marijo, Ja ću tebi dobar glas:
Daj ti meni dobar raj, Uskrsnuo ti sinak,
Na današńi danak.

Sveci i prisvečaji. Poļski se poslovi ne rade nediļom ni *svecem*. Na *prisvečaje* se ne ore, ne tka i ne prede.

Ogńeni Antun. (17. I.) 1. Za Božićem prvog utorka počmu postiti *Ogńenom Antunu* od ogńa. Posti se tri utorka. 2. Ko je u ogńu bolovo, zavituje se, da ne će taj dan raditi; da će ići k sv. misi. 3. Ima ji, koji idu taj dan po zavitu bosi u crkvu, samo u crkvi umotaju noge. Posli mise vraćaju se opet kući bosonogi.

Sveti Fabijan i Sebastijan (20. .I.) zovu se sveci *sredozimci*.

Svitlo Marińe. (2. II.) 1. U oči *Svitlog Marińa* prave žene sviće voštanice. Umeļaju malo kudiļe u vosak i oblipļuju uokolo voskom, a kad naprave, koliko jim svića treba, zapale jednu sviću i kapaju pomalo svakom na leđa do krsta, da krsta ne bole. 2. Kad prave sviće, zamisi svaka žena sebi malu pogačicu, kolik škuda. To je proti grloboļi. Ove pogačice meću one na Svitlo Marińe na oltar pod prostirku, a posli mise uzme svaka svoju sviću i makar koju pogačicu.

Josipovo. (19. III.) Ne tkaju, ne oru, ne kopaju.

Blagovist. (25. III.) 1. U oči Blagovisti ide se gledati, gdi novci gore, a pozna se po plamenu, koji je novac odavna u zemļi, jer ako je samo prigodinovo u zemļi, gori plavim plamenom. 2. Taj dan rano traže mladi kopriva, pak žagre, kog skobe, i nakite se koprivama. 3. O Blagovisti govore: „Blagovist pripovist, goveda u obist, a svit u nesvist.

Sedam žalosti. (1. IV.) Ne rade se nikaki poslovi.

Sveti Vinko. (5. IV.). 1. Žene ne predu. Kažu, da se je nika žena nadmitala s drugima i baš na dan svetog Vinka do zore naprela tri vretena. U zoru zapiva tica na penǵeru: *Vinc, vinc!* Žena odgovara iz kreveta: „Il ti vinc, il ne vinc, ja sam do zore troje vretena naprela“. Kako je to rekla, odma se je ukočila i mrtva ostala. 2. Kogod ima vinograd, skida taj dan kulin iz oǵaka, pa se ukućani časte, da budu do godine grozdovi ko kulinovi. Niki nose kulin u vinograd i ondi ga potroše.

Sveti Adalbert (23. IV.). Sveti Adalbert je svetog Đurđa otac, *Staro Đurđevo*. Dok nije bilo ńegovog sina Đurđa, narod je slavio Adalberta 23. travńa, ko što danas slave Đurđevo 24. travńa. Na Staro Đurđevo su se sastajali ajduci i častili se na urečenom mistu, a danas, kad nema ajduka, slavi se Mlado Đurđevo.

Đurđevo. 1. Durđevu se raduje crv i mrav, staro i mlado. 2. Đurđev danak ajdučki sastanak. 3. Sveti Đurađ je patron końa. Taj dan ne pregu końe u kola, nego ji izvedu na pašu, makar da ima u štali koliko rane za ńi. Taj dan se końi istiraju na pašu, a rana suva ostane za godinu. Do Đurđeva niko ne tira końe na pašu, makar ji žitnom i ječmenom slamom ranio. Na Đurđev dan zatutńe klepke na końma na paši. 4. Kupuju se ulari i nose u crkvu, da se blagosove. 5. Plaćaju u crkvi lemozinu radi końa.

Markovo (25. IV.). Kupusno sime siju za rasadu.

Sveti Jakob (1. V.). 1. Zavitni dan proti ledu. 2. Ne oru.

Vidov dan (15. VI.). 1. Sadi se rotkva i govori: „Sveti Vide, vidi mene, da se rotkve zazelene, Radi moga mloga posta, da mi bude rotkve dosta“. 2. Ne radi se radi očiju.

Ivańe (24. VI.). *Sejańe.* Divojčice, koje misle jedna s drugom drugovati, spletu od vune narukvicu s gombom i taj dan jedna drugoj narukvicu metne na ruku. Tako postaju *druge*, *sestre*, *seke* ili *seje*, i to se kaže: one su se *posejale.*

Petrovo (29. VI.). Prije podne je Petrovo, po podne Pavlovo, vele Otočani.

Velika Gospa (15. VIII.). U jutro rano idu žene do sunca isoda na kraj sela i izgledaju dragu Gospu, gdi ide prid suncem sa ditetom na rukama.

Usikovańe svetog Ivana (29. VIII.). Otočani dobro pamte taj dan. U koji je dan bilo usikovańe, u taj dan do godine u to doba nijedan poso ne počińu.

Sveti Didak. Govore, da je on otac svetog Martina, jer je sutradan iza Martiňa. Na Martiňe u večer idu čestitati starim ļudima svetkovinu i pivaju:

Stari dida travu kosi,
A baba mu vodu nosi
Sa našega stana,
Iz nova bunara.
Kosi dida otavicu,
Zasukuje nogavicu;
Psi na ňega režu,
I ušima strižu!

Sveta Barbara (4. XII.). 1. Od svete Barbare do Tri kraļa žene ne sastavļaju ni tkaňa, ni stativa. 2. Govore: „Bara vari, Sava ladi, a Nikola kusa“.

Sveta Lucija (13. XII.). Siju žito u taňuru, da se mogu na Božić zelenim nakititi.

Sveti Toma. 1. Koļu krme za Božić. 2. Divojke poste na svetog Tomu, da jim se javi suđenik na snu, a u večer se mažu mašćom toga krmeta, što je taj dan zaklano. Dok se divojka maže, moli:

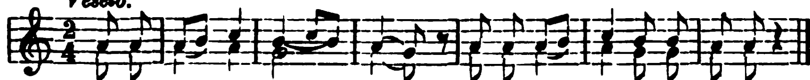
Izmolit ću molitvicu
Svetom Tomi sumňivcu,
Molit ću je triput na dan,
Da mi suđen dojde na san.
Kod svi drugi nek se reda,
Al u mene nek on gleda,
I nek mene drugom ne da!
Sveti Tomo, okreni ga,
Da on mora doći k meni,
Da on bude moj suđeni!
Sveti Tomo!
Molit ću ti molitvicu
Po tri puta na nediļu,
Ispuni mi moju żeļu!
Sveti Tomo!
Molit ću ti molitvicu
Svim misecom ovim blagim,
Sastavi me s mojim dragim!
Sveti Tomo!
Molit ću ti molitvicu
Ovu cilu godinicu,
Da me dragi ne privari,
Već neka se sa mnom spari.
Zamolit ću više sveti,
Da me mora on uzeti,
I nek druge obilazi,
K meni uvik nek dolazi!
Sveti Tomo, sveti Vide,
Nek on mene ne obide,
Pošaļite mog goluba,
Da mu budem virna ļuba.
Kad se sa mnom ne sasto,
Ocrnio ko koto,
Nek u ňemu srce vene,
Kada nije on kod mene!
Kad se sa mnom on sastane,
Nek on opet čist ostane!
Sveti Tomo!
U svojemu imeniku
Nađi meni moju diku!
Kog mi kaže imenik,
Nek mi bude suđenik! Amen.

Ta se molitvica moli na svetoga Tomu na večer pod plodnom voćkom. Kada se izmoli, vraća se divojka u kuću bez obzira.

Javni običaji.

Cvitnica. Običaj je u Otoku na Cvitnicu u jutro kitit bunare ranim prolitnim cvićem. To čine divojke, pa požure odma posli pol noći, da nakite, gdi su naumile. Još za dana na cvitnu subotu naberu

rascvatena drinka, mace, spreža (koji zeleno cvate) i jagorčine. To spreme u oči dana, a običaju kitit bunare samo ondi, gdi ima momak u kući. To se već zna, pa zato svekrve (matere ti momaka) metnu u kabo na bunaru po nikoliko jaja za divojke, koje s cvićem dojdu. Posli pol noći eto divojaka pivajući[1]:

Ja urani	Ja urani	Svekrvice,
U svu zoru	U svu zoru	Milosnice!
Bunar kitit	Vodu grabit	Otvor vrata
Rosnim cvićem.	Svekrvici.	Od ajata!

Divojke ni ne pivaju tu pismu cilu, nego prilazeć priko taraba u avliju otpivaju prva dva, tri retka, pa zato se pisma i zaboravļa. Kad najdu jaja u kablu, pokupe ji i spreme u košarice, što su sobom ponile, pa ji posli za Uskrs šaraju. Da svekrvi zafale za jajca, naliju joj u valov do bunara vode, u čabar, u kotlove i svagdi, gdi znadu, da će joj u jutro vode trebati, a najposli ostave i kabo pun vode. Onda nakite stubań cvićem, a tako i kabo opkite uokolo, pa prignu đermu i na vršak đerme zataknu cvića. Odilazeć kući nakite još tarabu i mala vrata na avliji.

Kad ispivaju, a ne najdu u kablu jaja, viču redušu, ili svekrvu, da ustane, pa ako se ova prije nije sitila, ustane i dade jim jaja, a one joj navuku vode, kudgod želi. Ako koja ne trpi divojke, pa ne ustane, pivaju joj divojke:

Ova j kuća pusta,	U ńoj nema nikoga,
U ńoj nema društva;	Samo baka kļakava,
Ova j kuća lipova,	A i ta je ćorava.

Ako koja divojka ima momka, s kojim divani već duļe, pa i svekrva zna za ńu, a i ńeni roditeļi za ńega, pa još, ako ju svekrva voli, i ako je on ńenom rodu mio, onda se divojka i više uslobodi. Obisi na vr đerme lip otarak momku, da je svekrvi dika, kad u jutro ustane. Svekrva ga ne skida, dok svit ne pojde u crkvu, da

[1] Svaki se redak piva dva puta; iza svakoga se piva prvi put: *jelo!* drugi put: *vita jelo!*

Pivaju i ovo:

Ja urani	Ranom zorom
Na cvitnicu	Cviće brati,

Bunar kitit.

se vidi, kako ju snaja poštiva, a to se odma zna, ko je nakitio, jer jedna druge i tkańe poznaju. Svekrva zamisi taj dan veliki kolač i po podne posađa snaju, pa je daruje, ali to još nije snaja ni isprošena, ni novcem darovana, nego je samo vraćeno milo za drago[1].

Filipovčica. U oči prvog svibńa (1. V.) još za rana nasiku momci svojim divojkama, ili oci i rođaci svojim ukućanicama grabova grańa. U Filipovčicu smije ići svaka divojka, koja već sidi za stativama, koja zna tkati. Divojke se skupe u družbe, svakog sokaka divojke za se. Opreme se u bilo ruvo, nike budu otkrivene glave pod pletenicom, nikoje se prikriju bilim maramicama. Obuku košuļe ćenarke, nekadašńe materine najfinije, a dobro sačuvane divojačke košuļe. Bilu maramu pribace oko vrata i bili zapreg pripašu. Koja ima dukata, poveže i dukate pod vrat. Svaka pripne na grabovu granu istom otkano tkańe, obično što lipše pritkivane šarene otarke, da se vidi, kakve je darove za svatove izatkala.

Prid večer, ali još za vidna, krene taka družba sa svojim granama selom. Ne ulaze nigdi u avlije, nego prolaze selom kroz sve sokake pivajući:

Mirno.

Fi - lip i Ja - kob go - ru lo - mi - o. Drv-ce ze - le - no, jaj - ce ša - re - no.

Filipovčice, jakobovčice!
(Drvce zeleno, jajce šareno[2].)
Filip i Jakob goru lomio,
Goru lomio, Boga molio,
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da kiša pade, da trava raste,
Da trava raste, da paun pase[3].

[1] Zadńi godina, kako su oblasti stale zabrańivati noćno odańe, sve se slabije čuju pisme na Cvitnicu, jer divojka, ako zapiva, mora se odma i skrivati, da ju ne zatvore. Ipak se one ukradu, pa nakite bunar, kom žele, a kad zapivaju u avliji, ne mogu jim seoska gospoda ništa, jer ji svekrve sklone u svoje kućare, jer svaka svekrva želi, da joj bunar bude okićen. Ta sramota je, kad iza jutra pojde svit u crkvu, pa da se kaže: „Gle, ovdi momak u kući, a izmeđ sto pedeset seoski divojaka da se nijedna nije sitila, da mu bunar, đermu i tarabu nakiti!"

[2] Iza svakoga retka.

[3] Ja sam u Komļatincima zapisao i ovako:
Filip i Jakop goru lomȉo,
Goru lomȉo, Boga molȉo:
„Daj mi, Bože, snau košȕtu,
Snau košȕtu, sina jelȉna".

Sl. 49. Krstari.

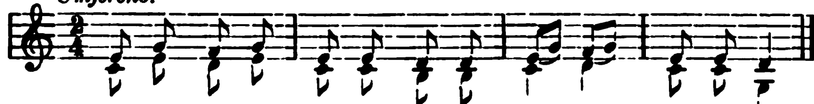
Pivaju i ovo:

Filipova mila majko,
Je l Filip doma?
Otišo je sijat lan
Još na Vidov dan[1].

Samo te dvi nepotpune pismice znadu, a eto propitivo sam, pa mi niko ne zna više reći.

Dodole. Nigda ne ide u *Dodole* naša mladež, nego cigani, jer našima je žao svog tila i odila. Ide to svake godine po troje, četvero ciganske mladeži, kad nema kiše, pa jedno od ńi umotaju od glave do pete u bazovo lišće, da se ni očiju ne vidi. Ulaze redom od kuće do kuće u sve avlije, a kud dojdu, mora gazdarica, ili u zadrugi reduša izliti na *dodolu* u bazovom lišću pun kabo ladne vode. Družba dodolina dotle piva:

Umjereno.

Na-ša do-da mo-li Bo-ga. Oj, oj, do-do, oj!

Naša doda moli Boga,
(Oj, oj, dodo, oj![2])
Da nam pada rosna kiša,
Da nam topi naša pola,
Naša pola i livade.
Na dodi je košulica,
Ni predena, ni vezena,
Već od zlata salivena.

Kad otpivaju tu pismu, daruje reduša družbu dodinu jelom iz kuće. Dade jim jaja, brašna, ili slanine. To oni obično med sobom dile, ili sprave večeru, pa se vesele.

Ali kako se pjesme zaboravlaju, vidi se po tom, što mi je kazivačica iza „Goru lomio, Boga molio“ kazala: „Da nam Bog dade“, a onda se smela, pa kazala: „Daj mi . . .“. A iza „. . . sina jelina“ počela je: „Sina jelina Boga molila“, onda se opet smela, pa počela: „Filipova mila mati . . .“ *Ur.*

[1] Ja sam u Komlatincima zapisao ovako:

Filìpova mìla màti(!),
Je l Filip doma?
Otišo je goru lòmit,
Otišo je sijat lan
Još na Ivań dan.

I ovo:

Bìle vìle, di ste bìle?
Mi smo goru salomìle,
I vama smo ostävile
Kléto drvo topolövo
I još glogövo.

Vrijedno je zabilježiti, da je kazivačica k a z i v a l a jasno *drvo,* a p j e v a l e su jasno: *dervo. Ur.*

[2] Iza svakoga retka.

Krstari. Na Spasovo posli pol dana sprema se ženska školska mladež u *krstare*. I to običaju pojedince iz svakog sokaka za se da idu. Sad je peta godina, kako ide sva ženska školska mladež u jednoj četi. Dok su išli iz svakog sokaka napose, bilo ji je u družbi deset do petnaest divojčica. Divojčica, kod koje je skup, bude *krstonoša*. Naprave jim žene od dva drva križ; gdi se drvo križa, ondi pripnu ogledalce, a cio križ iskite što lipšim kupovnim cvićem, a krajeve krsta čapļinim bilim perjem. Divojčice budu odivene u odilo divojačko. Tako jim divojke posude svoje svilene sukńe, opreme ji u svoje zlatom vezene oplećke, oko vrata jim metnu svoje zlatom vezene marame, upletu jim kosu divojački u široke sitne pletenice, načišļaju jim kosu, ko što divojke svoju načišļaju, ovise jim i svoje dukate pod vrat, tako da taj dan nema nijedna divojka na večerńi dukata. Nakite ji tulipanom i ovčicom. Onda se vidi, kako će koja divojčica biti lipa, kad se stane divojčiti (sl. 49.). Osim krstonoše i ńene družbe bude u tom društvu još četiri prosjaka. To su ńiova četiri muška vršńaka, što idu s ńima košarom u ruci, da nose, što isprose. S ńima ide i gajdaš.

Iz avlije pojdu, pa idu selom od kuće do kuće. Čim izajdu iz avlije, gdi je skup, zapivaju:
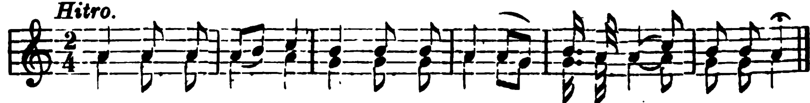
Svi nam se božji krsti digoše;
(Kirijo ležižo![1])
Za ńim se diže staro i mlado,
Staro i mlado, mladolijano.

Pivaju istim glasom, ko što se i Filipovčica piva. Selom pivaju:

1. Mi krst nosimo, Boga molimo,
(Kirijo ležižo!)
Da nam Bog dade, da kiša pade,
Da kiša pade, da trava raste,
Da trava raste, da paun pase.

2. Zaspala Ana na brig Dunava,
(Kirijo ležižo!)
Brig se orinu, Anu zarinu.
Govori Ana svojim drugama:
Kažite, druge, mojemu dadi,
Neka ne pije dunavske vode:
Dunavska voda — Anina suza;
Neka ne kosi dunavske trave:
Dunavska trava — Anina kosa;
Neka ne jede dunavske ribe:
Dunavska riba — Anine kosti.

3. Svińarko Marko svińe napaso,
(Kirijo ležižo!)
Svińe napaso, potero doma.
Dođoše svińe, a Marka nema.
Pitala majka: gdi je moj Marko?
Osto je Marko u tuđoj zemļi
Širokim pleći zemļu mireći,
Crnim očima zvizde brojeći.

[1] Iza svakoga retka.

Sl. 50. Krstari. Na slici gajdaša nema. Mala djeca, što su na slici, ne idu, dakako, u krstare; ona su tu za volju svojih sestara i matera. „*Moler*“ si tu nije mogao pomoći.

4. U Đurđa bana prid kućom grana,
(Kirijo leližo!)
Na toj su grani troji mladići:
Prvi mladići — tići slavići,
Drugi mladići — tići lastići,
Treći mladići — mali gujići.

To pivaju sokakom, ali čim u koju avliju dojdu, pristanu tom pismom, pa ju nastavļaju, kad iz dvora pojdu. U samom dvoru pivaju, ako je momak, ili divojka, momčić, ili divojčica:

Ovdi nama kažu
(Kirijo leližo!)
Momče neženeno.
Il ga vi ženite,
Il ga nama dajte,
Da ga mi ženimo
S našom krstonošom.

A divojki se piva:

Ovdi nama kažu
(Kirijo leližo!)
Divu neudatu.
Il ju vi udajte,
Il ju nama dajte,
Da ju mi udamo
Za našeg prosjaka.

Ako su dva momka u kući, piva se:

Ovdi nama kažu
(Kirijo leližo!)
Dva bora zelena,
Dva brata rođena.
Il ji vi ženite,
Il ji nama dajte,
Da ji mi ženimo,
Jednog s krstonošom,
Drugog s drugaricom,
Prvom pivačicom.

Ako su dvi divojke u kući, pivaju jim:

Ovdi nama kažu
(Kirijo leližo!)
Dvi jele zelene,
Dvi seke rođene.
Il je vi udajte,
Il je nama dajte,
Da je razudamo
Za naše prosjake.

Sad u zadńe doba ne pivaju ove pismice u avliji, nego one iste, što i na sokaku.

Kad ispivaju te pismice u avliji, dili ńiovim prosjacima u košarice reduša, ili gazdarica: slanine, masti, brašna, jaja, sira. Onda krstonoša diže krst i blagosivļe, a družba piva:

Krst se diže i podiže, za ńim se niže
(Kirijo leližo!)
Staro i mlado, mladolijano.

U gospodskoj kući dobiju i novaca. Tim plate gajdaša, a darove, što su naprosili, odnesu gazdarici one kuće, gdi su se skupili, pa

jim ona pravi večeru: salate sa čvarcima, masnu uvijaču u slatko, pitu sa sirom i listarića na masti. Dica se navečeraju i posli večere poigraju kolo, a roditeli dojdu pa gleđu, a oko devet sati svaki svoje kući vodi.

Kraļičari ili **Kraļice**. Ova svečanost slavi se u Otoku dva dana: prvi i drugi dan Duova. Prvi dan idu divojke, koje su još ponediļni đaci, a drugi dan divojke, koje već svilu nose. Prije je bilo tako, da Otočanke nisu nosile svilu do šesnaeste godine, ali sad, kako su se zadruge rasule, lakše samica zasluži novaca, već prije u sirotnijoj zadrugi, a sad može raditi drugomu i metati na se. S toga se sad opremļaju za rana, pa se nećkaju u kraļice, jer su sve rada, da se zovu velike divojke.

Kraļice idu ko i krstari svaki sokak u posebnoj družbi. Opremļaju se ovako: Obuku svoje najlipše ruvo, samo što nijedna nije u skutima, nego u svilenoj sukńi. To je tobož znak gospodstva. Oplećci i marame su jim zlatom vezene. Za pletenicom nemaju cvita. Pod vrat ne ovise ni jednog dukata. Na glavi nose šešir. Svaka ga divojka posudi od svog momka, ili brata, zatakne čapļino perje za šešir, a ne kiti šešir ni pravim, ni kupovnim cvićem, nego ga obloži dukatima i svojim i tuđim novcem. Svaka divojka pod šeširom jest *kraļ*, a u pismi se čuje i *kraļica*, ali se ni po odilu, ni po službi u Otoku ne razaznaje *kraļ* od *kraļice*. Otočani vele svima *kraļevi*, ili svima *kraļice*. Svaki kraļ mora imati sabļu. Na ovu povežu svilene plantike, da se vijore.

Kraļeva bude po deset u družbi, a osim ńi bude po tri divojke obučene u bilo ruvo: bile košuļe i rukave zlatom vezene; marame su oko vrata bile zlatom vezene, a glava je zavijena bilim zavojem. Priko toga zavoja prikriju se te divojke turskim *burunđukom* (to je tanka koprena bile, tek malo žućkaste farbe, a obrubita je zlatnom čipkom; posve je slična kopreni, koju u gospodski svatova mlada na glavi nosi); to pribace priko glave tako, da joj zlatna čipka obrubļuje lice, a krajevi koprene spuštaju se priko prsa i leđa[1]. Još zakiti glavu sa strana priko burunđuka čapļinim perjem. Tako nakitita divojka zove se *orubļica*. Orubļice su najviše po tri u družbi.

Još budu po četiri divojke u tom društvu obučene u najlipše ruvo, ali niti imaju šešira na glavi, niti su zavijene ko orubļice, nego su pod svojom pletenicom, a obično su okitite kupovnim cvićem. To se zove *družba kraļevska*. (S kraļicama ide i gajdaš. Gl. sl. 51. *Ur.)*
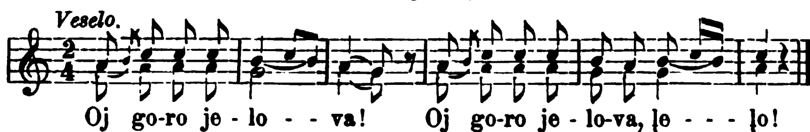
---

[1] Na slici (51.) nemaju djevojke burunđuka; kazali su mi, da se više ne nosi, ali ja držim, da se djevojkama nije htjelo pokrivati. *Ur.*

Sl. 51. **Kraljice.**

Kad pojdu kraļevi selom, idu sve dva po dva, najprije kraļevi, onda orubļice sve u jedno, a za ńima družba opet u dvoje. I one se skupe u kući, gdi jim se večera sprema. Iz te avlije izlaze pivajući:

Oj, goro jelova! (Leļo![1])
Travo tratorova!
Razvijaj listove,
Pokrivaj tragove,
Nek se ne zna traga,
Kud kraļevi šeću,
Šeću i okreću!

Selom idući pivaju redom:

Bílila divójka (Leļo!)
Zà grâdom dărove,
Bíleć utoni̇̀la,
Toněć govori̇̀la:
Jäoj, moji dârci,
Darci i otârci,
Kome vi ostáste!
Ni ocu, ni majki,
Ni bratu, ni seki,
Već proklétoj stríni,
Koja me je klela,
Klela i uklela[2].

Kad dojdu u avliju, pivaju momku[3]:

Ovdi nama kažu (Leļo!)
Momče neženeno;
Il ga vi ženite,
Il ga nama dajte,
Da ga mi ženimo[4],
Sa našom kraļicom[5].

Divojki pivaju[6]:

Ovdi nama kažu (Leļo!)
Divu neudatu[7];
Il ju[8] vi udâjte,
Il ju nama dajte,
Da ju mi udamo[9]
Za našeg prosjaka[10].

A prosjaci su jim ńiovi momci, koji idu uz ńi noseć košare (sl. 51.) ko i prosjaci kod krstarâ.

---

[1] Iza svakog retka. — Ja sam čuo (barem kod pjesama, što se pjevaju momku i djevojci) dva puta: *ļeļo* (! ļe-).

[2] Upravo ovako zapisao sam ovu pjesmu u Komļatincima i postavio naglase. Još su mi kazivale ove pjesme:

1. Oj, na môru lâđa,
U ńoj sidi Káta,
Zlaćèna joj pârta
U čèlo urásla,
U čelo bijelo (!),
U lice rumèno.

2. Oj divójko pláva,
Čula ti se fala
Čak do Carigrâda,
Što si posi̇̀jala
Šestòper kalòper! *Ur.*

[3] I ovu sam zabiļežio s ovim razlikama: [4] Mi ćemo ga ženit [5] S našom orübļicôm. *Ur.*

[6] I ovu sam zabiļežio s ovim razlikama: [7] diva nëudâna [8] je. [9] Mi ćemo je ùdat [10] Za prvoga kraļa. *Ur.*

Dvojici pivaju:

Ovdi nama kažu (Leļo!)
Dva bora zelena,
Dva brata rođena;
Il ji vi ženite,
Il ji nama dajte,
Da ji mi ženimo:
Jednog sa kraļicom,
Drugog sa divicom,
Svitlom orubļicom.

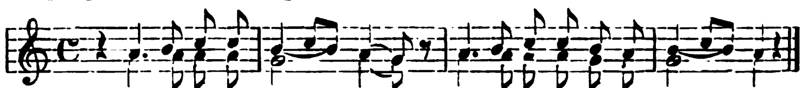
Divojkama:

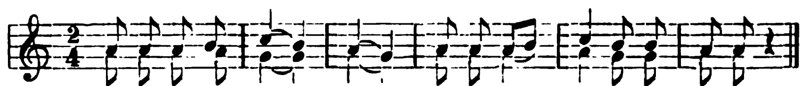
Ovdi nama kažu (Leļo!)
Dvi jele zelene,
Dvi seke rođene;
Il je(!) vi udajte,
Il je nama dajte,
Da ji(!) razudamo
Za naše prosjake.

U gospodskoj kući se piva:

Evo mi dojdosmo (Leļo!)
U najboļe dvore,
U najbogatije.
Zaspala gospoja
Na pletènom stólcu;
Gospodȉn je budi,
U lice je ļubi[1]:
Ustani[2], gospoja!
Došli su kraļevi[3],
Da ji darujemo[4]
Srebrom, ili zlatom,
Škudom, il dukatom.

Kad se ta pisma svrši, počińe ńiova igra. Svaki kraļ stane spram svoga para, a orubļice pivaju:

Dok se to piva, kraļ prema svom paru šeće i promine mista, pa se opet vrnu istim putem na svoje pravo misto. Orubļice pivaju:

Okreni se, kraļu! Leļo!

A kraļevi se svaki na svom mistu uokolo okrene. Daļe se piva:

Udri sabļom, kraļu! Leļo!

A kraļevi, kako stoje u redu, sve dva po dva bližńa udare sabļom u sabļu. Kad zapivaju:

Krsti sabļe, kraļu! Leļo!

onda kraļevi, koji su jedan spram drugoga, prikrste sabļe, a orubļice pivaju: Promići se, kraļu! Leļo!

[1] U čelo je ļubi, — U čelo bijelo, — U lice rumeno. *Ur.*
[2] Ustàjte [3] Došlî su vam kraļi [4] darùjête. Daļe od ove riječi nije mi kazivala kazivačica. *Ur.*

Pa kraļevi ispod sabaļa prolaze i odma opet sabļe krste, dok svi ne projdu. Kad jim se piva:

Ajd, prošeći, kraļu! Leļo!

onda samo prolaze izmed parova jedan za drugim i opet stanu jedan spram drugoga, dok svi ne projdu.

Zatim je: Poklonte se, kraļi! Leļo!

A kraļevi pridu svaki svom kraļu spram sebe i poklone se. Onda orubļice nareduju: Ajd u kolo, kraļu! Leļo!
Ajd poigraj, kraļu! Leļo!

I kako se kraļevi vataju u kolo, tako kraļice (? orubļice. *Ur.*) već na glas gajdašev pojdu pivati poskočice, a dva, tri put se samo okrenu, pa idu daļe.

Kako je puno kuća u selu, a kraļevi treba da sve kuće obredaju i da na svakom krstopuću poigraju, to oni skraćuju i pismu i igru. Baš, kad jim se kaže, odigrat će sve, ali obično igraju samo ovo:

Ajd pošeći, kraļu! (Leļo!) Okrente se, kraļi! Pokloni se, kraļu! Ajd u kolo, kraļu! Ajd poigraj, kraļu!

Primiv darove izlaze kraļevi iz avlije pivajući:

Lipo vama fala! (Leļo!)
Darovaste kraļa,
Kraļa i kraļicu,
Svitlu orubļicu[1].

Ako se sastanu dvi čete kraļeva, pivaju jedni drugima:

U vašega kraļa (Leļo!)
Sabļa od vatraļa,
Sukńa od pargara.

Kad obredaju selo, pa se vraćaju kući, pivaju došav u svoj sokak:

Oj, kraļeva majko (Leļo!),
Izidi prid kraļa!
Kraļ se umorio,
Perje polomio
Vazdan igrajući,
Sabļom zveckajući.

A daļe se zabavļaju ko i krstari, samo ostanu malo duže.

Porod. Ženidba. Smrt.

Porod.

Gatańa o porodu. *Muš sa ženom.* 1. Ako čovik bude nasmijan, kad pride svojoj ženi, a žena zatrudni, bit će dite muško. 2. Ako muž bude mrk, bit će žensko. 3. Ako čovik žmiri, bit će dite dobro,

[1] „Kad pojdemo napoļe iz avlije, onda pivamo:
Lipo vama fala!
Ne otéste kráļa,
Kráļa i kraļícu,
Svitlu orûbļicu." *Ur.*

razgovitno i veselo. 4. Ako čovik oštro gleda, bit će dite neotvoreno, stisnuto, stidetļivo. 5. Ako čovik pomisli, što će sutra raditi, bit će dite brižno i radino, ali će mu biti malo napretka. 6. Ako čovik pri ženi misli samo na ńu, dite će mu biti bezbrižno i lagano će živiti. 7. Ako čovik poļubi ženu u čelo, dite će mu rado goste dočikat i rado će bit u gostima primano, svagdi dobro i veselo posluženo. 8. Ako čovik ženu ne poļubi u čelo, dite će mu biti svakom omraženo. 9. S kakog posla dojde čovik, prije već što priđe ženi, one će poslove i dite rado raditi. 10. Ako se čovik probudi, pa ne protare oči, a bude sa ženom, dite će mu bit pospano. 11. Ako žena ponese sa pijanim čovikom, ditetu će se piće gaditi. 12. Od pijana čovika dite je čisto kao riba, oštroumno, ko što triba. 13. Ako žena zanese sa triznim, dite će bit pijanica; ako se ne dočepa vina i rakije, mašat će se i za sirćetom. 14. Čovik, koji misli kupus kiseliti, ne smije noć prije toga prići svojoj ženi, jer će se kupus ucrvati. 15. Kad se svińe koļu, koji meso soli, ne smije biti sa ženom one noći prije toga, jer će biti gagrica u mesu (meso će se ucrvati). Gdi je više ļudi u kući, ne smije gazda zapovidit nikome, da soli meso, jer ga drukčije slušaju, ali tu ne. Ako bi on spomenuo kojemu, odgovori mu ovaj: „Ti znaš, čiji je red, pa ne šaļi drugoga". Obično najstariji ļudi u kući i sole meso. Ako se ipak meso pokvari, jao onom, ko je solio. Govore mu: „Sram ga bilo, matoru kļusinu! Ni jednu noć nije mogo da miruje!" 16. Muž ne smije prilaziti ženi, ako želi sutradan kakvu ranu sijati, jer će biti svakaka gada u žitu; ako ga, dok sije, mošnice zasvrbe, ne smije se počešati, jer će biti rana neplodna. 17. Što muž više prilazi trudnoj ženi, lakše će ona roditi.

Trudna žena. 1. Žena gata, da je trudna, ako joj treći, četvrti dan iza muža bradavice na prsima lade i zebu. 2. Ako se ženi zlije i povraća, dok je teška, bit će dite lipo i čisto. 3. Ako zec pritrči isprid trudne žene, bit će dite itro ko zec. 4. Kad jede, ne smije ju gledat ni mačka, ni pseto, jer će dite biti lakomo. 5. Kad se u ženi dite prvi put zaigra, kog ona onda pogleđe, onomu će dite biti nalično.

(Što joj se mora, a što joj se ne smije.) 1. Kad trudna žena vidi koga, da jede, mora joj onaj ponuditi zalogaj, jer će mu skočiti jarac na oko. 2. Kad od koga što zaišće, mora joj dati, jer će i onda dobiti jarac na oko. 3. Ako bi se potepla i upala, ko ju vidi, ne smije viknuti; ako na ńu vikne, pa se ona prene, prezat će joj se dite u snu. 4. Ako upade, pa ne može sama da ustane, ko ju

vidi, mora ju šuteći dignuti, jer ako što progovori, bit će joj dite nimo. 5. Ne smije ništa kradom jesti; jer ako ju ko zateče, a ona se prene i maši se rukom gdigod svoga tila, ostat će ditetu na onom mistu znak onakav, ko što je ta stvar, pri kojoj su ju zatekli. Tako je isto, ako ju zateku u krađi.

(Što ne smije.) Trudna žena ne smije: 1. biti zlovoljna, jer će i dite biti zle ćudi; 2. slušati, gdi se sviňe kolju, jer će dite rkati u snu. 3. viditi mrtavca, jer će dite biti blido; ako mora ići mrtavcu, sveže oko vrata crveni končić i metne crvenu jabuku u nidra, da dite bude rumeno; 4. krv gledati, jer će u diteta biti perutac na glavi; 5. gledati obišeňaka, jer će joj se dite obisiti; 6. gledati, gdi se ko tuče, jer će dite biti kavgaģija; 7. gledati, gdi ko jede, jer će dite biti lakomo; 8. pogledati razroka čovika, jer će dite biti razroko; 9. gledati, kad se krave i kobile gone, jer će dite biti kurvar, ili kurva; uzeti za ručice pluga, ni gledati u crtalo, kad se ore, jer bi se dite u plitkoj vodi udavilo; 10. nikomu se začudit, jer će dite biti onako, ko onaj, komu se je začudila; 11. nikomu se rad ničesa narugat, jer će dite biti onako, ko onaj, komu se je narugala; 12. jest lučeňa, jer će dite štrepati ko lučeňe; 13. jest zeca, jer će dite gledati, kad spava; jest mesa od tice, koja se zove ronac, jer bi dite rado ronilo, a udavilo bi se ma i u koritu, jer bi uvik glavu u vodu guralo; 14. jest puža, bit će dite balavo; 15. jest sviňske ňuške, bit će diti cuňavo; 16. jest sastavite trešňe, ni drugo dvojnasto voće, jer će roditi dvojke; 17. jest, kad mete kuću, jer će joj dite biti lakomo; 18. piti na bunaru vodu priko stubňa, jer će ditetu curiti slina iz usta. Trudna žena ne smije: 19. vunu prest, jer će u diteta biti bila kosa; 20. u krilu nosit smet, jer će ditetu biti uvik smeta u glavi; 21. duvati u vatru, jer će joj dite biti sipljivo; 22. ako meće drva na vatru, mora paziti, da ne metne od onoga drveta, u koje je grom udario, jer će joj grom ubit dite; 23. žito za sime čistit, jer će biti sniti u žitu; 24. sidit na vreći, jer će dite mokrit u krevet; 25. sidit na uborku, jer će ditetu biti glava ko uborak; 26. sidit na pragu, da ju što ne smlati; 27. ako sidi na pragu, ležat će dite na trbuvu, pa će se zaptit; 28. klin skupit, kojim se paňevi razbijaju, jer će dite biti kilavo; 29. ako bi ipak rodila tako dite, mora tri klina, što su zapala u paňeve, i tri brata nek izbiju klineve, a od svakog joj paňa po iverak odsiku; to sve nek kuva i u toj vodi dite kupa, da pridor projde; 30. domitat slame u slamljaču, rodit će dvojke; 31. nogom lupit ni mačke, ni psa, jer će po ditetu biti mačje i

psećje dlake; 32. zmiju ubit, jer će dite biti ladno ko zmija; 33. ništa zaklat, ni gledati, gdi kolju, jer će dite biti sipljivo; 34. criva čistit, kad se sviñe kolju, jer će ditetu ispadat crivo; 35. zuba izvaditi, umrit će dite; 36. ako izvadi zub, baci ga na tavan i govori:

Baba *svoca*, evo tebi zub drveni,
Ti ditetu i meni daj svoj gvozdeni.

37. ništa ukrast, jer će dite biti kradljivo; 38. ako ositi kaki smrad, zatvorit usta, jer će dite smrdit iz usta; 39. isprid kola prići, jer će mrtvo rodit; 40. rasklopiti grebene, jer će dite dobiti šklopce i umrit u toj bolesti; 41. tajit, što je u ńoj, jer će dite biti nimo; 42. proći isprid kola, kad se rasklope, jer će umrit dite.

(Ako što čini.) Ako: 1. gleđe komedijaša, gdi se privraća, privraćat će se i dite u ńoj, kad stane rađati; 2. uvik šuti, bit će dite dobar pivač, ili pivačica; 3. često se kupa, biti će joj dite dobar plivač; 4. rado ide u kolo, bit će dite dobar igrač; 5. spava opasana, bit će dite bezumno i zaboravno; 6. raspasana spava, bit će dite razvezane pameti; 7. rado jede i tkanicom se priteže, bit će dite slabašno; 8. malo jede, a tkanicu popušta, bit će dite jako, da će ga morati trzati iz porodilje.

Ako oće da pogodi, uzme dvi voćke pojednake, zovne dvoje dice, muško i žensko, dade jim da jedu, a rekne: „Jedite, dico, brzo, pa ćete još dobiti.“ Dica se jagme, a ona pazi, koje prije pojede; ako muško, bit će dite muško, ako žensko prije pojede, rodit će žensko.

Trudnim ženama se rugaju, što jim srce išće uvik što jesti[1].

Ako trudna žena umre, a prid ńom i za ńom sarani se malo dite, vele, da su to anđeli, koji su ju odveli u nebo; ako prid ńom i za ńom nije dite malo sarańeno, ide u očistilište. U pako ne dolazi ni trudna žena, ni porodilja, ni dojilja, jer ji draga Gospa otkupi.

Porod. *Prije poroda.* 1. Prije poroda ide žena prid sobnu peć, pozdravi Gospu prid zjalom peći, mane triput nogom i veli: „Kako dim iz ove peći, tako brzo dite iz mene.“ 2. Kadi se crvenim lukom. 3. Ako su teški trudovi, ide u štalu, klekne prid jaslice, pozdravi

---

[1] Vele, da je nika žena zaželila kulena, pa ga iz ogaka malo po malo iskruživala, dok nije lantrica ostala. Svekar to opazio i prigovori joj, a ona veli: „Moj dado! tako je. Sad nosim, pa mi srce zaželilo. Nisam ja kriva“. Al svekar veli: „Gle! Evo do vrata visi rgača puna paprike! Kako tvoje srce ne zaželi, da se za tim mašaš, već za onim, što i mi volimo!?“

Gospu i priporučuje: „Draga Gospo, budi mi u pomoći, koja si rodila u štalici bez muke i tereta, daj, da se brzo s mojim porodom rastanem". 4. Ide u crkvu i moli, kad se diže prisveto tilo i krv, tri Očenaša i tri Zdravo Marijo na dušak, da ne pridane i kaže: „U koliko se brzo tilo i krv sastavļa, u toliko se ja s anđelom božjim brzo rastala".

Kad ženi pojdu trudovi, šaļe po babicu. Ova dolazi i pozdravi ju: „Ne boj se, dušo, dat će dragi Bog, da bude laki porod". Zadrugari se razidu po selu, da čuju i komšije, što je kod ńi.

Trudovi i rađańe. Žena rađa na zemļi. Oko kreveta, gdi će ona u babina ležati, prikuje se za grede pońava, da ju niko ne vidi. Kad se rekne, da je žena *sa pońavom*, zna se, da je rodila, ali da još po kući ne oda. Muž ostaje sam kod žene s babicom i voda ju po sobi, dok ju trudovi ne svladaju, a onda se babica brine s ńome.

Ako teško rađa: 1. Napajaju ju vodom iz čovikova opanka. 2. Napoji ju čovik vodom iz svoji usta kroz vrata. 3. Daju joj flašu, ili teglicu, da u ńu duše. 4. Čovik ju udari triput svojim kajišom. 5. Udari ju štapom, kojim je oteo žabu od zmije. 6. Ako ko vidi, kad zmija uvati žabu, odveže svoj pojas i baci priko ńi; zmija odma pusti žabu; ovaj pojas se čuva, a kad je porodiļa u trudovima, meće se pojas na ńu, da se rastane s ditetom brzo, ko ona zmija sa žabom. 7. Niki nadolivaju svake godine o Tri kraļa svetu vodu u stakalce; devete godine već se uvati na dnu stakalca zelenilo; to je (vele) slika drage Gospe; tu vodu piju. 8. Čovik obuvati ženu u pojasu i govori s ńom pritežući ju sebi: „Neka su tvoje boli nama po poli." „Bog bi dao, da pogodiš!" „Da lakše rodiš." 9. Igle i bumbare iz zavoja i marame na prsima povade. 10. Razvežu svezu na oplećku i razvežu oplitak na zarukavļu. 11. Čovik joj stoji za leđima, a ona se po triput obazre na ńega. 12. Čovik se raskorači, a žena se provlači između ńegovi nogu triput na jednu, triput na drugu stranu. Kad se ispravi, muž ju nad krstima povuče za pojas. 13. Uzme novo vreteno i zabode dolńi debļi kraj u zemļu, da ne bi dite izlazilo na noge iz ńe. 14. Uzme u usta vode i pusti kroz nidra. 15. Otvori vrata, a koja žena iz kuće napoji ju priko praga. 16. Provlači se kroz obruč, koji je sam puko.

Novorođenče. *Kad se dite rodi.* Babica uzme britvicu i vrpcu, sveže pupak i odreže; komadić vrpce se odreže i u britvicu zaklopi, da se zaklopi porod i da žena ne rađa, dok se britvica ne otklopi. Kad ditetu pupak otpade, svežu ga i dobro spreme do sedme ńegove

godine, a onda dadu ditetu, da samo razveže pupak, ne bi li se i ditetu pamet razvezala. Pupak zakopaju u ledinu. Ko zapamti misto, gdi je pupak zakopan, treba samo, kad se dite razboli, iščupat travku s onog mista, gdi je pupak, pa je to ditetu lik.

Dite se umota u kožu od ovčje vune i metne se pod krevet, da spava i da bude dobro ko jańešce. Dite ostane pod krevetom, dok porodiļu ne spreme u krevet. Rodiļa ne smije ustati, da se rukama dotakne zemļe, jer će dite četveronoški odati. Rodiļa mora skočiti sa svog ležaja, da dite lagano prooda.

Ako se dite zaptije u porodu, meću ga u vodu i led, da se povrati. Kada se dite okupa, peru se bolesni, i koji slabo vide, u onoj vodi, da ozdrave i progleđu.

Dite ne sisa, dok se ne okrsti. Prije sise napoje dite vinom, da bude rumeno.

Mala dica. Oko dice muče se matere mlogo, dok ji ne odrane. Ako se razbole, liče ji travama i baju oko ńi

(Lijekovi. Čarolije.) 1. Ako dite puno plače i ne će da spava, uvate puva, otrgnu mu rep i metnu ditetu pod uzglavļe, da spava ko puv. 2. Oblažu ditetu pelinov list po trbuvu, da ga ne boli. 3. Ako bude divļeg mesa na ditetu, tucaju sitno bili šećer i posipļu po ditetu, pa se meso sakrije. 4. Ako dite dobije čirove, peku crveni luk sa barutom i tim zavijaju, da se prokine. 5. Ako dite mòra sisa, metnu u kolivku ogledalo, pa vele, kad se mora vidi, uplašit će se i ne će dolaziti. 6. Ako dite dugo ne progovori, zapreće mati u vatru od crne kokoši jaje i dade ditetu drvce, da prpa po pepelu. 7. Niki napajaju dite iz *klepke*, pa ko što klepka uvik klepeće, tako da i dite ne šuti. 8. Napajaju dite i iz zvonca crkvenoga, ne bi li mu grlo bilo ko zvono. 9. Ako to sve ne asni, raskinu nad ditetovom glavom, ako su se dva kruva u peći slipila, da se tako i ńegova usta rastvore. 10. Ako se dite onesvisti u bolesti, koca mater gola na koļenima oko kolivke i moli se Bogu. 11. Ako ga grlo boli, mater se moli i zemļu ļubi uokolo diteta. 12. Ako je grozničavo, obise mu o vrat živu žabicu gatalinčicu. 13. Niki običaju dite u groznici izniti u avliju na jastuka, pa ga pokriju sa devet pokrivača, ćebetom, pońavom, jastukom, gúbom, kožuvom, kabanicom, pokrovcem, aļinom, vrićom. Gorńa mora biti vrića, a po vrići pospu kukuruzima, da kokoši kupe kukuruze i groznicu s kukuruzima. 14. Ako se matere boje uroka, što je dite lipo, svežu ditetu na ruku ciganski morski pužić, i zato ne smije niko pofaliti dite u oči, nego rekne: „Ne bilo mu *saroka*“, i malo pļune prama ditetu.

(Zabave.) 1. Kad rodiļa *bela* dite, piva mu:

Belaj, ļuļaj, malo dite moje,
I spavaj mi, čedo nenijano,
I živilo i ocu i majki,
I još teti, materinoj seki!
Poživilo didaku i baki,
A najviše svojoj miloj majki!

2. Kada rodiļa drži dite na krilu, piva mu:

Cuna, nuna, curica!
Jaši koña Đurica
I šarenog diteļa!
Diteļ bi se ženio
I sinicu prosio,
A sinica ne će,
Već se samo šeće.

3. Kada rodiļa uzme dite na ruke, podizuje ga, da bude bogato, i piva:

Cuna, cuna cundeset!
Svako nosi po deset,
Al moje će sto deset!

4. Prva igračka ženskom ditetu mora biti igla i krpica, da bude radenica.

Dok dite ne prooda, meću ga u stalak, da stoji, ili ga druga dica vodaju, da prooda, a dobro se pazi, kad će dite prvi put samo nogom koraknuti, da se za ništo ne drži. Obično matere, ili ko iz kuće, drže što u ruki i zovu dite, a kaže se: za čim prooda, da će za tim biti popašan cilog svog vika.

(Odijelo.) 1. Kada ditetu bude šest miseci, opašu ga prvi put tkanicom, pa je dite uvik opasano, da bude lipa struka. Ne opasuje ga prvi put mater sama, nego, ako je muško, zove pametna čovika iz sela, da bude dite razborito; a ako je žensko, zovu pametnu radenicu iz sela, da bude mala ko i ova, što ju je opasala, pametna tkaļa, šveļa i veziļa. 2. Prva košuļa, *promitaļčica,* ne smije biti od novog tkaña, nego od staroga. 3. Prva kapica mora biti od krpica sašivena, od tri dila sastavļena. 4. Na ruku vežu nike žene odma puž cigañski, ali na crvenoj vrpci, da dite bude mirno. 5. Ženskom ditetu, dok je još u kolivki, probodu uši i udiju oboćiće, a to rade ovako: Nataru uvo koprivom, da gori, a taru ga dugo, da i utrne, da ne osića boli; onda rastežu uvo, gdi će se oboćići udivati, pa naglo probodu iglom i udiju svilen konac u uvo. Posli sastave krajeve konca komadićem voska, i češće diraju svilu izvlačeć i uvlačeć, da ne bi uvo zaraslo. Kad uvo više ne boli, udiju divojčici srebrne male oboćiće. 6. Druga košuļa ditetu jest u dvi pole sa ogrlicom, ali bez latica. Priko te se košuļe već dite opasuje. 7. Treća košuļa pravi se ženskom ditetu, kad je dvi godine staro. Ta je košuļica s ogrlicom i otrag malo sabrana. Na tu se opasuje zapreg i ogrće maramica.

Gataña. (I. O djetetu.) 1. Ako (dite) ima kô lozicu na vratu, suđeno mu je, da na višala pogine. 2. Ako se rodi pod košuļicom, bit će sretno. 3. Ako žensko dite ima kose na glavi, udat će se

sretno. 4. Koliko u diteta bude svrtaka na glavi, kad se rodi, onoliko će se puta ženiti, ili udavati. 5. Ako u diteta brzo kosa raste, kažu: sreća mu raste. 6. Ako su u diteta veliki nokti, bit će napredno u svakom poslu. 7. Ako se kum, ili kuma pomete, kad na kršteńu mole virovańe, onda će kumče umriti. 8. Ako se je dugo trudila, pa joj muž pomogo štapom, kojim je oteo žabu od zmije, ako je žaba živa ostala i odskakutala, bit će dite kočiperno ko žabica.

(II. Po djetetu.) 1. Ako u diteta do godine zubi rastu, opet će zaniti. 2. Ako dite do godine progovori, rodit će žena uskoro. 3. Ako dite prije rekne *mama*, bit će dite, koje se rodi, žensko. 4. Ako dite progovori i prva mu rič bude: *dada*, biti će i dite, koje se prvo rodi, muško. 5. Koliko se u diteta svaļa gvaļica kose u zatiļku, toliko će mati imati truba tkańa. 6. Ako ko poļubi dite u zatiļak, bit će dite *akavo*. 7. Ako ko poļubi dite u dlan, bit će dite *tepavo* (misto *s*, *š* i *c* izgovarat će *t*). 8. Ako ko poļubi dite pod vrat, bit će to dite *mucavo*. 9. Ako ko poļubi dite u usta, bit će dite *peskavo*. 10. Ako žena šije košuļicu ditetu, pa se konac uvrće, guči i zavezuje, bit će dite živo i zdravo. 11. Ako što šije, ne smije poso s iglom metat na dite, jer će dite mokrit u krevet. 12. Malom ditetu nikada ne daju, da se žiškom, ili vatrom igra, jer će mokriti u krevet. 13. Ako umiraju dica, traže kuma, koji živi obisno, da dica ostanu živa. 14. Niki opet zovu za kuma, kog prvog sretnu na sokaku, kad idu na kršteńe, da dite živi. 15. Dite se nikad ne smije kroz penģer davati, ni u sobu ni iz sobe, jer će biti noćna trkalica. 16. Dite, dok ne progovori, ne smije jest mesa od pileta, koje još nije propivalo, da ne bi nimo ostalo. 17. Ditetu svakom mora se povojnica doniti; koje nije povojnicu dobilo, nikada se neće oženit, ili udat. 18. Priko diteta se ne smije prikoračiti, jer ne će rasti. 19. Prva košuļa promitaļčica ne smije bit od stari gaća, jer bi novorođenče, ako je žensko, bilo teška poroda.

Porodiļa. Ako žena rodi na Božić, grdi ju staro i mlado, ukućani i seļani, što je na Blagovist čovika dozivala. U posteļi ostane porodiļa po osam dana. Za to doba ne smije ju nijedan muškarac viditi izim ńezina čovika. Ko dojde u sobu, pa vidi pońavu, već zna, što je za pońavom. Ako koji muškarac dojde u sobu prvi puta, žene mu skinu šešir s glave i iza pońave iznesu dite, a on dite daruje, a za porodiļu niti pita, niti k ńoj prilazi.

Dok je porodiļa u posteļi, svaki dan joj se nose *ponude*, a kogod donese, dariva novorođenče srebrnim, novcem. Petkom nose posnu ponudu: skuvaju ribe, pa rezanaca s makom i orasima, kuvani kalotina i šļiva. Ko nosi posnu ponudu, daruje dite bakrenim novcem.

Kad porodiļa ustane, smije svako viditi i ńu i dite; i ona smije ići u selo u bližńe kuće. Odivena je ko obično, samo priko košuļe nosi mrku sukńu sitno sabranu, da ju svako pozna, da je porodiļa. Tako oda obučena do uvoda. Kad žena iza poroda prvi put u čiju kuću dojde, dadu joj crvena luka da jede, da bude ditetu uvik dosta mlika, a novorođenomu dadu u ruku jaje, da bude bilo ko jaje. Dok porodiļa ne ide u crkvu, radi ona ipak sve poslove u kući, samo se čuva od smlate, jer vištice i more vrebaju na porodiļu. Dok se žena ne uvede u crkvu, kaže se, da je ona *u četeresnicama*, pa dotle mora dite dvaput na dan kupat, i to jutrom i večerom, a pripovijat ga mora triput na dan, da se dite malo pruži, pa da boļe raste.

Trudnoj ženi i dojiļi jako je bilo teško u zadruga (gl. str. 360.). Danas ugađa muž svojoj ženi, a svaka ima koju priju, s kojom dobro živi, pa jedna drugoj pomažu.

Gataña i čaraña. 1. Ako rodiļu bolovi napanu iza poroda, dobro je; dite je zdravo u trbuvu; ako ju ne stignu bolovi, dite će trbuv boliti. 2. Ako u rodiļe poteče mliko samo, dite je gladno. 3. Ako joj prvi cvit bude obilan, veli se: veseli se na rod i skoro će poniti. 4. Ako jede, pa joj zalogaj ostane, a ona ne vidi, već uzme drugi, umrit će uskoro; ostat će joj dite siroče. 5. Žena, koja rodi, ne češļa se prvi dan, da se dite ne zaodije do desete godine: ako se počešļa drugi dan, zaodit će se dite oko dvanaeste godine; obično se češļa treći dan, da ditetu ne rastu vlasi izim na glavi do petnaeste godine. 6. Ne smije iz kuće napoļe, kad sunce zajde, doklegod se ne uvede u crkvu. 7. Dok se ne očisti, ne smije nikomu povojnice nositi, jer bi ono dite dobilo perutac. (I kad žena ima cvit, ne smije nikom nositi ponude, da jim i perutac ne donese.) 8. Ne smije jest čvaraka, da se dite ne okrasta. 9. Ispod krova ne izlazi otkrivena, no umotana, da ju ko ne urekne. 10. Mora imat uvik britvicu (šklocu, nožić, koji se sklapa) u nidrima, doklegod se ne uvede u crkvu. 11. Kadgod izlazi iz sobe, mora britvicom isprid sebe križati i govoriti: „Križ božji, ime Isusóvo! Zli s puta i dobri na put! Gospodina Boga moći, blažene divice Marije pripomoći neka mi budu u pomoći“. 12. Mora uvik imat patrice u nidrima, a kada ide napoļe, uzme ji u ruku i moli idući tri Očenaša i tri Zdravo Marijo Svetom Trojstvu nerazdiļenom, da od ńe svako zlo odili. 13. Kad ide prvi put s ditetom u poļe, ne smije govoriti do poļa, da dite šuti. 14. Kad mater jede, ne smije dati ditetu da sisa. 15. Gdikoja okusi najprije vina posli poroda, da dite bude rumeno. Baju, ako žele da rode, ili ne rode. 16. Koja ne želi, da više rodi, kupa

se posli poroda u toploj vodi, a u vodu metne staro brdo sa stativa. 17. Koja je żeļna poroda, dade mužu svoju tkanicu, da ju na kućnom pragu isiče na komade. 18. Ako ima više dice, pa ne želi više da rodi, dade ditetu na krstu ime *Stanko*, ili *Stana*, da porod stane. 19. Ako su joj dica umirala, dade novorođenomu ime Živko, ili Živka, da živi, što se rodi. *(Više će se o tom kazati u Carańu i Bajańu.)*

Sl. 52. **Porodiļa** ide na uvod.

Kumovi. Krštene. Kad koga zovu, da kumuje, ne smije se izgovoriti, jer su drugi i za ńega molili, a kumovat mora svako, makar kome, jer mu ne će ruke prikrstit, kad umre, nego pružiti.

Čim je dite kršteno, već je kuma spekla pogaču u pepelu, i kolača listarića, pa skuvala čorbu od živadi i spekla oroza, ako je muško dite, a kokoš, ako se je žensko rodilo. To se zove *ponuda*.

Dite odnesu s krštena kojoj ženi u selo, da sisa, a kuma donese porodiļi tu ponudu, pa jedu: kum, babica i kuma, a porodiļi se dade, da jede suve ribe, ili ako ima, koja je istom uvaćena, a to zato, da dite bude i itro, i čisto ko riba.

Dar, što kum, ili kuma dade kumčetu, čuva se, dok dite ne odraste. Kada naraste, kupe mu, ako je žensko, pamuka, igle i konca; ako je muško, namine mu torbicu i kangiju, da bude dobar kočijaš i svińar, ili mu kupe lulu, sikiricu, nož, ili šeširić.

Ponude svake mora dite okusiti, da mu svako jelo bude slatko, da ničemu ne zabavļa.

U prvoj ponudi mora bit što živo; ako je muško, oroz; ako je žensko, kokoš, da i dite ostane živo.

Uvod. 1. Ako je žena rodila muško, ide na *uvod*, čim bude čista, a iza ženskog diteta projde kadgod i sedam nediļa, da na uvod ne

ide, jer gataju, što se prije uvede, da će i dite prije biti potpuna divojka. Zato mloge zatežu do sedam nedilja, da se do sedamnaeste godine divojka ne razvije.

2. Na uvod ide žena još u sukńi i u svom bilom oplećku, a kad se iz crkve kući vrati, skine sukńu i onda je žena ko i druge žene. Kad žena nosi dite na uvod, šuti ona od kuće do crkve, da i dite šuti, da ne plače, pa to znadu i seljani i ne govore ništa s ńom, ako ju skobe.

3. Kad žena posli poroda prvi put ide u crkvu, ako je do uvoda već bila sa svojim mužem, ne smije se usuditi, da ju misnik prvi uvede u crkvu, jer vele, da on pozna na ńoj, dok moli, da je bila s mužem. Zato žena čeka prid crkvenim vratima, pa ako unilazi koji stari čovik, uvati se potajice za ńegovo odilo i uđe za ńim u crkvu. Ako taj čovik opazi, da se je žena privatila ńegova odila, izgrdi ju, jer će te godine biti sniti u ńegovom žitu.

Ženidba.

Prije ženidbe. Divojka misli na udaju, čim pođe divovati (str. 354.), a sad već od dvanaest godina divuju divojke, a onda obično sidaju za stative. Prvi poso na stativa jesu darovnice za uzovnike u svatova. Posli se, druge, treće zime, i kad koja dospije, tkaju otarci za darove. U Otoku se ni ne udaje divojka, dok nema darova, nego, ako ju za rana svati zaprose, odbije ji i veli, da još nije pripremila dare.

Kad već divojka ima dare, poručuje se to na sve strane, jer je divojki dika, da joj se mlogi prosci jave. Tu su strinama, ujnama, tetkama i prijama pune ruke posla. Kako nam je lipo u selu liti do Mijolja! Mirno, blaženo. Mloga divojka ima svoga momka, a ona se po malo i s ńegovima svojata. O Uskrsu šalje svekrva snaji cvića, jer se onda već ne kite kupovnim vincima. Na Uskrs je dočeka kod crkveni vrata, dade joj šareni jaja, kolača međeńaka i šarenu jabuku. Češće joj priko godine šalje cvića i kolača. Kad divojka ko *kraljica* na Duove dojde u svekrvinu avliju, daruje joj svekrva škudu, ili koliko koja može. Momak k ńoj dolazi, milošće joj donaša, svakog joj vašara kupuje medeńaka, odaju zajedno po vašaru, a kad bude pudarica, pođa ju momak u vinogradu[1], pa divojka jedva čeka Mijolje, ma da se piva:

---

[1] Od „*O Uskrsu, . . .* do *u vinogradu*“ to je onaj nastavak iz *Poklada* (st. 397.). *Ur.*

Jeseni se niko ne raduje,
Već budala, kad bi se udala.

To se samo piva, al zbiļa jesen se jedva čeka. Pa dođe to Mijoļe, pa ti uzavrije selo, ustrču se babe, strine, ujne, tetke, prije, rasparuju, što se je Bogom klelo, a spare, što se ni znalo nije. Koliko li divojaka zaplače u to jesensko doba! Poudaju se, koje ni mislile nisu, a poostaju odabrane, a sve s rđava seoskog jezika. Zato su divojke i mudre, pa namame svate s mlogi strana, pa oćeš, ne ćeš, slomi vrat makar gdi, samo nek joj zaviju glavu, da se ne zove ostavļena, jer onda prkose, pa pivaju:

Inoči se moja dika klela,
Ńoj se klela, a mene uzela.

Inoču mi ostavila dika,
Nije mogo odolit menika.

Ipak bude i momaka i divojaka, koji ne dadu, da ji neprijateļ rastavļa. Kad tako bude zla u kući, što momak ne će da posluša svoje, rugaju se mladići, pa vele: „Nije ni moj otac slušo mene, kad se je ženio, ne ću ni ja ńega".

Ako divojki ńeni brane za momka, dogovori se ona s ńim, pa u gluvo doba noći prisele ńezine boļe stvari k ńemu u kuću i ondi odma i ona ostane. To se kaže: *utekla je k momku.* Mladića otpreme domari odma na stan, a ńu prime ko svoju u kuću. Obično ju otac tuži, ali se ritko pomogne.

Taka divojka više ne klekne u crkvi u *red*, pa ma da je klečala dosad na prvom mistu. Čim priđe momku, ńeno je misto prazno, i već u prvu nediļu koči se druga divojka na ńenom mistu, a ona kleči med ženama. Sramota je takoj divojki, da ide pod pletenicom u crkvu, a nije snaša, da zavije glavu, nego se mora ko sredovna žena pokriti maramom, dok se ne vinča. Onda mladuje ko i druga mlada.

Takim divojkama pivaju:

Teško travi, kuda vojska prođe,
I divojki, koja sama dođe,

Jer je svakog jutra ukorena:
Da s vaļala, ne b se namitala.

I roditeļe je stid, kad divojka pobigne, pa mlogi odma lete po ńu i popuste[1].

[1] Tako je prije pet godina Anka Mujina u Otoku imala momka, a bila je lipa i mlada, a opet ta kuća nije bila spram ńe, pa ńezini branili, a ona se dogovori s momkom i svekrvom, skupi svoje stvari, pa k ńemu. Još se ob noć mati dositila jadu, pa u ranu zoru leti po Anku. Nađe ju, gdi još spava s jetrvom. „Anka, srce", plače mati, „ajde kući, dok nije svanilo. Što će selo, ako čuje?" A ći i jetrva privatile: „Da si ti majka ko majka, ne bi toga ni bilo". „Jaoj, dušo, žuri samo,

Bude kadgod i otac lukav, pa brani divojki za momka, da je mańe troška. Ako mu onda ći momku utekne, a otac ne privoli, vinča se ona iz momkove kuće, pa niti tu bude prosaca, ni buklije, ni mali, ni veliki gosti, ni zapojaka ni prstenovańa, nit on mora otpremiti divojku. Taka udavača ne dili dare, nego se vinča ko sirota, samo ju ipak iz milosti momkova rodbina daruje.

Puno je teže, kad momkova rodbina ne će divojku, koju momak oće. Tu se obično babe uspale, pa vele: „Kad ona u kuću, onda ja iz kuće“. A to zato, jer svaka žena ima koga svoga, kog bi rada u kuću, pa kopa i smeta, dok ne narede, da bude onako, kako ona oće. Često mora momak popustiti, da ne bude grija u kući i da ne doživi temeļu rasutka.

Otkad nema zadrugâ, bira momak po voļi divojku, jer su roditeļi pametniji od rodbine, a nisu zlobni na svoje, pa vole i sami, da su dica sretnija.

Kadgod se i momak ne da, ako roditeļi ne dopušćaju, da uzme, kog želi, ali onda bude često zla života u kući, jer svekrva grize snaju, što joj nije po ćudi[1].

Bude i to, da momak dolazi divojki, pa ga ona ne će, a on pokrade ńezine stvari, da ju prisili, da za ńega pođe. Pa tako za voļu blaga pođe koja i za nemila[2].

Ako ovo sve, što sam dosada spomenuo, ne smeta, trače se svatovski običaji poredovno, a prije prosaca, što dolaze divojki, prosi mloga divojka momka potajno. Zna, da često momak ostavi divojku, pa zato ju stariji u rodu uče, da ga obmami[3], ako mu ne viruje.

---

spremaj se. Sve će biti, kako ti je voļa. A ti, prijo“, okrenu se svekrvi, „dođi posli podne, pa da nakitimo“. Svekrva ostavila Ankine stvari u zalogu, po podne ju isprosila, Anka svate nakitila, a danas je ńiova, pa piva veselo:

Nemam roda, dok ne rodi mama,
Nemam dike, dok ne nađem sama.

[1] Znam, gdi je momak ostavio roditeļe, što nisu dali, da uzme, kog želi. Došo je divojki u kuću, a domari ga ńezini otpravili na stan bojeći se očeva zuluma, a divojka, ma da je bila i lipa, i bogata, i uzor pošteńa, sama je odma izašla iz divojačkog reda i nije više pletenice nosila.

[2] Tako su Anki Vukovoj u Otoku pokradene stvari, sva ńena svilena oprema. Nije tila da pođe za nemila, a nije smila da tuži, bojeći se osvete, pa je i stvari prigorila.

[3] Što i kako čini, kazat će se u *Vjerovańima*.

Ogledi[1]. Kad je pomalo već momak ugovorio sa divojkom, ili divojka po rodu poručila momkovoj rodbini, ili se momkovi ma kako pouzdali, da jim divojka zabavit ne će, spremi se svekrva i starosvatica, pa ajde na *oglede* divojki.

Ako je divojka s momkom već duļe poznata i svekrva se već ńoj javļala, ne ide se na oglede: na ogleda se sastaju, koji se prije još pravo nisu poznali. Dođę svekrva sa *starosvaticom* po podne, a obučene su u čisto svagdańe ruvo; za pojasom su jim preļe, u ruki vrte vretena, samo je u svake za preļom stručak bosiļka, a to je znak, da prose divojku. Dođu, jave se. *Prija* (divojkina mati) ji primi, pa sidnu svaka uz svoj poso i rade. Divojka je za stativama, jer su prosci u jesensko i zimsko doba. Govori se to o svem i svačem, motre divojku, zagleđu joj u poso, pitaju za godine, je li pripremila dare, šale se s ńom, ali momka ni ne spomińu, niti ńoj nagovišćuju, da su došli radi ńe. Pozna to divojka, jer zna, da je u te žene sin za ženidbu.

Kad se svekrva sa starosvaticom sprema, da ode, prate ju divojka i mati do kućni vrata, a ako divojka oće za momka, isprati ji na kapiju, poļubi svekrvu u ruku, a svekrva joj dade jabuku i u jabuki srebrn novac. Tako je divojka dopustila, da ju dođu prosit, a svekrva je ovom jabukom obećala, da će u prosce doći.

Ako divojka ne će za momka, pa je samo radi glasa dopustila, da dođu, ili ako su to došli i nezvani i neznani prosci, a ona ji ne će, ili ako je želìla biti ńiova, ali joj se boļi prosac već javio, ona isprati svekrvu i starosvaticu samo na kućna vrata.

Da je kome stranom stati, pa gledati, kad tako divojka ove žene samo napole isprati, čudio bi se ne znajuć, što je. Razgovarali u sobi lipo, umiļato, uļudno, veselo, a napoļu sve naopako. Čim divojka ńi daļe ne prati, pa starke uvide, da ji ona ne će, kako li se obadvi podboče, nasmiju se porugļivo iza glasa, pa grde divojku: — Fala Stvoriteļu, da smo na zraku, da pošteno odanemo! Joj, neradenice, kud si ti nas pozvala, u taj smet, u taj smrad, u taj nered! Gle, dosad mi bilo milo svako tkańe, al kako spazi ovaj upredanac na tvoji stativa, gadit će mi se, da ga i na sebi vidim. Ta poučica ti *škvorava*, ta u osnovi suploštica do suploštice, a osnutak ti sav potrzan, — potpadali ti prsti, kad ne znaš povezat! Zar da

---

[1] Ja ću sada opisivati svatovske običaje, kako bi se slavili, gdi je sve potpuno i kod mlade i mladožeńe, gdi se na brzu ruku ništa ne radi.

mi to prstenujemo, zar da neradenicu pod svoj krov dovedemo! Nikada!" Tako nagrde na divojki sve, što su u sobi falili, a samo zato, jer ji ona ne će. A divojka se smije i veli: „Bi ti, svekrvo, al ja ne ću!" Već one večeri divojka se fali, ko ju je prosio, a nesuđena svekrva propituje, da čuje, zašto ji ne će, pa ako sazna, da bi za drugoga, onda ju kudi, dok ju ne pokudi.

Ako divojka ne zabavi na ogleda, idu žene vesele kući, pa kog skobe, govore: „*Primila je jabuku*".

Čim čuju ludi u kući (a to je već prid veče, kad s posla dođu), da je divojka jabuku primila, idu u večer prijatelu, da ga vide, ali to je ko uz put. Ide samo svekar i stari svat. Govore sa prijatelem koje o čem, pa samo onako taknu se i divojke. Vele: „Ta vaša cura kan da se s našim momkom baš dobro pazi!" — „Kakva cura!" otac će strogo i ozbilno. „Di je cura? Zar ovo dite? Pa već momka našla?!" — „Našo on ńu, našla ona ńega. Znaš, ne znamo pravo, al tako se glasa. Žene to kazuju, — znaš, prijatelu, a prid ženama se to ne taji." — „A, tako! A prida mnom se taji. Dok ja ne poletim držalom. Od danas: pozdravleńe zazvoni, a ja kluč u bravu"! — „Da si klučo prije, kasno je sad!" — A divojka biži iz sobe. — „Šta ćeš?!" — smigne otac ramenima. „Vrag! bio sam i ja taki, i ti prijatelu. Da ko će po curu ako momak ne će!"

Opet se govori o drugom čemu, a niti se prosi, niti se ugovara. Samo je tim navistito, da će prosci doći. To znadu ńezine druge, pa s večera pivaju joj pod prozorom:

Dva bumbula svu noć pripivala
(Oj divojko, mala momo![1])
Pod penǵerom prošene divojke.
Pitala ji prošena divojka:
„Il ste braća, il ste bratučeda?"
„„Nit smo braća, nit smo bratučeda,
Već dva druga iz zelena luga.
Imali smo i trećega druga,
Pa smo čuli, da se oženio,
Pa smo došli da snaju vidimo""[2].

Kako reko, ako je divojka imala momka, pa i ńeni znali za ńega, a i ńegovi za ńu, ne moraju biti ogledi, ali, ako se ńeni i ńegovi dobro paze, pa ako jim je dika, što će ta divojka za ńi, onda u obisti idu ipak divojki na oglede, osobito ako žele, da naprkose kome, ko je tio, da skudi tu divojku.

Prosci. Sutradan se opet spremi i svekrva i starosvatica, samo bole već jučer, u svečano ruvo prema svojoj dobi. Ne nose prele ni

[1] Iza svakoga retka.

[2] Ova se pisma ne piva uvik, nego, kako pisama nestaje, zaboravit će se doskora i ona. I ko piva, ispiva dva, tri retka, nek se zna, da je divojka prošena, a sutra da će biti isprošena.

vretena, no idu, ko da će u crkvu. Čim dođu do divojkine kuće, izađe ona pred ńi. ļubi ji u ruku, a svaka joj daruje škudu. Sad ne čeka svekrva dugo, no čim odane, veli: „Prijo slatka, mi došli ko na gotovo." — „Bog s tobom, prijo", — divojkina će mati, „u moje ko u svoje". — „E, nije to tako. Ne znaš ti, što ja mislim. Gle, mi bile jučer kod tebe, pa motrile tvoju radenicu. Puno je selo glavati divojaka, al vake nema. Govorile smo mi to sinoć od vas do nas, a kod kuće ćemo mom sinu ko iz daleka: „Ej, želo moja, vidli smo divojku, — da nam taka naša bude snajka! A kad rekosmo, koju, poskoči ti moje dite radosno. Veli: „„Ako je samo tvoja voļa, ja nikog drugog do ńe!"" — „Ta zlato moje, zar ti ńu već tako znaš?" — čudim se ja, pa onako razumi, ko da ni on ńoj nije mrzak. Znaš, prijo, po sebi, Bog nas je dragi stvorio, da živimo, a nama je ostavio, da nađemo, uz koga ćemo. Tako je i kod naši mladi. Samo je tvoja medenica ponosita, pa od nas taji, a postidna je, pa ne će ni tebi da kaže. Zato sam ja došla, da pitam i tebe i ńu, oće li biti naša." — „Ako je Božja voļa, prijo, i moja je. Kad se mladi vole, nek se uzmu. Ali niti si ti gazda kod svoje kuće, niti ja kod svoje, pa zato treba da i otac kaže. — Ded, seko", reče obično drugi divojkinoj, koja je već spremna — „skokni po oca u okol, pa nek dođe".

Kad otac u sobu, svekrva će ńemu: „Prijateļu! Mi k tebi rad tvoje divojke, a sad te pitamo: oće li biti naša?" — „Pitajte ńu, ne pitajte mene! S kim ona može živit, mogu i ja gledat. Nek ide, niti ću ju tirat, nit joj zabrańivat. — Ded, ćeri, oćeš li? Ne, da posli kažeš: otisnuše me ko štetu niz vodu." Rodbina veli divojki: „Sad kaži, oćeš li poći za ńega! To, sinko, nije volovska sprež, da rekneš o Božiću (gl. str. 328): spreć ću, o Uskrsu: ne ću!"

Ona se polako na prstima primiče siniji, a čim priđe ńima, i rekne: *„Pa ja oću!"* skoči drúga i zakiti svekrvi i starosvatici krpu na glavi ružom i listom muškatla, a ako nisu bile na ogleda, nego jim je to prvina, pa su došle s preļama, nakiti im druga preļe crvenim smiļkom.

Sad se svekrva oprosti s divojkom i rodom, divojka ji isprati na mala vratašca, poļubi svekrvu u ruku, pa opet dobije jabuku i srebrni novac u jabuki, a svekrva joj obeća, da će sutra doći *sa otarkom.*

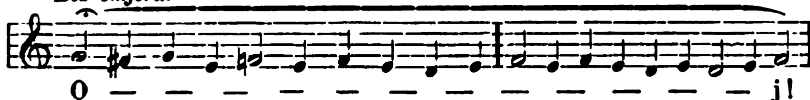
Za otarkom. Sutradan se ide ranije, već prije. U dva sata posli podne spreme se starosvatica i svekrva, da idu *sa otarkom.* Obuku se svečano, već kako se one odivaju po starosti svojoj, i idu divojki.
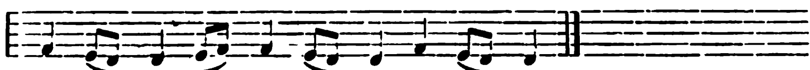
Svekrva nosi čuturu vina, a starosvatica čuturu rakije. Dođu divojki i darivaju je, pa s ńom i ocem ugovaraju radi *buklije,* a mati sprema po kući.

Oko tri sata dođe momkove rodbine, koje ženâ, koje divojaka, deset do dvanaest ńi. Pozdrave se i posidaju, a starosvatica nazdravi rakijom: „U ime Boga i prijateļa i naši mladi!“ I svako gutne malo rakije nazdravļajuć ko i ona. Pa onda svekrva nazdravļa čuturom vina: „Zdravi bili, prijateļi! U ime Boga i naše dičice, da jim bude sretno i blagosovno! I mlogo lita proživili, kud odili, sretni bili!“ Čim svekrva nazdravi, odma joj snaja stane za leđa i metne joj ruku na rame, a svekrva ńoj, ako ima dukata, daruje dukat, a ako je sirotnija, dade joj škudu.

Iza svekrve uzimaju svi redom čuturu vina i nazdravļaju onako isto, ko i kod rakije.

Sad počimļe *paušina.* Jedu čorbe s rezancima, kupusa sa suvim mesom, makovače i sitni kolača. A kad su malo okusili, zapiva svekrva:

Rani majka dva sina nejaka,
Obadva ji zajedno rodila,
Pojednaka imena nadila:
Jednom Vida, a drugom Davida.
Pojednako i kara i psuje,
Pojednako odilo kupuje.
Zajedno ji majka škulovala,
Pojednake kńige kupovala.
Višeput ji svitovala majka,
Što nemaju svojega babajka:
„Vaš je babo umro, moji sinci,
Još ste bili mali u kolivci“.
Kad su sinci za ženidbu bili,
Al govori stara mila majka:
„Ajte, dico, tražite snašice,
Da vas vaša stara ženi majka,
Ne bi li vas majka poženila,
Dok se nije zemļicom pokrila“.

Obadva su poslušala majku,
Pa odoše tražiti divojke,
I lipe su divojke dobili:
Vida Vinku, a David Nevinku.
A kad su se braća poženila
I jetrve bile kod svekrve,
Nij ji mama ni imenom zvala,
Već: snašice, moje košutice.
Al je majki to za malo bilo.
Dođe kńiga od cara vladara,
Dođe kńiga, da idu na vojsku.
Na poodu naručuju majci,
Da se ne bi s snajama psovala,
A ļubama, da slušaju majku,
Da čekaju do devet godina,
I desete četiri miseca,
Za to vrime, da ne dođu s vojske,
Da se mogu preudati ļube.

*

Pak sidoše na dobre końice
I odoše na carevu vojsku.
Kad je prošlo devet godin dana
I desete četiri miseca,
Zaprosiše prosci iz daleka
Mlade snajke, a od mile majke.
Obadvi se oće da udadu,
I majka jim već na voļu dala,
U sinove nij se ni uzdala,
Košutice svoje otpuštala.
Došli svati po obadvi snajke,
A na žaļost stare mile majke.
Kad su svati bili kod obida,
Al eto ti Vida i Davida,
I oni su došli u svatove,
Staroj majki doneli glasove.
Ļube misle, da su to svatovi,
A svatovi, da su to zetovi.
Ńi dvojica pismu zapivaše,
Vida piva, a David otpiva:
„Vila gńizdo tica lastavica,
Vila ga je devet godin dana
I desete četiri miseca,
Pa sad oće, da razvije gńizdo.
Doletio siv zelen sokole,
Pa joj ne da, da razvije gńizdo".
Svati širom, naše ļube s mirom!
Tu su ļube upoznale ļude,
Stara majka svoja dva vojaka,
Tu su oni svate otpravili,
Svoje ļube sebi ostavili.
Tu je majka sreću doživila,
Svaka snaša po čedo rodila,
A baka ji za ruku vodila.

Pisma je priduga, da se ispiva, ali ju u selu znadu, pa je dosta, da čuju i da znadu, kako će svekrva snaju nigovati. Za pouku snaji piva svekrva ipak svršetak ove pisme:
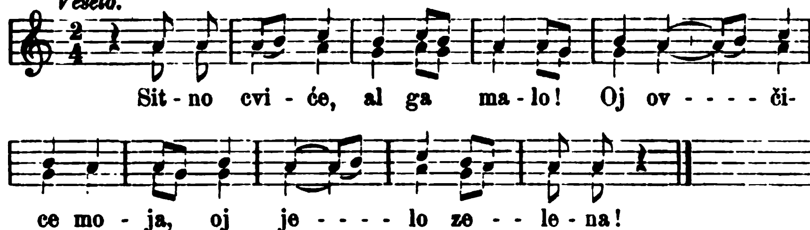
Vidova se Vinka razbolila,
I jetrvi vako govorila:
„Jetrvice, po Bogu sestrice,
Ja ću evo pod zemļicu crnu,
Tebi svoje siroče ostavļam.
Svoje čedo drži na rukama,
Moj nek stoji još u pelenama;
A kada bi za siniju sili,
Svoje milo uzmi si na krilo,
A sirotu moju pokraj sebe,
A kad ranit, svom u usta daji,
A mojemu u ruku dodaji;
A kad bi jim ruvo kupovala,
Svojem novo, a mojem ńegovo".
To izusti, pa dušicu pusti.

Posli te pisme drúga divojkina pripne ženama, svekrvi i starosvatici, velike, lipe otarke na ramena, a one svaka plate po 1 for. 50 krajcara, a drugim ženama i divojkama, udavačinim zaovama i jetrvama, pripne malo lošije, ali ipak što lipše, samo ove ne plaćaju ništa. Dok se otarci vežu, pivaju gošće u glasu ko na *Cvitnicu* (str. 403.), kad bunare kite:

Oj divojko, vita jelo!
Mili Bože, lipa ti sam,
Tanka boka i visoka!
Još da su mi crne oči,
Crne oči i obrve,
Sve bi momke primamila,
I onoga vojvodića,
Što no jaše prid vojskama,
Kano misec prid zvizdama.

Kad se to ispiva, izlaze gošće iz dvora divojke, a ona ji po običaju prati na mala vrata, ondi ļubi svekrvu u ruku i po treći put prima jabuku.

Žene idu kući pivajući sokakom:

Ajd po brdu, po golemu!
(Oj ovčice moja, oj jelo zelena![1])
Sitno cviće, al ga malo:
Jedva za dan kitu nabra,
A za drugi prikitila.
Sitno cviće progovara:
Ne dajte me u no kolo,
U no kolo med neviste;
Neviste me ružno nose,
Cilim danom za šamijom,
A u večer čedu daju,
Mene čedo po pepelu,
A ja cviće ginem, venem;
Već me dajte u no kolo,
U no kolo med divojke:
Divojke me lipo nose,
Cilim danom za kosama,
A u veče, kad ligaju,
Ladnom vodom zalivaju,
Pa se cviće bo|e mladim.

To pivaju idući do kuće, a kako koga skobe na sokaku, nude mu svatovsku rakiju, ili vino, a onaj pije i nazdrav|a: „Sretno vam bilo i zdravo i veselo!" a žene odgovaraju: „Da Bog da!"

Prid kućom ji dočekaju |udi pucajuć iz pišto|a, a jedan iznese vańkuš prid mala vrata i ondi na sokaku klecaju i |ube se redom sa svekrvom, pa pocikujuć vode je u sobu.

Svit se iz bliži kuća skupi, da vidi, kakve je snaja prikazala otarke, a |udi se odma spremaju, pa idu divojki na *bukliju*.

Buklija. Skupi se ńi deset do dvanaest |udi, a to je momkova najbliža rodbina, i idu sa svekrvom prijate|u na večeru. Prid vratima dočekaju ji i uvedu u sobu. Divojka je s drúgom ukraj peći, pa čeka razgovor. Prije večere svekar govori:

„E, prijate|u, i vi ńegovi u kući! Jučer smo bili kod vas ko uz put, a danas evo nas, da pametnu rič progovorimo. Žene naše tu ništo namistile, a vi ńi primate i dvorite. Danas došle nakitite, a baš ni gladne, ni žedne. Pocikuje se to sokakom, piva se po našoj avliji, igra se i skače. Pitamo mi, što jim je, a one vele: „„Idite samo i vi tamo, bit će vama ko i nama."" Pa otarci, ti otarci, viju se do zem|e."

Čim svekar spomene otarke, već drúga pripne ńemu i starom svatu najdu|e otarke, a drugim gostima malo lošije. Plate joj svaki po forintu. Onda svekar opet veli:

[1] Iza svakoga retka.

„Naše ju žene isprosiše, a nas šalu, da utvrdimo. Zato, prijatelu, ako ti je vola, da bude naša, a ti slušaj, što mi dajemo snaji.“ Pa onda nabraja, kako je bilo prije koji pedeset godina: za ćurak, sukńu, ćebe, čižme, šamiju, štrinfle, alinu i krevet. Žene kućanske i uzovnici pomažu divojki, pa se cinkaju sa svekrom.

Sad je već drukčije. Svaka divojka ima te sve stvari, a i kućanma je lakše, da je stalna cina, pa plate divojki, koliko kuća običaje. Ne plaća se priko 100 for., a ne daje se ispod 40 for.

Kad svekar položi novce na siniju, prilie divojka siniji i primi novac, pa polubi svekra u ruku, a metne mu svoju ruku na rame i stane za leda, da ga dvori, a stari svat zapiva:

Oj! —
Kuma dvori gizdava divojka,
Kuma dvori, u sunce pogleda:
Stan, polako, moje sunce jarko,
Ne bi l dule ostala kod majke,
Ne bi l bile saložila dare!

Kad divojka primi novce, nosi se večera na siniju, a domaćin zovne dva komšije na večeru, da budu svidoci, da je divojka novce primila, i da ugovore, što će svekar doniti na dan vinčańa za užinu. Ugovore, da svekar donese ili govedinu, ili pečeno krme na ražńu i akov vina u novom buretu, a to bure ostat će domaćinu (ocu divojkinu).

Na bukliji se ne ostaje dugo. Kad je sve ugovoreno, večera gotova i gosti se ponapili, razilaze se.

Svi ovi, koji su bili na bukliji, skupe se u subotu u jutro kod divojke iznova, da ju s momkom pošalu na upisivańe.

Upisivańe. Divojka se obuče u bilo ruvo, u ćenar, a bilo je sve na ńoj: i zapreg i marama. Nike budu u pletenici pod kupovnim vincem, a nike se prikriju tankom, bilom maramicom. Divojku vode dvi mlade žene, ili divojke, a s mladožeńom ide kum i stari svat. Za ńima svira gajdaš. Kad su se u župnom uredu upisali, vraćaju se natrag, a muški pivaju sitnije pismice. Gajdaš jim pomaže. Vrate se svi divojkinoj kući na ručak, pa ostanu pijuć i veseleći se do podneva.

Sutradan se divojka prvi put navisti. Kadgod se navišćuje, mora divojka doći u crkvu, pa ako i ne kleči u redu, jer to je običaj u selu. Navišćivańe je posli pridike, a pod pridikom divojke side, samo udavače kleče i gledu prida se, dok ji misnik navišćuje. Obično jim se govori, kad se prvi put navisti, da je prilomila nogu; drugi put, da je pribila ruku, a treći put, da je skrlala vrat, ko što se i zbila prid oltarom najviše vrat slomi, jer često sjedine, što nije parovito.

Čim je divojka upisana, već počima vračati. Sad ne vračaju toliko ko nigda[1].

Mali gosti. Kako je u četvrtak bila *buklija*, a u subotu upisivańe i u nedilju prvi navištaj, to u nedilju (na dan prvog *navišćeńa)* počińu *mali gosti*, a idu nediljom i sridom do veliki gosti[2].

Mali gosti su divojke i dica iz momkova roda, pa ji matere spreme, da idu snaši, tako zovu isprošenu, u goste. Ide se posli podne, pa kad dadu snaši milošću, ona dariva divojkama i ženskoj dici obočiće i zrńe pod vrat, a muškima lulu i kašiku. Ove velike kolače, što mlada u *malim gostima* dobije, ne okusi ona, nego dili dici u svom rodu, a ona ne bi pod živu glavu ni zalogaja uzela, da joj ne bi što uvračali. Kobasice i kolače listariće dade ukućanma, a jabuku, što dobije na kolaču, čuva, ali je ne jede.

Veliki gosti. *Užina kod udavače.* Veliki su gosti na dan drugog[3] navišćeńa. U *velike goste* dolazi svekar, svekrva i momkova ponajviše ženska rodbina. Dođu prije podne, dok je još divojka u crkvi, pa svako ponese svakom u kući po kolač, a osim toga divojki veliki kolač, kolača listarića i kobasicu, i daruju snaju škudama.

Kad sidnu za užinu i malo se prizalogaje, dile joj dare, što su joj od kuće poneli. Svekar daruje snaji svilenu sukńu; koji su priči rođaci, daruju svileni zapreg, ili maramu sa velikim rojtama; mańi rođaci mańe marame, a daleki ni ne daruju svilu, nego zejtinke. Kad zazvoni prvo zvono na večerńu, spreme se mlade i divojke iz kuće u crkvu na večerńu, a i udavača obuče svoje svečano ruvo, što je imala prije podne u crkvi. Sad meću na ńu darove. Najprije obuku priko ńenog odila svilenu sukńu, a ako je dvi dobila, potpregnu malo gorńu, da se i dolńa vidi. Tako joj meću i marame na vrat, da se jedna ispod druge razaznaje, a male maramice pripaše ko pregu prida se o pojasu. Svila je tanka, pa se ni ne opaža, da je na divojki mlogo ruva, jer se Otočanke nikad široko ne oblače. Što dobije dukata, svežu joj na struk ružmarina i zakite joj pletenicu, jer pod vratom su ńezini dukati. Tako dođe ona još o drugom zvonu

---

[1] *Vračańa* će se opisat za se.

[2] Tako je onda, ako su veliki gosti na dan trećeg navišćeńa.

[3] Ako li su o drugom navišćenju, onda su o trećem *zapojci*, a *prstenovańe* je uoči vinčańa; ako li su o trećem navišćeńu, onda su zapojci i prstenovańe isti dan. Obično su veliki gosti na dan trećeg navišćeńa. To bude, kako se komu žuri, i ako prosci nisu iz istog sela, onda dođu samo jedanput divojki, da je mańe i trke i troška. Ali ako se potpuno obavlja, onda je ovako.

prid crkvu, a svit joj zagleda u darove, motri na glavi dukate. pa ju niko kudi, niko joj zavidi.

Kad dođe kući s večerńe, skine darove sa sebe, svuče i svoje ruvo i prisvuče se u onako, što se posli večerńe nosi, pa prati sa svojom drugom goste kući.

Večera kod momka. Kod momka bude večera, pa tu večera udavača s drúgom svojom, a i momak bude s ńima u sobi. To je prvi put, da i momak bude med družinom, jer prođoše i ogledi, i prosci, i buklija, pa gosti mali i veliki, a ńega nigdi. Da ga je parok tio na pamet upisati, vaǉda ga ne bi ni tamo vodili. Kadgod su bile časti kod divojke, došo je i on, ali kradom, da niko ne vidi, pa bude u kući, ili u kućaru i onamo mu prigleđe i divojka, i rodbina, ali u sobu ne smije. Istom, kad ńegovi odu, zovu ga ǉudi u sobu. Vele mu: „Ded, zete, ovamo! Ti si sad naš. Pa onda on slavi s ńima, kad ńegovi nema. A dok snaja dvori svekra, pa mu drži na ramenu ruku, mora ona, kadgod dođe i pođe, poǉubiti svekra u ruku, a tako i kad ga što posluži. On ju uvik daruje. Mlada to zna, pa malo radi dara, a malo, da koju šapne s mladožeńom u kući, svaki čas ǉubi svekra, a na onoga misli, pa dvori starca, a mladom ugađa.

Posli večere prati momak divojku i drúgu kući.

Zapojci. U nediǉu, kad je treće navišćeńe, dođe svekrva sa svekrom i nikoliko rodbine k udavači posli ručka, prije već što divojka u crkvu pođe na večerńu. Tu se malo pije i govori o svatovima, o darovima i o trošku. Mlada ode na večerńu, klekne na svoje misto u crkvi i čeka, dok čuje, da je misnik u sakristiji. Ako je ńeno misto u prvom, ili drugom redu, vidi ga i sama, a ako nije, migne joj koja od pridńi pivačica, da je došo, i ona ode u sakristiju, zafali mu, što joj je dopustio, da ima misto u redu, ma da ga dost put nije poslušala, ma da ga je često uvridila. Zafali mu se na redu i vrati se, da još zadńi put otkleči na svom mistu, jer kad dođe na ispovid i na vinčańe, već klekne makar gdi, a ńeno se misto često već taj dan ispuni. Obično plaču[1] divojke, kad se zafaǉuju.

Kada se divojka vrati iz crkve, obuče svekrvu u najsvečanije svoje ruvo, zavije joj glavu u šamiju zlataru, što je sebi spremila i tako opremita sidne svekrva na kola i odveze se kući. Čim dođe doma,

---

[1] Eva Ilarkova bila je počimajla u crkvi, pa je pivala, kad se udavala, ali priko srca:

Misto moje, u crkvi najboǉe!
Da j men znati, čije ćeš se zvati!
Ko će biti, ko će te dobiti,
Ko li će se tobom podičiti,
Kad nij tila, ko što j moje tilo,
Nit ga j kada u Otoku bilo!

uvate ju u kolo ukućani, da poigra. Bude gdikoja svekrva već stara, pa ne mari za igru, a mora u kolo, pa od nužde i pocikne:

Svit mi kaže, da ne mogu,
A ja mogu, fala Bogu!
Da je prije, ja bi više,
Sad sam stara, pa ću tišje.

U ponediljak skupe se divojki ńezine drúge, koje su *u kite* pozvane (jer će one u sridu svatove kititi), pa se kod ńe dogovaraju radi cvića i radi pisama, što će pod užinom uzovnicima pivati. Kad se dogovore, uzmu ńenu slamljaču, pa ju pune novom slamom. U svaki kraj slamljače metnu novčić, da ne bude nikada željna novaca, a u slamu metnu trave: mileduva, da joj nikad dragi ne zabavi, da se od ńe nigda ne odbija, no da mu ona uvik miriši ko mirisni cvitak.

U utorak u jutro dođe mladožeńa po mladu i idu u crkvu na ispovid. Posli ispovidi vraća se svako svojoj kući. Kod mladožeńe već čeka *čauš* spreman, da kolje kravu za svatove. I to je ńegov poso taj dan. On ju zakolje i razredi redušama, a opet odredi, što će se poslati mladoj, da jim se užina priredi.

Prstenovańe. Na prstenovańe[1] idu divojki u utorak u večer: svekar, svekrva i čauš, jer su drugi svi kod mladožeńe na večeri. Svekar ponese pol akova vina i sedam oka rakije, pa idu na jedni kola k udavači, a svekrva nosi jako veliki kolač, *varenik.*

Dođu divojki i sidnu za večeru. Dotle je momak u kući, pa čim čuje, da ko ide, sakrije se za opakliju, da ga ne vide. A divojkina rodbina zna za ńega i dvori ga.

Dok oni side za večerom, divojka sidi u zapećku sakrivena. Gosti zapitaju za ńu, a maleno dite muško iz ńezine kuće, ili roda ode u zapećak, izvede divojku i vodi ju za ruku k siniji, a uvik doslovce samo ovo govori: *„Evo vam ja vodim svoju sestru na prsten. Ako možete, sad joj zabavite, a posli za ńom govna ne jedite.“*

A ne plaču samo za mistom u crkvi, nego i za pletenicom:

Kad ja budem pod jesen ženica,
Pitat će me moja medenica:
„Gdi je tvoja sitna pletenica?“
Pokrila ju sa zlatom marama,
Što je moja dika kupovala,
Kupovala, kad je putovala,
A plaćala, kad je maširala.

A plaču, jer je pletenica dika divojačka, ko što kažu:

Pletenico, divojačka diko,
Dok te nosim, tobom se ponosim.

[1] Ako zapojci nisu svečano otračeni, ili ako ji nije ni bilo, zove se ova večer: *Zapojci.*

Gosti odgovore: *Da smo mislili zabavit, ne bi ni dolazili tako često.*

Svekar daruje ovo dite škudom, a ukućani donesu četverocipnu sukńenu pregaču i prostru prid siniju na zemļu. Na tu pregaču stane divojka, a *čauš* joj vr glave digne kolač *varenik* i spušća, tako da se ona provuče kroz kolač. Kad je kolač na pregači, natakne svekar snaji prsten na prst, a ona izađe iz kolača, priđe siniji i primi od svekrve mańi kolač, a na kolaču jabuku i u ńoj zaboden srebrn novac od 10 krajcara, da ne bude nikada żeļna novaca, a ovu jabuku čuva, i kad se položi s mladožeńom, pojedu svako po pol jabuke, da jim budu dica jednaka, ko jabuka jabuki.

Kad divojka primi prsten, dođu gosti od mladožeńine kuće, a ńi dočekaju divojke, koje su *u kite* pozvane. To su ńezine drúge, koje su joj pomagale pripremļati se za svatove. Te su joj jučer slamļaču napunile, danas su nabrale cvića i savile kitice, pa čekaju goste, da ji okite. Kad gosti dođu, ne puste ji divojke unutra, dok jim svaki gost ne plati 10 kr. Taj novac divojke med sobom dile, a bude ti divojaka četiri, pet.

Kad ļudi plate i uđu unutra, skupe divojke ńiove šešire i iskite cvićem: jeseńakom (jesenskom *lipom katom),* zimzelenom i šimširovinom, a gosti sidnu, da jedu pečenke i da popiju ono vino, što je svekar donio[1]. Posli toga se gosti oproste i otpute kući. Svekar, svekrva, čauš i kočijaš idu na kolima, ko što su i došli, a drugi gosti odu pišice mladožeńinu domu.

Kod mladožeńe je već s večera puna kuća svita. Pozvali su gajdaša, pa svira, a mladež se u kolu veseli. To dođe mladež iz sveg sela. Kada se vrate od divojke svati, mora svekrva u kolo. Tu se još jede i pije do deset sati noći.

Sada se *čauš* opremi. Zataknu mu perušku za šešir, dadu dugačku ćulu u ruku, na ńu obise ǵebu, a svekrva mu sveže na štap otarak i još on sveže ukraj otarka *rg* od tikve, a u *rgu* je zaboden pisak od trske. Na to on svira.

Kad je čauš gotov, javi se *kum* prvi puta. Sad više *stari svat* nema posla. Kum je sve: i misto oca i misto matere. Kum je u svatova prva osoba, on potroši mlogo novca, ali zato u Otoku kuća kući kumuje, pa se vraća ļubav za ļubav. Ali zato se kumovi i poštivaju. Kraj kuma se uvik šešir skida, kraj kumove kuće, gumna,

[1] Ako nisu razdiļeni zapojci i prstenovańe (ko što je sad obično to jedna svečanost), obuče mlada s a d a svekrvu u svoje ruvo i zavije joj glavu u svoju šamiju.

livade, ńive uvik se šešir drži u ruki. Ritko se kuća kumovska s kumovskom zavadi, jer to je prokletstvo.

Kum naredi čaušu, da pokupi svate k siniji. Čauš zasvira, pokupi svate, a kad posidaju, razređuje kum, što će ko biti sutra u svatova. Jedan je *kočijaš* za kuma i mladoženu, drugi za starog svata i gajdaša, treći za domaćina (oca mladoženina) i čauša, a drugi svati idu sve po četvero u kola. Bude ji po trideset svata i po deset *enǵibula* (to su žene i divojke od mladoženina roda, koje se opreme u najlipšu svilu, zlato i dukate), jedan *barjaktar*, pa *diver* i *diveruša*. Diver i diveruša ne moraju biti već odrasli momak i divojka, nego oni, koji su mladoženi prvi u rodu, pa bude kašto, da i školsku dicu u diverstvo zovu. Diver i diveruša do danas još ništa nisu trebali.

Enǵibule moraju se brinuti za *barjake*. Po tri barjaka ima u svaki svatova. Prave se od veliki svileni marama. Na dugački štap nataknu šarenu naranǵu. Baš, ko naranǵe nema, natakne jabuku, ali ima toga, jer se naranǵa dugo uščuva. Izpod naranǵe, uzduž pruta povežu marame. To su svatovski barjaci.

Kad je sve naredito za svatove, raziđu se svaki svojoj kući, a to bude najkašńe oko deset sati noći.

Svatovi. *Oblačeńe kod divojke.* U jutro u sridu prije pozdravļeńa pokupe se kod udavače ńezine drúge, što su *u kite* pozvane, i počešļaju udavaču zadńi put divojački. Ona se obuče u lagano tanko ruvo, da može priko toga navući ono, u kojem će se vinčati.

O pozdravļeńu spremi se u mladoženinu domu svekar, čauš i diveruša. Kočijaš kumovski spremi kola i upregne końe kod svekra. Diveruša se obuče u svilenu sukńu, počešļa se divojački, ako i nije još potpuna divojka, glavu okiti kupovnim vincem i poveže dukate pod vrat.

Sad sidaju na kola. Svekar i čauš sidnu ostrag, kočijaš naprvo, a diveruša spram svekra i čauša za kočijaševa leđa i idu udavači, da ju oblače za vinčańe. Čauš uzme pavlaku (jastučnicu), u ńu metne sukńu[1], štrinfle i cipele, a u cipelu tri krajcare.

Kad dođu prid udavačine dvore, dočekaju ji divojke, koje su *u kitama*, i ne puste unutra, dok ne plate po 10 krajcara. Diveruša i ženske nikad ne plaćaju ništa. Globa je samo za ļude.

---

[1] U Otoku se sukńa nikada ne nosi, do li u svatova, pa posli vinčańa, doklegod mlada ne pođe redovati u kući. Porodiļa nosi sukńu, dok se ne uvede u crkvu, a stare žene, koje već ne reduju, idu u sukńi u crkvu. Taki je žena malo, najviše deset u selu. Zato je sukńa u Otoku znak gospodstva, pa ju svekar i nosi snaji na vinčańe.

U sobi ji podvore lučeńem, kupusom i pogačom. Dobiju i rakije, da piju.

Posli toga ručka oblače mladu. Prostru na zemļu pońavac *kićenik*, a pod pońavac prospu malo sina. Na pońavac stavi čauš stolić tronožak. Udavača stane na tronožak, i drži se za koga, dok joj cipele obuvaju. Čauš još prije povadi nožice iz stolića, da se razlete širom, kad divojka stane (da se tako razlete i ńezine vračke). Dok ju oblače, prigovaraju žene ukućanke sukńi, cipelama i drugom odilu, ako je svekar što više donio, pa gleđu, da zagovore i čauša, da ne bi ugrabio pońavac, kad divojka siđe s ńega, jer ako žene otmu pońavac, mora čauš platiti 10 krajcara.

Sl. 53. **Vojno (mladožeńa).**

Kad snašu obuku, spreme lipo prvi krevet do vrata. Prid krevet metnu klupčicu, da se je lako uspeti na posteļu. Na krevet postave dva vańkuša, a prikriju ji pońavcem *ćilimom*. Na te jastuke sidne udavača s diverušom, a drúge ńezine ostanu kod ńe još do vinčańa.

Kad mlada sidne na posteļu, odu svekar, čauš i kočijaš kumovski na isti kola mladožeńinom domu.

Sad divojke dadu mladoj *dive* (plavog cvitka) nad solufe, da bude uvik mužu mila, ko da je divojka. Metne po jedan šipak *šipkovine* za uvo (da joj dica budu rumena), a da dica ne dobiju perutac, zakite joj pletenicu lipim *perom*. Koja ne želi dice, kupi u dućanu ne cinkajući se *šklocu* (nož, koji se sklapa) i zaklopitu drži u nidrima, pa se tako vinča. Na divojki taj dan nije ništa svezano; priko košuļe joj je tkanica omotana i samo zataknuta, a štogod među na ńu, pa bi trebalo svezati, zatakne se za tkanicu. Mlada je ovinčana kupovnim vincem, a oko vrata ima dugu svilenu crvenu plantiku, koja je na prsa samo prometnuta. Ni ona nije svezana; bude duga po dva metra.

Oblačeńe kod mladožeńe. Momka zovu taj dan: *vojno*, a oblače ga, samo ako mogu, što više ko soldata. Kako je bila krajina, ostalo je soldački kabanica, pa do prije pet, šest godina nije se niko ni vinčavo bez kabanice. I divojka se je vinčala u sukńi *plavoj tankoj*, a to je ta sukńa, što stare žene nose u crkvu, pa bi ju žena čuvala za starost. Sad su zadńi godina zabavile divojke toj sukńi čovanoj, pa se vinčavaju u svili i zlatu, osim ako roditeļi ne dopuste. Tako su glede divojaka počeli i niki momci u svečanom svom ruvu ići na vinčańe; ali koji se još sića reda, obuče taj dan plave lače čovane, obuje čižme, ogrne soldačku kabanicu, metne šešir na glavu, a ne skida ga nigdi, do li u crkvi. Da se znade, da je mladožeńa, mora imati za šeširom *čapļino perje:* bez perja se nikad mladožeńa ne ženi. Odilo smije i mora bit pokopčano, ali samo nikakve sveze ne smije biti. Sve je na ńemu razrišito, da mu ne naškode vračke.

Kad zazvoni zvono na ranu misu, pođu kum, stari svat, mladožeńa i svatovi u crkvu, da budu kod mise, a posli mise bit će vinčańe. Od momka idu samo muški na vinčańe, ali ako je momak iz drugoga sela, dođu i enģibule, i ako je mlada u drugom selu, onda i Otočanke došav onamo ko enģibule idu sve u crkvu. Drukče je u crkvi samo momkova muška rodbina i muški svati. Svi ovi idu pišice u crkvu.

Vinčańe. Divojka ne ide sa svatovima u crkvu, jer je ona ostala, kad ju je svekar obuko, kod kuće sa diverušom sideći na krevetu. Svekar i čauš odvezli se na isti kola mladožeńi, a kad se je mladožeńa spremio, priredi čauš opet u kumovi kola straga sidalo za udavaču i diverušu, a on sidne s kočijašem i dođe po divojku.

Divojka se izļubi sa rodbinom i svojim drugama, popne se po stolcu na kola i odveze se s diverušom i čaušom prid crkvu. Čauš skine mladu s kola, a ona ode u crkvu i klekne s diverušom gdi iza reda, a u to dođu i muški s gajdašem do crkve, pa posidaju u klecala. Gajdaš, kočijaš i čauš ostanu na sokaku.

Kad se divojka vinča, odma i vrača[1].

---

[1] I ove će se vračke opisati u *Vjerovańima*.

Momak je oprezan, pa da mu ne stane na kabanicu, kupi ju, ko što se piva:

Tako paze momci na divanu,
Tako paze, kad su na vinčańu:
Čim pristupe, tä japunđe kupe,
Da ga cura malo ne ukrade,
Da ne klekne, da ga ne urekne,
Da ne dirne u nidrima čine,
Da se čini života ne prime.

Sl. 54. **Muški svati.** („Svi svatovi, ajte po divojku!")

Kad idu od oltara, gurne malo divojka momka rukom, on se okrene, nasmije i dade joj 10 krajcara, da nikada ne bude želna novaca.

Prije već što izađu iz crkve, plate zvonaru, da ji pusti napoļe, a kad izađu, poļubi snaja svekra u ruku, a on joj daruje nikoliko krajcara. Ona sidne s diverušom, čaušom i kočijašem u kola i odveze se svojoj kući, a mladožeńa sa svatovima ode pišice u svoj dom.

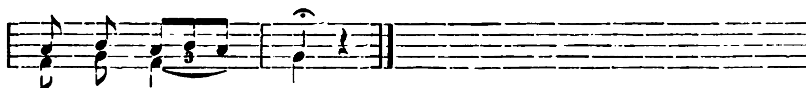
Kad udavaču dovezu ńenoj kući, iznesu žene stolac, da po stolcu siđe s kola, ona poļubi svoje redom ko udana. Ženske ju za to ļube, a muški darivaju. Onda sidne s diverušom na posteļu do vrata i tu čeka, pa čim ko dođe, ona s kreveta dole i poļubi ga, ako je taj dan prvi put došo u sobu. Ženske joj ko i rodbina vraćaju milo za drago, pa ju ļube, a muški daruju.

Tako ona malo sidi, a oko devet sati dođu joj drúge *u kite* obučene najsvečanije. Izļubi ji redom, a onda sidne s ńima za siniju, pa užinaju, jer divojke posli ne jedu, kad svatovi dođu. Kad užinaju, prave kitice cvića za svatove i čekaju jedanaesti sat, da svatovi dođu.

Čauš, gajdaš i kočijaš, koji su dovezli udavaču iz crkve, metnu na kola ńezinu slamļaču, pa sanduk sa darovima i posteļinu i to odvezu momkovoj kući, da svekrva namisti posteļ za polagańe.

Otpremļańe mladožeńe. Kad se čauš vrati od mladožeńe donesav stvari, spremi ji svekrva u kućar i priređuje posteļu. Posli toga ručaju svati i engibule. Daju jim čorbu, krompir sa suvim mesom i sarmu. Dok svati ručaju, skupi se u avliji nikoliko divojčica, koje se još ne nose ko divojke. One su pokrivene maramama i u običnim vezenim košuļama. Svekrva ji je pozvala, da otpreme mladožeńu i dočekaju mladu. To su divojčice iz komšiński kuća. Kad je doba, da se ide mladoj na užinu, zapivaju one kod mladožeńe u trimu pismu, da ji site, da je doba po divojku poći:

Otpremļaj se, mladi vojno!
(Oj divojko, mala momo.[1])
Divojka je daleko,
Priko gore zelene,
Priko vode lađane.

Kad čuju ovu pismu, sidaju svatovi u kola, a poredaju se ovako: U prvi kola stari svat i ńegov barjaktar, a u pridńem sidalu kočijaš i gajdaš. Barjaktar starog svata je obično diver svatovski. U drugi je kola, gdi se samo muški voze, mladožeńa s kumom, u treći svekar i čauš. Svekar vozi u kola akov vina u novom buretu: vino gostima, bure prijateļu (snašinom ocu), a nosi skupa sa ražńem krme pečeno na ražńu i deset oka rakije. U ostali kola su enģibule i svati sa svojim barjacima, a poredaju se tako, da je stari svat u prvi kola, kum s mladožeńom u polovici, a svekar i čauš u zadńi kola. Enģibule i svati se razdile, koliko ji je do kuma, toliko iza kuma.

Dok se oni spremaju na kola, pivaju divojčice, koje otpremļaju mladožeńu:

Oj svatovi, draga braćo moja,
(Oj divojko, mala momo![1])
Molila vas lipog Marka majka,
Da za rana snaju dovedete,
Da donese sunca za nidarca.

Iza ove pisme donese najstarija reduša (ali ako je iz te kuće) u čaši svete vode i stručak bosiļka, posveti mladožeńu i svate, pa ji šaļe iz dvora divojki (sl. 54.) pivajući s redušama:

Umjereno.

Oj sva - to - vi, dra - ga bra - ćo mo - ja! Sva - to - vi!

Ne o - stav - te mla - do - že - ńe, sva - ta naj - - bo - ļeg!

Oj svatovi, draga braćo moja! (Svatovi!
Ne ostavte mladožeńe, svata najboļeg,
Jer ne dadu te divojke bez mladožeńe.[1])

Molila Vas lipog Ive majka,
Da se rano sa snajom vratite,
Još za rana, do zaoda sunca,
Da joj vidi svilene rukave.

Lip se Ivo u svatove sprema,
Sve je lipe svate sakupio,
Sve junake, momke neżeńene,
I sve vrane końe nejašene.

Svi svatovi, ajte po divojku!

Kad se ova pisma ispiva, odvezu se svati k udavači, a reduše natrag u sobu, da se s divojčicama počaste pri siniji.

---

[1] Iza svakoga retka.

Užina kod mlade. Prije, već što su krenuli svatovi k mladoj, sakupio je čauš toliko put deset krajcara, koliko ima muški svatova s mladožeńom, i predo kumu. Čauš je platio za gajdaša, a kum za mladožeńu.

Kad dođu u avliju divojki, zatvore se vrata prid ńima, ali kum odma stupi i dade skupļene novce. To je divojkama, koje ji kite i pivaju pri siniji. Čim kum plati, ulaze gosti u sobu. Kum uđe s mladožeńom. Mlada poļubi kuma i redom svate na vratima. Oni ju daruju, a čauš spremi vino, rakiju i pečenku u prijateļevu komoricu.

Kako su unišli, pokupe divojke, udavačine drúge, šešire svi gosti redom, pa ji iskite cvićem. To je za one novce, što su sada primili. Mladožeńi zataknu za šešir ružmarin, što imaju veći, iskite ga raznim svilenim plantikama i zabodu ga komice, ali mu otkinu vršiku i donesu udavači, da si ušije u koji dio odila, da mu je uvik mirisna ko ovaj stručak ružmarina.
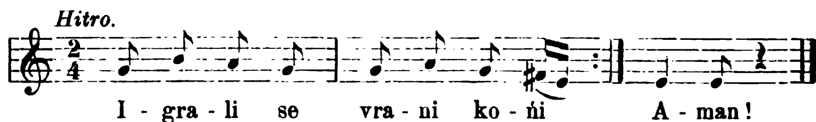
Mlada izļubila goste, pa sila na krevet s diverušom, a do ńe su bile divojke, dok su kitile šešire svatovima. Mlada ne sida za siniju, nego sidi na krevetu. Kad tad samo ustane i pokraj posteļe stane razgovarajuć s kim, pa opet na krevet k diveruši.

Kad mladožeńi dadu šešir, metne ga on na glavu i ne skida ga cila ručka. To još svaki mladožeńa običaje, jer je šešir znak veseļa i ponosa, a bez šešira se ide u Otoku, samo kad ko umre. Malo se danas vrača u svatova, jer su i divojke i momci pametniji, pa ne viruju mlogo[1]. Ipak, ma se momak i ne strašio vračańa, od starine je običaj, da ništa ne jede kod mlade. Prije, već što je pošo k divojki, naranili su ga kod kuće i rekli: „Nemoj, sinko, biti osim svita: kad drugi ne jedu, nemoj ni ti. Strpi se, dok se ne vratiš". Ako mladožeńa zapita, zašto ga tako uče, ne znaju mu reći, nego vele: „Tako je od starine, a ko stare sluša, ne kaje se".

Svatovi se redaju za siniju ovako: U pročeļu je mladožeńa, kum iz desna, stari svat iz liva. Spram kuma i starog svata side dva prijateļa: svekar i domaćin. Ostali svati poredaju se kud koji redom od kuma i starog svata do kraja. Zadńi sidi čauš, jer on pod užinom svaki čas ustaje, ǵebom udara, u pisak svira, a kadgod i poigra bez gajdaša pivajući ovaj turski glas:

---

[1] Ja sam bio u svatova Eve Ilarkove, pa ona nije tila, da sidi na krevetu, nego veli: Moji svatovi, moja čast! pa sila u pročeļe uz mladožeńu, a on glede ńe skinuo šešir s glave, pa gologlav bio, doklegod se je jelo, a jeo je ko i mi drugi ne pazeći na vračke.

Kraj Morave na livadi, (Aman![1])
Među sobom govorili:
Daj nam Bože vojevati,
A Morave ne gaziti;
Morava je brza voda.

Dałe su u toj pismi iste riči ko i u onoj, što pivaju na kola, kad mladu vode mladožeńi.

Užina se ne dvori brzo. Kod užine dvore reduše, a pomažu jim i divojke, što su *u kite* pozvane. One miňaju taňure, toče vino u čaše i pripivaju gostima.

Najprije nose govedsku čorbu s rezancima, pa lučeńe, sitniš od pilića, govedinu sa sosom od jabučica, ili rena, krompir sa suvim mesom, sarmu sa kulenom i kobasicama, kaurmu (od ovči criva na kiselo), piliće na kiselo.

Kad se ova jela obredaju, pomaže čauš redušama rezati *zaoblicu*, što je on na ražńu pečenu donio. Pomaže jim zato, da ne bi desno pleće i glavu rezale, jer to on mora opet kući poneti.

Posli pečenke dvore medenom pitom, uvijačom s orasima, pa onda donašaju tortu. Donašaju i kolače na suvo, a posli toga sitne slatkiše i šećerom posute listariće.

Kad žene vide da mladožeńa ne jede, nose prid ńega, da ugode zetu: sira, kobasica i kolača.
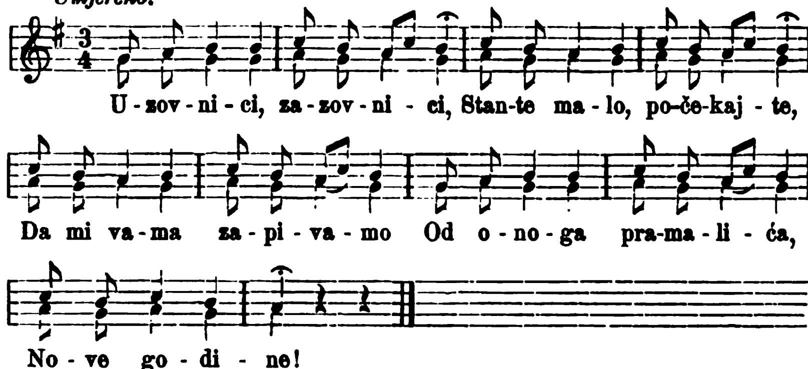
Čauš odma priđe siniji, da obrani mladožeńu, jer je to jelo samo za ńega, pa drži nož više mladožeńe, da se ne bi tobože koji svat za jelom mašio. Mladožeńa, ako nije jeo s drugim svatovima, pogotovo ne će ovo, što samom ńemu donesu.

Kad vidi čauš, da mladožeńa ne će, uzme jelo isprid ńega, pa jede veleći: „Meni ne će škoditi vračke“. Žene mu vele: „Kad si već zavračit“. Čauš za te riči ne mari, nego trači svoje i dałe. Ńegova je briga, da budu gosti veseli. On malo jede, pa leti od jednog do drugoga, zadirkiva, šapće, šali se, kadgod koju i slobodniju rekne, a ne zamira mu se, jer u svatova ne mora niko da bude pametan, ali jedan svakako mora da bude lud.

Čim prođe užina i prvo se jelo donese na siniju, priđu siniji divojke, udavačine drugarice, i zapivaju:

[1] Iza svakog retka.
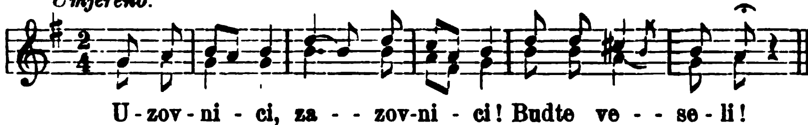
Umjereno.

Sveti Petar i Nikola,
Koji svako drvo sveti,
Sam ne sveti svetu jelu,
Al govori sveta jela:
„Ja sam sveta i od sebe:
Iz žiļa mi voda teče,
Iz vršike pčele lete“.

A onda pivaju u ovom glasu (i tû i sve ostale svatovske pisme):

Umjereno.

Uzovnici, zazovnici,
Budte veseli!
Pivamo vam za veseļe,
Da ste veseli.
Vama pisma za veseļe,
Nama za dinar.

Za tom pismom jave se ko uz put mladožeńi i mladoj pivajući:

U našega mladožeńe
Za glavom mu bilo perje,
Zelen ružmarin.
Kudgod gleda i pogleda,
Sve u svoju Maru gleda,
Da se nagleda.
Sakri, Maro, bilo lice
I rumene jagodice,
Nek te ne gleda.

Svi su već gosti zagrabili tog prvog jela i jedu, samo mladožeńa ne će. Divojke ga nukaju pivajući mu:

Mladožeńo, mlado momče,
Ti s ne stidi, već ti jedi,
Pa se najedi!

Pa mu spomenu i mladu:

Skoči buva u pepeo,
Da joj je toplo,
Lipa Mara med divere,
Da joj je dobro.

A kad to otpivaju, redaju pismice svim gostima redom. Dok pivaju, stoje za leđima onomu, komu je pisma. Kad ispivaju, mora ji gost darovati svatovskim dukatom: to je krajcara. Ako se gost zagovori s kime, opominu ga divojke pivajući mu iznova, posli ga mole, a do poslitka mu se i prite. Često gosti žele, da čuju više pismica, pa oklevaju da plate.

Najprije pivaju mladoženi stojeć mu za leđima. Mladoženа nikad ne plaća, misto nega dariva divojke kum, a mladoženu ne moraju ni opominati, ni moliti, niti mu se pritit, jer je to kumu sramota, pa za to odma plaća. Skoro za svakom pismom, koju kome *usovniku* pivaju, vraćaju se mladoženi, pa pivaju nemu i nevisti. Ovo su pisme mladoženi:

Sidi Ivo u široku,
Široko mu je;
Drži perje u visoku,
Visoko mu je,
Kudgod gleda i pogleda,
Sve u svoju Maru gleda.
Sakri, Maro, bilo lice
I rumene jagodice,
Da te ne gleda.

Lipa Mara gorom ide,
Za nom Ivo tužan ide:
Stan, počekaj, lipa Maro,
I ja ću s tobom!
Mara prsten izgubila,
Na Ivu je potvorila.
Lipa Maro, ti ne traži,
Lipi Ivo, ti ne kaži:
Na prsten je magla pala
S gorne planine.

U našega mladožene
Svileni pojas,
Divojke ga istrzale,
S nim se igrale,
Od majke su svilu krale,
Pa ga vezale:
Koja končić, koja novčić,
Koja i po dva,
Bole su ga nakitile,
Već što je bio.

Lipa Maro, lipa ti si,
Ko l te rodi, ko l otrani,
Ko li će te oblubiti?
Lip se Ivo grotom smije:
Lubit ću je ja!

Lipi Ivo Boga moli
Svake nedile,
Da mu Bog da lipu Maru
Od mile majke,
Ni sanlivu, ni drimlivu,
Ni po kući lomotlivu,
Ni negovoj miloj majki
Odgovorlivu.

Poletila presličica
Puna bisera,
Na noj Mara predu prela,
Ivi košulu.
Al to Ivi i valade,
Jer je Ivo mlado momče
Među družinom.

Popela se lipa Mara
Na zeleni bor,
Pa pogleda odvud, odnud,
Ide l kogod k noj.
Otud ide sto katana,
Ubio ji Bog!
I med nima lipi Ivo,
Pomogo ga Bog!

Skakutala siničica
Od kolina do kolina
Miloj màmi na kolina.
Mila mamo, draga mamo,
Uvati der ju,
Pa ju metni u nidarca,
U nidarca kraj srdašca,
Da se ogrije.

Kumu pivaju ovako:

U našega milog kuma
Šikom dvori opleteni,
Bilom ružom okićeni.

Ako kum odma ne plati, nastavļaju:

Mili kume, dragi kume,
Budi veseo!
Pivasmo ti za veseļe,
Da si veseo.
Tebi pisma za veseļe,
Nama za dinar.

Ali, ako kum ni sad ništa, pođu one jasnije:

Mili kume, dragi kume,
Ti ćeš nam se smilovati
I divojke darovati,
Darovati, dukat dati.

Ako još ne plaća, bude i oštrije:

Mili kume, dragi kume,
Daruj divojke!
Ako ne ćeš darovati,
Skinut ćemo s końa uzdu,
S kola divojku.

Ili:

Mili kume, dragi kume,
Daruj divojke!
Ako ne ćeš darovati,
Seli napoļe!

Kad plati, piva se:

Fala, fala, dragi kume,
Koji si nas darovao,
Darovao, dukat dao,
Do godine i dva dao!

Starom svatu ovo:

U našega starog svata
U poļu mu plug volova.
Dva su vola plaha vola,
A dva vola vitoroga,
Peti, šesti zlatorozi.
Stari svate, dragi brate,
Budi itd.

Pa ovo:

Stari svate, mili brate,
Ti ćeš nam se smilovati i t. d.

Ako ne plati, piva se:

Stari svate, dragi brate,
Daruj divojke!
Ako ne ćeš darovati,
Mi ćemo te sad odati:
Na tebi je tuđe ruvo:
Tvoga komšije.
Komšiju si pobratio,
Da ti ruvo da,
Diverušu posestrio,
Da te ne oda.

A kad plati, pivaju mu ko i kumu:

Fala, fala, stari svate i t. d.

Svekru se piva:

Našem dadi vrlo dika,
Što j u ńega snaja lipa,
Snaja lipa, końic vila.

Pa mu se još ulaguju faleći mu końe:

Žubor voda žuborila,
Po travi se razalila,
Pili su je trudni końi,
Trudni końi i umorni,
Što su došli po divojku,
Po divojku, lipu Maru,
Bilu, rumenu.

Sićaju ga, da plati, pivajući:

Mili dado, dragi dado,
Budi veseo! i t. d.

Pa opet:

Mili dado, dragi dado,
Ti ćeš nam se smilovati itd.

Ako opet ne plati, rugaju mu se divojke:

U našega milog dade, —
Aļina mu od papira,
Čim no malo kiša pade,
Aļina se tä[1] raspade.

Kad plati zafaļuju: Fala, fala, dragi dado itd.

Još pivaju gajdašu:

U gajdaša lipa snaša,
On je ne voli.
On se vraži, drugu traži,
Za ńu ni ne zna.

I kočijašu:

Mlad kočijaš vino pije
Među družinom,
A drugi mu ļubu ļubi,
A on ni ne zna.
Na obraz joj pečat meće,
Da se ne pozna.
Il mu kriti, il ne kriti,
Poznat ću ju ja.

Onda barjaktaru:

Barjaktaru, veseli se,
Samo veselo!
Barjaktaru, mlado momče,
Razvi barjak svoj,
Pa ti vodi lipu Maru
Domu novomu!

Ove se pisme ne pivaju neprekidno, nego časom gajdaš zasvira, a divojke skoče u kolo, pa pocikuj svoje poskočnice. I mlada se fata u kolo, da zadńi put ko divojka u kolu poigra.

Dok užina traje, ustala bi koji put snaša i diveruša, pa bi otišle u kućar i ondi založile, a nigdi jim se donaša i na posteļ, pa jedu u sobi, gdi i drugi gosti.

Kad se svatovi odviše razvesele, a treba, da bude reda u kući, priđu opet divojke siniji i pivaju starom svatu:

Stari svate, dragi brate,
Miri svatove!
Tvoji svati zulumģije,
Sve zulum čine.

Mladožeńa je cilom užinom sidio pod šeširom.

Sad još prilaze k posteļi, gdi je mlada s diverušom, mati i žene kućanske. Svituju je, da ne zaboravi, što su ju uputili, sve joj vračke

[1] *tä* = odma.

iznova napomińu, samo da ne bi što smetnula s uma, jer se sve briuu samo za ńu, da jim ona sretna bude. A dotle se i u mladožeńinu dvoru spremaju da ju dočekaju.
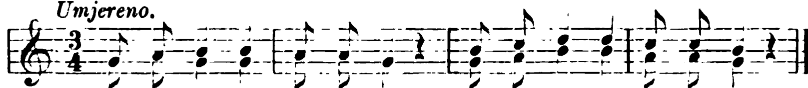
U mladožeńinu dvoru sprema se večera. Svekar je u svatova kod mlade, a svekrva kod kuće reduje s redušama. Ako je i mlada u selu, dođu one divojčice, što su otpremļale mladożeńu udavači, u avliju svekrvi, pa ondi pivaju:

Sunce zađe, ne bi nam svatova!
(Oj divojko, mila momo![1])
Ili se je końic poplašio,
Ili se je vojno razbolio,
Ili mlada bile dare slaže?
Niti se je końic poplašio,
Niti se je vojno razbolio,
Niti mlada bile dare slaže,
Već je kriva lipe Mare majka.
Milostiva lipe Mare majka,
Ne može se zeta nagledati
Ni ńegovi svilom zarukavja.

Kad se ovo ispiva, spreme se reduše onako opremite, ko što su i redovale, pa idu da požure mladu u mladožeńine dvore. Ńi pet, šest skupe se i na kola odjure u dom mlade. Ako je divojka u drugom selu, otpremļaju se reduše k ńoj i ranije.

Mislim, da nije udavači nikada teško, ko taj čas, kad stupe reduše u sobu. Posli one pisme: „*Stari svate, dragi brate, miri svatove*“ (ta se pisma piva, kad divojke, koje su u kite pozvane, opaze, da idu reduše), ulete kola u avliju, a reduše dolete u sobu. Obučene su u bilo ruvo bez veza. Oko vrata i na glava su jim bile marame, o kukova crni zapregovi. Svaka je i zapreg potpregla, a prid zapreg je pripasala pregu, otarak pritkivan crvenom i plavom pređicom.

Reduše ulete u sobu, ali niti koga pozdravļaju, niti se kome javļaju, nego čim uđu, pa ji gajdaš spazi, zasvira on kolo, a one obisno poigraju. Mlada dotle plače, jer vidi, da je blizu čas, da se s rodom dili. Reduše su sobom ponele u kola prazne tepsije, neka ukućani vide, da su kolači ispečeni, da je večera gotova. Odigraše one kolo, pa nikom ni riči, nego sidaju na kola, pa kući. Jure kući uzagrapce, da ji svatovi ne stignu, jer oni moraju svekrvi javiti, da se mladožeńa s mladom kreće. S tog ji i čekaju divojčice kod svekrve, pa kad ji vide, da idu, pivaju jim:

[1] Iza svakoga retka.

Oj orlovi, orlovi!
Letiste li visoko?
Gledaste li daleko?
Jeste l vidli divojku?
Je li moma ponosna?
Je li vojna dostojna?

Reduše uđu u sobu i spremaju sve za mladu i mladožeńu, a divojčice stoje na vratima i čekaju, da se svati pokažu.

Čim reduše odu od udavače, već se opet skupe ńezine drúge na po sobe prid sinijom. One su ispratile reduše u dvor, a sad se vraćaju u sobu i pivaju prid sinijom kumu:

Mili kume, dragi kume,
Izađi na dvor,
Pa pogleđi po tom poļu,
Kako je vrime!
Sunce nisko, blato sklisko,
Dom je daleko!

To je znak, da treba putovati. Odma dolete rođaci divojkini i nazdravļaju mladožeńi. Didak dođe i napuni čašu vinom, u vino baci dukat, veliki ili mali, a ako to nema, onda škudu, i govori:

„U zdravļe, moj zete, kume i stari svate i svati ostali, gosti i uzovnici! Svima na glas, mojemu zetu na čast!“

Ispije čašu, a prid zeta istrese nazdravļeni novac. Tako učini baka, roditeļi, rođaci i uzovnici. Žene darivaju zeta maramom, ili otarkom. Momak skupi novce i spremi, a čauš ode u komoricu, metne u vreću glavu i desno pleće od onoga krmeta; uz to mu dadu ukućani tańur, nož, vilicu i žlicu za mladu. To sve on skupa sveže, pa će na kolima povesti mladožeńinoj kući.

Sada donese čauš malo sina i prospe prid sinijom na zemļu; momak ustane sa svoga mista, a divojka siđe s kreveta; priđu k siniji na to sino i uzmu se za prst, pa stoje prid sinijom, a kum stane prid ńi i govori:

„Roditeļi i prijateļi! Evo naši mladenci išću blagosov od gospodina Boga i od svoji roditeļa. U ime Oca i Sina i Dua Svetoga Amen!“ Posveti ji blagosovļenom vodom i tako u tri put govori, a svaki put ji poškropi, a iza svakog blagosova se mladenci jedno drugom ispod ruke provuku.

Sad se gosti spremaju na kola, a divojkine drúge pivačice pivaju:

Sad se Mara s rodom dili,
Od roda joj dila nema,
Samo ono bila dara,
Što je otkala.

Rodbina se ļubi s mladom i oprašća, a drúge pivaju:

Lipa Mara neteg brala,
Neteg brala, drúge zvala:
„Ajte, drúge, neteg brati,
Meni vaļa putovati,
Drugog dadu dadom zvati,
Drugu majku majkom zvati“.

Ako je više roda, pa se daļe prašćaju, ili se je mlada jako rasplakala, i ovo:

Oj nevene, moj nevene,
Blago onom, ko te bere!
A ja mlada nemam kada:
Meni vaļa putovati,
Drugog dadu dadom zvati,
Drugu majku majkom zvati.

Iza te pisme oproste se i ńezine drúge s ńom.

Mlada sidne u kumova kola, a drugi svati isto ko i prije podne i onim redom idu kući, kako su i došli. Kum sidi u šaragļa s liva, a momak s desne strane, mlada i diveruša za kočijaševim leđima, mlada spram mladożeńe, a diveruša spram kuma. Kad mlada sida u kola, pivaju joj drúge zadńu pismicu:

Sinoć vidru ukradoše
Sa ładne vode,
A sada će lipu Maru
Od mile majke.
„Okreni se, lipa Maro,
Majka te zove!"
„Kažite joj, mile drúge,
Nek me ne zove!
Il joj zvati, il ne zvati,
Ipak moram u tuđinu,
Tuđeg dadu dadom zvati,
Tuđu majku majkom zvati,
Tuđeg brata milovati".

Kad sidnu u kola, prate ju drúge samo do prvog krstopuća i vraćaju se natrag, pa onda svaka svojoj kući. Udavača više nije ńiova. Kad se drúge kod kuće raspreme, vrate se opet udavačinoj majki i pomognu joj srediti poslove i očistiti kuću.

Kočijaš pucne bičem, końi polete s divojkom, a rodbina ostane plačući. Još se jače razjadikuju, kad se drúge s prvog krstopuća bez ńe povrate, a ove ji ni ne tiše, jer su i same žalosne. Ńena rodbina i druge ostaju kod kuće i ne idu te večeri k ńoj u goste.

Anǵebule (enǵibule) voze se prid divojkom i iza ńe, a pivaju selom do momkove kuće u glasu, ko kad na Cvitnicu bunare kite:

Turski końi (jelo!)
Turski końi (vita jelo!)
Boga mole (jelo!)
Boga mole (vita jelo!):
Daj nam, Bože, vojevati
I na Drinu vodu doći,
Jer je Drina brza voda:
S večer Marka utopila,
Do jutra ga izmetnula.
Da j u Marka svoja majka,
Za dan bi mu glase čula,
A za drugi razumila,
A za treći na grob došla.
Al u Marka tuđa majka,
Za godinu glase čula,
A za drugu razumila,
A za treću na grob došla.
Već po Marku trava rasla,
Trava rasla diteļina,
Pasli su je vrani końi,
Vrani końi vojvodovi,
Čuvala ji Margitica,
Vojvodova robińica,
U tananoj košuļici,
Ni predenoj, ni vezenoj,
Već od zlata salivenoj.
Otud idu devet braće,
Devet braće, sve rođeni,
Među sobom govorili:
„Da ženimo najmlađega,
Da prosimo Margiticu,
Vojvodovu robińicu!"
Što rekoše, učiniše,
Margiticu isprosiše,

Brata sekom oženiše.
Kad su došli do oltara,
Sve se sviće potrnuše!
Bože mili i Marijo,
Bratac seku poļubio!

Mladu ne voze ravno, nego uokolo, pa ma kuća mladožeńe i mlade u istom sokaku bila. Prolazeć tako selom staju prid kućom svakog uzovnika i svata, a domari iz ti kuća iznašaju vino i nude svatove.

Večera kod mladožeńe. Kad dođu u momkovu avliju, prolete kola s mladom triput oko ambara, da bude ambar uvik pun, a onda stanu prid trim. Svi gosti poskaču iz kola, a mlada i diveruša siđu po stolcu i ukraj kola uvati se mlada s mladožeńom za prst i provuku se jedno drugom ispod ruke, pa idu u kuću i gleđu, ko će prije unutra, da onaj bude gazda.

U kući sidne mlada na stolac tronožak, a metnu joj muško dite na krilo, da bude muško prvo, što rodi. Ona daruje dite i poļubi ga, da se sića, kad se je snaša dovela.

Kad izļubi momkov rod u kući, uđe u sobu i sidne s diverušom na posteļu do vrata, a čauš prida svekrvi divojkin nož, vilicu, žlicu i tańur, a čoviku, koji se brine za siniju, glavu i pleće svińsko, pa se vrati k mladoj i diveruši, i onako pijan naklapa jim koješta, a baš ne zgriza, ali mu se zamiriti ne smije.

Za večerom side, ko što su sidili i za užinom, a nose jim ista jela, ko i u podne.

Posli večere ode čauš na sokak, zasvira pod pendžerom najprije u pisak, pa u rg, a onda zakukuriče ko pital. Vrati se u sobu, a za malo svira i kukuriče iznova. Kad po treći put odsvira i kukurikne, vrati se noseć pod pazuvom bremešce sina i zapovidi, da gosti šute. Prospe sino prid sinijom, dovede mladu siniji, a mladožeńa priđe sam. Ustane i kum govoreći:

„Roditeļi i prijateļi! Evo naši mladenci išću blagosov od gospodina Boga i od svoji roditeļa. U ime Oca i Sina i Dua Svetoga. Amen."

Posveti ji, gajdaš zasvira, a čauš udari đebom u gredu, ili o siniju i viče: „Prvo, pa muško!" A mladi se okrenu ispod ruke. Kum opetuje blagosov, a iza gajdaša javļa se opet čauš: „Drugo, pa žensko!" Mladi se i opet okrenu. Kad ji kum i treći put blagosovi, okreću se mladi iznova, a čauš viče: „Prvo, pa muško, drugo, pa žensko, a treći put ma i dvoje bilo!"

Čim to čauš izrekne, prikrije koja žena iz kuće divojkinu glavu bilom maramom. I sad ona nije više divojka, niti joj smije ko više kosu viditi.

Mladi se uzmu za ruku, pa idu u kućar. Gajdaš ji prati, a čauš ide s ńim i piva grleći diverušu:

Odvedoše, požuriše,
Novu snašu izļubiše!
Mladožeńu mlada sluša,
A čauša diveruša!
Oće l biti štogod jisti
Diveruši i nevisti?!

U kućaru se nećkaju, ko će prije leći, jer vele: ko prije u posteļu, prije i u grob. Gajdaš sidne na posteļu i ne ide dole, dok kum ne dođe i ne plati mu sedam krajcara. Onda divojka izuje momka i udari ga opetkom u čelo, a on ńoj izvadi iglu timeńaču iz pletenice. Mlade pokrije sam kum ćebetom, a čauš jim se priti rukom i koješta naklapa. Kum, koji je ozbiļniji, metne škudu na ćebe. Čauš klima glavom i veli: „Eto mene oko pol noći, da vidim, gdi je škuda!"

Oko po noći donese čauš pečenu puru, gusku, ili patku mladencima, da jedu, a ako oni ne će, sidne on na zemļu i jede sam. Malo se još napije, pa ode u sobu, da spava. U to doba se i drugi gosti razilaze[1].

Mlogi mladenci ne dopušćaju ove šale pri *polagańu*, a nisu sad više zadruge, da kuća s ńima zapovida, nego su gazde roditeļi, pa se dica više vladaju po svojoj voļi, a dosad je bilo, kako kuća naredi, pa se stidilo dite roditeļa, roditeļi diteta, a morali činiti, što drugi kaže.

---

[1] Ako pozovu koga gospodina u svatove, ne zovu ga na užinu, nego na večeru, jer posli užine otiđu svati s divojkom, a nije pristalo, da ju gospoda prate. Ako se divojka udaje u drugo selo, mogu gospodu pozvati na užinu, jer kad divojka iz sela, onda i gosti iz kuće. Ako su gospoda na večeri, pivale su jim se nigda ove pisme:

1. Lipo ti je stati, pa gledati,
Kad gospoda sidnu večerati!
Sokol im se po trpezi šeće,
Zlaćene mu noge do kolina,
A vezena krila do ramena.
Pitala ga sva redom gospoda:
„Ko ti zlati noge do koļena,
Ko ti veze krila do ramena?"
„Imam brata na moru trgovca,
On mi zlati noge do koļena;
Imam seku na moru veziļu,
Ona veze krila do ramena".

2. Lipo ti je stati, pa gledati,
Kad gospoda sidnu večerati!
Divojka jim čaše nalivala;
Kako j kome čaše nalivala,
Svaki joj se maša pod grlašce.
Al govori gizdava divojka:
„Ne budalte, vi gospodo mlada!
Ako moram svakom biti sluga,
Ja ne mogu svakom biti ļuba,
Samo onom jednome junaku,
Koji može Dunav priplivati,
I na onu, i na ovu stranu,
Pod kalpakom i pod bilim perjem".

Otkad soldatâ nema u krajini, slabo se ove dvi pisme pivaju. Zna ji svako, pa baš, ako ko zaželi, piva mu se, ali inače se za večerom više pivaju i kod jela i u kolu sitne poskočnice.

Zavoj i Uvod. Kad u jutro mlada ustane (to je četvrtak), ne izlazi iz kućara ni ona, ni čovik ńezin, nego dođe svekrva, ili koja druga žena, pa ju drukčije počešļa i zavije glavu u šamiju. Sad zavijaju uvik prvi dan mladu u zlataru. Prije trideset godina još zavijale su se u tursku šamiju.

Mlada u zavoju najprije poļubi svog muža, a on ńu, onda ženu, koja ju je zavila, pa diverušu i sve po kući redom. Muški ju daruju, ženske ju ļube. Čim mlada izļubi ukućane, povataju se oni, i stari i mladi, u kolo i pivaju prkoseći svekrvi i svekru ovako:

(Oj svekrvo, zavijačo,
Da mi nije prvo jutro[1])
Svukla bi ti kukmu s glave!
Kosom bi ti kuću mela!
Furunu bi naložila,
Žar bi tobom izgrtala!
Omelo bi moje bila,
Ja bi tobom izmitala!

Svekru pivaju:

Oj ti svekre, sida glavo!
Da mi nije prvo jutro,
Glavom bi ti sime tukla!
Oj ti svekre, kozja brado!
Da mi nije prvo jutro,
Ja ti ne bi rekla: dado!
Ne zovi me novom mladom,
A ja tebe ne ću dadom.
Oj ti svekre, końska glavo!
Da mi nije prvo jutro,
Uzdom bi te zauzdala,
Žvalom bi te zažvalila,
Culom bi te udarila!

Od sada, doklegod mlada mladuje, mora svakoga, koga još nije vidila, otkako je zavita, poļubiti. Da se ne bi ko čudio, zašto ga žena ļubi, odivena je ona drukčije: nek se zna, da je nova mlada. U poslen dan je odivena, ko da će u kolo, a priko skuta ima sukńu malo potkasanu, da se i košuļa vidi. O pojasu nad zapregom pripeta joj je obično zejtinka marama. Tako svako novu mladu odma pozna.

Čim mladu zaviju, ide ona s diverušom i mladožeńom na bunar po vodu. Piva se onda:

Poranila Jagoda na vodu,
Za ńom ide mlad na końu Marko.
Al govori Jagodina majka:
Stan, za Boga, mlad na końu Marko!
Vrat se natrag, mlad na końu Marko!
Jer je moja na vodi Jagoda,
A moja je plašļiva Jagoda,
Plašļiva je, skočit će u vodu.
Al govori mlad na końu Marko:
Ne boj mi se, Jagodina majko!
Jagoda je sa mnom priležala
Svu noć tavnu, sve do zore rane,
Desnu mi je priležala ruku,
Nisam mogo końa osedlati,
Niti bila puca pokopčati.
Babo mi je końa osedlao,
Majka mi je puca pokopčala.

Kad mlada donese vodu, pomete družinsku sobu i odnese psu kod ambara kosti. Psi su seļački jako zli na tuđinu, a miruju, samo kad

[1] Prije svakog retka.

je veliki skup, kad su svatovi, ili karmine. Zato ga snaša odma prvi dan dvori, neka zna, da je ona ńiova, pa da joj bude noći slobodnije.

Sad ide mlada sama s diverušom u crkvu, dočeka paroka na crkvenim vratima i on ju uvede u crkvu, pa tu ona ostane za cile sv. mise. Posli mise se vraća natrag u svoj novi dom s diverušom, a dočeka ju na malim vratima žena iz kuće sa tańurom vode i košticom, da ona tobož ko brijač obrije svakog gosta.

Svati dolaze snaši, da ji poļubi, a ona stoji ukraj vrata s tom ženom, pa ko oće, da ga brije, plati joj jednu krajcaru, a ko ne želi, dade dva. Tako se plaća za vino i za rakiju sve po dvi krajcare, pa gosti uniđu u sobu i piju. Ti svi novci skupe se i pridadu snaši.

Sl. 55. **Mlada u zavoju** (u zlatari).

Užina kod mladožeńe. Sad se spremi diver s mladožeńom, pa idu kupiti uzovnike i prijateļe na užinu k mladožeńi. Svati, koji su već kod mladožeńe, razdile se na dvoje, jedni idu kumu, drugi starom svatu i ondi piju, ali ne plaćaju. Oko pol dana ode čauš na svekrovi kola kumu u poode, pa se odma kum i kuma, i svati, koji su kod ńi, spreme, da idu mladožeńi na užinu. Kuma ponese na velikoj zdili onu pečenu svińsku glavu, što je od jučer ostala, pa veliki kolač i na kolaču kuvano suvo pleće. U kolač zabodena je grana, zove se *kravaļ*. Ta je grana iskitita kokicama, orasima, jabukama, a višeput budne i po koja šarena tikvica i mala košarica. Tako svaki gost donese mańi kolač i malo mesa.

Kad uđu u sobu mladožeńi, posidaju svi za siniju, opet kum u pročeļe uz mladožeńu, samo mlada ne sida više na krevet, nego dvori goste, mińa tańure i toči vino.

Kum zovne čauša prida se prije ručka, a čauš donese prazan tańur i stavi ga prid kuma. Kum metne na tańur 2 forinta, da plati

ručak za sebe i mladožeńu. Čauš ide daļe od svata do svata, a oni plaćaju svaki po 1 forintu. Žene ne plaćaju, jer su donile kolača i mesa. Sve ove novce predade čauš kumu, a on snaši. Mlada ga poļubi u ruku i stane svekru za leđa, a to je spram kuma, da ga dvori, a opet kadgod trkne, da i druge posluži.

Užina je skoro ko i jučer, samo što su gosti već malo zagorili, pa se počińe lučeńem. Onda je čorba od živadi sa rezancima, meso od živadi i sarma sa kuleńem. Posli sarme ne nose pečenku, jer je sada red, da snaša nazdravi, a to je, da goste dariva.

Čauš ode u kućar i donese snašin sanduk svezan tkanicom. U sanduku su ńeni darovi. Kum ustane od sinije, pride sanduku, jedna žena iz kuće vadi stvari i dodaje kumu kazujući, što je za koga. Kum onda govori kod svake stvari gostima, komu je stvar prikazana. Svekru i svekrvi se prikaže košuļa. Kum ju uzme u ruku, razastre i podigne, da ju gosti vide, i govori: „Roditeļi i prijateļi! Evo naša snaša poznaje svoga dadu lipom košuļom, svima na glas, ńemu na dar!"

Tako pri svakom daru govori, a čauš svačem prigovori. Kako su u Otoku svatovi nabrzo iza zaruka, ne budu te košuļe posve gotove, a čauš zagleđe i veli: „Kako je trkala, dost je i uradila. Kud si brade(?) prošo, ńu skobio, kamo si zašo, ńu si našo. Vridna je zbiļa, dok je i toliko zgotovila".

Ako je snaja bogatija, prikaže zaovama lipu košuļu svilom vezenu, ili svilen zapreg, maramu, rokļu. Ukućanma i rodu dile se otarci, uzovnicima i anǵebulama po komad beza, samo čauš dobije dva komada. To je onaj bez, što divojka tka, kad uči tkati, pa bude svakaki. Zato čauš zagleda i govori: „Gle, gle, kako je to lipo, sve na priskok! To vaļda tako mora biti!"

Kad mlada podili dare, prima ona darove. Svekar i svekrva prikazuju joj svilenu sukńu, zapreg, ili zlataru šamiju; zaove košuļu, drugi rod niko ništo, a uzovnici gosti daruju novcem. Sve to primi kum i kod svakog dara opet govori napose: „Roditeļi i prijateļi! Evo naš dada i mama poznaju svoju snaju lipom svilenom sukńom, svima na glas, ńoj na dar!"

Kad i mlada primi darove, nose se pečeni prasci na siniju, a posli toga redaju se kolači.

Dok se kolači jedu, prodaje se *kravaļ*. Ako ima na grani tikvica i košarica, prodaju se svaka za se. Kum zacini, a drugi uzvisuju, pa kom ostane, taj plati. Sav ovaj novac pridade kum snaši.

Kada se grana prodade, i čast je kod mladożeńe gotova.

Sl. 56. Svatovi idu kumu na večeru.

Večera kod kuma. Sada ustane kum i zove sve goste sebi na večeru, a mora ići i svekar i svekrva. Čauš odma sputa svekra i svekrvu ko końe (sl. 56.), a mlada, diveruša i diver odu naprvo kumovoj kući. Ondi čekaju goste u avliji za malim vratima. Mladožeńa ide sa svatovima. Kad mlada dođe kumovoj kući, dođu svi ukućani prid ńu, ona ji za vratima izļubi, a oni ńu darivaju niko čim i metnu na vrata koritašce vode i štap, priko koga se prilazi.

Kako gosti dolaze, mlada ji ļubi i prima darove, od svakoga po „svatovski dukat“, ali gosti ne priđu korita vode, dok ne bace unutra po dvi krajcare za gajdaševu, a po dvi za diverušinu čašu. Ti se novci ńima razdile.

Dok se večera, dvori snaša sa diverušom goste, a posli večere vode ji u kumin kućar, pa i ńi podvore. Kad se vrate u sobu, stane mlada svekru za leđa i pazi na mladožeńu. Kad on okom, izļubi mlada kumove i kume (sve kumovske ukućane), primi od ńi opet male darove novaca i ode s mladožeńom kući.

Svati ostanu kod kuma. Kako se koji napije, tako se i razilaze. Gdikoji i osvane.

Petak. U jutro se kod mladožeńe u avliji zabiju u jednak razmak u dva reda četiri sove u zemļu, pa se dva po dva spoje dugom motkom, koja se na te rašļe postavi. Na ove motke stave čovika ribara od kučinâ. Glavu mu naprave od tikve, oči probiju, misto zubi poredaju bili gra, dadu mu udicu u ruku, da tobož ribu vata. Na sove ga podignu, ko da je na bajeru vode.

Čauš naloži vatru u avliji, iznese siniju, na siniju postavi pogaču, pa rakije i vina, a na kućna vrata sveže vinac zeleni, ko da je to birtija.

Od osam do devet sati taj dan smije svako iz sela u tu avliju na pogaču, rakiju i vino. Plati samo četiri krajcare, a čauš ga dvori.

Reduša ne kuva mrsna jila, nego kiselicu, gra i taranu u mliku, samo je čauš obisan, pa pusti komad mesa i slanine u lonac s graom, a zavarava redušu, da je to riba.

Najgorje je, što sad čauš uvati svekra i svekrvu, pa s ńima u korito i vuče ji ili po šamcu, ili oko bunara, tobož oni ribu vataju. Siromašni ne otimaju se, jer ne asni. Pa da je i to dosta, ali ti nikoliko danguba, a ne bude ji više već pet, šest, uvate prase, gusku, ili puru, pa zakoļu i peku, a svekar tio, ne tio, ne može pijanima da zabrani.

Sad se ipak zadńi godina ovaj petak mańe slavi, jer su već żeļni, da opočinu.

U večer ide snaša sa diverušom starom svatu noge prati. Čauš ide s ńima. Snaša nosi na ruki veliki otarak. Kad dođe starom svatu, izļubi sve redom. Oni ju daruju i pogoste večerom, a dok snaša večera, pristave žene koto s vodom nad vatru. Posli večere uliju vodu u koritašce, pa snaša pere starom svatu noge, a diveruša triše otarkom.

Subota. Taj dan nema časti u podne, nego posli ručka spremi se nova mlada, da poodi svog oca i majku. Obuče se u lipo mladenačko ruvo, zatakne preļu punu kudiļe za pojas i ide sa svekrom i diverušom kući svoji roditeļa. Majki donese veliki kolač. Kad dođe, poļubi majku, oca i sve ukućane, pa sidne presti, da joj Bog dâ uvik dosta kudiļe. Tu ji ńezina rodbina podvori, a svekar pozove *prijateļa* i *priju* (snajina oca i majku), rođake i prijateļe, da mu dođu sutra na *čast*.

Čast. Čast je velika užina kod mladožeńe, a gosti su samo ńeni (!) roditeļi i rođaci. Svi dođu na kola, a *prijateļ* donio je na svaku prijateļsku dušu po kolač. Koliko duša u kući mladožeńinoj, toliko kolačâ.

Kad sidnu za siniju, donese čauš tańur i metne prid *prijateļa*. *Prijateļ* plati dvi forinte, a svi gosti po jednu forintu. Novac se prida snaši. Užina je ko i svatovska, a mora biti i krme pečeno, jer je to svatovska čast.

Ostanu prijateļi kod prijateļa, dok ne zazvoni pozdravļeńe, a onda se razilaze. Tu ne bude gajdaša, niti kolo igra. Već ni mlada nije obisna ko divojkom. Vodi ona svoju majku u kućar, fali se i tuži se, već kako joj je na srcu. Žena je, pa više ni ne razgovara ko divojka.

Kad u večer mlada, diveruša i mladožeńa otprate svoje goste kući, pa se natrag vrate, svršena je i svatovska svečanost.

Kad se žene udovci i udaju udovice. Drukčiji su svatovi, kad se žene udovci i kad se udovice udaju.

(I. Kako je bilo prije.) *1. Kad udovac uzima divojku.* Ako je udovac mlad, pa će uzeti divojku, prose ju, ko da ide i za momka; ne dolaze joj u velike goste, ni na prstenovańe, niti joj ne plaćaju onoliko kapare, koliko bi joj dali, da je pošla u istu kuću za momka. Ako je muž bio samo jedan put ožeńen, pa se sada drugi put ženi, dobiva divojka polovicu novca, što ga kućani daju, kad divojku za momka isprose. Ako se čovik više puta ženi, svaki put se samo polovica prijašńe svote daje. Ako se ženi triput, pa je prvi put platio 100 for., drugi put će dati 50 for., treći put 25 for.

Kad se divojka udade za udovca, ne mladuje ona dugo, ko kad za momka dođe. Nosi sukńu po dvi, tri nedilꞁe, dok ne navikne red u kući, a onda joj pridadu redovańe. Čim počne redovati, skine sukńu i oda u bili skuta ko i druge žene. Slabo se čuje, da divojka, koja pođe za udovca, duꞁe nosi sukńu od dvi nedilꞁe, osim ako joj je svekrva još mlada i za ńu u kući radi.

Taki su običaji, kad udovac iz zadruge uzimꞁe divojku iz sela. Ako je udovac samac, a ima žive roditeꞁe, pa još ako su mu roditeꞁi mladi, ne zapovida jim niko. Onda se slave svatovi, kako oni oće. Ponajviše se proslave svatovi, kako dolikuje divojki. Takova mlada može mladovati, dokle oće i doklegod joj svekrva dopusti.

Ako je udovac samac bez roditeꞁa, taj se ne ženi od obisti, nego traži poslenika i redušu. Kad se takav oženi, reduje žena odma sutradan, a u sukńi bude u crkvi možda samo jedanput, kad ju parok u crkvu uvede.

(II. Kako je sada. *Ġ. J.) Kada divojka pođe za udovca*, dobije ona sve, što su ukućani pokojnoj inoči kupili; dobije polovicu oni novaca, što daju, kad momka žene, a kolače joj samo dvaput šaꞁu; ne daje ona sav dar ko divojka, jer ona prima inočino ruvo, za koje je inoča već dare podilila; ne dili svatima velike otarke, nego male spramonog dara, što od ńi dobije, jer su ńoj dali kao udovici; najprije ju žene isprose i idu za otarcima; odma u večer traže bukliju; velike goste ne slave; ne kupe mlogo svatova (jer se udovac ženi odma iza ženine smrti, pa je još žalost u kući, osobito, ako je ostalo siročadi); nose joj pol bureta vina, a ne cilo, ko kad se momak ženi, osim ako je svekar samac, jer onda se radi po voꞁi; dar se dili prve večeri; cila slava vrši se za jedan dan; sukńu nosi, dok ne dođe red, da reduje, ili ako je mala kuća, nosi ju dvi nedilꞁe; ne pere noge kumu i starom svatu, jer je to sve inoča svršila.

Kad udovica ide za momka, pripada joj sve ko i divojki, jer kuća ženi momka a ne udovca; prose ju žene pa ꞁudi; idu za otarkom; slave bukliju i plaćaju joj, slave velike goste i daruju ju; veže svatima velike otarke i dariva goste, na vinčańe ide u sukńi i najsvečanijem ruvu (a ne ide više pokrivene glave, ko što su se prije udovice vinčale, nego u zlatnoj šamiji)[1] — ko divojka. Nema običaja nikakova u jutro, kad mladenci ustanu, jer je mlada u zavoju prinoćila. Na uvod ide u sukńi i zlatu, pere noge kumu i starom svatu, pere i izuva

[1] To je zadńi pet godina tako uvedeno, da se vaꞁda drukčije ni ne će više slaviti. Tako su se vinčale zadńi godina Anka Vukova i Tinka Maričević.

ukućane, slavi čast prve nedilje iza vinčańa — ko i druga mlada. Mladuje, doklegod je svekrvi volja. Buđe to i po četiri miseca, jer je svekrvi dika, kad se čuje, da je mladoj dobro kod ńe.

To se je uobičajilo tako, otkako su se kuće porasipale, pa svako sam sebi gospodari, a kućani mu ne smiju prigovarati. Dosad je bilo po starom. Kaki je običaj bio u kući, moro je da ostane. Sad nije tako, pa se zato stalo mińati, a ustalilo se je tako, kako sam sada napiso.

Prije je to bilo ko sramota, kad momak uzme udovicu. Sad, kako su u Otoku baš najbolje udovice pošle za momke, ne prigovara se više[1].

Kad udovac uzima udovicu. Tu je ostalo ko i prije. Udovicu prosi za udovca jedna žena, a to ide samo rad ukućana, da uglave, kad će na pismo. Dobije polovinu novaca. Kolače joj dva put šalju. Nema veliki gosti. Dobije sve što su ukućani inoči kupili[2]. Daje malo dara, a ako je starija, ni ne dili darove. Svatovi se svršuju za jedan dan. Vinča se prikrivena priko šamije, pa ako je mlada, prikrije se bilom maramom, ako je stara, mrkom; u crkvi budu samo dva svidoka i điveruša; điveruša je udata žena; ni mlada ni điveruša nisu u svili, nego obično u vuneni sukńa. Nema časti prve nedilje iza svatova. Sutradan već (iza vinčańa) ne nosi sukńu, a mloge je skinu, čim iz crkve dođu[3].

---

[1] Kad momak uzme udovicu, mislili su dosad, da je začarala ńegovu rodbinu, pa se je pivalo:

Đurđu mila u selu divojka, Đurđu mila, a rodu nemila.
Uze Đurđe rodu pod sramotu.

Kazuje mi majka, da je niki svekar zapivo, kad mu se sin Mija ženio, a uzeo udovicu:

Đurđu mila u selu divojka, A Mijatu udovica mlada,

da pokaže mladoj, da momak nije natiran, no da je uzimlje, samo što je voli.

[2] Udovci ne plaćaju mlogo udovicama, ali se one jagme za onim, što je iza inoče ostalo. Najviše se zavedu za dukatima. Niki je udovac prosio ženu iz Privlake, iz kuće, gdje su bile tri udovice: svekrva, snaja i unuka. Svekrva bi bila spram ńega, e, ali nije tila, da se udaje. Tako i snaja odbije. Što će on jadan, nego dođe i zaprosi unuku. Donese joj na dar šest dukata. Ženi bilo istom dvajest i dvi godine, al ju dukati obmamiše i ona se uda za starca. Prošlo nikoliko dana. Starac zaišće dukate. „Što će ti?“ — pita ga žena. — „Daj, da vratim onome, čiji su“.

[3] Kad se mladi udovac ženi i uzimlje mladu udovicu, pivaju (kad s vinčańa kući dođu), da ražale rodbinu ńenu i rod pokojnoga joj muža, ovo:

Umri Rade jedini u majke,
Osta Jańa udovica mlada.
Nij mi čudo, što je udovica,
Već mi čudo, što odlazi k majci.

Svekar joj je ko rođeni daka,
Svekrvica ko rođena majka,
Zaovice ko rođene seke,
Điverovi ko braća rođena.

Odma s vinčańa idu k ńegovoj kući, a stvari pošaļe k ńemu još u oči dana. Ona počne redovati odma onaj dan, u koji je red bio pokojnoj inoči, pa ma to bilo sutradan iza vinčańa. Ona je sutradan u toj kući žena, ko i druge žene. Ako je udovica dovedena iz drugoga sela, ostave ju nediļu dana da ne reduje, dok ne svikne red u kući.

Ako ide stara udovica za stara udovca, šaļu joj dvaput kolače (nediļno, doklegod se ne vinča), samo nema nikakovi svatova, nego samo diveruša, pa kum i stari svat. Prije svatova nema ni buklije, ni gosti, ni prstenovańa[1].

Udovcu i udovici piva se ovo, kad s vinčańa kući dođu:

Sad se ženi, koji žene nema,
I uzimļe, koju niko ne će.
Kupi svate besposlene ļude,
Košničare i vodeničare,
Diverušu, koja presti ne će,
A redušu, koja žeti ne će.

Bude, da kadgod zapivaju i putom tu pismu, ali to piva ovaj, što ide s ńima čuturom u ruci. Mladom udovcu i udovici slabo će i zapivati tu pismu, jer je to samo starcima za porugu.

Ako se ili momak, ili udovac ženi, a uzimļe divojku, koja je s ńim dite rodila, ili poduļe nevinčana s ńime živila, ne vinčava se taka ženska pod pletenicom, jer nije divojka, a ne vinča se ni pod šamijom, jer nije žena, nego se prikrije maramom ko sridovna žena. Nike su prikrivene cili dan, nike opet samo na vinčańu i kad ju vode iz ńezina doma mladožeńi.

One divojke, što rad očeva zuluma uteknu momku, pa ondi čekaju svatove, odaju prikrivene glave u crkvu, ali na dan vinčańa ipak otkriju glavu i vinčaju se pod pletenicom, jer obično ukućani razdile momka i divojku, kad jim divojka dođe u kuću, pa ju onda seļani samo žale, što je nesretna, a ipak nije sramotna.

Koja je rodila dite divojkom, ne smije se vinčati pod pletenicom[2].

---

[1] Baš se jesenas dogodilo. Ženio se didak Imra Tucakov. Kad je kleko prid oltar, počme svećenik sveti obred. Kad je trebalo, da blagosovi prstene, zaišće prstene od stari mladenaca, a did nije pripremio prsten ni sebi, ni mladoj. Did se siroma izgovara, da nije kriv, što nema prstena, kad ga nisu ni prstenovali. Morali su poslati od oltara starog svata, da prsteńe kupi.

[2] Kazuje mi moja majka, da je ona divojkom išla u svatove u Srim. Isprosili ńeni seļani divojku iz Srima, a ta rodila dite divojkom. Kad su svati došli u crkvu, dođe i udavača pod pletenicom. Majka i ńene druge mislile, da će se ona tako i vinčati. Kad je misnik pozvo mladence k oltaru, priđe ta divojka i prikrije se maramom. Divojke pogledaše jedna drugu, pa se nasmišiše. Misnik nije znao običaja. Pogleda divojke i reče jim ozbiļno: „Što se smijete? Do godine ćete i vi tako!"

(Nastavit će se.)

VJESNIK.

Kńiževne novosti.

Napisao Dr. A. Radić.

Ni ove godine ne će naši izvješťaji o kńiževnim novostima na poļu narodoznanstva biti onaki, kako bismo žeļeli i kako bi bilo potrebno: i ove ćemo godine ostati poglavito u slovjenskom svijetu, ni ove godine ne donosimo obećane u I. sv. biblijografije narodoznanstvene kńiževnosti u Hrvatâ i južne ńihove braće. Znamo dobro, da bismo iz tuđih kńiževnosti mogli pokazati svojim čitaocima i drugih, možda i mnogo boļih i zanimļivijih radova; ali kad ne možemo svega, držimo, da je slovjensko na prvome mjestu. Ne znamo stalno, ali se nadamo, da će se i na tom poļu za narod naći više radnika, pa će i u tom biti boļe. Kako već nije moguće, da bismo razna tuđa narodoznanstvena izdańa mogli pratiti od početka, bit će uz sastavļańe hrvatske narodoznanstvene biblijografije (sa srpskom i slovenskom), za koje se je Jugosl. akademija, kako treba, pobrinula i uredniku ga ovoga „Zbornika" povjerila, — bit će, velim, prva briga uredništvu, da se u obliku opsežnije rasprave sastavi prijegled razvoja narodoznanstva, a s tim u svezi prijegled svjetskih narodoznanstvenih izdańa, u kojem će se istaći i cijeļi, za kojima su ńihovi pokretači išli, i resultati, do kojih su došli. Dok toga ne bude, moramo se zadovoļiti onim općenitim pogledom u „Osnovi za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu" od urednika ovoga „Zbornika".

Kńige.

Hrvatske narodne pjesme. Skupila i izdala *Matica Hrvatska.* Odio prvi. *Junačke pjesme.* Kńiga prva. Uredili *dr. Ivan Broz* i *dr. Stjepan Bosanac.* Zagreb. 1896. v. 8°. XXIV. 610. — Ako i mogu o svakoj kńizi govoriti mirno i hladno, kadšto i suho, imajući pred očima samo dužnost referenta, — a to mi je gotovo teško tako govoriti o narodnim pjesmama hrvatskim, što ih izdaje „Matica Hrvatska". Sve mislim, kako se „Matica" rodila, koje je i kake je ļude oko sebe kupila, što se sve od ńe rojilo! A onda ustaje preda mnom lik hrvatskoga popa Pavlinovića s onom velikom dušom i živim, ogńenim hrvatskim srcem, koje sve gori za narod, za ńegovu sreću i slavu. A onda ona čista i čvrsta duša Brozova, kojoj nije u zvijezdama pisalo, da joj se

oštri pogled vrati iz dubinâ poznavańa narodne duše, pa da ga pusti širom po narodu!

Ne govorimo samo o kńizi od toliko i toliko stotina stranica. Govorimo o tom, što je „Matica Hrvatska“, matica gotovo svemu, što smo do danas stvorili, što je ta matica, čim se malo podigla, poletjela prema narodu, pobrala po ńem, što mu dušu drži i diže, i počela to evo davati narodu i svijetu. Bio je to polet svoje vrste, zanimļiv i kao faza hrvatske narodne svijesti, i kao faza u mišļeńu hrvatske inteligencije o narodu.

Nijesmo nakanili na široko razlagati, kako se i u kojim prilikama u nas razvijalo mišļeńe o narodu, dok mu nije najstarije, najnarodnije društvo hrvatsko dalo izražaja u nakani, da se izda velika zbirka hrvatskih narodnih pjesama, „kojom bi se narod ponosito pred svijetom pokazao“ (str. IX.): bilo je razlogâ za takovo mišļeńe, ima ih i danas, a bit će ih još dugo.

Nas danas ovakovo mišļeńe ne zadovoļava. Koliko nam godi patrijotski polet za narodnom slavom pred svijetom, toliko se bojimo naivnosti, da na nesabranim i neproučenim narodnim pjesmama gradimo narodni ponos pred svijetom Nama je mańe do slave, a više do stvari, kaka jest, pa bila nam na ponos, ili na sramotu; nama je mańe do svijeta, a više do nas samih. Bile naše zbirke velike, ili male; mogli se mi ńima ponositi, ili ne mogli; rekao im svijet, što ga voļa: mi svoje narodne pjesme i sve druge tvorevine narodne treba da saberemo i proučimo ne ponosa i svijeta radi, već nas i naših potreba radi.

Sabirući „Matica“ narodne pjesme više od petnaest godina sabrala je, kako se čini po popisu ńezinih zbornika (122 na broj), ogromnu građu; šteta, što se iz popisa ne vidi, koliki je koji zbornik i kake su u ńem pjesme; u Pavlinovićevu zborniku ima „1500 junačkih i ženskih pjesama“, pa kad se zna, kako su junačke pjesme velike prama ženskima, ne saznaje se iz ove biļeške gotovo ništa o veličini zbornika. A ima još ńešto, rad šta bi bilo dobro, da se ovo zna, no o tom poslije.

Iza mnogih vijećańa zakļučila je Matica, da se izdańe pjesama ima udesiti prema namjeni: „podati narodu hrvatskomu lijepu kńigu, kojom će se moći koristovati i učeni svijet“ (str. XIX.). O prvom dijelu ove namjene ne možemo ništa kazati: hoće li kńiga biti lijepa narodu, pokazat će se s vremenom po tom, koliko će je zavoļeti. Mi ćemo ogledati kńigu, kako je uređena s obzirom na to, koliko će se ńom moći koristovati učeni svijet.

Ova je kńiga prva prvoga odjela, t. j. *Junačkih pjesama.* Po tom sudimo, da će biti barem još jedna kńiga *junačkih* pjesama. Odbor je zakļučio, da će se svi odjeli pjesama (junačke, ženske i muhamedovske) izdavati „po doslije u nauci običajnom redu“. Bit će, da odbor nije u sastavļańu svojih zakļučaka ovim riječima („u nauci“) mislio kaki naukom utvrđeni red bilo koje vrste narodnih pjesama, već sudimo po sadržaju I. kńige junačkih pjesama, da bi ova prva kńiga po razdiobi, koju je uredio u izdavańu srpskih narodnih pjesama Vuk Karańić, imala sadržavati najstarije pjesme junačke bez velike

većine pjesama o Kraļeviću Marku. To se je moglo naslovu prve kńige i dodati, a moralo se u urednikovu predgovoru spomenuti. Kojim se redom kane pjesme izdavati, na čem se osniva taj red, to je urednik morao s tim više kazati, što držimo, da toga urednik ne kani metnuti ni u „oveći predgovor o samim pjesmama i o vrijednosti Matičinih zbornika“, „kad se svrši cijelo izdańe“ (str. XXIV.). „Oveći“ taj „predgovor“ na koncu cijeloga izdańa pomišļamo mi kao lijepu studiju o pjesmama za narod, jer ne razumijemo, zašto bi s principima razdiobe trebalo čekati kraja izdańu, kad tî principi moraju na početku izdańa biti gotovi i utvrđeni. A kad se pjesme već ređaju u odjele i kńige, htjeli bismo znati naučne principe ne samo za red odjelâ, već i za red kńigâ i pojedinih pjesama. Razlozi određenoga ređańa kńigâ i pjesama ne samo da bi dobro došli i narodu u lijepoj, ńemu namijeńenoj kńizi, već su ti razlozi narodu i potrebni, ako se hoće, da narod od lijepe kńige ima još ļepšu duševnu korist, koju bi crpao iz širega i dubļega pogleda na zgradu narodne poezije. U razložnom ređańu i stoji glavni posao i muka urednikova.

Ali kad ne znamo principâ, koji su vodili urednika u ređańu, pogledat ćemo sadržaj. Misli, što ćemo ih kod toga razgledańa kazati, ne će biti drugomu uredniku „Matičinih“ pjesama posve nove: on za ńih zna iz naših prijateļskih razgovora. On najboļe zna, kaku je muku uzeo na sebe, a znam to i ja. Ja znam, i ako je prigovarati teže, nego zanovetati, — prigovarati je ipak kud i kamo lakše, nego raditi. Zato i ne mislim prigovarati ovako teškomu poslu, već ću kazati samo ńeke misli, a osnovanost će ńihovu znati najboļe prosuditi urednik sâm, a meni će samo same stvari radi biti milo, bude li se ńima mogao i htio poslužiti.

U prvoj kńizi junačkih pjesama ima n. pr. pod br. 1. pjesma „Krštеńe Isusovo“, pod br. 2. pjesma „Marija i Židovi“, a pod br. 58. pjesma „Boj na Kosovu“, pod br. 64. pjesma „Bolani Dojčilo i crni Arapin“. Svakome je jasno bez posebnoga tumačeńa, da pjesme o boju, bilo kosovskom, bilo kojem ti drago, dolaze među junačke; ali kaki su junaci hrvatske — ili čije druge — narodne pjesme — Isus, Marija i Židovi, to nije tako jasno. Istina, i to su „junaci“ narodne pjesme, ali onako, kako govorimo o „junacima“ romanâ i drama n. pr., ali da *junačke* pjesme nemaju svoga imena od junakâ u tom smislu, to je nama svima jasno. Ako ima kaki razlog, — a mi o tom ne sumńamo, — što su ove pjesme u jednoj kńizi, od kojih svaka, „koliko se najviše može“, treba da bude „jedna cijelost“ (XX.), onda bismo taj razlog htjeli znati. Ovako, dok ne znamo za razlog, držimo, da su ove pjesme bez razloga u jednoj kńizi. Ne smeta nas, što je i u V. Karagića tako, jer svoje razdiobe nije ni on sam, ni tko drugi naučno utvrdio. Ovakih, kao što su pjesme pod br. 1. i 2., i onakih, kake su pod br. 58. i 64., uvrstio je urednik u ovu prvu kńigu 82 (17.450 stih.) u tekst (str. 3—463), u dodatku priopćio ih je u cijelosti 120 (samo 1.198 stih.), u izvatku 223, a 87 ih je samo spomenuo „držeći se u tom poslu određenih načela“ (XXIII.). Urednik je po tom u ovoj kńizi iznio ovako, ili onako 512 pjesama. U popisu „Matičinih“

zbornikâ može se nabrojiti ne računajući junačkih pjesama iz onih zbornika, gdje su junačke i ženske pjesme iskazane jednim brojem, daļe, ne računajući 302 muhamedovske pjesme, — može se, velim, nabrojiti do 1000 junačkih pjesama. Kako je „Matica“ zakļučila izdati samo izabrane narodne pjesme (str. XX.), urednik je od ove tisuće i od one druge, možda i treće tisuće izabirao „držeći se u tom poslu određenih načela“, kojih nam načela nigdje ne kazuje, a bilo bi to vrlo, vrlo potrebno. Možda će nam ih kazati na koncu cijeloga izdańa, ili možda još prije, na koncu izdańa junačkih pjesama. Ne poznavajući tih načela ne možemo baš ništa o tom kazati, kako je uredniku za rukom pošao izbor. A i to je jedna od glavnih zadaća urednikovih. Dakako da bi učenome svijetu bilo najmilije, kad bi sve neznatnije varijante imao pribrane u dodatku. Bi li to bilo moguće, bi li pače bilo i potrebno, o tom će se moći štogod kazati tek onda, kad budemo vidjeli: što je od skupļene građe izdano, a što je neizdano ostalo. Ako čuvańe građe u originalu za učeńake ima biti od praktične koristi, morale bi se sve varijante spomenuti u Dodatku s naznakom broja i strane u rukopisu zbornikâ.

„Matica“ je zakļučila, da tekst narodnih pjesama treba da se izdaje „po pravilima kritičnim sasvim vjerno, kako ga je sabirač od pjevača zabiļežio“ (str. XX., t. 6.). Ako se ovo uzme ovako, kako je kazano, — a mora se uzeti, — onda je poslije izbora i poredańa pjesama bio posao urednikov gotov, što se tiče pjesama u tekstu; trebalo je dodati još varijante. Mi se čudimo, da je odbor stvorio ovaki zakļučak, koji in optima forma proglasuje barem sve one sabirače kritičnima, za koje se ne može „s razlogom sumńati“, da su „Matici“ poslali pjesama, kojih „nije spjevao prosti narodni pjevač“, ili da je „u ńih unosio što iz svoje glave“ (str. XX., t. 2. a), no ovi i onako otpadaju, kad ńihove pjesme *ne* će pristati u „Matičino“ izdańe; proglašeni su dakle svi sabirači, koji dolaze u račun, kritičnima. A ovo je mnogo i ne može se nikada priznati. Ako ima razloga sumńati o one dvije sabiračke pojave, zar nema još više, velimo: još više razloga sumńati o tom, da je sabirač što krivo zapisao u svojem neznańu, ili s kojega drugoga razloga? Za cijelo ima. Samo se na osnovu ovoga principa moglo dogoditi, da je pjesma pod br. 82. (spomińem ono, o čem mogu suditi) izašla jekavska, a u Otoku su, kako cijeli ovaj „Zbornik“ dokazuje, tvrdi ikavci; ako do ńih prodire koji drugi govor, to je ekavski, često samo za voļu sroku (n. pr. „Zb.“ str. 108); vjerujem, da je stih 22: „Oj Budime, moj bijeli grade“, vjerno zabiļežen, jer to traži ritam, ali ne vjerujem, da je tko od rođena Otočanina čuo *djevojka*, pače *d'jete* (stih 67), ni onda, ako je Otočanin tu pjesmu prije nedjeļu dana naučio od jekavca. U ostalom: kud bi morao poći Otočanin, da nauči jekavsku pjesmu! Pjesma je još k tomu od ženskoga. Kad bi se ipak dokazalo, da se ova pjesma u Otoku jekavski pjeva, bilo bi to za me čudo.

Sve ovo dokazuje samo to, da sabirači nijesu ni iz daleka kritični, da oni uredniku, što su inteligentniji, a nijesu strućńaci, ili osobiti vještaci, posao još više otešćavaju.

Ako pustimo s vida one zahtjeve, što smo ih istaknuli, a mogu se jošte ispuniti, ili je pače već i u osnovi izdaňa, da se ispune; ako pregledamo ovaj posļedňi, koliko znatan, toliko takav nedostatak, komu je zbiļa teško pomoći: možemo i moramo svi bez razlike kazati: hvala i čast „Matici Hrvatskoj", što nije žalila brige i znatnoga troška, da dobijemo ovo izdaňe! Uredniku, koji se je toliko namučio osobito s onim dragocjenim dodatkom, čestitamo i želimo dobro zdravļe za daļi rad. Mi smo hotomice u svojim zahtjevima uzeli najstrožu i najveću mjeru, pa nas veseli, što sa zadovoļstvom možemo kazati, da je akademijski „Zbornik za narodni život" dobio obilno i do sada najpouzdanije vrelo za izučavaňe narodne hrvatske pjesme.

U nas je o ovoj prvoj kňizi „Matičinih" pjesama napisao obznanu *Đ. Šurmin* u „*Viencu*" br. 15—19. S biļeškama se g. Šurmina, osobito s nekima, potpuno slažemo. Posebice je trebalo upozoriti na mnogobrojne elizije, koje su bez sumňe u velikoj većini nepotrebne. Sabiračima i opet nije vjerovati. Ja sam to iskusio sâm. U ovom se „*Zborniku*" prečesto nalazi u pjesmama elizija *b', j'* (što sam ja s razlogâ, koje na drugom mjestu kazujem, dao tiskati bez apostrofa.) Kad sam došao u Komļatince i zapisivao pjesmu „*Mlad na koňu bliže sela*" (str. 382), začudio sam se, kako mi je kazivačica S. stih: „Sve bi junake primamila" bez ikake elizije tako lijepo i glatko više puta kazala; divio sam se, kako je lijepo s onim daktilićem daļe kao skakutala među onim trohejima, kojih je baš u ovoj pjesmi poradi naglaska više, nego što bi čovjek u štokavca očekivao (još da | su ti | i[j] o- -nōga | prid voj- | -skäma | prid zvi- | -zdäma itd.).

Za širu publiku napisao je obznanu *N. Andrić* („Narodne Novine", 1897, br. 76). G. Andrić želi, što je i gosp. Šurmin istaknuo, da je trebalo zabiļežiti, je li pjesma pjevana, ili kazivana. Ovo je opravdan zahtjev u opće, ali držim, da nije opravdan za zbornik, koji ima da podade samo t e k s t. Držimo to s toga, što nije dosta kazati, kazuje li se pjesma, ili se pjeva, već treba pokazati, i kako se pjeva, kada se pjeva, tko pjeva, u kojim prilikama itd., a to sve ne spada u izdaňe, kako ga je „Matica" zamislila.

Kad govorim o tom, kazat ću i ovo. Bude li „Matica" izdavala i o b r e d n e pjesme, za cijelo će se pojaviti zahtjevi, da se kaže: kaki je taj obred itd. To i opet u „Matičino" izdaňe ne spada, a opet je mala korist od samoga teksta bez poznavaňa situacije. Uzmimo samo jednu obrednu pjesmu u ovom „Zborniku": „Oj, orlovi, orlovi! (str. 447). Koliko ova divna pjesmica dobiva u svezi sa situacijom! A što bismo od ňe gole imali? Ništa gotovo! Pa i ona lijepa poznata na str. 425, ili ona na str. 430! Možda će se stvar moći tako urediti, da „Matica", ako ima ovećih zbirka ovakih pjesama, udesi stvar tako, da ne bude ňoj nepotrebna troška, a nauci da bude veća korist.

Dosta je opširnu obznanu ove kňige „Matičinih" pjesama napisao i g. *V. Jagić* (Arch. f. sl. Ph., XIX. 627.—633). Bilo bi nam mnogo milije, da smo na preko šest sitnih stranica poštovanoga u učenom svijetu arhiva za slovjensku filologiju našli više česa drugoga, a maňe dokazivaňa, da ove pjesme nijesu s pravom nazvane **hrvatskima**. Recenzija se nepri-

jatno doima: ima u ńoj što šta subjektivna, što nam je teško i spomińati, jer prosto ne razumijemo: čemu je sve to bilo? Tko smije poslije ovake recenzije u svjetskom učenom izdańu zamjerati našoj mladeži i novinarima, što još (na sreću samo djelomice) vode raspru o imenu, kad evo dobivaju obilne hrane s najkompetentnijega mjesta! Hoće li biti čudo, hoće li se razložno smjeti zamjeriti, ako koga od Hrvatâ stane napastovati sotona, da pođe pokazanim putem nepovjereńa, kad nam sirotama evo i ovo eminentno kulturno nastojańe zalijevaju bez svake potrebe jadom i čemerom! Tko da ne pomisli na onu hajku, na onaj Circumdederunt, što nam ga već pol vijeka pjevaju: Hrvatâ nema! Tko će moći široj publici, koja se za ovu stvar zanima, i u koju će glas o ovoj recenziji doći, — tko će joj moći dokazati, da je samo i jedino utvrđivańe čiste naučne istine tražilo sve ono, što nam je teško spomińati, a za što se je moglo znati, da će nas jedne jaditi, druge raspaliti, sve nas boļeti, a nikomu i ničemu koristiti, — a sve poradi raspre o imenu, koju tako lijepo i marļivo mańima proglašujemo — glupom! Ili zar je zbiļa za nauku prvo i neotklonivo pitańe: kojim će se od dva imena jednoga naroda nazvati ove pjesme? Ne, mi o tom daļe ne ćemo ni riječi. G. je Jagiću odgovorio g. *dr. Bosanac* („Vienac", 1897., br. 44.) mirno, lijepo i stvarno. Bojimo se samo, da će mu se u učenom svijetu (možda najprije u Arhivu za slovjensku filologiju) upisati u grijeh i to, što je odgovorio.

Osvrnut ćemo se na ńeke stvarne biļeške g. Jagića.

Na str. 632. pita gosp. Jagić: „Wie kommt es, dass diese Frauen (oder Mädchen) Heldenlieder erzählen (vortragen, vorsingen?) und wie verhält sich dazu die männliche Jugend desselben Ortes?" Očito je, da gosp. Jagić teško, ili nikako ne vjeruje u eksistenciju žena, koje su pjevale junačke pjesme priopćene u „Matičinu" izdańu. Iz našega se „*Zbornika*" (str. 427.) može g. Jagić uvjeriti, da to ne moraju biti „merkwürdige Frauen" (ib.), koje umiju pjevati junačke pjesme: to nije nikakovo čudnovato biće, već svaka obična *svekrva* (dakle svakako *žensko),* kako nam to lijepo kazuje naš g. Lovretić. A ja se sjećam, kako sam kao dijete slušao slično pjevańe na Božić. Je li do danas još što ostalo, ne znam, ali je zadaća našega „*Zbornika*", da saznamo. Dodajem, da je to bilo u selu uz Savu između Siska i Zagreba, gdje živu tvrdi, čisti kajkavci.

Samo u svezi sa čitavim smjerom recenzije gosp. Jagića razumijem tvrdńu ńegovu: „Denn von einer besonderen originalen Epik, die nicht sehr tief im serbischen Leben wurzelte, ist hier wenig zu finden. Nur wenige Nummern sind ihrem Inhalt nach so beschaffen, dass man ihre Entstehung *auch* den westlichen Gebieten als alte originelle Erinnerung zuschreiben *könnte (kurs. ref.),* z. B. Nr. 67. (Izbor Matijaša za budimskoga kraļa). "Ovdje je svaka riječ odmjerena u smjeru recenzije: s jedne strane „duboko korijeńe u srpskom životu", s druge „zapadni krajevi". Ako je „srpski život" ńešto drugo od onih „zapadnih krajeva", vaļa da u ovim zapadnim krajevima živi narod ńekakoga imena, koje bi se možda ipak smjelo spomenuti na šest stranica, gdje je govor i raspra gotovo samo o imenu. Samo u svezi sa čitavim smjerom re-

cenzije, ponavļamo, razumijemo onaj „auch“; drugih razloga nema za tvrdńu g. Jagića, koja otuda očito izlazi, a to je: da je duboki korijen n. pr. pjesmi o ženidbi Sibińan-Janka mogao biti samo u srpskom životu, ali se taj korijen i tako daleko raširio, da je došao *i* do Budima, dok korijeńe života onih „zapadnih krajeva“ nije a ma baš nikamo daļe od Budima doseglo, ako je u opće kamo doseći moglo u svojim originalnim uspomenama. Koji bi tomu mogli biti naukom utvrđeni razlozi, mi ne znamo. Pomišļali smo na koješta, ali nam se ne da vjerovati, da bi ti razlozi mogli ležati i u tom, što se ta i ta pjesma nalazi i u kojem srpskom zborniku pjesama, koje g. Jagić — očito kao potvrdu — obilno cituje.

Ne znamo napokon, s kojih bi razloga samo poznavaoci srpskoga narodnoga pjesništva imali ovaj „Matičin“ zbornik izbliže istražiti (ib. 633). Oni bi za cijelo svoje učinili i bez pouke i putokaza g. Jagića — možda ipak drugačije pońešto, nego što je to do sad bio običaj. Ako ńihove recenzije budu sadržavale u $^{9}/_{10}$ raspru o imenu i o ostaloj našoj domaćoj rđi, a mańe o sadržaju pjesama, tko će se još držati pozvanim, da im dade pametnih savjeta? No mi molimo Boga, da tako ne bude, pače se čvrsto nadamo, da će praksa narasti teoriji preko glave.

Künstliche Verwandschaft bei den Südslaven. Von *Stanislaus Ciszewski.* Inaugural-Dissertation zur Erlangung der philosophischen Doctorwürde von der philosophischen Facultät der Universität zu Leipzig genehmigt. Leipzig 1897. v. 8⁰. III. 114. (Erstes Capitel einer später erscheinenden Arbeit.)

Učeni se svijet, i domaći i strani, bavio do sada izučavańem gotovo jedino naših narodnih pjesama. Život, običaji, zabave, vjerovańa naroda našega, — to je nama do sada lijepa, ili kakva hoćete, sfinga. Pa i naše su pjesme proučavane s filologijskoga i historijskoga gledišta bez one dubine, koja za potpuno razumijevańe života i pojavâ u ńemu gleda da pronikne u dušu živoga naroda. Kńiga, što smo joj spomenuli napis, prva je studija ne samo o našem narodnom životu i običajima, već je ujedno prva studija s gledišta evolucije. Nije *pobratimstvo* i *posestrimstvo*, — a o tom kńiga u glavnom govori —, osobina samo Hrvatâ i ńihove najbliže južne braće: to je jedna od „elementarnih misli“ svih narodâ (Bastianova je riječ), koja se do onih forma, kako je danas vidimo, razvila iz raznih stadija, a te stadije pisac naš lijepo prati i razlaže. Misao se ova morala razviti u različite simbole, kako ih pisac razlaže, a osnov joj je u jednu ruku u onoj staroj: homo homini lupus (str. 1.), a u drugu borba za opstanak. Ļudi su morali, ako nijesu imali i ostati vuci, stvoriti čitav niz pravno-društvenih uredaba sa simbolima, po kojima je n. pr. tuđinac mogao doći bez pogibli života u dodir s tuđim plemenom.

Ne možemo, kolikogod smo radi, pratiti pisca na lijepom ovom putu. Ističemo samo, da je za početak velike svoje radńe o umjetnom rodstvu odabrao „klasičnu“ zemļu toga rodstva, zemļe južnih Slovjena, kod kojih kao nigdje drugdje bujnim životom živi pobratimstvo (str. 4.). Daļe govori pisac redom o rodstvu, što nastaje slučajem (ovamo pisac

računa ono, što Vuk pripovijeda u Rječniku s. v.), što nastaje dobrovoļno i promišļeno (n. pr. kumstvo, ili pobratimstvo od nevoļe), što nastaje na osnovu vjerovańa (roditeļima se dogodi nesreća, pa drže, da je to za kaki ńihov grijeh, rastanu se i budu pobratim i posestrima). Zadńa trećina kńige govori o pravnoj strani umjetnoga rodstva i o adopciji.

Ako podsjetimo svoje čitateļe, što smo u I. sv. *„Zbornika"* kazali, da je g. Ciszewski čitavu godinu boravio u Zagrebu i s ļubavļu upravo proučavao kńige o životu našega naroda, pa pozna potrebitu literaturu kao gotovo nitko od nas; ako dodamo, da mu je pri ruci bogati bugarski ministarki *Сборникъ* za narodne umotvorine, lako će se razumjeti, da je građu iscrpao, što se više može.

Ne držimo za potrebno, da na ovome mjestu kažemo svoj sud o pojedinim zakļučcima g. pisca. Dosta je, da smo istakli naučno stajalište i vrline obradbe. Molimo ga samo, da na nas i u napredak ne zaboravi, kad nâs gotovo i nema kod toga posla nikoga.

Krakowiacy. *Stanisław Ciszewski.* Monografja etnograficzna. Tom I. Podania. Powieści fantastyczne. Powieści anegdotyczno-obyczajowo-moralne. Bajki o zwierzętach. Zagadki i łamigłowki. — Kraków. 1894. v. 8°. 380.

Ovo je etnografijska monografija po našoj voļi, kake bi trebalo da sve budu, ako hoćemo jednom doći do potpune i pouzdane građe za znanstveno izučavańe kojega naroda. Ovo je tek prvi svezak od četiri, što ih je zamislio pisac, a sve o jednom malenom dijelu poļskoga naroda. Opseg je području piščeva istraživańa odredilo — sâmo narodno mišļeńe. Velik je to, po našem sudu, i znatan napredak u izučavańu naroda. Narod, kako to dobro i s potpunim poznavańem stvari kaže pisac (str. 2.), vrlo oštro razlikuje i označuje etnografijske razlike, pače i najsitnije, pa tako podaje etnografu putokaz za izučavańe etnografijskih hrpa. Tako je pisac i u ovoj radńi po putokazu narodnom odredio etnografijske granice Krakovļakâ, pa se poslije uvjerio, da narod s neznatnim izuzecima vjerno i zgodno označuje. Samo ovakovo sabirańe i izučavańe građe po krajevima, koji za se čine jednu cijelost, vodi do žeļene cijeļi.

U prvoj je kńizi naumļene tê radńe o Krakovļacima ono, što smo gore u napisu ispisali. U drugoj će kńizi biti „obredno-običajni koledar", opis poroda, kršteńa, svadbe, ukopa, pa igre i zabave, a i sve, što se zove „znańe narodno", a na koncu „vjerovańa". U trećoj kńizi bit će pjesme. U četvrtoj će biti studija o narodu, građa statistička i jezična, napokon poslovice. Na kraju će se dodati etnografijska mapa Krakovļaka.

Pisac ističe (str. 3.) teškoće razdiobe. Kako je samo teško odrediti granicu među pripovijetkom i vjerovańem! Ako se uzme na um, da potpuna etnografijska građa ima obuhvatati čitav život naroda, onda se ove teškoće lako razumiju. Ne traži se ni više, ni mańe, nego da se za sve prerazne i raznolike pojave života, materijalnoga i duševnoga, stvore barem okviri, u koje bi se te pojave mogle smjestiti. A povrh toga treba gledati, da u tom bude ńeki sistem. Ne pada nam

s toga na pamet, da piščevu razdiobu ocijenimo: dugo će još svaki izučavalac narodnoga života imati svoju razdiobu, a ni kod tê svoje ne će u svim pojedinostima ostati dugo vrijeme. To je stvar posve prirodna.

Ne treba nam posebice ni isticati, da je građa, u ovej kńizi sabrana, obilna, poučna za svakoga etnografa, osobito slovjenskoga. Meni je posebice kod sastavļańa „Osnove za sabirańe“ podala mnogo, za što sam mislio, da je dobro i u nas za to priupitati. Građa je priopćena pravim narodnim govorom, — što se samo po sebi razumije.

Ne znamo, što je s ostalim kńigama.

Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877.—1891. przez *Michała Federowskiego*. Tom I. Wiara, wierzenia i przesądy ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokólki. W Krakowie. Nakładem Akademii umiejętności. 1897. v. 8⁰. XX. 509. (Wydawnictwo komisyi antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie.)

Od svih dijelova ńekadašńe Poļske najmańe je etnografijski izučena Bijela Rusija i Rusija litavska, a ipak je to možda jedini kut Slovjenstva, u kojem se sačuvala posebna stara vjera i posebni mitologijski pojmovi, u kojem se narod tako strogo drži onih tisuća paragrafa nepisanoga običajnoga kodeksa. Dosta se je mnogo pisalo o bjeloruskim vjerovańima, ali to sve ne zadovoļuje današńe istraživače. Pisac je vrlo dobro učinio, što je na početku kńige nabrojio radove o Bjelorusima prije svoje kńige. Tu je u svem spomenuto 45 rasprava, članaka i člančića, a svi su osim tri, četiri pisani ruski.

Pisac je osnovao ovo djelo o Bjelorusima na 10 svezaka. U I. je kńizi pod napisom, što smo ga gore ispisali, ovo: *Prvi dio*. I. Vjera. 1. Boštva. 2. Demoni (đavao, dusi, ļudi, bajna bića, bića u spodobi čovječjoj). II. Priroda. 1. Vidļivi svijet poslije groba. 2. Vidļivi zemaļski svijet. 3. Čovjek. *Drugi dio*. III. Kultura. 1. Religija (etika, kult). 2. Običaji (obiteļski, drugovańe, pravni običaji). 3. Zanimańe (lov, ribolov, stočarstvo, pčelarstvo, građevine, ratarstvo, vrtļarstvo, žensko gospodarstvo, boļesti [medicina], liječeńe životińa, lijekovi). Dodan je popis ļekovitoga biļa i abecedni popis stvari. — Ovo je klasifikacija (nama na žalost neposnata), što ju je postavio dr. Jan Karłowicz na folklorističkom kongresu u Stokholmu g. 1889. Da smo je poznavali prije, bila bi „Osnova za sabirańe“ svakako boļa. — Krakovska je Akademija znanosti kńigu lijepo opremila.

Jedino, što čovjeka naučna na prosti pravopis mnogo smeta, to je po našem sudu nezgodna transkripcija. Poļsko je pisańe i bez toga komplicirano, a ovdje sve vrvi znakovima. Dakako, bez znakova ne ide, ali kad se Nijemci mogu već služiti prostijim pisańem glasova *č*, *š*, pa kad i poļski kńiževni pravopis ima *ž*, zar bi tako teško bilo, da ih Poļaci barem u ovakim djelima upotrebe? Koliko bi to bilo prostije i — jeftinije! No to je samo naše mišļeńe, a vrijednosti krasnoga ovoga djela to ništa ne smeta.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne wydawane staraniem *Komisyi antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie*. Tom. II. W Krakowie. 1897. V. 8⁰. X. (156) + 380.

Do god. 1896. izdavala je krakovska akademija (od god. 1877): „*Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj*“, kojega je izdańa do sada izašlo sedamnaest svezaka, u svakom po tri odjela: arheologijski, antropologijski i etnografijski.

U I. je tomu (doznajemo; rúkû nam nije došao): *Udsiéla:* Kolera u poimańu naroda sądeckoga kraja; *Czarkowski:* Odnošaj staleža u Podlasiu; *Czechowska:* Svadba u Rudzku, kot. miński; *Malinowski:* Primjer slikovitoga pisma; *Cercha:* Nar. basne iz kot. wielickoga; *Wereńko:* Nar. lijekovi; *Pawłowicz:* Crtice iz života narodnoga u Zalasovoj; početak *Świętkowe* radńe.

Ovaj II. tom sadržaje izvješća o sjednicama komisije (VI—X), a ostali sadržaj ima dva dijela: arheologijsko-antropologijski na prvih (156) strana, i etnografijski na 380 str.

Prvomu je dijelu sadržaj: *Olechnowicz Wł.:* Antropologijska karakteristika pučanstva kotara opatovskoga, gub. radomske. *Magierowski L.:* Trajańe života u Jaćmierzu. *Olechnowicz Wł.*: Arheolog. istraživańa u gub. lubelskoj. *Hryncewicz Jul.:* Ukrajinsko plemstvo. (Antrop. studija.) *Demetrykiewicz Wł.:* Grobišta i predhistor. naseobine u Tarnobrzeškom.

Etnografijski dio sadržaje: *Stein J.*: Nepoznata pjesma Trembeckoga. (Str. 1—4. Pjesmice su iz arhiva Czartoryskih, a iznese se s toga, što su pisane u narodnom mazurskom govoru. Francuska bilješka u rkp. kaže, da ih je spjevao poljski pjesnik Trembecki [umro na početku 19. stolj.] za godišńicu krunisańa za 7. rujna 1788. Pjesmice su ove kao kupleti pjevane uz plesańe krakovskih seljaka gospodi za zabavu.)

Wasilewski L. (sabrao): Bjeloruske zagonetke. (Str. 5—13, 128 zagonetaka. Vrlo je zanimljiva zagonetka pod br. 117:

Szatawiła, matawiła,	Spieradu szyła,
Po moru chadziła,	Zzadu wiły;
Pa niamiecku hawaryła,	Pad spadam pałatno,
Z wierchu sukno.	(Łastaŭka.)

Zanimljiva je s toga, što su u ńoj spojene dvije naše zagonetke; prva je:

Motovilo vilo	Kući dolazilo,
Po gori se vilo,	Soli ne lizalo.
	(Čele. *Vuk.*, Rj. s. v. *vìlo.)*

Druga je u *Vuka* s. v. *vìlo:*

Sprijed šilo,	Ozdol hartija,
Straga vilo,	Ozgor mantija. (Lasta.)

Za nas nema sumńe, da je riječ *vìlo* [koja je i onako, kako kaže, poznata samo u ovoj zagoneci] ili ista riječ, što je i *vìlo,* pa je Vuk pjevańe [jer ovake zagonetke djeca pjevaju na poseban način] uzeo za duljinu, ili je ovo samo opetovan drugi dio riječi *motovilo,* jer djeca i to čine, da ritma radi opetuju ili cijelu riječ, ili samo prvu, ili drugu polovinu riječi.)

Rakossowska Zofia: Bajke [pripovijetke; „skazki, kazki“] iz sela Jurkovščizne [kot. zwiahelski, gub. wołyńska]. (Str. 14—118, svega 89 prip.)

Świętek Jan: Pravni običaji i pojmovi naroda nadrabskoga. (Str. 119—380. Ovo je nastavak iz I. svezka ovih „Materijala“. U I. je

svesku [kako se vidi iz kazala, dodanoga na kraju II. sveska] bio uvod, zatim: I. Obitelj. 1. Pojam o obitelji i rodu. 2. Odnošaji obiteljski u zajedničkom životu. 3. Odnošaji među roditeljima i djecom. 4. Muž i žena. 5. Zadńa volja i testamenat. 6. Nasljedni običaji. 7. Skrbništvo. — U drugom je svesku: II. Društvo. 1. Plemena („Rody"; tu su nabrojena prezimena.). 2. Staleške razlike. 3. Sluge. 4. Najam. 5. Društva i zajednički poslovi. 6. Privatni život. 7. Javni život. III. Prestupci. 1. Pojam prestupka uopće. 2. Prestupci protiv religije. 3. Prestupci protiv časti i pošteńu bližńega. 4. Pijanstvo i smetańe javnoga mira. 5. Ubojstvo i šteta zdravlju. 6. Prestupci protiv čistoće običajâ. 7. Prestupci protiv imetka. IV. Proces. 1. Proces. 2. Suci. Sudovi. 3. Kazneni postupak. 4. Građanski postupak. (Ovo nije čista građa, pisana narodnim govorom, već pisac pripovijeda i tumači svojim riječima, a dosta obilno cituje i originalno narodno mišljeńe.)

Moderne Völkerkunde, deren Entwicklung und Aufgaben. Nach dem heutigen Stande der Wissenschaft gemeinverständlich dargestellt von *Th. Achelis.* Stuttgart, 1896. v. 8⁰. VIII. 487.

Kńiga ima tri odjela; prvi, historijski, crta razvitak narodoznanstva; u drugom se tumači, što je narodoznanstvo i što mu je zadaća, a u trećem se raspravlja, kako stoji národoznanstvo prema drugim znanostima. Nas nije nijedan zadovoljio. U ovako velikoj kńizi moglo bi se mnogo više reći. Preobilno se cituje, a citati su, kad i ne bi bili istrgnuti iz niza mislî, slabo „gemeinverständlich", kako i čitavo djelo nije nikako „gemeinverständlich". Historijski dio obuhvata tri petine djela, a ne otvara ni iz daleka pogleda u genezu narodoznanstva. Zadaća narodoznanstva i odnošaj ńegov prema drugim znanostima ostao je uza sve citate neodređen, a tomu su baš citati najviše krivi. Tu treba postaviti jedno, jasno mišljeńe, pa o ńega omjeriti ostala različna. Kńigu je za šire općinstvo uopće teško pisati čisto objektivno, ali ta objektivnost ne stoji samo u vjernom citovańu, već u vjernom reproducirańu mislî, koje je za šire općinstvo mnogo zgodnije. Pisac je poznat i s drugih radova u narodoznanstvu.

Deutsche Volkskunde. Von *Elard Hugo Meyer.* Strassburg. 1898. m. 8⁰. VI. 362 i mapa ńemačkih narječja.

Predgovor je ovoj lijepoj kńizi pisan baš nama po srcu: gotovo bismo imali volju, da ga u cijelosti priopćimo. Pisac, koji se već preko trideset godina bavi ńemačkim narodoznanstvom, drži akademijska predavańa o ńem, a iz tih je predavańa i izašla ova kńiga. Istaknut ćemo ńeke misli iz piščeva predgovora. „Ne ćute samo germaniste dužnost, da potańe upoznadu život i mišljeńe prosta čovjeka, već tû dužnost sve to jače ćute i mnogi obrazovani ljudi, od najviših činovnika, pa do najskromnijega seoskoga učitelja, a osobito svi oni ljudi, koji su pozvani, da narod svjetuju i da mu pomognu, a onda da opet oni od ńega pomoć traže". „Narodoznanstvo ima znanstvenu, ali ujedno i socijalnu zadaću. Kurijoza, što ih mnogi bez saveza nagomilavaju, mogu narodoznanstvu biti od potrebe, ali to nije narodoznanstvo; glavni čar narodoznanstva nije u kojekakim ostacima iz prošlosti". „Tako se neka (zanimańem za narodni život i ńegovo izučavańe) viši slo-

jevi društva, koji misle, da su šupļim riječima „praznovjerje“, „prostota“ odmah i sve kazali, — tako se neka potankim razumijevańem približe nižima“.

Razumije se, da ovako uman pisac, kako se vidi iz ovo ńekoliko riječi, ne misli, da se već danas može napisati „ńemačko narodoznanstvo“ i odrediti karakteristika ńemačkoga naroda: ovo je samo pokušaj, poticaj, vođa.

Nama je samo žao, što djelo nije potpunije i znanstvenije, a takovo bismo mi o Nijemcima trebali za izučavańe životnih pojava našega naroda. Nijemci su Slovjenima iza Litavaca (koji kao malen i od Slovjena podalek narod ne dolaze tu gotovo u račun) ne samo po jeziku, nego i po kulturi i ćudi (koliko sada već možemo reći) najbliži, pa će se mnogoj našoj kulturnoj pojavi starijega i novijega vremena morati tražiti korijen u ńemačkom životu, — kao što Nijemci mnogo svoga ne će razumjeti bez slovjenskoga. Ta Nijemci su jedini narod, za koji imamo svoje ime, ńih smo jedine boļe upoznali svojim očima. Mogli bismo ovdje nanizati refleksijâ o tom, kad bi za ńih ovdje bilo mjesto. Ali možemo i ovdje upitati bez odgovora: Zar je samo slučaj, zar su samo vański uzroci krivi, što nas se je toliko ńemstvo primilo?

No ova i ovako pisana kńiga za nas je dragocjena. Pisac i sam rada priznaje, što je slovjensko (*stube*, *dürnze* = *dornsen*, pa mnogobrojna imena selâ na *-ow*, *-itz*, *-eitz*, *-eitsch)*, a jamačno će se mnogo toga na jednoj i na drugoj strani razjasniti iza potankoga proučavańa. Danas dakako mnogo smeta nepoznavańe jezika, osobito dijalekata; Miklošićev i Klugeov etim. rječnik nije dosta; treba poznavati dijalekte, a koliko je to proučeno?

Povremena izdańa.

Српски Етнографски Зборник. Издаје Српска краљевска академија. Књига I. **Живот Срба сељака.** Написао *М. Ђ. Милићевић.* Друго прерађено и попуњено издање. У Београду 1894. в. 8°. 371.

U predgovoru (bez paginacije) kaže pisac, da je u *Glasniku srp. uč. društva:* 22., 37. i 45. (1867—1877) objavio tri zbirke biļežaka o životu Srba seļaka. Ove je biļeške pisac popunio i na savjet ńekih drugova u akademiji dao taj svoj rad u „*Српски Етнографски Зборник*“, koji je *Srpska kraļ. akademija* ranije odlučila da izdaje.

O toj odluci Srp. kr. akademije čitamo u VI. *Godišńaku* (1892) té akademije (str. 74.), da je u skupu akademije filosof. nauka, držanom 9. Marta 1892., akademik *Stojan Novaković* pročitao ovaj prijedlog:

„Naše pleme je još u početku ovoga veka izašlo na svetski glas svojim u svakom pogledu nenadmašnim narodnim umotvorinama. Prema narodu, koji je umeo da u svoje narodne umotvorine unese onoliko mnogo istorijske svesti, lepote stila i nacionalnog osećańa, našao se i skupļač Vuk St. Karağić, koji je te usmene tradicionalne, a u isti

mah žive spomenike nekadašńega narodnoga života znao pokupiti i izdati onako, kako treba.

Posle toga i narodne su umotvorine tokom velike promene ideja i razvitka kńiževnosti udarile nazad. Posle prvih velikih zbornika Vukovih ni posao oko ńih nije mogao biti ni boʎi ni onoliko izdašan ni onoliko znamenit. Uz to pak ni skupʎača se nije našlo onakoga kakav je bio Vuk.

A s vremenom sve je teže postajalo sabrati celu kńigu tih stvari, još teže je postalo urediti je, kako vaʎa, a nije lako ni izdati je, osobito od kad se zna, da se više ne nalazi ono što je našao Vuk.

S toga je u posledńe vreme ta vrsta građe počela gotovo potucati se od nemila do nedraga — po kalendarima, po sitnim listovima, po svakojakim uglovima, kao svaka niža vrsta kńiževnosti.

Pa ipak teško bi bilo reći, da je tako pokupʎeno sve što treba kupiti iz naroda, da se više nema šta na tom poʎu raditi.

Veština u skupʎańu, upućivańe ʎudi koji bi imali dobre voʎe da skupʎaju a slabo znaju kako to treba raditi; vešto odbirańe pri štampańu, koje bi samo po sebi upućivalo skupʎača; središte jedno koje bi k sebi privlačilo ovu građu, moglo bi još dosta usluga učiniti da se do kraja iscrpe i pozna ova grana narodnoga umstvenog života.

Uz ovo ima drugih suvremenih potreba koje bi, prema pogledima našega vremena, ovaj posao popunile i koje bi ovde najzgodnijeg mesta našle. Danas već vaʎa pogledati na dijalekte. Naš se kńiževni jezik toliko oteo i razvio, a kńiževna se prosveta toliko već raširila, da je vreme misliti i na dijalekte. Najnovija istorijska istraživańa izazivʎu veliku potrebu širega kupʎeńa građe iz naroda za istorijska lokalna pričańa i razne istorijske tradicije.

Toga radi mislim, da bi bila dužnost Srpske Kraʎ. Akademije da osnuje *Zbornik* ili *Arhiv* za skupʎańe ili odbirańe ovakih stvari u najširem pravcu što se tiče opsega a što većom kritikom što se tiče sadržaja.

Pravi program ne bi se dao izraditi nego vremenom i pažńom u poslu samom. Za uputstvo kako da se posao otpočne, moglo bi služiti ovo nekoliko misli.

S jezikom i životom samim u narodu se obrazovala usmena kńiževnost, prethodnica sadašńe pisane, koja se cepa i grana isto onako kao i pisana. I pesma i priča, i basna i poslovica, i zagonetka i lokalna istorijska tradicija predmet su ove usmene kńiževnosti kao god što su poezija u priči i u stihovima, pripovetka, istorija, filosofija grane i predmet pisane kńiževnosti. U tim granama svima vaʎalo bi kupiti daʎe, tražeći poglavito ono što još nije pokupʎeno.

Predeli i plemena u kojima su do sad malo radili kritični skupʎači samo po sebi su najpre preporučeni ovome skupʎańu.

Pričańa o mestima i o istoriji ili o istorijskim starijim ličnostima takođe bi zasluživala naročitu pažńu.

Geografske granice Zbornika imale bi se obeležiti linijom dokle je poznata naša narodna epopeja, dokle i onako traju predeli prelaznih govora. Gde se već ne zna ni za kosovski boj, ni za Marka, ni za

Nemańiće, mogli bi naši ispitivači ostaviti drugome. Nešto šire granice u ovim poslovima mogu biti samo od koristi.

Pošto dijalekti naši nisu nimalo izučeni, ni oni ne bi bili iskupļeni iz ovoga Zbornika. Kako pojedine beleške, tako i veće i mańe studije o dijalektima imale bi se smeštati na svoje mesto u Zbornik.

Prema tome bi Zbornik od prilike imao: odeļak za narodne pesme; odeļak za priče; odeļak za poslovice; odeļak za zagonetke; odeļak za istorijske tradicije; za dijalekte i t. d. U te bi se odeļke kao u svoje pregratke metalo što iz te vrste bude poslano akademiji, a nađe se da vredi da se štampa.

Zbornik bi izlazio, kad bi se prikupilo građe za jednu kńigu. Za prvu kńigu trebalo bi akademiji da od svojih znanaca ili ļudi za koje se zna da imaju ovake vrste beležaka, sami prikupe građe i da delom pokažu jedno što se želi ovim Zbornikom, drugo pak kako se za ń radi. Po tome bi prva kńiga bila najboļi oglas za u buduće, i po ńoj bi svak najboļe znao što se želi za Zbornik.

Uredništvo bi imalo da se brine poglavito o pouzdanosti i tačnosti beležaka i o tome da se građa sa što većom pažńom bira, a ļudi da se upućuju da boļe izvore traže za gde koje slabije komade. Koliko god bude oštriji izbor, cena će Zbornika biti veća.

Potpisani ne podnosi ove misli kao kakav formalni predlog, nego istom kao nagovešteńe onoga što bi trebalo raditi, moleći Akademiju Nauka Filosofskih da ovaj predlog oceni i da ga udostoji svoje odluke".

U *Godišńaku* VII. (1893), str. 162, čitamo: „Daļe, naša je akademija ranije bila odlučila izdavati *Etnografski Zbornik*. . . Kao prvinu takoga Zbornika odlučila je ove godine izdati zbirku običaja, verovańa, lekova i lečeńa u bolesnika koju je pribrao i uredio Akademik M. Đ. Milićević". U *Godišńaku* VIII. (1894), str. 38, piše, da M. Đ. Milićević prikazuje (u skupu 7. II.) zbirku Srpskih narodnih običaja, a Ak. St. Novaković predlaže, da se tom zbirkom počne onaj niz narodnih umotvorina, koje je Akademija namerna izdavati, i onda bi odlučeno, da se ova zbirka štampa (1500 prim.) pod imenom *Srpski Etnografski Zbornik*.

Kao II. kńiga toga Zbornika izašlo je djelo: **Старинска српска јела и пића** od *Sime Trojanovića*. U Beogradu. 1896. v. 8°. 124.

Ne razumijemo, zašto je napis djelu: „Starinska srpska jela i pića", jer o starinskim jelima Srba nema tu gotovo ništa. Pa i što će znati o starinskim srpskim jelima Ratzel, Klemm, Hoernes, Hehn, Humboldt, Tylor, Schrader, Lubbock, Lippert, Zimmer, Hellwald, Waitz i drugi, koji se u ovom djelu gotovo na svakoj stranici spomińu, a po ńima koješta o starim jelima svih starih i novih naroda do Australaca; stari Srbi izlaze gladni, samo za sadašńe doznajemo za gdjekoju posudu, jelo i drugo.

Djelo je razdijeļeno ovako: 1. Prošlost srpskog naroda. 2. Građeńe sudova, pokućanstva i ostalih stvari. 3. Kuća i ogńište. 4. Usevi po srpskim zemļama, žetva i vršidba. 5. Prženje, kokańe i mleveńe žita. 6. Od čega Srbi peku kruh i kako? 7. Koja se jela peku i kako? 8. Pržeńe mesa. 9. Konzervovańe mesa. 10. Pareńe i kuhańe usijanim

kameńem. 11. Razna upotreba usijanog kameńa. 12. Kuhańe u buragu kod Skita, Srba i Cigana. 13. Kuhańe raznog žita i brašna. 14. Bačije (= stanovi). 15. Beli smok 16. Začini i tuļeńe gladi i žeđi. 17. Ļudožderstvo (! Ipak se „ne može pouzdano tvrditi, da su stari Srbi bili ļudožderi", str. 110). 18. Piće. 19. Sofra.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. *Издава Министерството на народното просвѣщение.* София. (Gl. I. sv. „Zbornika za nar. živ. i ob. juž. Sl., str. 322).

Ovoga je „*Сборника*" izašlo do sad 14 velikih svezaka. U predgovoru k X. kńizi (1894) osvrće se redakcija na tih deset svezaka s ńekoliko riječi. „*Сборникъ*" se počeo tiskati u 2000 eksemplara, a te godine tiskao se u 3000 eksemplara. Redakcija se ńekako pravda, što su u „Сборникъ" ušle ńeke rasprave, kojima u ńem ne bi bilo mjesta. „*Сборникъ*" će i daļe biti „*etnografijski žurnal u najširem značeńu riječi*". No za ovo „najšire" nema suradnika. Redakcija se žali, što suradnici, sabirači i istraživači, jednostrano shvataju zadaću oko izučavańa naroda: zanemaruju materijalnu stranu prosvjete, a sabiru i proučavaju samo: pjesme, pripovijetke, priče itd. Tomu je krivo, što još nema potrebne osnove za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu (str. IX). Redakcija se mnogo nada od Višega učilišta (Висшето Училище) i Državnoga muzeja, osobito za arheologijsko istraživańe.

I u kasnijim kńigama (poslije X.) dolaze n. pr. ovake rasprave (da ne spomińemo historijskih i filologijskih rasprava i građe): „K izučavańu mrežokrilaca i pravokrilaca u Bugarskoj" (XI.), „Prinos geologiji meričlerskoga kraja" (XII.), „Kredit i bankovne stvari u Bugarskoj" (XIV.) i t. d. Mi nikako ne razumijemo, zašto se za zbornik s ovakim sadržajem osobito i toliko naglasuje, da jest i da će biti *etnografijski*, pa bilo i u „najširem" smislu riječi. Gdje se nabrajaju **latinska** imena mrežokrilaca i pravokrilaca, pače bez narodnoga imena, — mi tu vidimo prirodoznanstveno izučavańe, ali etnografije ne vidimo. Koliko je i zašto je poznavańe prirode potrebno narodoznancu, to smo u kratko kazali u „Osnovi za sabirańe i proučavańe građe" i t. d. (str. 14.) Ovoga se moramo držati, ne ćemo li u narodoznanstvo strpati sve nauke i tako sve pobrkati. Redakcija i sama, o tom nema sumńe, ne drži, da ove ruke rasprave spadaju u etnografiju, pa su po svoj prilici drugi, a ne naučni razlozi, s kojih i one dobivaju mjesta u „etnografijskom" zborniku bugarskoga ministarstva prosvjete.

Kako se nijesmo u I. sv. osvrnuli na rasprave, koje se ne tiču narodoznanstva (a ima ih vrlo mnogo), tako se ne ćemo ni sada. Naprotiv ćemo iscrpiti, koliko nam prostor dopušta, sve znatnije rasprave, koje se tiču narodoznanstva.

Baldžiev V. T.: **Studija o našem ženidbenom pravu** (VII. [1892] 111—158, VIII. [1892] 194—215, X. [1894] 236—267; gl. I. sv. „Zbornika za nar. živ. i t. d." str. 339). — U trećem odjelu raspravļa pisac o zakļučavańu bračne veze, najprije o „*godežu*". *Годежъ* je isto, što i *спогодба*, a ima i drugih naziva: *мѣна, тъкмешъ, главешъ, таксание, посвъртиване,* koji su usko svezani s historijskim razvojem *годежа*. Poslije ńekoliko riječi o crkvenim zarukama govori

pisac o običajnim zarukama, *годежу*. *Годежъ* jo kontrakat, — no svoje vrsti: obećańe jedne stranke ne daje prava drugoj stranci, da traži izvršeńe obećańa osim u posebnom slučaju, ako zaručnik učini *copulam carnalem:* otuda nasiļe kod ženidbe, koje su nasiļe činile bugarske starješine, a pomagalo im je u tom i grčko svećenstvo i turska vlast, premda to nije zakonska turska odredba, nego se varalica, koji prevari djevojku, može kazniti zatvorom. — Objekat je *годежа* (zarukâ) buduća bračna veza. No, koliko se može suditi po ńekim starim običajima, objekat je u staro vrijeme bila sama djevojka, koja se kupovala kao i svaka druga stvar, pače se pogađalo. Danas nije objekat djevojka, i ako bi se to moglo činiti po tom, što otac prima novce. Po čińenicama, što se svi darovi moraju vratiti, ako se zaruke razvrgnu, ili ako koji od zaručnika umre, drži pisac, da zaručni ugovor nema personalnoga karaktera, nego samo kontraktni: zaručnici su posve pasivni, a pogađaju se samo oci (str. 117—18). I danas su gotovo po svoj Bugarskoj roditeļi doduše glavna lica kod zarukâ, ali bez privole djece ne vrijede zaruke, pa su oci samo zastupnici ńihovi, pače se djeca mogu zaručiti i bez roditeļâ (str. 118). — Zaruke se u bugarskoga naroda ovako obavļaju (str. 120—124): a) Prvi ili tajni „godež". Jedna *godežarka*, ili *godežar* od momkove strane traži djevojku (bug.: *momiče).* Gdjekada mora i više puta tražiti, dok djevojka ili privoli, ili odbije. Ako privoli, daje struk cvijeća, obično *zdravec* (?), kao znak obećańa. Gdjegdje daje dragocjenu stvar. b) Drugi ili mali (малъкъ) „godež"; zove se još *prsten* i *mal-stroj*. Kad djevojka privoli, ide od momkove strane pet (ili sedam, ili devet) ļudî (muškaraca), najbliža rodbina momkova; zovu se *godežari, svatovi, strojnici*. Otac momkov ide naprijed i ima glavnu riječ; pita roditeļe (kao da ništa ne zna, što su „godežarke" dogovorile): hoće li dati svoje *momiče* za ńegovo *momče*. Tu bude i djevojkina rodbina pozvana. Sad se javi *momiče*, poļubi u ruke roditeļe, pa prvoga godežara (svekra) i redom sve godežare. Svekar joj „spušta" zlatne novce, koji nijesu drugo nego zalog. Gdjegdje se sada pazari za *agarlъk* (kupovnina, cijena za djevičanstvo). Djevojka daje godežarima po kitu cvijeća, u kojoj bude (sitan) novac. Sada čestítaju i piju rakiju, što su donijeli godežari. Tada ide jedan „*muštulǵija*" k momku, lupi kalpak o zemļu i javí: djevojku su dali. Od toga se časa momak i djevojka drže za *godenika* i *godenicu*, dvije se ove obiteļi „svatuju" *(се сватуватъ)*, zovu se „svatovi". — c) Treći ili „*golêm (veliki) godež*". Poslije maloga godeža idu momkovi ļudi sa svirkom k djevojci. Kad se naigraju i napiju, idu svi zajedno s „godenicom" kroz selo, idu na zdenac, nalijevaju vodu, s kojom „godenica" napaja sve uokolo, igraju kolo i vraćaju se, kako su i došli. „Golêm godež" bude ili isti dan, kada i mali, ili kasnije. Ako „godenika" nema doma, čekaju, dok se vrati. „Golêm godež" mora se obdržavati zato, da selo zna, tko se je i s kim zaručio, ako bi došlo do kakih neprilika. No zaručni čin, zaručni završni momenat, mislí pisac (str. 120), pada u drugi „godež"; drugi je „godež" samostalan i vrijedi bez velikoga (str. 123). Samo se u ńekima mjestima pazari u velikom „godežu", pa ako pazar ne pođe za rukom, sve se razvrgne.

Prsten nema velikoga značeńa za vrijednost „godeža“: daje se prije i poslije, jer nije određeno vrijeme, kad se ima dati. Po tom sudi pisac (str. 124), da je davańe prstena nastalo pod utjecajem vizantijsko-rimskoga prava.

„Godež“ je kontrakat, kako je kazano, ali svoje vrste: svečan, s ceremonijama; a to s toga, što je u ń s vremenom osim materijalnoga elementa (kupovańa) došao i moralni: godež ima društveno znamenovańe. Godež 1) nije isto, što ženidba, jer je bračno živļeńe zaručnikâ sramotno; ovaj princip stoji u protimbi s kanonskim pravom i praksom; 2) lako se razvrgne, bez procesa, dok Crkva traži proces (str. 127); 3) ima materijalnih posļedica, kad se razvrgne, kao i svaki drugi kontrakat, i to: a) bez ikake štete, ako dođe *vis major* (ako n. pr. koji od zaručnikâ umre); onda se moraju vratiti svi darovi u n a r a v i (ako su cijeli, no vrijednost mjesto stvari ne može se tražiti; protiv toga običaja stoji otomanski zakon, koji ne dopušta, da se bud kaki darovi traže natrag); b) sa štetom u tri autoru poznata konkretna slučaja: odsutnost i iščeznuće zaručnika, pa bezrazložno odgađańe vjenčańa; običajno pravo gleda u sva tri ova slučaja *culpa levis;* s formalne strane i tu nijedna strana ne gubi ništa, — jer svaka strana zadrži sve darove; no kako zaručnik više potroši, zaručnikova strana gubi; budući da nema u običajima jednoga određenoga roka, do kada se poslije „godeža“ ima obaviti vjenčańe (a nema toga ni u zakonu, ni u kanonskom pravu bugarske crkve), drži pisac (str. 134), da bi taj rok (po 566. pjesmi u zborniku braće Miladinovih) imao biti t r i g o d i n e; napokon se mogu zaruke razvrći c) s ozbiļnim posļedicama, a štetu trpi (vraća darove i naplaćuje svaka strana besplatnu službu za vrijeme zarukâ, gubitak vremena itd.) u ńekim mjestima ona strana, koja zaruke razvrgne (bez obzira na to, je li druga strana kriva), a u ńekima ona, koja je kriva; krivńa nije stalno određena.

Govoreć o *ženidbi* (str. 138—156) razlaže pisac, kako obećańe nije najznatniji momenat u ženidbi, već faktično „uzimańe“ žene pod vlast muževļu. A ima više načina uzimańa. Prvi je *„grabež* ili *otvličanie (otmičanie)“*, koji je nastao iz staroga principa: da su i žene — stvari bez prava. Grabež djevojke razlikuje se od drugoga grabeža tim, što se ugrabļena djevojka ne traži i ne može natrag tražiti ili uzeti, dok se druge stvari mogu; uza to grabež samo onda vrijedi — kao način ženidbe, ako otmičar (običajnim vikańem po selu: *uha!* i dr.) kaže nakanu, da djevojku ugrabi z a ž e n u. Za turske je vlade otmica bila običajna forma ženidbe, a i danas nije iščezla usprkos zakonskim kaznama (str. 141). — Drugi je način: *pristanka,* koju je grčko kanonsko pravo držalo za otmicu i grabež, i ako u otmici u strogom značeńu riječi nema privoļeńa djevojčina, a u „pristanki“ se narušuje samo voļa roditeļska: djevojka privoļuje, da bude žena svomu ļubļeniku, predaje se sama u ńegovu vlast protiva voļe roditeļske. Ovaj običaj traje i danas, budući da ni po kanonskom pravu bugarske crkve ne treba apsolutno za ženidbu privole roditeļâ. — Treći je način *naturvanie (natrapvanie):* djevojka sama otide u kuću momkovu i naturi mu se za ženu, a on je mora primiti, a ni roditeļi je ńegovi ne

mogu protjerati. Svoju vo|u kazuje djevojka simbolima: dođe u kuću, stane gdje u kut, ili k ogńištu, i šuti; na pitańa ne odgovara; već mjesto odgovora uzima vatra| (маши), ravna glavńu na ogńištu, — znak, da je u kuću došla, da bude domaćica; momak joj zapovjedi, da donese vode, ona to učini i od toga je časa ńegova žena. Razumije se, da se ovako može naturiti samo ona djevojka, koja za to ima osnova u tom, što je momak s ńom bio, a ne će, da je uzme; razumije se i to, da se oženénu čovjeku ne može naturiti; ni udovica se ne može naturiti, jer ona nema djevojačke časti. — Četvrti je način *kupovańe — prodavańe* (покупка, продажба). Ovaj je običaj pos|edica neograničene očinske vlasti, koji je mogao svoje dijete prodati, pokloniti itd. I danas se gdješto drži, samo kupovnina (назарлъкъ) nije ocu, već kćeri, a ńoj se za to kupe darovi. Ako se poslije pokaže, da kup|ena nije djevojka, vraća se kupovnina i momak vraća nevjestu roditeļima sa sramotom (str. 144—145). Ipak nije bilo dosta, da se djevojka kupi samo: trebalo je, da muž, prije nego djevojka prekorači ńegov prag, simbolom pokaže, da ona dolazi pod ńegovu vlast: provlačila bi mu se ispod noge u kuću, a on bi je udario petom u leđa; ili bi mu s ko|ena lizala sol (str. 147, i nota).

S vremenom se sve po malo pod utjecajem kršćanstva promijenilo, stari su običaji ostali samo simboli, „svadba“ se slavi svečano, a gotova je tek onda, kad mladożeńa na svom pragu primi nevjestu pod svoju vlast. Budući da je kršćanstvo podiglo brak visoko, a zakonskom je svojom moći bilo silno, tako da bez crkvenoga obreda nije bilo va|ana braka (Dušanov zakonik kaže u čl. 80: „И ниедина свадьба да се не оучини безь вѣньчанія, ако ли се оучини безь благословенія цръкве, таковы да се разлуче“.): nestajalo je i gotovo posve nestalo svih drugih načina sklapańa bračne sveze, a stari su običaji i simboli sve to više gubili vrijednost, — jer su postali suvišni. U Bugarskoj se u crkvi sklapa brak ovako: Mladenci dođu u crkvu (djevojka stoji lijevo), svećenik uzme dva kovna vijenca (koji se čuvaju u crkvi), blagoslovi ńima mladence i postavi im ih na glavu govoreći svečano: „Вѣнчаетсѧ рабъ Божии (N) съ рабою Божиею (N)“. Nema vijestî o tom, kada je u Bugarskoj uvedeno crkveno vjenčańe, no pisac misli, da je u X. i XI. vijeku bilo u običaju, ali drži, da se nije moglo posvuda raširiti i utvrditi: imalo se u jednu ruku boriti s narodnim običajem, a u drugu je ruku čitava Bugarska bila rastrgana bogomilskim neposluhom, koji je napokon (1393) i pokopao Bugarsku. Tako je samo moguće, da je do nedavna u Bugarskoj narodna svadba imala konstitutivni karakter: brak je vrijedio bez crkvenoga vjenčańa[1].

U četvrtom odjelu (VIII. sv.) raspravļa pisac o prekinuću bračne veze. Po narodnom običaju bugarskom može se bračna veza raskinuti na tri načina: a) ako muž ženu protjera (изпъждване); u najstarije

[1] Posve novo svjetlo baca na hrvatskoga *Ladu* i *ladańe* hrvatskih djevojaka bi|eška str. 152, gdje se kaže, da g. D. Marinov sprema zbirku običaja, u kojima se opisuje takovo narodno vjenčańe, koje se zove *laduvanie*, a nevjesta se zove *Lada*. Kad se pomisli još na hrvatske oružane „*kraļeve*“ i one pjesme, — prosijava po malo svjetlo na krasne ove običaje. *Ur.*

vrijeme je imao muž vlast nad životom i smrću ženinom; to se vidi iz nar. bug. pjesama; i bogomili su se ženili pod uvjetom, da mogu ženu protjerati, kad ih je voļa; grčka je crkva primila mistički narodni broj 7: ako muž i žena 7 godina rastavļeno živu, crkva ih formalno rastavļa; b) žena može ostaviti muža (избѣгванние), ako ima razloga: ako je muž impotentan, ako ju daje drugomu čovjeku, ako zlo s ńom postupa, ako je muž sodomita; c) ako se dogovorno rastanu; no tu je privola ženina samo formalna: muž tjera ženu poradi neplodnosti, starosti, bolesti; žena toga prava nema; u jednoj se pjesmi žena prodrznula, pa pokušala ostaviti muža, koji je bolovao devet godina, a on joj odrubio glavu.

U petom odjelu (X. sv.) govori se o pravima i dužnostima, što izlaze iz bračne veze. Po narodnim bugarskim umotvorinama i običajima dolazi pisac do uvjereńa, da je žena bila pod vlašću muževļom kao stoka; tä otac je i prodavao ženu kao stoku.[1] No ima pjesama, gdje muž saziva rod na vijeće, prije nego ubije ženu; tu se vidi, da mu je vlast mańa; osobito je ta vlast bila mańa u zadruzi, gdje je i muž bio pod vlašću gospodarevom. Muž ima pravo po narodnom običaju tražiti od žene, da mu rađa (crkva toga ne traži); žena mora čekati muža, ako ga nije doma, godine i godine, i ne smije se udati; žena gubi svoje ime poslije udaje: *Stana* n. pr., koja se uda za Marka, zvat će se od sada *Markovica* (danas se zove po kući muževļoj); a i djeca i sav imetak nosi ime muževo; no po narodnom je običaju, koji je do nedavna vrijedio, stroga razlika među imetkom muževim i ženinim, tako da jedno po drugom nije moglo ništa naslijediti; po smrti jednoga, ili drugoga mora jedno za drugim žalovati, no muž kraće vrijeme; muž mora platiti troškove za ženin ukop, a žena za mužev ne mora; muž ostavļa ženi (zaklińe sinove, da materi dadu) „grobninu", komadić zemļe za uživańe do smrti.

Bugari su oslobodivši se naslijedili tursko zakonodavstvo, koje nije potpuno u ženidbenim stvarima, pa se ni sudbena praksa, ni duhovna vlast ne drži jednih načela.

Dragomanov M.: „**Bilješke o slovjenskim etičkim i religioznim legendama**". (VII. 215.—312., VIII. 258.—315., X. 3.—68.) Pisac se ne će držati nikakova sistema, a obradba ne će biti ni potpuna: upotrebit će građu, koja mu je pod rukom.

(I. Božje pravosuđe.) Kad je čovjek jednom počeo tražiti svezu među pojavama života, dugo je držao, a i sada drži, da su zavisne o voļi onih bića, kojima je fantazija čovječja naselila vasionu. Najprije je držao, da je u svakoj stvari slobodan duh, koji je svaki čas spreman, da mu škodi (animizam). I bogovi su grčki zavidni (Polikratov prsten, Homerovi bogovi). S vremenom se razvilo poimańe o jednom vrhovnom bogu (primoteizam), napokon o samo jednom bogu, a s tim uporedo ide razvoj shvatańa života, da je vladalac svijeta u svojim činima pra-

[1] U Bracigovskom se „godenik" (zaručnik) zove *„запиен"*; pisac misli otuda, što su se pogađali za djevojku kao za stoku, pa pili „krčmu" (likov?). Nama se to ne čini baš pouzdano, ali ipak je zanimļivo, što i mi imamo *zapojke* (gl. str. 432 „Zbornika"),

vedan: u Hesijoda je Δίκη kći Zevsova, a Eklesijasta kaže, da je Bog pravedan. Da se to shvatańe jasnije pokaže, stvorili su moraliste posebne pripovijetke. Imadu i dvije bugarske. Prva u kratko glasi:

Kaluđer izađe iz manastira, da vidi, što ima u svijetu, pa da se vrati. Sretne oboružana čovjeka, koji mu se ponudi za druga. Prvu noć prenoće u nekoga govedara, koji ih lijepo primi, a onaj mu oboružani u jutro poruši kuću. Kaluđer se ļutio i požalio, što je takoga razbojnika primio za druga. Drugu noć prenoće u bogataša, a kad im ovaj dade u jutro sina svoga, da ih malo isprati (bila je magla), onaj mu oboružani zakoļe sina izvan sela na mostu. Na ukore kaluđerove odgovori, da je sve pravo uradio: onaj se govedar dugo već muči pasući goveda, pa me Bog, veli, poslao, da porušim kuću, jer je pod ńom zakopano blago; onaj je sin već u utrobi materinoj rekao, da će ubiti oca i uzeti mu imańe, zato mu uzeh dušu. Nijesam, vidiš, zao čovjek, nego anđeo Mihajil. („Сб." V., III. отд. 153—154).

Drugoj je u kratko ovaki sadržaj:

Sv. se Ilija, dok je živio na zemļi, potuži Bogu na nepravde, što se na zemļi događaju. Bog ga pošaļe na izvor, neka se sakrije u šupļi javor i gleda, što se događa, ali neka trpi, vidio dobro, ili zlo. Na izvor dojaše oružan końanik, nagne se i napije vode no ispade mu ćemer s dukatima, a on toga ne opazi i ode. Za ńim dođe ovčar, nađe ćemer i pobježe, a za ńim prosjak, koji si namoči koricu hļeba u vodi. U to se vrati końanik, da traži ćemer, pa navali na prosjaka, a Iliji sve srce puca, no mora šutjeti. Końanik ubije prosjaka, a kad ne nađe u ńega ćemera, „vrag uzeo", reče, „moju sreću, ostadoh i bez novaca i bez duše, ne idem kući, nego u pustińu". Ilija se sutradan vrati pred Gospoda, ispripovjedi sve, a Gospod reče, da je sve, što je Ilija vidio, pravo: onaj je końanik stekao one dukate tim, što je ocu onoga ovčara otjerao 300 ovaca i prodao ih, a onaj je prosjak od najgorih ļudi, sve sam mu već dao, no ne će se pokajati i baš se sada spremao, da s razbojnicima ubije oca s petero djece; końanik se već počeo kajati, a pošto je ubio onoga prosjaka, otići će na Sv. Goru, da okaje sve grijehe. Otada je Ilija za sve govorio: „tako je voļa božja". („Сб." VI., III. отд. 117—119).

Pripovijetke ove nijesu izvorni plod bugarske muze. Ńima su se već bavili evropski učeńaci (*Paris*, *Clouston* i dr.), a *Dunlop* im je već 1814. g. pokazao izvor u XVIII. glavi *Korana*, gdje se mjesto Ilije spomińe Mojsije, a neznanac (u bug. prip. anđeo Mihajil) onaj probuši ribarima lađu, ubije na putu nevina čovjeka, a negostoļubivim građanima podigne stijenu, koja se htjela srušiti; lađu je probušio zato, da je ne zarobi ńekaki car, koji sve neoštećene lađe grabi; ubijeni bi mladić bio pokvario roditeļe nevjerstvom; stijena je bila baština malodobne djece, a pod ńom je blago. Pripovijetka se s nekim neznatnim dodacima nalazi i u muslimanskim ńigama.

Ista se pripovijetka nalazi u ruskom „*Drevnom Pateriku*" (izd. u Moskvi 1874.), koji je preveden iz grčkoga jezika, a bio je poznat već Fotiju. Tu anđeo 1) baci u zrak srebrnu zdjelu, iz koje ih je pobožni gostoprimac pogostio; 2) drugomu pobožnomu gostoprimcu zadavi sina;

3) poruši i s nova podigne stijenu opustjele kolibe. Zdjelu je bacio s toga, što je bila jedini krivo stečeni imetak onoga čovjeka; sina je zadavio, što je imao postati oruđe satanino; stijenu je podigao, da zli vlasnik kolibe ne nađe pod ńom blaga, kad bi se srušila.

Slična je pripovijetka u zborniku „*Vitae patrum*". Tu anđeo 1) ukrade gostoprimcu srebrnu zdjelu i ubije mu sina, koji bijaše pošao za ńima, da im zdjelu uzme; 2) dade onu zdjelu *ne*gostoļubivu opatu. Prvo učini, jer zdjela bijaše krivo stečena, a sin bi bio dojdućú noć ubio oca; drugo zato, da se dovrši propast opatova.

U jevrejskoj varijanti (XI. v.) putuje rabin Josua (živio u III. v.) s Ilijom. Tu Ilija 1) pomoli se Bogu i gostoprimcu crče jedina krava; 2) negostoļubivu bogatašu podiže stijenu; 3) negostoļubivim članovima neke sinagoge zaželi od Boga, da svi postanu poglavari; 4) gostoļubivim građanima naprotiv zaželi, da im Bog dâ samo jednoga poglavara. Kravu je ubio, da bude otkup za dušu žene gostoprimčeve; za stijenu znamo, a 3) i 4) objasnio je tim, što je, veli, grad, koji ima više poglavara, izgubļen. („Revue des étud. juives", 1884, Janvier, Mars).

Prva redakcija ovih pripovijedaka pripada Jevrejima: oni su glavni sistemisatori monotejističkoga učeńa (str. 263). To se potvrđuje, misli pisac, i tim, što se slična pripovijetka nalazi i u vavilonskom Talmudu, koji je redigovan u VI. stoļ. posl. Kr. Tu je mjesto anđela Asmodej, poglavica vražji.

Neki događaji, s kojima ima posla Asmodej u talmudskoj pripovijedci, nalaze se u pripovijetkama, koje je pisac skupio pod naslovom „*O anđelu, kojega je Bog prognao*". Tu spomińe i priopćuje najprije h r v a t s k u pripovijetku (*Krauss:* Sag. u. Märch d. Südsl. II. 129—131; nešto promijeńena: *Strohal:* Hrv. nar. prip. kń. I. 226—230): Djeci umre majka, anđeo božji siđe po ńezinu dušu, no dječica mu se smile i on vrati majci dušu, a Bog ga za to kazni poslavši ga u svijet, da služi ļudima. Najprije služi popu, kojemu kaže, da on (anđeo) nikada ne ide u crkvu, ni pred kim ne skida kape, ne smije se i ne pļuje. U r u s k o j sličnoj pripovijedci (*Afanasьev*: Нар. русс. лег. br. 26) razbija Bog pred anđelom kamen, u kojem su dva crvića. „Tko hrani ove crviće, hranit će i ono dvoje djece", reče Bog (jednako u *Strohala*). Služeći anđeo u popa (u obadvije *hrv.* pripovijetke i u *Afan.*), ili u manastiru (*Sadavnikov:* Сказки и преданія самарск. края, 251), ili u vladike (*Dobrovolski:* Смоленскій этногр. сборн. 323) čini kojekake (po ļudskom mišļeńu) gluposti i nepravde. Iz G a l i c i j e je dobio pisac (od poznatoga pisca Iv. F r a n k o) neštampanu varijantu, u kojoj anđeo služi također u popa i 1) moli se pred końskom lubańom; 2) baci na mostu slijepca prosjaka u vodu; 3) moli se u krčmi, a 4) na crkvu baca kameńe, a to ono 1. zato, što u lubańi bijahu crvi — griješne duše, 2. onaj slijepi starac bijaše grješnik, 3. u krčmi se moļaše za pijane ļude, koje napastovaše vrag, a 4. kameńem je htio protjerati vragove, koji su sjedjeli na krovu i biļežili grijehe. U b u g a r s k i m varijantama ima samo prvi dio pripovijetke (t. j. nema spomena o anđelovoj službi u svijetu), a u razbijenu se kamenu nalazi žaba.

Ovaj se motiv o crviću u kamenu nalazi u arapsko-muslimskoj priči o smrti Mojsijevoj (*Weil:* Bibl. Leg. etc. 289): Gospod javi Mojsiju, da će skoro umrijeti, a on se boji za svoju djecu itd. Pisac ne može tvrditi, da je ta priča prototip svim do sada spomenutim (str. 276.).

Ona se bug. priča o *sv. Iliji na izvoru* nalazi i u *Grünbauma:* Jüdisch-deutsche Chrestomathie (samo se mjesto Ilije spomińe Mojsije), daļe u persijskoga pjesnika (XV. v.) *Džami* (prevedena u „Zft. der deutschen morgenländ. Ges. XIV., 706 i XVI., 762), a slična u arapskoga pisca Ben-Mohameda *Kazvini* i u ńekim redakcijama *„1001 noći."*

Obadvije fabule *(o putniku i anđelu i o proroku na izvoru)* dosta su se u sredńem vijeku raširile po zapadnoj Evropi: prva se nalazi u zborniku „Exempla ex sermonibus vulg. Jacobi Vitriacensis (biskup u Palestini u XIII. v.), a iz propovjedničke su kńiževnosti došle i u islandski zbornik *Aeventyri* (XIV. v.); a druga se nalazi u *Gesta Rom.* (ed. *Oesterley* 478), gdje je (u gl. 80) spojena s prvom *(o putniku i anđelu),* a tako je spojena i u sicilskoj, bretonskoj i poļskoj nar. kńiževnosti. U sicilskoj neki pustińak vidi, kako sluga ukrade srebrnu žlicu, a potvoriše siromaha proštehara (hodočasnika); pustińak posumńa o pravednosti božjoj i otputi se u svijet, da uživa; putem sretne mladića (anđela), koji 1) ukrade vreću zlata putniku, koji im je, kad su se utrudili, ponudio svoje mule, da ih ponesu; 2) zadavi gostoļubivoj krčmarici dijete; onaj proštehar bijaše ubio oca, zlato bijaše ukradeno, dijete bi postalo tat i ubojica. U bretonskoj se na početku mjesto ukradene žlice spomińe ubistvo, za koje osudiše na smrt nevina pastira. Suputnik pustińakov (anđeo) 1) zadavi gostoļubivu bogatašu dijete, 2) strovali s mosta prosjaka, 3) ukrade drugomu gostoļubivu pustińaku zlatnu čašu; onaj pastir bijaše prije trojicu ubio, dijete je smetalo roditeļima pobožni život, prosjak bi za čas bio ubio drugoga prosjaka, a pustińak se previše oholio svojom čašom i iz ńe previše pio. U špańolskoj (dosta umjetno prerađenoj) poučava Isus sv. Petra o pravednosti božjoj. Tu je spojena pripovijetka iz *„Vitae Patrum"* i *Korana.*

Spomenute bugarske pripovijetke bliže stoje istočnim nego zapadnim varijantama: prva je slična onoj iz *paterika,* druga 80. glavi iz *Gesta Romanorum.* „Vjerojatno je", da je varijanta druge pripovijetke kolala oko Sredozemnoga mora, pa je od ńe nastala latinska i bugarska, koja je izvoru bliže (str. 290.—1.).

Prvoj bug. legendi slična je srpska *(Stefanović:* Srp. nar. prip. N. Sad, 1871., broj 24): tu Hrist putuje sa sv. Petrom i Pavlom, mole nekoga siromaha grožđa, on im dâ, a Hrist mu zapali kolibu, — pod kojom siromah nađe (od hajdukâ ńekada) zakopano blago. Tu su dvije nove stvari: upaļivańe, koje se nalazi i u zapadno-evropskim, i putovańe Hristovo, koje se nalazi u ruskim varijantama, a moglo bi biti bogomilsko (str. 293.). Velikoruska legenda pripovijeda, kako putuju *dva mudraca,* siromašna ih udovica primi, a jedan od tih 1) naputi vuka, da izjede jedinu udovičinu kravu, 2) negostoļubivu bogatašu dade bure zlata, a 3) gostoļubivu uzme i baci u more srebrnu čašu, 4) podiže pustu staru kolibu („Лег. русс. нар". Спб. 1861.). Ova legenda stoji po srijedi među jevrejskim varijantama (krava)

i „Drevnim paterikom“ (čaša i rušeńe kuće). U **malorusko-ukrajinskim** ima sličnosti s koranskim i jevrejskim varijantama, ali i sa špańolskom i srpskom (putovańe Hrista i apostolâ). U jednoj *(Dragom.*: Малорусс. нар. пред. itd. 119.—120.) ne će Isusa i sv. Petra prevesti bogataš na svojim volovima preko rijeke, a siromah ga na svojim vôcima preveze, no i ovi će mu crći, ali će mu zato **djeca** biti bogataši. U drugoj (ib. 110.—114.) putuje Bog i sv. Petar, pa Bog puti sv. Petra, neka s plota ukrade ruble. Žena ga vidi, no reče samo: neka ga Bog vidi! Poslije noće (tu je i sv. Nikola) kod jedne sirote, koja nema, što da im dâ, dok se ne dogodi čudo: Bog joj reče neka pogleda u peć, — a tamo svakojako jelo. Dale se navrate k bogatašu, gdje je baš svadba, no skupci su oboje, osobito žena. Legnu na polu, da počinu. Dođe *vuk* i moli Boga, da mu dâ što za jelo. „Idi k onoj siroti i pojedi joj šaru kravu“. Sv. se Nikola moli za sirotu: neka bi rađe ovomu skupcu vuk što pojio, no Bog ostaje kod svoga, a sv. Nikola namaza kravu blatom, da ne bude šarena, nego crna. Vuk se vrati: nema šarene krave, nego crna. „Pojedi crnu!“ Skupcu se još dokotrla bure zlata. Sv. Nikola ožedni, a Bog ga šale na dva izvora, no na jednom veće i strašnije zmije nego na drugom. Tek kod trećega izvora nađe slatke vode, cvijeća, voća, a ptice prekrasno ćurlikaju: tu se sveti Nikola zagledao i zaslušao tri godine. Ona su oba izvora pakao, kamo će doći skupac sa ženom, a treći je izvor raj, kamo će doći sirota. Pravda je tu, vidi se, prenesena s ovoga na drugi svijet (s. 301.).

Jedna **velikoruska** varijanta *(Afanas.*: Нар. русс. лег., br. 3' i više **bjeloruskih** *(Romanov*: Бѣлорусс. Сбор., str. 11, 160, 197.) odraz su ove maloruske. Zanimliva je jedna bjeloruska varijanta *(Dobrovolski*: Смоленскій етногр. Сбор. I. 308.—310.): osnova joj je 80. glava iz *Gesta Rom.*, a ima podrobnosti iz 127. glave tê ķnige i iz istočne priče „o proroku na izvoru“.

U sjevero-zapadnih rimokatoličkih Slovjena poznata je piscu jedna **moravska** *(Kulda*: Mor. nár. poh. itd. II. 119—122) i tri polske *(Kolberg*: „Lud“ XIV. 166—7, III. 153—6, VIII. 94—99) varijante: moravska je nalik na sredovječne priručnike kao „Exempla ex sermonibus Jacobi Vitriacensis“, a polske stoje između „Exempla“ i „Gesta Rom.“ s jedne, i istočno-slovjenskih (kao što je ukrajinska) varijanata s druge strane (s. 304—5). U drugoj je polskoj varijanti mjesto anđela vrag. Treća pripovijeda jošte, kako se starac pomladio i kako se grješnik bičuje za pokoru: prvobitna se jevrejsko-musulmanska moralno-„filosofska“ priča razvila u hvaleńe pustińaštva, spolašńe pobožnosti i kajańa. Pisac ne će isticati razlika, koje su se razvile u raznih naroda: čitalac ih vidi i sam (s. 310).

(II. **Dualističko stvoreńe svijeta.** VIII. sv.) Ima duga bugarska pripovijetka, kako je Bog s vragom (đavolom) stvarao svijet: vrag je iz vode dohvatio pijeska i od toga je narasla zemla; Bog je poslije stvorio od zemle čovjeka i pogodio se s vragom, da će živi ludi biti božji, a mrtvi — vražji; tu je pogodbu prekinuo Isus Hrist, koji se rodio tako, da je Bog po naputku vražjem metnuo pod pazuho

grančicu bosiļka i poslao je po Gavrijelu Mariji (sestri Jordanovoj), da je pomiriši: od toga je postala trudna. Ima slična i ukrajinska pripovijetka i maloruska koledna pjesma, u kojoj je mjesto vraga apostol Petar, ili Pavao. Slovjenski su učeńaci *(Erben, Afanasьev)* držali tê i slične pripovijetke za trag slovjenskoga dualističkoga poimańa svijeta. Oko tumačeńa tih pripovijedaka radili su poslije *Veselovskij* (Слав. сказ. о Солом. и китовр., 1872,) držeći, da im je izvor u bogomilskim apokrifima, u kojima se odrazilo istočno — gnostičko-iransko-sirsko — pojimańe), *Sumcov* (Кіев. Стар. 1887), *Leger* (Nouv. études slaves, II.), francuski amerikanist *De Charencey* (Une légende cosmogonique, Havre, 1884), koji je pokupio slične pripovijetke raznih i američkih i azijskih naroda i podijelio ih u tri verzije: kontinentalnu [najstariju, kojoj pripada i bug. pripovijetka], otočku i indijsku ili smjesnu; *Močuljskij* (Русс. филол. вѣст. 1889.), pa opet *Veselovskij* (Разыскания itd. 1889 i 1891; tu je Veselovskij u prvoj raspravi — Разыск. XI. — odstupio od prvoga svoga mnijeńa i pristao uz mnijeńe finskoga učeńaka Jul. *Krona:* da je osnova tih pripovijedaka izrađena od finsko-mağarskih ili urasko-altajskih plemena, a u drugoj — Разыск. XX. — posve se je odrekao pokušaja, da nađe izvor ovih pripovjedaka). Naš pisac izbacuje najprije iz sveze ovih pripovijedaka američke pripovijetke, pa pripovijetke iz „Kalevale“ (ovih posļedńih i ne drži za jedinstvenu i vrijednu građu), jer, kaže, u ńima i nema dualizma. Zatim razlaže iransku dualističku kozmogoniju, pa indijsku, a onda kaže (str. 284), da ima sličnosti između indijskih i slovjensko-turskih priča (od Bugarske do jakutskoga kraja). No kako se ne može misliti na neposredni prijelaz, drži, da je indijska (nedualistička) kozmogonija poprimila u Iranu dualistički biļeg, a ovako je dualistički prerađena u Haldeji: taka je kozmogonija prešla i k Feničanima i Jevrejima; u toj se kozmogoniji ističe posve osobito ńezin oceanski biļeg. Ovaj je dualizam razvio Iranac Manî u uređenu theokozmosofiju; manihejci su prenijeli ovo učeńe iz uskoga kruga svećenikâ i mudraca u šire slojeve naroda, a pored čiste manihejske nauke bilo je „manihejskih apokrifa“ (str. 288—290). Takova je priča južno-sibirskih Tatara (u Radlofa: Proben der Volkslit. der türkischen Stämme Südsibiriens), a ima i više turskih i mongolskih varijanata (sve u Veselov.: Разыс. XI. i XX.); sadržaj im je u kratko: prije nego je stvorena zemļa, sve je bilo voda, nad vodom je letio Bog s jednim čovjekom i još s dvojicom, koji su bili kao crne guske; ovaj je čovjek podigao vjetar i poprskao Bogu lice; htio se dići nad Boga, no pade u vodu; Bog mu se smiluje, dade te izađe iz vode kamen, na kojem su obadvojica sjedjela; na božju zapovijed zaroni ovaj čovjek u more, iznese šaku zemļe i od toga izraste zemļa; kad je drugi put ronio, skrije šaku zemļe u usta, da i sebi načini kopna; i od toga izraste zemļa; zato mu Bog reče: narod, koji ćeš ti stvoriti, bit će zao, a moj će narod biti svet; daļe se pripovijeda stvarańe ļudî (na drvu bez grańa izraste na zapovijed božju devet grana, na svakoj devet ļudi) i priča o zabrańenom voću. Pisac dokazuje (proti Veselovskoga), da ove priče nijesu došle k altajskim Turcima i susjedima ńi-

hovim — Mongolima — od **kršćana** (ruskih raskolnika, pa bogomila): tê su priče mogle prodrijeti u sredńu Aziju ravnim putem (iz Haldeje i Irana) na istok, kako su se širile i na zapad; a mogli su ih donijeti i manihejci i sirski nestorijanci (str. 295). Posebice, što se tiče priče o zabrańenom voću, ima na haldejskom jednom cilindru (čuva se u britskome muzeju) slika zmije zavodnice; a da to nije samo jevrejska priča, dokazuje i to, što se u turskoj priči zabrańuje **ļudima**, da jedu voće sa **zapadne** (Arimanove) strane drveta, a dopušta im se, da jedu s **istočne** (Ormuzdove) strane. Daļe (296—303) razlaže pisac vjerovańa sekte Mandejâ (Sabejâ, kršćana Ivana Krstiteļa) i Ezidâ (o prvima cituje više evropskih djela), pa u ńima nalazi (str. 303) tragova iranske i haldejske kozmogonije te vjerovańa gnostička i manihejska, od kojih su sastavļene slovjenske i finsko-turske dualističke priče; posrijedi među ezidskim vjerovańem (koje je natruńeno muhamedanskim jednoboštvom) i slovjenskim pričama — stoje gruzinske legende, koje pisac razlaže (str. 308—309), pa zaključuje (str. 309), da su i ove legende iransko-haldejskoga izvora, koji se vidi i u legendama mađarskih cigana (str. 312—314): sve to uvjerava pisca, da se je osnova pripovijedaka, kojima se bavi, stvorila u iransko-haldejskom dijelu predńe Azije (str. 314).

Vraćajući se pisac k bugarskim pričama (sv. X., god. 1894; strana 3—68), kaže, da su ove priče prešle iz predkavkazkih strana k Bugarima, buduć da je dokumentalno poznato, da je ne samo nauka dualističke armensko-pavlikanske sekte došla u Bugarsku, već su vizantijski carevi i same armenske pavlikane preseļavali u Bugarsku, pa su ti pavlikani i do danas sačuvali svoje ime, i ako govore bugarski, a od XVII. su stoļeća katoličke vjere (str. 3, 4). S pavlikansko-bogomilskom naukom slažu se usmene bugarske priče samo u općenitim crtama: u dualizmu stvarańa; stvarańe vidļivoga svijeta pripisuje se Satanailu (vragu). Razloživši pisac nauku bogomilâ (u *Migne-a:* Patr., t. 128: *Thilo:* Cod. apocr. N. T. I. 884 i sl.) pokazuje (str. 9) potankosti, u kojima se slaže s usmenim bug. pričama; ipak usmena priča nije potekla ravno iz apokrifne. (Vrijedno je zabiļežiti, da se poznata priča, kako vrag stvara čovjeka, nalazi u nauci bogomilskoj.) U svezu s apokrifnim pričama povlače ńeki učeńaci (Afanasьev, Veselovskij) i *srpske priče* (pripovijetku: Za što u ļudi nije taban ravan, Karağić, S. nar. prip. br. 18; pjesmu: Car Duklijan i Krstiteļ Jovan, Karağić, S. n. pj., II. br. 17), no pisac misli, (str. 14, 15) bez razloga: tu je samo rońeńe u more zajedničko; ove su srpske priče građene na osnovu one epizode, kako je anđeo oteo vragu zapis, što mu ga je dao Adam (kako pričaju ruski apokrifi), da vlada zemļom; a ima sličnih i *narodnih* priča.[1] No ukrajinske ove

[1] Kako je (barem za sada) do ruskih ńekih izdańa teško doći, priopćujemo ovdje ruske te priče. Prva je štampana u *Этнограф. Обозр.*, kń. XIII. do XIV., god 1892., a druga u *Кіев. Стар.*, 1887, Maj.

Prva glasi: „Jednom je đavao ukrao ńekako Gospodu *nebesku silu*, pa si napravio kristalno nebo i živio na nebu. I eto reče Gospod Bog aranđelu Mihajelu: „kako bismo nečistome duhu oteli nebesku silu?“ A Mihajel mu odgovori: „Ajte, da ja idem i da mu je ukradem“. Gospod mu dopusti i on

priče nijesu došle s Balkana, već ravno iz Azije. Kako? To se još ne može kazati (str. 19). I ako u svetim iranskim kńigama ima vrlo slična priča: kako je ukradena sveta sila, kako onaj tat-demon među ostalim tri puta roni u more, — pisac ipak ništa otuda ne izvodi, samo postojano tvrdi, da ovo rońeńe nije u svezi s onim rońeńem đavoļim kod stvarańa svijeta (str. 20). Da ove priče nijesu potekle iz pismenih bogomilskih apokrifa, dokazuje i to, što ima samo jedna bugarska pripovijetka, a u ostalih Slovjena ima samo jedna slovenska (*Krek:* Einl. 783: Najprije nije bilo ništa osim Boga. On je spavao i sańao. Taj je san trajao vjekove. I bijaše određeno, da se probudi. To se dogodi i Bog stade gledati posvuda, a kamo god je pogledao, javila se zvijezda. I Bog se stade čuditi, što je načinio svojim okom. I ide on, ide, no nigdje nema ni početka, ni kraja, pod sobom vidi samo more. On stupi u more i spusti se do dna. Kad je izišao, zadržalo mu se pod noktom jedno zrno pijeska. Zrno pade i zadrži se nad vodom, i to je zrno naša zemļa, a morsko dno — ńezino otačastvo.), u kojoj je dualizma posve nestalo; ova je slovenska priča mogla doći iz Srbije, a mogla je doći i od druguda, pače nije morala doći s Balkana (str. 21).

Vraćajući se pisac k ruskim, osobito ukrajinskim dualističkim pričama, drži (str. 23), da nijesu došle s Balkana, već da su nastale pod utjecajem vjerskih ideja, koje su dolazile u Evropu iz predńe Azije, a taj je utjecaj rodio i same balkanske jereze. Dokazujući izravnu svezu s južnom Rusijom i drugim dokazima (str. 24) i pojedinostima

ode. Dođe k đavlu i reče mu: „Znadeš li širinu svijeta, i dubinu mora?" Đavao je znao širinu svijeta, a i visinu, ali je zaboravio dubinu mora. — Tako mu je načinio Gospod Bog ńegov čas(?). I đavao zaroni, da izmjeri dubinu. A Mihajel zgrabi nebesku silu i prhne da pobjegne. Đavao izmjeri more, a ne zna, da je Gospod Bog pokrio more ledom. Đavao hoće da izađe, — gleda: led ga ne pušta! Dugo se vremena mučio, dok nije probio led, izašao iz mora, a Mihajel je bio već visoko, jedva se vidio. Tada Gospod reče Mihajelu: „udari ga nebeskom silom!" Mihajel ga udari, a đavao se raspršte na drobne komadiće, pa je četiri dana padao dažd". — Druga glasi: „Davno, davno, kad na svijetu nije bilo ni ļudi, ni zemļe, ni drveća, ni pticâ, niti bilo kakoga živa stvora, već je posvuda bila voda, a nad ńom prvo nebo, gdje je živio Bog i dvije ńegove sluge: Miška i Griška... A na istom nebu, gdje je sada Bogorodica, živio je Satanail i sve je radio Bogu protivno. Štogod je Gospod htio da načini, htio je lukavi taj Satanail uzeti i pobrkati. I Gospod stane misliti, kako bi nadvladao Satanaila, no za pravo, ne, da ga nadvlada, već da mu otme odijelo, u kojem je bila Satanailova sila. Eto se jednom Satanail svuče, metne odijelo na jedan kamen i poče plivati... Gospod sjedi na svojem nebu i gleda! I eto se Gospod poče prepirati sa Sat.: „Ne možeš doći do morskoga dna..." I Sat. uroni, a Gospod pozove Mihajela i zapovjedi mu, da leti na more, pa da, kad Sat. zaroni, dúše na more. Tako i bi. Sat. zaroni, a Miška stane duhati na vodu; more se pokri korom, zamrzne. Sat. se digne i probije led glavom. Gospod mu reče: „Uroni još jednom!"... Kad je Sat. izlazio, nije ga (leda) mogao probiti glavom, a tada mu Griška ugrabi odijelo i podiže se na nebo. Sat. poče brzo duhati, da rastopi led; rastopi jednu rupu i pogna Grišku. Malo što ga nije stigao, jer je Griška imao samo dva krila, a Sat. šest. Miška odsiječe Satanailu krila, a Sat. pade u more. M. i G. uzmu odijelo i odnesu Bogu. U istom se odijelu mučio kasnije Isus Hrist na križu, a Mišku i Grišku učini Bog arkanđelima Mihajelom i Gabrijelom".

u sličnosti s azijskim pričama (str. 25—27) zaključuje (str. 28) hipotezu: „po kojoj je osnov naših dualističkih pripovijedaka nastao u iransko-haldejskom kraju i odatle se širio na jednu stranu ńešto slabije na ovu stranu Kavkaza i u našu Bugarsku, a na drugu stranu u sredńu Aziju, gdje su se najpotpunije sačuvale i prešle odanle u Rusiju također u slabom, razmjerno, obliku". Još govori pisac o vogulskim, burjatskim, jakutskim, poljskim, litavskim i rumuńskim sličnim pričama (str. 28—30), pa o pojedinostima: o kozi i pčeli, o Adamovu zapisu, o začetku iz cvijeća, rođeńu Isusovu, Jordanu (bratu Marijinu) i Judi (str. 30—35) spomińući potrebitu biblijografiju.

Svoju raspravu završuje pisac općenitim prijegledom razvoja priče o Satani (vragu). Tu spomińe najstariju biblijsku predaju, dualizam u Egipćanâ, u kasnijim biblijskim kńigama, pa demonologiju novoga zavjeta (osobito u apokalipsi), talmudsku i muslmansku angelologiju i demonologiju, sredovječnu crkvenu demonologiju, pa tako prelazi na vizantijsko-slovjenske t. z. p a l e j e, spomińući osobito ruske i jedan bugarski spomenik, koji je štampan u VI. sv. naših *Starina*. Tu ističe osobito priču o stvoreńu anđelâ, koja mu, kaže (str. 53), nije u balkanskih naroda poznata. (Glasi: „I uzevši Gospod kremen prelomi na dvoje; u desnoj ruci Gospod (ostavi) u sebe, a iz lijeve dade Satanailu. I uze Gospod pijesak i poče udarati iz toga kremena; i reče G.: izlijetajte anđeli i aranđeli i sve sile nebesne po obrazu i po podobi; i počeše iz toga kremena izlijetati iskre s ogńem i stvori G. anđele i aranđele i svih devet činova. I vidje Satanail, što G. stvori i poče udarati kremen, što bog dade iz lijeve ruke, i počeše u Satanaila izlijetati ńegovi anđeli i stvori S. silu na nebesima. Po tom G. učini Satanaila načelnikom nad svima ńegovim činovima anđeoskim; Sataninu silu pribroji u deseti čin".) Spomińući stvoreńe Adama ističe podrobnost, što đavo Bogu kod toga smeta, a Bog napravi psa, koji čovjeka čuva, dok Bog ide po dušu; ta se podrobnost nalazi u ruskim pričama, — a i u jednom altajskom spomeniku (str. 59). Pravi je završetak raspravi reasumacija (str. 61), u kojoj pisac u glavnom kaže, da su slovjenski apokrifi prelazili iz Male Azije i Grčke čak u sjeveroistočnu Rusiju preko Bugarske, no s vremenom su primali nove naslage, „a građu za te priče morali su Bugari i veliki Rusi uzimati iz u s m e n o g a pripovijedańa, koje je dolazilo iz predńe i sjeverne Azije, gdje je to pripovijedańe preradba starih kozmogonijskih legendarnih motiva, ponajviše iransko-haldejskih". — „Struja azijskih kozmogonijskih pomišljaja, koja se kretala u Evropu od najstarijih vremena . . . nije se pribirala samo u okvir biblijski, već i u okvir t. z. apokrifne kńiževnosti, u koju spada i bogomilska. Ta je struja išla i usmenim putem . . ."

Iliev A. T.: „**Bilinstvo u narodnoj poeziji, običajima, obredima i vjerovańu Bugarâ**". (VII. 311—412, IX. 409—442.) Pisac je bio nakanio napisati ocjenu djela Čeha P. *Sobotke*: „Rostlinstvo a jeho význam v národních písních" itd. (Prag, 1879), koji je bio na pisańe svoga djela potaknut M. I. *Kostomarovom* („Объ историч. значеніи русс. нар. поэзіи", Харьковъ, 1843) i L. *Šturom* („O nár.

pisnich a pověstěch plemen slovanských". Prag, 1853), pa je sabrao toliku građu, da je izašla ova velika studija, iz koje „će se vidjeti krasota biļa i karakteristike ńegove, kako ih shvata Bugarin, uopće nazori, što ih je on o ńima ovim, ili onim putem stekao" (s. 312). Pisac ne kani potpuno razjasniti, što je u svem tom bugarsko i slovjensko. Građu je crpao i iz rukopisnih zbirka Ministarstva narodne prosvjete. Radńu je razdijelio 1) na drveće, 2) na cvijeće, trave i dr. biļe, a svaki od ova dva odjela ima općeniti i posebni dio. Osim *Tylorove* „Prvotne kulture" i dr. općenitih slovjenskih i tuđih djela služi se pisac specijalnim djelima: *Mannhardt* (W.): „Baumkultus" i „Wald- u. Feldkulte" (Berl. 1875—77, 2 sv.) i *De Gubernatis:* „La Mythologie des plantes" (Paris 1878—80, 2 sv.).

Za poznavańe narodne bugarske poezije iscrpsti ćemo najznatnije posļetke piščeva istraživańa.

(D r v o, d r i j e v o; bug. д ъ р в о т о, pl. д ъ р в е т а; riječ je poznata u svim slovjenskim jezicima.) *Drvo* se u bugarskoj nar. poeziji spomińe ponajčešće u ovoj slici:

. . . поле широко,
Срѣдь поле дърво *високо*,
Подъ дърво студенъ кладенецъ.

Tu se u *debeloj* sjeni sastaju putnici i junaci.

Kao u drugih naroda, tako se i u Bugara mladi, sretni ļudi poređuju s mladim, a nesrećni sa suhim drvetom; to je osobito u svadbenim pjesmama, gdje se mladožeńa poređuje sa *stolovatim* (t. j. stvolovatim) drvetom. S tim je, drži pisac, u svezi i to, što je jako drveće muškoga, slabo ženskoga roda u gramatici (bug. je букъ—bukva).

Mańe je primjera sabrao pisac za svezu među životom čovjeka i drveta: kad drvo gine, gine i onaj, čije je, ili komu je namijeńeno. Jednako je malo, ali vrijednih primjera za metamorfozu ļudî u drveće i obratno: sestre nemaju brata, načine ga od zelena, ili suva drveta, a Bog se smiluje i dade mu dušu. Da drveće i živi, vidi se po tom, što se o Božiću meće na drveće slame i govori mu se, neka rodi, a ima pripovijetka, u kojoj drvo svira, i pjesma, u kojoj govori. Pjeva se i to, kako je Kraļević Marko posjekao srebrno drvo sa zlatnom vršikom. Odio *o drveću* završuje pisac istraživańem tragova *krsnomu drvetu,* o kojem mnogo pričaju apokrifi.

(Š u m a; bug. г о р а.) Starosl. (st. bug.) riječ л ѣ с ъ = silva izgubila je svoje značeńe, pa danas Bugari *šumu* zovu turskim riječima: *korija, orman*, gdjegdje: джбрава, бранище, a najviše: гора. I u Dušanovu zakoniku se kaže već, da se *gora* „siječe", da „raste". Kad je tako *gora* izgubila prvo svoje značeńe, došla je mjesto ńe riječ *planina,* no u bug. nar. poeziji često uz ńu stoji i *gora:* горатa и планината. *Gora* je *„zelena"*; u ńoj je *debela sjena* i *studena voda*; po ńoj djevojke beru cvijeće, ali to može biti i opasno; u ńu idu u lov sa psima i sokolovima; u ńoj pjevaju slavuji, ona pjevaču otpijeva, kako lijepo veli bug. pjesma:

Съ една уста двѣ думи да думашъ,
Съ едно гърло два гласа да изгласишъ.

Česa ima mnogo (stado, gosti, vojska, pare u kesi), toliko ga ima, koliko листье у гората. Mladosti nestaje, djevojka sahne, kao lišće u gori. Gora je „гжста", „честа"; u ńoj je opasno; u ńoj košuta doji zabačeno dijete; u ńoj ima svakakih tajna, ona sve čuje i vidi, a osobito vidi i čuje tugu čovječju: nesrećna žena s ńom razgovara:

Тебе те е, горо сестро, слана осланила,
Мене ме е, горо сестро, мама оженила.

S nesreće čovječje znade gora i povehnuti, kako to kazuje Marku, da je povehnula, što je Arapin kroz ńu provco troje robļe: same mlade junake, djevojke i nevjeste. Najuže je i najńežnije spojen s gorom život hajdučki.

(Kult drveća i gore. Duhovi.) Ostatak kulta drveća nalazi pisac u obredu, kojim se blagoslivļe staro drveće, da se otjeraju zmajevi. O tom ima i pjesma. Od šumskih bića poznati su Bugarima: *stopani*, *zmêjevi*, *lami*, *hali*, *divi ženi*, *samovili* ili *samodivi* i *judi*. *Stopana* ima svako selo; on selo čuva od bolesti, ali traži i žrtava: noću viče, a tko ga čuje, umire; stanuje u drveću. *Zmêjevi* su ili muški, ili ženski (*zmêici*); „*ogneni*" su; vladaju studencima i grabe djevojke; „gorjani" su, pa lome goru (šumu). *Lamja* (ламя) je st.-grč. Λαμία (ļubovca Zevsova, kojoj je Hera djecu pogubila, a Λαμία pomahnitala i iz osvete tuđu djecu davila); „*sura*" je i „*mršojadna*"; obično ima tri glave, a lomi šumu kao i zmija. *Hala (ala)* je od grč. χάλαζα (tuča); zamijeńuje se s *lamjom*; ńu gone zmije (zmajevi) zrakom i bacaju na ńu ogńene strijele, a tako pogode i druge stvari, u koje se *hala* krije; „*trooglava*" je i guta djecu. *Vila* se u bug. nar. poeziji rijetko spomińe; mjesto ńe se spomińu *samovili* i *samodivi*: *samovila* je često „*samogorska*"; samovile imadu svoje dubrave, u koje nitko ne smije stupiti; spavaju na stoļetnom drveću, a tko pod takim drvetom spava, oboli; u suho drvo mogu zakļučati gorske izvore. *Juda*, obično *juda-samovila* (pisac ne pristaje uz Veselovskoga, koji drži, da je *juda* u svezi s lat. riječju *unda*, već misli s Dozonom, da je u svezi s Judom Iskariotom) isto je gotovo, što i *samovila*. Kod bajańa se šaļu zli dusi *u goru*.

(Pojedino drveće.) Osim prispodoba s *dubom* (джбъ) spomińe pisac imena mjestâ od duba, poštivańe starih hrastova, badńak, pa *novi ogań* (hrv.: *živa vatra*): dva se hrastova drveta taru ļeskovim, dok se ne užge ogań; preko toga ogńa tjera se blago, kad udari u blago kaka kuga[1]. *Brijest* se samo jednom spomińe u bug. nar. pjesmi; stare brijeste poštuju kao i hrastove. *Bukva* (букъ, бука) se spomińe u pjesmama malo; od ńe se pravi držalica za zastavu u svatovima, bukovom „*šumom*" (grańem) daruju se svatovi, spomińe se u poslovicama itd. Još govori u ovom dijelu pisac o *grabru* (габъръ, габеръ), *jasenu* (ясенъ, осенъ i оксенъ), čempresu ili ciprišu (IX. sv.; bug. *кипарис*, *кипариш*, pa [turski] *селвия*, *солвия*, *сълвия)*, koji se mnogo spomińe u bug. nar. pjesmi: djevojka se zove *тенка селвийо; зелен кипарис* se sadi na grobu, momak se mijeńa u *висок*

[1] Baš smo ovih dana dobili viještî o tom od našega jednoga sabirača.

кипариш, momak, koji hoće da dobije djevojku, treba da prepliva more i donese *дърво кимпарово* (sr. st.-hrv.: *kumparis*, Jagić, Pril. 28); čempres je napokon ono strašno široko drvo, kojemu na vrhu pjeva slavuļ, a u korijenu leži zmaj[1]. *Bor* se (bug.: *бор, борика*; u svim slovj. jezicima, rus. još *сосна*, bug. i hrv. i *čam* iz turskoga) često spomińe u bug. nar. pjesmama; obično je „zelen"; u prispodobama je momak — bor, djevojka — jela; još su „байраци како борье гореки", „юнаци как борье високи". U staro je vrijeme svijetila mjesto svijeće *борина*, pa se mnogo spomińe i u pjesmama. Bor (borika) niče na grobovima ļubovnikâ i nevinih ļudi. Napokon govori pisac još o *jablanu* i *javoru*. *Аблан (яблан, яблам*; turski i: *чинар)* je Platanus, a nije hrvatski *jablan* (Populus piramidalis); spomińe se dosta. U nas su poznate gusle *javorove*, a u Bugarâ se spomińu „vedra javorovi" i dr. stvari. Među ostalim spomińe pisac, da je javorovo drvo ńekako čudno, jer se u bug. (i u ruskim) pjesmama kazuje, kako iz ńegova korijena izlazi zmaj.

Radńa još nije svršena. — Što mi mislimo o ovakim radńama, u kojima se vadi građa iz svih pojava narodnoga života, pa se skupļa u nove umjetne hrpe, to smo kazali u „Osnovi" (str. 87). Kako je u „Osnovi" uopće sve zbijeno, kazat ćemo ovdje još dvije, tri riječi o tom. Onim smo riječima htjeli poglavito odvratiti od mekaničkoga kidańa i drobļeńa građe; nijesmo tim htjeli kazati, da ovakova materijalna analiza nije potrebna. Jest, i ovakova je analiza materije potrebna prvo s toga, što se pojedine čińenice ovako osamļene, pa uz druge istovrsne postavļene — jasnije ukazuju, drugo s toga, što su ovake radńe statistika i repertorij građe; a bez statistike i repertorija građe nije moguće dubļe i svestrano proučavańe. No, što ne treba misliti, to je ovo: ovakim drobļeńem, analizom nije sve gotovo, to nije proučavańe. Analiza je tek onda korisna, kad je iza ńe moguća sinteza, indukcija. Tä sva naša zadaća i stoji u tom, da pojave života narodnoga saberemo, sastavne ńihove misli analizujemo, a onda sintezom svih ovih misli shvatimo čitavo narodno biće.

Český Lid. (Gl. „Zbornik" I. str. 350). Ovoga je izdańa narodoznanstvenoga izašlo do sada šest godišńaka i dvije sveske sedmoga. U programu i uredništvu izdańa dogodila se na svršetku 4. godišta promjena: urednik antropologijskoga odjela, Dr. L. *Niederle*, odrekao se uredništva u 6. sv. IV. godišta (srpań 1895). Tom zgodom nije javļeno, da se i program mijeńa. Naša bilješka u I. sv. „Zbornika" (str. 318—319) dala je povoda preostalom uredniku Dru. Č. Zíbrtu, te je u VI. sv., str. 404, kazao, da je po odstupu dra Niederle „antropologija i arheologija bila malo ne posve iz programa ispuštena". To se u ostalom vidjelo i iz sadržaja kasnijih godišńaka.

Članci su u „*Č. L.*", istina, u velikoj većini sitni, ali vrlo raznoliki. Izdańe je upravo bogato ilustrovano, a biblijografijski je dio osobito

[1] Sr. našu pjesmu u ovom „Zborniku", str. 392, gdje se spomińe *jabuka zelenika*. „*Jabuka*" ovdje znači možda „*jablan*" = *πλάτανος*; ali kako bilo, svakako je zgodna bilješka piščeva (IX. sv., 439), kad govoreći daļe o *javoru* upućuje na poznatu scenu iz Ilijade o zmiji i ptićima (II. pjev.).

pomno i obilno uređen. Nama ne dopušta prostor, da spomenemo barem napise svih sitnih prinosa. Za sada donosimo u izvatku bilješke V. Tille, a spomińemo samo ove znatnije rasprave: *Polívka J.:* Studije o pričama (IV. 513); *Novotný V. Dr.:* K povjesti svetoivańskog ogńa (u nas: ivańskog kresa) u Češkoj (V. 287); *Zíbrt Č.:* Literarno-historijske i narodoznanstvene studije A. N. Veselovskoga (VI. 509), i: Historijsko osvijetljene ńekih običaja, obreda i svečanosti (ib. 537).

Po programu uredništva i ne možemo očekivati mnogo rasprava. U prilogu k 1. svesku VII. godišńaka (rujan 1897) kaže nakladnik i uredništvo: „*Český Lid*" ne će po primjeru ńekih tuđih strukovnih izdańa da postane jednolično stovarište samih učenih i neučenih rasprava o poslovicama, pjesmama i pričama". I zbilja je „*Č. L.*" među narodoznanstvenim izdańima sa svojim raznolikim sitnim prinosima građe a ma baš o svačem, bilo novo, bilo staro, samo ako je češko, pa i ne bilo „prosto" narodno, — na strani.

Dodajemo jošte, da *Češka Akademija* daje „Č. Lidu" godišńu potporu. Izdańe je tim obvezano podavati referate o resultatima znanstvenoga istraživańa, koliko spada u program „*Č. Lida*". Toj svojoj zadaći odgovara „*Č. L.*" sjajno, pa tako zadovoljuje potrebama širega općinstva, koje izdańe ovo svojom pretplatom uzdržaje, a udovoljuje i znanstvenim potrebama na polju narodoznastva.

O proučavańu naroda i pripovijedaka. (Bilješka od V. **Tille**, III. 201—210, 317—321, IV. 116—118). Što treba razumijevati pod riječju „narod"? Što je „narodna kńiževnost"? Na ova pitańa treba prije odgovoriti, a onda će se moći odrediti, što je „pripovijetka" („pohádka"). Na ovo pisac (držeći se Tolstoja) odgovara (str. 319): „Nema apriorno određenoga, jasno ograničenoga pojma „naroda", premda se može (t. j. pojam naroda) obuhvatiti pojmom onih vrsta, koje ponajviše rade rukama i koje su slabije". „Svatko, tkogod hoće da proučava narodnu kńiževnost, mora biti sebi svjestan, čemu se laća toga proučavańa. . . . U svem tom mora mu biti konačńa cijelj ono, što je Tolstoj jasno istaknuo: raditi za narod, nastojati pomoći mu i zbližiti se s ńim" (320 str.). „Nama se čini, da se uopće ne može govoriti o posebnoj „narodnoj" kńiževnosti. Nema je u kratko" (ib.). Cijelj proučavańa narodne kńiževnosti nije građa sama po sebi, kako je to sve do sada ńezina mitičnost, historičnost, ritam pjesama, uzajamna zavisnost, razvoj itd. „Cijelj je nama razumijevańe duševnih pojava onoga naroda, koji smo odabrali za posao, koliko se vide u jeziku i pismu" (IV. 116). „Proučavańe je narodne kńiževnosti samo nesamostalni dio općega proučavańa kńiževnosti" (ib. 117). „Cijelj je (općega proučavańa kńiževnosti) upravo istraživańe stopâ ljudske duše..." (ib.).

Národopisný Sborník českoslovanský. Vydává *Národopisná společnost českoslovanská* a *Národopisné museum českoslovanske*[1].

[1] U kratko: NSČ. i NMČ. „Nar. společnost (društvo) českosl." ima sijelo u Pragu, a može urediti odbore i izvan Praga: u Češkoj, Moravskoj, Sleskoj. a i u ostalim zemljama zastupanim u carevinskom vijeću. Zadaća je društvu ńegovati, pomagati i organisovati izučavańe naroda českoslovjenskoga 1) sabirańem građe za českoslovjenski narodopis, 2) čuvańem i uređivańem tê građe,

Redaktor Prof. *Dr. František Pastrnek.* Hlavní spolupracovník Doc. *Dr. Em. Kovář.* Svazek první. V Praze. 1897. lex. 209 i dva kazala.

Iz rasprave Dr. Em. Kováŕa: *„Narodopis i zadaća Narodopisnoga društva češkoslovjenskoga“* (str. 1—13) saznajemo, da je ovomu „Sborniku“ zadaća: poučavati o načinu posla, o metodi, o resultatima, do kojih se je ovom, ili onom metodom došlo, a sve to s toga, da se dođe do zadńe cijeļi, za kojom ide NSČ, a to je: narodopisna enciklopedija češkoslovjenska. Već na prvom sastanku NSČ, koja je baštinila tolikim naporom napokon priređenu godine 1895. NVČ (Národopisná výstava [izložba] českoslovanská), kazao je F. Šubert, da treba: 1. iz zbiraka izložbenih sastaviti narodopisni muzej češkoslovjenski, 2. sastaviti narodopisnu enciklopediju češko-slovjensku. U enciklopediju bi imalo doći, kako to daļe tumači dr. Kovář, najprije uvod, i to najprije zemļopisni: granice, unutrašńost i površina tla, podnebļe, vode i kopno, životiństvo, bilinstvo, rudstvo. Drugi bi dio uvoda sadržavao potpunu historiju: predhistorijsku arheologiju, spoļašńu i unutrašńu (socijalnu) politiku, pa kulturnu povjest. U trećem bi se odjelu počeo pravi narodopis, gdje bi bilo govora o zemļopisnom, plemenskom i stališkom razdijeļeńu naroda. Tu se dr. Kovář, veli, dotiče samo razlike između naroda i puka (među *„národem* a *lidem“*, str. 4—5), jer je nakan drugi put potanko o tom da progovori. Na str. 5. kaže o tom: „Mi ćemo u kratko kazati: Razlika je među narodom i pukom socijalna, razvila se historijski, razvija se i razvijat će se i daļe. Nije istina, da je (tâ razlika) sada oštrija, nego što je prije bila“. „Iznajprije nije bilo razlike među narodom i pukom“. — Ove dvije posļedńe tvrdńe stoje, po našem sudu, u očitoj opreci. Po našem sudu, kako se vidi iz I. člančića u „Osnovi“, ni to ne stoji, da je razlika među narodom i pukom („prostim“ narodom) socijalna. — Daļe kaže pisac: „Osnovni je sloj (naroda) puk. I on se je mijeńao . . . ali je ostao jezgrom naroda, kojoj su ļudi ostalih vrsti jedni bliže, drugi daļe . . . Opisivańe je puka (lidopis) najznatniji dio, to je osnova narodopisa Iz znanstvenoga uvjereńa hoćemo se baviti pukom, pa štogod dobra u ńem nađemo, hoćemo to sačuvati. I naša NSČ kao i NM(uzej)Č hoće se u ovaj čas posvetiti samo i samo opisivańu puka (lidopisu)“. — Ako je razlika među „národem a lidem“ samo socijalna (ja pod tim mislim unutrašńi normalni socijalni razvoj), onda ne razumijemo, zašto bi „lid“ bio jezgra naroda. Zar s toga samo, što ga je najviše?

Prvi je dio pravoga crtańa naroda antropologija; teža je psihička antropologija; onda dolazi demografija (narod po

3) priređivańem predavańâ i putovańa, 4) priređivańem izložbâ, 5) pomagańem istraživańâ, 6) izdavańem kńigâ i časopisâ o češkoslovj. narodopisu, 7) uređeńem narodopisnoga muzeja. Članovi su utemeļiteļi (400 K), pomagači (40 K), radnici (ove godine 4 K), počasni i dopisnici.

Do sada je društvo izdalo: „Izvješće o Narodopisnom Muzeju češkoslovjenskom“ (Dr. L. Niederle); „Prinosi povjesti češkoga narodopisa, br. 1. (F. A. Šubert)“. Osim toga izlazi *„Věstník“* šest puta na godinu, a uređuje ga Dr. L. Niederle. Sva ova izdańa dobivaju članovi badava.

spolu, dobi, vjeri, naobrazbi, ženeńe i t. d.), pa „t. zv.“ folklor, koji ima tri dijela: znańe narodno, umjetnost narodna i narodni ukus, pa i govor (str. 9). Drugi bi odjeli sadržavali dom i domaće uređeńe, opis života (običaji, hrana), rad (historijski uvod o spravama; poļodjelstvo, lov, obrt, trgovina). Svemu ovomu trebalo bi dodati još samo popis građe i narodoznanstvene kńiževnosti, a ne bi se smjelo zaboraviti ni na narodopisne studije tvornih umjetnika. Tim bi bilo iscrpeno sve o puku. Sad bi došli na red ostali slojevi naroda: zanatnici, građanstvo, pa kulturne i narodne prilike.

No prije svega treba specijalnih monografija, kojih će, nada se pisac, i biti, ali teže je sa sabirańem građe, koje se može pospješiti popularizovańem resultatâ narodoznanstvenoga izučavańa, a to se može postići predavańima, izdavańem kńižicâ i člančića u povremenim izdańima. Kad se tako pobudi zanimańe, izdat će se pitańa i upute za sabirańe.

Daļe je sadržaj ovoga sveska:

V. Tille: *Češke pripovijetke („pohádky“).* Str. 14—48. Pisac spomińe u uvodu Grimmov („nekritičan“) način izučavańa ńemačkih pripovijedaka: on je sve tumačio ńemačkom mitologijom. Taj je način revidirao Benfey, koji je — orijentalista — sve svađao na izvor indijski. Spomińe još Hahna („kao kurijozum“), Köhlera, Liebrechta, a mogao bi ih spomenuti još i više, no nijedan nije doprinio ništa riješeńu pitańa. „Samo to možemo reći na koncu, da još uvijek ćutimo, kako dosadašńe metode nijesu dosta, da na problem nije odgovoreno, da rad oko izučavańa narodnoga pripovijedańa nije tako sistematičan, kako bi imao biti, a nijesu mu, kako bi trebalo, poznate posļedńe cijeļi, odnošaj k ostalim znanostima i t. d.“ (str. 15.). Pisac je sebi ovdje uzeo za zadaću, da sistematski obradi pripovijetku o *divu* (orijašu; *„rek“).* Prvoj (I.) je pripovijesti („látka“, građa) o tom ovaj sadržaj: „Div (junak) izvršuje natprirodne čine ne samo pomoću natprirodnih prirođenih vlastitosti, nego poglavito pomoću natprirodnih bića i stvari, s kojima dolazi u dodir“. Ova pripovijest ima ovih osam skupina s ńihovim, — rekli bismo, — versijama (opet „látka“): Skup. I.: Div dobiva raznim načinom sposobnost, da se mijeńa u raznu zvjerad i stvari (versija 1—3). Skup. II. Div dobiva raznim načinom čudotvornih stvari; pripovijedańe o ńima težište je cijele pripovijesti; skupina ima dva odjela: 1) div dobiva ńekoliko (obično tri) čudotvorne stvari; 2) dobiva jednu čudotvornu stvar, pa pomoću ńezinom u prvom dijelu pripovijesti dobiva bogatstvo i kraļevu kćer (princezu), u drugom dijelu izgubi čudotvornu stvar i kraļevu kćer, pa ih traži (versija 4—11). Skup. III.: Div oslobađa kraļevu kćer od nemani (versija 12—15). Skup. IV.: Div traži kraļevu kćer za ženu; ova skupina ima dva odjela: 1) div izvršuje zadaće, što ih kraļeva kći, ili ńezin otac, nalažu proscima, a gdješto pomaže kraļu u boju; 2) div nadvlada kraļevu kćer i otme je varkom (versija 16—22). Skup V.: Div ide na put (po ńekom poslu), a dobije kraļevu kćer za ženu (versija 23—28). Skup. VI.: Div ide na put, da nađe svoju ženu, koje mu je nestalo (vers. 29—30). Skup. VII.: Ńekoliko divova, jednako vrijednih prosaca, traže djevojku za ženu (vers. 31—32).

Skup. VIII.: Div ide za pustolovinama, pa se na putu bori s raznim nemanima (vers. 33—34).

Pisac i sam priznaje u uvodu (str. 16—17), da za ovakovo izučavańe nije još vrijeme, jer niti je sve sabrano, a niti je sabrano, kako treba. Mi se s tim posve slažemo. Jedna nova varijanta, pače sitna koja potankost u ńoj može porušiti čitav sistem. No otuda ne izlazi, da ne bi trebalo, pače da ne bismo smjeli redati ńekako ovo, što je sabrano: lakše ćemo se snaći, i ako će mnogo rada u tom biti neplodno.

J. Polívka: *Ribar i zlatna ribica.* Str. 49—63. Pisac počińe s poznatom Puškinovom pjesmom, spomińe versije različitih naroda, pa na str. 62 dijeli sve versije u ove skupine: 1. versija ruska, švedska, zmuđska, pa versije ńemačke i versija hrvatska (Vaļavec, Kres, V. 1885, str. 462 –): żeļu lakome ribarice ispuńuje čudna ribica; 2. versija ruska i altajska, gdje mjesto ribe dolazi mačka, ili mjesto ńe lisica; 3. ruska i moravska, gdje dolazi ptica; od ńih se udaļuje lotiška i elsaska, gdje ptica sama dolijeće siromasima i nuđa im se; 4. mjesto ovih čudotvornih životińa dolazi ńekaki duh čarobńak, sakrit u stablu (tri versije ruske i dvije lotiške), ili sv. Mihajel (u versiji poļskoj), ili starac (t. j. Bog, u vers. maloruskoj); romanske se versije udaļuju: tu se pripovijest primiče ili vrlo raširenoj pripovijedci o bobu, koji raste do neba, ili pak siromah dobiva u nebu od sv. Petra čudotvornu stvar, a slavohlepna ga žena šaļe u nebo sa sve većim, pače besramnim żeļama. — Pisac ne može ništa kazati o izvoru pripovijesti, samo na koncu tvrdi, da raširenosti motivâ ne određuje jezik, već kulturni i zemļopisni odnošaji.

Vluka Josef: *„D'adci" ili „hospodaříci"* (str. 63—65; sa slikom). To su bile ńekada u Čehâ zemļane, ili kamene figurice u spodobi ļudskoj, a čuvale su se kod ogńišta, ili na peći. Za ove se božiće vjerovalo, da čuvaju kuću. Čudno je, da se nije nijedan taj lik sačuvao u originalu, nego su dva, koji se čuvaju u NMČ (a ovdje su od ńih donesene slike), načińena po pripovijedańu. Mi to ne bismo učinili.

Niederle L.: *Izbor najznamenitijih spomenika iz zbiraka Narodopisnoga Muzeja Českoslovjenskoga* (str. 66—68). Pod ovim će napisom priopćivati uredništvo *„Sbornika"* najznamenitije stvari iz spomenutoga u napisu muzeja; dodat će se slika i kratki opis. Ovdje se priopćuje jedan oltarni prostirač i dva tańura. Prostiraču se ne zna za izvor. Za tańure se domišļa pisac, da su slovenskoga (slovačkoga) izvora, no ne kazuje, jesu li od drva, kovine, ili od zemļe.

Hostinský Otak. dr.: *O prosodiji i ritmici čeških narodnih pjesama* (str. 68—71). Pisac će odgovoriti prije svega na ova dva pitańa: 1. Kaki je ritam u češkoj narodnoj pjesmi? 2. Kako se s tim ritmom slažu riječi? Na ovo pitańe odgovara pisac od prilike: Od 800 napjevâ Erbenove zbirke 60% može se čitati ili deklamovati po naglasu (40% posve pravilno, 20% s jednom, ili s dvije pogrješke protiv naglasa); a i ono ostalo 40% nije na drugom osnovu građeno, i ako ima više pogrješaka protiv naglasa. Što se tiče ritma, češka narodna pjesma ne pozna povišajnoga (t. zv. „rastućega") ritma, ne pozna dakle jamba i anapesta, već troheje i daktile.

Kovář Em. dr.: *Prijegled povjesti folkloristike* (do god. 1894). Str. 71—109. Pisac razlikuje *„lidozpyt"*, izučavańe puka, od *„národozpyta"*; ovo posļedńe mu je etnologija, a *„lidozpyt"* je grana *„národozpyta"*; oboje je znanost enciklopedijska. Stara se znanost enciklopedijska, filologija, raspala na posebne samostalne znanosti: povjest kńiževnosti, političku i kulturnu povjest, arheologiju, mitologiju, jezikoznanstvo, povjest umjetnosti, geografiju. Zato se stvaraju nove znanosti enciklopedijske, a na čelu im etnologija. *„Lidozpyt"* je nova znanost, cijeļi su ńezine jošte neodređene, no ocrt opsega ńezina pobuđuje poštovańe.

[Ne znamo, ako neprestano držimo na umu razliku, što je Česi čine između *„lid"* i *„národ"*, što ima biti „národozpyt"; ne znamo, drži li pisac, da su o jednom narodu moguće dvije grane znanosti: „lidozpyt" i „národozpyt". Po našem je sudu opravdano samo *narodoznanstvo, etnologija*, nauka, koja se bavi duševnim životom narodâ u svezi s materijalnim prilikama; ako se bavi narodom hrvatskim, onda je to narodoznanstvo hrvatsko, ako češkim, onda je narodoznanstvo češko itd. A što bi po tom bio „lidozpyt", mi ne znamo. Ako se tom riječju misli označiti izučavańe t. zv. „prostoga" naroda (prema čemu bi „národozpyt" bilo izučavańe čitavoga naroda), držimo, da je to ne samo suvišno, već da pravi smutńu. Izučavańe kojega (evropskoga poglavito) naroda kao etnologijska nauka i nije drugo, nego izučavańe „prostoga" naroda, t. j. onoga dijela naroda, koji je svoje narodne, etnijske biļege sačuvao. A onim drugim dijelom naroda, t. zv. inteligencijom, — tim se bavi u jednu ruku kulturna povjest one kulturne sfere, prema kojoj se je ta inteligencija od svoga naroda udaļila, u drugu ruku specijalne političke i socijalne znanosti (državno uređeńe, moral itd.).]

Pisac govori o izučavańu naroda u Rusiji (str. 73—87; počińe Herbersteinom: Rerum Moscovitarum comm., 1517—1525), u južnih Slovjena (str. 87—94; počińe s V. S. Karağićem; građu nabraja po strukama: pjesme, pripovijetke, poslovice itd.; o Slovencima govori na ńešto više od pô strane počińući s Vodnikom i Vrazom), lužičkih Srba (str. 95—96; tu upućuje na prijegled A. Černého u „Č. L." 1892), u Poļakâ (str. 96—102; razlikuje tri perijode: Wójcicki [Zarysy domowe, 1824] je pripravļao, Kolberg [Piesni ludu polskiego, 1857; Lud, jego zwiczaje itd., i dr.] sistematski sabire, a Karłowicz i dr. [„Wisła", 1887] teoretski proučava) i Čehâ (str. 102—109). Radńa se nastavļa.

U odjelu *Kritika i izvještaji* (str. 109—119) govori se o Bartoševoj „Moravskoj dijalektologiji" i o kńizi M. I. Mihelsona: „Ходячія и мѣткія слова" (Obične i zgodne riječi. Petrograd, 1896*).

Daļe je člančić od O. Thyregoda: *„Kritička biblijografija skandinavskih etnografijskih i folklorskih radova 1895—1896"* (str. 119—132), pa *Rumuński folklore* (str. 132—139) i *Albanski folklor* (str. 139—141) od J. U. Jarníka i izvještaj o kńizi: „Märchen aus Mallorca" nadvojvode Ludwiga Salvatora od J. Polívke (str. 141—144). *Prijegled časopisâ* narodoznanstvenih i srodnih svih naroda

(str. 145—160); spomińe [Kovář] u četiri retka i naš „*Zbornik*“ izričuć nadu, da će postati glavnim zbornikom za srpsko-hrvatsko narodoznanstvo. *Biblijografija* za god. 1895 (str. 160—197). Među *Spomenima* (str. 197—209) nalazimo o poznatom iz naših referata („malo“)ruskom učeńaku *Mihajelu Dragomanovu* zabiležen samo dan narođeńa i smrti: 18/9 1841—20/7 1895 (sr. djelo: *М. Павлик* „М. П. Драгоманов 1841—1895“ i t. d., Львив, 1896, 8°. 442. XXXIV), a na str. 203—206 o životu i radu *Matije Vaļavca* od M. Murka.

Sborník museálnej slovenskej spoločnosti. Rediguje *A. Sokolík*, tajomník. I. 1. Turčiansky sv. Martin. 1896. lex. 118. (Ne izlazi pravilno, ali svakako najmańe dva puta na godinu.) Sadržaj je tomu svesku ovo: *Obećańe i vjerolomstvo u naših pređa* (P. Križko). *Slovjenska davnina.* 1. Jornandes. 2. Nestor (Fr. V. Sasinek). *Riječ o naseļeńu Spiša* (Št. M.). *Neke povjestne biļeške o Spišu* (Št. M.). *Biļeška o XVI spiških kraļ. gradova* (Št. M.). *Narodopisna izložba češko-slovjenska u Pragu 1895* (P. Socháň). *Biļarski pošet pod zemļu* (A. Kmeť). *Najobičnije biļe u trenčianskim vrtovima* (I. L. Holuby). *Bolesti i ńihovo liječeńe u prostoga naroda* (R. Uram-Podtatranský). *Narodno zvjezdoznanstvo* (Dr. J. Wagner). *Narod o vremenu* (isti). *Pripovijetke slovenskoga naroda u Spiši* (sabrao Š. Mišík). *O starinama* (S.).

U 2. svesku (1896. str. 227) nastavļaju se radńe u 1. sv. počete.

Slovenské Pohľady. Časopis zábavno-poučný. Redaktor a vydavateľ *Jozef Škultéty.* Ročník XVII. Sošit 1—12. V Turčianskom sv. Martine. 1896. 8°. 752.

U ovom časopisu ima obilne narodoznanstvene građe. Spomenut ćemo znatnije: I. L.' Holuby: *Crtice iz Slovenske* (str. 35—43, 79—88; govori se uopće o karakteru naroda, o ńegovu materijalnom životu, pa onda ńešto o koledi, o pokladama, „fašangy“; spomińe se „zmok“ ili „skratek“, „škriatok“, vile, „vodni muži“, „bosorky“, „černokńažník“, strašila i „čert“, malo o bajańu, pa o ciganima). Pavel Socháň: *Svadba u Jasenovoj* (str. 209—232; opis je svadbe zanimļiv; dodane su i pjesmice i 4 glasa za pjevańe). Fr. Pastrnek: *Izučavańe slovenčine* (str. 43—46). Marienka Hargaš: *Vjerovańa na Staroj Turoj* (str. 48—51, 117—119, 8 prinosa u obliku pripovijetke u pravom narodnom govoru i načinu). *Češko mnijeńe o narodopisnom odjelu milenijske izložbe peštanske* (str. 112—117, 487—491; u izvadcima se priopćuje opis tê izložbe iz pera dra L. Niederle i prof. Klvańe, prvi iz „Věstníka muz. društva českoslov.“, a drugi iz „Čas. Mat. mor.“ i „Č. L.“; obojica se slažu u tom, da je ta izložba bila i lijepa i lijepo poredana; samo ističu, kako Mađari ne poznaju razlike između „ugarski“ i „mađarski“, pa je pod mađarskim imenom bilo mnogo toga, osobito slovenskoga, — što nije mađarsko; a što je dano pod imenom slovenskim, odabrano je najgore: Slovaci su n. pr. imali jednu jedinu jadnu seļačku kućicu kao i — cigani, a iz najsiromašnijega slovenskoga kraja). P. Socháň: *Zabavne večeri u Jasenovoj* (str. 175—179; pisac priopćuje pod tim napisom malo ne samo običaje momkovańa i djevovańa [„Momak i djevojka“]; običaji su ti

bez obzira na modernu natruhu vrlo stari: tu se još vidi ostatak ńekadašńih „noćî za pokus“ među momkom i djevojkom). Tajovský: *Nešto vjerovańa i običajâ iz Dohnane* (str. 313—314; tu je ńešto običajâ na svece i prisvečaje i ńekoliko redaka o koječem). P. Sochâň priopćuje još ńekoliko poslovicâ i riječî (313—314), vjerovańa, pa pogrebne običaje (s. 496) sve iz Lopašova, a ima još dva, tri sitna priloga.

L.' V. Rizner priopćuje u 10—12 sv.: *Prijegled slovenske folklorističke kńiževnosti od ńezina početka do konca g. 1896.* Nema nikakoga uvoda, djela su poredana abecedno, pa stvar nije pregledna. Spomenut ćemo znatnija izdańa: „*Sborník* slovenských národních piesni, povestí, príslovi, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier“. Vydáva „Matica Slovenská. I. Beč. 1870. 8°. 216; II. Turč. sv. Martin. 1874. 144 str. — *Písně slovenské.* Sbírky prostonárodní, které pořádá pohádková komisse lit. řečn. spolku „Slavia“ v Praze. 1879. 8°. 410. — *Slovenské spevy.* Vydávajú priatelia slovenských spevov. Turč. sv. Martin. I. 1882, lex. 8°. 236; II. 1896, 287 str. — *Slovenské povesti.* Škultéty A. H. a P. Dobšinský. I. Rožnava i Štiavnica. 1850—60. V Ružomberku 1895² (str. ?). Ovaj je popis tako nespretno sastavļen, da je to teško u malo riječi i kazati.

Wisła (gl. „*Zb.*“ I., str. 357). Iz ovoga ćemo izdańa priopćiti samo znatnije stvari iz III. godišta (1889).

J. Karłowicz: *Sistematika pjesama naroda poļskoga* (str. 253—76). Držeći pisac da je poļskih pjesama toliko već sabrano, da se može početi sistematičko proučavańe i poređivańe, i spremajući se na taj posao dođe mu u ruke djelo Child *The English and Scottish popular ballads.* To je djelo tako izvrsno, da je pisac odlučio držati se ńegove sistematike, pa će zato ostati samo kod balada, jer je ta vrsta najznatnija i najzanimļivija. Resultatima Childova proučavańa dodat će biļeške o razlikama i nedostatcima poļskih varijanata.

1. Zgodno odgonetańe zagonetaka. [Kratki sadržaj: Mati ima tri kćeri; vitez traži ženu i dođe k ńima; najstarija ga pušta unutra, sredńa stere posteļu, a najmlađa dolazi u noći k ńemu; vitez joj govori: ako mi odgovoriš na tri pitańa, postat ćeš moja žena: Što je duže od puta? Što je dubļe od mora? Što je glasnije od trube? Što je oštrije od trna? Što je zelenije od trave? Što je gore od zle žene? Djevojka odgovara: ļubav, pakao, grmļavina, glad, otrov, vrag. Mladić se ńom oženi.] Childovim paralelama dodaje Karłowicz *Salomona i kraļicu Sabe.* Child spomińe i slovjenske paralele (među ostalim srpskim i onu o *Ribi i djevojci,* Vuk. I. br. 285). Karłowicz dodaje pripovijedańe beskidskih gorštaka o Twardowskom: kako ga je „Mefistofel“ svjetovao da se ženi, a ona mu, koju je prosio, dala pitańe (držeći pokritu staklenku): „Što je u toj staklenci: crv ili zmija?“ „Pčele“, odgovori Tw. i ona morade poći za ń. Zanimļiv je oblik pripovijedaka, gdje je zagonetka na početku, od kojih je jednu priopćio piscu u rkp. g. St. Ciszewski. „Ubio jedan jednoga, taj jedan četvoricu, ta četvorica ubiše dvadeset i četvoricu. Što je za vjeru („co do nabożeństwa“), zapalio je; što je za veseļe, sažgao je;

ubio je, što nije vidio; pojeo je, česa na svijetu nije bilo; preko močvara išao je i trag za sobom uzimao. Četiri su mu srne same došle do ńega: kože je s ńih uzeo, a ńih žive pustio". Sad se u pripovijedci to tumači. [Mladić hoće u svijet, mati toga ne će, već ga voli otrovati: daje mu na put otrovani kolač, on ga dâ końu, koń crkne, a crknu i četiri crva, koji su końa jeli. Ide dale šumom, upali ogań listom iz molitvenika, a potpaluje ga razbijenim guslama; čuje šuštańe, odapne i ustrijeli srnu, a u ńoj živo lane, koje ispeče i pojede; sastane djevojku, koja mora služiti dvadeset i četvorici razbojnika; reče joj, neka pripravi četiri crva i ńima otruje razbojnike; dođe do kralevne, kojoj je dvor opkolen močvarama, ali on uzme dvije daske, koje izmjenice meće pod noge; odgonene joj zagonetke, a ona ńemu ne može, već šale k ńemu svoje služavke (tri po redu), da izmame tajnu; on ih ne će primiti osim gole: odijelo sakrije, odgonetke ne kaže. Tako učini i s kralevnom, ona se razluti i zapovjedi, da se ubije. Pred smrt pripovijeda taj putnik narodu svoje čine, ponavla zagonetku i tumači je. Kad je došao u pripovijedańu do „snimańa kože s četvrte srne", kralevna mu presiječe riječ i obeća, da će za ń poći.] Slična je ukrajinska pripovijetka (Zbiór wiad. do antrop. kr. IX.).

2. Vitez čarobńak (elf). Sadržaj je sličan pređašńoj baladi, samo uvjet za postignuće nečesa (ruke, prijestola itd.) nije odgonetańe zagonetaka, već izvršivańe na oko nemogućih čina; junakińa je tu „mudra djevojka". Child spomińe osim engleskih balada ńemačke, keltsku, sredovječnu iz *Gesta Romanorum* (odio 64), lužičku [djevojka ima roditi sina i ostati djevojka; ona hoće, samo joj neka načine kolijevku bez sjekire i dr.], srpsku (Vuk. prip., br. 124: *Djevojka nadmudrila cara)*, litavsku, sibirsku, pa azijske (sanskrtske, tibetske, arapske). Karłowicz dodaje polske pjesmice i priče. [Pjesmica glasi: Šivaču, krojaču, slavni zanatniče, načini mi cipele od volovske rike (ili: od komarove kože); ja ću cipele načiniti, samo mi ti ispredi dretvu od drobnoga dažda (ili: od zobene slame); isprest ću, samo mi sašij sukńu od makova cvijeta; ja ću ...., samo mi nasteri postelu sred bistroga mora; ja ću postelu ...., samo ti lezi na ńu, a ne dotakni se je (ili: dođi do ńe na mlinskom kamenu).] U pripovijetkama sa zagonetkama nalazimo ove zagonetke: krojač služi osam novčića: s dva živi, dva pozajmluje, dva baca za plot, dva vraća; „kože triju srna"; što je najdraže, najmilije, najbrže (krivo: koń, žena, zec, — pravo: zemla, san, misao); od nemogućih čina spomińe se: iz kuhanih jaja neka se izlegu pilići; djevojka ima doći gospodarevu dvoru: ni rano ni kasno, ni dańu ni noću, jeduć i ne jeduć, ni bosa ni obuvena i dr.

3. Zao vitez na putu. Naslov ne odgovara sadržaju balade, a balada nije raširena. Sadržaj je u kratko ovo: Selak ide putem, sastane se s babom (vješticom, zlim duhom) i nadgovaraju se; selak brzo na sve nađe odgovor i ima zadńu riječ. U Slovjenâ, dodaje Karłowicz, nema ništa slična osim lužičke *připołdnice*, koja srpom skida ludima glave po polu *(od podneva* do prve ili druge ure), ako spa-

vaju, ili ako je ne umiju zabaviti. Ima i lužička poslovica za ļude, koji mnogo pitaju: „pita kao *připołdnica*".

4. Izabela i vitez vještac. Vitez — vještac (očevidno nekakvi zao duh) uzbudi zvukom svoga roga ļubav u lijepe kastelanke Izabele, uteče s ńom i hoće da je ubije na mjestu, gdje je već ubio sedam kraļevna. Ona ga bište, on usne, a ona ga ubije (u drugim ga versijama gurne u vodu, dok je okrenut od ńe, kad se svlači). K ovomu motivu broje i Vukovu pjesmu (I. 382). Child ne pristaje uz hipotesu (prof. S. Buggea): da se ta balada razvila od starozavjetne Judite i Holofernesa. —

Dr. Č. Zíbrt: *Priča o Žiškinoj koži* (543—548). Čini se, da je početak svih tendencijnih pričańa o Žiški (slavnom vođi Husitâ), pa tako i o bubńu, na koji je razapeta ńegova koža, izišao od Eneja Silvija (pape Pija II., 1405.—1464.), koji u svojoj češkoj povjesti (Hist. Bohemica, Hanoviae 1602) piše, da je Žiška pred smrt zaželio, da mu kožu oderu i na bubań razapnu. Povjest Eneja Silvija preveo je na češki Daniel Adam iz Veleslavina, a otuda je došla u narod. U XVII. i XVIII. vijeku često spomińu taj bubań, pače i s propovjedaonice. Kad su vojnici Fridrika II. osvojili Kladsko, poslaše mu i bubań sa Žiškinom kožom, a kad je to čuo Voltaire, napisao je o tom Fridriku (16. X. 1743.) list. Kronike češke ni historici ne znaju ništa o odirańu Žiškine kože.

Dr. Nadmorski: *Etnografijski odnošaji u Maćedoniji* (642—44). To je kratak izvadak iz članka Sp. Gopčevića „Die ethnographischen Verhältnisse Makedoniens und Altserbiens" (Petermann's Mittheilungen III. 1889) u kojem Gopčević tvrdi, da su Maćedonci Srbi, a na koncu predlaže, da se izabere komisija od jednoga Srbina, jednoga Bugarina i jednoga Nijemca, koji bi sudili.

A. Pleszczyński: *Koza* (649—651). Riječ *koza* ima u poļskom jeziku 12 značeńa, među ostalim znači i „*kremeni nožić* i uopće tanko kremeńe". *Kozik* je u XVI. vijeku značio *nož*, kojim su se ponajviše rezale kože (st. poļ. *koża*, danas *skóra)*, dakle *kozik* od *koża*. Pisac vidi u *kozi* (= nožić) prvi naziv noževa, koji su bili od kremena.

Władysław Weryho: *Spavajući vitezovi* (845—59). Poslije kratkoga citata iz Spencerova *Nacrta socijologije* o snu i smrti u prvotnoga čovjeka pripovijeda pisac redom priče raznih naroda o vladarima i junacima, koji nijesu umrli, već spavaju, da se opet probude, dođu na ovaj svijet i donesu narodu sreću. Poļaci to pričaju o sv. Jadvigi, Vladislavu Łokietku, Boleslavu Smjelom, Čarnieckom i o Janu Kanti. Gora, u kojoj spava Łokietek, zove se *bładnicka gora*, koju Tatrani zovu *blanicka* gora, a u ńoj spava zakleta vojska. U Češkoj ima gora *Blaník*, a poļska se nijedna gora tako ne zove, pa po tom sudi pisac, da je to ime uzeto od Čehâ. Moravci pričaju o snu Svetopukovu, Srbi o snu Kraļevića Marka, Rusi o carici Jeleni i buntovničkim vođama (Razinu, Pugačovu, Griški Otrepievu). a ima i litavska priča o vitezu, koji spava. Nijemci pričaju o ... m, Fridriku Barbarosi, Karlu V.; Francuzi o Mac-Mahor... ıru; Portugalci o Don Sebastijanu itd. O postanku ... i različito:

jedni ih drže za vjersku tradiciju, u kojoj su samo imena promijeńena, drugi vide u ńima simbol sunca, koje zimi spava (końi su oblaci), treći opet drže junake, koji spavaju, za prirodne pojave. Henrik Carnoy (*La Tradition* 1888) ne pristaje ni uz jedno od ovih mišļeńa, već drži, da im je korijen u mišļeńu: da su junaci nad našom ļudskom prirodom, pa da zato i ne umiru kao drugi ļudi. Pisac veli, da je u svakom od ovih mišļeńa dio istine, no „ipak je mišļeńe prvotnoga čovjeka, koje nije bilo vrsno razlučiti sna od smrti, glavni uzrok ovim pričama“ (s. 858). Zato i jest na početku citovao odlomak iz Spencera o snu i smrti. Na koncu govori o umjetničkoj obradbi ovoga motiva.

L. Kryzywicki: *Narodni običaji u uporednom osvijetļeńu.* (860—74). Žena (baba) kao zloslutnica. Nabrojivši mnogobrojne primjere, kako razni narodi gataju nesreću, ako sretnu ženu, nastoji pisac dokazati, da to vjerovańe ima svoj korijen u „diobi posla“: žena ne smije u ńekih naroda ni dirnuti muškoga posla, gdješto pod prijetńom kazni. U običaju, da žena treba da pokaže golo koļeno, pa susret s ńom ne će biti koban (u ńekim poļskim krajevima) sačuvala se djelomice „sloboda općeńa i izuzimańe djevojke iz običaja, koji obvezuje ženu“ (874). „Prestupak protiv diobe posla posvećene tradicijom — prestupak je vjerski .... dosta je pregledati Mojsijev zakon o „onečišćeńu moralnom, koje nastaje dodirom žene za vrijeme itd.“ (872—3). Od „diobe posla“ do Mojsijeva zakona o „nečistoj ženi“ ogroman je skok, a piscu nije uspjelo, da pokaže ikaki drugi prijelaz.

Lud. Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie pod redakciją Dra. *Antoniego Kaliny.* We Lwowie. Rok I. 1895, r. II. 1896, r. III. 1897. Adres redakcyi: ulica Zimorowicza 7.

Prvi je godišńak izašao u 9 sveščića s ovim sadržajem znatnijih članaka. U „Uvodnoj riječi“ (I. 1. 1—4) kaže *Redakcija,* da se je mjeseca veļače 1895. g. osnovalo u Lavovu društvo, kojemu je po statutima cijeļ „znanstveno istraživańe poļskoga naroda (puka, „ludu“) i susjedâ, pa rasprostrańivańe sabranih o ńem vijesti“. Društvo se podijelilo na odio 1. arheologijski, 2. antropologijski, 3. geografijski, 4. jezikoznanstveni, 5. kńiževni, 6. glazbeni, 7. obrtni i 8. socijologijski. Obraćajući se Uredništvo na općinstvo kaže, da danas, gdje se svuda čuje geslo: narod, poboļšańe materijalnoga ńegova života, treba početi od temeļa, a to je poznavańe naroda. Uz ovu praktičnu cijeļ ima i druga: da se ojači tvrđa narodnosti protiv kosmopolitskih struja. Kratki nagovor općinstva svršuje Uredništvo lijepim stihovima Mickiewicza o narodnoj pjesmi:

W tobie lud chowa *(čuva)* broń *(oružje)* swego rycerza *(junaka)*,
Swych *(svojih)* myśli przędzę *(pređu)* i swych uczuć *(čuvstava)* kwiaty *(cvijeće)*.

U članku „*Najnovije struje u narodoznanstvu*“ (4—16) razlaže Dr. Iwan Franko pojam „naroda“ i narodoznanstva. Kratki je ovaj člančić napisan jasno, lijepo i objektivno i priznaje, što se priznati mora, i struji migracijozno-historijskoj i antropologijskoj, i ako se čini, da mu je više po voļi prva. [Svega, što piše o „narodu“ i narodo-

znanstvu, ne bismo potpisali. Naročito držimo, da pisac ide predaleko, kad kaže (str. 7), da će se „današńe naše „„najsvetije““ vjerovańe i uvjereńe“ za ńeko vrijeme traktovati tako, kako danas narodoznanci traktuju narodno praznovjerje. Po tom se vidi ujedno, da se po piščevu mnijeńu narodna kultura razlikuje od kulture uopće samo relativno, pa je zato posve jasno, što i pisac upotrebļuje za „narod“ komparativnu oznaku: „niži slojevi“ (str. 5.): vidi se, kako je teško i samim istraživačima narodne kulture zaboraviti na svoju kulturnu visinu. Dakako da se do ovakoga mišļeńa mora doći, kad se govori n. pr. o „narodnoj geografiji“ i ńekoj drugoj, pravoj, znanstvenoj geografiji. To je krivo. Nauka je jedna, jer je i istina samo jedna, pa nema dvije geografije, medicine itd. A ono, što zovu n. pr. „narodnom“ geografijom, nije nikakva geografija, ako se ne slaže sa znanstvenom geografijom: ono je vjerovańe, pomišļańe, ili što drugo, što nema s geografijom ništa zajedničkoga, tu ni riječ geografija nije na svome mjestu. No ako je nauka, znańe jedno, i to svagdje i u svih naroda, — nije jedna posvuda kultura; znańe podnosi relativnost, može biti u ovoga naroda uopće veće, a u onoga mańe, — ali kultura je apsolutna: kakva je, takva je, — cijela je u svojoj osobitosti, tako da se kultura jednoga naroda ne može, u znanosti ne smije stavļati nad koju, ili pod koju drugu. Zato je krivo, kad se o narodu govori, da je „niži“ sloj, a misli se ńegova kultura; zato je kriva skepsa, koja dopušta, da je sadašńe naše uvjereńe, koliko je osnovano na znanosti, upravo tako himera, kako — posve naravski — ļudi jedne kulture drže pojave druge kulture himerama. Stvar je u ostalom nešto zamašnija, a da bi se mogla iscrpsti u kratkoj bilješci.]

Jan Karłowicz govori u bilješćici (str. 16—19) o „*grobnoj daski*“: leži na „(grobowéj) desce“ znači: umro je; to je posve prirodno, kad mrtvaca postavļaju na daske (odar, skolke). U uvodu dovađa pisac poļsku frazu „daj mi święty spokój“ (sveti mir) — u svezu s *treuga Dei*; to nije potrebno: mi velimo „mir božji“, a svakome je jasno, da tu ne treba misliti ni na što drugo do na „mir božji“, koji se toliko spomińe u crkvenim molitvama; naprotiv je zgodno protumačeno, što Poļaci govore, da svece (svetkovine) „ophađaju“ (mi ih „obdržavamo“ ili „svetkujemo“): prije se zbiļa ophađalo, što se je častilo, a i danas naše prošteńarke i prošteńari „ophađaju“ pješice, na koļenima, a i na kolima.

Strzelecki Adolf: *Iz povjesti prvotne obiteļi.* (I. 33—45, 65—78). Poslije ńekoliko općenitih riječi o razvoju civilizacije, koja, veli, kao ni priroda, ne pozna skoka, govori se o izvorima za ńezino izučavańe (1. posredna, ili neposredna svjedočanstva iz vremena prvotnoga čovjeka; 2. ostatci predhistorijskoga doba; 3. vjerovańa, običaji i uredbe kasnijih vremena; 4. vijesti o savremenim ļudima, koji su na najnižem stupńu civilizacije) i prelazi se (str. 56) na samu stvar. Sviase učeńaci slažu u tom, da bračne uredbe nije bilo u prvotnom društvu, da je u „prvotnoj hordi“ svaka žena bila zajedničko vlasništvo svih muškaraca. Za svjedoka zove pisac Lubbocka, Mac-Lennana, Bachofena, koji je prvi otkrio tragove rodstva po materi (matriarhat), Morgana,

koji je pokazao, kako se prvobitna „horda“ ograničila, pa tako nastala t. zv. „rodoskvrnska obitel“: muškarci su imali više ženâ, žene više muškaraca, a sve su to bila braća i sestre; iz te se obiteli razvila „svatska (svojatska) obitel“: više braće uzima više tuđih sestara za zajedničke žene. Nesuglasicama učeńakâ u tom pitańu krivo je to, što se svi ne drže jedne definicije braka. Pisac prima Westermarckovu definiciju, koji brak definuje „kao više, ili mańe trajnu svezu između muža i žene, koja traje i poslije dolaska potomstva na svijet“, pa prelazi na brak u životińâ dokazujući primjerima, kako samci u životińâ traže samo jednu samicu. Pisac (s Darwinom i Spencerom, a protiv Hellwalda) zaklučuje po tom, što majmuni živu većinom u monogamiji, da je i prvotni čovjek tako živio. Pomažući se dale istraživańima K. Kautskoga (koji je ustao protiv Morgana), Spencera (koji je također protiv teorije o labavoj bračnoj svezi u prvotnoga čovjeka), Hellwalda (koji nije ni ovamo, ni onamo, već misli, da je u prvo vrijeme vladala i monogamija, i poligamija, i poliandrija), Lipperta (koji dokazuje, da je samo briga za hranu natjerala žene, da prisile muškarce, neka se za ńih brinu), Gumplowicza (koji je za matriarhat), Dorguna, Friedrichsa i Westermarcka (pristaša monogamijske teorije) skupla (str. 72) sve u jedno, a to je: da putene sveze u prvotnoga čovjeka nijesu bile labave; žena, najprije slobodna, birala je muža i postajala ńegovo vlasništvo, a on ju morao hraniti i braniti; rodstvo po materi nastalo je poslije obiteli, kojoj je bio otac glava, a nije nastalo poradi nemogućnosti rodstva po ocu. Pisac ne će narivavati svoga mišleńa nikome, ali je uvjeren, da je stvarańu obiteli pomagala ne samo lubav među roditelima i djecom, već i lubav među mužem i ženom, koju većina učeńaka prvotnome čovjeku poriče, držeći, da se javila tek u civilizovanom svijetu (str. 77—78).

Dr. K. Mátyás: *Poklade* („zapust“), *pepelnica, Uskrs.* Ńekoliko nar. običaja u Tarnobrzeskom (str. 46—52, 79—89; običaji su ovi u mnogom slični našima).

Dr. A. Kalina: *O azijskim narodima i ńihovoj pradomovini* (str. 97—115). To je samo kronologijski prijegled teorijâ o tom pitańu do Schradera.

Dr. Iw. Franko tumači (str. 115—119) izvor i u nas poznatih riječi: *pasja krv* i *pasja vjera.* O prvoj je riječi pisao u „Wisli“, VI. 745 i dale, a ovdje samo ponavla (spomenuvši, kako je pas bio najprije poštovana, a kasnije pogrdna životińa), kako se u „Gesta Rom.“ nazivlu Mađari „progenies canina“, pasji skot. Mnogo je zanimliviji historijski izvor riječi *pasja vjera.* U vizantijskih pisaca X. i XI. stoleća ima pripovijest o ńekom armenskom krivovjercu Sergiju, koji je imao psa imenom „Arcyurion“ (a tako Armeni zovu pokladni post). Taj bi pas učenicima Sergijevim javlao dolazak učitelev, pa kad je jednom na takom putu vuk psa zaklao i pojeo, postio je Sergij čitav tjedan, — a otuda — ime tomu armenskomu postu. Pripovijest je ta došla i u slovjenske crkvene kńige istočne crkve. Pisac je sam izdao tri rukopisa te pripovijesti iz XVI., XVII. i XVIII. stoleća.

E. Kolbuszowski: *Biļe u narodnom vjerovańu* (str. 119—123). Govori o bazi (bazgu); po nar. vjerovańu ne smije se baza sjeći ni presađivati, jer u ńoj živi ńekaki duh.

E. K.: *Zvijezde i gļive u nar. pripovijedańu* (168—178, 197—207).

Dr. Kaz. J. Gorzycki: *O etnijskoj antropologiji* (225—244). Ovo je kratak prijegled na osnovu djela: L. Krzywicki: *Ludy*. Zarys antropologii etnicznej. Warszawa. 1893. Koliko bi i bilo potrebno za orijentaciju mlađih naših budućih suradnika, da ovaj prijegled barem priopćimo, ne možemo ni to.

Iz II. godišńaka „*Luda*“ spomińemo ove rasprave od Jana Witorta: *Jus primae noctis*. (Str. 97—115). Na prvih 11 str. govori pisac uopće o putenoj svezi, dokazujući, da je u staro vrijeme vladao u tom neograničeni nered, „promiscuité“, a tomu nalazi tragova i u današńim običajima; onda spomińe polemiku o tom pitańu, a na str. 110 prelazi na stvar i dokazuje, da je to „pravo“ zbiļa postojalo u Švicarskoj, Engleskoj, Kataloniji i Francuskoj; za slovjenske se zemļe samo nagađa. Na str. 115. tvrdi, da se iz svega toga (vaļda iz toga, što to pravo postoji na otocima Marijanskim, Andamanskim, u južnoj Americi „i t. d.“, i što je — po Herodotu — postojalo u ńekoga plemena lidijskoga) vidi, da to „pravo“ nije plod feudalizma. [No to je trebalo dokazati. Po našem sudu ovo „pravo“ nema nikake sveze sa starim običajima, ono je u Evropi nova stvar, jedno od mnogih nasiļa, što su ih gospoda prema narodu proglasila svojim „pravom“.] *Prinos k povjesti obiteļi* (levirat). (Str. 292—304.) *Nekoliko riječi o „svekrovstvu“*, biļeške k članku Dra I. Franka: „Tragovi „snohačestva“ u našim gorama“, u časopisu „Žytie i słovo“, 1895). Pisac pobija (Frankovo) mišļeńe, da bi „snohačestva“ (svekar živi sa snahom) bilo u drugih Slovjena osim u Veliko-Rusa, naprotiv svom silom hoće da dokaže, kako ga ima u Rusâ. Ne razumijemo toga, osobito u svezi s predašńim člankom piščevim o „jus primae noctis“: rašireno „snohačestvo“ kao običaj išlo bi u prilog ńegovoj tvrdńi o onom „jusu“. Nas piščevi dokazi za „snohačestvo“ u Rusâ uvjeravaju o protivnom, da je na ime „snohačestvo“ iznimka i protiv običaja. Uzmimo samo jednu poslovicu: „Smałčivaj, nevêstka, — sarafan kuplju“ (Šuti, nevjestice, kupit ću ti sarafan [sukńu])! Kad bi to bio običaj (što je običaj, to je dopušteno), — zar bi snaha morala mučati o tom, što je stara kļusina napastuje? Ono tumačeńe prikrivańa mlade kod svadbe ima drugo značeńe, kako se vidi iz našega „*Zbornika*“ (str. 450).

J. Polívka: *Mi tri brata*. (Odlomak studijâ o nar. pripovijetkama. Str. 9—18). Pisac priopćuje versije raznih naroda (franc., talij., ńem., slovenske [Slov. Glasn., 1864. str. 314, „Kres“ IV. 1884, str. 611 sl.], mağ., litavsku) poznate i u nas pripovijetke o troje braće, što su pošli po svijetu, da se nauče govoriti, pa su naučili samo ovo: „Mi tri brata. Za novce. To je dobro“. Nađu ubijena čovjeka, pitaju ih, tko ga je ubio, a oni odgovaraju: „Mi tri brata“ itd.

U III. (1897) su godišńaku ove znatnije rasprave: Jan Witek: *Antisemitisam u narodnim šalama i pripovijetkama.* (Str. 46—49. To je ńekoliko stihova i šalâ u nar. govoru.)

Jan Witort: *Etnografija i najnovije kńiževne studije.* (Str. 213—224). Ovo je kratak izvadak iz glasovitoga djela Hutchesona Macaulaya Posneta: *Uporedna kńiževnost* i Ch. Letourneaua: *L'évolution littéraire dans les diverses races humaines.* Pisac drži, da su ova dva djela o kńiževnoj povjesti u uskoj svezi s etnografijom. Piscu nije pošlo za rukom, da jasno pokaže barem glavne misli u ńima.

Етнографичний Збирник. Видає *Наукове товариство імени Шевченка.* Том III. *Етнографичні материяли с угорскоі Руси.* Зибрав Володимир Гнатюк. Том. I. Легенди і новелї. У Львові, 1897. 8⁰. XX. 236.

U predgovoru se kaže, da je sabirač sabrao ovu građu putujući pješice po ugarskoj Rusiji god. 1895—1896. Građu će podijeliti u dvoje: u prvom su dijelu „legende (str. 1—124) i novele“ (str. 127—234), a u drugom će biti „казки, анегдоти, байки і оповиданя історичні“. Drugomu će se svesku dodati dodatak paralelâ, kazalo i rječničić. U predgovoru se kaže među ostalim, da je sabirač opazio tri glavna narječja ruska u ugarskoj Rusiji: u jednom se promijenilo starorusko *o* u *i*, (пін стіл), u drugom u *ü* (sabirač to označuje sa *ö*, ali kaže, da se izgovara kao ńem. *ü*: (пüн, стüл), u trećem u *u* (пун, стул); prvo se od ovih narječja dotiče Galicije i Bukovine, treće se dotiče Mağara i Rumuńa, a drugo je među ovima. Potańih granica sabirač ne zna.

Što ovoj zbirci podaje veliku vrijednost za nauku, to su dodane paralele priopćene u ńoj građe, i to ne samo paralele slovjenskih, nego i drugih evropskih naroda, pače i paralele iz apokrifa, Gesta Romanorum, Tisuć i jedne noći itd. Od zbiraka naših pripovijedaka podane su paralele iz Kraussove zbirke: Sag. u. Märch. d. Südsl. I. II., a za vrijeme tiskańa upotrebio je još Vukove i Vrčevićeve pripovijetke, no paralele će se iz ovih zbiraka podati većim dijelom u II. svesku. U svem je podano paralelâ iz šezdeset i šest djelâ i zbiraka! K tomu je dodano još, tko je pripovijetku naučno obradio! Ńeke je paralele dodao dr. Ivan Franko.

Ovo je, što mi znamo, u novije vrijeme, jedna od najboļih i najbogatijih zbiraka slovjenskih nar. pripovijedaka.

Zeitschrift des Vereines für Volkskunde. *Neue Folge der Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, begründet von M. Lazarus und H. Steinthal.* Im Auftrage des Vereines herausgegeben von Karl Weinhold. VII. (1—4). Berlin, 1897, lex. 466.

Mnogi članci u ovom izdańu, što se u kazalu zovu raspravama, nijesu nego građa. Tako ima građe i u „Sitnim prilozima“ („Kleine Mittheilungen). U ovom je godišńaku govora o svadbi, narodnom liječeńu, vješticama, običajima uopće, o božićnim običajima, dječjim igrama, pripovijetkama itd. iz raznih krajeva. Među raspravama

vaju, ili ako je ne umiju zabaviti. Ima i lužička poslovica za ļude, koji mnogo pitaju: „pita kao *připołdnica*".

4. Izabela i vitez vještac. Vitez — vještac (očevidno nekakvi zao duh) uzbudi zvukom svoga roga ļubav u lijepe kastelanke Izabele, uteče s ńom i hoće da je ubije na mjestu, gdje je već ubio sedam kraļevna. Ona ga bište, on usne, a ona ga ubije (u drugim ga versijama gurne u vodu, dok je okrenut od ńe, kad se svlači). K ovomu motivu broje i Vukovu pjesmu (I. 382). Child ne pristaje uz hipotesu (prof. S. Buggea): da se ta balada razvila od starozavjetne Judite i Holofernesa. —

Dr. Č. Zíbrt: *Priča o Žiškinoj koži* (543—548). Čini se, da je početak svih tendencijnih pričańa o Žiški (slavnom vođi Husitâ), pa tako i o bubńu, na koji je razapeta ńegova koža, izišao od Eneja Silvija (pape Pija II., 1405.—1464.), koji u svojoj češkoj povjesti (Hist. Bohemica, Hanoviae 1602) piše, da je Žiška pred smrt zaželio, da mu kožu oderu i na bubań razapnu. Povjest Eneja Silvija preveo je na češki Daniel Adam iz Veleslavina, a otuda je došla u narod. U XVII. i XVIII. vijeku često spomińu taj bubań, pače i s propovjedaonice. Kad su vojnici Fridrika II. osvojili Kladsko, poslaše mu i bubań sa Žiškinom kožom, a kad je to čuo Voltaire, napisao je o tom Fridriku (16. X. 1743.) list. Kronike češke ni historici ne znaju ništa o odirańu Žiškine kože.

Dr. Nadmorski: *Etnografijski odnošaji u Maćedoniji* (642—44). To je kratak izvadak iz članka Sp. Gopčevića „Die ethnographischen Verhältnisse Makedoniens und Altserbiens" (Petermann's Mittheilungen III. 1889) u kojem Gopčević tvrdi, da su Maćedonci Srbi, a na koncu predlaže, da se izabere komisija od jednoga Srbina, jednoga Bugarina i jednoga Nijemca, koji bi sudili.

A. Pleszczyński: *Koza* (649—651). Riječ *koza* ima u poļskom jeziku 12 značeńa, među ostalim znači i „*kremeni nožić* i uopće tanko kremeńe". *Kozik* je u XVI. vijeku značio *nož*, kojim su se ponajviše rezale kože (st. poļ. *koża*, danas *skóra)*, dakle *kozik* od *koża*. Pisac vidi u *kozi* (= nožić) prvi naziv noževa, koji su bili od kremena.

Władysław Weryho: *Spavajući vitezovi* (845—59). Poslije kratkoga citata iz Spencerova *Nacrta socijologije* o snu i smrti u prvotnoga čovjeka pripovijeda pisac redom priče raznih naroda o vladarima i junacima, koji nijesu umrli, već spavaju, da se opet probude, dođu na ovaj svijet i donesu narodu sreću. Poļaci to pričaju o sv. Jadvigi, Vladislavu Łokietku, Boleslavu Smjelom, Čarnieckom i o Janu Kanti. Gora, u kojoj spava Łokietek, zove se *błądnicka gora*, koju Tatrani zovu *blanicka* gora, a u ńoj spava zakleta vojska. U Češkoj ima gora *Blaník*, a poļska se nijedna gora tako ne zove, pa po tom sudi pisac, da je to ime uzeto od Čehâ. Moravci pričaju o snu Svetopukovu, Srbi o snu Kraļevića Marka, Rusi o carici Jeleni i buntovničkim vođama (Razinu, Pugačovu, Griški Otrepjevu), a ima i litavska priča o vitezu, koji spava. Nijemci pričaju o Karlu Velikom, Fridriku Barbarosi, Karlu V.; Francuzi o Mac-Mahonu, Rolandu, Arturu; Portugalci o Don Sebastijanu itd. O postanku se tih priča misli različito:

jedni ih drže za vjersku tradiciju, u kojoj su samo imena promijeńena, drugi vide u ńima simbol sunca, koje zimi spava (końi su oblaci), treći opet drže junake, koji spavaju, za prirodne pojave. Henrik Carnoy (*La Tradition* 1888) ne pristaje ni uz jedno od ovih mišleńa, već drži, da im je korijen u mišleńu: da su junaci nad našom ludskom prirodom, pa da zato i ne umiru kao drugi ludi. Pisac veli, da je u svakom od ovih mišleńa dio istine, no „ipak je mišleńe prvotnoga čovjeka, koje nije bilo vrsno razlučiti sna od smrti, glavni uzrok ovim pričama“ (s. 858). Zato i jest na početku citovao odlomak iz Spencera o snu i smrti. Na koncu govori o umjetničkoj obradbi ovoga motiva.

L. Kryzywicki: *Narodni običaji u uporednom osvijetleńu.* (860—74). Žena (baba) kao zloslutnica. Nabrojivši mnogobrojne primjere, kako razni narodi gataju nesreću, ako sretnu ženu, nastoji pisac dokazati, da to vjerovańe ima svoj korijen u „diobi posla“: žena ne smije u ńekih naroda ni dirnuti muškoga posla, gdješto pod prijetńom kazni. U običaju, da žena treba da pokaže golo kolено, pa susret s ńom ne će biti koban (u ńekim polskim krajevima) sačuvala se djelomice „sloboda općeńa i izuzimańe djevojke iz običaja, koji obvezuje ženu“ (874). „Prestupak protiv diobe posla posvećene tradicijom — prestupak je vjerski .... dosta je pregledati Mojsijev zakon o „onečišćeńu moralnom, koje nastaje dodirom žene za vrijeme itd.“ (872—3). Od „diobe posla“ do Mojsijeva zakona o „nečistoj ženi“ ogroman je skok, a piscu nije uspjelo, da pokaže ikaki drugi prijelaz.

Lud. Organ towarzystwa ludoznawczego we Lwowie pod redakcją Dra. *Antoniego Kaliny.* We Lwowie. Rok I. 1895, r. II. 1896, r. III. 1897. Adres redakcyi: ulica Zimorowicza 7.

Prvi je godišńak izašao u 9 sveščića s ovim sadržajem znatnijih članaka. U „Uvodnoj riječi“ (I. 1. 1—4) kaže *Redakcija,* da se je mjeseca velače 1895. g. osnovalo u Lavovu društvo, kojemu je po statutima ciјel „znanstveno istraživańe polskoga naroda (puka, „ludu“) i susjedâ, pa rasprostrańivańe sabranih o ńem vijesti“. Društvo se podijelilo na odio 1. arheologijski, 2. antropologijski, 3. geografijski, 4. jezikoznanstveni, 5. kńiževni, 6. glazbeni, 7. obrtni i 8. socijologijski.

Obraćajući se Uredništvo na općinstvo kaže, da danas, gdje se svuda čuje geslo: narod, pobolšańe materijalnoga ńegova života, treba početi od temela, a to je poznavańe naroda. Uz ovu praktičnu ciјel ima i druga: da se ojači tvrđa narodnosti protiv kosmopolitskih struja. Kratki nagovor općinstva svršuje Uredništvo lijepim stihovima Mickiewicza o narodnoj pjesmi:

W tobie lud chowa *(čuva)* broń *(oružje)* swego rycerza *(junaka),*
Swych *(svojih)* myśli przędzę *(pređu)* i swych uczuć *(čuvstava)* kwiaty *(cvijeće).*

U članku „*Najnovije struje u narodoznanstvu*“ (4—16) razlaže Dr. Iwan Franko pojam „naroda“ i narodoznanstva. Kratki je ovaj člančić napisan jasno, lijepo i objektivno i priznaje, što se priznati mora, i struji migracijozno-historijskoj i antropologijskoj, i ako se čini, da mu je više po voli prva. [Svega, što piše o „narodu“ i narodo-

znanstvu, ne bismo potpisali. Naročito držimo, da pisac ide predaleko, kad kaže (str. 7), da će se „današńe naše „„najsvetije““ vjerovańe i uvjereńe“ za ńeko vrijeme traktovati tako, kako danas narodoznanci traktuju narodno praznovjerje. Po tom se vidi ujedno, da se po piščevu mnijeńu narodna kultura razlikuje od kulture uopće samo relativno, pa je zato posve jasno, što i pisac upotrebłuje za „narod“ komparativnu oznaku: „niži slojevi“ (str. 5.): vidi se, kako je teško i samim istraživačima narodne kulture zaboraviti na svoju kulturnu visinu. Dakako da se do ovakoga mišłeńa mora doći, kad se govori n. pr. o „narodnoj geografiji“ i ńekoj drugoj, pravoj, znanstvenoj geografiji. To je krivo. Nauka je jedna, jer je i istina samo jedna, pa nema dvije geografije, medicine itd. A ono, što zovu n. pr. „narodnom“ geografijom, nije nikakva geografija, ako se ne slaže sa znanstvenom geografijom: ono je vjerovańe, pomišłańe, ili što drugo, što nema s geografijom ništa zajedničkoga, tu ni riječ geografija nije na svome mjestu. No ako je nauka, znańe jedno, i to svagdje i u svih naroda, — nije jedna posvuda kultura; znańe podnosi relativnost, može biti u ovoga naroda uopće veće, a u onoga mańe, — ali kultura je apsolutna: kakva je, takva je, — cijela je u svojoj osobitosti, tako da se kultura jednoga naroda ne može, u znanosti ne smije stavłati nad koju, ili pod koju drugu. Zato je krivo, kad se o narodu govori, da je „niži“ sloj, a misli se ńegova kultura; zato je kriva skepsa, koja dopušta, da je sadašńe naše uvjereńe, koliko je osnovano na znanosti, upravo tako himera, kako — posve naravski — łudi jedne kulture drže pojave druge kulture himerama. Stvar je u ostalom nešto zamašnija, a da bi se mogla iscrpsti u kratkoj bilešci.]

Jan Karłowicz govori u bilěščici (str. 16—19) o „*grobnoj daski*“: leži na „(grobowéj) desce“ znači: umro je; to je posve prirodno, kad mrtvaca postavłaju na daske (odar, skolke). U uvodu dovađa pisac połsku frazu „daj mi święty spokój“ (sveti mir) — u svezu s *treuga Dei;* to nije potrebno: mi velimo „mir božji“, a svakome je jasno, da tu ne treba misliti ni na što drugo do na „mir božji“, koji se toliko spomińe u crkvenim molitvama; naprotiv je zgodno protumačeno, što Połaci govore, da svece (svetkovine) „opchađaju“ (mi ih „obdržavamo“ ili „svetkujemo“): prije se zbiła ophađalo, što se je častilo, a i danas naše proošteńarke i prošteńari „ophađaju“ pješice, na kołenima, a i na kolima.

Strzelecki Adolf: *Iz povjesti prvotne obitełi.* (I. 33—45, 65—78). Poslije ńekoliko općenitih riječi o razvoju civilizacije, koja, veli, kao ni priroda, ne pozna skoka, govori se o izvorima za ńezino izučavańe (1. posredna, ili neposredna svjedočanstva iz vremena prvotnoga čovjeka; 2. ostatci predhistorijskoga doba; 3. vjerovańa, običaji i uredbe kasnijih vremena; 4. vijesti o savremenim łudima, koji su na najnižem stupńu civilizacije) i prelazi se (str. 56) na samu stvar. Svi se učeńaci slažu u tom, da bračne uredbe nije bilo u prvotnom društvu, da je u „prvotnoj hordi“ svaka žena bila zajedničko vlasništvo svih muškaraca. Za svjedoka zove pisac Lubbocka, Mac Lennana, Bachofena, koji je prvi otkrio tragove rodstva po materi (matriarhat), Morgana,

koji je pokazao, kako se prvobitna „horda" ograničila, pa tako nastala t. zv. „rodoskvrnska obitel": muškarci su imali više ženâ, žene više muškaraca, a sve su to bila braća i sestre; iz te se obiteli razvila „svatska (svojatska) obitel": više braće uzima više tuđih sestara za zajedničke žene. Nesuglasicama učeńakâ u tom pitańu krivo je to, što se svi ne drže jedne definicije braka. Pisac prima Westermarckovu definiciju, koji brak definuje „kao više, ili mańe trajnu svezu između muža i žene, koja traje i poslije dolaska potomstva na svijet", pa prelazi na brak u životińâ dokazujući primjerima, kako samci u životińâ traže samo jednu samicu. Pisac (s Darwinom i Spencerom, a protiv Hellwalda) zakļučuje po tom, što majmuni živu većinom u monogamiji, da je i prvotni čovjek tako živio. Pomažući se daļe istraživańima K. Kautskoga (koji je ustao protiv Morgana), Spencera (koji je također protiv teorije o labavoj bračnoj svezi u prvotnoga čovjeka), Hellwalda (koji nije ni ovamo, ni onamo, već misli, da je u prvo vrijeme vladala i monogamija, i poligamija, i poliandrija), Lipperta (koji dokazuje, da je samo briga za hranu natjerala žene, da prisile muškarce, neka se za ńih brinu), Gumplowicza (koji je za matriarhat), Dorguna, Friedrichsa i Westermarcka (pristaša monogamijske teorije) skupļa (str. 72) sve u jedno, a to je: da putene sveze u prvotnoga čovjeka nijesu bile labave; žena, najprije slobodna, birala je muža i postajala ńegovo vlasništvo, a on ju morao hraniti i braniti; rodstvo po materi nastalo je poslije obiteli, kojoj je bio otac glava, a nije nastalo poradi nemogućnosti rodstva po ocu. Pisac ne će narivavati svoga mišļeńa nikome, ali je uvjeren, da je stvarańu obiteli pomagala ne samo ļubav među roditeļima i djecom, već i ļubav među mužem i ženom, koju većina učeńaka prvotnome čovjeku poriče, držeći, da se javila tek u civilizovanom svijetu (str. 77—78).

Dr. K. Mátyás: *Poklade* („zapust"), *pepelnica, Uskrs.* Ńekoliko nar. običaja u Tarnobrzeskom (str. 46—52, 79—89; običaji su ovi u mnogom slični našima).

Dr. A. Kalina: *O azijskim narodima i ńihovoj pradomovini* (str. 97—115). To je samo kronologijski prijegled teorijâ o tom pitańu do Schradera.

Dr. Iw. Franko tumači (str. 115—119) izvor i u nas poznatih riječi: *pasja krv* i *pasja vjera.* O prvoj je riječi pisao u „Wisłi", VI. 745 i daļe, a ovdje samo ponavļa (spomenuvši, kako je pas bio najprije poštovana, a kasnije pogrdna životińa), kako se u „Gesta Rom." nazivļu Mađari „progenies canina", pasji skot. Mnogo je zanimļiviji historijski izvor riječi *pasja vjera.* U vizantijskih pisaca X. i XI. stoļeća ima pripovijest o ńekom armenskom krivovjercu Sergiju, koji je imao psa imenom „Arcyurion" (a tako Armeni zovu pokladni post). Taj bi pas učenicima Sergijevim javļao dolazak učiteļev, pa kad je jednom na takom putu vuk psa zaklao i pojeo, postio je Sergij čitav tjedan, — a otuda — ime tomu armenskomu postu. Pripovijest je ta došla i u slovjenske crkvene kńige istočne crkve. Pisac je sam izdao tri rukopisa te pripovijesti iz XVI., XVII. i XVIII. stoļeća.

E. Kolbuszowski: *Bile u narodnom vjerovańu* (str. 119—123). Govori o bazi (bazgu); po nar. vjerovańu ne smije se baza sjeći ni presađivati, jer u ńoj živi ńekaki duh.

E. K.: *Zvijezde i glive u nar. pripovijedańu* (168—178, 197—207).

Dr. Kaz. J. Gorzycki: *O etnijskoj antropologiji* (225—244). Ovo je kratak prijegled na osnovu djela: L. Krzywicki: *Ludy*. Zarys antropologii etnicznej. Warszawa. 1893. Koliko bi i bilo potrebno za orijentaciju mlađih naših budućih suradnika, da ovaj prijegled barem priopćimo, ne možemo ni to.

Iz II. godišńaka „*Luda*“ spomińemo ove rasprave od Jana Witorta: *Jus primae noctis*. (Str. 97—115). Na prvih 11 str. govori pisac uopće o putenoj svezi, dokazujući, da je u staro vrijeme vladao u tom neograničeni nered, „promiscuité“, a tomu nalazi tragova i u današńim običajima; onda spomińe polemiku o tom pitańu, a na str. 110 prelazi na stvar i dokazuje, da je to „pravo“ zbila postojalo u Švicarskoj, Engleskoj, Kataloniji i Francuskoj; za slovjenske se zemle samo nagađa. Na str. 115. tvrdi, da se iz svega toga (valda iz toga, što to pravo postoji na otocima Marijanskim, Andamanskim, u južnoj Americi „i t. d.“, i što je — po Herodotu — postojalo u ńekoga plemena lidijskoga) vidi, da to „pravo“ nije plod feudalizma. [No to je trebalo dokazati. Po našem sudu ovo „pravo“ nema nikake sveze sa starim običajima, ono je u Evropi nova stvar, jedno od mnogih nasila, što su ih gospoda prema narodu proglasila svojim „pravom“.] *Prinos k povjesti obiteli* (levirat). (Str. 292—304.) *Nekoliko riječi o „svekrovstvu“*, bilješke k članku Dra I. Franka: „Tragovi „snohačestva“ u našim gorama“, u časopisu „Żytie i słovo“, 1895). Pisac pobija (Frankovo) mišleńe, da bi „snohačestva“ (svekar živi sa snahom) bilo u drugih Slovjena osim u Veliko-Rusa, naprotiv svom silom hoće da dokaže, kako ga ima u Rusâ. Ne razumijemo toga, osobito u svezi s prеđašńim člankom piščevim o „jus primae noctis“: rašireno „snohačestvo“ kao običaj išlo bi u prilog ńegovoj tvrdńi o onom „jusu“. Nas piščevi dokazi za „snohačestvo“ u Rusâ uvjeravaju o protivnom, da je na ime „snohačestvo“ iznimka i protiv običaja. Uzmimo samo jednu poslovicu: „Smałčivaj, nevêstka, — sarafan kuplju“ (Šuti, nevjestice, kupit ću ti sarafan [sukńu])! Kad bi to bio običaj (što je običaj, to je dopušteno), — zar bi snaha morala mučati o tom, što je stara klusina napastuje? Ono tumačeńe prikrivańa mlade kod svadbe ima drugo značeńe, kako se vidi iz našega „*Zbornika*“ (str. 450).

J. Polívka: *Mi tri brata*. (Odlomak studijâ o nar. pripovijetkama. Str. 9—18). Pisac priopćuje versije raznih naroda (franc., talij., ńem., slovenske [Slov. Glasn., 1864. str. 314, „Kres“ IV. 1884, str. 611 sl.], mađ., litavsku) poznate i u nas pripovijetke o troje braće, što su pošli po svijetu, da se nauče govoriti, pa su naučili samo ovo: „Mi tri brata. Za novce. To je dobro“. Nađu ubijena čovjeka, pitaju ih, tko ga je ubio, a oni odgovaraju: „Mi tri brata“ itd.

U III. (1897) su godišńaku ove znatnije rasprave: Jan Witek: *Antisemitizam u narodnim šalama i pripovijetkama.* (Str. 46—49. To je ńekoliko stihova i šalâ u nar. govoru.)

Jan Witort: *Etnografija i najnovije kńiževne studije.* (Str. 213—224). Ovo je kratak izvadak iz glasovitoga djela Hutchesona Macaulaya Posneta: *Uporedna kńiževnost* i Ch. Letourneaua: *L'évolution littéraire dans les diverses races humaines.* Pisac drži, da su ova dva djela o kńiževnoj povjesti u uskoj svezi s etnografijom. Piscu nije pošlo za rukom, da jasno pokaže barem glavne misli u ńima.

Етнографичний Збирник. Видав *Наукове товариство імени Шевченка.* Том III. *Етнографичні матеріяли с угорскоі Руси.* Зибрав Володимир Гнатюк. Том. I. Легенди і новелї. У Львові, 1897. 8°. XX. 236.

U predgovoru se kaže, da je sabirač sabrao ovu građu putujući pješice po ugarskoj Rusiji god. 1895—1896. Građu će podijeliti u dvoje: u prvom su dijelu „legende (str. 1—124) i novele“ (str. 127—234), a u drugom će biti „казки, анегдоти, байки і оповиданя історичні“. Drugomu će se svesku dodati dodatak paralelâ, kazalo i rječničić. U predgovoru se kaže među ostalim, da je sabirač opazio tri glavna narječja ruska u ugarskoj Rusiji: u jednom se promijenilo starorusko *o* u *i*, (пін стіл), u drugom u *ü* (sabirač to označuje sa *ö*, ali kaže, da se izgovara kao ńem. *ü*: (пüн, стüл), u trećem u *u* (пун, стул); prvo se od ovih narječja dotiče Galicije i Bukovine, treće se dotiče Mağara i Rumuńa, a drugo je među ovima. Potańih granica sabirač ne zna.

Što ovoj zbirci podaje veliku vrijednost za nauku, to su dodane paralele priopćene u ńoj građe, i to ne samo paralele slovjenskih, nego i drugih evropskih naroda, pače i paralele iz apokrifa, Gesta Romanorum, Tisuć i jedne noći itd. Od zbiraka naših pripovijedaka podane su paralele iz Kraussove zbirke: Sag. u. Märch. d. Südsl. I. II., a za vrijeme tiskańa upotrebio je još Vukove i Vrčevićeve pripovijetke, no paralele će se iz ovih zbiraka podati većim dijelom u II. svesku. U svem je podano paralelâ iz šezdeset i šest djelâ i zbiraka! K tomu je dodano još, tko je pripovijetku naučno obradio! Ńeke je paralele dodao dr. Ivan Franko.

Ovo je, što mi znamo, u novije vrijeme, jedna od najboļih i najbogatijih zbiraka slovjenskih nar. pripovijedaka.

Zeitschrift des Vereines für Volkskunde. *Neue Folge der Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, begründet von M. Lazarus und H. Steinthal.* Im Auftrage des Vereines herausgegeben von Karl Weinhold. VII. (1—4). Berlin, 1897, lex. 466.

Mnogi članci u ovom izdańu, što se u kazalu zovu raspravama, nijesu nego građa. Tako ima građe i u „Sitnim prilozima“ („Kleine Mittheilungen). U ovom je godišńaku govora o svadbi, narodnom liječeńu, vješticama, običajima uopće, o božićnim običajima, dječjim igrama, pripovijetkama itd. iz raznih krajeva. Među raspravama

nalazimo: „Ogńišta i peći u seļačkim kućama etnografskoga sela na milenijskoj budimpeštanskoj izložbi“ (I. B. Bünker). „Priče i vjerovańa o zvonu“ (P. Sartori, oveća rasprava s ovim odjelima: I. Zvono kao simbol zračnih pojava. 1. Zvono u vodi. 2. Zvona izvađena iz vode. 3. Zvono u zemļi, u gori, u šumi. 4. Zašto su zvona propala. 5. Svińe izrovale zvono. 6. Ubilo šegrta (koji je sam htio lijevati zvono). 7. Razbojnici zvone. 8. Zvono i blago. 9. Zvono i dusi. 10. Mjesto zvona druge stvari u priči. II. Zvono brani od zlih duhova. 1. Buka tjera duhove. 2. Zvońeńe tjera duhove. 3. Od zvońeńa raste trava. 4. Zvońeńe na buru. 5. Zvono pomaže zabludjelu. 6. Zvono i duša. 7. Zvono zove boštvo). „Stare ńemačke građevine“ (Osw. Zingerle v. Summersberg). „Novija svjedočanstva za stare ńemačke običaje“ (R. M. Meyer; među ostalim tumači mjesto iz Tac.: Germ., c. 15: „mira diversitate cum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem“, a za potvrdu spomińe engleske lovce, koji sedam mjeseci love lisice, a onda kao omlitave sve dok se opet lov ne počne; spomińe i bacańe kamena; na koncu, kako su Ńemice još u 17. stoļ. nosile na vratu „buholovku“ od kake krpe ili krzna, a to spomińe i franc. pjesnik Verlaine). Od sitnijih priloga spomińemo prinose o tom, kako ńeke obiteļi mogu liječiti bolesti. K. Maurer pripovijeda (str. 100), da je barun van Heemstra god. 1862. naučio od jednoga seļaka liječeńe zuboboļe: trebalo mu u listu samo poslati ime i prezime bolesnikovo, pa dan i godinu rođeńa; on bi samo napisano pregledao i zuboboļe nema. „Fragt man, wie das zugehe? — Ja wie geht es?“ L. Weinhold priopćuje (str. 212) iz stare kńige: „Schimpf und Ernst“ von Johannes Pauli (Strassbg, 1522), da: „die alten Heeren von Oesterreich sein von denen von Habszburg her kumen, die haben ein Gnad von got gehebt“, pa su znali liječiti gušu (Kropf).

Niederlausitzer Mittheilungen Zeitschrift der Niederlausitzer Gesellschaft für Anthropologie und Alterthumskunde. IV. 1—4 (u jednom svesku) 1895, 5—6 (1 sv.), 7—8 (1 sv.) 1896. Guben. 8⁰. 492.

U ovom izdańu ima zanimļivih starina slovjenskih, a donosi i narodoznanstvenu građu. Lijepo kaže u tom izdańu (IV. 150) ńeki g. Otto Tschirch, da je ovome izdańu prije svega zadaća, da oživi čudna kultura domaće davnine. A tu kulturu (t. j. u Lužici) sve do današńega dana skupa gradi Ńemstvo i Slovjenstvo. Pa izdavači i nijesu od početka zaboravļali na pričańa, bajke i običaje, što otvaraju vidik u duševni život vendskoga naroda, koji je još prije tri stoļeća napuńao gotovo sva sela dóńe Lužice, pa je tek poslije reformacije poradi jače germanizacije spao na petinu i mańe od čitavoga naroda u Lužici.“

Isti ovaj g. Tschirch priopćuje g. 1615. štampanu (str. 150—167) istragu o ńekom slovjenskom seļaku — proroku. U istražnom izvještaju (ńemački sastavļenu) kaže se među ostalim, da je taj seļak putem glasno „den gesang: Ich danke dir, lieber Herr, wendisch gesungen“.

Dr. E. Siehe tumači (212—220) ńeka slovjenska imena mjestâ u kotaru Calau. Pisac sam priznaje, da zna vrlo malo „vendski“; pomagala su mu dva rođena Venda. Imena su slabo, ili nikako protumačena.

K. Gander priopćuje ńešto iz lužičkoga narodnoga liječeńa (292—307; ńemačka bajańa u stihovima). Ostali su članci ili neznatniji, ili se ne tiču narodoznanstva. Priopćuju se i imena ńiva, livada itd.: sve je to u većini još slovjensko: Preseka, Dubine itd.

Mélusine. *Recueil de mythologie, littérature populaire, traditions et usages.* Fondé par H. Gaidoz & E. Rolland, 1877—1887. Dirigé par Henri Gaidoz. Tome VIII. (1896—1897). Nro. 1—12 Paris, in 4°. 287. (I: 1878, II: 1884—5, III: 1886—7 itd.; cijena sada I: 60 frcs, II—IV: po 25 frcs, V—VII: po 12 frcs 50 cts.)

Ovaj VIII. tom. sadržaje: *Dusi i demoni po Ronsardu* (F. Perdrizet). Ne bi čovjek mislio, veli pisac, da bi folklorista imao što da prekapa po djelima prvaka humanističkih pjesnika. Pisac toga ni ne će činiti, već će samo istražiti ńešto potańe ńegov „Hymne des Demons“. Ronsard se nije u tom himnu služio samo djelom Mihajela Psellosa Περὶ ἐνεργείας δαιμόνων (ed. princ. 1615), po svoj prilici u lat. prijevodu Marsilija Ficina (1497 i 1552), pa Apuleja i sv. Augustina, nego ima pojedinosti, koje nijesu iz ovih pisaca, već iz žive narodne tradicije. Pisac to dalje dokazuje, a mi ga ne možemo pratiti. Možda će našemu „Zborniku“ poslužiti sreća, da tko malo bliže pogleda bujnu demonologiju naših humanista. Ako se Ronsard nije držao samo grčko-rimske i kršćanske demonologije, zar se može naprečac kazati, da su sve one tolike vile, satiri itd. pusta kopija?!

Zli bogataš [Le mauvais riche]. (E. Rolland). Priopćuje 9 stihovanih versija: kako Bog (Isus i koji svetac) moli milostińu, bogataš mu je ne da, veleći, da će radije dati psu, koji mu donosi zeca; sirota daje milostińu. Poslije smrti ne puste bogataša u nebo, a sirotu puste. George Doncieux napisao je o toj „vjerskoj tužalci“ studijicu (str 74): nije starija od XVII. v., ali je naivna, poetična, prema biblijskoj (Luc. XVII) milija, poetičnija.

Nezahvalno dijete (Gaston de Lépinay). — *Narodne pjesme iz Dońe (Basse-) Bretagne* (E. Ernault; u više brojeva). — *Zec u mitologiji* (E. Lefébure; nastavak). Radi se o tom: znači li egipatsko ime *Unnefer*, koje se daje Osirisu, „dobro biće“, ili „dobar zec“, t. j. „sunce“. — *Sveti Ilija* (H. Gaidoz). Pisac istražuje legende i pripovijetke o tom svecu, bilježi crkve i priopćuje slike toga sveca i to iz svih zemalja. — *Vede snižene na pravu vrijednost* (H. G.). Pisac cituje završetak kritike Sylvaina Lévija („Revue Critique“, 2 mars 1896) o djelu Oldenbergovu: *Die Religion des Veda.* Tu se kaže, da je vjera Rg-Vede pod rukama svećenikâ promijenila oblik, no nije promijenila naravi; ona je naslijedila baštinu ńekoga predašńega društva i poprimila iz vulgarnoga vjerovańa običajâ, obredâ, činâ, kojih (svećenici) ne znadu protumačiti: da se shvati ńihova narav, treba pitati ostalo čovječanstvo, koje je sačuvalo ili potpuniju uspomenu ana-

lognoga stadija, ili još u ńem stoji. I tako antropologija ulazi u okvir vedskih studija. — *Okrenute naopako noge, ili koļena* (H. G.). Ovo je zanimļivo. H. Gaidoz tumači pomoću narodnih pripovijedaka o šepavom vragu epitet Erinnyja καμψίπους: „koji ima noge naopako okrenute“ (peta naprijed, prsti natrag), lat. „plantis aversis“, franc.: „qui a les pieds à rebours“, pa je ustvrdio, da je taj epitet trag toga vjerovańa i u Grkâ. Helenisti se razļutiše: ne dadu, da se grčka i rimska starina tumači pomagalima izvan ńihova kruga studija, jer im se nikako ne da vjerovati, da su i Grci ńekada bili divļaci. Pisac ovdje za potvrdu svoga mišļeńa priopćuje sliku s jedne grčke amforičke posude, gdje na końu sjedi čeļade naopako okrenutih nogu, pa s obadvjema nogama na jednu stranu — kao žensko! A potvrđuje to opet i jednom irskom pripovijetkom, u kojoj prosac ne će uzeti djevojke, jer ima noge naopako okrenute, a ona odluči, da će mu se ļuto osvetiti.

Formula kod pleteńa (P.—F. Perdrizet). To je francusko prélo, vrlo slično onomu, što je opisano u našem *„Zborniku“* II., str. 384: Oj, prijo itd. Ne spomińu se, istina, koza, ali se (među ostalim stvarima, životińama i ļudima) spomińe košuta (biche) i broji se kao i u nas, ali samo do sedamnaest.

Ima još zanimļivih članaka i bilježaka, ali što će nam goli naslovi, kad nemamo za sada prostora! Ovo smo malo spomenuli samo zato, da se vidi, kako se folklore obrađuje u Francuzâ. Ovo je pravi, čisti folklor u velikom stilu, da tako rečemo, često s velikim učeńačkim aparatom i erudicijom, a uza sve to zanimļiv — kao francuska kńiga!

Bulletins de Societé d'anthropologie de Paris. Tome huitième (VIII., IVe série). 1. Paris. 1897. in 8°. LX. 80. (Publication bimestrielle).

Ovi izvještaji izlaze u šest sveščića na godinu (10 frcs). Prva serija ima šest svezaka (1859—1865). Za ovih 6 svez. ima posebno kazalo (Dureau) od 174 str. (1 frc). Druga serija ima 12 svez. (1866—77), a stoji 120 frcs. Treća ser. ima također 12 svezaka (1877—1889). Društvo izdaje još i *Memoires* (tri serije do sada). Među ostalim publikacijama izdalo je i *Questionnaire d'ethnographie et sociologie.*

Od članaka, koji bi nas mogli zanimati, spomińemo iz ovoga sveščića: *Čovjek s repom* (Zaborowski). Pisac je mislio, da je legenda o čovjeku s repom već mrtva, kad je eto ponovi ozbiļan učeńak (Enjoy, izučavalac anamitskih zakona) g. 1890: da ga je vidio na svoje oči *(L'Anthropologie,* 1896, p. 531). Već je Marco Polo donio vijest o repatom čovjeku iz Sumatre. No sve je ovo, dokazuje pisac, krivo opažańe: čovjek je s repom anatomska i fisijološka nemogućnost; to je dokazala sekcija embryjona. Moguće je samo, da pet ili šest pakraļežaka (fausses vertèbres) coccyxa bude kraće, ili duļe, pa smeta. Slično je ńešto morao vidjeti i Enjoy: neobičnu malformaciju[1]. —

[1] Naš narod čvrsto vjeruje, da ima ļudi s repom, posebice se drži, da ima Turaka s repom. Za austro-turskoga rata (1878) općenito se u mom rodnom

Pravo udovicâ u Evropi i Kini (Paul d'Enjoy). Pokazuje, kako je kineski zakon o udovicama boļi i pravedniji od francuskoga: bilo bi samo żeļeti, da se kineski zakon o udovicama u ime ženskih prava pure et simple proglasi u Francuskoj!

The Folklorist. Journal of the Chicago Folk-lore Society. Vol. I. 1. (July 1892), 2.—3. (July 1893), 4. (October 1893). Chicago. Ill. in 8°. 260.

Iz uvoda u prvom broju doznajemo, da je to društvo osnovano u prosincu 1891. s cijeļu, „da sabire, čuva, izučava i objelodańuje tradicijonalnu kńiževnost osobito ovoga kraja, zapadno od Alleghenija“ (alleghenijskoga gorja). Ovo je druga publikacija društva. Prva je bila (ne računajuć društvenih pravila) „Rukovođ“, što ga je za društvo priredio ńegov tajnik. Društvo je osnovano, da bodri sabirače ovake građe, vrlo znatne za povjest čovječanstva i rješavańe životnih problema. Društvo ima dopisnika po svem svijetu.

U prvom se broju tumači i pečat društva otisnut na omotu, jer su mnogi pitali, otkuda je i što je. Slika predočuje Indijanca, kako poziva plemena na slavu mitskoga junaka Dsilyi Neyani, a oko slike je napis: „Otkuda tê legende i tradicije?“

U ovom prvom svesku ima prinosa iz mehikanske folklore (konsul Aymé opisuje među ostalim, kako je doživio među Mehikancima pomrčinu mjeseca, kako su užasno vikali, žene se bacale na zemļu, trgale sa sebe odijelo itd.), iz „Negro-lore“, korejske i japanske folklore i dr. prinosa osobito među Miscellaneama.

Sva ova narodoznanstvena, antropologijska i arheologijska izdańa (osim *„Srpskoga Etnografskoga Zbornika“* i *„Wisła“*, koje akademija od prije dobiva) *dobiva „Zbornik“ u zamjenu.* Osim ovih dobiva „Zbornik“ u zamjenu jošte *„Prähistorische Blätter“*, herausgegeben von Dr. Jul. Naue, München (počevši od IX. godišta: 1897). „The Chicago-Folk-lore Society“ poslalo nam je još kńižicu *„International Folk-lore Association“* (Chicago, June, 1896, in 8° bez paginacije) s folklorskim (pretežno amerikanskim) sadržajem, ali se iz ńe ne vidi, je li početak, je li nastavak ili je kńiga za se.

---

kraju govorilo, da će Filipović tek onda morati bježati iz Bosne, kad sultan pozove Turke s repom. Čuo sam, kako su ļudi razgovarali o tom, da ti Turci omataju oko sebe svoj rep, koji je kao koński. *A. R.*

Od uredništva.

Naš „Zbornik".

Uređeńe „Zbornika". Jugoslavenska akademija najavila je u predgovoru k I. sv. *„Zbornika"* promjenu uredništva. Ćutila se osobito potreba, da urednik bude u sjedištu akademije.

Zbornik će imati tri glavna dijela: *Rasprave, Građu* i *Vjesnik.*

U dijelu *Raspravâ* priopćivat će se: 1) po jedna oveća izvorna rasprava iz narodoznanstva hrvatskoga i najbliže Hrvatima južne braće; 2) sitniji znanstveni prilozi i biļeške iz domaćega narodoznanstva; 3) biļeške iz stranoga narodoznanstva; 4) pitańa o narodoznanstvenoj građi (gl. str. 13, nota 2).

U dijelu *Građe* priopćivat će se: 1) po jedna potpuna slika o životu narodnom čitavoga jednoga kraja; 2) sitniji prinosi građi; 3) narodne starine, t. j. vijesti o životu narodnom iz kńigá, pa biļeške o starim spomenicima narodnoga života i rada (starinsko odijelo, oruđe i t. d.). Građa će se po mogućnosti razjašńivati slikama.

Vjesnik će se udešavati prema potrebi. Glavna mu je zadaća: 1) da izvješćuje o narodoznanstvenoj kńiževnosti domaćoj i stranoj: 2) da bude vjesnik među uredništvom i općinstvom, osobito među uredništvom i suradnicima *„Zbornika".*

Od sada će *Zbornik"* izlaziti dva puta na godinu.

I sv. „Zbornika". Perijodička štampa domaća pokazala je prilično malo zanimańa za ovo novo akademijsko izdańe. Osobito se je više očekivalo od beletrističkih izdańa, kojima bi bila zadaća, da šírê zanimańe i razumijevańe za ovu stvar među šire slojeve naroda donoseći sitnije shvatļivije člančiće o toj stvari i priopćujući zanimļiviju građu iz *„Zbornika"* u zgodnoj obradbi. Nadamo se, da će i u tom biti u buduće boļe.

(G. M. Mediću.) G. Mojo Medić (Nar. Nov." 1897 br. 58) pitao je sadašńega urednika „Zbornika", ne shvaća li ga možda krivo, što je u I. sv. *„Zb."* napisao, da smo mi Hrvati sa svojim „Zbornikom" za narodni život zadńi, jer su za nama samo naša najbliža braća Srbi i Slovenci. To me pita u namjeri, da se svakomu prizna, što je dobra uradio. Ako je mene gosp. Medić tako shvatio, da ja nijesam htio priznati ńekome, što je dobra uradio, a to tim, po svoj prilici, što ondje nijesam spomenuo *„Srpskoga Etnografskoga Zbornika",* — onda me je doista krivo shvatio. Ja *„Srp. Etn. Zb."* nijesam s toga spomenuo, što sam ondje govorio samo o narodoznanstvenim časopisima, a taj zbornik nije onaki časopis, kaki su oni, što sam ih ondje spomińao. Bez obzira na to, što srpski zbornik izlazi u neodređenim

razmacima vremena, pa na to, što se ne osvrće na savremenu kńiževnost narodoznanstvenu, što ne ide s vremenom: taj zbornik nije, do sada barem, donio ni trunka nove građe, već je u prvoj kńizi preštampao staru, poznatu kńigu, a što je u drugoj kńizi, to smo kazali na drugome mjestu. Da me opet tko krivo ne shvati, ističem, da samo obijeđen i izazvan ističem ove čińenice; inače je daleko od mene misao, da kr. srp. akademiji išto prigovaram.

„Tu su sad", veli g. Medić, „dva zbornika, samo s različitim ciļevima". Nas to ne smeta, što su dva, a i ne bismo rekli, da su ciļevi različiti. Ne smeta nas s toga, što znamo pouzdano, da nije sabrana ni desetina onoga, što treba da se sabere, pa se u tom ne slažemo s g. Medićem, koji kaže, da „bi bilo malo prinovaka mnogoj građi", kad bi se sabralo sve, pa i ono, što su tuđinci pokupili. Ni s tim se ne slažemo, da su „ti stariji prilozi tek zavrijedili, da se saberu u jednu cjelinu". Bez obzira na to, što svi stariji prilozi nijesu pouzdani i kako treba pobiļeženi, — ti stariji prilozi nijesu ni desetina svega, što nam treba znati o narodnom životu. O tom se ja uvjeravam danomice dobivajući, meni barem, posve nepoznatu građu.

(G. Dru. Č. Zíbrtu.) Obznańujući I. sv. našega „*Zb.*" (*Český Lid*", VI. 403—405) kazao je g. Dr. Č. Zíbrt", urednik „Č. L." (uz lijepo priznańe i pohvalu „Zbornika" i mojih referata) govoreći o mojim referatima i biblijografiji mnogo toga na krivu, moju adresu. Ja s prijateļskim nama češkim kolegom ne ću polemizovati, jer velik dio onoga, protiv česa se on tamo bori, nije moje mišļeńe. Ja sam naročito kazao („Zb." I. str. 319, nota), da nakladnik i redakcija „Č. L." najboļe znadu, kako im je najzgodnije. Što sam govorio o dva urednika, tomu je krivo to, što do onda zbiļa nijesam u V. godišńaku „Č. L." opazio sitne biļeščice, da je dr. L. Niederle ostavio redakciju, a o V. i VI. sv. nijesam ni izvješćivao, nijesam dakle neprestano govorio o dva urednika. Pravo ima g. dr. Zíbrt, što mi prigovara, da je to trebalo barem spomenuti, a zašto toga nijesam učinio, to sam već rekao. Milo mi je u ostalom, a to spomińem i na drugome mjestu, što je „Č. L." pridržao u programu samo narodoznanstvo.

Osnova za sabirańe i proučavańe građe o narodnom životu. Posebne su neprilike krive, da za izrađivańe ove „Osnove" nijesam imao više od šest nedjeļa vremena. To se neka uzme u obzir kod ńezina prosuđivańa.

Ova je „Osnova" štampana u posebnoj kńizi već svršetkom lipńa 1897. u 2000 komada, od kojih je preko 600 odmah razaslano po narodu (ponajviše članovima „Matice Hrvatske" i „Društva sv. Jerolima"), a preko 400 rasposlano je na molbe u sve hrvatske zemļe, a i u Crnu Goru, Srbiju i Ugarsku.

Domaća je štampa pojavu „Osnove" s malim izuzecima dosta mlako primila, a trebalo je širemu općinstvu i u više navrata razložiti, o čem se radi. I tu su beletristički listovi zaostali za dnevnicima i političkim listovima uopće. Jedva smo što više u ńima čitali do gologa poziva akademijina, koji su, koliko znamo, donijeli svi listovi, koje je akademija za to umolila i „Osnovu" im poslala. Koliko sam poslije mogao

doznati (za vrijeme razašiļaña bio sam na putu), više je o toj stvari pisao dnevnik „Obzor“, pa pokrajinski list „Posavska Hrvatska“, a osobito „Crvena Hrvatska“. I u drugima sam našao po koju riječ („Napredak“, „Smotra Dalmatinska“, „Nastavni Vjesnik“.).

Među drugima, na koje se nemam kada osvrtati, zadio se za „Osnovu“ u „Kat. Listu“ (1897, br. 36) i gosp. J. Tomac. Žalim, što je g. J. Tomac jedini od svećenstva progovorio o „Osnovi“. Ja sam bio spreman dati g. Tomcu svako razjašñeñe („K. L.“ br. 37), ali sam se uvjerio, da ñemu nije do stvari („K. L.“ br. 39) ni do istine, pa sam ostao u miru. Najviše me je odbilo zašućivañe istine i očito iskrivļivañe mojih riječi. Komu je do istine, tomu sam spreman svaki čas odgovoriti i dati se poučiti prema onoj: errare humanum.]

Otok. Veći dio građe pod ovim naslovom štampane u ovom svesku „*Zb.*“ napisao je g. J. Lovretić, nadarbenik i upraviteļ biskupske tiskare u Đakovu. Poznate su u našoj kñiževnosti i ñegove pripovijetke iz narodnoga života. Građa nije bila napisana po „Osnovi“ (koje još nije ni bilo), već je poslije ovako poredana i popuñena. Kad g. Lovretić nije više mogao popuñati građe prema „Osnovi“, obratio sam se na g. Bartola Jurića, učiteļa u Komļatincima, rođena Privlačanina.

No ni ovako popuñena građa nije potpuna. U ovom je svesku štampano prvih osam razdjela po „Osnovi“ osim razdjela o *Jeziku* i *Pravu*. O jeziku će biti sada ovdje govor, a *Pravo* će doći u dojdući svezak; ovaj put je ispušteno s toga, što su slike za *Običaje* bile gotove, a u *Pravu* nema slika. Nepotpunosti i nejasnoće popunit će se i razjasniti u dojdućim svescima.

Na koncu mjeseca srpña pošao sam u Otok i Komļatince, jedno zato, da sâm sve vidim, a drugo zato, da pribavim fotografske slike. Koliko me je zanijelo opisivañe g. Lovretića, toliko je sve ono, što sam vidio i čuo, prevršilo svako moje očekivañe. Ne ću sad ovdje da opisujem svoj boravak i užitak u Otoku i Komļatincima (žalim, što me nije bilo u bogatoj Privlaci).[1] Nije glavno odijelo i dukati, ne! Ona milina u kretñama (n. pr. u Kraļicama!), ono igrañe i pjevañe, pa ona duhovitost, s kojom su nam u tren i iznenada smišļale pjesmice: to prevršuje sve, što bismo mi, koji svoga naroda ne poznamo, mogli od ñega očekivati. Kratki mi je moj boravak u Otoku otvorio u koječem druge vidike, i ako sam sâm rođen na selu.

Dužnost mi je još, da se i ovdje zahvalim svima, koji su mi u poslu pomagali. Prva velika hvala na onoj velikoj ļubavi, prijateļstvu, spremnosti, gostoļubļu, pa na onoj vještini, trudu i pomoći — ide gospoju Ǵenu Lovretića, majku g. J. Lovretića, pa ñegova oca, gosp. Ant. Lovretića, učiteļa u Otoku: bez ñih bih ja bio malo, ili ništa uradio. Velika hvala preč. g. Karlu pl. Stručiću, zač. kanoniku i župniku u Komļetincima. Onake ļubaznosti i spremnosti, onake očinske ñežne brige i ļubavi za svoj narod, pa odanosti i štovaña ñegovih župļana spram ñega: svega toga ujedno nijesam nikada i nigdje vidio,

[1] Spomiñem ovdje, što je izostavļeno u tekstu *Otoka:* Otok ima 3.475, Komļatinci 2.016, a Privlaka 1.901 dušu. (1890. god.).

pa toga ne ću ni tako brzo zaboraviti. Čestitom gazdi **Miškove** kuće u Otoku, ńegovim snašama i redušama također budi kazana moja velika hvala! Marici Bošńakovoj (prije Brnatovićevoj), Pavi Subašiću, pa svima djevojkama i snašama također hvala! Hvala također gg. načelnicima Ranabaueru u Otoku i Lovriću u Komletincima na službi, što su mi učinili!

Govor u Otoku i oko ńega. Kako *Otok* nije pisan po „Osnovi“, nije ni govor u opisu do jedne riječi onako čist, kako narod govori. Što se je moglo, popravilo se za vrijeme štampańa, pa je tako govor u opisu *Otoka* izašao toliko nalik na pravi narodni govor, da su Komletinčanke, osobito cure (kad im je g. Jurić čitao korekturne arke) rekle ovako: „Bože, prosti! Tako se kod nas, ili u Otoku, ili u Privlaki govori“. No ja sam htio, da ne bude nijedne riječi, koje narod ne govori. Zato su gg. Lovretić i Jurić još jednom pregledavali sve od početka, no ńihove će se bilješke (u svem se ne slažu) objelodaniti, kad se čitav *Otok* doštampa.

Da se čitalac ne smuti, moram ipak ovdje spomenuti najznatnije stvari.

1) I g. Lovretić, i g. Jurić složno tvrde, da se u ńihovu kraju ne izgovara *č*, već *ć*. Brođani im se rugaju: *ćića!* Ja u štampańu nijesam na to pazio, pa sam n. pr. *inoču* ovako štampao protiv žestokoga protesta g. Lovretića.

2) Za *đ* i *ǵ* se nijesam mogao pogoditi s g. Lovretićem. G. je L. htio, da razlikujem *đ*, *ǵ*, *dž (rođen, anǵeo, džigerice)*. Ja ne razumijem, kakva je razlika među *ǵ* i *dž*. Dok smo se ńekako nagodili, bili su već ńeki arci štampani, pa je ostalo *đurđic*, a drugdje stoji *ǵurǵic* i sl. Ne znajući, koji je pravi izgovor, ostavlam sve to ovako, dok ne bude sve štampano.

3) Štogod je i ovako i onako *(doli — dole, jilo — jelo, pridńi — predńi, reže — riže* i dr.; dale: *krua — kruva, ruo — ruvo* i dr.; dale: *di — gdi, čela — pčela; divji — divli; dođe — dojde* i sve složene s *ići; pušćati — puštati; ovče — ovčje, drukče — drukčije; metnuti — metniti* i sl.; pa ptc.: *okrenut — okrenit* i sl; dale inf.: *priseliti — priselit* i sl.; *četir — četiri;* pa *više — višje — visokije* i sl.; *je — ju;* 3. pl.: *pivaju — pivau* i sl.; *mikaje — gvozdeńaju* i sl.; *ograđen — ogradit)*, govori se jedno i drugo. Ipak žene govore samo: *doli* (J.), više se govori *pridńi* (J.); g. J. čuje samo: *kruva, ruvo* (L.: oboje); *divli, dođe* samo u Privlaki (J.); žene govore samo: *pušćati* i sl.; i g. J. i g. L. ispravlaju *metnut(i)* u: *metnit(i), okrenut* u *okrenit*, pa ipak je g. J. i dale pisao *u* mj. *i; priselit* mj. *priseliti* ispravla g. L., a g. J. naročito upitan potvrđuje oboje; *pivau* se govori mańe od *pivaju* (L.); *mikaje* i *gvozdeńaju* jednako (J.); ne „otrańen“, nego *otranit* (L.), a g. J. upitan odgovara, da se govori *ograđen* i *ogradit*. Nikako »valda“ (-l-), već *valda*, ne „Kom*le*tinci“, već *Komletinci* (-le-) ili *Komlatinci* (L.).

4) Gen. pl.: *cigani (kod cigani), Jankovci (iz Novi Jankovci);* dale loc. pl.: *u svatova, po leđa, u naši krajeva, u Bošńaka, na prsa* i sl. zajamčeni su oblici, koje sam i sâm čuo. G. Jurić piše, da

se govori i: *po leđo (-o), na jajo (-o)*. Uz ove oblike čuju se i drugi: *po leđima, u selima,* i to jednako: *na koňa* i *na koňma,* no nikad: *na koňima.* Ne: „našim krajevima“ već *našima* itd.

Naši suradnici.

Sve one, kojima je poslana „Osnova“, molimo, da nam jave, hoće li moći štogod uraditi za *„Zbornik“*. Tko misli, da ne će moći ništa uraditi, neka „Osnovu“ ili vrati (jer se javļaju novi suradnici, a „Osnove“ ima još malo komada), ili je neka dadu kome drugome, tko će se moći baviti ovim poslom, a *uredniku Zbornika* neka jave, kome su je dali.

Prinosa, koji nijesu pisani po „Osnovi“, ne ćemo primati. Osobito nam *neka nitko* **ne** *šaļe prinosa, koji nijesu pisani čistim govorom* **onoga kraja, otkuda je građa.** Nijedan glas, nijedna riječ ne smije biti drugačija, nego što se govori u onom kraju, ili selu, otkuda je građa. Ponavļamo: *nijedne riječi* ne smije biti u opisu, koje narod *u onom kraju* ne govori. Tako ne smije u opisu biti riječi: *horizontalno, materijalno, metal,* ako ih narod ne govori, pa skovanih kňiževnih riječi: *odnosni, dotično, ukus* itd. Sve se to *može i mora* kazati narodnim načinom, pa makar kako. Naprotiv se tuđe riječi, koje narod govori *(tancati, farba* i dr.), moraju zapisivati, a ne smiju se mjesto ňih pisati druge, pa bile i narodne hrvatske.

Jednako ne ćemo primati prinosâ sabranih „po Lici i Krbavi“, „po Herceg-Bosni“ i s drugim ovako općenitim oznakama. Takova građa nije pouzdana, jer se ne da kontrolirati.

U pisaňu (pravopisu) neka se sabirači ne drže nijednoga kňiževnoga pravopisa, već neka pišu, kako čuju. Samo ih molimo, da se služe prostijim znakovima za glasove, jer je to često vrlo potrebno. Tako je potrebno, da se razlikuje (kajkavski): *sadje* i *sađe,* jer *sadjê* raste u „slivaru“ ili trnacu, a *säđe* su u dimňaku; treba znati, govori li se *grozdje* ili *grožđe* itd. S toga se neka svatko drži pisaňa u „Osnovi“.

Sabirače iz inteligencije (svećenike, učiteļe i dr.) upozorujemo, da ne pišu ništa iz svoje glave. Toga nam za „Zbornik“ nikako ne treba. Samo pravi seļak, koji nije s gospodom živio i kňigâ čitao, taj može pisati iz glave, no i on treba da pita i druge, osobito starije ļude. Svi drugi sabirači neka biļeže po riječima seļakâ i seļakiňâ, koliko je moguće, riječ po riječ.

Napokon molimo sabirače, da pišu opširnije, potpunije. Štogod o jednoj stvari ili pitaňu čuju od seļaka, neka sve pišu: nikad ne će biti previše.

Do sada se prijavilo do 300 (tri sta) suradnika iz svih krajeva, gdje živi narod hrvatski, a i iz dosta srpskih i slovenskih krajeva. Najviše je suradnika iz Dalmacije i Istre, pa Bosne, a najmanje iz zagrebačke i varaždinske županije.

Od ovih je suradnika ňih preko 40 (četrdeset) poslalo svoje radove potpuno, ili samo dijelove.

Starine. Nitko nam nije do sada poslao nijednoga prinosa o *narodnim starinama.* Molimo s toga gg. profesore hrvatskoga jezika, pa

slušače slavistike, da se late ovoga posla. Najprije bi trebalo pomno pregledati Kukuljevićeva „Acta croatica", pa Miklošićeva: „Monumenta serbica"; zatim propovjedi štampane i rukopisne, koliko tko do ńih može doći. U okružnicama duhovnih vlasti, pa u starim zakonima ima mnogo vijestî o narodnom životu; molimo sve one, kojima ovaki spomenici dolaze u ruke, da pripaze na to, pa što nađu, da nam pošalju.

Rasprave. Kakih nam treba rasprava, to se vidi iz naših referata u ovom i u I. svesku. Upozorujemo samo suradnike, da ne pišu rasprava na osnovu svoje rukopisne građe. Naprotiv će nam tumačeńa jedne samo pojave, pa i ne bila u štampi poznata, dobro doći među *Sitnije priloge* i *Bilješke*. Ovamo bi spadale i sitnije paralele među narodnim i kńiževnim motivima (svih kńiževnosti), ili među našim i tuđim narodnim motivima.

Kako se u nas odmah iza preporoda počelo u beletristici crtańe naroda i ńegova života, bila bi o tom studija, a i više ńih, vrlo potrebna i korisna.

I ako nema velikoga straha, da će se i više radnikâ polakomiti za jednom stvarju, ipak bi se to moglo dogoditi. S toga molimo svakoga, tko se lati veće radńe, da to javi *uredniku „Zbornika"*, pa da on obavijesti drugoga, koji bi se možda također iste stvari latio.

Urednik „Zbornika" sastavlja narodoznanstvenu biblijografiju hrvatsku, srpsku i slovensku. Kako ima narodoznanstvenih priloga posvuda rastepenih, molim svakoga, tko bi htio kod toga posla sudjelovati (pregledati koji časopis, dnevnik, koledare itd.), da mi to javi, pa da se s ńim dogovorim.

Napokon molim poznavaoce stranih jezika, koji se zanimaju za narodoznanstvo, da mi jave: ne bi li se tko htio latiti posla, pa sastavljati kratke izvatke studijâ iz slovjenskoga i tuđega narodoznanstva.

Preč. g. Karlo pl. Stručić. Doznajem, da bilješku na str. 191—2. treba ispraviti. G. Stručić (nasljednik Marijanovićev) nije neprijatelj ni zlata, ni svile na djevojkama, ali obadvoje: i zlatom vezene košulje, i svilene sukńe ne može dopustiti, jer je to velik trošak; neka nose ili jedno, ili drugo. Djevojke se otkrivaju u šesnaestoj godini, a ne od šesnaest. I to ne brani, da idu otkrite, ali do šesnaeste godine ne dade velike pletenice, ni velikih oprava. No to nijesu djevojke, već opetovničarke, fitiljače, curetak. Nema dakle govora o „roblju", jer ni to nije zapovijed, već želja preč. gospodina. — Tko pozna preč. g. K. pl. Stručića, tomu je sve ovo samo po sebi jasno.

Vlč. g. Josip Lovretić, pisac krasnoga doista našega *Otoka*, moli, da se zabilježi, što je u *Otoku* napisao Pavo *Subašić* (bez onoga, što je preko str. 224, — ako ima što, Ur.). Evo, što je Pavino: str. 93 od *Priroda* do *Vrijeme* 95; 100—103 pjesma; 127: *Kačara, Pecara, Ambar*; 128 dva prva retka; 141; 144—152; 180: *Vrbańa*; 181 do: žensko odilo; 209—224 *(Rad)*.

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Ovaj će »Zbornik« izlaziti od sada **dva puta na** godinu (u srpńu i siječńu), svaki put s opsegom od najmańe 10 štampanih tabaka.

Cijena mu je **bez poštarine**: za čitavu godinu **2 for.**, za pô godine **1 for.**, s poštarinom **20 novč. više**.

Prijave za pretplatu (najkasnije do konca **ožujka** za prvu, a do konca **rujna** za drugu polovinu) i **novci** šaļu se: **Upravi Jugoslavenske akademije** u Zagrebu.

Prinosi za »Zbornik«, pisma, kńige i t. d. šaļu se: **Uredniku akademijskoga „Zbornika za narodni život i običaje“ (Jugoslavenska akademija)** u Zagrebu.

Svi rukopisi, poslani **Uredniku „Zbornika“,** postaju svojina Jugoslavenske akademije, koja ih može izdati ili cijele, ili samo dijelove od ńih, a nagradit će ih, kad ih štampa, po 20 for. po štampanom tabaku, ako nijesu prije otkupļeni; **no pisci ńihovi ne mogu ih tražiti natrag.**